

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Консультативна місія Європейського Союзу

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО, ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Тези доповідей
Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Харків, 30 листопада 2018 р.)

Харків 2018

УДК [340.12:330.101:342.734](477)
С91

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення Харківського національного університету внутрішніх справ
від 11.09.2018 № 134*

Сучасні проблеми правового, економічного та соці-
С91 ального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-
практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.) / МВС України,
Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультація місії Європей-
ського Союзу. – Харків, 2018. – 362 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників конференції
за такими напрямками: державний суверенітет України, безпе-
ка та правопорядок; правові та організаційні засади протидії
злочинам правоохоронними органами; економічна безпека
держави та суб'єктів господарювання; гуманітарні аспекти со-
ціального розвитку держави.

УДК [340.12:330.101:342.734](477)

*Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.
Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті
Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>)
у розділі «Видавнича діяльність. Матеріали науково-практичних конференцій, семінарів
тощо»), а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>).*

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2018

ЗМІСТ

СОКУРЕНКО В. В. Запобігання злочинності як фундаментальна проблема теоретичної і прикладної кримінології	13
СВІТЛИЧНА Ю. О. Сучасні напрямки регіональної інвестиційної політики на Харківщині: стан і перспективи розвитку.....	15
ШВЕЦЬ Д. В. Оперативно-розшукове моделювання в розкритті злочинів.....	16
БАНДУРКА О. М. Проблеми реформування правоохоронної системи України.....	18
Секція 1	
ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ. БЕЗПЕКА ТА ПРАВОПОРЯДОК	
БАРАНОВА Ц. С. Національний суверенітет держави під впливом глобалізаційних процесів.....	20
БЕЗУСИЙ В. В. Правове регулювання відносин зайнятості в Україні	22
БЛИК В. М. Напрямок вдосконалення діяльності патрульної поліції на сучасному етапі реформування Національної поліції України.....	24
БОГУЦЬКИЙ В. В. Правове регулювання застосування паспорту громадянина України	26
БОРТНИК С. М. Тестування на поліграфі як вид перевірки осіб, що претендують на службу в Національній поліції України.....	27
БРИГАДИР І. В. «Євробляхи» чи здоровий глузд: еколого-правові проблеми забезпечення екологічної безпеки в галузі автомобільного транспорту.....	29
БУЛАЄВ В. П. Щодо оптимізації партнерських відносин між Національною поліцією та громадськістю як пріоритетний напрям діяльності правоохоронних органів України	30
БУХТІЯРОВА І. Г., ПАХОЛЬЧЕНКО Д. О. Доктринальна характеристика адміністративних послуг у сфері внутрішніх справ.....	32
ВАСИЛЕНКО М. Є. Правоохорона в системі юридичних засобів забезпечення прав людини.....	35
ГАВРІК Р. О., ГОРДА К. П. Теоретико-правові та прикладні проблеми вирішення справ за участю Державної прикордонної служби України в адміністративних справах щодо затримання та примусового видворення осіб, які порушили законодавство України з прикордонних питань	38
ГОЛОВКО А. Л. Правові гарантії реалізації екологічних прав громадян у сфері природоохоронної діяльності в Україні	40
ГОНЧАРУК В. В. Відшкодування роботодавцем моральної шкоди працівникові	43
ГОРБАЧ О. В. Науково-правова характеристика публічної адміністрації у сфері безпеки дорожнього руху.....	44

ДЕМИДЕНКО В. О.	
Конституційно-правові засади забезпечення національної безпеки України муніципальною владою	47
КАЛІНІЧЕНКО О. Ф.	
Національна поліція України: сьогодення та перспективи реформи	49
КАМІНСЬКА Н. В.	
Європейська практика організації та проведення референдумів.....	52
КЛИМЕНКО А. Л.	
Міжнародно-правове регулювання працевлаштування молоді.....	53
КНИШ С. В.	
Міжнародні засади в системі принципів адміністративно-правового забезпечення відносин у сфері охорони здоров'я: загальна характеристика.....	54
КОВАЛЕНКО К. В., БРЕЙМ В.	
Сучасні проблеми правового регулювання дисциплінарної відповідальності поліцейських.....	56
КРАВЦОВА З. С.	
Конституційна модернізація державної влади в Україні.....	59
КУШНІР Я. О.	
До питання про інститут кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на територію України та виїзду з неї в контексті ст. 332-1 КК.....	61
КУШНІРЕНКО О. Г.	
Суспільний ідеал як базова цінність засад конституційного ладу	63
МЕЛЬНИК К. Ю., БУЛАНІКЛІ Х.	
Особливості правового регулювання трудових відносин поліцейських як приклад об'єктивної диференціації норм трудового права.....	64
МОРГУН В. В.	
Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні.....	66
МОТА А. Ф.	
Запобігання нелегальній міграції в Європейському регіоні	68
ПАНОВА І. В.	
Процесуально-правові перспективи використання наявної у держави інформації для забезпечення прав і свобод громадян	70
ПОДОРОЖНІЙ Є. Ю.	
Просування по службі як важливий чинник конкурентоспроможності працівників Національної поліції України	72
ТЕРНАВСЬКА В. М.	
Суверенноздатність держави в умовах глобалізаційних процесів.....	74
ФЕДОРЕНКО Т. М., ТАЧГУЛІЄВ Я. Н.	
Класифікація федерацій за критерієм асиметрії	76
ХЛІВНЯК О. С.	
До питання щодо адміністративно-правового статусу управління ювенальної превенції Національної поліції України	77
ХМИРОВ І. М., КОВАЛЕВСЬКА Т. М.	
Нові положення законодавства щодо визначення періодичності здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки Державною службою з надзвичайних ситуацій	79
ЧОРНОУС О. В.	
Основні обов'язки роботодавця під час прийняття працівника на роботу та відповідальність за порушення законодавства про працю	81
ЯКОВЛЄВ О. А.	
Особливості змісту колективного договору в контексті умов праці.....	83

Секція 2

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

АНДРОЩУК О. С., ФАРІОН О. Б.

Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності оперативно-розшукових підрозділів
Державної прикордонної служби України через удосконалення методичного
інструментарію конфіденційного співробітництва..... 86

БЕРЕСТЕНЬ Д. Г.

Окремі аспекти зарубіжного досвіду визначення адміністративно-правових засад
добору на посаду поліцейського..... 88

БОЙКО О. П.

Повноваження слідчих та підрозділів карного розшуку під час затримання особи
в порядку ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України 90

БОРЕЦЬ Т. О.

Щодо питань нелегального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і
прекурсорів..... 92

БРАТЕЛЬ С. Г.

Адміністративно-правове регулювання правоохоронної сфери..... 93

БУРАК М. В.

Удосконалення системи публічних закупівель 95

ВАЛЄЄВ Р. Г., ГЕРАСИМЧУК Ю. В.

Групування спеціальних засобів як поліцейських заходів примусу згідно
із Законом України «Про Національну поліцію»..... 97

ВАСИЛИНЧУК В. І., НИКИФОРЧУК Д. Й.

Дискусійні питання щодо поняття конфіденційного співробітництва
в законодавстві України..... 99

ВОЛКОВ І. А.

Пріоритетні напрями дослідження особливостей оперативно-розшукової протидії
підрозділами внутрішньої безпеки злочинам, що вчиняються працівниками
Національної поліції..... 101

ВОЛОШИНА М. О.

Напрями використання результатів контролю за телефонними розмовами
підрозділами Національної поліції..... 103

ВОРОНА В. С.

Характерні особливості призначення кримінального покарання
за часів Київської Русі..... 104

ГОЛУБОШ В. В.

До питання про деякі форми об'єктивної сторони злочинів проти
громадської безпеки..... 106

ГОРБАЧОВ О. В.

Планування заходів упровадження в злочинне середовище осіб, які виконують
спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи 108

ГРАБАЗІЙ І. А., ДАМКАС Т.

Міжнародний досвід та національна практика протидії злочинам проти
суспільної моралі..... 110

ГУЛА Л. Ф.

Удосконалення правових основ у протидії легалізації (відмивання) доходів,
одержаних злочинним шляхом 112

ГУСЕВА К. А.

Проблемні питання щодо протидії домашньому насильству в Україні..... 113

ДАВИДЕНКО В. В.	
Про деякі особливості оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування злочинів проти власності, що вчиняються в громадських місцях.....	115
ДАВИДЮК В. М.	
Сучасні підходи до визначення змісту дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції».....	117
ДАЛЬ А. Л.	
Оперативно-розшукова протидія підрозділами карного розшуку кишеньковим крадіжкам: проблеми та шляхи вирішення.....	119
ДАРАГАН В. В.	
Щодо факторів, які впливають на стан оперативної обстановки у сфері державних закупівель.....	122
ДЕМЕДЮК Т. С.	
Особливості документування злочинів, учинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.....	124
ДЕРЕВЯГІН О. О., ПОЙМАН П.	
Аналіз стану ефективності попередження підрозділами карного розшуку злочинів проти власності.....	126
ДЕРКАЧ Н. М.	
Сучасний стан правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному обігу зброї.....	128
ЄМЕЦЬ О. М.	
Окремі аспекти протидії проституції у США.....	130
ІБРАГІМОВ Р. М.	
Окремі напрями протидії етнічній злочинності в Україні.....	132
ІВАЩЕНКО В. О.	
Правові проблеми протидії домашньому насильству уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України.....	133
КАЛИНОВСЬКА Я. О.	
Використання конфіденційного співробітництва в процесі оперативно-розшукової протидії організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості.....	135
КАПАЦІН І. І.	
Інформаційно-аналітичне забезпечення як напрямок підвищення ефективності використання конфідентів в оперативних підрозділах державної прикордонної служби України.....	137
КОРЕНЮК А. А.	
Основні форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні.....	138
КОРОЛЬ М. О.	
Проблемні питання забезпечення недоторканості державного кордону.....	141
КУДІНОВ В. А.	
Проблеми впровадження ситуаційних центрів в органах Національної поліції України.....	143
ЛАПКІН А. В.	
Деякі проблеми забезпечення судом розумних строків судового розгляду у кримінальному провадженні.....	145
ЛИСЕНКО А. М., ЛИСЕНКО І. В.	
Фактори, що впливають на стан оперативної обстановки за лінією протидії терористичній діяльності.....	147

ЛИТВИНОВ В. В.

Особливості закриття кримінального провадження слідчими органів Національної поліції у разі встановлення преюдиціального процесуального рішення.....149

ЛЯХ Н. В.

Проблема розмежування понять «обмежувальні заходи» та «обмежувальні приписи»..151

МАРТИШ О. Ю.

Деякі аспекти взаємодії правоохоронних органів під час розслідування кримінальних злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за допомогою мережі Інтернет.....153

МАСЛІЙ Є. Д.

Оперативно-розшукова протидія незаконному збуту та придбанню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів: окремі аспекти наукового генезису.....156

МАЦАК В. В.

Сучасні проблеми забезпечення законності під час проведення аудіо- та відеоконтролю особи 158

МЕДВЕДЄВА І. М.

Індивідуально-профілактичні заходи запобігання ухиленню від військової служби.....160

НАЙДА В. О.

Історичний розвиток служби в оперативно-розшукових органах України 162

НАЙДЬОН Ю. О.

Концептуальні засади забезпечення державної безпеки 164

ПАВЛОВА Н. В.

Щодо співвідношення деяких понять криміналістичної тактики.....166

ПЕНЬКОВ С. В., ШЕНДРИК В. В.

Проблемні аспекти правового регулювання застосування оперативної техніки підрозділами кримінальної поліції 168

ПЕРЕПЕЛИЦЯ М. М.

Аналіз первинної інформації про організовані злочинні угруповання 169

ПОЛОВНИКОВ В. В.

До питання про охоронну та захисну функції Державної прикордонної служби України.....171

РОЖНОВА В. В.

Правові та організаційні проблеми початку досудового розслідування.....173

САЛТОВЕЦЬ С. А.

Напрями вдосконалення організації проведення поліцейських операцій оперативних підрозділів.....176

САМКО А. В.

Применение меры пресечения в виде заключения под стражу в уголовном процессе Республики Беларусь, Украины и Казахстана: сравнительно-правовой подход.....178

СВЯТЧЕНКО В. М.

Кримінологічна характеристика підкупу особи, яка надає публічні послуги.....180

СЕМЕНЮК О. Г.

Загальносоціальне запобігання проявам тероризму.....181

СОКИРАН Ф. М.

Проблеми реформування управлінських підрозділів слідства Національної поліції України.....183

СТАЦАК М. В.

Проблемні аспекти диференціації оперативно-розшукових форм діяльності підрозділів кримінальної поліції.....184

ТАРАН Т. Г.

Загальносоціальні заходи запобігання жіночому шахрайству 187

ФЕДЧЕНКО В. М.	
Проникнення до іншого володіння особи: окремі питання щодо визнання доказів недопустимими.....	188
ФИЛЬ Р. С.	
Сучасний стан інституційної спроможності Національної поліції України щодо захисту прав інтелектуальної власності	190
ФИЛЬ С. П.	
Проблеми митно-правового захисту прав інтелектуальної власності в Україні.....	192
ХАНЬКЕВИЧ А. М.	
Використання кримінального аналізу в діяльності підрозділів кримінальної поліції.....	194
ЦЕНОВ Д. М.	
Окремі питання тактики реалізації підрозділами кримінальної поліції матеріалів, отриманих під час документування злочинів корисливо-насильницького спрямування	196
ЧЕРНИШ М. О.	
Оперативно-розшукова протидія незаконним заволодінням транспортними засобами: окремі аспекти наукового генезису	198
ЧИЖ С. А.	
Оперативно-розшукова характеристика осіб, які готують і вчиняють злочини у сфері обігу побутових відходів.....	201
ЧУМАК В. В., ЦЕБИНОГА В. Ю.	
Правове регулювання протидії кібербулінгу в Україні	202
ШАХОВА К. В.	
Оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: аналіз поняття.....	204
ШЕВЕЛЬКО В. М.	
Теоретико-прикладні засади використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час протидії злочинам проти громадської безпеки: сучасний стан проблеми	206
ШЕВЧЕНКО Т. В.	
Окремі аспекти організації взаємодії підрозділів оперативної служби з іншими оперативними підрозділами кримінального блоку Національної поліції України	208
ШЕВЧУК О. Ю.	
Протидія злочинам, пов'язаним із незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин	210
ШИНКАРЕНКО І. І., ЧЕРНИШЕНКО О. Є.	
Сучасні проблеми протидії торгівлі людьми в Україні	212
ЩЕРБИНСЬКИЙ К. С.	
Окремі елементи класифікації злочинних угруповань неповнолітніх, які вчиняють розбої.....	213
ЮНАЦЬКИЙ О. В.	
Проблемні питання профілактики правопорушень у діяльності приватних охоронних організацій	216
ЮРЧЕНКО О. В.	
Нормативно-правові засади використання несправжніх імітаційних засобів під час проведення ОРЗ та НСРД.....	218

Секція 3

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	221
АМЕЛІНА А. С.	
Механізм регулювання фінансових послуг.....	221
БАНДУРКА С. С.	
Правовий статус Національної поліції України як спеціального суб'єкта адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності фізичної особи-підприємця в Україні	222
БЕЛЯЄВА Л. А., ПЕРЕСАДА Ю. О.	
Структурно-функціональна форма внутрішнього контролю як елемент безпеки суб'єкта господарювання.....	223
БЛИК Л. Л.	
Проблеми практики оплати у сфері надання адміністративних послуг	226
БРЕДІХІН В. М.	
Соціальна політика держави як активний чинник вирішення проблеми економічної безпеки України	228
ВИГАНЯЙЛО С. М.	
Забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання	230
ГОЛОВКО Т. В.	
Досвід реформування залізничного транспорту Німеччини.....	232
ГОНЧАРОВА В. О.	
Оновлення сучасної економічної науки шляхом формування постнекласичного економічного знання	234
ГУЗЕНКО О. П., ХАЙЛОВА Т. В.	
Актуалізація проблем економічної безпеки в умовах регульованого ринку.....	236
ДЯДІН А. С.	
Діагностико-прогностична функція антикризового фінансового управління	238
КАДАЛА В. В.	
Обеспечение экономической безопасности государства при помощи кредитно-денежной политики	240
КАЛІНІЧЕНКО З. Д.	
Основні засади правового забезпечення соціального захисту державних службовців	242
КАЛІНІЧЕНКО З. Д., КІЛЬДЯНКІНА М. Д.	
Правове регулювання входження в глобальні ланцюги доданої вартості вітчизняними підприємствами	244
КАЛІНІЧЕНКО Л. Л.	
Система управління кадровою безпекою підприємства	247
КАЛІНІЧЕНКО Л. Л., ШИП К. В.	
Заходи економічної безпеки підприємств.....	248
КОВАЛЬОВ Є. В.	
Економічна безпека України в умовах загострення світової конкуренції	250
КОЛОМІЄЦЬ К. В.	
До питання щодо виникнення факторингу: історико-правовий аспект.....	252
КРАВЦОВА М. А.	
Правонарушення в сфері оборота подакцизних товарів як угроза економічній безпеці	254
ЛАРІНА Т. Ф.	
Освітній процес у системі МВС як фактор економічної безпеки.....	255
ЛІНЬКОВА О. Ю.	
Економічний розвиток.....	256

ЛУК'ЯНИХІНА О. А.	
Рейдерство: причини та негативні наслідки для розвитку ринкового бізнес-середовища в Україні	259
МАКОВОЗ О. С., ПЕРЕДЕРІЙ Т. С.	
Еквайринг як інструмент безпеки платежів в електронному середовищі	261
МАТВЄЄВ С. П., ПРОНКІНА Л. І.	
Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства	263
МЕЛЬНИКОВА Н. В.	
Безпека логістичної інформаційної системи підприємства	265
НЕКЛЮДОВ Є. С.	
Корупційна складова тіньової економіки як загроза національній безпеці в Україні (1991–2004 рр.)	266
ПАВЛЕНКО Н. В.	
Втрата трудового потенціалу як загроза економічній безпеці України	269
ПАРФЕНТІЙ Л. А.	
Основні напрямки запобігання та боротьби з ухиленням від сплати податків	270
ПЕНЯК Ю. С., МАРКОВ Р. В.	
Бюджетування як спосіб управління фінансовими ресурсами	272
САДИКОВ М. А.	
Моніторинг інноваційного потенціалу підприємств України – запорука раціонального використання інвестицій	275
СЕМИКІНА М. М.	
Проблеми створення і функціонування центрів надання адміністративних послуг в умовах реформування системи адміністративних послуг	276
ТКАЧЕНКО С. О., СПЕРОС Дж. Н.	
Концепція системи антикризового управління фінансами підприємства	279
УСТІЛОВСЬКА А. С.	
Особиста безпека працівника як запорука підвищення економічної безпеки підприємства	281
ФУРСА В. А.	
Фактори, що впливають на економічну безпеку підприємства	283
ХАМИГА Ю. Я.	
Проблеми фінансового шахрайства в банківській сфері	284
ШЕВНІН С. М.	
МВС як суб'єкт забезпечення економічної безпеки держави у бюджетному процесі України	286
ШЕВЧУК М. В.	
Фінансово-правові заходи впливу за нецільове використання бюджетних коштів	287
Секція 4	
ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	290
БОБРО Н. В., ВІЛСОН П.	
Соціальний капітал як умова соціальної безпеки держави	290
БРИНЧАК М. П.	
Актуальність цивільно-правового регулювання права свободи світогляду та віросповідання в Україні	292
ВАВРЕНЮК С. А.	
Гуманітарна складова професійної освіти курсантів профільних закладів	293

ВАРЕНКІОТОВА О. В.	
Функції органів опіки та піклування в сфері захисту житлових прав дітей	295
ВАСИЛЕНКО В. А.	
Білінгвізм як чинник для успішної інтеграції в міжнародний освітній простір.....	297
ГАЛКІН Д. В.	
Професійна підготовка чинів поліції в Російській імперії у XIX ст.....	299
ГОЛОПІЧ І. М.	
Явище синонімії у правових текстах	301
ГЕРМАН Л. В.	
Теоретичні засади вивчення перемикання кодів як одного із результатів мовного контактування.....	302
ГІРЕНКО С. П., ОСЯТИНСЬКИЙ С. О.	
До питання освітньої підготовки поліцейських до дій у професійному конфліктному просторі.....	303
ГРИЩЕНКО Н. В.	
Соціально-філософські аспекти здоров'я та здорового способу життя	306
ЄЛЬНІКОВА Н. І.	
Семантичні особливості жаргонних номінацій людини	307
ЖУК С. А.	
Средний класс как социальная основа постисторической цивилизации.....	309
ІВАНОВ С. Ю.	
Становлення судової системи ЗУНР.....	312
ІВАНОВА М. В.	
Інформація як об'єкт права інтелектуальної власності в сучасних умовах розвитку держави	313
ІЛЬІНА Ю. Ю.	
Адаптивність особистості як умова перцептивно-інтерактивної компетентності	315
КВІТКА Я. М., ГУСЕВА К. А.	
Умови призначення пенсій поліцейським за вислугу років.....	317
КЛІМУШИН П. С., НАЙДА В. О.	
Механізми реалізації соціально-політичних дій у віртуальній спільноті.....	319
КРИВИЦЬКИЙ Ю. В.	
Ідеологія правової реформи: загальнотеоретичний аспект	321
МАКАРОВ Є. О.	
Гуманітарні аспекти проблем національної та міжнародної безпеки.....	323
МЕЛЬНИК А. Р.	
Історико-правовий аналіз забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житлом (1917–1990 рр.).....	325
МОРОЗ И. М.	
К вопросу организации системы охраны историко-культурного наследия в Полесском воеводстве в 1920–1930-х гг.....	327
МОШЕНСЬКИЙ О. С.	
Роль профспілок у розбудові громадянського суспільства в Україні	329
МУРАТОВА Д. Б., ТИХОСТУП Н. М.	
Адміністративно-правова характеристика проведення процедури нострифікації як різновиду адміністративної послуги	331
НАЗАРКО Ю. В.	
Проблеми та перспективи розвитку права людини на охорону здоров'я в Україні	333

НОВІКОВА А. О.	
Проблема ліквідації правової безграмотності – шлях до розбудови правової держави	335
ПАВРОЗ Т. В.	
Обов'язки церкви як складовий елемент її конституційно-правового статусу в Україні.....	336
ПАЛЮХ А. Я.	
Засади розвитку фізичної культури та спорту та їх співвідношення із принципами охорони здоров'я в Україні	337
ПЕРЦЕВА В. А.	
Проблема співіснування національних культурних традицій і сучасної масової культури	339
ПОЛТАВСЬКА Д. В., ПРОСКУРІНА М. С.	
Територіальні діалекти Луганщини як складова частина мовного фонду нації.....	340
СЕЛЮКОВА Т. В., ЄВГЛЕВСЬКА Л. В.	
Деструктивні установки і міжособистісні залежності як фактор порушення міжособистісної взаємодії.....	341
СЕЛЮКОВА Т. В., ШЕВЦОВА К. С.	
Рефлексивна регуляція та особистісна зрілість як соціально значущі характеристики осіб з різним рівнем відчуття самотності	343
СЕРГІЄНКО Н. П., ШЕВЧЕНКО О. В.	
Особливості міжетнічної толерантності та комунікативної компетентності студентів у процесі навчальної діяльності.....	345
СТРЕЛЬЧЕНКО О. Г.	
Нормативно-правове регулювання стандартизації сфери обігу лікарських засобів.....	347
ФЕДОРЕНКО Т. М., ЛУЧИНКІНА К. О.	
Досягнення України щодо впровадження електронного урядування.....	349
ХАРЛАМОВ М. І., ГУБАНОВА А. С.	
Життя та діяльність харківського правозахисника Аркадія Зиновійовича Левіна	351
ЧОРНИЙ І. В.	
Історична правда та вимисел у структурі роману І. Потаніної «Фуете на Бурсацькому узвозі».....	353
SHASTALO (TURCHENKO) V. O.	
Victorian system of values	354
ШАЇЧУК І. І.	
Навукова-кадрова ситуація ў БССР міжваеннага перыяду.....	356
ШЕВЧУК І. І.	
Науково-кадрова ситуація у БРСР міжвоєнного періоду (переклад з білоруської І. В. Чорного).....	358
ШЕВЧЕНКО Л. В., СТРЕЛЬЧЕНКО К. А.	
Адміністративно-правова характеристика контролю та нагляду у фармацевтичній діяльності	360

УДК 343.9

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРОБЛЕМА ТЕОРЕТИЧНОЇ І ПРИКЛАДНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Об'єктивною потребою суспільства, що будує правову державу, є протидія злочинності (ст. 1 Конституції України). Одним із головних напрямів цієї протидії виступає запобігання злочинності, усунення причин, умов та інших чинників, що її породжують і сприяють її різноманітним проявам. Зазначене створює реальні передумови поступового зміцнення публічної безпеки і правопорядку в державі та зменшення масштабів злочинності.

Слід зазначити, що протидія злочинності являє собою цілеспрямовану комплексну діяльність, що здійснюється як державними органами, господарськими і громадськими організаціями, так і громадськими формуваннями, а також окремими громадянами. Це є завданням усіх гілок державної влади: законодавчої, виконавчої, судової (ст. 6 Конституції України).

Протидія злочинності базується на нормативно-правових засадах внутрішньої та зовнішньої політики держави, складовою частиною якої є кримінологічна політика, що визначає теоретичні основи, напрями, цілі, методи запобіжного впливу на злочинність. Значне місце у цій протидії відводиться, крім зазначених вище суб'єктів, правоохоронним органам, для яких запобігання злочинності, особливо спеціально-кримінологічне запобігання – один з основних професійних обов'язків, який потребує не тільки ініціативності, непримиренності, принциповості, творчого підходу, а й високого рівня кримінологічного знання.

Практика свідчить, що сьогодні особливого значення набувають перспективні положення кримінологічної політики держави, навички кримінологічного аналізу злочинності, розробки комплексних заходів для запобігання злочинності, розуміння важливості ресурсного забезпечення програм її нерепресивної протидії, знання повноважних можливостей суб'єктів запобігання, використання зарубіжного досвіду ефективного впливу на витоки злочинності тощо.

Політика превенції (лат. *praeventio* – запобігання), по суті, і є кримінологічною політикою, тобто складником кримінальної політики. При цьому одні вчені вважають, що кримінологічна політика є науково обґрунтованою стратегією і тактикою запобігання злочинності за допомогою системи спеціально-кримінологічних заходів, а також шляхів відвернення конкретних злочинів та їх припинення. На відміну від кримінальної, кримінологічна політика не передбачає видання і застосування кримінальних законів, хоча й намагається підвищити їх запобіжну функцію. Запобігання завжди має активний, наступальний, випереджальний характер, але орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування примусових заходів. Політика запобігання злочинів реалізується на основі кримінологічного прогнозування і планування з урахуванням соціальної та економічної ситуації, що постійно змінюється. Інші вчені уявляють кримінологічну політику як систему, що припиняє зв'язки: а) формування і функціонування криміногенних процесів у суспільстві; б) між цими процесами і формуванням особистості; в) між особистістю й ситуацією вчинення злочину [1, с.31]. Іншими словами, це і є загальносоціальне і спеціально-кримінологічне запобігання злочинності.

У цьому сенсі доречним буде навести позицію В.В.Голіни, який зазначає, що кримінологічна політика є своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, зміст, принципи діяльності держави у сфері нерепресивного напрямку протидії злочинності, а з другого, – застосовується найбільш обґрунтована із соціально-політичних позицій існуюча або розробляється відповідно до неї нова теорія запобігання злочинності. Вона виступає не тільки сукупністю запланованих заходів, а й, образно кажучи, ідеологічним генератором, який підвищує запобіжну «напругу» в суспільстві, формує в ньому соціальну толерантність і повагу до соціальних цінностей,

нагромаджує так званий соціальний капітал (публічний порядок, безпека, довіра, чесність, віротерпимість та ін.) [2, с. 8].

Особливість діяльності держави, її органів, інститутів, соціальних груп, посадових осіб, громадськості із запобігання злочинності полягає в такому.

1. Це довготривала, повсякчасна, складна, наполеглива протидія всіх соціальних систем держави тим явищам, які створюють криміногенний потенціал у суспільстві.

2. Криміногенні детермінанти злочинних проявів криються в самому суспільстві, людях, тому слід говорити про своєрідне «самолікування», «очищення». Держава, влада, суспільство повинні усвідомити це і додержуватися таких підходів до внутрішньої і зовнішньої політики, які б виключали або зменшували кримінальну активність членів суспільства.

3. Особливість діяльності, пов'язаної з нерепресивною протидією злочинності, передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короткочасні кампанії і гучні обіцянки. Зміна владних структур не повинна впливати на виконання запобіжних заходів, якщо вони відповідають принципам кримінологічної політики. Можливі певна корекція, деякі зміни, доповнення, проте здійснення самої політики, відповідних їй законів, нормативно-правових актів, програм, планів необхідно неухильно продовжувати.

4. Ефективність чи неефективність кримінологічної політики можна визначити таким шляхом установлення реального результату від упровадження поточних програм і планів запобігання злочинності. Це положення – аксіома теорії запобігання злочинності. Проте, починаючи з 1993 р., коли була прийнята перша Державна програма запобігання злочинності в Україні, і закінчуючи останньою Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, жодного разу не заслуховувалося питання про результати виконання зазначених у них заходів. Без поглибленої аналітичної роботи, накопичення й вивчення статистичних даних, наукових висновків та узагальнень кримінологічну політику оцінювати неможливо.

5. Діяльність із запобігання злочинності, як і сама кримінологічна політика, злочинним світом позитивно не сприймається. На жаль, незацікавленими в її здійсненні можуть бути і підприємці, і бізнесмени, і посадові особи, і навіть пересічні громадяни, способи дій і життя яких унаслідок об'єктивних і суб'єктивних обставин часто не відповідають законові.

Реальне втілення конституційного положення, що Україна є правовою державою, неможливе без подальшого розвитку державної кримінологічної політики [2, с. 11–12].

Позитивним сигналом розуміння важливості її ефективного впровадження є те, що в державі і значній частині суспільства спостерігається серйозна в цьому потреба. Про це свідчать наукові, організаційно-управлінські, інформаційні заходи, а саме: створення науково-дослідних установ з кримінології, втілення у практику протидії злочинності кримінологічного прогнозування і програмування, бюджетна підтримка ресурсного забезпечення, низка законів і підзаконних актів стосовно різних аспектів запобігання злочинності, обговорення питань боротьби зі злочинністю на засіданні Ради національної безпеки і оборони України та ін.

Варто сподіватися, що концептуальні засади, ідеї, принципи кримінологічної політики найближчим часом знайдуть відображення у практичній запобіжній діяльності правоохоронних органів з певними позитивними результатами. Крім того, поставлене на порядок денний державної внутрішньої політики питання про необхідність посилення кримінологічного аспекту у сфері протидії злочинності активізує процес нормотворення, збільшить кількість наукових досліджень у цьому напрямі, приверне увагу політиків різних рівнів, ЗМІ, громадян тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. В. В. Звирбуль, В. В. Клочков, Г. М. Миньковский. М. : Юрид. лит., 1977. 225 с.
2. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

Одержано 01.10.2018

УДК [332.146:330.322](477.54)

Юлія Олександрівна СВІТЛИЧНА,

доктор юридичних наук,

голова Харківської обласної державної адміністрації

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ХАРКІВЩИНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасний стан економічної політики держави в цілому та в окремих регіонах свідчить про необхідність залучення дієвих інструментів, які б надали можливість запустити існуючі сфери виробництва, а в деяких випадках побудувати з нульового циклу підприємства з урахуванням споживчих та соціальних потреб населення.

Зауважу, що в сучасних умовах економічне зростання є тією «цеглиною», тим «фундаментом», що забезпечують функціонування держави, повноцінний розвиток людини, доступ особистості до духовних і матеріальних благ, та мірилом досягнень певного громадянського суспільства і стану його цивілізованості. Таким інструментом є інвестиції. Як пріоритетний засіб забезпечення економічного зростання інвестиційна діяльність потребує створення відповідних умов, усунення низки наявних перешкод, серед яких: недосконала правова база; відсутність ефективної довгострокової стратегії (бачення) залучення іноземних інвестицій; неналежна система правових, економічних гарантій для іноземних інвесторів; незавершені реформи в окремих сферах і галузях розвитку держави, що негативно вплинуло і на сферу іноземного інвестування; «закритість» економіки України для іноземних інвесторів; корупція в діяльності державних інституцій; існування великої кількості адміністративних бар'єрів та бюрократії, що гальмує залучення іноземних інвестицій в розвиток економіки та інших сфер життя суспільства.

Наголосимо, що сьогодні саме Президент України проводить активну політику щодо усунення чинників, які гальмують процес залучення інвестицій як в економіку, так і в інші сфери розвитку Української держави. Водночас вирішення питання залучення інвестицій покладається на місцеві органи виконавчої влади, які безпосередньо формують інвестиційний клімат певного регіону.

Саме наявність сприятливого інвестиційного клімату як сукупності чинників економічного, політичного, правового та соціального характеру бере до уваги інвестор, ухвалюючи рішення щодо вкладення інвестицій.

Для оцінки інвестиційного клімату в цілому інвестор оцінює такі системно-утворюючі показники, як: 1) політична і фінансова стабільність; 2) рівень загальноекономічного розвитку країни; 3) рівень розвитку ринкової та інвестиційної інфраструктури; 4) ємність внутрішнього ринку; 5) вартість робочої сили; 6) купівельна спроможність населення; 7) рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків.

Говорячи про створення інвестиційного клімату на Харківщині, наголосимо, що Харківська обласна державна адміністрація здійснює ряд кроків для підвищення інвестиційної привабливості регіону, серед яких:

1) виявлення реальних інвестиційних потреб регіону, розроблення середньострокових інвестиційних програм і пріоритетів та доведення їх до рівня бізнес-планів (як приклад можна навести запуск сироробного заводу у Великому Бурлуку Харківської області, який забезпечує велику кількість робочих місць);

2) створення єдиної інформаційної бази перспективних інвестиційних проектів;

3) здійснення підготовки кадрів регіону для роботи в умовах реалізації інвестиційних проектів;

4) закладення в обласних та місцевих бюджетах джерел фінансування передпроектних і проектних робіт щодо залучення інвестицій;

5) постійна робота над розвитком спеціалізованої інфраструктури, до якої належать: інвестиційні розробники і керівники проектів; фахівці з пошуку інвестора; фінансово-кредитні установи; фондів та страхові компанії, що працюють в інвестиційному режимі; організації, що займаються просуванням проекту до потенційних інвесторів;

6) активне та постійне висвітлення через ЗМІ інформації щодо стану залучення інвестицій в Харківський регіон, що сприятливо впливає на підтримання та покращення інвестиційного клімату.

7) щорічне проведення іміджевих заходів для всіх зацікавлених інвесторів (як іноземних, так і внутрішніх) з метою економічного зростання та розвитку Харківського регіону. В цьому аспекті варто вказати на проведення у вересні 2018 року міжнародного форуму «Інновації. Інвестиції. Харківські ініціативи!».

У цьому році Харківщина задала новий еталон проведення міжнародних заходів. Вперше подібний український захід зібрав 18 послів та 6 посольських делегацій. На форумі були представлені топ-10 економік світу. Харківщина приймала чотири потужні бізнес-делегації на чолі з послами Албанії, Литви, Канади та Японії. Важливо також відзначити, що участь у форумі взяли керівники низки великих корпорацій – японських Panasonic та Marubeni Corporation (входить до топ-5 торговельних компаній Японії), південнокорейської Hyundai Motor, китайської Dongfang Electric, з якою в нас уже розвиваються досить інтенсивні відносини, швейцарської Nestle та інших. Загалом у заході взяли участь представники 35 країн світу – це рекорд для харківського міжнародного форуму.

В цілому все це свідчить про великий інтерес до економіки промислового сходу України, інтерес до ініціатив і стилю роботи Харківської області. Крім того, форум підтвердив, що нами створено потужний майданчик, який задає ритм діловому життю регіону, дозволяє представникам великого, а в майбутньому, впевнена, і малого бізнесу знаходити партнерів. У той же час у рамках форуму було підписано та акцептовано угоди майже на 6 млрд грн. Серед акцептованих угод – контракт щодо модернізації ГЕС у Таджикистані. Підписано контракти із заводами «Південкабель», «Електроважмаш», «Турбоатом». Це головні підприємства машинобудування, кожен контракт яких автоматично завантажує десятки інших підприємств по всій Україні. Так, контракти, підписані на форумі «Турбоатомом», завантажують не менше 4 підприємств, близько 10 тис. осіб забезпечені роботою та зарплатнею на 3 роки.

Принагідно відмітити проведення Великого Слобожанського ярмарку, який пройшов 30 вересня в рамках X Міжнародного економічного форуму. В ярмарку взяли участь понад 700 підприємств, які представили понад 2,5 тис. найменувань товарів – найбільше за історію існування заходу. Загальний виторг становив понад 8 млн грн, а це на 1 млн більше, ніж на минулорічному ярмарку. Окрім районів Харківщини, в ярмарку взяли участь представники Полтавської, Запорізької, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Київської та Сумської областей.

Підсумовуючи, зазначу, що всі вищенаведені заходи, які здійснюються керівництвом як держави, так і регіону, дали реальні результати, про що свідчить кількість залучених інвестицій в Харківський регіон починаючи з 2016 року. Так, у 2016 році кількість інвестицій склала 1632 млн дол. США, у 2017 році – 659,7 млн дол. США, а на червень 2018 кількість інвестицій склала 300021,1 тис. дол. США (за даними Головного управління статистики у Харківській області).

Одержано 27.11.2018

УДК 343.73

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
перший проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ В РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ

Процес побудови оперативного-розшукової моделі ситуації – це послідовність етапів процесу оперативного мислення. Оперативного-розшукові дії (заходи) становлять операціональну сторону професійного мислення оперативного працівника.

Кожен елемент інформаційної моделі первинної ситуації має певну оперативну «розмірність», тобто якість і кількість дій оперативного-розшукового характеру, які до нього можуть бути застосовані. У сукупності ці елементи і дії з ними утворюють оперативну розмірність тактичної ситуації, що склалася: чим більше дій можна застосувати до елементів ситуації, тим вища її оперативна розмірність.

При побудові оперативно-інформаційної моделі конкретної ситуації характер розумових дій оперативного співробітника на відміну від таких, що здійснюються іншими фахівцями (слідчими, криміналістами, медиками), має свою специфіку. Вона полягає в розгляді всіх елементів ситуації не тільки і не стільки як результату дій особи, скільки як результату відображення в них його індивідуальних особливостей, що мають оперативно-розшукове значення. Власне, розшукове значення мають, головним чином, ті елементи дій та їх результатів, які «виводять» на індивідуальні (або групові) особливості особи, тобто так чи інакше пов'язані з цими особливостями. Оперативно-інформаційна модель і повинна містити ці особливості, які в сукупності визначають об'єкт розшуку. Ці зв'язки отримують конкретне вираження у вигляді формулювання пошукових ознак об'єкта розшуку, найчастіше вони виражаються у формі оперативно-розшукових версій.

Оперативне мислення в ОРД має продукувати моделі іншої якості. Їх особливістю є оперування однорідними розшуковими ознаками осіб (об'єктів розшуку). Оперативно-розшукове моделювання ситуації як форма оперативного мислення не має жорсткої прив'язки до криміналістичної картини подій (злочинів) як до такої, що не має прямого, безпосереднього відношення до розшукових ознак причетних до них осіб. Базовою для побудови оперативно-розшукової моделі події може бути інша інформація про осіб з відомими ідентифікаційними ознаками, які можуть бути використані як розшукові. Криміналістична інформація тоді буде розглядатися з точки зору її ідентифікаційних можливостей.

За такої постановки питання завдання побудови оперативно-інформаційної моделі зводиться, з одного боку, до виявлення ідентифікаційних ознак картини події, з іншого боку, – до визначення осіб (категорій, контингенту осіб) – носіїв ідентифікуючих ознак. Останнє найчастіше вирішується за допомогою різних обліків оперативно-розшукового призначення, а також можливостей оперативного визначення осіб, які, ймовірно, володіють ними. Якщо інформація про особу в різного роду обліках не міститься, то дії з її розшуку в цих обліках дадуть негативний результат. За наявності ідентифікуючих ознак це завдання вирішується досить швидко, за їх відсутності – розгортається в комплекс перевірочних дій стосовно всього відібраного контингенту осіб (або предметів).

Головною відмінною рисою оперативного мислення в ОРД треба вважати побудову максимально точних оперативно-інформаційних моделей подій, тобто актуалізацію та оперування контингентом осіб, окремими особами або їхніми ознаками у зв'язку з подією, що досліджується, розкривається і розслідується. Суттю таких моделей є ознаки, що виступають в ролі критеріїв відбору контингенту осіб, до числа яких може належати особа, яка є об'єктом розшуку.

Разом з тим базовою обставиною в цьому процесі є неоднозначність індивідуально-особистісної (персональної) детермінації практично кожної ознаки кримінальної події, результату дій або вибору обставин. Це основний фактор, що обумовлює невизначеність ситуації прийняття рішення у розкритті практично будь-яких «неочевидних» злочинів. Аналіз процедури прийняття рішень в таких умовах показує, що вихідна невизначеність індивідуально-особистісної детермінації долається на практиці у такий спосіб:

- невизначеність детермінації кожного елемента (ознаки) ситуації долається шляхом об'єднання, групування елементів, тобто структурування вихідної множини ознак;
- елементи (ознаки) об'єднуються не за їх об'єктивними властивостями (як, наприклад, при реконструкції механізму заподіяння шкідливого результату, що настав), а за особливостями і механізмом їх суб'єктивного, індивідуально-особистісного заподіяння;
- у процесі розшукового моделювання індивідуально-особистісні особливості та механізм заподіяння елементів кримінальної події конструюються в рамках специфічної його моделі, яку можна назвати «сюжетом події» як пов'язаної з конкретною (але поки не відомою) особою.

Оперативно-розшукове моделювання у формі побудови «сюжету події» можна розглядати як один із способів подолання невизначеності його індивідуально-особистісної (персональної) детермінації. По суті, сюжет – це інтеграційна, цілісна модель події, але не як кримінального факту, а як реальної життєвої ситуації. Використовуючи такий тип моделювання, співробітники здійснюють перехід в інший контекст, іншу семантичну систему – реальних життєвих ситуацій, де кримінальна подія розглядається (і дійсно є такою) як один із фрагментів життя злочинця.

Це вже специфічний контекст вирішення завдання розкриття злочину і встановлення особи, винної в його скоєнні. Прийняті в цьому контексті рішення носять не стільки аналітичний, скільки евристичний характер. Єдиною умовою, що утримує хід думки в аналітичному контексті, є реальні ознаки події як складової основи доказової бази розслідування.

Моделювання за цим типом – вельми поширений прийом у розкритті складних, неочевидних злочинів, що нерідко носить характер «мозкового штурму», коли кожен учасник роботи пропонує свої варіанти передуючих кримінальній і наступних за нею подій, прагнучи при цьому знайти логіку, в яку би вписувалось якомога більше деталей картини події.

Досвідчений оперативник відрізняється від початківця саме наявністю професійного досвіду розшукової роботи, оперативним чуттям, майстерністю щодо виявлення злочинців та проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на документування їх злочинних дій.

Одержано 01.10.2018

УДК 351.74(477)

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України,
президент Кримінологічної асоціації України*

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Україна перебуває в нових реаліях суспільного життя – у внутрішній і зовнішній політиці пріоритетного значення набула протидія загрозам, які виникли у зв'язку з прагненням Української держави інтегруватись у Європейський Союз, до вдосконалення національної безпеки шляхом реформування сектору безпеки та оборони, зокрема правоохоронної системи.

Реформування правоохоронних органів, їх функцій та компетенції повинно передбачати розробку сучасних нормативно-правових умов функціонування як кожного правоохоронного органу окремо, так і правоохоронної системи України в цілому [1, с. 7].

Реформування правоохоронної системи має бути спрямована на посилення протидії злочинності, підвищення ефективності діяльності всіх органів охорони правопорядку.

Реформування правоохоронної системи має чотири складові, зокрема організаційно-адміністративну, нормативно-правову, ідеологічну, контрольно-наглядову. Перша полягає в розробці стратегічних напрямків реформування, визначенні виконавців, термінів реформування, послідовності й етапів реформування, вжитті адміністративних заходів з організації проведення реформування.

Друга полягає в правовому забезпеченні реформування, у прийнятті законних та підзаконних актів, які мають бути правовою основою реформування.

Ідеологічна складова полягає в роз'ясненні цілей і методів реформування, формуванні громадської думки з тим, щоб суспільство сприймало реформи і брало належну участь у реалізації заходів реформування, не чинило протест чи іншу протидію як окремим заходам, так і в цілому здійсненню реформування тих чи інших галузей суспільного життя.

Контрольно-наглядова складова організації реформування реалізується через заходи контролю і нагляду за виконанням заходів реформування, дотримання законності в процесі

реформування, відповідності досягнутих результатів поставленим цілям і завданням. Особливо гостро і не байдуже сприймаються суспільством реформування правоохоронної системи, у сфері якої реформа впродовж кількох років не була завершена. Минуло понад п'ять років, як був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України [2], в якому передбачена наявність злочину і кримінального проступку. До цього часу в законі немає визначення кримінального проступку як протиправного діяння, а також не визначено його підзвітність і порядок кримінального провадження щодо правопорушень таких видів. Визначення кримінального проступку та його процесуального оформлення в значній мірі розвантажило б слідчий апарат від розслідування дрібних справ неправових явищ, якими є дії, що могли бути визначені як кримінальні проступки.

Більше двох років минуло, як був прийнятий Закон України «Про Державне бюро розслідувань» [3], яке існує лише на папері, а в реальності так і залишається не створеним. Податкова міліція ліквідована відповідним нормативним актом Верховної Ради України, хоч є незаконним утворенням.

Закон України «Про прокуратуру» [4] обмежив повноваження прокурорів областей у підборі та розтастуванні кадрів, що негативно вплинуло, перш за все, на процесуальне керівництво досудовим слідством.

У судовій системі, реформування якої триває, сотні суддів перебувають на посадах, але правосуддям не займаються, оскільки не склали присягу судді.

У системі Міністерства внутрішніх справ України, яке очолює діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби з надзвичайних ситуацій України і Державної міграційної служби України, немає належної координації та взаємодії. Однак в окремих із них, зокрема в Національній поліції, частина підрозділів безпосередньо підпорядкована галузевим департаментам МВС України, частина – обласним головним управлінням поліції, інші є міжрегіональними. Відсутність єдиного старшого оперативного керівника в регіоні негативно впливає на комплексну протидію злочинності та забезпечення публічної безпеки і порядку. В тезах названо лише окремі проблемні питання реформування правоохоронної системи, усунення яких сприяло би підвищенню ефективності охорони правопорядку в країні.

Список бібліографічних посилань

1. Литвиненко В. І. Концептуальні засади реформування правоохоронних органів України. *Наукові праці МАУП. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 1 (52). С. 7–16.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 19.11.2018).

3. Про Державне бюро розслідувань : закон України від 12.11.2015 № 794-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення: 19.11.2018).

4. Про прокуратуру : закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 19.11.2018).

Одержано 20.11.2018

Секція 1 ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ. БЕЗПЕКА ТА ПРАВОПОРЯДОК

УДК 342.3

Цвітана Сергіївна БАРАНОВА,

провідний фахівець Сумської філії

Харківського національного університету внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

В останні десятиліття, з бурхливим розвитком процесів глобалізації, особливої актуальності набуває проблема визначення статусу державного суверенітету і його ролі в сучасних умовах. Вивчення такого явища, як «знецінення» статусу суверенної держави та послаблення централізованих інститутів державної влади, стало навіть окремим напрямком теоретичних досліджень, в рамках якого працює чимало вчених-політологів різних країн. Водночас треба відзначити, що в Україні було проведено й серйозні, глибокі дослідження процесів глобалізації та їх наслідків. У цьому зв'язку можна назвати праці таких вчених, як О. Білорус, Ю. Пахомов, О. Зернецька, В. Гура, В. Кремень та інші, яким притаманні пошуки методологічної реконструкції та синтез існуючих підходів [1, с. 356].

Ідею суверенітету вперше сформулював ще в XVI ст. за часів феодалізму Ж. Боден. Він розглядав це поняття як «постійну й абсолютну владу держави», що належить монархові. Це впливало з панівної форми правління – абсолютної монархії. У XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо в контексті буржуазно-демократичних революцій обґрунтував теорію народного суверенітету, яка стала антиподом абсолютній монархії. У той же час Е. Ваттель виділив дві ознаки суверенної держави – «самостійність управління» і «зовнішню незалежність». Цей дихотомічний вимір відтоді став іманентною ознакою доктрини суверенітету і залишається актуальним для її сучасного трактування. Визначення державного суверенітету як здатності держави до «винятково-правового самовизначення» запропонував у XIX ст. Г. Єллінек, зазначивши, що тільки суверенна держава «може у встановлених або визначених нею самою правових межах абсолютно вільно нормувати зміст своєї компетенції» [2, с. 3].

Державний суверенітет як базовий принцип Вестфальської системи міжнародних відносин продовжує залишатись формальним атрибутом національної держави. До того ж як одна з ключових категорій політичної науки і міжнародного права в сучасних умовах глобалізації він переживає період переосмислення, уточнення своєї сутності. Під впливом глобалізаційних процесів спостерігаються процеси «розмивання» державного суверенітету, що пов'язані з процесом фактичного переходу частини функцій держави до інших міжнародних акторів. Можна констатувати, що принцип державного суверенітету де – юре існує в міжнародному середовищі і сьогодні, але де – факто відбувається його порушення. Це дає підстави стверджувати про формування нового поствестфальського світового порядку міжнародних відносин. Трансформації, пов'язані із суверенітетом в умовах глобалізації, сприяють появі нових теорій міжнародних відносин, в яких моделюється новий вигляд державного суверенітету.

Зазначена проблематика є актуальною і для України. Як суверенна демократична держава Україна проводить свою зовнішньополітичну діяльність на основі принципів, закладених традиційною (Вестфальською) системою міжнародних відносин. Пріоритетними в її зовнішній політиці є принципи гарантування національної безпеки та невтручання у внутрішні справи інших держав. В українській політичній науці державний суверенітет розглядається переважно у правовому аспекті. Його визначають як політичну та правову характеристику державної влади, яка полягає у винятковому праві держави самостійно

вирішувати свої внутрішні та зовнішні проблеми, здійснювати внутрішню і зовнішню політичну діяльність. Проте сьогодні в умовах інтеграції національних держав у міжнародне співтовариство та зміни їх ролі в міжнародній системі перед Україною постає потреба наукового переосмислення змісту та особливостей державного суверенітету [3, с. 130–131].

Принцип суверенітету закріплюється в Конституції України та реалізується в конституційному законодавстві у вигляді визначального елемента статусу таких основних суб'єктів конституційно-правових відносин як держава, народ і нація. З іншого боку, в науковій юридичній літературі є велика кількість тлумачень змісту цього принципу, видів та кола суб'єктів, з якими він може бути пов'язаний. Як наслідок, розмаїття «суверенів» і плюралізм «суверенітетів» стали ознакою сучасного політичного дискурсу, який, проникаючи в науку конституційного права, породжує протиставлення та заперечення одних на користь інших таких загально визначених конституційних цінностей як права людини і суверенітет держави, народний суверенітет і демократія, національна держава і міжнародний правопорядок тощо. Розв'язанню подібних проблем значною мірою сприяло б чітке розуміння місця і ролі ідеї суверенітету в функціонуванні сучасної держави і суспільства, з'ясування сутності і співвідношення державного, народного і національного суверенітету. В цьому плані слід позитивно оцінити ґрунтовне та комплексне дослідження конституційно-правових аспектів теоретичних та практичних проблем суверенітету.

Звичайно, суверенітет не буває непорушною константою. Як і будь-яке суспільне явище, він зазнає істотних впливів глобалізаційного характеру. Але він не втрачає політико-правової цінності, а залишається важливим складником характеристики держави і державної влади. Зокрема, вступаючи до міжнародних чи міждержавних об'єднань (скажімо, Європейського Союзу), держава не передає їм суверенітет. Ідеться тільки про передачу відповідних суверенних прав для досягнення спільних економічних, екологічних та інших цілей, точніше кажучи, про передачу права на здійснення відповідних функцій. Не змінює природи державного суверенітету і принцип примату міжнародного права. По-перше, не всі держави визнають його. По-друге, Статут ООН прямо закріпив принцип суверенної рівності держав, котрий зберігається, незважаючи на теорії про втрату державним суверенітетом свого значення.

Відмова від державного суверенітету рівнозначна відмові від територіальної цілісності, від права бути господарем у власному домі. Саме з цих постулатів виходить Конституція України, яка не містить самого поняття державного суверенітету, але вказує на його принципові ознаки, а саме: Україна є суверенною і незалежною державою, її суверенітет поширюється на всю її територію (ст. 1). Зазначено також, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (ст. 5). З цього випливає, що державний суверенітет аргіогі має загальнонародний, національний характер [1, с. 4].

Міжнародні відносини на сучасному етапі розвитку характеризуються високим рівнем взаємозалежності суб'єктів, внаслідок чого змінюється роль і розуміння державного суверенітету. Найбільше такі зміни проявляються за участі держав в інтеграційних утвореннях, що набувають ознак наднаціональності. Пovoєнна інтеграція спричинила докорінну внутрішню трансформацію Європи. Європейські держави вдалися до побудови на основі Європейських співтовариств регіональної економічної, а згодом і політико-правової системи, якій поступово добровільно передали значну частку своїх суверенних повноважень [4, с. 80]. Цей процес і його наслідки для державно-правового розвитку європейських країн породив гострі дискусії щодо визначення поняття «суверенітет» в умовах членства держави в ЄС.

Сьогодні майже ніхто не заперечує, що за більш ніж триста п'ятдесят років існування вестфальської системи і держави, і система міжнародних відносин зазнали суттєвих змін. Розходження поглядів різних шкіл полягає в тому, наскільки держава як інститут змінилася за цей час, наскільки впливовішими стали інші актори, яку роль в трансформації суверенітету відіграють процеси глобалізації.

Узагальнення результатів дослідження дає можливість зробити висновки і внести пропозиції, що мають відповідне теоретичне й практичне значення. Ідея суверенітету діахронно розгортається за схемою «суверенітет держави» – «суверенітет народу» –

«суверенітет нації». Ці три уособлення суверенітету, разом з тим, в сучасних умовах розвиваються синхронно, взаємообумовлюючи та взаємостримуючи одне одного.

Суверенітет держави є генетично першим у зазначеній тріаді. Ідея суверенітету народу виникла як антитеза абсолютній владі монарха. В її основі – протиставлення правителя та підвладних. Ідея суверенітету нації є соціально-примирювальною, вона об'єднує можновладців та народ в єдине ціле [5].

Таким чином, в умовах трансформації реалізації державного суверенітету науковці вимушені шукати нові підходи до його розуміння. А поки такий пошук триває, в Європейському Союзі реалізується концепція «спільного» суверенітету, згідно з якою формальний суверенітет зберігається за державами-членами, а фактичний значною мірою реалізується національними урядами та інститутами ЄС спільно, що відповідає принципам лояльного співробітництва, субсидіарності і пропорційності, які характеризують сьогодні відносини між Євросоюзом і державами – членами [6, с.115]. Проте, недостатня збалансованість зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного курсу є чинником, що негативно впливає на міжнародну позицію держави, внаслідок чого вона може втратити міжнародно-політичні можливості реалізації свого суверенітету.

Список бібліографічних посилань

1. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. Київ : КНЕУ, 2001. 733 с.
2. Шемшученко Ю. С. Проблема державного суверенітету як предмет наукових досліджень. *Вісник національної академії наук*. 2011. № 6. С. 3–16.
3. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації. *Українська національна ідея реалії та перспективи розвитку*. 2010. Вип. 10. С. 130–136.
4. Андрусак Т. Теорія держави і права : навч. посіб. / Фонд сприяння розвитку укр. правов. думки та пропаганди державниц. традицій «Право для України». Львів : Фонд «Право для України», 1997. 198 с.
5. Кельман М. Загальна теорія держави і права : підруч. для вузів. Київ : Кондор, 2006. 475 с.
6. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; 12.00.11. Харків, 2013. 474 с.

Одержано 24.10. 2018

УДК 349.2:331.101

Вадим Вікторович БЕЗУСИЙ,

кандидат юридичних наук,

начальник відділу кадрового забезпечення

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Праця є необхідною умовою життя людини і суспільства. Саме тому реальне здійснення права на працю є одним з основних пріоритетів соціальної, правової держави. Україна проголосивши себе такою державою закріпила у власній конституції право кожного на працю та зобов'язалася створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Для реалізації цих конституційних норм в країні діє система забезпечення зайнятості населення, яка базується на доволі розгалуженому законодавстві, що включає великий масив нормативно-правових актів різних рівнів. Основними актами у цій сфері є Кодекс законів про працю України та Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067-VI.

Як справедливо відзначив К.Ю. Мельник Кодекс законів про працю України детально не регламентує відносини зайнятості та працевлаштування, хоча і включає главу III-A «Забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників», яка нині містить дві статті, зокрема

ст. 49-4 «Зайнятість населення». Частина 1 ст. 49-4 Кодексу законів про працю України містить відсылку на норму, що зайнятість суспільно корисною працею осіб, які припинили трудові відносини з підстав, передбачених цим Кодексом, при неможливості їх самостійного працевлаштування, забезпечується відповідно до Закону України «Про зайнятість населення». Інші положення зазначеної статті стосуються заходів, пов'язаних із забезпеченням права на працю вивільнюваних працівників. З огляду на це вчений пропонує відповідним чином змінити назву статті [1, с. 8].

Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067-VI слід визнати комплексним нормативно-правовим актом, який повноцінно регулює питання зайнятості та працевлаштування. Складається Закон з одинадцяти розділів та п'ятдесяти трьох статей: розділ I «Загальні положення»; розділ II «Державна політика у сфері зайнятості населення»; розділ III «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції»; розділ IV «Сприяння зайнятості населення»; розділ V «Професійна орієнтація та професійне навчання»; розділ VI «Послуги з посередництва у працевлаштуванні»; розділ VII «Застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні»; розділ VIII «Безробіття»; розділ IX «Соціальний діалог на ринку праці»; розділ X «Контроль і відповідальність у сфері зайнятості населення»; розділ XI «Прикінцеві та перехідні положення».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» зайнятість – не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно; працевлаштування – комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації права особи на працю [2].

Виходячи із законодавчого визначення поняття «зайнятість» можна зробити висновок про те, що зайнятість як правова категорія охоплює усі форми трудової діяльності, які не суперечать законодавству, включаючи діяльність на умовах трудового договору, самостійну зайнятість, службу в Збройних Силах України, органах внутрішніх справ тощо. Працевлаштування ж є певним засобом забезпечення зайнятості. Так, відносини працевлаштування виникають у результаті пошуку людиною роботи.

Відзначимо, що Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067-VI прийшов на зміну Закону України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 р. № 803-XII [3]. У порівнянні з попереднім чинним Законом України «Про зайнятість населення» увів багато новацій. Зокрема, нормативно закріпив таке явище як масове вивільнення та гарантії пов'язані з ним. Так, відповідно до 48 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067-VI масовим вивільненням з ініціативи роботодавця (крім випадку ліквідації юридичної особи) є одноразове або протягом: 1) одного місяця: вивільнення 10 і більше працівників на підприємстві, в установі та організації з чисельністю від 20 до 100 працівників; вивільнення 10 і більше відсотків працівників на підприємстві, в установі та організації з чисельністю від 101 до 300 працівників; 2) трьох місяців – вивільнення 20 і більше відсотків працівників на підприємстві, в установі та організації незалежно від чисельності працівників. Закон поклав обов'язок розроблення комплексу заходів щодо забезпечення зайнятості працівників, які підлягають такому вивільненню, на відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування за участі сторін соціального діалогу.

Взагалі ж сьогодні національна система зайнятості населення повинна бути спрямована на сприяння створенню нових робочих місць та забезпечення повної та продуктивної зайнятості населення. Особи, у працездатному віці, які з тих або інших причин не мають роботи, повинні мати можливість зайнятися самостійною підприємницькою діяльністю, пройти професійне навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовку, отримати послуги з професійної орієнтації, мати можливість прийняти участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру, а також бути забезпечені, у випадку визнання їх безробітними, соціальною допомогою належного рівня.

Список бібліографічних посилань

1. Мельник К. Ю. Деякі проблеми законодавчої регламентації відносин зайнятості та працевлаштування // Правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики зайнятості : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (22 груд. 2015 р.). Львів : Укр. центр соц.-правов. дослідж., 2016. С. 7–9.
2. Про зайнятість населення : закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n486> (дата звернення: 28.10.2018).
3. Про зайнятість населення : закон України від 01.03.1991 № 803-XII : втратив чинність // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-12> (дата звернення: 28.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 342.951:351.82

Вадим Миколайович БІЛИК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративної діяльності

Національної академії внутрішніх справ

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Яскравим прикладом реалізації реформи Міністерства внутрішніх справ України є створення патрульної поліції в системі органів та підрозділів Національної поліції України.

Проведений аналіз статистичних даних результатів діяльності патрульної поліції Національної поліції України, аналіз практики застосування норм законодавства новоствореною патрульною поліцією, а також опитування поліцейських, які перебувають на службі в патрульній поліції, та звільнених з лав поліції дозволяє зробити висновок про існування проблем під час реалізації діяльності патрульної поліції, що потребують свого вирішення.

На наш погляд можна виділити три групи проблем, на які слід звернути увагу для подальшого вдосконалення діяльності Національної поліції України. Зупинимось детальніше на кожній із них та запропонуємо варіанти їх вирішення.

Першою й основною групою проблем вважаємо недостатньо чітку організацію діяльності підрозділів поліції, яка стосується безпосередньої діяльності керівників органів і підрозділів Національної поліції всіх рівнів. Сьогодні такими керівниками призначаються особи, які нещодавно прийняті на службу в поліцію, молоді кадри. Проте, керівництво має здійснюватися насамперед професійно, тому заміщення посад керівників управління професіоналами, які мають відповідну підготовку (наприклад, диплом магістра), залишається основним завданням на шляху вдосконалення діяльності поліції в Україні. Крім того, наявність чіткої та узгодженої стратегії керівництва Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) й Національної поліції України щодо внутрішньо-управлінських процесів у системі також забезпечить злагоджену роботу органів і підрозділів.

Необхідно наголосити на виробленні й підтриманні єдиної стратегії ставлення до громадян: або поліцейський – це професіонал, який чітко й неупереджено виконує повноваження, надані законом, або поліцейський – це бренд, модель для фото (у такому разі відбувається несприйняття його категоричних законних рішень). Саме баланс між доброзичливим ставленням до людини та виконанням професійних обов'язків є запорукою підвищення іміджу поліцейського в Україні. Під час організації діяльності патрульної поліції Національної поліції України не останню роль відіграє забезпечення умов функціонування патрульної поліції (матеріальна база, достатній час на відпочинок, підвищення професійного рівня поліцейського), що в комплексі забезпечить ефективне виконання поставлених перед поліцейськими завдань.

Ще однією проблемою є налагодження взаємодії територіальних органів Національної поліції та патрульної поліції, уніфікований підхід до організації діяльності всіх органів і підрозділів Національної поліції. Так, незважаючи на запровадження реформи МВС України, яка стосується всіх органів і підрозділів Національної поліції, територіальні відділи поліції фактично формально пройшли переатестацію та продовжують працювати, застосовуючи традиційні методи й прийоми у своїй діяльності. При цьому поліцейських патрульної поліції, які здебільшого є новонабраними, сприймають як загрозу для свого функціонування. Скептично налаштовані щодо здійснення реформи МВС України в цілому та щодо діяльності патрульної поліції зокрема, такі правоохоронці стають на заваді перетворенням системи Національної поліції [1].

Сьогодні ці проблеми вирішуються на договірних засадах шляхом проведення переговорів на рівні керівників патрульної поліції Національної поліції та керівників кожного територіального відділу поліції окремо. Усвідомлення поліцейськими, що лише співпраця є запорукою вдосконалення діяльності МВС України та перетворення його з карального органу на сервісну структуру європейського зразка, зламає стереотип у ставленні до поліції й серед населення.

Друга група проблем у діяльності патрульної поліції Національної поліції пов'язана з потребою вдосконалення нормативно-правової основи діяльності патрульної поліції, а саме змін, внесених у законодавство, яке регулює діяльність патрульної поліції або яке застосовують у своїй діяльності патрульні поліцейські.

По-перше, спостерігаються невідповідності положень законодавства в різних нормативно-правових актах. Така колізія спричиняє конфлікт між правопорушником і поліцейським, а як наслідок – оскарження винесеної постанови про адміністративне правопорушення в суді.

По-друге, неможливість реалізації повноважень поліцейського на практиці. Наприклад, зразки нових постанов і протоколів, які уповноважені складати поліцейські, затверджені наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі» від 07.11.2015 року № 1395 [2] та наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції» від 06.11.2015 року № 1376 [3].

Третім видом проблем, що виникають під час реалізації повноважень поліцейськими патрульної поліції, є недостатність досвіду в тих осіб, які до служби в поліції виконували іншу роботу.

Аналіз діяльності перших місяців роботи патрульної поліції доводить, що проблеми під час застосування теоретичних норм на практиці існують, проте бажання навчатися, постійно вдосконалювати свої знання, уміння й навички дають змогу мислити на перспективу. Крім того, як кажуть, усе в житті приходиться із досвідом, головне, щоб бажання змінити сутність поліцейської діяльності не зникло. Грамотне керівництво, завчасне відсторонення осіб, які не відповідають займаній посаді, навчання кадрів сприятиме подоланню цієї проблеми.

Проблему недостатнього об'єму професійних знань підтверджує аналіз практики реалізації поліцейськими своїх повноважень, а також статистика звільнених із лав поліції новообраних (близько 20%) за власним бажанням або відповідно до положень Дисциплінарного статуту. У такому разі варто говорити про нераціональне використання бюджетних коштів, витрачених на відбір і підготовку звільнених поліцейських. Механізм відшкодування цих витрат відсутній. На наш погляд, можна запозичити досвід вищих навчальних закладів МВС України, що укладають із курсантами угоди, відповідно до яких останні зобов'язані відпрацювати мінімум три роки в системі МВС України, інакше вартість навчання відшкодовується в повному обсязі.

Отже, виділено три напрямки вдосконалення діяльності патрульної поліції Національної поліції України на сучасному етапі розвитку державності:

- професійна організація діяльності патрульної поліції;
- удосконалення нормативно-правової основи діяльності Національної поліції України;
- якісний відбір і навчання кадрів для патрульної поліції Національної поліції України.

Список бібліографічних посилань

1. Богоніс В. Р. Актуальні проблеми організації діяльності патрульної служби Національної поліції України // Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 142–144.

2. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі : наказ МВС України від 07.11.2015 № 1395. *Офіційний вісник України*. 13.11.2015. № 88. С. 176. Ст. 2964.

3. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції : наказ МВС України від 06.11.2015 № 1376. *Офіційний вісник України*. 22.12.2015. № 99. С. 201. Ст. 3405.

Одержано 01.11.2018

УДК 351.755.61(477)

Володимир Володимирович БОГУЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності

Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПАСПОРТУ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ

Термін «паспорт» є іноземного походження. В перекладі із французької мови «passeport» означає – «passe» – прохід і «port» – гавань, первісно виступав як дозвіл на відвантаження. На сьогодні паспорт вважається офіційним документом, який посвідчує особу його власника та підтверджує громадянство.

В Україні правове регулювання застосування паспорту громадянина України регулюється досить великою кількістю нормативних актів. Це зокрема Постанова Верховної Ради України від 26 червня 1992 р. «Про паспорт громадянина України»; Указ Президента України від 28 жовтня 1993 р. «Про паспорт громадянина України для виїзду за кордон», яким затверджено положення про документ, що посвідчує особу громадянина України під час перетинання державного кордону України та перебування за кордоном; Постанови Кабінету Міністрів № 1086 від 31 грудня 1993 р. «Про першочергові заходи щодо забезпечення видачі паспортів громадянина України» та № 1001 від 14 грудня 1995 р. «Про стан виконання рішень Верховної Ради України і Президента України з питань паспортизації громадян»; Положення, видане Кабінетом Міністрів України від 10 жовтня 1994 року «Про паспортну службу органів внутрішніх справ», згідно якого до паспортної служби ввійшли: департамент громадянства паспортної та імміграційної служби МВС, управління громадянства паспортної та імміграційної служби головних управлінь МВС в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі, міських та районних органах внутрішніх справ.

Існуюча на сьогодні в Україні паспортна система почала формування в 30-х роках ХХ століття. 27 грудня 1932 року Центральним виконавчим комітетом та Раднаркомом СРСР було видано постанову, якою запроваджувалася паспортна система і обов'язкова прописка паспортів. Однією із провідних особливостей паспортної системи «по-радянськи» було те, що спочатку паспорти запроваджувалися лише для мешканців міст, робочих поселень, новобудов та радгоспів. Лише в 1974 році було ухвалено нове Положення про паспортну систему, яким встановлювалося, що паспорт громадянина СРСР беззастережно зобов'язані мати всі радянські громадяни, які досягли 16 років. Процес повної паспортизації розпочався у 1976 році, а завершився лише у 1981 році.

Відповідно до чинного законодавства підтвердження громадянства України то посвідчення особи власника є паспорт громадянина України та свідоцтво про народження, а документами, що посвідчують особу громадянина України за кордоном і при перетинанні державного кордону України, є паспорт громадянина України для виїзду за кордон або дипломатичний і службовий паспорти, посвідчення особи моряка, посвідчення члена

екіпажу, проїзний документ дитини, посвідчення особи на повернення в Україну. Але основним документом, який засвідчує особистість, є паспорт громадянина України. Паспорт громадянина України у вигляді паспортної книжечки синього кольору або паспортної картки-листка, заклеєного плівкою з обох боків, видається міськими і районними відділами органів внутрішніх справ кожному громадянину України після досягнення ним 16-річного віку у місячний термін.

На сторінки паспорта заносяться прізвище, ім'я та по батькові, дата, місце народження, відомості про стать, дата видачі та орган, що видав паспорт, а також підписи власника паспорта та посадової особи, відповідальної за його видачу; вклеюється фотокартка. Паспорти, в яких не вклеєні такі фотокартки при досягненні власниками зазначеного віку, вважаються недійсними. Записи у паспорті засвідчуються гербовою мастичною печаткою.

У паспорті робляться відмітки про сімейний стан власника паспорта та прописку. На його прохання можуть бути внесені відомості про дітей, групу крові та резус-фактор. Інші записи вносити до паспорта забороняється.

Колишнім іноземним громадянам та особам без громадянства, прийнятим в українське громадянство, паспорти видаються по місцю їх проживання.

Громадяни України, які виїжджають за кордон на постійне місце проживання, а також особи, які вийшли із українського громадянства, здають свої паспорти в апарати паспортної служби при отриманні ними паспортів громадян України для виїзду за кордон або посвідчень для проживання.

Члени екіпажів суден закордонного плавання при отриманні посвідчень особи моряка, паспорти громадянина України здають капітанам портів для зберігання. Особи, як: потрапили на лікування до лікарні, здають свої паспорти адміністрації лікарень. Органами дізнання, попереднього слідства або судом вилучаються паспорти, що мають ознаки підробок і паспорти осіб, взятих під варту, а також засуджених до позбавлення волі. Після вступу вироку в законну силу їхні паспорти пересилаються до слідчих ізоляторів для прилучення до особистих справ засуджених. В подальшому паспорти знаходяться у адміністрації місць позбавлення волі, де відбувають покарання засуджені. Після звільнення цих осіб паспорти їм повертаються.

Паспорти померлих здаються їх родичами або іншими особами в органи РАГС або виконкоми селищних та сільських Рад і після реєстрації смерті пересилаються в органи внутрішніх справ для знищення.

Аналіз відповідного законодавства дає підстави стверджувати, що існуюча паспортна система виступає основним засобом повсякденного оперативного обліку населення, є важливим правовим засобом контролю за переміщенням громадян в Україні. Крім того, вона дає можливість громадянам реалізовувати свої конституційні права і свободи, виконувати обов'язки. Зокрема, паспорт громадянина України потрібен для укладення цивільно-правових угод, здійснення банківських операцій, оформлення шлюбу та інших правовідносин.

Чинне законодавство про паспортну систему навряд чи можна вважати досконалим, але не викликає сумнівів, що паспортна система в нашій державі виконує покладені на неї важливі функції.

Одержано 08.10.2018

УДК 351.74.082.1(477)

Сергій Миколайович БОРТНИК,

*доктор юридичних наук,
декан факультету № 2 Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ТЕСТУВАННЯ НА ПОЛІГРАФІ ЯК ВИД ПЕРЕВІРКИ ОСІБ, ЩО ПРЕТЕНДУЮТЬ НА СЛУЖБУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Однією із найбільш суттєвих новацій Закону України «Про національну поліцію», стало положення про те, що громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліцію, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі. Поліграф – це технічний прилад,

функціонально призначений для одночасної багатоканальної реєстрації фізіологічних процесів, які відбуваються в організмі людини під впливом подразників, стимулів з метою подальшої інтерпретації отриманих результатів для виявлення прихованої інформації або діагностування правдивості чи неправдивості показань обстежуваної особи [1, с. 136–137]. На законодавчому рівні сутність поняття «поліграф» розкрито як різновид спеціального психофізіологічного технічного засобу, який здійснює реєстрацію динаміки протікання не менше п'яти незалежних психофізіологічних процесів людини (грудного і діафрагмального дихання, серцево-судинної активності, електропровідності шкіри, рухової активності) у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів (запитань, зображень, предметів), не завдаючи шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу [2].

Частиною 2 ст. 51 Закону України «Про Національну поліцію» встановлено, що громадяни, які виявили бажання вступити на службу в поліцію, за їх згодою проходять тестування на поліграфі. Як слідує з аналізу вищенаведеної норми, тестування особи на поліграфі не є обов'язковою вимогою. Про необов'язковість вищенаведеного заходу свідчить і аналіз інших законодавчих приписів – ч. 2 ст. 61 Закону України «Про Національну поліцію», де встановлено перелік осіб, які не можуть бути поліцейськими. Серед таких осіб відсутні ті, які пройшли або відмовилися від тестування на поліграфі під час прийняття на службу в поліцію [3]. У зв'язку із цим ставиться під сумнів доцільність такого законодавчого припису. Більш того, на сьогодні фактично відсутня правова база, яка б визначала підстави, принципи, порядок тощо застосування поліграфів. Так, основні принципи, завдання, загальні умови, організацію проведення тестування осіб з використанням поліграфа в Національній поліції України визначено на рівні Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженої наказом МВС України від 13 листопада 2017 р., № 920. Як слідує з її аналізу, метою проведення опитування є перевірка наданої інформації. При цьому результати опитування не мають будь-якої доказової сили, носять вірогідний та орієнтовний характер, є одним із джерел інформації, що підлягає оцінці разом з іншою сукупністю зібраних даних. Результати опитування не можуть бути підставою для застосування заходів, які обмежують законні права та свободи опитуваної особи [4].

Тобто, правові основи застосування поліграфів установлено на рівні підзаконного нормативно-правового акта. Проте в цьому напрямку ведеться активна законопроектна робота. Зокрема, Верховною Радою України одержано два законопроекти: 1) проект Закону України «Про захист осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 17 лютого 2016 р. за № 4094, метою якого є закріплення основних прав, обов'язків і гарантій осіб, що проходять опитування (дослідження) на поліграфі, а також встановлення напрямів, принципів, порядку і умов використання поліграфів під час проведення опитування (дослідження) осіб з питань приватного характеру, в тому числі з метою виконання завдань професійно-психологічного відбору кандидатів для заміщення вакантних посад, належного здійснення спеціальних (внутрішніх) перевірок і службових розслідувань, оперативно-розшукової діяльності, досудового та судового провадження тощо [4]; 2) проект Закону України «Про поліграфічну діяльність» від 4 березня 2016 р., № 4094-1, метою якого є визначення правових основ поліграфологів, інших осіб, з якими вони взаємодіють.

Отже, на підставі всього викладеного вище вважаємо, що повноцінному запровадженню поліграфа як одного із засобів, використання якого полегшує здійснення відбору на службу в Національну поліцію України, повинно передувати встановлення правових засад такої діяльності (мети, завдань, принципів тощо) із подальшою більш детальною регламентацією на рівні відповідного адміністративного акта.

Список бібліографічних посилань

1. Лешкович Т. А. Використання поліграфа в розслідуванні злочинів: сучасний стан та перспективи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2014. 18 с.
2. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ МВС України від 13.11.2017 № 920. *Офіційний вісник України*. 2018. № 3.
3. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

4. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ МВС України від 13.11.2017 № 920. *Офіційний вісник України*. 2018. № 3.

5. Про захист осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі : проект Закону України від 17.02.2016 № 4094 / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=58203&pf35401=377278> (дата звернення: 30.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 349.6

Іван Васильович БРИГАДИР,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

«ЄВРОБЛЯХИ» ЧИ ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД: ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ГАЛУЗІ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Починаючи з 70-х років минулого століття, суспільство та держави все більше уваги починають приділяти питанням сталого розвитку – концепції яка побудована на принципах збереження теперішнім поколінням довкілля в такому стані, який дозволить користування ним в не меншій якості наступним поколінням. Для цього на міжнародному рівні приймаються різні програмні та правові документи в кожній окремій галузі чи сфері суспільного життя – соціально-демографічній, виробничій, екологічній тощо.

Кожна окрема країна для себе окремо може розробляти власні програмні та правові документи, при розробці яких вільна у питаннях використання чи навпаки невикористання міжнародних рекомендацій, за умови що раніше такою країною не взято на себе відповідних міжнародно-правових зобов'язань в певній галузі.

Розвинуті країни світу, особливо країни Західної Європи, докладають все більше зусиль щодо екологізації матеріального виробництва, енергетики та транспорту. В автотранспортній сфері це найбільш помітно, адже власні транспортні засоби мають переважна більшість населення цих країн. Все більш жорсткі умови випуску та експлуатації автомобілів, штовхають автовиробників на відверте шахрайство. І тому підтвердження нещодавній «дизельний» скандал із встановленням програмного забезпечення автомобіля, яке дозволяло визначати факт перебування автомобіля на тестовому майданчику та занижувало показники викидів автомобіля.

Названий скандал став каталізатором для цілого циклу заборон експлуатації дизельних автомобілів в низці міст Європи. Проте, тільки на забороні дизельних автомобілів в окремих містах справа в Європі не зупинилася. Низка країн заявила про повний перехід автотранспорту на електричні силові установки і відмову від двигунів внутрішнього згорання. Так, Норвегія планує запровадити заборону на ДВЗ з 2025 року, Німеччина – 2030 р., Франція – 2040 р., Великобританія – 2050 р.

В Україні справи в цьому напрямку здебільшого стоять на місці, а мова ведеться про діаметрально протилежний рух, а ніж в Європі. Так, Україна прийняла програму поступового запровадження екологічних вимог до автомобілів, які відомі під назвою «Євро-4», «Євро-5», «Євро-6». На сьогоднішній день діє вимога щодо введення в експлуатацію автомобілів які відповідають вимогам «Євро-5», в плані з 01.01.2020 року введення «Євро-6».

Однак, досить суттєво змінила ситуацію норма митного законодавства, яка дозволяє ввезення не резидентами України автомобілів з іноземною реєстрацією на митну територію країни терміном до одного року. Вказана норма породила масове ввезення вживаних автомобілів під виглядом іноземних. На проблему це явище перетворилося через ввезення відверто старих транспортних засобів віком більше 15–20 років, які в Україну ввезти легально та поставити на облік неможливо.

Кількість цих автомобілів за деякими даними сягає 1 млн од. А це перетворює їх власників у всіх їх сукупності уже на «політичну» силу, яку вони проявляють різними

акціями. Учасниками таких акцій вимагається дозволити ввезення автомобілів більш «старшого віку» та зменшення платежів під час митного оформлення вказаного автомобіля.

Не вдаючись до економічних аспектів обґрунтування або навпаки заборони схеми «Євроблях», розглянемо тільки екологічний аспект. Так, якщо порівняти вимоги щодо викидів між автомобілями, які відповідають екологічним стандартам «Євро-3» та «Євро-5», можна буде побачити, що за окремими показниками різниця між ними складає 2–3 рази. І це за умови, що кожен з автомобілів відповідає заявленим стандартам. Сторінки Інтернету в Україні рясніють оголошеннями про відключення каталізатора або встановлення «обманки лямбда-зонду». За словами фахівців, відключення каталізатора в автомобілі перетворює його на автомобіль, який практично не відповідає жодним вимогам чи стандартам. Однак, це дозволяє експлуатувати такий автомобіль за умови несправності системи випуску відпрацьованих газів та використовувати менш якісне паливо.

На нашу думку, в аргументації доцільності дозволу ввезення на територію України вживаних автомобілів, які не відповідають вимогам запроваджених стандартів «Євро-5», а в перспективі «Євро-6» не можна застосовувати аргументи скрутного матеріального становища українців. Адже, автомобіль не є єдиним транспортним засобом, а являється більш комфортною та ключовою – витратною альтернативою громадському транспорту. З точки зору екологічності, результатом придбання автомобіля – комфортністю пересування користується його власник (користувач), а екологічні наслідки відчувають всі оточуючі.

Заради об'єктивності дослідження, дійсно необхідно визнати що вартість «розмитнення» автомобіля в Україні є досить високою, що і породжує проблему дисбалансу вартості автомобіля між Україною та країнами Європи. Однак, необхідно зауважити, що далеко не всі країни ЄС мають невеликі ставки податків при першій реєстрації автомобіля на своїй території. Крім того, обіг автомобілів між країнами ЄС виключає митні тарифи в силу власного законодавства ЄС. І ключове, ставки обов'язкових витрат з власників автомобілів (податки, страхування тощо) в багатьох країнах залежать від віку та екологічного класу автомобіля.

Для подолання проблем «євроблях» в Україні, в тому числі екологічних вбачається доцільним наступне. По-перше, встановити (відновити) податок з власників транспортних засобів (експлуатаційний податок) і встановити його прогресивну шкалу. Сума податку має залежати не стільки від віку, скільки від екологічного стандарту, якому відповідає автомобіль. По-друге, відомості про екологічний стандарт, якому відповідає автомобіль, мають вноситися до реєстраційних документів та перевірятися при проходженні технічного огляду, систему якого планують відновити найближчим часом. По-третє, поширити обов'язок сплати названого експлуатаційного податку на автомобілі, які в сукупності за рік перебувають в Україні впродовж 60–90 днів. Це дозволить порівняти в правах та обов'язках власників автомобілів з вітчизняною та іноземною реєстрацією.

Крім того, держава має докладати більше зусиль для створення інфраструктури комфортного та швидкісного електротранспорту, також розбудови мережі вело транспорту, який у швидкості пересування в місті в час-пік, не поступається індивідуальному транспорту.

Одержано 30.10.2018

УДК 342.922

Віктор Петрович БУЛАЄВ,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук)
наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку
Національної академії внутрішніх справ*

ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН МІЖ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Забезпечення успішного вирішення основних завдань Національної поліції України у сфері публічної безпеки і порядку залежить не лише від своєчасної та злагодженої діяльності усіх її підрозділів та служб, а й від ефективної взаємодії з іншими суб'єктами, на

які покладено виконання функцій у зазначеному напрямі. Під час здійснення своєї діяльності забезпечення правопорядку структурні підрозділи Національної поліції України взаємодіють у різноманітних формах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також громадськістю, на які в силу чинного законодавства покладено окремі функції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, запобігання (протидії) злочинності.

В останні роки проблема взаємодії поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності викликає не лише громадський, але й науковий інтерес. Дослідження громадської думки з приводу діяльності поліції в Україні свідчить про постійне зростання недовіри населення до поліції у сфері захисту основних прав і свобод людини і громадянина та ефективної протидії злочинності. У зв'язку із цим взаємодія Національної поліції України з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю є важливим напрямом забезпечення ефективної поліцейської діяльності в державі, в тому числі і діяльності щодо забезпечення публічної безпеки і порядку.

Відповідно до Конституції України громадяни України мають право створювати в установленому Законом порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин [1, с. 12].

Національна поліція України відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення. Проте слід відзначити, що Національна поліція України здійснює запобіжну діяльність не ізольовано, а в різних видах взаємодії з іншими суб'єктами запобігання злочинності [2, с. 9].

Взаємодія поліції з громадськістю здійснюється відповідно до пріоритетних напрямів, які передбачені такими основними міжнародними нормативно-правовими актами, як Декларація про поліцію та Європейський кодекс поліцейської етики.

Ці документи рекомендують державам організувати діяльність поліції відповідно до професійних стандартів взаємодії підрозділів поліції з громадськістю та передбачають, що:

- діяльність поліції перебуває в тісному контакті з громадськістю, і ефективність діяльності поліції залежить від публічної підтримки;
- поліцейські організації, окрім забезпечення правопорядку, виконують соціальні, а також сервісні функції в суспільстві;
- довіра населення до поліції тісно пов'язана з їх ставленням до громадськості, зокрема їх повагою до людської гідності та основоположних прав і свобод особи;
- робота поліції повинна бути організована в такий спосіб, щоб сприяти хорошим зв'язкам поліції з громадськістю;
- поліцейські організації повинні бути готові надати об'єктивну інформацію про свою діяльність громадськості без розкриття конфіденційної інформації [3, с. 21].

Інформування громадськості про стан правопорядку, заходи, які вживаються щодо попередження правопорушень, покладається на керівників територіальних органів поліції. Із цією метою керівники територіальних органів поліції періодично проводять особисті зустрічі, прес-конференції, а також використовують мережі Інтернет для оперативного поширення інформації про діяльність органів поліції, в тому числі й у сфері боротьби зі злочинністю та профілактики правопорушень тощо.

З метою якісного реформування правоохоронної системи в Україні та підвищення ефективності діяльності поліції у сфері протидії злочинності на сучасному етапі дуже важливою є співпраця з громадськістю (населенням), удосконалення дій громадських формувань з охорони публічного порядку, участь поліції у вирішенні проблем певної території, в межах якої мешкає громада. Адже вдосконалення взаємодії поліції з населенням на партнерських засадах є необхідною умовою існування довіри громадян до правоохоронних органів зокрема та до органів державної влади в цілому [4, с. 30].

Громадські формування надають допомогу органам Національної поліції в забезпеченні запобігання адміністративним проступкам і злочинам; інформують органи Національної поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань; сприяють органам Національної поліції у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань. Слід відзначити, що в розвинених країнах світу поліція має досить високий соціальний рейтинг, що пов'язано, в першу чергу, з довірою до держави та її інститутів, впевненістю в тому, що поліція прикладе максимум зусиль для захисту прав і свобод громадян та протидії злочинності. А тому саме соціальний рейтинг поліції є найбільш об'єктивним критерієм визначення ефективності її діяльності і повинен бути врахований під час вивчення та використання зарубіжного досвіду для реформування правоохоронних органів України [5, с. 83].

Закон України «Про Національну поліцію» одним із основних принципів діяльності поліції закріпив таке положення: діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. У зв'язку із цим уперше в Україні на законодавчому рівні в якості основного критерію оцінки ефективності діяльності Національної поліції України визнано рівень довіри населення до поліції, а не високий рівень розкриття злочинів, яким керувалася міліція.

На основі зазначеного робимо висновок про запровадження в діяльність поліції України моделі Community Policing, як основи формування та розвитку партнерських стосунків між поліцією та громадськістю. Ця модель зорієнтована, в першу чергу, на сервісне обслуговування населення поліцією та необхідність підвищення ступеню участі місцевого населення (в тому числі й окремого громадянина) в забезпеченні безпеки, громадського порядку, а також вирішення місцевих проблем запобігання та протидії злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію: Закон України : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 408 с.
3. Декларація про поліцію : резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 № 690 (1979) / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803 (дата звернення: 26.10.2018).
4. Голуб М. В. Взаємодія поліції та населення як обов'язкова умова забезпечення належного стану публічного порядку в сучасних умовах. *Форум права – Forum prava*. 2016. № 2. С. 30–33 URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2016_2_7.pdf (дата звернення: 26.10.2018).
5. Юнін О. С. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності правоохоронних (поліцейських) підрозділів і можливості його застосування в Україні. Харків : НікаНова, 2015. 456 с.

Одержано 30.10.2018

УДК 342.97-057.36

Ірина Геннадіївна БУХТІЯРОВА,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри публічного управління та адміністрування

Національної академії внутрішніх справ;

Дар'я Олександрівна ПАХОЛЬЧЕНКО,

студентка Національної академії внутрішніх справ

ДОКТРИНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Під адміністративною послугою у сфері внутрішніх справ слід розуміти діяльність органу (підрозділу) внутрішніх справ, що виражається в здійсненні дій і прийнятті рішень у формі документованої інформації (документа), розпорядження, котрі відбуваються в

контакті з конкретною приватною особою, яка переважно сама звертається до відповідного органу з метою реалізації своїх суб'єктивних прав та законних інтересів або виконання покладених на неї нормативними правовими актами обов'язків у сфері внутрішніх справ держави [1].

Адміністративні послуги Міністерства внутрішніх справ мають певні особливості й ознака добровільності їх отримання приватними особами не завжди є пріоритетною в діяльності поліції. До ознак адміністративної послуги Міністерства внутрішніх справ слід віднести такі: безпосередня пов'язаність із суспільною функцією держави у сфері внутрішніх справ; створення організаційних умов для реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів або виконання покладених на них нормативними правовими актами обов'язків у сфері внутрішніх справ держави; надання за допомогою адміністративних процедур, які розпочинаються, як правило, за ініціативою конкретної приватної особи, яка звернулася до уповноваженого органу; результатом розгляду звернення приватної особи є адміністративний акт зовнішнього спрямування, який має індивідуальний характер (тобто прийняте компетентним органом рішення індивідуальної дії спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків конкретної приватної особи у сфері внутрішніх справ) [2; 3].

Важливою складовою є визначення споживачів і обсягу адміністративних послуг, які надає Міністерство внутрішніх справ. Передумовою для успішного розроблення системи адміністративних послуг є правильне визначення послуг, які надаються відповідними підрозділами і на забезпечення якості яких повинна бути спрямована сама система [2]. Адміністративна послуга, яка надається Міністерством внутрішніх справ, є результатом публічно-владної діяльності певного органу, підрозділу, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою і полягає у видачі дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо [1]. Отже, поняття адміністративної послуги зводиться до діяльності Міністерства внутрішніх справ з метою реалізації принципу верховенства права у взаємовідносинах між Міністерством внутрішніх справ і фізичними, юридичними особами. Така новація передбачає сувору законодавчу регламентацію, встановлення чітких підстав та прозорого порядку здійснення.

Так, підрозділами органів внутрішніх справ надаються численні адміністративні послуги – як фізичним, так і юридичним особам.

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби платних послуг» [4] затверджено перелік у тому числі адміністративних послуг, що налягають вказаними центральними органами виконавчої влади.

Платні адміністративні послуги, що надаються Міністерством внутрішніх справ:

1) сертифікація зброї, конструктивно схожих із нею виробів, набоїв, виробів піротехнічних побутового призначення та феєрверків з видачею сертифікатів;

2) видача дозволів на придбання і перевезення вогнепальної зброї, боєприпасів, інших предметів, на які поширюється дозвільна система, і пов'язане з цим оформлення документів;

3) видача (реєстрація, перереєстрація) дозволу на зберігання і носіння нагородної зброї, мисливської, холодної, пневматичної зброї, інших предметів, на які поширюється дозвільна система;

4) видача дозволу (оформлення документів) на:

а) відкриття та функціонування об'єктів дозвільної системи, що працюють з вибуховими матеріалами, піротехнічних майстерень та інших об'єктів;

б) зберігання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, інших предметів і матеріалів, на які поширюється дозвільна система, на об'єктах дозвільної системи;

в) зберігання і носіння зброї, що належить підприємствам, установам та організаціям, під час виконання службових обов'язків;

г) ввезення в Україну та вивезення з України, транзит через територію України зброї, боєприпасів, інших предметів і матеріалів, на які поширюється дозвільна система;

5) видача висновку, пов'язаного з наданням юридичним та фізичним особам згоди на укладення договорів про виконання робіт, пов'язаних з виготовленням, придбанням, зберіганням, обліком, охороною, перевезенням предметів і матеріалів, на які поширюється дозвільна система;

6) переоформлення зброї за місцем її обліку з одного власника на іншого;

7) видача дублікатів документів дозвільного характеру;

8) видача посвідчення водія на право керування транспортними засобами;

9) видача свідоцтва про підготовку водіїв транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі (із складенням іспитів);

10) видача свідоцтва про допуск транспортних засобів до перевезення небезпечних вантажів;

11) реєстрація, перереєстрація колісних транспортних засобів з видачею свідоцтва про реєстрацію або його дублікату та номерних знаків;

12) видача свідоцтва про реєстрацію колісних транспортних засобів у зв'язку з його пошкодженням або непридатністю, внесенням змін до реєстраційного документа або для виїзду за кордон;

13) видача тимчасового реєстраційного талона на право керування транспортним засобом (за заявою власника або за дорученням);

14) зняття з обліку транспортного засобу з видачею облікової картки та номерних знаків для разових поїздок;

15) повторне прийняття таких іспитів з подальшим оформленням документів на право керування транспортними засобами з видачею екзаменаційної картки;

16) оформлення та видача:

- дозволу на встановлення і використання на транспортних засобах спеціальних звукових та/або світлових сигнальних пристроїв синього чи жовтого кольору;

- дозволу на перевезення надгабаритних, великовагових вантажів;

- документів щодо погодження маршрутів дорожнього перевезення небезпечних вантажів;

17) розгляд проектів нормативно-технічної документації щодо погодження проектів конструкцій транспортних засобів у частині дотримання вимог щодо забезпечення безпеки дорожнього руху з видачею свідоцтва про погодження конструкції;

18) підготовка документів та оформлення висновку про подальшу експлуатацію транспортного засобу, ідентифікаційні номери кузова (рами) якого підроблені, прийшли в непридатність або який розшукується правоохоронними органами іноземних держав;

19) видача висновку щодо можливості:

- дублювання ідентифікаційних номерів транспортних засобів;

- нанесення ідентифікаційних номерів транспортних засобів;

20) видача:

- довідки про відповідність технічного стану автобусів перевізника-претендента умовам перевезень;

- висновку про відповідність перевізника-претендента вимогам нормативно-правових актів у сфері безпеки дорожнього руху;

21) виготовлення макетів індивідуальних номерних знаків транспортних засобів, які виготовляються на замовлення власників транспортних засобів, з видачею номерних знаків;

22) оформлення та видача погодження (висновку) на заміну номерного агрегату транспортного засобу, а також на переобладнання транспортного засобу без заміни номерних агрегатів;

23) оформлення дозволу на видачу документів, транзитних номерних знаків, пов'язаних з придбанням або реалізацією транспортних засобів та кузовів (рам);

24) оформлення та видача тимчасового посвідчення громадянина України;

25) видача довідки про реєстрацію особи громадянином України;

26) оформлення та видача:

- паспорта громадянина України для виїзду за кордон;

- паспорта громадянина України для виїзду за кордон на заміну втраченого;

- проїзного документа дитини для виїзду за кордон;
  - дозволу на імміграцію в Україну іноземцям або особам без громадянства;
  - посвідки на постійне або тимчасове проживання;
  - запрошення фізичним особам для отримання візових документів на в'їзд в Україну іноземцям та особам без громадянства;
  - запрошення юридичним особам для отримання візових документів на в'їзд в Україну іноземцям та особам без громадянства;
  - дозволу для виїзду громадянина України на постійне проживання за кордон;
- 27) видача довідки третім особам про реєстрацію місця проживання та місця перебування фізичних осіб;
- 28) внесення відомостей про другий паспорт громадянина України для виїзду за кордон до паспорта громадянина України для виїзду за кордон;
- 29) внесення відомостей про дітей до паспорта громадянина України для виїзду за кордон;
- 30) внесення відомостей до паспорта громадянина України для виїзду за кордон громадянам, які повернулися на постійне проживання в Україну;
- 31) оформлення іноземцям та особам без громадянства продовження строку перебування на території України [4].

Отже, можна зазначити, що з огляду на основні завдання можна зрозуміти сферу дії Міністерства внутрішніх справ у наданні адміністративних послуг. Вони є безпосередньою складовою інституту адміністративних послуг, що надають можливість Міністерства внутрішніх справ чітко та у більшій мірі проявляти свої завдання та функції саме у сфері взаємодії Міністерства внутрішніх справ та населення.

Список бібліографічних посилань

1. Адміністративна діяльність : навч. посіб. / за заг. ред. О. І. Остапенка. Львів : ЛІВС, 2002. 252 с.
2. Конопльов В. Поняття, зміст та основні напрямки сучасної адміністративної діяльності органів внутрішніх справ. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 135–150.
3. Шопіна І. М. Проблеми удосконалення надання адміністративних послуг Міністерством внутрішніх справ України. *Форум права – Forum prava*. 2011. № 3. С. 889–893. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_3_149 (дата звернення: 26.10.2018).
4. Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби платних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1098 / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%D0%BF> (дата звернення: 26.10.2018).

Одержано 28.10.2018

УДК 378.147

Марина Євгенівна ВАСИЛЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії ХНУВС

ПРАВООХОРОНА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Одним із видів державної діяльності є правоохоронна діяльність. Ця діяльність здійснюється державними органами і для її характеристики доречно використовувати термін «правоохорона». Слід визнати, що до теперішнього часу, незважаючи на широке використання цього терміна, його поняття недостатньо розроблено. В юридичних енциклопедіях і словниках він взагалі не вживається, частіше йдеться про правоохоронну діяльність.

Якщо зупинитися на основних ознаках охорони права, то слід зазначити, що:

- це вид правової діяльності щодо забезпечення правопорядку;
- ця діяльність здійснюється державними уповноваженими на те органами (правоохоронними). До них слід віднести, в першу чергу, прокуратуру, а також органи

виконавчої влади: органи безпеки, органи внутрішніх справ, митні органи і органи юстиції. Незважаючи на дискусію, що розгорнулася в літературі з цього питання, вважаємо, що в широкому сенсі і суди можна віднести до органів правоохорони;

– правоохоронна діяльність із забезпечення правопорядку може носити примусовий характер;

– дана діяльність обов'язково повинна враховувати інтереси особистості, суспільства, держави.

Таким чином, правоохорона – це врегульована правом діяльність уповноважених державних органів щодо забезпечення правового порядку, прав і свобод особистості, інтересів держави.

До правоохорони можна віднести різні види діяльності державних органів: судочинство (конституційне, адміністративне), прокурорський нагляд, попередження правопорушень, розслідування злочинів, оперативно-розшукову діяльність, виконання судових рішень та інші.

Відомо, що право виконує регулятивну і охоронну функцію. Тому часто говорять про «охорону прав» і «захист прав» особистості, не розмежовуючи ці поняття. Із цим навряд чи можна погодитися. «Охорона прав і свобод, – вважає А. С. Мордовець, – є стан правомірної реалізації прав і свобод під контролем соціальних інститутів, але без їхнього втручання. Заходи захисту застосовуються тоді, коли для здійснення прав і свобод є перешкоди, але права і свободи ще не порушені. Якщо права і свободи порушені, то їх потрібно не захищати, а відновлювати» [1, с. 88]. Інші вчені співвідносять поняття «охорона прав» і «захист прав» за обсягом, як більше до меншого. Так, на думку З. В. Макарової, поняття «захист права» є більш широким, ніж «охорона права». Захист прав передбачає недопущення та попередження їх порушення, а в разі порушення прав – їх відновлення та відшкодування заподіяної шкоди [2, с. 219]. Ряд авторів ототожнює ці категорії і розуміє під ними систему правового регулювання суспільних відносин, яка запобігає правопорушенням, а в разі їх здійснення встановлює відповідальність [3, с. 30–35]. С. С. Алексєєв ставить знак рівності між захистом і охороною прав [4, с. 280].

А. П. Сергєєв пропонує розглядати охорону прав в широкому і вузькому сенсі. У широкому сенсі, на його думку, охорона права включає в себе заходи не тільки правового, але і економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, спрямовані на створення необхідних умов для здійснення суб'єктивних прав. До власне правових заходів охорони він відносить всі заходи, за допомогою яких забезпечується як розвиток правовідносин у їх нормальному стані, так і відновлення порушених або оскаржених прав та інтересів. У вузькому сенсі «охорона» включає лише передбачені законом заходи, спрямовані на відновлення або визнання прав і на захист у разі їх порушення або оспорювання [5, с. 240]. Таким чином, захист, на думку А. П. Сергєєва – це охорона у вузькому сенсі слова. Більш точно, на наш погляд, сформулював позицію Н. І. Матузов: «Взагалі охорона і захист суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу – не одне і те ж: охороняються вони постійно, а захищаються тільки тоді, коли порушуються. Захист є моментом охорони, одна з її форм. Ці поняття не збігаються» [6, с. 130–131].

Яке ж місце правоохорона займає в системі юридичних засобів забезпечення прав людини? Система юридичних гарантій являє собою сукупність засобів і методів, єдність елементів, їх структурних і функціональних зв'язків, як цілісну юридичну освіту. Систему гарантій утворюють, по-перше, юридичні гарантії – умови: правове закріплення економічних, політичних, ідеологічних основ суспільства, правова основа державного і суспільного життя – законодавство, законність, правопорядок, правова культура і правова свідомість громадян і юридичні гарантії – засоби, які складають правову процедуру (процес, режими) реалізації прав і обов'язків, форми правотворчої, правозастосовчої і правоохоронної діяльності (правосуддя, прокурорський нагляд і ін.), юридична відповідальність, інститут скарг і заяв громадян і т.д. У механізмі гарантування правоохорона відноситься до юридичних засобів забезпечення прав і свобод громадян. Процес гарантування, як відомо, це не тільки реалізація юридичних засобів. Він не може бути реалізований без урахування економічних, етичних, психологічних та інших аспектів соціального середовища.

До спеціальних юридичних засобів забезпечення прав і свобод громадян відносяться: а) закони та інші підзаконні акти матеріального і процесуального права, які закріплюють і оформляють найважливіші правові інститути, пов'язані з правовим становищем особистості: право на оскарження, на захист, презумпцію невинуватості, відповідальність за протиправні діяння; б) правова процедура реалізації прав і обов'язків; в) організаційно-правова діяльність посадових осіб і органів державної влади по забезпеченню прав і обов'язків громадян; г) контроль і нагляд за діяльністю державних і громадських організацій, який здійснюють державні органи (прокуратура, контрольно-ревізійні органи і т.п.) і громадські організації, самі громадяни. Необхідного результату можна досягти лише використовуючи всі ці засоби.

Юридичні норми повинні чітко визначати права і обов'язки суб'єктів, їх обсяг і порядок здійснення. Крім цього, у нормах регламентується порядок захисту і охорони правового статусу, чітко фіксуються всі гарантії. Законодавче закріплення – початковий етап складного процесу гарантування. Гарантуючий засіб – це правова процедура, тобто встановлений порядок реалізації прав і свобод громадян – простий, зручний і ефективний. Організаційно-правова діяльність – специфічна робота уповноважених державних органів та посадових осіб, необхідна для реалізації прав і обов'язків громадян. Ця діяльність має правове значення. Діяльність правоохоронних державних органів щодо застосування права – це організаційно-правова гарантія, що забезпечує реалізацію прав і обов'язків громадян. Ця діяльність здійснюється на основі загальних гарантій – умов і в тісному зв'язку з ними. Так, необхідною умовою ефективності правоохоронної діяльності є законність. Правоохорона як гарантія прав і свобод громадян достатньо різноманітна. Ця діяльність здійснюється в правозастосовчому процесі, у сфері контролю та нагляду щодо усунення порушень прав і обов'язків. Таким чином, правоохорона – є важливим елементом юридичних гарантій – засобів.

Правоохорона прав відрізняється від правоохорони обов'язків, оскільки в гарантуванні прав і обов'язків є свої особливості. Наприклад, гарантування суб'єктивного права здійснюється, перш за все, в особистих інтересах уповноваженої особи, а юридичні обов'язки – переважно в інтересах громадських. Ініціатива захисту права виходить, як правило, від самого суб'єкта, ініціатива забезпечення обов'язків зазвичай виходить від держави або осіб, які перебувають у правовідносинах із зобов'язаним. Механізм гарантування суб'єктивного права спрямований на усунення перешкод у користуванні правом, юридичного обов'язку – на реалізацію юридичної відповідальності зобов'язаного; механізм гарантування примусового здійснення права частіше за все не передбачається, але передбачається можливість застосування державного примусу при невиконанні обов'язку; не передбачаються негативні наслідки для уповноваженої особи в разі, якщо вона не скористалася своїм правом, а невиконання обов'язків суб'єкта тягне його правову відповідальність і т.д.

Усі елементи системи юридичних гарантій знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Їх сукупність забезпечує реалізацію прав і обов'язків громадян України. Удосконалення елементів цієї системи дозволить створити більш надійний і міцний механізм гарантування прав і обов'язків особи, в якому правоохорона виступає найважливішим елементом.

Список бібліографічних посилань

1. Мордовец А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина. Саратов, 1996. С. 88.
2. Макарова З. В. Защита в российском уголовном процессе: понятие, виды, предмет и пределы. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 215–227.
3. Стоякин Г. Н. Понятие «защита гражданских прав» // Проблемы гражданско-правовой ответственности защиты гражданских прав. Свердловск, 1973. С. 30–35.
4. Алексеев С. С. Общая теория права. Т. 1. М., 1981. С. 280.
5. Гражданское право. Ч. 1 / под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. СПб., 1996. С. 240.
6. Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов, 1987. С. 130–131.

Одержано 31.10.2018

УДК 342.9

Роман Олександрович ГАВРІК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права

Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького;

Катерина Петрівна ГОРДА,

викладач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права

Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ СПРАВ ЗА УЧАСТЮ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ ЩОДО ЗАТРИМАННЯ ТА ПРИМУСОВОГО ВИДВОРЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ПОРУШИЛИ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ З ПРИКОРДОННИХ ПИТАНЬ

По окремим категоріям адміністративних справ, які розглядаються в порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства (надалі по тексту – КАСУ), Державна прикордонна служба України (надалі по тексту – ДПСУ) виступає як позивач, тобто здійснює оскарження рішень, дій чи бездіяльності інших органів або реалізує своїх повноваження як центрального органу у сфері охорони та захисту державного кордону щодо осіб, які порушили законодавство України про державний кордон шляхом звернення до адміністративних судів або загальних судів у порядку, передбаченому КАСУ. Такими судовими справами є справи: про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України (абз. 3 п. 3 ч. 1 ст. 20, ст. 288 КАСУ), про продовження строку затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України (абз. 4 п. 3 ч. 1 ст. 20, ст. 289 КАСУ), про затримання іноземців або осіб без громадянства до вирішення питання про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту в Україні (абз. 5 п. 3 ч. 1 ст. 20, ст. 289 КАСУ), про затримання іноземців або осіб без громадянства з метою забезпечення їх передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію (абз. 6 п. 3 ч. 1 ст. 20, ст. 289 КАСУ) [1].

Слід зазначити, що відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземець або особа без громадянства можуть бути примусово повернуті в країну походження або третю країну, якщо їх дії порушують законодавство про правовий статус іноземців та осіб без громадянства або суперечать інтересам забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку, або якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України. У випадку прийняття рішення про примусове повернення, іноземець або особа без громадянства зобов'язані самостійно залишити територію України у строк, зазначений у рішенні. Якщо ж це рішення без поважних причин виконано не було або якщо є обґрунтовані підстави вважати, що іноземець або особа без громадянства ухилятимуться від виконання такого рішення, відповідно до ст. 30 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» здійснюється подання адміністративного позову про примусове видворення таких осіб та їх передачу прикордонним органам суміжної держави, якому передують їх затримання та розміщення в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. Одним із суб'єктів подання такого адміністративного позову (з цих же підстав, що і при прийнятті рішення про примусове повернення) є ООДК [2].

Підставами для прийняття позитивного рішення суду про задоволення адміністративного позову про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства за межі території України є: незаконний перетин державного кордону при в'їзді до України, перебування на території України без правових підстав, спроба незаконного перетинання державного кордону між Україною та Республікою Білорусь, поза встановленого пункту пропуску, відсутність документів, що дають право на в'їзд в Україну та виїзд з України, що

свідчить про наявність обґрунтованих підстав вважати, що особа ухилятиметься від виконання рішення про примусове повернення в установлений строк [3; 4]; відсутність родичів в Україні, відкритий намір незаконним шляхом потрапити до країн Європейського Співтовариства, відсутність коштів для придбання проїзних документів [5]; порушення міграційного законодавства України, ухилення від виїзду за межі України після закінчення терміну перебування [6].

Відповідно до ст. 289 КАСУ за наявності обґрунтованих підстав вважати, що іноземець або особа без громадянства, стосовно якої подано адміністративний позов про примусове видворення, ухилятиметься від виконання рішення про її примусове видворення, перешкоджатиме проведенню процедури видворення чи реадмісії відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію або якщо існує ризик її втечі, а так само у разі відсутності в іноземця або особи без громадянства, яка вчинила порушення законодавства України з прикордонних питань або про правовий статус іноземців, документа, що дає право на виїзд з України, ООДК подається до місцевого загального суду як адміністративного суду позовна заява про затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та (або) забезпечення видворення за межі території України або затримання з метою забезпечення передачі особи відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію (з урахуванням територіальної підсудності, аналогічній справам про примусове видворення) [1].

Строк затримання іноземців та осіб без громадянства в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, становить шість місяців. За наявності умов, за яких неможливо ідентифікувати іноземця або особу без громадянства, забезпечити примусове видворення чи реадмісію особи у зазначений строк або прийняти рішення за заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, цей строк може бути продовжений, але не більш як на вісімнадцять місяців, про що не пізніше як за п'ять днів до закінчення строку затримання орган (підрозділ), за клопотанням якого затримано іноземця або особу без громадянства, кожні шість місяців подає відповідний адміністративний позов [1].

Неможливість проведення ідентифікації іноземця, як правило, визначається: неохоченням інформувати про громадянську належність або країну походження затриманої особи, відсутність співпраці із позивачем для забезпечення його ідентифікації [7], відсутність документа, який би дозволив провести ідентифікацію іноземця [8].

Якщо ж аналізувати підстави для відмови у задоволенні адміністративного позову органу ДПСУ про примусове видворення особи або про її затримання, слід зазначити про наступні [9, с. 3–9]:

- наявність наміру в іноземця звернутися за захистом до України;
- неприйняття рішення про примусове видворення іноземця із наданням строку добровільного виконання цього рішення в порядку ст. 26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», тобто недотримання встановленого законодавством порядку видворення іноземців і осіб без громадянства з території України;
- непідтвердження особи, яка підлягає примусовому видворенню, та країни його походження будь-якими документами, крім усних показів, у зв'язку з чим неможливо оцінити ризик відповідача стати жертвою жорсткого поводження та потреб міжнародного захисту;
- іноземцю не було надано достатньо часу для виконання рішення про примусове повернення, яке має передувати рішенню про примусове видворення, оскільки адміністративний позов про примусове видворення було подано до суду в день винесення рішення про примусове повернення;
- відсутність належного перекладу під час затримання іноземця;
- ненадання правової допомоги особі при затриманні, а також надання іноземцю під час затримання перекладач з англійської мови, якою він не володіє, у зв'язку із чим немає даних про те, що відповідач отримав належне роз'яснення правових наслідків невиконання рішення про примусове повернення іноземця або особи без громадянства;
- неврахування фактів переслідування іноземця на батьківщині, ситуації в країні походження особи та дійсних причин її еміграції.

На основі проведеного дослідження приходимо до наступних висновків. У справах за участю ДПСУ як позивача, зокрема з питань примусового видворення іноземців та осіб без

громадянства за межі України або з питань їх затримання до вирішення питання про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту в Україні чи з метою забезпечення їх передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію, або з питань продовження строку затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України, в правозастосовчій діяльності виникає ряд проблем: питання ідентифікації іноземця, у зв'язку із чим органам ДПСУ приходиться звертатися до суду із адміністративним позовом про продовження строку затримання іноземця або особи без громадянства, в тому числі у зв'язку із неодержанням інформації з країни громадянської належності іноземця або країни походження особи без громадянства чи документів, необхідних для ідентифікації особи, а також відсутності співпраці з боку іноземця або особи без громадянства під час процедури його ідентифікації.

Список бібліографічних посилань

1. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Р. О. Куйбіди. Київ : Юстініан, 2009. 976 с.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 83. Ст. 3014.
3. Постанова Першотравневого районного суду міста Чернівців від 20.12.2017 р. у справі № 725/5750/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71187859> (дата звернення: 29.10.2018).
4. Постанова Новозаводського районного суду міста Чернігова від 22.01.2018 р. у справі № 751/218/18 // Єдиний держ. реєстр суд. рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71699293> (дата звернення: 29.10.2018).
5. Постанова Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 16.01.2018 р. у справі № 308/379/18 // Єдиний держ. реєстр суд. рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71602047> (дата звернення: 30.10.2018).
6. Постанова Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 03.01.2018 р. у справі № 308/25/18 // Єдиний держ. реєстр суд. рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71458772> (дата звернення: 30.10.2018).
7. Постанова Ківерцівського районного суду Волинської області від 4.01.2018 р. у справі № 158/11/18 // Єдиний держ. реєстр суд. рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71448708> (дата звернення: 30.10.2018).
8. Постанова Новозаводського районного суду міста Чернігова від 11.01.2018 р. у справі № 751/87/18 // Єдиний держ. реєстр суд. рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71618425> (дата звернення: 30.10.2018).
9. Національна судова практика розгляду спорів щодо примусового видворення на користь осіб 2011–2017 // Представництво УВКБ ООН в Україні. URL: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/09/CourtExpulsionDecisionsU17.doc> (дата звернення: 30.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 349.6+502.13

Аліна Леонідівна ГОЛОВКО,

*здобувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У СФЕРІ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах формування соціально-правової держави серед пріоритетів розвитку національних інтересів України особливо виокремлюється забезпечення екологічно та техногенно безпечних чинників життєдіяльності громадян і суспільства, збереження і відновлення навколишнього природного середовища. На сьогодні науковцями та практиками у сфері екологічних відносин доведена пряма залежність між забрудненням навколишнього природного середовища та суттєвим погіршенням стану здоров'я населення, негативними змінами в його генофонді. У таких умовах актуальність тематики щодо ефективного гарантування екологічних прав громадянина у сфері здійснення

природоохоронної діяльності набуває особливої гостроти. Збереження і відновлення навколишнього середовища, як загальної системи життєзабезпечення людини, перетворюється у першочергове завдання країни щодо збереження генофонду народу України, а також перспектив економічного і соціального розвитку нашої держави.

Людина, її життя та здоров'я багато в чому залежать від впливу створеного нею навколишнього природного середовища. І це при тому різноманітні соціальних, економічних, політичних, культурних та інших її прав і свобод, які проголошені та зафіксовані у численних міжнародно-правових документах і вітчизняних нормативно-правових актах. Саме права та свободи визначають певні можливості людини для існування та розвитку в конкретних історичних умовах [1, с. 185]. Зокрема, низка міжнародно-правових актів проголошує, що екологічні права належать до фундаментальних прав людини як і політичні, економічні, соціальні права. Так, кожна людини має право жити в безпечному, сприятливому для життя, здоров'я і добробуту довіклі [2, с. 524].

На теперішній час екологічні права людини є серед найбільш важливих соціальних цінностей. Розвиток юридичної думки про них пов'язаний з усвідомленням міжнародним співтовариством нагальної необхідності не лише збереження й ефективного використання ресурсної бази навколишнього природного середовища, а й створення умов свого існування, потреби дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати екологічно безпечну їжу й задовольняти інші біологічні та духовні потреби. З урахуванням цього, в багатьох країнах світу екологічні права визнаються не лише самостійними правами, а й життєво необхідною основою для правового забезпечення задоволення біологічних та еколого-естетичних потреб людини [3, с. 70]. Саме тому, одним із основних обов'язків сучасної держави є забезпечення та гарантування реалізації людьми їх фундаментальних прав – екологічних, тобто тих, які виникають під час взаємодії людини з природою. У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває дослідження правових гарантій екологічних прав і свобод громадянина у сфері здійснення природоохоронної діяльності в Україні.

У суспільному житті реалізація прав і свобод забезпечується юридичними (правовими) гарантіями, що являють собою правові засоби, за допомоги яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, поновлюються їх порушені права [4, с. 237]. Дієвість правових гарантій є однією з головних умов забезпечення законності та правопорядку в державі та йв усіх сферах суспільного життя.

В юридичній науці існує позиція, що правові гарантії – це зумовлена особливостями економічного і суспільного ладу система умов і засобів, яка закріплена в чинному законодавстві та безпосередньо спрямована на забезпечення законності, безперешкодне здійснення, захист прав і свобод [5, с. 219].

Правові гарантії забезпечення прав і свобод людини в сучасних реаліях – це сукупність правових засобів і способів, що визначають умови та порядок безперешкодної реалізації прав та свобод особи, а також їх охорону й надійний захист від протиправних посягань.

Необхідно зазначити, що визначальною ознакою правових гарантій є те, що функції, які вони виконують, охоплюють увесь процес забезпечення прав і свобод людини, а не тільки їх охорону та захист [6, с. 161–162]. Правові гарантії повинні забезпечити реальність проголошених державою прав і свобод особи. Досягти такого результату можна завдяки наданню правовим засобам і способам закріпленості та створенню умов їх реалізації. Ефективність реалізації прав і свобод буде тоді, коли у чинному законодавстві будуть визначені реальні механізми та порядок їх здійснення, а не тільки регламентація та форми їх охорони й захисту.

На нашу думку, поняття правових гарантій прав і свобод людини як систему умов, засобів та способів забезпечення власних можливостей для реалізації своїх прав вживають зазвичай для визначення гарантій у широкому розумінні цієї дефініції. Щодо правових гарантій екологічних прав громадян у сфері здійснення природоохоронної діяльності, то потрібно зазначити, що ці правові умови, засоби та способи визначають послідовний порядок дій щодо реалізації екологічних прав у спосіб та форму, що закріплені чинним національним законодавством держави й нормативно-правовими актами міжнародного права. Правові гарантії екологічних прав громадян у сфері здійснення природоохоронної

діяльності поділяються на дві великі групи: нормативно-правові та організаційно-правові гарантії.

Нормативно-правові гарантії екологічних прав громадян включають в себе сукупність правових принципів і норм за допомогою яких забезпечується реалізація, охорона й захист прав людини. Основою нормативно-правових гарантій екологічних прав громадян виступають матеріальні та процесуальні гарантії, які у своїй сукупності становлять правові норми, що закріплюють матеріальні та процесуальні засади забезпечення реалізації, охорони і захисту прав особи. Необхідність віднесення їх до окремої підгрупи зумовлюється характером поділу правових норм на матеріальні та процесуальні, а за сферою дії – міжнародні та внутрішньодержавні.

Необхідно зазначити, що у ст. 2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – Закон) зазначено, що відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються Законом, а також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством [7].

Організаційно-правові гарантії екологічних прав громадян – це механізм держави, органи місцевого самоврядування, посадові особи, а також політичні партії і громадянські організації, засоби масової інформації, міжнародні правозахисні організації та їх діяльність у сфері правотворчості і правозастосування, спрямована на створення сприятливих умов для реального користування громадянами екологічними правами і свободами.

Систему організаційно-правових гарантій в Україні становлять: держава як соціальна і правова, органи державної влади – Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Президент України, Конституційний Суд України, органи правосуддя, органи прокуратури, Кабінет Міністрів України та інші центральні органи державної виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, адвокатура, політичні партії та громадські організації, профспілки та інші неурядові організації (молодіжні, дитячі, релігійні та інші), засоби масової інформації [8, с. 76].

Правові гарантії реалізації екологічних прав громадян – це правові умови, засоби та способи, які визначають процедуру (матеріальний зміст), за допомоги якої громадянин може фактично здійснювати свої екологічні права з метою забезпечення охорони навколишнього природного середовища у спосіб та за формою (функціональний зміст), що закріплені міжнародно-правовими актами та чинним національним законодавством держави.

Список бібліографічних посилань

1. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2008. Т. 4 : Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / за ред. Ю. С. Шемшученка. 480 с.
2. Сурілова О. О. Екологічні права людини в Україні і Європейському Союзі: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 524–527.
3. Гетьман А. П., Костицький В. В. Екологічні права людини в національній і міжнародній правовій доктрині. *Проблеми законності*. 2013. № 124. С. 68–80.
4. Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини та громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. 440 с.
5. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права : підручник. Київ : Кондор, 2002. 353 с.
6. Комаров С. А. Общая теория государства и права : учеб. М. : Юрайт, 1997. 416 с.
7. Про охорону навколишнього природного середовища : закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 30.10.2018).
8. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність: до 15-річчя Конституції України і 20-ї річниці незалежності України / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2011. 328 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 349.2(477)

Валентина Василівна ГОНЧАРУК,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВІДШКОДУВАННЯ РОБОТОДАВЦЕМ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ПРАЦІВНИКОВІ

Наразі актуальним питанням трудового права є відшкодування моральної шкоди, адже воно є надважливою гарантією захисту прав і свобод громадян. Натомість, у нормах чинного законодавства про працю України належним чином не врегульовано означене питання, відтак на сьогодні відшкодування моральної шкоди за трудовим законодавством залишається невирішеною проблемою.

Нагадаємо, що до набрання чинності Законом України «Про охорону праці» від 14.10.92 № 2694-ХІІ, у трудовому законодавстві зовсім не було поняття моральної шкоди. Натомість, ратифікована Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка набрала чинності для України 11.09.97, зобов'язала державу визнати, що права та свободи особистості у житті суспільства є пріоритетними. Відтак, поява у праві положень щодо відшкодування моральної шкоди вкрай необхідна.

Відповідно до п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.95 № 4 під моральною шкодою необхідно розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями чи бездіяльністю інших осіб. Моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків.

Кодексом законів про працю України передбачена одна стаття, що торкається відшкодування моральної шкоди. Згідно зі ст. 237-1 КЗпП відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків чи вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Натомість, відшкодування моральної шкоди, як вид відповідальності роботодавця за заподіяну працівникові моральну шкоду, передбачає наявність умов і підстав її настання, яких на практиці налічується чотири. Першою умовою настання такої відповідальності необхідно виокремити вину, адже вина роботодавця є не тільки обов'язковою суб'єктивною ознакою, а й важливою соціальною категорією, зміст якої визначають характер і тяжкість протиправного діяння роботодавця. Вина може розумітися як ставлення роботодавця до здійснюваного порушення трудових прав працівника, можливість оцінити відповідність своєї поведінки нормам трудового законодавства, у тому числі й положенням щодо охорони праці. А при заподіянні працівникові моральної шкоди вона має подвійне значення: за наявності вини настає відповідальність за заподіяну працівникові моральну шкоду, а її форма і ступінь впливають на визначення розміру відшкодування.

Другою умовою, за якої настає така відповідальність і, відповідно, обов'язок роботодавця відшкодувати моральну шкоду, є факт порушення роботодавцем законних трудових прав особи. Заподіяння моральної шкоди – це наявність факту порушення трудових прав працівника, що призводить до негативних змін у його житті внаслідок усвідомлення факту їх порушення та викликає у нього душевні, психічні або фізичні страждання. При встановленні факту заподіяння моральної шкоди необхідно керуватися критеріями загальнолюдських цінностей: честь, гідність, авторитет, трудова репутація. Різниця між даними критеріями полягає лише в суб'єктивному чи об'єктивному підході при їх оцінці: якщо мається на увазі об'єктивна оцінка людини – йдеться про честь (гідні поваги

моральні якості й етичні принципи особистості; гарна, незаплямована репутація, добре ім'я; соціальна оцінка особистості, що формується у процесі суспільного життя, діяльності й спілкування людей з таких об'єктивних показників, як вчинки, погляди, інші явища суспільного життя). Репутація – суспільна думка про людину, заснована на оцінці її суспільно значущих якостей, переваг, недоліків тощо. Визначення терміну «репутація» відсутнє в трудовому законодавстві, тому виникає запитання, – а що ж мається на увазі під вказаним поняттям? Так, при регулюванні трудових відносин під репутацією можна розуміти такі поняття, як кваліфікація працівника, відповідність вимогам посадової інструкції, його компетентність у вирішенні специфічних питань, пов'язаних із роботою.

Моральна шкода вважається заподіяною, якщо особа і заподіювач такої шкоди перебувають у трудових правовідносинах або на них поширюється дія трудового законодавства; вона виникла внаслідок порушення трудових прав із боку роботодавця; працівник зазнає моральних втрат у вигляді моральних страждань, тобто негативних змін, що відбуваються в його свідомості внаслідок усвідомлення факту порушення його трудових прав, і ці негативні зміни призвели до втрати нормальних життєвих зв'язків, а також вимагають від працівника додаткових зусиль для організації свого життя.

Третьою умовою, з якою пов'язане настання відповідальності у вигляді відшкодування моральної шкоди, є протиправність дій роботодавця. Так, на роботодавця покладається активний (вчинення певних дій, передбачених чинним трудовим законодавством) і пасивний обов'язок (не порушувати трудові права працівників). Протиправність діяння заподіювача моральної шкоди (роботодавця) полягає в невиконанні ним своїх обов'язків щодо забезпечення законних трудових прав працівника, а також у порушенні ним законних трудових прав працівника, якщо це порушення призводить до душевних, психічних або фізичних страждань останнього. Крім того, трудове законодавство містить норми, які надають учасникам трудових правовідносин можливість врегулювати свої відносини шляхом укладення трудового договору. А тому, протиправною можна вважати поведінку роботодавця, пов'язану з невиконанням ним юридичних обов'язків, передбачених трудовим законодавством чи умовами трудового договору.

Останньою, четвертою й обов'язковою, умовою настання відповідальності за заподіяну працівникові моральну шкоду є причинний зв'язок протиправної поведінки роботодавця і моральної шкоди, що настала, де протиправність виступає причиною, а моральна шкода – наслідком. Відсутність причинного зв'язку означає, що моральна шкода заподіяна не поведінкою роботодавця, а іншими причинами.

Таким чином, лише наявність усіх чотирьох вищезазначених умов є підставою для задоволення позову про відшкодування моральної шкоди. Тоді як відсутність хоча б однієї з них свідчить про необґрунтованість та недоведеність відповідних позовних вимог.

Одержано 01.11.2018

УДК 351.73

Оксана Володимирівна ГОРБАЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

НАУКОВО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

У здійсненні публічного адміністрування у сфері безпеки дорожнього руху беруть участь у межах своєї компетенції різні публічні органи (посадові особи). З цього приводу необхідно зауважити, що перехід від державоцентристських до людиноцентристських пріоритетів адміністративно-правового регулювання зумовив зміну акцентів у спрямуванні адміністративно-правового регулювання, вивів у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин на перший план особу з її правами, законними інтересами, свободами. Тому, на думку В. Б. Авер'янова, першочергового перегляду сьогодні потребують існуючі відносини між публічними органами та громадянами. І це не дивно, оскільки складність

справи полягає в тому, що замість домінуючої дотепер ідеології «панування» держави над людиною треба впроваджувати протилежну – ідеологію «служіння» держави інтересам людини. А такий перехід можливий лише за умови дійсного запровадження передбаченого Конституцією України принципу верховенства права. За своїм змістом він вимагає підпорядкування діяльності державних інститутів потребам реалізації прав і свобод людини, забезпечення їх пріоритетності перед усіма іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави [1, с. 25].

Необхідно також зазначити, що поняття публічної адміністрації не є новиною для українського права взагалі.

«Публічна адміністрація» в адміністративному праві європейських країн визначається як сукупність органів та установ, які реалізують публічну владу шляхом виконання законів, підзаконних нормативно-правових актів та вчинення інших дій у публічних інтересах [2, с. 173].

Ю. Л. Панейко відзначав, що основою адміністративного права є те, що воно регулює організацію та діяльність публічної адміністрації [3].

Треба відзначити, що публічна адміністрація, як правова категорія, має два виміру: функціональний і організаційно-структурний. При функціональному підході – це діяльність відповідних структурних утворень по виконанню функцій, спрямованих на реалізацію публічного інтересу. Таким інтересом в українському праві визнається інтерес соціальної спільноти, що легалізований і задоволений державою. Таким чином, наприклад, виконання публічною адміністрацією правоохоронної функції означає системну діяльність всіх структурних утворень, які мають таку функцію [4, с. 37].

При організаційно-структурному підході публічна адміністрація – це сукупність органів, які утворюються для здійснення (реалізації) публічної влади. В українському праві публічною владою визнається: а) влада народу, як безпосереднє народовладдя; б) державна влада – законодавча, виконавча, судова; в) місцеве самоврядування [5, с. 37].

Таким чином, публічна адміністрація – це система організаційно-структурних утворень, які на законних підставах набули владних повноважень для їх реалізації в публічних інтересах [6, с. 56].

На сьогодні публічна адміністрація здійснюють різні функції щодо задоволення потреб людини та громадянина, однією з цих функцій є адміністративно-правовий захисту дитини.

Саме тому, на наш погляд, основним суб'єктом, на якого покладаються обов'язки щодо безпеки дорожнього руху, є тільки держава. Роль держави як головного гаранта прав і свобод людини і громадянина, в тому числі й щодо безпеки дорожнього руху, реалізується за допомогою різних правових засобів через усю систему органів державної влади.

Відповідно, вважаємо за доцільне, запропонувати визначення детермінанти «публічної адміністрації» як система суб'єктів, наділених управлінськими повноваженнями, спрямованих на реалізацію публічного інтересу.

Одночасно, темою нашого дослідження є публічна адміністрація у сфері безпеки дорожнього руху, яку не визначено ні на науковому, ні на законодавчому рівні. Саме тому назріла необхідність у дослідженні даної категорії.

Доцільно відзначити, що О. І. Стахов визначає «орган забезпечення безпеки» як державний орган чи орган місцевого самоврядування, їх системні утворення та посадових осіб, які мають право (та водночас несуть обов'язок) видавати правові акти з встановлення та (чи) забезпечення виконання загальнообов'язкових умов та вимог безпеки [7, с. 40].

С. В. Селезень, Л. В. Єрофеєнко та Ю. М. Нещеретний під «суб'єктами управління транспортом» розуміють органи, організації та їхніх посадових осіб, створені у встановленому законодавством порядку спеціально для здійснення управлінських функцій, наділені правами і обов'язками, щоб своїми діями реалізовувати надані права і виконувати покладені на них обов'язки [8, с. 28–29].

В. Й. Развадовський під «суб'єктом державного регулювання транспортної системи» розуміє організаційно відокремлену складову системи органів виконавчої влади (їх посадових та службових осіб), що має державно-владні, розпорядчі, організаційні повноваження щодо здійснення завдань та реалізації функцій державної політики у галузі транспорту, з урегулюванням діяльності нормами переважно адміністративного права [7, с. 225].

Л. І. Сопільник обґрунтовує, що систему суб'єктів управління у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху утворюють державні (регіональні, галузеві) та громадські (органи місцевого самоврядування, громадські організації) суб'єкти управління [9].

М. А. Микитюком сформульовано поняття «суб'єкт владних відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» як державний орган, що наділяється компетенцією застосування заходів державного впливу з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян у сфері безпеки дорожнього руху [10, с. 7].

Б. Ю. Бурбело у дефініції суб'єкта забезпечення безпеки дорожнього руху бачить лише перерахування більш-менш загальних або конкретних заходів (функцій), у яких цей суб'єкт реалізує свій адміністративно-правовий статус (сукупність прав та обов'язків), якими є: організації дорожнього руху; підготовки та допуску до участі у дорожньому русі водіїв транспортних засобів і тощо [11, с. 77].

Безумовно, це не є вичерпним переліком поглядів на зазначену дефініцію.

У визначенні суб'єкта адміністративно-правової профілактики дитячого дорожньо-транспортного травматизму (одного з напрямів забезпечення БДР) М. Ю. Веселов робить акцент на таких рисах: а) ними можуть бути державні та недержавні структури; б) характер зв'язків між ними – взаємодія або підпорядкування [12, с. 94].

Актуалізація проблеми публічного права викликана низкою причин, серед яких виділяються: необхідність проведення правової реформи; глибока зміна багатьох галузей права; розвиток структури і системи правових галузей; посилення ролі держави в реалізації планів соціально-економічного розвитку країни. Крім органів, які представляють державний сектор, публічне право також поширює свою дію і на сферу організації та функціонування недержавних установ, зокрема органів місцевого самоврядування, які не входять до вищезазначеного сектору.

Водночас, публічною адміністрацією у сфері безпеки дорожнього руху слід визначити систему суб'єктів, наділених публічно-владними повноваженнями, які за допомогою правових засобів забезпечують безпеку дорожнього руху.

Список бібліографічних посилань

1. Авер'янов В. Б. Адміністративна реформа і правова наука. *Право України*. 2002. № 3. С. 20–27.
2. Колпаков В. К. Адміністративне право – чинник правової держави. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2009. Спецвип. № 3: Розвиток держави і права в сучасних умовах: досвід, реалії, перспективи. С. 171–182.
3. Панейко Ю. Л. Теоретичні основи самоврядування. Львів : Літопис, 2002. 196 с.
4. Курс адміністративного права України : підручник / авт. кол.: Коваленко В. В. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 875 с.
5. Курс адміністративного права України : підручник / Колпаков В. К., Кузьменко О. В., Пастух І. Д., Сущенко В. Д. 2-ге вид. перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 872 с.
6. Адміністративна відповідальність : курс лекцій / О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 568 с.
7. Стахов А. И. Органы обеспечения безопасности как субъекты административного права. *Вестник Московского университета МВД России*. 2007. № 2. С. 40–43.
8. Транспортне право : навч.-метод. посіб. / С. В. Селезень, Л. В. Єрофеєнко, Ю. М. Нещеретний. Харків : ХНАДУ, 2007. 263 с.
9. Сопільник Л. І. Теорія та практика адміністративно-правового регулювання організації безпеки дорожнього руху в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 422 с.
10. Микитюк М. А. Владні повноваження Державної автомобільної інспекції Міністерства внутрішніх справ України: проблеми теорії та практики реалізації у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Львів, 2008. 20 с.
11. Бурбело Б. Ю. Організаційно-правові засади взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки дорожнього руху : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Луганськ, 2011. 229 с.
12. Веселов М. Ю. Адміністративно-правова профілактика дитячого дорожньо-транспортного травматизму в Україні : монографія. Донецьк : Норд-Прес, 2011. 219 с.

Одержано 10.10.2018

УДК 351.862.4:342.25

Володимир Олексійович ДЕМИДЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ МУНІЦИПАЛЬНОЮ ВЛАДОЮ

Існування будь-якої суверенної держави неможливе без захисту її національних інтересів, що є основною, фундаментальною умовою гарантування самозбереження й прогресивного саморозвитку суспільства [8, с. 3].

Проблематика забезпечення національної безпеки України особливо актуалізувалася після тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, окремих районів Донецької і Луганської областей, подальших дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні, фактичного блокування проходження суден до українських портів у Маріуполі та Бердянську при проходженні через Керченську протоку та Азовське море, участю регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України тощо.

За результатами аналізу забезпечення національної безпеки України загалом можна констатувати неефективність цього процесу, що проявляється: а) у відсутності сектору безпеки і оборони України як цілісного функціонального об'єднання, керованого з єдиного центру; б) в інституційній слабкості, непрофесійності, структурній незбалансованості органів сектору безпеки і оборони; в) у недостатності ресурсного забезпечення та неефективності використання ресурсів у секторі безпеки і оборони тощо.

Також доцільно зауважити, що замість інноваційних підходів в забезпеченні національної безпеки, зусилля центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування спрямовані передусім на вирішення поточних проблем, а сил і ресурсів на розвиток та розв'язання навіть найважливіших проблем, які визначають ключові детермінанти розвитку суспільства та держави на найближче десятиріччя, катастрофічно не вистачає [9, с. 185].

За цих умов, найперше, доцільно вдосконалити конституційно-правові засади забезпечення національної безпеки України, де має місце непоодиноке відставання від потреб і реалій сьогодення.

З цією метою, Верховною Радою України прийнято 21 червня 2018 року Закон України «Про національну безпеку України» за № 2469-VIII, який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади відповідної державної політики.

На наше переконання, вказаний Закон містить важливі позитивні положення: а) закріплення серед фундаментальних національних інтересів України – інтеграція в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, а також набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; б) структурування системи підпорядкування у секторі безпеки та оборони; в) визначення напрямків для розробки стратегічних планів короткострокового, середньострокового та довгострокового характеру (Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегії кібербезпеки України, Національної розвідувальної програми) тощо.

Проте, на нашу думку, Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року містить і певні недоліки, які унеможливають повноцінне забезпечення національної безпеки України. Одним із них є не включення до сектору безпеки і оборони муніципальної влади.

Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року до сектору безпеки і оборони належать: а) система органів державної влади; б) Збройні Сили України та інші утворені відповідно до законів України військові формування; в) правоохоронні та розвідувальні органи; г) державні органи спеціального

призначення з правоохоронними функціями; д) сили цивільного захисту; є) оборонно-промисловий комплекс України, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

В цьому зв'язку привертає увагу декілька аспектів.

По-перше, вкрай дивує включення до сектору безпеки і оборони громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України, що може бути загальноприйнятним фактом та відсутність поряд з цим в секторі безпеки і оборони органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

По-друге, в Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року закладено певне внутрішнє протиріччя. Так, Закон України «Про національну безпеку України» розкриває дефініції воєнної безпеки (п. 2 ст. 1), громадської безпеки і порядку (п. 3 ст. 1), державної безпеки (п. 4 ст. 1) та встановлює, що забезпечення громадської безпеки і порядку є пріоритетним завданням органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб поряд з іншими органами публічної влади України (п. 3 ст. 1 вказаного Закону).

Варто наголосити, що органи та посадові особи місцевого самоврядування де-факто є суб'єктами забезпечення національної безпеки України. Адже повноваження органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, в тому числі, передбачають забезпечення: а) законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; б) мобілізаційної підготовки та своєчасне й організоване проведення мобілізації; в) виконання військового обов'язку громадянами України; г) оборонної роботи; д) захисту стратегічних національних інтересів України – прогресивного демократичного розвитку, а також створення безпечних умов життєдіяльності і добробуту людини і громадянина. Саме в регіонах зароджуються негативні чинники забезпечення національної безпеки держави, що з часом з локального характеру трансформуються у глобальні реальні загрози національній безпеці держави. Національна безпека держави починається з безпеки регіонів.

Для прикладу, розглянемо гучний дипломатичний скандал між Україною і Угорщиною, пов'язаний із наданням угорських паспортів у консульстві Угорщини в Береговому громадянам України з відповідними настановами не повідомляти про отримання цих документів українській владі. Як видається, це лише видима вершина цього питання, яке носить довготривалий характер та має глибоке соціально-економічне, політичне, юридичне, мовно-культурне та інше коріння.

Беззаперечно, глибиною проблеми, яка складалася та погіршувалася за роки незалежності України, володіли органи місцевого самоврядування та їх посадові особи в Берегово. Центральна влада довгий період не помічала цих загроз, або свідомо їх уникала, з огляду на те, що питання подвійного громадянства носило до певного часу локальний характер. На наше переконання, на початку зародження вказаних загроз національній безпеці, вони могли б досить легко знівелюватися за спільної участі центральної і місцевої влади. На сьогодні ці загрози національній безпеці України з локального характеру трансформувалися в загальнодержавне значення і вже потребують значних зусиль та ресурсів. А неодноразові спроби їх вирішити призводять до погіршення міждержавних стосунків.

Фактично нинішня тимчасова окупація частини території України (АРК, окремих районів Донецької і Луганської областей) є наслідком системних прорахунків у забезпеченні регіональної національної безпеки. Відповідно, відсутність продуманої, комплексної регіональної національної безпеки, що може бути адекватно забезпечена виключно за участю органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, має наслідком загальноприйнятним фактом та відсутність поряд з цим в секторі безпеки і оборони органів та посадових осіб місцевого самоврядування, їх посадових осіб, має наслідком загальноприйнятним фактом вкрай низький рівень національної безпеки держави.

Відсутність в Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII в секторі безпеки і оборони органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб абсолютно унеможливує повноцінне її забезпечення. Ця теза особливо посилюється в контексті сучасної децентралізації публічної влади в Україні та подальшого розширення повноважень органів місцевого самоврядування, зміцнення їх матеріально-фінансової основи, формуванням спроможних територіальних громад.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Київ : Юрінком, 1996. 80 с.

2. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1903.
3. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26.06.2015 № 287/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 43. Ст. 1353.
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : закон України від 21.11.1993 № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.
6. Про оборону : закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
7. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Талком, 2017. 576 с.
8. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : монографія. Харків : Константа, 2006. 440 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1498109> (дата звернення: 27.10.2018).
9. Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. : у 3 ч. : Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. Київ : НАДУ, 2010. 208 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 342.7

Олександр Федосійович КАЛІНІЧЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМИ

Питання поліцейської діяльності в українському суспільстві є багатограним та актуальним на сьогоднішній день. Оскільки практика багатьох випадків свідчить, що непрофесійні дії поліції спричиняли негативну реакцію з боку багатонаціональної української громади.

Як визначено в ст. 10 Закону України «Про національну поліцію України»:

1. Національна поліція під час здійснення своєї діяльності має забезпечувати суспільну довіру до себе та підтримку громадян.

2. Національна поліція вживає всі необхідні заходи для того, щоб, дії її працівників, при всій суворості та рішучості, були обґрунтованими та зрозумілими для громадян.

3. У випадку застосування до громадянина заходів, що обмежують його права та свободи, працівник Національної поліції зобов'язаний роз'яснити причини застосування таких заходів, а також права та обов'язки, які виникають у зв'язку з цим, крім випадків коли таке роз'яснення є неможливим або недоречним.

4. Національна поліція постійно вивчає та враховує думку громадян щодо діяльності Національної поліції та здійснює моніторинг взаємодії Національної поліції з інститутами громадянського суспільства.

5. Думка громадян щодо діяльності Національної поліції є одним із визначальних критеріїв офіційної оцінки її роботи.

6. Відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи, оприлюднені працівником Національної поліції, у випадку визнання їх такими, що не відповідають дійсності судом, слідчим, органом дізнання мають бути спростовані у тій самій формі, в якій вони були оприлюднені, у найкоротший термін, але не пізніше ніж через один місяць з дня визнання таких відомостей, такими, що не відповідають дійсності [1].

Представництва ОБСЄ в Україні ставлять за мету надання Україні практичних порад щодо розробки політики та законодавства відповідно до міжнародних норм і стандартів та на основі міжнародного досвіду і кращої практики, які можуть врівноважити та

задовольнити потреби і інтереси всіх груп населення. Рекомендації необхідно втілювати з урахуванням конкретної ситуації в кожній окремій державі, беручи до уваги також і такі фактори, як триваючий процес реформування правоохоронних органів і відповідну поточну ситуацію на місцях [2].

Суспільств ошукає параметри для оцінки роботи правоохоронних органів. Застаріла система, звісно, не годиться. Але має бути зрозуміло, що без об'єктивної оцінки ніяка система в світі не працює – ні в бізнесі, ні в медицині, ні в економіці, ні, взагалі, в суспільстві. Будь-яка держава, в першу чергу, бюрократія. І як будь-яка бюрократична система, не існує без показників. Тож і Україна не обійдеться без цього. Держава має відповідальність перед суспільством за ведення в країні розумної кримінальної політики, яка базується на інформації. Чим більш не коректна або сфальсифікована інформація надається уряду, тим гірше держава буде виконувати свою функцію, а уряд буде коригувати або взагалі усувати не ту проблему. Не менш важливою є завдання налагодження системи збору інформації про правопорушення, фундаментом якої стане саме служба дільничних, які будуть, по-перше, під контролем громади, по-друге, не будуть зацікавлені в фальсифікації показників.

Ще одним з важливих, найбільш прийнятних та поширених в демократичних країнах інструментів є соціологічні опитування населення. Сьогодні результати опитувань використовують лише політики задля самопіару. Потрібно створити незалежне інформаційно-аналітичне агентство національного рівня, яке не буде знаходитись у сфері впливу правоохоронних структур, завдяки чому зможе давати об'єктивну оцінку їх діяльності.

Завдяки роботі такої незалежної структури суспільство та уряд зможуть отримувати об'єктивну інформацію про стан злочинності та приймати адекватні рішення. На сьогодні, в жодному з варіантів законопроектів, які зараз обговорюються, це ключове питання навіть не згадується.

Сучасна реформа МВС повинна:

- систематизувати та розподілити повноваження та відповідальність за рівнями управління всього правоохоронного блоку в Україні, адаптувати їх до міжнародних стандартів;

- ліквідувати непрофільні функції і дублювання повноважень;

- зменшити загальну кількість правоохоронців в країні (з різних відомств) до рівня західноєвропейських держав та США;

- кожен новопризначений співробітник поліції повинен проходити перевірку атестаційної комісії за участі громадськості, кандидати на посади керівників регіонального рівня – мати погодження у місцевих громадах;

- спрямовувати на побудову якісно нової форми соціально-правового захисту працівників поліції, членів їх сімей;

- направлена на запровадження зрозумілих та ефективних важелів для ліквідації корупції в структурі МВС;

- впроваджувати принципово нові підходи до збору статистичної інформації про злочинність, надавати державі та громадськості можливість бачити її реальний стан та приймати вірні стратегічні рішення.

Значущим на мій погляд напрямом реформи поліції є створення муніципальної поліції за її ґрунтовним змістом. А не формування загонів громадської самооборони на кшталт народних дружинників радянського періоду. Мова йде про професійну складову національної поліції.

У сферу відповідальності муніципальної поліції потрапляють охорона громадського порядку на рівні міст і районів, профілактика злочинів, реєстрація правопорушень (з передачею злочинів для розслідування в регіональні та національну поліції)

Тому важливо зробити так, щоб реєстрацією правопорушень займалась одна ланка працівників, а розслідування та відповідальність за результат перекладалась на іншу. На теперішній час ситуація складається таким чином: є злочини – крадіжка, пограбування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень які розкриваються на момент повідомлення про злочин: злочинця затримують на місці скоєння злочину, або є відеозапис на камеру спостереження чи свідки. І тут немає «службових ризиків» для поліції. Такі справи реєструються, тому що без проблем доводяться до суду з отриманням обвинувального

виroku. В усіх інших випадках – більш складних справах – діють системні принципи, які змушують «випхнути» розслідування в «сіру зону» досудової перевірки та ОРД, щоб уникнути службових ризиків. В цій зоні права потерпілих ігноруються, немає захисту прав підозрюваних. Всі – і поліція, і прокуратура є співучасниками єдиного процесу, налаштованого на головне – передачу до суду такої справи, результатом якої буде обвинувальний вирок. В правоохоронних відомствах вкоренилася практика цільового відбору «зручних» правопорушень та відсів складних справ.

Якщо ми «відірвемо» дільничних (шерифів) від центральної влади та звільнимо від слідчої роботи і функції притягати до кримінальної відповідальності, ми отримаємо насправді народну поліцію, тому що в неї не буде зацікавленості у фальсифікації статистики по злочинності (з тієї причини, що вона не буде за неї відповідати) та вона буде підпорядкована не центральним органам влади, а місцевій громаді.

Муніципальна поліція повинна стати «першим вікном» в прийнятті заяв (реєстрації злочинів), що є ще одним з принципових моментів у збудуванні організації нового гатунку.

Ще один наслідок децентралізації: кількість працівників «на місцях», тобто справжніх правоохоронців, а не бюрократів, зростає, а кількість на верхніх щаблях значно знижується. Це дає змогу підвищити цільове (корисне) фінансування, не підвищуючи загальні витрати в разі, що в умовах теперішнього економічного стану в країні здається суттєвим.

Паралельно в цих же населених пунктах та регіонах працюватимуть і підрозділи регіонального та центрального підпорядкування, що дає контроль над їх діяльністю з боку центральної влади.

Така конструкція буде значно краще захищена від корупції, тому що ми отримуємо систему, де є декілька центрів, які наглядають один за одним, завдяки чому вкрай обтяжена можливість корупційної змови.

Багаторічне штучно створене так зване «недофінансування» міліції призвело до появи у МВС структур та функцій, які напряму пов'язані з комерційною діяльністю – з оцінкою вартості транспортних засобів та їх технічного стану, охоронною та наданням інших видів послуг. В умовах закритості та підзвітності лише власному керівництву, ці псевдо послуги набули характеру монопольних, нав'язаних громадянам, та корупційних ознак. Тож потрібно цього позбутися.

Для цього, крім посилення контролю з боку громадськості, потрібно встановити справедливі матеріальні стимули. Людина, яка в будь-яку мить може втратити життя або здоров'я при виконанні службових обов'язків, повинна бути впевнена, що не вона сама, ні її сім'я не будуть жебракувати у разі втрати працездатності або загибелі. Держава повинна (та має змогу) забезпечити працівників поліції заробітною платою рівня поліцейських європейських держав з щомісячною індексацією.

Соціальний захист поліцейських повинен передбачати кейс у вигляді оплачених з бюджету страхових полісів на всі види страхування: життя, здоров'я та інші. Повне страхування працівників дає змогу позбутись витратних та непрофільних для МВС відомчих медичних закладів.

Важливим важелем є надання працівникам житла на умовах довгостроково комплексної приватизації. В контракті, який буде укладатись на весь термін служби, буде закладено, що поліцейський отримує житло в користування на початку служби, але права на житлову площу набуває поступово, за вислугою. Якщо в період служби поліцейського буде звинувачено, наприклад, в хабарництві, він, відповідно до умов контракту, втрачає право на житло. На прикладі європейських країн, де запроваджено таку практику та стандарти, рівень корупції серед правоохоронців знаходиться на низькому рівні.

В результаті змін українська поліція наблизиться до країн Центральної Європи по кількості, витратам на кожного працівника, уявленню про реальний рівень злочинності та ефективності правоохоронної системи на підставі даних, які будуть надходити від різних незалежних джерел, включаючи дані опитувань, зростанню законних методів ведення роботи з боку правоохоронців за рахунок взаємного контролю структур та незалежного суду, співпраці громадян з дільничними та допомозі їм.

Це дієві кроки для переорієнтації МВС від обслуговування влади до служби народу України.

Список бібліографічних посилань

1. Про національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.10.2018).

2. Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві 2514 AP. The Hagu // ОБСЄ : офіц. портал / Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин. 2006. URL: <https://www.osce.org/uk/hcnm/32236?download=true> (дата звернення: 20.10.2018).

Одержано 31.10.2018

УДК 372

Наталія Василівна КАМІНСЬКА,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ РЕФЕРЕНДУМІВ

З огляду на те, що національні та місцеві референдуми є однією з поширених форм прямої демократії, форм реалізації місцевого (регіонального) самоврядування, це становить предмет уваги вчених, законодавців, органів та посадових осіб міжнародних організацій.

Загалом їх статус, предмет та порядок проведення, інші процедурні питання, юридична сила прийнятих рішень регламентуються внутрішньодержавним законодавством. Водночас у цій галузі прийнято чимало міжнародно-правових актів. Насамперед, слід згадати Кодекс належної практики щодо референдумів, ухвалений Радою з демократичних виборів та Венеціанською Комісією 2007 р.; Керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні, ухвалені Венеціанською Комісією 2001 р. та ін. Перший акт став еталонним документом Ради Європи і містять ряд принципів та рекомендацій, що без сумніву, становлять великий інтерес для європейської спільноти, особливо з огляду на спроби перегляду національних законодавств.

Основними рекомендаціями щодо організації та проведення референдумів Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) – наглядового органу РЄ є наступні:

а) забезпечення незалежності та неупередженості органів, що організовують проведення референдумів;

б) забезпечення незалежного спостереження за організацією та проведенням референдумів;

в) створення ефективної системи оскарження рішень, дій та бездіяльності, що стосуються підготовки та проведення референдумів;

г) забезпечення дотримання законодавства при підготовці відповідними органами влади;

д) проведення референдуму протягом визначеного законом часу;

е) забезпечення офіційного оприлюднення результатів референдуму [1–3].

Ними також передбачені гарантії рівності референдного процесу, способи голосування на дільниці, за її межами, включаючи голосування поштою та електронне голосування.

Питання, які виносяться на місцевий референдум, практично за такою ж процедурою і вимогами, що і на загальнонаціональні референдуми. На органи місцевого та регіонального самоврядування покладаються, зокрема, обов'язки щодо реєстрації громадян для участі у референдумі, право їх ініціювання і т. д.

У межах нашого дослідження цікавою є практика проведення народного голосування, пов'язаного з оформленням і функціонуванням ЄС. У ряді європейських країн не проводились референдуми щодо вступу у Євросоюз (Греція, Іспанія, Португалія). У той же час в інших країнах це обов'язкова процедура, а їх рішення мають імперативний характер (Австрія, Данія, Ірландія) [4, с. 9; 5]. При цьому різними є формулювання винесених питань у країнах-членах ЄС: Чи ви за приєднання Польщі до ЄС? Чи прихильні Ви до приєднання до ЄС? (Словаччина); Я підтримує членство Литви у ЄС? тощо.

Можна зробити висновок, що у європейській системі місцевого і регіонального самоврядування, європейському муніципальному праві інститут референдумів характеризується поєднанням внутрішньодержавного і міжнародно-правового регулювання. Їх результати також впливають на місцевий, регіональний, загальнонаціональний і європейський рівні. Це приклад одночасно безпосередньої участі місцевих жителів відповідних територіальних громад, реалізації владних повноважень відповідних органів влади, участі європейських міжнародних організацій.

Список бібліографічних посилань

1. Керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні CDL-INF (2001) 10 // Council of Europe : офіц. сайт. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF\(2001\)010-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2001)010-ukr) (дата звернення: 28.10.2018).
2. Кодекс належної практики щодо референдумів CDL-AD (2007) 008rev // Council of Europe : офіц. сайт. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev-ukr) (дата звернення: 28.10.2018).
3. Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) // Council of Europe : офіц. сайт. URL: <http://www.venice.coe.int/> (дата звернення: 28.10.2018).
4. Чебаненко О., Гришук О., Колодяжна Н., Євгенєва А. Референдуми в Європейському Союзі / за ред. Д. С. Ковриженка. Київ : ФАДА, ЛТД, 2007. 186 с.
5. Камінська Н. В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування та Україна : монографія. Київ : КНТ, 2014. 414 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 349.2

Анастасія Леонідівна КЛИМЕНКО,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри трудового та господарського права факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ

Система міжнародно-правового регулювання з питань праці становить основу національної політики зайнятості більшості країн світу, в тому числі й України, трудове законодавство якої включає в себе велику кількість міжнародно-правових актів про працю. В сучасних умовах загострюється проблема відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, конвенціям Міжнародної організації праці [1, с. 144].

Відповідно до ст.9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Аналогічне за змістом положення міститься в Законі України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р. [2, с. 45]. Стаття 8-1 КЗпП України: якщо міжнародним договором або міжнародною угодою, в яких бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство України про працю, то застосовуються правила міжнародного договору або міжнародної угоди.

Найвпливовішими міжнародними організаціями, які регулярно здійснюють системні заходи у сфері вирішення актуальних проблем зайнятості молоді, є ООН та МОП. В листопаді 1959 року Генеральною Асамблеєю ООН було затверджено міжнародно-правовий акт, що регламентує працю неповнолітніх, – Декларацію прав дитини [3, с.139], яку було ратифіковано 174 країнами. Питання зайнятості дітей висвітлюється в дев'ятому принципі вказаної Декларації, відповідно до якого повинен забезпечуватися захист дитини від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації. Дитину не слід приймати на роботу до досягнення належного вікового мінімуму; їй ні в якому разі не повинні доручатися чи дозволятися роботи або заняття, які були б шкідливі для її здоров'я чи освіти або перешкождали її фізичному, розумовому чи моральному розвитку.

Одним із найважливіших засобів удосконалення законодавства і практичної діяльності держав-членів МОП в боротьбі проти використання праці неповнолітніх є прийняття і подальше додержання конвенцій та рекомендацій, що регулюють трудові відносини.

Міжнародне законодавство в соціальній сфері згідно з мандатом МОП починається із захисту дітей. З перших днів свого існування МОП спрямовувала свою законотворчу діяльність на викорінення дитячої праці, яка на порозі ери індустріалізації відноситься до найбільш важких «хвороб суспільства».

Конвенцію МОП про права дитини, ратифіковану Україною 27 лютого 1991 року [4, с. 145], прийнято на підставі Женевської Декларації прав дитини 1924 року, Декларації прав дитини, Загальної Декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Стаття 32 Конвенції передбачає право дитини на захист від економічної експлуатації та виконання будь-яких робіт, які можуть бути шкідливими для її здоров'я чи перешкоджати одержанню нею освіти або завдавати шкоди фізичному, розумовому, духовному, моральному чи соціальному розвитку. Конвенція вимагає від країн, що її підписали, вжиття законодавчих, адміністративних, соціальних заходів, а також заходів у сфері освіти, спрямованих на практичну реалізацію її принципів положень (зокрема встановлення мінімального віку для влаштування на роботу, визначення необхідних вимог про тривалість робочого дня та умови праці, введення в дію відповідних видів покарань чи інших санкцій з метою забезпечення ефективного виконання її положень), а також інших міжнародних документів аналогічного характеру.

Аналогічні вимоги до трудової діяльності дітей передбачені в ст. 187 КЗпП України, відповідно до якої неповнолітні у трудових правовідносинах в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України.

Ряд статей Конвенції спрямовано винятково проти найгірших форм праці дітей, таких, як сексуальний примус та розпусні насильницькі дії щодо них, продаж та незаконне перевезення їх із країни в країну з будь-якою метою і в будь-якій формі, а також проти інших форм експлуатації, що завдають шкоди дитині. Отже, міжнародно-правові акти у сфері зайнятості молоді досить детально регламентують питання зайнятості відносно неповнолітніх осіб. Що стосується інших категорій молоді, таких як молоді спеціалісти та особи віком до 28 років без освіти, то вони залишилися поза міжнародно-правовим захистом, що здійснило певний вплив і на національне законодавство у цій сфері. Вивчаючи національне законодавство у цій сфері, можна зробити висновок про майже повну відповідність міжнародному.

Список бібліографічних посилань

1. Гончарова Г., Жернаков В., Прилипко С. Нове дослідження проблем теорії трудового права. *Право України*. 2001. № 5. С. 144–146.
2. Про міжнародні договори України : закон України від 22.12.1993 № 3767-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10. Ст. 45.
3. Декларация прав ребенка // *Права человека*. Сборник международных договоров. М. : Юрид. лит., 1990. 225 с.
4. Про ратифікацію Конвенції про права дитини : постанова Верховної Ради Української РСР від 27.02.1991 № 789-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 13. Ст. 145.

Одержано 01.11.2018

УДК 342.951:61

Сергій Володимирович КНИШ,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри загальнотеоретичних правових дисциплін Рівненського інституту Київського університету права НАН України

МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Система принципів адміністративно-правового забезпечення відносин у сфері охорони здоров'я в Україні являє собою відносно стабільне складне багатокomпонентне утворення, яке складається з різних самостійних груп-принципів. Останні відображаються в керівних положеннях засадах і ідеях, що стосуються внутрішньо організаційного та зовнішнього

аспектів системи охорони здоров'я, зокрема роботи медичного персоналу та провадження медичної практики. Ряд таких принципів (норми-принципи) отримали своє закріплення на законодавчому рівні – в національних і міжнародних нормативно-правових актах. Водночас в умовах проведення медичної реформи актуальним є переосмислення фундаментальних правових основ функціонування системи охорони здоров'я в розрізі міжнародних стандартів надання медичної допомоги. Вони, як правило, мають форму принципів, засад, правил або окремих положень і закріплюються в спеціальних нормативно-правових актах міжнародного значення.

У сфері охорони здоров'я основними міжнародними правовими актами, що містять принципи чи прямі вказівки на безумовне додержання певних правил під час здійснення окремих видів діяльності є: Гельсінська декларація 2008 року [1], Женевська декларація 1948 року [2], Міжнародний кодекс медичної етики [3], Дванадцять принципів організації охорони здоров'я для будь-якої національної системи охорони здоров'я [4], Декларація щодо незалежності та професійної свободи лікаря 1986 року [5], Декларація стосовно трансплантації людських органів 1987 року [6], Мадридська декларація щодо професійної автономії і самоврядування 1987 року [7]. Проаналізувавши положення вказаних документів, можна виділити такі міжнародні принципи:

1) принцип служіння людству випливає із мети, з якою здійснюється охорона здоров'я – забезпечити благополуччя націй і нормальний рівень фізичного та психоемоційного стану людини, а досягти зазначеної мети стає можливим не за рахунок здійснення заходів імперативного характеру, а шляхом служби на благо суспільства та кожної окремої особи;

2) принцип науковості полягає у тому, що будь-яка діяльність, яка реалізується в межах системи охорони здоров'я організаційного, управлінського чи виключно медичного характеру повинна ґрунтуватись на визнаних наукових здобутках вчених і провідних фахівців відповідних галузей;

3) принцип документованості вимагає здійснення належного документального оформлення діяльності в межах системи охорони здоров'я, наприклад у результаті прийняття управлінських рішень або протоколювання здійснення медичних заходів, наявність протоколів лікування тощо;

4) принцип прогнозування вказує на необхідність реалізації процесу передбачення перспективного стану того чи іншого рішення, діяльності в його динаміці з метою виявлення можливих ризиків і негативних наслідків;

5) принцип поінформованості означає, що кожна особа, яка потребує медичної допомоги і у зв'язку з цим взаємодіє з системою охорони здоров'я, повинна отримувати належну та достовірну інформацію, щодо умов і процедури надання їй медичної допомоги;

6) принцип представництва закріплює необхідність формування представників захисту інтересів лікарів у системі охорони здоров'я з метою гарантування їх економічної, професійної та моральної незалежності;

7) принцип відкритості свідчить про те, що в система охорони здоров'я повинна бути відкрита для всіх кваліфікованих лікарів, які бажають і можуть працювати, утримуючись від примушення працювати проти їх бажання, особливо використовуючи заходи матеріального та нематеріального характеру;

8) принцип вільного вибору в системі охорони здоров'я передбачає створення таких умов, за яких пацієнт може самостійно без сторонніх впливів і нав'язувань обирати лікаря, який буде надавати йому медичну допомогу, зі свого боку лікар, здійснюючи лікування, повинен мати право керуватись знаннями та особистим досвідом обирати способи та засоби лікування в межах утверджених медичних стандартів;

9) принцип професіоналізму запроваджує необхідність проведення медичних досліджень і практики виключно тими фахівцями, які володіють необхідним рівнем знань, умінь і навичок, а також постійного вдосконалення останніх – для чого в системі охорони здоров'я повинні бути забезпечені умови для проходження якісного підвищення кваліфікації лікарів і запроваджені відповідні заходи стимулювання фахівців до поглиблення власних медичних знань;

10) принцип диференціації в системі охорони здоров'я передбачає доцільність визначення конкретних спеціалізацій і вузькопрофільних лікарів, оскільки чим обмеженішою є сфера діяльності, тим глибші знання в ній матиме фахівець, а відповідно лікування буде

проведено на достатньо високому кваліфікаційному рівні, і, навпаки, – запровадження фахівців широкої спеціалізації призведе до поверхневого лікування тих чи інших захворювань, через недостатній обсяг знань окремих аспектів надання медичної допомоги;

11) принцип традиційності стосується загальних процесів системи охорони здоров'я, які повинні бути направлені на підвищення престижу професії лікаря, збереження характерних їй традицій і гарантувати професійну незалежність фахівців медичної галузі.

Звичайно наведений вище перелік міжнародних принципів функціонування системи охорони здоров'я не може бути вичерпним, щонайменше через глобальні динамічні процеси вдосконалення процедур надання медичної допомоги. Проте вони повинні стати своєрідними орієнтирами у сфері охорони здоров'я, за допомогою яких буде досягнута основна мета медичної реформи – надання якісних медичних послуг в системі, яка працює на кожного пацієнта, а не на державу чи окремих категорій осіб.

Список бібліографічних посилань

1. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» : прийн. 18-ою Ген. асамблеєю Всесвіт. мед. асамблеї (ВМА), Гельсінкі, Фінляндія, 01.10.2008 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005 (дата звернення: 25.10.2018).

2. Женевська декларація : прийнята 2-ою Ген. асамблеєю ВМА, Женева, Швейцарія, 01.09.1948. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_001 (дата звернення: 25.10.2018).

3. Міжнародний кодекс медичної етики : прийн. 3-ою Ген. асамблеєю ВМА, Лондон, Англія, 01.10.1983. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_002 (дата звернення: 25.10.2018).

4. Дванадцять принципів організації охорони здоров'я для будь-якої національної системи охорони здоров'я : прийн. 17-ою ВМА, Нью-Йорк, США, 01.10.1963. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_004 (дата звернення: 25.10.2018).

5. Декларація щодо незалежності та професійної свободи лікаря : прийн. 38-ою ВМА, Ранчо Міраж, Каліфорнія, США, 30.10.1986. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_326 (дата звернення: 25.10.2018).

6. Декларація стосовно трансплантації людських органів : прийн. 39-ою ВМА, Мадрид, Іспанія, 30.10.1987. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_330 (дата звернення: 26.10.2018).

7. Мадридська декларація щодо професійної автономії і самоврядування : прийн. 39-ою ВМА, Мадрид, Іспанія, 01.10.1987. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_025 (дата звернення: 26.10.2018).

Одержано 26.10.2018

УДК 349.22

Костянтин Вікторович КОВАЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Вільям БРЕЙМ,

старший радник / тренер

з питань взаємодії поліції з громадою КМЕС в Україні*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

В умовах реформування вітчизняних правоохоронних органів виникає нагальна потреба у розробці принципово нових підходів до вирішення проблем правового регулювання дисциплінарної відповідальності поліцейських. Створення Національної поліції як нового

* **William Brame** – Lead Adviser on Community Policing of EUAM in Ukraine.

органу виконавчої влади, перед яким поставлені нові сучасні задачі і принципи діяльності, потребує прийняття нових сучасних нормативно-правових актів, які б прийшли на зміну застарілим, таким що не відповідають потребам сучасності. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію» підстави та порядок притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності, а також застосування до поліцейських заохочень визначаються Дисциплінарним статутом Національної поліції України, який затверджується законом [1]. 07 жовтня 2018 року набрав чинності Закон України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», яким затверджено Дисциплінарний статут Національної поліції України. З цього моменту ним визначаються сутність службової дисципліни в Національній поліції України, повноваження поліцейських та їхніх керівників з її додержання, види заохочень і дисциплінарних стягнень, а також порядок їх застосування та оскарження [2].

Дисциплінарна відповідальність поліцейських знаходить своє вираження в специфічних видах дисциплінарних стягнень. Згідно зі ст. 13 Дисциплінарного статуту Національної поліції України до поліцейських можуть застосовуватися такі види дисциплінарних стягнень: 1) зауваження; 2) догана; 3) сувора догана; 4) попередження про неповну службову відповідність; 5) пониження у спеціальному званні на один ступінь; 6) звільнення з посади; 7) звільнення із служби в поліції. Новелою нового Дисциплінарного статуту Національної поліції України є застосування до курсантів (слухачів), які проходять навчання у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, крім вище зазначених видів дисциплінарних стягнень, дисциплінарного стягнення у виді призначення поза чергою в наряд – до п'яти нарядів. Даний перелік дисциплінарних стягнень є вичерпним. Необхідно звернути особливу увагу на те, що законодавець зменшив перелік дисциплінарних стягнень порівняно з Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ, виключивши усне зауваження як вид дисциплінарного стягнення. Однак, у ст. 19 Дисциплінарного статуту Національної поліції України передбачено, що у разі вчинення поліцейським незначного проступку керівник може обмежитися його попередженням про необхідність дотримання службової дисципліни. При цьому не визначено ні в якій формі, ні в якому порядку має бути здійснено попередження поліцейського про необхідність дотримання службової дисципліни. Вважаємо, що наявність різноманітних за характером стягнень дозволяє реалізувати принцип індивідуалізації відповідальності, застосовуючи те стягнення, що найбільшою мірою відповідає тяжкості проступку та особі винного. Дисциплінарні стягнення неоднорідні за змістом, вони зачіпають різні права й інтереси поліцейських. Крім того трапляються випадки незаконного застосування дисциплінарних стягнень, не передбачених чинним законодавством, незважаючи на досить широке коло дисциплінарних стягнень визначених у Законі.

У трудовому законодавстві, як і раніше, не знаходить відбиття питання про співвідношення дисциплінарних стягнень із іншими заходами дисциплінарного впливу: депреміюванням, позбавленням винагороди за підсумками роботи за рік, зміною графіка відпусток тощо [3, с. 138 – 140]. Відповідно до однієї з позицій, інші заходи дисциплінарного впливу є самостійним видом відповідальності в трудовому праві. Інші представники науки трудового права наполягають на тому, що дані заходи можна розглядати як додаткову відповідальність по відношенню до дисциплінарної відповідальності [4, с. 65].

Це свідчить про необхідність подальшого розширення переліку дисциплінарних стягнень, що дозволить реалізувати принцип індивідуалізації відповідальності та врахувати під час визначення виду стягнення характер проступку, обставини, за яких він був вчинений, особу порушника, ступінь його вини, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, попередню поведінку поліцейського, його ставлення до служби.

Поділяємо точку зору О.В. Нікіфорова і вважаємо, що дисциплінарні стягнення слід класифікувати залежно від ступеня тяжкості проступку та правових наслідків, які наступили внаслідок його вчинення [5, с. 63]. Дисциплінарні стягнення можна умовно розділити на три групи.

До першої групи відносяться такі дисциплінарні стягнення, які мають в основному морально-правовий характер, їх виховне значення домінує над каральним і не пов'язане

безпосередньо з несприятливими для поліцейського матеріальними наслідками. Однак наявність цього стягнення є перешкодою до підвищення поліцейського в посаді або в спеціальному званні. У цю групу входять: зауваження, догана, суворі догани, попередження про неповну посадову відповідність.

Другу групу утворюють стягнення, які носять відчутний матеріальний характер. Особа, піддана дисциплінарному стягненню, терпить не тільки моральну, але й матеріальну шкоду. Це більш суворі за характером і наслідками стягнення. До них відносяться: а) пониження в спеціальному званні на один ступінь; б) звільнення з посади.

Третю групу утворює звільнення із служби в поліції. Це стягнення припиняє службово-трудова правовідносина поліцейських із відповідним підрозділом Національної поліції України.

Дисциплінарні стягнення у ст. 13 Дисциплінарного статуту Національної поліції України зазначені у порядку зростання від найменш суворого у вигляді зауваження до найбільш суворого дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення із служби в поліції. Необхідно відзначити, що у новому Статуті законодавець визначив пониження у спеціальному званні на один ступінь менш суворим дисциплінарним стягненням ніж звільнення з посади, що також є новелою у правовому регулюванні дисциплінарної відповідальності поліцейських.

Звільнення з посади – це дисциплінарне стягнення, що тягне не тільки негативні моральні, а й також відчутні матеріальні наслідки. Цей захід застосовується до поліцейських як за одиничні факти грубого порушення службової дисципліни або серйозні помилки в роботі, так і за менш грубі, але такі, що систематично вчиняються, дисциплінарні проступки. Пониження в посаді, як правило, застосовується тоді, коли інші заходи дисциплінарного впливу не дали позитивних результатів. Питання про просування по службі поліцейських, підданих цьому стягненню, вирішується в кожному окремому випадку на загальних підставах. Наявність у минулому подібного стягнення при призначенні на більш високу посаду може бути підставою до більш ретельного розгляду всіх обставин, пов'язаних із застосуванням цього виду дисциплінарного стягнення.

Пониження в спеціальному званні на один ступінь за своїм характером близьке до попереднього виду дисциплінарного стягнення – звільнення з посади. Відповідно до ст.ст. 83, 85 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський може бути понижений у спеціальному званні на один ступінь унаслідок застосування відповідного дисциплінарного стягнення на підставах і в порядку, визначених Дисциплінарним статутом Національної поліції України. Поліцейським, пониженим у спеціальному званні на один ступінь, строк вислуги для присвоєння чергового спеціального звання починає обраховуватися з дня видання наказу по особовому складу про пониження в попередньому спеціальному званні на один ступінь.

Прийняття нового Дисциплінарного статуту Національної поліції України є великим кроком до подолання нерегульованості питання щодо правового регулювання дисциплінарної відповідальності поліцейських на законодавчому рівні, що призводило до не правильного застосування норм права в області дисциплінарної відповідальності та як наслідок порушення законності та прав поліцейських. Одночасно треба зазначити, що Закон України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» містить ряд недоліків, які потребують обговорення та внесення відповідних змін до нового Статуту.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 54. Ст. 1882.
3. Никитинский В. И. Эффективность норм трудового права. М. : Юрид. лит., 1971. 247 с.
4. Сыроватская Л. А. Ответственность за нарушение трудового законодательства. М. : Юрид. лит., 1990. 176 с.
5. Никифоров О. В. Дисциплинарная ответственность сотрудников органов внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Омск, 1998. 202 с.

Одержано 30.10.2018

УДК 342.5

Зоріна Сергіївна КРАВЦОВА,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри конституційного права юридичного факультету

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Процес конституційної модернізації України спрямований, в першу чергу, на утвердження нашої держави як демократичної та правової, що передбачає обов'язкове врахування європейських правових традицій. Є необхідність вивчати і враховувати світові тенденції конституціоналізму, а саме: утвердження гуманізації у здійсненні державної політики; забезпечення реалізації принципу верховенства права; гармонізація законодавства в межах Європейського Союзу; тенденції формування «сильних» органів влади за загальнодержавному рівні та реалізація засад субсидіарності через децентралізацію публічної влади.

На сучасному етапі розвитку України важливого значення набуває процес інтеграції до європейської спільноти. Важливим аргументом служить підписана Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1]. В Угоді зафіксовано, що однією із цілей асоціації є «сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках...». Цими спільними цінностями визначено «повагу до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод...». Все це підтверджує необхідність комплексних змін в процесі утвердження і зміцнення демократії, верховенства права, забезпечення благ та потреб людини, що становлять обов'язок публічної влади та основу сучасного конституціоналізму.

Погоджуємось із позицією А. Крусян, що необхідним є передусім конституційне реформування організації та функціонування публічної влади [2, с. 23].

Політико-правову суть державної влади виражає її суверенітет. «Суверенітет, – відзначав М. Палієнко, – не сама державна влада, але лише певна властивість її, через яку вона є вищою і незалежною правовою владою». Реалізація принципів єдиної суверенної влади здійснюється за допомогою діяльності системи органів державної влади в рамках єдиної конституційно-правової системи органів держави [3, с. 438]. Не дивлячись на те, що в конституційно-правовій науці єдність державної влади завжди визнавалася як аксіома, проте її практична реалізація сьогодні далека від ідеалу.

Саме питання організації та здійснення публічної влади ставало передумовою соціальних громадських повстань в Україні у 2004 та 2014 рр. Актуальним питанням залишається чітке впорядкування взаємовідносин між органами законодавчої, виконавчої, судової, президентської та контрольно-наглядовою влади. Система державної влади в Україні єдина, розмежовуються лише предмети компетенції і повноваження органів державної влади. Якщо таке розмежування не вкладається в конституційно-правові рамки за рахунок розширення компетенції суб'єктів, то єдність системи державної влади порушується. Єдність системи державної влади в державі не означає надцентралізацію і не зводиться лише до ієрархії і підпорядкованості. Кожен з органів державної влади діє самостійно в межах своєї компетенції. Самостійність суб'єктів в даному контексті означає значне збільшення кола реальних носіїв влади, розмежування їх повноважень, тобто створення системи, в якій кожен орган здійснює державні повноваження з певних питань, і лише вся система в своїй єдності реалізує державну владу в цілому.

Слід врахувати як власний історичний досвід, зарубіжну практику, так і висновки комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо збалансованості та взаємовпливу органів державної влади в процесі їх формування і призначення посадових осіб; форм та методів спільної діяльності; основ взаємоконтролю та їх відповідальності.

Спільне здійснення державновладних повноважень, окреслених конституційними рамками, є одним з важливих об'єднуючих чинників, згуртовує всі ланки системи державної

влади в єдине ціле. Концепція єдності системи державної влади повинна органічно поєднуватися з концепцією поділу влади. Єдина державна влада, як відомо, не виключає, а передбачає розгалужений механізм державних органів, за допомогою яких влада в різних формах впливає на різні сторони життя суспільства. Кожен орган державної влади здійснює лише свою функцію, але будь-яка з них є функцією по здійсненню єдиної державної влади.

Таким чином, система державної влади об'єднує окремі інститути, сприяє субсидіарності її рівнів, інтегруючи їх в цілях єдності. Ігнорування взаємозалежності, взаємоконтролю і взаємодоповнюваності гілок і рівнів державної влади неминуче веде до збіднення державної влади як складного, системного суспільного явища. Незалежність та самостійність кожної з трьох гілок влади, і особливо законодавчої та виконавчої не повинні бути перешкодою для їх співробітництва. Більше того, ефективна влада не можлива без їх взаємозалежності та взаємодії.

Особливо гостро стоїть питання децентралізації публічної влади. Для її ефективного впровадження необхідно здійснити систему заходів, що забезпечать утвердження місцевого самоврядування, розвиток територіальних громад. Відстоюємо позицію, що мають бути реалізовані положення міжнародних актів, зокрема, ратифікованої Україною Європейської хартії місцевого самоврядування, яка закріплює положення, що повноваження місцевого самоврядування мають бути повними і виключними (п. 4 ст. 4 ЄХМС). За державою, в особі її виконавчих органів, зберігаються контрольно-наглядові повноваження.

На увагу заслуговує позиція В. Костицького, сучасна держава не може не бути правовою. Сьогодні держава, в якій не забезпечено розподіл влад, розглядається світовим співтовариством як анахронізм ХХІ століття, тоталітарна держава, влада хунти, феодалний пережиток і т.д. [4].

Аналіз тексту Конституції України дає підстави стверджувати, що в він передбачає існування та визначає конституційні засади діяльності державних органів, які не можуть бути віднесені до законодавчої, виконавчої та судової влади. Це інститут президентства, РНБО, Вища Рада правосуддя, прокуратура, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата тощо. Така недоопрацьованість моделі конституційного механізму влади є однією з причин політичних протистоянь та збоїв у роботі державного апарату: в основу моделювання державної влади у проекті Конституції України було закладено сформульований Джоном Локком та Шарлем Монтеск'є ще 270 років тому принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, принцип, який зараз не охоплює всіх функціональних гілок державного механізму.

Визнаючи реалізацію в Конституції України принципу поділу влади на сучасних теоретико-правових засадах, необхідно разом з тим відзначити низьку ефективність функціонування державної влади з точки зору утвердження й забезпечення прав і свобод громадян. Однією з істотних причин цього є те, що ідея балансу гілок влади не доповнюється юридичним формулюванням принципу взаємодії гілок влади, що не дає змогу забезпечити єдність влади та її реалізацію в інтересах суспільства. На сучасному етапі конституційних змін важливо знайти баланс між конституційними засадами та спроможністю на практиці забезпечити реалізації прав людини, створити умови для розвитку економіки та утвердження України на світовій арені.

Головною запорукою подальшої демократизації суспільних відносин є реальне перетворення Конституції України на об'єктивну правову основу всіх тих змін, що мають місце в Українській державі. Причому особливу увагу варто приділити проблемі забезпечення стабільності конституції та стабільно високого рівня поваги до неї в першу чергу з боку державних органів та політичних сил.

Список бібліографічних посилань

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнар. документ від 30.11.2015 № 984_011 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 06.10.2018).

2. Крусян А. Конституція України й новітні політико-правові перетворення. *Юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 21–25

3. Палиенко Н. И. Суверенитет. Историческое развитие идеи суверенитета и ее правовое значение. Ярославль : тип. Губ. правл. 1903. 567 с.

4. Костицький В. В. Розподіл влади у правовій державі та соціально-нормативне закріплення ідеї свободи і демократії. *Соціологія права*. 2011. № 2. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39589/01-Kostickiy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 06.10.2018).

Одержано 12.10.2018

УДК 343.343.6(477)

Ярослав Олександрович КУШНІР,

ад'юнкт Національної академії Державної прикордонної служби ім. Богдана Хмельницького, викладач кафедри конституційного адміністративного та міжнародного права Національної академії Державної прикордонної служб ім. Богдана Хмельницького

ДО ПИТАННЯ ПРО ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ В КОНТЕКСТІ СТ. 332-1 КК

Питання особливостей в'їзду та виїзду на територію України має значну історію. Протягом багатовікової історії нашої держави встановлювались правила, яких необхідно було дотримуватись під страхом понесення покарання.

Умовно інститут кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на територію України та виїзду з неї науковці поділять на наступні періоди:

1) період становлення кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на територію України та виїзду з неї й ототожнення досліджуваного протиправного діяння з перетинаннями державних кордонів (IX ст. – перша половина XVII ст.);

2) період нормативного закріплення кримінальної відповідальності за перетинання державних кордонів (друга половина XVII ст. – 1921 р.);

3) радянський період розвитку кримінальної відповідальності за перетинання державних кордонів (1922–2001 рр.);

4) сучасний період розвитку кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на територію України та виїзду з неї (2001 р. і донині) [1].

Однак, на нашу думку, у світлі подій останніх років, існує необхідність виокремити період після окупації окремих територій у країні, у зв'язку зі значною зміною суспільних відносин у сфері, що вивчається.

Так, під час обґрунтування своєї позиції, ми першочергово звернемося до нормативного регулювання. Отже правові відносини щодо в'їзду на тимчасово окуповану територію (далі по тексту – ТОТ) та виїзду з неї сьогодні регулюються значним колом нормативно-правових актів, серед яких: Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України особливого правового режиму на цій території» [2], «Про Державну прикордонну службу України» [4], «Про прикордонний контроль» [3], «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [6], «Про створення вільної економічної зони «Крим» [5], тощо.

Законом України від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [2] були внесені чергові зміни до КК України: ст. 332-1 встановлено кримінальну відповідальність за порушення порядку в'їзду на ТОТ та виїзду з неї.

Диспозиція ч. 1 ст. 332-1 КК звучить наступним чином: «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави». Дана стаття розташована у розділі XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації».

Відповідно, видовим об'єктом даного злочину будуть суспільні відносини у сфері охорони державних кордонів, безпосереднім основним – суспільні відносини у сфері встановлення та підтримання порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, безпосереднім додатковим обов'язковим – суспільні відносини у сфері охорони національної безпеки.

Вбачається, що це неможна погодитися, що суспільна небезпека порушення порядку в'їзду на ТОТ України та виїзду з неї повинна полягати у заподіянні шкоди (або такої

можливості) суспільним відносинам у сфері охорони державних кордонів України [7]. На наш погляд, тут слід говорити про характер суспільної небезпеки, але він визначається не тільки небезпекою для недоторканності державних кордонів, а всією сукупністю суспільних відносин, які піддаються шкідливому впливу з боку суб'єкта злочину.

Об'єктивна сторона злочину, в свою чергу, характеризується такою сукупністю ознак, як дія у вигляді фактичного порушення порядку в'їзду на ТОТ України та виїзду з неї; місцем вчинення такого діяння (територія, що окупована, або територія, прилегла до такої території – лінія розмежування).

Вказана норма відсилає нас до спеціальних актів, які визначають порядок в'їзду та виїзду на ТОТ України.

Звернемо увагу на статтю 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України особливого правового режиму на цій території» [2], яка має назву «Порядок в'їзду осіб на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї», у ній зазначено, що «громадяни України мають право на вільний та безперешкодний в'їзд на ТОТ і виїзд з неї через контрольні пункти в'їзду-виїзду за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України». Також визначено, що «в'їзд іноземців та осіб без громадянства на тимчасово окуповану територію та виїзд з неї допускаються лише за спеціальним дозволом через контрольні пункти в'їзду-виїзду» [2]. Порядок в'їзду іноземців та осіб без громадянства на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї встановлюється Кабінетом Міністрів України. На сьогодні це Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 р. № 367 «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» [8].

Тобто, згадані вище положення потребують розуміння наступних положень:

- поняття, особливості функціонування режиму в контрольних пунктах в'їзду-виїзду;
- перелік пунктів контролю в'їзду-виїзду;
- вимоги щодо видачі спеціальних дозволів на в'їзд до ТОТ та виїзд з неї;
- підстави для відмови особі у в'їзді до ТОТ та виїзді з неї;
- загальні особливості здійснення прикордонного, митного та інших видів контролю при в'їзді на ТОТ та виїзді з неї.

Все це, знову ж таки, відсилає до спеціальних нормативних актів, які визначають особливості перетину меж території України. Іншими словами, особливості перетину лінії розмежування визначені за аналогією перетину державного кордону України, але при цьому така лінія не має статусу державного кордону. З огляду на це, можна вважати, що криміналізація порушення порядку в'їзду на ТОТ України та виїзду з неї стала новітнім етапом кримінально-правової охорони порядку в'їзду на територію України та виїзду з неї.

Відтак, сучасний стан регламентації порядку в'їзду та виїзду з неї та кримінальна відповідальність за порушення цих положень з метою заподіяння шкоди інтересам держави дає виокремлювати в історії розвитку інституту кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на територію України та виїзду з неї окремого, новітнього, періоду – після тимчасової окупації частини територій України (з 2014 р. до сьогодні).

Список бібліографічних посилань

1. Нікітін А. А. Кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР) України*. 2014. № 26. Ст. 892.
3. Про Державну прикордонну службу України : закон України від 03.04.2003 № 661-IV. *ВВР України*. 2003. № 27. Ст. 208.
4. Про прикордонний контроль : закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. *ВВР України*. 2010. № 6. Ст. 46.
5. Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України : закон України від 04.10.2018 № 1636-VII. *ВВР України*. 2014. № 43. Ст. 2030.
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. *ВВР України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

7. Данилевська Ю. О. Порушення порядку виїзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: питання обґрунтованості криміналізації. URL: https://ukrrudprom.ua/lib/pdf/Kommentar_st332-1_KK.pdf (дата звернення: 27.10.2018).

8. Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї : постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 367 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2015-%D0%BF#n8> (дата звернення 27.10.2018).

Одержано 31.10.2018

УДК 342.4

Олександр Георгійович КУШНІРЕНКО,

доктор філософії, доцент,

доцент кафедри конституційного права

Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

СУСПІЛЬНИЙ ІДЕАЛ ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ ЗАСАД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Людство завжди прагнуло до щастя, благополуччя, свободи, ідеалів добра і справедливості. Процес історичної творчості в значній мірі залежить від обсягу прав і свобод людини, які забезпечують характер життєдіяльності, систему зв'язків, взаємодії людей. Культурний прогрес суспільства можливий лише тоді, коли він вносить принципово нове в правовий статус людини. Тому конституційний лад держави повинен бути зорієнтований на забезпечення прав і свобод особистості, її блага. І це розуміли вже на початку конституційного будівництва. Тож, ще в Декларації незалежності США від 4 липня 1776 р. говорилося: «Ми вважаємо очевидними істинами, що всі люди створені рівними і наділені Творцем певними невід'ємними правами, до числа яких відноситься право на життя, свободу і прагнення до щастя». Прагнення до суспільного ідеалу являється потужною силою соціального життя, і ця теза є беззаперечною цінністю.

У конституційних аспектах законодавці багатьох країн прагнуть підкреслити ті суспільно значимі ідеали, які являються домінуючими для даного соціуму. Це, як правило, загальнолюдські ідеали: свобода, братство, рівність, щастя, благополуччя. Вони знаходять своє відображення в преамбулах конституцій, в розділах, які присвячені засадам конституційного ладу, права і свободи людини і громадянина. Закладений в основу конституції суспільний ідеал визначає її філософію, направленість на забезпечення прав і свобод особистості. Так, в преамбулі Конституції України підкреслюється, що Верховна Рада України, приймаючи Конституцію, виходить із необхідності проявлення турботи про забезпечення прав і свобод людини і гідних умов її життя, турботи про укріплення громадської злагоди на землі України, прагнення розвивати і укріплювати демократичну, соціальну, правову державу. В ст.3 Конституції в якості найвищої соціальної цінності визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Виходячи із цінностей світового конституціоналізму і з урахуванням нашого власного досвіду, в Конституції України закріплюється демократичний правовий статус людини і громадянина. Це свідчить про прагнення Українського законодавця ідеалу добра, справедливості, свободи, втілити в конституційні норми.

У цьому відношенні велике значення має ідеал правової справедливості, який забезпечується через закріплення в Конституції України (ст.8) верховенства права, верховенства Конституції і законів України, наявності чітких механізмів захисту конституційного ладу, закріплення на вищому рівні суверенітету українського народ, принципу поділу влади, суспільні ідеали громадянського суспільств, які формуються в Україні і які знайшли своє відображення в основному законі. Їх не можливо відривати від загальносвітового демократичного процесу, від апробованих багатовіковим досвідом ідей конституціоналізму та ідеалів, досить ефективно «працюючих» в багатьох країнах світу з демократичним політичним режимом.

Важливо ідеали конституціоналізму втілювати в реальному практичному державному будівництві. Це потребує великих зусиль державних структур і громадянського суспільства, тому що поміж суспільними ідеалом і практикою існує істотна невідповідність, яка може поступово бути усунена в ході проведення економічних, культурних змін і демократизації суспільства. Для вирішення складних задач, які стоять перед Україною на сучасному етапі, необхідна тривала робота, усунення стереотипів, які залишилися від командно-адміністративної системи, формування нової моралі і правосвідомості, без яких неможливе створення атмосфери поваги до людини, дієвого механізму охорони і захисту прав і свобод індивіда. Важливо здійснити зміну парадигм: системоцентриський підхід (від держави до людини) замінити персоніцентриським (від людини до держави). Такі можливості закладені, насамперед, в положеннях ст. 3 Конституції, яка встановлює, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Суспільний ідеал буде реалізований при умови забезпечення прав і свобод громадян. Для цього необхідно, насамперед, щоб не на словах, а на ділі владні структури керувалися правами людини як вищою соціальною цінністю, щоб ці права і свободи дійсно визначали зміст, сенс і застосування законів, діяльність законодавства, виконавчої і судової гілок влади, місцевого самоврядування. В даний час, посадові особи, які порушують права і свободи громадян, практично не несуть за це ніякої відповідальності. Завдання нової влади полягає в тому, щоб зробити Конституцію України з її орієнтованістю на особистість, реально діючий Закон, що б за допомогою юридичних і організаційних заходів створювати в суспільстві глибоку повагу до прав людини.

Забезпечення на практиці суспільного ідеалу безпосередньо пов'язано з моральним станом суспільства. Але такі негативні фактори, як послаблення державності, незахищеність прав і свобод людини і громадянина, важка екологічна ситуація, невисокі зарплати і пенсії, низька правова культура громадян і посадових осіб, посилення злочинності і корупції призводять до серйозних деформацій в суспільстві. В значній мірі це пов'язано із ситуацією, яка склалася в сфері політики і державної влади, для яких характерні жорсткі протистояння і, насамперед, відносно цілей і шляхів подальшого розвитку соціуму. Це супроводжується як порушенням політичної етики, так і універсальних норм добра, справедливості, честі та гідності. Етичний Імператив суспільства і, насамперед, державних структур, повинен бути сфокусований на правах людини, тому що саме в них концентруються головні цінності суспільства, такі як життя, свобода, гідність, особиста автономія.

Одержано 08.10.2018

УДК 349.2:351.74

Костянтин Юрійович МЕЛЬНИК,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри трудового та господарського права

Харківського національного університету внутрішніх справ

Халіт БУЛАНІКЛІ,

делегат по роботі з поліцією та органами безпеки

Міжнародного Комітету Червоного Хреста (Туреччина)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ПРИКЛАД ОБ'ЄКТИВНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА

Національне трудове законодавство закріплює спеціальні норми, що передбачають окремі відмінності порівняно із загальними нормами в правовому регулюванні трудових відносин. Наприклад, відповідно до загальної норми ст. 50 КЗпП України нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Однак

* **Halit Bulanikli** – Police and Security Forces Delegate of the International Committee of the Red Cross (Turkey).

для певних категорій працівників спеціальними нормами встановлюється скорочена тривалість робочого часу, зокрема для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – 24 години на тиждень (ст. 51 КЗпП України).

Вищезазначене ілюструє таку особливість трудового права як диференціацію його норм. Так, диференціацію норм трудового права традиційно розглядають як розходження у змісті відповідних правових норм залежно від певних обставин. Усі такі обставини у науці трудового права поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. До перших відносять умови й характер праці, територіальне розташування підприємства тощо, а до других – стать, вік, стан здоров'я працівників і т.п.

Прикладом диференціації норм трудового права слід вважати особливості правового регулювання трудових відносин поліцейських. Національне законодавство пред'являє до поліцейських підвищені вимоги щодо правосуб'єктності (наявність громадянства України, певного освітнього рівня та рівня фізичної підготовки, відсутність судимості тощо), трудової дисципліни (розширений перелік дисциплінарних стягнень), а також установлює відмінності в правовому регулюванні прийняття й звільнення зі служби, робочого часу, часу відпочинку тощо.

Відповідно до ст. 49 Закону України «Про Національну поліцію» на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою. Вимоги щодо рівня фізичної підготовки для поліцейських та кандидатів, які вступають на службу в поліції, затверджує Міністерство внутрішніх справ України. Незалежно від професійних та особистих якостей, рівня фізичної підготовки та стану здоров'я на службу в поліції не можуть бути прийняті особи: визнані недієздатними або обмежено дієздатними; засуджені за умисне вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину, у тому числі судимість яких погашена чи знята у визначеному законом порядку; які мають непогашену або незняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованих; щодо яких було припинено кримінальне провадження з нереабілітуючих підстав; до яких були застосовані заходи адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією; які відмовляються від процедури спеціальної перевірки під час прийняття на службу в поліції або від процедури оформлення допуску до державної таємниці, якщо для виконання ними службових обов'язків потрібен такий допуск; які мають захворювання, що перешкоджає проходженню служби в поліції; які втратили громадянство України та/або мають громадянство (підданство) іноземної держави, або особи без громадянства; які надали завідомо неправдиву інформацію під час прийняття на службу в поліції; відмовляються від взяття на себе зобов'язань дотримуватися обмежень та/або від складання Присяги поліцейського, визначених законом; які звільнені або мали бути звільнені з посад на підставі Закону України «Про очищення влади».

Встановлення вищезазначених відмінностей обумовлюються характером і умовами служби в Національній поліції України, і тому їх варто відносити до об'єктивної диференціації норм трудового права.

Наголошу на тому, що за своєю сутністю служба в Національній поліції України є різновидом найманої праці, а відносини з приводу проходження відповідної служби, у які вступає громадянин України є трудовими відносинами. А отже, прийняття навіть спеціальних нормативно-правових актів про проходження служби поліцейськими не означає, що їх трудові відносини не регулюються трудовим правом. Просто через специфічність служби в Національній поліції України трудові відносини поліцейських потребують комплексного регулювання окремими актами, відповідні норми яких відносяться до сфери трудового права, підкреслюючи його зростаючу диференціацію.

Особливо слід звернути увагу на необхідність зваженого підходу до застосування диференціації в трудовому праві, оскільки необґрунтована диференціація може призвести до зниження ефективності правового регулювання у випадку наявності великого розмаїття та розпорошеності норм права, що регламентують відносно рівні умови праці, а також до

соціальної несправедливості й зниження рівня захисту трудових прав у випадку існування невинуватених пільг, додаткових прав і обов'язків, обмежень та заборон.

Так, окремі норми, які регламентують проходження служби в Національній поліції України, слід вважати прикладом необґрунтованої диференціації норм трудового права. Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 40 КЗпП України не допускається звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення у випадку нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні), а також у період перебування працівника у відпустці. Частина 4 ст. 68 Закону України «Про Національну поліцію» натомість передбачає, що перебування поліцейського, посада якого скорочена, на лікарняному, у відрадженні чи у відпустці не є перешкодою для його призначення на іншу посаду або звільнення зі служби в поліції відповідно до положень цієї статті, за умови його персонального у письмовій формі попередження у встановлений законом строк.

Вважаю таку диференціацію не виправданою, оскільки у такому важливому питанні як звільнення працівника повинні бути встановлені однакові гарантії для всіх працюючих. Зазначений стан справ у спеціальному законодавстві значно погіршує трудові права поліцейських при звільненні, з огляду на що існує необхідність привести відповідну норму Закону України «Про Національну поліцію» у відповідність до норм Кодексу законів про працю України.

Одержано 01.11.2018

УДК 372

В'ячеслав Васильович МОРГУН,

*аспірант кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Реальне ефективне місцеве самоврядування можливе лише за наявності певних передумов і умов, які в своїй сукупності формують основи місцевого самоврядування. Тобто під основами місцевого самоврядування розуміють можливості та умови, які об'єктивно склалися в суспільстві, сукупність яких створила (чи повинна створити) підґрунтя, на якому базується вся система місцевого самоврядування. Іншими словами, основи – це той фундамент, на якому здійснюється муніципальне будівництво.

Основи місцевого самоврядування покликані забезпечити самостійність діяльності населення з управління місцевими справами, незалежність від органів державної влади і невтручання цих органів у справи місцевого значення, створити умови для ефективного вирішення питань, що виникають на місцевому рівні. У літературі розглядаються різні підходи до визначення реєстру основ місцевого самоврядування, які б відображали істотні сторони діяльності місцевого самоврядування. Наприклад, найчастіше виділяються правова, територіальна, фінансово-економічна, соціальна, організаційна основи місцевого самоврядування і т. д. [1]. Автор через обмеженість обсягу зосередив свою увагу на розгляді правової, територіальної і матеріально-фінансової основ місцевого самоврядування.

Правові основи місцевого самоврядування. Основи місцевого самоврядування – сукупність правових норм, що містяться в Конституції України, законах, які закріплюють найпринциповіші норми, важливі, загальні для всіх територіальних громад, що стосуються діяльності населення з вирішення завдань місцевого значення. Основи місцевого самоврядування отримали безпосереднє закріплення в нормах Конституції і Законах України [4]. Конституційні норми, що закріплюють основи місцевого самоврядування є нормами прямої дії, частина з них отримала законодавчу конкретизацію.

Правові основи розглядаються в залежності від суб'єктів, які визначають принципи і норми муніципального права. Виділяють акти: 1) міжнародного, 2) державного (національного), 3) місцевого (локального) рівня.

1. Міжнародні акти. Конституція України у ст. 9 закріпила: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України...» [4]. Тому частиною національного законодавства про місцеве самоврядування слід також вважати: Європейську хартію місцевого самоврядування (далі – Хартія), згода на обов'язковість якої надана Верховною Радою України Законом «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15 липня 1997 року. У преамбулі Хартії викладені основні принципи, на яких вона будується, зокрема: «органи місцевого самоврядування складають одну з головних підвалин будь-якого демократичного ладу» [6]. Серед інших таких актів – Всесвітня декларація місцевого самоврядування 1985 р., Європейська декларація прав міст 1992 р., Європейська хартія міст 1992 р., Хартія Конгресу місцевих і регіональних влад Європи (КМРВЕ) 1994 р., ухвалена Комітетом Міністрів.

2. Національні акти. Особливе місце займає чинний Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон) 1997 р. [5], також закони «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» 1997 р. [6], «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», «Про статус депутатів місцевих рад» 2002 р., «Про органи самоорганізації населення» 2001 р., «Про службу в органах місцевого самоврядування» 2001 р., «Про столицю України – місто-герой Київ» 1999 р., «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 р., «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами І масової інформації». Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні, затверджене Постановою Верховної Ради України 1993 р., Хартія українських міст 1997 р. Загальних зборів Асоціації міст України. Компетенція органів місцевого самоврядування деталізується у галузевих законах.

3. Локальні нормативно-правові акти, до яких можна віднести – статuti територіальних громад, рішення, які прийняті на місцевих референдумах і зборах громадян, регламенти місцевих рад, положення про символіку територіальної громади та інші акти, які приймаються органами і посадовими особами місцевого самоврядування. Правовий статус місцевого самоврядування у містах Києві та Севастополі, Автономній Республіці Крим визначається згаданими актами з особливостями, передбаченими законами про міста Київ і Севастополь («Про столицю України – місто-герой Київ» 1999 р.). Причому, при характеристиці актів муніципального рівня обов'язково називають в якості основних статuti територіальних громад [3].

Територіальні основи місцевого самоврядування. Функціонування органів місцевого самоврядування здійснюється в межах певних територіальних одиниць, на які поділяється територія держави. Такий поділ є адміністративно-територіальним поділом. Конституцією встановлено, що систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Територіальною основою місцевого самоврядування є визначені адміністративно-територіальні одиниці – село, селище, місто, району місті, район, область. При добровільному об'єднанні за рішенням місцевого референдуму кількох територіальних громад сусідніх сіл, що мають спільний адміністративний центр, в єдину територіальну громаду, територіальну основу відповідних органів місцевого самоврядування може становити загальна територія об'єднаних сіл [4].

Відносно визначення території місцевого самоврядування існують два основні підходи – адміністративний і територіальний. У першому випадку місцеве самоврядування формуються в основному в межах населених пунктів (село, селище, місто), що не виключає можливості включення в ці межі прилеглі території невеликих сільських населених пунктів. У другому випадку місцеве самоврядування формуються в межах більших утворень – райони, області, що представляють собою об'єднання декількох, в тому числі досить великих, населених пунктів (як міських, так і сільських) у райони, та декількох районів в області з метою спільного впровадження місцевого самоврядування.

Ряд авторів вважають, що обидва рівні формування муніципальних утворень є територіальними. Верхній рівень (райони, області) представлено адміністративними районами та областями, причому адміністративним центром району (області) може

вважатися місто (селище), що має статус районного (обласного) центру і розташоване в межах адміністративного району (області). Нижній рівень (природно сформовані територіальні громади) – це міські, сільські та селищні жителі [7]. При цьому верхній рівень важливий з точки зору адміністративного управління, нижній орієнтований на життєзабезпечення жителів, де в більшій мірі важлива конкретизація відносин із землеустрою. Розмежування повноважень між різними територіальними рівнями органів публічної влади, дозволяє підвищити ефективність здійснення місцевого самоврядування.

Матеріально-фінансові основи місцевого самоврядування. До матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування Конституція відносить рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад (ст.142) [4]. Роль матеріально-фінансового забезпечення у життєдіяльності місцевого самоврядування, межі гармонійного поєднання економічної доцільності від існування територіальних громад із головною метою існування місцевого самоврядування взагалі – задоволення основних життєво важливих потреб громадян за місцем проживання [3]. Матеріально-фінансові основи забезпечують самостійність місцевого самоврядування, яка є необхідною умовою втілення всіх принципів місцевого самоврядування. Від фінансових можливостей залежить виконання реальних владних функцій органами місцевого самоврядування.

Наведена класифікація основ місцевого самоврядування не є остаточною для побудови цілісних основ місцевого самоврядування. І хоча, питання про основи місцевого самоврядування не можна вважати вирішеним остаточно, оскільки ця категорія знаходиться в динаміці та зазнає впливу різних суспільних чинників, треба сподіватися, що в процесі становлення громадянського суспільства в Україні будуть створюватися нові передумови для подальшого розвитку місцевого самоврядування, посилюватиметься втілення його основ на практиці.

Список бібліографічних посилань

1. Бабун Р. В. Организация местного самоуправления : учеб. пособие. Кемерово, 2007. 165 с.
2. Система муниципального управления : учеб. для студентов вузов / под ред. В. В. Зотова. СПб. : Питер, 2008. 512 с.
3. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 232 с.
4. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр).
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-ВР> (дата звернення: 26.10.2018).
6. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: закон України від 27 липня 1997 року № 452/97-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-ВР> (дата звернення: 26.10.2018).
7. Шугрина Е. С. Муниципальное право : учеб. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2010. С. 91.

Одержано 01.11.2018.

УДК 342.951:351.746.1(477)

Андрій Федорович МОТА,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант Національної академії

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ЗАПОБІГАННЯ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

Регіональний рівень запобігання нелегальній міграції переважно відтворює профілактичні заходи вироблені міжнародним співтовариством з певними особливостями, характерними для міграційної політики міждержавних утворень (ЄС) або окремих держав (Австралія, Китай, РФ, США), які намагаються домінувати в тому чи іншому регіоні світу. Для

України пріоритетною є співпраця в європейському просторі, а також з країнами, які належать до регіонів постачання нелегальних мігрантів.

В Європі створено декілька механізмів міжнародної співпраці щодо забезпечення прикордонної безпеки, протидії нелегальній міграції та гарантування прав людини. На основі принципів верховенства права, демократії та поваги до прав людини побудовано діяльність Ради Європи. Їй вдалося досягнути міжнародних домовленостей регіонального характеру, що носять виражений гуманітарний зміст та сформувати судовий механізм захисту прав людини. Документами прийнятими під егідою цієї організації в міграційній сфері є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (щодо затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, стосовно якої провадиться процедура депортації або екстрадиції), Протокол до Конвенції № 4 1963 року (щодо права вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави, залишити будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну, а також заборони колективного вислання іноземців) та Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року (зокрема, щодо прикордонних заходів, пов'язаних із впливом на перевізників нелегальних мігрантів). В останньому документі, крім відтворення профілактичних заходів відповідно до Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї 2000 року, передбачена більш детальна та адресна їх регламентація щодо політики й програм запобігання торгівлі людьми, знеохочення попиту, що призводить до цього явища, віктимологічної допомоги [1].

Одним з проявів сек'ютиризації проблеми міграції стало залучення до її розв'язання Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Формат цієї організації, яка трансформувалася наприкінці минулого сторіччя під дією нових викликів забезпечує широкий масштаб діяльності через велику кількість країн-членів та партнерів із співробітництва, що географічно знаходяться на чотирьох континентах: Австралійському, Африканському, Євразійському та Північноамериканському. На основі всеосяжного підходу до безпеки ОБСЄ покликано забезпечити розумне поєднання скоординованої політики у п'яти ключових сферах, пов'язаних з міграцією: 1) солідарність із країнами першого притулку; 2) захист людей на міграційних маршрутах; 3) боротьба з торгівлею людьми та організованою злочинністю на цих маршрутах; 4) відповідальне управління кордонами; 5) узгоджена політика переселення та інтеграції [2, р. 3].

Діяльність Європейського Союзу в протидії нелегальній міграції є менш масштабною, проте, на європейській території вона є ключовою, оскільки, більшість інструментів впливу на міграційну ситуацію зосереджено в його державах-членах. Крім того, створено наднаціональну систему правового регулювання та координації зусиль, а також залучення спільних сил і засобів, зокрема, в організації прикордонного та імміграційного контролю. Профілактичні заходи, що вживаються інститутами влади ЄС відображають загальні підходи щодо попередження незаконного в'їзду мігранта, як і на глобальному рівні, та характеризуються певними особливостями. Регламентовано визначення поняття сприяння нелегальній імміграції з метою запобігання цим правопорушенням [3] та встановлення відповідальності за їх вчинення у національному законодавстві, зокрема, і щодо юридичних осіб [4]. З метою подолання міграційної кризи ЄС вдався до широкого застосування організаційно-правових заходів щодо зменшення стимулів для нелегальної міграції: партнерство з країнами походження та транзиту мігрантів на основі сформованих двосторонніх і регіональних домовленостей щодо співпраці; використання мережі офіцерів зв'язку з питань імміграції у ключових третіх країнах з метою збору, обміну та аналізу інформації; фінансова підтримка в регіонах Азії, Африки та Східної Європи у вирішенні глобальних проблем, таких як бідність, незахищеність, нерівність та безробіття; сприяння кращій інтеграції на ринку праці законних мігрантів у поєднанні із санкціями для роботодавців, що нелегально використовують роботу громадян третіх країн; ліквідація знарядь і засобів злочинних угруповань, які контролюють нелегальні канали міграції; сприяння третім країнам у виконання своїх зобов'язань відповідно до угод про реадмісію [5, р. 7–10]. Призначення та зміст розроблених та впроваджуваних заходів підтверджує намагання ЄС вирішити проблему нелегальної міграції шляхом поширення профілактичного

впливу на територію країн походження та транзиту. У перспективі діяльність цього міжнаціонального об'єднання буде зосереджена на реалізації гнучкої міграційної політики, складовими якої є реформована спільна система надання притулку, постійна координація управління міграцією з використанням можливостей власних інституцій, держав-членів і держав-партнерів, захист мігрантів вздовж маршрутів їхнього руху, посилення оновленої FRONTEX (Європейське агентство з прикордонної та берегової охорони) [6, р. 19–20].

Для української державності вкрай важливим є встановити ефективний контроль за міграційними потоками з російської території і без сторонньої допомоги це зробити дуже важко. Добросусідські відносини з ЄС, який пропонує іншим державам свої підходи щодо прикордонної безпеки на основі спільних цінностей є альтернативою, що здатна забезпечити українські інтереси у взаємовідносинах з Росією. Залучення українських органів влади до міжнародного співробітництва регіонального масштабу стосовно попередження нелегальної міграції врегульовано через зобов'язання у здійсненні реадмісії та реалізації повноважень щодо контролю у країнах походження незаконних мігрантів під час оформлення віз для в'їзду в Україну. Досвід запобігання нелегальній міграції в Європейському регіоні сформований під тиском міграційної кризи стає новим напрямом удосконалення правоохоронної діяльності і має практичне значення для правового регулювання охорони державного кордону.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми : від 16.05.2005. *Офіційний вісник України*. 2011. № 39. Ст. 706.
2. Refocusing Migration and Security: Bridging National and Regional Responses : Report. Rome, 4 March 2016. 5 p. // ОБСЄ : офіц. сайт. URL: <https://www.osce.org/sg/231526?download=true> (дата звернення: 02.10.2018).
3. Council Directive 2002/90/EC of 28 November 2002 defining the facilitation of unauthorized entry, transit and residence. *Official Journal of the European Communities*. 2002. № L 328. Pp. 1–3.
4. Council framework Decision of 28 November 2002 on the strengthening of the penal framework to prevent the facilitation of unauthorised entry, transit and residence (2002/946/JHA). *Official Journal of the European Communities*. 2002. № L 328. Pp. 17–18.
5. A European Agenda on Migration: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 13.5.2015. COM(2015) 240 final // European Commission : офіц. сайт. 22 p. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf (дата звернення: 02.10.2018).
6. Progress report on the Implementation of the European Agenda on Migration: Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Brussels, 16.5.2018. COM(2018) 301 final // European Commission : офіц. сайт. 21 p. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20180516_progress-report-european-agenda-migration_en.pdf (дата звернення: 02.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 35.078.3

Ірина Вікторівна ПАНОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НАЯВНОЇ У ДЕРЖАВИ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

У ст. 3 Конституції України проголошено: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Такі формулювання в основному законі є своєрідним закріпленням принципу

«державна служба служить людині і для людини, а не людина для держави». У цьому зв'язку не викликає сумнівів необхідність залучення всього державного апарату усіх гілок влади для досягнення мети захисту законних прав та свобод людини. Відповідно для названої мети держава має застосовувати всі наявні ресурси та засоби.

Проте, в Конституції проголошено, але це аж ніяк не вказує на виконання цієї високої мети у діяльності державних органів та закріплення відповідних механізмів у галузевому законодавстві. У своєму дослідженні ми проаналізували вітчизняне адміністративно- та цивільно-процесуальне законодавство на предмет можливості, а головне, обов'язку суддів отримувати необхідну інформацію з державних інформаційних ресурсів задля здійснення правосуддя. При цьому досліджувався судовий процес саме в контексті розгляду справ за участі в якості сторони громадянина. Кримінально-процесуальне законодавство виключалося у зв'язку закріпленням основного обов'язку доведення за стороною обвинувачення. Господарсько-процесуальне законодавство регулює судовий розгляд справ здебільшого між господарюючими суб'єктами, за виключенням позовів громадян – засновників (власників) з корпоративних спорів щодо належних їм суб'єктів господарювання. Свої права громадяни захищають зазвичай адміністративним або цивільним судочинством.

Головним аспектом здійснення судочинства є доказування, навколо доказів і доказування побудований увесь судовий процес. Відповідно до ч. 1 ст. 77 КАС України, кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, встановлених статтею 78 цього Кодексу (випадки звільнення від доказування). Подібна норма міститься в ч. 1 ст. 81 ЦПК України: «Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом». Обидва кодекси передбачають особливості доказування по певним категоріям справ, але бачимо що на сторони покладено обов'язок доказування. Логіка законодавця є зрозумілою, жодна із сторін не має певних процесуальних переваг і виконано принцип змагальності сторін.

Цікавим є інший аспект, суд не є стороною процесу, він так би мовити стоїть над процесом. Але чи має він право або обов'язок збирати докази самостійно з власної ініціативи. Ч. 3 ст. 77 КАС України ще передбачає що докази суду надають учасники справи, а суд може пропонувати сторонам надати докази та збирати докази з власної ініціативи, крім випадків, визначених Кодексом. То ч. 7 ст. 81 ЦПК України прямо вказує: «Суд НЕ МОЖЕ збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цим Кодексом».

На нашу думку, для утвердження прав та свобод громадянина є шкідливими положення, які закріплюють тільки можливість суду збирати докази або пряму заборону такої діяльності. І ось чому. Значний обсяг інформації який має значення для правосудного та об'єктивного вирішення справи міститься в інформаційних ресурсах, які належать державі: різного роду державні реєстри, обліки, бази даних, кадастри, картотеки, архіви тощо. Власником відповідної інформації є держава в цілому. Суди є органами держави, а тому по суді можуть оперувати відповідною інформацією для потреб здійснення правосуддя. Досить часто, наприклад в справах щодо приналежності права власності на нерухоме майно, інформація з державного реєстру про наявність або відсутність відповідних прав є початковою або навіть визначальною для вирішення справи.

Однак в силу різних обставин об'єктивного та/або суб'єктивного характеру громадянин не завжди може надати відповідні витяги з державних реєстрів: не зрозумів який витяг надати, не було коштів для оплати надання витягу тощо. За таких обставин в умовах відсутності обов'язку отримувати докази або заборони на їх самостійне отримання, рішення суду буде ґрунтуватися на тих доказах (якщо вони були подані) які не встановлюють об'єктивну картину ситуації в якій виник спір.

Більше того, не поодинокими є випадки зловживання процесуальними правами або домовленість сторін щодо ненадання певних доказів. За таких умов, суд стає інструментом в руках недобросовісних осіб, які використовуючи надані процесуальні можливості «узаконюють» порушення норм матеріальних.

З точки зору взаємодії громадянина і суду, абсурдним виглядає обов'язок громадянина отримувати для державного органу (суду) інформацію яка є в розпорядженні іншого органу, теж державного.

З іншого боку, якщо в цивільному процесі який суддя з власної ініціативи самостійно отримує витяги з державних реєстрів, які містять докази, така діяльність може розглядатися як така, що порушує процесуальні норми, а саме рішення може визнаватися таким, що ухвалене в порушення норм процесуального права.

Вбачається, що ключовим моментом у роботі системи правосуддя є відновлення порушених прав людини та встановлення режиму неухильного дотримання закону. Хто отримує належні для цього докази є другорядним.

На нашу думку, вітчизняне процесуальне законодавство має зазнати змін в частині збільшення ролі суду в отриманні доказів. Тенденція розбудови судової системи сьогодні вказують на те, що суди організаційно, матеріально та кадрово готові до самостійного отримання інформації з державних реєстрів. В умовах запровадження електронного суду, суди підключаються і їм надається можливість використовувати дані всіх реєстрів, які є у держави.

Для запропонованих змін достатньо передбачити необхідність, а не право суду отримувати наявну в держави інформацію, а також скасувати заборону суду самостійно або з власної ініціативи збирати докази задля об'єктивного встановлення обставин справи та винесення правосудного рішення.

Одержано 30.10.2018

УДК 351.74.082.4(477)

Євген Юрійович ПОДРОЖНІЙ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри трудового та господарського права факультет № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОСУВАННЯ ПО СЛУЖБІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Не викликає сумніву, що можливість просування по службі є одним із найважливіших стимулів для підвищення працівником своєї конкурентоспроможності незалежно від сфери суспільних відносин, в якій вона здійснює свою трудову діяльність. Не виключенням у цьому контексті є служба в Національній поліції України. Вся система оцінки, схвалення та стимулювання високих досягнень працівників поліції має створювати в службово-трудовах колективах атмосферу сприятливу для творчої високоефективної служби і праці. З огляду на це справедливим є зауваження, що керівник може добиватися результату скоріше за допомогою заохочення, ніж покаранням. Врешті-решт заохочення підвищують дисципліну приблизно у 87 %, а покарання – лише в 9 % випадків [1, с. 131]. Як зазначає О. М. Бандурка, основне завдання керівника органу внутрішніх справ полягає в створенні для підлеглих відповідних умов праці і відпочинку, задоволення їх потреб й інтересів, забезпечення законних прав і пільг. В розпорядженні керівника має бути цілий арсенал моральних і матеріальних засобів стимулювання кадрів: це і подяки за сумлінне виконання службового обов'язку; і почесні грамоти; і дострокове присвоєння чергового спеціального звання або присвоєння звання на ступінь вищого від встановленого за посадою; і такі спеціальні заохочення і допомоги, як просування по службі, зарахування в резерв на вищу посаду [2, с. 197, 198].

Ми переконані, що просування по службі більш конкурентоспроможних працівників може виступати не тільки в ролі стимулювання найбільш кваліфікованих працівників до більш якісної праці, але й у якості заохочення за сумлінне виконання своїх обов'язків. Існують різні погляди щодо визначення заохочення. Зокрема, Р.К. Безруких, під заохоченням розуміє важливий засіб виховання державних службовців і зміцнення службової дисципліни.

Воно, як стимул, виробляє свідоме відношення до справи, сприяє розвитку ініціативи, сміливості та рішучості, мобілізує на переборення труднощів. Заохочення кращих працівників позитивно впливає на службово-трудоий колектив, викликаючи у кожного службовця бажання слідувати такому прикладу [3, с. 97]. Слід також погодитись із Г. І. Чанишевою та Н. Б. Болотіною, які дійшли до висновку: «Надзвичайно важливе місце в забезпеченні дисципліни праці належить оцінці праці. За результатами позитивної оцінки до працівника можуть застосовуватись заохочення» [4, с. 308]. Отже, своєчасне заохочення працівника буде надійним стимулом для того щоб він і в подальшому підвищував свій професійний рівень, а отже і рівень своєї конкурентоспроможності.

В контексті представленої проблематики слід звернути увагу на те, що просування по службі працівника поліції обов'язково повинно супроводжуватись постійним підвищенням освітнього і професійно-кваліфікаційного рівня працівників поліції. Так, відповідно до статті 75 Закону України «Про Національну поліцію», підвищення кваліфікації поліцейських здійснюється у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання за відповідними програмами, погодженими Міністерством внутрішніх справ України. Порядок організації післядипломної освіти поліцейських устанавлює Міністерство внутрішніх справ України з урахуванням положень цього та інших законів. Важливо відмітити, що поліцейські, які не виконали під час проходження підвищення кваліфікації відповідну навчальну програму (отримали незадовільні оцінки за її підсумками), можуть бути знову направлені для проходження підвищення кваліфікації не раніше ніж через рік. В свою чергу за результатами успішного проходження спеціалізації, перепідготовки та підвищення кваліфікації поліцейському видається документ за зразком, визначеним Міністерством внутрішніх справ України [5].

Отже, для просування по службі, працівнику необхідно мати не тільки визначні досягнення в службово-трудоий діяльності, але й постійно підвищувати рівень своєї кваліфікації. Освітній потенціал Нацполіції може суттєво вплинути на конкурентоспроможність працівників поліції за умови, що всі основні елементи технології роботи з персоналом – набір, вибір, адаптація, кар'єропросування, оцінка результатів праці, сучасні форми мотивації і організації праці – об'єднані в єдину комплексну програму, що є частиною стратегії управління конкурентоспроможністю працівників Національної поліції України.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що визначальним для конкурентоспроможного працівника є можливість до самореалізації під час реалізації права на працю, що набуває вираження в можливості кар'єрного росту. В той же час просування по службі є важливим стимулом для працівника, який є необхідним для подальшого якісного виконання ним своїх обов'язків. Удосконалення цієї форми стимулювання можливе за рахунок (а) більш точного вимірювання службово-трудоий діяльності, (б) розробки кращих критеріїв її оцінки, (в) створення гнучких функцій стимулювання, (г) підвищення інформованості особового складу про існуючі преміальні положення. При цьому просуванню по службі повинно передувати не тільки якісне виконання працівником своїх службово-трудоий обов'язків, але й підвищення кваліфікації, бо саме освітній потенціал Нацполіції в майбутньому впливає на рівень конкурентоспроможності професії працівника поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Безруких Р. К., Вяткин В. Н., Екатеринбургский Ю. Ю. Управление дисциплиной труда. М. : Советская Россия, 1988. 315 с.
2. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа, 1996. 398 с.
3. Овсянко Д. М. Административное право : учеб. пособие / под ред. Г. А. Туманова. М. : Юристъ, 1999. 448 с.
4. Чанышева Г. И., Болотина Н. Б. Трудовое право Украины. Харьков : Одиссей, 1999. 480 с.
5. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 26.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 340.134:342.1

Вікторія Миколаївна ТЕРНАВСЬКА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища

Київського національного університету будівництва і архітектури

СУВЕРЕННОЗДАТНІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Глобалізаційні процеси у сфері політики, економіки, науки, культури мають значний вплив на розвиток держав сучасного постіндустріального світу та їх взаємодію. Упорядкування глобалізаційних процесів проходить за допомогою різних інструментів – законів економіки, політичних домовленостей, а також права. Питання суверенноздатності держави щодо самостійного формування засад внутрішньої та зовнішньої політики набуває сьогодні особливої актуальності в аспекті впливу правової глобалізації на національні правові системи.

Конституція України проголосила Україну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. Однак феномен суверенітету все ще не отримав свого належного доктринального визначення у вітчизняній науці теорії держави і права. У науці конституційного права поняття суверенітету розглядається в рамках конституційно-правового інституту державної влади в аспекті співвідношення таких категорій, як національний, народний і державний суверенітет [2, с. 253]. Норми конституційного права, що закріплюють суверенітет держави, не утворюють ані самостійного інституту в системі конституційного права, ані складової генерального інституту основ конституційного ладу, хоча ці норми є фундаментальними для більшості інститутів конституційного права [3, с. 384].

Відповідно до положень Декларації про державний суверенітет України державний суверенітет слід розглядати як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Української держави в межах її території як незалежного і рівноправного суб'єкта міжнародних відносин [4]. Виходячи із зазначеного, дослідники розглядають поняття «суверенітет» як невід'ємну властивість державної влади та її пріоритетне право визначати свою внутрішню та зовнішню політику, у тому числі самостійно формувати свою цілеспрямовану та ефективну правову політику, дотримуючись міжнародного права та міжнародно-правових зобов'язань [5, с. 10; 6, с. 21–22]. На думку автора, правова політика – це сукупність ідей стратегічного характеру, що вироблені органами державної влади та органами місцевого самоврядування за участі інститутів громадянського суспільства і втілені у конкретні програми розвитку правового життя суспільства та держави. Формою вираження правової політики і є правові акти різної юридичної сили, котрі мають не просто своєчасно прийматися, але й передбачатися наперед у відповідних програмах розвитку різних галузей економіки держави.

У сучасних умовах право виступає не лише в якості інструмента упорядкування глобалізаційних процесів, але одночасно є і окремою сферою глобалістики, де відбувається поглиблення взаємодії міжнародного і національного права. Ця поглиблююча взаємодія обумовлює так звану інтернаціоналізацію внутрішньодержавного права, яка відбувається в різні способи. Одним із способів взаємодії є визнання пріоритету міжнародного права над внутрішньодержавним правом. Однак, якщо у ХХ ст. переважали твердження про доцільність звуження обсягу суверенітету держави та передачу більшого обсягу повноважень і функцій різним міжнародним організаціям – як універсальним, так і регіональним, з метою спрощення входження у світове господарство, то у ХХІ ст. актуальним виявилось питання збереження всієї повноти суверенноздатності держави та зміцнення суверенітету, оскільки поступка державами частини своїх суверенних прав щодо самостійного формування і реалізації національної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства підриває усталені засади поняття «суверенітет держави» [7, с. 102].

Прихильники правової глобалізації стверджують, що держави при створенні будь-яких наднаціональних організацій не відмовляються від свого суверенітету на їхню користь, а делегують їм частину своїх владних повноважень з метою відстоювання їхніх національних

інтересів у наднаціональних політичних інституціях [5, с. 11]. Однак сьогоднішня практика політико-правової дійсності свідчить про інше: лише група лідируючих і рівноправних акторів – держави, що мають найбільш потужний фінансово-економічний, інформаційний, технологічний і воєнний потенціал, одержують політичні та економічні дивіденди від делегування наддержавним організаціям певних повноважень. Натомість значна чисельність держав зі слабкою економічною потенцією фактично змушені модернізувати державні інституції за зразком західної моделі та трансформувати свої правові системи згідно з *acquis communautaire* в обмін на економічну чи воєнну допомогу від домінуючих акторів, що розглядається багатьма фахівцями як суттєвий негативний вплив на суверенітет держави. Така форма впливу одержала в юридичній науці назву «юридична експансія» [8, с. 10]. Яскравим прикладом юридичної експансії слугує політична ситуація у Греції, Болгарії та інших державах, які змушені формувати свою правову політику під впливом нав'язаних ЄС директив, в основі яких полягають обіцяні валютні транші від МВФ. Україна не стала також виключенням, про що свідчить пенсійна та медична реформи, котрі викликали негативну реакцію з боку українського суспільства. В той же час, вважаємо за доцільне погодитися з думкою про некоректність твердження щодо втрати державою частини свого суверенітету внаслідок набуття міжнародно-правових зобов'язань на підставі її членства в міждержавному союзі чи організації, оскільки така форма співробітництва і є проявом суверенної волі держави [5, с. 10; 9, с. 685].

У міжнародному праві суверенітет держави трактується як свобода зовнішньополітичної діяльності держави за межами її кордонів з дотриманням норм міжнародного права і не має сьогодні абсолютного значення, оскільки межі незалежності держави обмежені загально визнаними нормами міжнародного права. Тому деякі питання внутрішнього життя держави (наприклад, у сфері прав людини, охорони навколишнього природного середовища тощо) не відносять виключно до її відання, а вважають об'єктом інтересу всієї міжнародної спільноти [9, с. 684]. В той же час, враховуючи останні події у світі, фахівці наголошують на необхідності розробки більш ефективних механізмів захисту державного суверенітету в рамках міжнародного права від проявів агресії з боку окремих домінуючих акторів, що супроводжується інформаційними, торгівельними, а також «гібридними» війнами [10, с. 92].

Представлена робота є спробою автора провести наукове дослідження проблематики суверенноздатності України щодо самостійного формування та реалізації своєї національної правової політики в умовах правової глобалізації. Удосконалення та подальший розвиток правової системи України потребує легітимної, науково обґрунтованої концепції правової політики держави, яка допомогла б правильно визначити цілі і засоби перетворення правового життя суспільства у відповідності до принципів і норм модернізованого міжнародного права, де пріоритетом мають залишатися питання захисту національних інтересів та зміцнення державного суверенітету.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Молдован В. В., Мелащенко В. Ф. Конституційне право: опорні конспекти : навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів. Київ : Юмана, 1996. 272 с.
3. Куян І. А. «Суверенітет» як базова категорія інститутів і принципів конституційного права України. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 384–388. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63932/82-Kuyan.pdf?sequence=1> (дата звернення: 28.10.2018).
4. Декларація про державний суверенітет України : документ від 16.07.1990 № 55-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
5. Хоббі Ю. С. Регламентация взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами (проблематика модифікації державного суверенітету в умовах євроінтеграції) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2011. 23 с.
6. Скрипнюк О. Проблеми забезпечення державного суверенітету України на сучасному етапі (конституційно-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 18–26.
7. Правовая система России в условиях глобализации и региональной интеграции (обзор материалов «круглого стола»). *Государство и право*. 2004. № 11 С. 102–109.

8. Тверякова Е. А. Юридическая экспансия: теоретико-историческое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2002. 22 с.

9. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 5. 736 с.

10. Кубальський В. Н. Поняття державного суверенітету в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 132. С. 85–96. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/3177/2852> (дата звернення: 28.10.2018).

Одержано 30.10.2018

УДК 342.26

Тетяна Миколаївна ФЕДОРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова;

Язмухаммед Назмухаммедович ТАЧГУЛІЄВ,

студент-магістр VI курсу факультету морського права

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

КЛАСИФІКАЦІЯ ФЕДЕРАЦІЙ ЗА КРИТЕРІЄМ АСИМЕТРІЇ

Питання класифікації та типології є одними з важливих в науковому знанні. Класифікація визначається як система супідрядних понять (класів об'єктів) будь-якої області знання або діяльності людини, що представлена у вигляді різних за формою схем (таблиць) та може бути використана як інструмент встановлення зв'язків між даними поняттями або класами об'єктів, а також для орієнтировки у різноманітті понять або відповідних об'єктів [1, с. 257].

Юриспруденція накопичила значний емпіричний та теоретичний обсяг інформації про різновиди тих чи інших явищ, серед них і виділення різновидів держав за формою політико-територіального устрою. Складовою цього питання є класифікація федерацій. Так, можна зустріти поділ федерацій за різними критеріями серед них: *за способом створення* (конституційні, договірні, договірно-конституційні); *за способом поділу та здійснення владних повноважень* (централізовані, відносно централізовані); *за принципом переваги або поєднання національного та територіального підходів* (територіальні, національні, національно-територіальні) [2]. В. В. Лазарєв та С. В. Липень в залежності від *принципу створення* федеративної держави виділили національно-державні федерації та адміністративно-територіальні федерації; *за критерієм взаємовідносин між центральною федеральною владою та органами суб'єктів федерації* розрізняють відносно централізовані та відносно децентралізовані федеративні держави; *за обсягом повноважень суб'єктів федерації* вони поділяються на симетричні, такі, що складаються зі суб'єктів федерації, що мають однаковий статус та асиметричні – суб'єкти федерації мають різний обсяг повноважень [3, с. 167]. Схожі підходи до класифікацій федерацій наводять й інші автори.

Досить широко питання асиметрії федерацій розглядає Р. Л. Уоттс (Ronald L. Watts) у книзі «Федеративні системи» [4]. С погляду дослідника, федераціям притаманні два види асиметрії, а саме: *політична та конституційна*.

Політична асиметрія є універсальною та притаманна усім федераціям. Цей вид асиметрії ґрунтується на нерівності економічного розвитку, нерівності розподілу ресурсів, нерівності добробуту та доходів на душу населення, нерівності кількості населення. Р. Л. Уоттс описує політичну асиметрію через механізм її формування, вона складається «внаслідок впливу культурних, економічних, соціальних та політичних особливостей на відповідні органи влади, авторитет та зв'язки різних суб'єктів регіонального рівня у відносинах з федеральним урядом та один з одним» [4, с. 99].

Конституційна асиметрія притаманна лише деяким федераціям, вона має нормативне походження та стосується «обсягу і змісту владних повноважень, закріплених, згідно з конституцією, за різними суб'єктами-складовими» [4, с. 99]. До таких суб'єктів відносять – столичні округи, федеральні адміністративні території та периферійні федеральні та

асоційовані території. Р. Л. Уоттс виявляє три способи встановлення конституційної асиметрії: а) коли федеральна влада наділена наднормативними повноваженнями у суб'єктах федерації (досвід, наприклад, Індії); б) коли наднормативними повноваженнями наділяються окремі суб'єкти федерації; в) коли передбачене узаконення асиметрії юрисдикції та асиметрії повноважень шляхом закріплення формально симетричних повноважень і юрисдикцій, але при цьому є можливість у певних випадках приймати або не приймати ці положення.

Наявність асиметрії в федераціях Р. Л. Уоттс оцінює з погляду політичного процесу, а саме: асиметрія дозволяє узгоджувати прагнення окремих суб'єктів федерації до регіональної автономії, з'єднувати частини країни, що перебувають на різних стадіях політичного розвитку [4, с. 107].

Поняття симетрії та асиметрії виконують важливу методологічну функцію – дозволяють характеризувати федеративну державу, як структурно організованій об'єкт, в якому зв'язки між складовими мають діалектичний характер.

Список бібліографічних посилань

1. Философский энциклопедический словарь. М. : Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
3. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права : учеб. для вузов. М. : Юрайт ; ИД Юрайт, 2010. 634 с.
4. Уоттс Рональд Л. Федеративні системи / пер. з англ. Р. Ткачук ; голов. ред. і авт. передмови Дж. Перлін ; наук. ред. О. Старух. Харків : Центр Освітніх Ініціатив, 2002. 192 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 342.9

Олена Сергіївна ХЛІВНЯК,

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УПРАВЛІННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

За часи незалежності Україна зустрілась з багатьма проблемами у сфері профілактики адміністративних та інших правопорушень неповнолітніх. У процесі діяльності державні органи щодо превенції правопорушень частіше або дублюють одне одного або мають власні вузькоспрямовані цілі і задачі, що зводяться до боротьби з дитячою злочинністю, профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх. Разом з цим до бездоганного функціонування даної системи ще дуже далеко, тому що кожен суб'єкт прагне полегшити свою роботу за рахунок іншого суб'єкта. Збільшення числа скоєнь адміністративних правопорушень неповнолітніми особами тягне зростання загальної злочинності в арифметичній прогресії після настання повноліття даних осіб. У подальшому ця статистика переходить у розділ рецидивної злочинності [1].

Дослідженню загальнотеоретичних аспектів адміністративно-правового статусу поліції України присвячено праці таких учених, як С. М. Гусаров, О. М. Бандурка, О. С. Доценко, В. В. Конопльов, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінний, О. В. Негодченко, А. В. Панчишин, К. М. Рудой, Ю. В. Сіроштан та ін.

Мета даного питання полягає у дослідженні адміністративно – правового статусу Управління ювенальної превенції Національної поліції України та його підрозділів, розкриття особливостей і принципів роз'яснювально-превентивної та профілактичної діяльності.

Одним із чинників впливу на стан законодавства, що закріплює адміністративно-правовий статус Національної поліції України як суб'єкта забезпечення прав і свобод дитини, є процес реформування системи МВС, розпочатий три роки тому.

Після прийняття Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року змінюється назва підрозділів громадської безпеки Міністерства внутрішніх справ України на

нову – «превентивна діяльність». Згідно з визначенням в академічному словнику української мови термін «превентивний» – це той, який попереджає що-небудь, запобігає чомусь, а дієслово «діяльність» означає застосування своєї праці до чого-небудь [2].

Управління превентивної діяльності є провідним підрозділом у структурі Національної поліції України з питань забезпечення публічного порядку та безпеки. Підрозділи превентивної діяльності у своїй роботі керуються Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами, іншими нормативно-правовими актами МВС України, Положенням про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України та ін. [3].

Основними нормативно-правовими актами, які регламентують роботу Управління превентивної діяльності, являються : Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. № 580-VIII, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Національну поліцію» від 28 жовтня 2015 р. № 8776, наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення» від 06 листопада 2015 р. № 13767, наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі» від 07 листопада 2015 р. № 13958, наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» від 06 листопада 2016 р. № 13779, наказ МВС України від 29 грудня 2015 р. № 1644 «Про реалізацію повноважень Національної поліції України з питань видачі та анулювання дозволів» 10 та ін.

Відповідно до нормативного регламентування принципи діяльності підрозділів превентивної служби Національної поліції України, як і всієї системи органів виконавчої влади, треба розглядати як закріплені в правових актах (нормах) найбільш загальні вихідні положення (правові вимоги, ідеї), які панують у державі, основні засади, керівні настанови, що визначають найважливіші правила, за якими ця діяльність організовується й здійснюється [4].

До основних завдань та функцій діяльності, згідно з п. 4 Положенням про Департамент превентивної діяльності національної поліції України (затверджене наказом НПУ від 27.11.2015 року № 123), зокрема, належить:

- у порядку та в спосіб, визначений законодавством, здійснення вимог за дотриманням вимог законів та інших нормативно – правових актів щодо опіки, піклування над дітьми – сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування;
- ужиття заходів запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням у дитячому середовищі, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі;
- ужиття заходів запобігання тат припинення насильства в сім'ї;
- організація індивідуальної превентивної роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом, роботи з протидії втягнення дітей у злочинну діяльність, пияцтво, зайняття жебрацтвом та іншу протиправну діяльність [5].

Відповідно до наказу Голови Національної поліції від 17 липня 2017 року у складі департаменту превентивної діяльності створено Управління ювенальної превенції. Основним завданням Управління ювенальної превенції та його підрозділів є: превентивна робота з дітьми; протидія і попередження випадків сімейного насильства; робота з дітьми, які порушили закон; супровод дітей, які залишились без батьківського піклування; розшук дітей [6].

Необхідно додати, що одним з методів реалізації виховної форми діяльності поліції являється виховання правової культури і формування активної життєвої позиції. У розумінні діяльності підрозділів ювенальної превенції такою реалізацією є профілактична діяльність поліції. Для досягнення ефективності роботи системи профілактики правопорушень така робота повинна будуватися на засадах взаємодії державних та недержавних органів, установ, громадських організацій, спільнот, які так чи інше займаються превенцією правопорушень неповнолітніх, надають допомогу підліткам, які потребують соціальної реабілітації [7].

Основою успішної роботи з неповнолітніми виступає інформаційно – аналітична діяльність, внаслідок чого однією з умов успішної боротьби з дитячою бездоглядністю і злочинністю виступає постійний обмін інформацією між суб'єктами превентивного впливу. Сучасна робота зі збору інформації про неповнолітніх правопорушників, її обробка, аналіз, чітке угруповання і зберігання допомагають вчасно реагувати і припиняти можливі правопорушення в майбутньому [8].

Таким чином, підсумовуючи викладене слід констатувати, що адміністративно-правовим статусом Управління ювенальної превенції Національної поліції України та його підрозділів являється система законодавчо встановлених і гарантованих державою правових положень та принципів, які закріплюють їх права й обов'язки, завдання й функції яких спрямовані на забезпечення прав і свобод дитини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку, а також надання в межах, визначених законом, послуг особам.

Список бібліографічних посилань

1. Костенко Я. С. Ювенальна превенція як форма діяльності органів національної поліції. *Науковий вісник міжнародного Гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 31. С. 77.
2. Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету міністрів України від 28.10.2015 № 877 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF> (дата звернення: 20.10.2018).
3. Про затвердження положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України : наказ МВС України від 27.11.2015 № 123.
4. Волокітенко І. Адміністративно-правовий статус підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. Iss. 6, p. 2. Pp. 42–46. URL: http://vjhr.sk/archive/2016_6/part_2/9.pdf (дата звернення: 20.10.2018).
5. Національна поліція України : офіц. сайт. URL: <https://www.npu.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2018).
6. Дручек О. М. Ювенальна превенція в системі національної поліції України: проблеми реформування. *Правове забезпечення адміністративної реформи*. 2017. № 2. С. 64.
7. Костенко Я. С. Ювенальна превенція як форма діяльності органів національної поліції. *Науковий вісник міжнародного Гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 31. С. 79.
8. Беженцев А. А. Профилактика правонарушений несовершеннолетних : учеб. пособие. М. : Вузовый учеб. ; Инфра-М, 2015.

Одержано 01.11.2018

УДК 368.013

Ігор Михайлович ХМИРОВ,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри наглядово-профілактичної діяльності
Національного університету цивільного захисту України;

Тетяна Михайлівна КОВАЛЕВСЬКА,

викладач кафедри наглядово-профілактичної діяльності
Національного університету цивільного захисту України

НОВІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРІОДИЧНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПЛАНОВИХ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Кабінет Міністрів України постановою № 715 від 5 вересня 2018 року затвердив нові критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки Державною службою з надзвичайних ситуацій.

Тепер до критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері техногенної та пожежної безпеки, належать:

© Хмиров І. М.,

Ковалевська Т. М., 2018

- 1) вид об'єкта (приміщення, будівля, споруда, будинок, територія), що належить суб'єкту господарювання на праві власності, володіння, користування;
- 2) площа об'єкта;
- 3) максимальна розрахункова (проектна) кількість людей, які постійно або періодично перебувають на об'єкті;
- 4) умовна висота об'єкта (висота, яка визначається різницею позначок найнижчого рівня проїзду (установлення) пожежних автодрабин (автопідйомників) і підлоги верхнього поверху без урахування верхніх технічних поверхів, якщо на технічних поверхах розміщено лише інженерні обладнання та комунікації будинку);
- 5) наявність та масштаб небезпечних подій, надзвичайних ситуацій, які сталися на об'єкті протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду;
- 6) клас наслідків (відповідальності) під час будівництва об'єкта;
- 7) кількість порушень вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, пов'язаних з експлуатацією або під час будівництва об'єкта та виявлених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду.

Як і раніше суб'єкти господарювання поділяються на три ступені ризику: високий, середній та незначний. Віднесення суб'єкта господарювання до високого, середнього або незначного ступеня ризику здійснюється з урахуванням суми балів, нарахованих за всіма критеріями, визначеними в додатку 2, за шкалою:

- 1) від 41 до 100 балів – високий;
- 2) від 21 до 40 балів – середній;
- 3) від 0 до 20 балів – незначний.

І, як наслідок, планові заходи державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки будуть здійснюватися з такою періодичністю: на суб'єктах господарювання з високим ступенем ризику – не частіше одного разу на два роки; із середнім ступенем ризику – не частіше одного разу на три роки; з незначним ступенем ризику – не частіше одного разу на п'ять років.

Коли за результатами останнього планового заходу державного нагляду (контролю) у суб'єкта господарювання не виявлено суттєвих порушень вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, наступна планова перевірка проводиться не раніше ніж через установлений для відповідного ступеня ризику період, збільшений удвічі.

Це положення не застосовується до суб'єктів господарювання, віднесених до високого ступеня ризику.

Якщо суб'єкту господарювання належить на праві власності, володіння або користування більше одного об'єкта, перевірка суб'єкта господарювання здійснюється з періодичністю, що залежить від суми балів, нарахованих окремо щодо кожного об'єкта.

У зв'язку з прийняттям цього нормативно-правового акту Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1043 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки Державною службою з надзвичайних ситуацій» втратила свою чинність.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки Державною службою з надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2018 № 715 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2018-%D0%BF> (дата звернення: 08.10.2018).

Одержано 18.10.2018

УДК 349.2

Олена Василівна ЧОРНОУС,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ОБОВ'ЯЗКИ РОБОТОДАВЦЯ ПІД ЧАС ПРИЙНЯТТЯ ПРАЦІВНИКА НА РОБОТУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

Конституція України визнає, а Кодекс законів про працю України гарантує громадянам України право на працю. Гарантії забезпечення рівності прав громадян на працю передбачено статтями 21, 51, 22 Кодексу законів про працю України.

Багато питань виникає у вже працюючих та майбутніх працівників, які щойно почали оформлення на роботу через недостатні знання трудового законодавства в частині порядку прийняття на роботу, через що у роботодавця, вже при прийнятті на роботу, виникає можливість порушення трудових прав майбутнього працівника. Правила прийняття на роботу та знання порядку такого оформлення необхідні з метою, щоб майбутній працівник мав можливість запобігти таким ситуаціям чи, потрапивши до них, знав як уникнути негативних наслідків та захистити свої права.

Як передбачено у ч. 3 ст. 24 Кодексу законів про працю України працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, та повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Отже, якщо працівник приймається на роботу за наказом, незалежно від наявності підписаного сторонами трудового договору у вигляді окремого документа, трудовий договір як угода між сторонами існує в будь-якому разі.

Водночас ч. 3 ст. 24 Кодексу законів про працю України не передбачає обов'язковості укладання трудового договору як окремого документа з усіма працівниками. Обов'язок щодо укладення письмових трудових договорів у вигляді окремого документа виникає в роботодавця лише у випадках, передбачених ч. 1 ст. 24 Кодексу законів про працю України. Про це неодноразово Міністерство соціальної політики зазначало в своїх листах протягом 2015 року та в своїх консультаціях. Слід зазначити, що вказаний перелік є невичерпним, так як колективним договором або чи іншими локальними актами кількість випадків обов'язкового укладання трудового договору у письмовій формі може бути збільшена.

Необхідно зазначити, що не існує типової форми чи шаблону письмового трудового договору. Тому кожен роботодавець може самостійно визначити форму трудового договору та розробити його. Для прикладу, можна використовувати форми трудових договорів, які були розроблені органами державної влади, наприклад, форма трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю, затверджена наказом Мінпраці від 08.06.2001 № 260; типова форма контракту з керівником виконавчого органу відкритого акціонерного товариства, затверджена наказом Фонду державного майна України від 05.04.2004 № 662; типова форма контракту з керівником підприємства, що є у державній власності, затверджена постановою КМУ від 02.08.1995 № 597; типова форма трудового договору з працівником, діяльність якого пов'язана з державною таємницею, затверджена наказом Державного комітету України з питань державних секретів від 08.12.1994 № 44; типова форму контракту з працівником, затверджена наказом Мінпраці від 15.04.1994 № 23.

Договір про повну матеріальну відповідальність підписуємо за потреби, якщо посада новоприйнятого працівника або виконувані ним роботи передбачають настання повної матеріальної відповідальності, з ним про це підписується відповідна угода. Зі змісту ст. 135-1

Кодексу законів про працю України вбачається, що підписання такої угоди є обов'язковим для повнолітніх осіб, що перебувають на посадах або здійснюють роботи, які передбачають зберігання або продаж, перевезення, обробку переданих таким працівникам цінностей.

Наступним важливим кроком є дотримання норм ст. 29 Кодексу законів про працю України. Роботодавець зобов'язаний поінформувати працівника про умови праці на підприємстві, режим та графік роботи, організації тощо., у разі їх наявності, про шкідливі умови праці, про режим та графік роботи організації тощо.

Статтею 29 Кодексу законів про працю України на роботодавця покладено обов'язок роз'яснити працівникові його права та обов'язки, ознайомити з внутрішніми нормативними актами (колективним договором, посадовою (робочою) інструкцією та ін.), надати інформацію про правила внутрішнього трудового розпорядку, забезпечити працівника робочим місцем та всіма необхідними для роботи засобами. Також працівнику повинні надати вичерпну інформацію щодо умов його праці. У процесі прийому на роботу, йому повинні роз'яснити про наявність будь-яких шкідливих факторів, а також про можливість їх негативного впливу на здоров'я. Перед початком роботи із працівником мають провести усі необхідні інструктажі (з пожежної безпеки, первинний з охорони праці тощо).

Допуск працівника до роботи можливий після того, як працівник ознайомиться з усіма локальними документами і з ним проведуть відповідні інструктажі, він може приступати до виконання своїх обов'язків. День початку роботи та зміна визначаються згідно із затвердженим графіком підприємства або окремого структурного підрозділу.

Після того, як між роботодавцем та працівником оформлено трудові відносини, останній повинен надати свою трудову книжку, яка має бути зареєстрована у Книзі обліку руху трудових книжок і вкладишів до них. Якщо для працівника це перше місце роботи, трудову книжку оформлюють у відділку кадрів, вносять усі необхідні записи, в тому числі і про прийняття на роботу. Працівник надає трудову в день оформлення відносин із роботодавцем. Однак, якщо він працевлаштовується не вперше, то оформляти трудову потрібно аж на шостий день роботи. Це передбачено в затвердженій наказом Мінпраці, Мін'юсту, Мінсоцзахисту Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників № 58 від 29.07.1993. Трапляються випадки, коли трудова книжка у відповідних розділах повністю заповнена. Якщо не вистачає місця, до трудової додатково вшивають вкладиш. Він заповнюється і ведеться власником або уповноваженим ним органом за основним місцем роботи працівника згідно порядку аналогічному до ведення трудової книжки за п. 3.1 Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників.

У разі порушення чинного трудового законодавства при прийнятті працівника на роботу Державна служба України з питань праці повідомляє, що з 1 січня 2018 року зі зміною мінімальної зарплати зміниться і розмір фінансових санкцій, які застосовуватимуться до порушників законодавства про працю. Так, наприклад, фактичний допуск одного працівника до роботи без трудового договору (наказу) може коштувати 128 690 грн.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» мінімальна заробітна плата у 2018 році становить з 01.01.2018 р. у місячному розмірі – 3723 грн та у погодинному розмірі – 22,41 грн. Трудові відносини роботодавця із працівником розпочинаються із укладання трудового договору, який оформляється наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, та повідомлення Державної фіскальної служби України про прийняття працівника на роботу. Повідомлення про прийняття працівника на роботу подається власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом (особою) чи фізичною особою до територіальних органів Державної фіскальної служби України за місцем обліку їх як платника Єдиного соціального внеску до початку роботи працівника за укладеним трудовим договором.

За порушення трудового законодавства юридичні та фізичні особи – підприємці, які використовують найману працю, несуть фінансову відповідальність у таких розмірах: – 30 мінімальних зарплат за кожного працівника, це 111 690 грн (якщо мінімальна зарплата 3723 грн) за такі види порушень як: а) фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору; б) оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час; в) виплату заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску тощо.

Юридичні особи, які використовують найману працю, повинні приділити дуже велику увагу щодо правильного оформлення наказів про прийняття працівників на роботу, оскільки за можливе визнання недійсного наказу підприємству загрожує штраф у розмірі 111 690 грн. Якщо наказ оформлений правильно, однак підприємство несвоєчасно повідомило фіскальну службу про прийняття працівника на роботу, то таке порушення коштуватиме підприємству 3 723 грн. Штрафи накладає Управління Державної служби України з питань праці на підставі винесених постанов у ході планової чи позапланової перевірки роботодавця. Виконання цих постанов покладається на Державну виконавчу службу. Крім того, статтю 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність на керівника підприємства від 8500 грн до 17 000 грн за фактичний допуск працівника без трудового договору.

Одержано 01.11.2018

УДК 349.2:331.101

Олександр Анатолійович ЯКОВЛЄВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри трудового права

Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ В КОНТЕКСТІ УМОВ ПРАЦІ

З проголошенням самостійного державного розвитку і переходом економіки України до ринкових відносин розпочався процес оновлення всього суспільного життя, в тому числі і сфери регулювання відносин у галузі праці. Це важкий і суперечливий процес, який потребує створення умов та механізму захисту прав працівників. Вказані процеси змусили під іншим кутом зору поглянути на питання ролі і значення договірної регуляції трудових і пов'язаних з ними відносин. Договори в трудових відносинах стали розглядатися не тільки як регулятори відносин у ній, а й як форми участі працюючих в управлінні підприємствами, як засіб досягнення соціальної злагоди між працівниками й роботодавцями [1].

На рівні підприємств сторони соціального діалогу укладають колективні договори. Будучи різновидом договірної регуляції трудових відносин і відносин, пов'язаних із ними, такий договір виражає інтереси двох соціальних груп – працівників і роботодавців – на рівні підприємства.

Колективний договір – це нормативний договір між сторонами соціального діалогу на локальному рівні, який регулює виробничі, трудові та соціально-економічні відносини на рівні підприємства [2]. Він укладається на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності і господарювання, які (а) використовують найману працю і (б) мають право юридичної особи. В структурних підрозділах підприємства вказана угода може укладатися в межах їх компетенції.

За ст. 3 Закону України «Про колективні договори і угоди» [3] колективний договір укладається між роботодавцем з однієї сторони і одним або кількома профспілковими органами, а у разі відсутності таких органів – представниками працівників, обраними і уповноваженими трудовим колективом з іншої сторони. Натомість, сторонами колективних угод є сторони соціального діалогу, склад яких визначається відповідно до Закону України «Про соціальний діалог в Україні» [4]. За частинами 2 і 3 цього законодавчого акту на локальному рівні до сторін соціального діалогу належать: сторона працівників, суб'єктами якої є первинні профспілкові організації, а в разі їх відсутності – вільно обрані для ведення колективних переговорів представники (представник) працівників; сторона роботодавця, суб'єктами якої є роботодавець та/або уповноважені представники роботодавця. Для участі у колективних переговорах склад суб'єктів профспілкової сторони та сторони роботодавців визначається за критеріями репрезентативності. На локальному рівні репрезентативними є: сторона працівників, суб'єктами якої є первинні профспілкові організації, а в разі їх відсутності – вільно обрані представники (представник) працівників; сторона роботодавця, суб'єктами якої є роботодавець та/або уповноважені представники роботодавця.

Положення колективного договору поширюються на всіх працівників підприємства, установи, організації незалежно від того, чи є вони членами профспілки, і є обов'язковими як для роботодавця, так і для його працівників. Сфера його дії охоплює і тих, хто влаштувався на роботу після прийняття колективного договору. Угода повною мірою стосується як тимчасових працівників, так і тих, хто працює за контрактом. Однак, на осіб, які уклали з підприємством цивільно-правові угоди, колективний договір не поширюється.

Сторони колективного договору визначають його зміст шляхом:

а) конкретизації юридичних норм, встановлених державою. Наприклад, у колективному договорі конкретизується тривалість щорічної додаткової відпустки за роботу у шкідливих і важких умовах праці (ст. 7 Закону України «Про відпустки» [5]);

б) диференціації правового регулювання трудових відносин, якщо така згідно із законодавством є компетенцією суб'єктів соціального діалогу. Сторони колективного договору встановлюють особливості оплати праці працівників конкретного підприємства, установи, організації (ст. 15 Закону України «Про оплату праці» [6]);

в) заповнення прогалів у трудовому праві [7].

Конвенція Міжнародної організації праці № 98 «Про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів» 1949 р. (ратифікована Україною 11 серпня 1956 р.) [8] виходить з того, що сторони мають необмежене право вибору питань для обговорення, а значить, і повну свободу у визначенні змісту колективного договору в межах своєї компетенції. Трудівники мають належний захист проти будь-яких дискримінаційних дій, спрямованих на обмеження свободи об'єднання в галузі праці. Такий захист застосовується особливо щодо дій, метою яких є: підпорядкувати прийняття трудівника на роботу чи збереження ним роботи умові, щоб він не вступав до профспілки або вийшов з профспілки; звільняти чи в будь-який інший спосіб завдавати шкоди трудівникові на тій підставі, що він є членом профспілки чи бере участь у профспілковій діяльності в неробочий час або, за згодою підприємця, у робочий час. Організації трудівників і підприємців мають належний захист проти будь-яких актів втручання з боку однієї з них чи з боку їхніх агентів або членів у створення й діяльність організацій та керування ними. Там, де це потрібно, вживають заходів, що відповідають умовам країни, з метою заохочення й сприяння повному розвитку й використанню процедури ведення переговорів на добровільних засадах між підприємцями чи організаціями підприємців, з одного боку, та організаціями трудівників, з другого боку, з метою регулювання умов праці шляхом укладення колективних договорів.

Згідно з колективним договором роботодавець може додатково, понад встановлені норми, видавати працівникові певні засоби індивідуального захисту, якщо фактичні умови праці цього працівника вимагають їх застосування. Роботодавець може за рахунок власних коштів здійснювати потерпілим та членам їх сімей додаткові виплати відповідно до колективного договору. Роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці. З цією метою роботодавець забезпечує функціонування системи управління охороною праці розробляє за участю сторін колективного договору і реалізує комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці.

Також, що важливо, працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не додержується умов колективного договору з цих питань. У цьому разі йому виплачується вихідна допомога в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного заробітку.

Таким чином, колективний договір слід оцінювати як угоду, що укладається роботодавцем, з однієї сторони, і трудовим колективом, – з другої, з метою врегулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин, що потребують додаткової регламентації з урахуванням особливостей здійснення праці на даному підприємстві, а також питань, що не урегульовані чинним законодавством. Фіксує умови праці, вказаний договір дає можливість працівникам і їх представникам брати участь у прийнятті значимих для них рішень. Він послаблює абсолютну владу власника або уповноваженої ним особи у цих питаннях, що раніше вирішувалися виключно в нормативному порядку.

Список бібліографічних посилань

1. Прилипко С. М., Ярошенко О. М., Клименчук Н. М. Колективні угоди як результат соціального партнерства (сучасний стан і перспективи розвитку) : монографія. Харків : ФІНН, 2011. С. 8.
2. Мельник К. Ю. Трудове право України : підручник. Харків : Діса плюс, 2014. С. 142, 143.
3. Про колективні договори і угоди : закон України від 01.07.1993 № 3356-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 361.
4. Про соціальний діалог в Україні : закон України від 23.12.2010 № 2862-VI. Офіційний вісник України. 2011. № 3. Ст. 168.
5. Про відпустки : закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4.
6. Про оплату праці : закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121.
7. Трудове право України: акад. курс : підручник / за ред. П. Д. Пилипенка. 5-те вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2014. 584 с.
8. Про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів : Конвенція МОП від 01.07.1949 № 98 // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці : в 2-х т. : Т. I (1919–1964). Женева : Міжнар. бюро праці, 1999. С. 530–533.

Одержано 01.11.2018

Секція 2

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

УДК 351.74

Олександр Степанович АНДРОЩУК,

доктор технічних наук, професор,

начальник докторантури – головний науковий співробітник

Національної академії Державної прикордонної служби України;

Олег Борисович ФАРІОН,

кандидат військових наук, доцент,

професор кафедри управління оперативно-розшуковою діяльністю

факультету правоохоронної діяльності

Національної академії Державної прикордонної служби України

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У процесі виконання завдань з охорони державного кордону оперативно-розшукові підрозділи Державної прикордонної служби (далі – ДПС) України у межах наданих законодавством повноважень вживають необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення та припинення злочинів, викриття причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснюють профілактику правопорушень та виконують заходи в інтересах кримінального провадження. Для забезпечення організації та проведення зазначених заходів отримується інформація про: злочини, що готуються; осіб, які готують вчинення злочину; осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; осіб безвісно відсутніх; розвідувально-підривної діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України та іншу інформацію [1]. Отримання такого роду інформації здійснюється із використанням можливостей різних джерел інформації, серед яких конфіденти є одними з найбільш ефективних джерел надходження достовірної інформації. До зазначеної категорії осіб відносяться повнолітні дієздатні особи, які на засадах добровільності та конспіративності залучаються до негласних слідчих (розшукових) дій або надають інформацію, що використовується для вирішення завдань кримінального провадження [2]. Негласна співпраця з особами, які є конфідентами є складною, різнобічною формою діяльності у сфері протидії злочинності, зміст якої становлять дії та заходи, спрямовані на створення умов, надання допомоги у виконанні завдань боротьби зі злочинністю, забезпечення ефективності роботи негласного апарату та використання отриманих від нього відомостей у правоохоронній діяльності, а також дотримання законності та забезпечення безпеки осіб, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [3].

Порядок та тактика встановлення конфіденційного співробітництва визначаються законодавством України в сфері оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження [4].

Конфіденційне співробітництво у кримінальному провадженні здійснюється за наступними формами: використання інформації, отриманої під час такого співробітництва; залучення осіб, які співпрацюють на засадах конфіденційності до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (контрольована й оперативна закупка; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; створення й використання спеціально утворених підприємств, установ організацій;

обстеження публічно недоступних місць житла чи іншого володіння особи; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження [4]).

Конфіденційне співробітництво є одним із важливих інструментів інформаційно-аналітичної діяльності (далі – ІАД) оперативно-розшукових (далі – оперативних) підрозділів ДПС України.

В процесі ІАД оперативних підрозділів ДПС України виконується низка задач (заходів) щодо отримання, опрацювання, накопичення, збереження, захисту, пошуку, перетворення і поширення інформації; формування інформаційних ресурсів і надання даних споживачам інформації для використання в повсякденній діяльності; вироблення прогнозів розвитку обстановки на державному кордоні; обґрунтування найбільш доцільних варіантів управлінських рішень; визначенні стратегії і тактики діяльності оперативних підрозділів, оцінювання адекватності їх дій особливостям обстановки, що склалась на ділянці відповідальності.

Результатом ІАД оперативних підрозділів ДПС України є: створення необхідних умов для стійкої поінформованості оперуповноважених про ознаки злочинності та скоєні злочини на ділянці відповідальності; підтримання належного рівня взаємодії з іншими правоохоронними органами та взаємодіючими структурами; своєчасне реагування та вжиття профілактичних заходів з протидії кримінальним правопорушенням; отримання відомостей про події на державному кордоні, у яких убачаються ознаки протиправної діяльності; належний рівень контролю за службовою діяльністю підпорядкованих підрозділів.

На основі дослідження ІАД оперативних підрозділів ДПС України з урахуванням сучасних умов і факторів [5], які впливають на стан прикордонної безпеки, встановлено необхідність розвитку зазначеної діяльності. Одним із напрямків розвитку ІАД є удосконалення методичного інструментарію конфіденційного співробітництва.

В ході аналізу діяльності оперативних підрозділів ДПС України щодо протидії злочинності вибрано низку показників та обґрунтовано критерії оцінювання ефективності здійснення конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій.

Подальше дослідження дозволило розробити метод формування системи конфіденційного співробітництва. Зазначений метод описується систематизованою сукупністю прийомів і способів оцінки стану конфіденційного співробітництва та розподілу (розстановки) конфідентів на ділянці відповідальності оперативного підрозділу для формування системи конфіденційного співробітництва за критеріями оптимальної ефективності.

Розроблений методичний інструментарій конфіденційного співробітництва є новим напрямком теорії наукових досліджень розвитку інформаційно-аналітичної діяльності оперативно-розшукових підрозділів ДПС України.

Застосування запропонованого методу в практичній діяльності оперативних підрозділів ДПС України надає нові можливості їх керівному складу щодо оцінки результативності наявного конфіденційного співробітництва, внесення коректив у розподіл (придбання) конфідентів на ділянці відповідальності та вжиття заходів щодо удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 29.10.2018).

2. Тагієв С. Р., Гекова Ю. І. Особливості використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листоп. 2016 р.). Харків, 2016. С. 360–363.

3. Корчовий М., Ольшевський К. Проблеми правовідносин у процесі конфіденційного співробітництва оперативних підрозділів ОВС з громадянами. *Вісник Академії управління МВС*. Київ, 2008. № 1–2. С. 66–73.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

5. Цевельов О. Є. Умови та фактори, що впливають на стан безпеки державного кордону України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1072> (дата звернення: 30.10.2018).

Одержано 30.10.2018

УДК 343.71

Дмитро Григорович БЕРЕСТЕНЬ,
*аспірант кафедри адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДОБОРУ НА ПОСАДУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

На сьогоднішній день Україна знаходиться у стадії активних змін у зв'язку з переходом до європейських стандартів. На даний час проводиться перегляд, внесення змін, та розроблення принципово нових нормативно правових актів спрямованих на раціоналізацію діяльності, подолання бюрократичної системи багатьох діючих органів державної влади, підвищення та актуалізацію уваги працівників державних органів до прав людини. Не залишилися поза увагою і правоохоронні органи, система та організація діяльності яких вже тривалий час потребує кардинальних змін. З цією метою 02.07.2015 було прийнято Закон України «Про Національну поліцію» який визначає правові засади діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України. Автором було проаналізовано порядок та умови добору на посаду поліцейського і зроблено висновок про те, що окремі положення потребують проведення більш глибокого дослідження та надання правової оцінки особливостей їх практичної реалізації [1, с. 300].

На сучасному етапі розвитку правової системи України одним із найактуальніших залишається питання реформування правоохоронної системи України. 2 липня 2015 року було прийнято Закон України «Про Національну поліцію», яким було закладено правові основи організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України [2]. Водночас система суспільних відносин щодо функціонування Національної поліції є настільки складною, що потребує прийняття ряду підзаконних актів, а також реформування законодавства, що існувало раніше та регулювало діяльність міліції. Все це обумовлює актуальність розгляду сучасного стану адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України [3, с. 126].

Для України, яка прагне своєї інтеграції у європейську спільноту, аналіз особливостей підготовки працівників органів Національної поліції України на сучасному етапі є необхідним та своєчасним [4, с. 213].

Отже, розглянемо деякі аспекти кадрового забезпечення діяльності органів поліції зарубіжних країн, що в подальшому дасть змогу створити та сформуванню ефективно діючу поліцію в умовах реформування міліції України. [5].

Роль і місце поліції в суспільстві, престижність поліцейської служби в зарубіжних країнах дозволяють висувати до особистих і професійних якостей службовців муніципальної поліції відносно чіткі вимоги, що, незважаючи на наявність певних місцевих особливостей, багато в чому збігаються із загальнонаціональними стандартами. У США та деяких інших країнах, в яких не існує єдиних вимог до поліцейських, при комплектуванні штатів муніципальної поліції беруть до уваги рекомендації федеральних (державних) поліцейських органів. Необхідний рівень вимогливості закладається вже на стадії добору кандидатів на службу в поліцію [6, с. 52–53].

Згідно із практичними кодексами (Codes of practice for promotion), метою системи службового просування в поліції є просування найбільш кваліфікованих кандидатів до всіх рангів поліцейської служби. Однак на кожному рівні кар'єрного зростання в організації система просування має свої особливості. У Великобританії розроблено досить чіткі критерії та умови службового просування працівників поліції [7, с. 196; 8, с. 78; 6, с. 93].

Так, при переміщенні на сержантську та інспекторську посаду необхідно вже здобути відповідну кваліфікацію, а також відповідати загальнонаціональним нормам. Для кожного посади існують свої стандарти, що передбачають складання відповідних іспитів та відбору.

Окрім зазначеного за кожним кандидатом призначається експерт, який в подальшому здійснює його оцінку при різноманітних. Випробування та вправи різноманітні, це можуть письмові завдання, силові вправи, емоційна стійкість у вирішенні групових завдань тощо. Даний відбір проходить протягом одного дня. Перед випробуванням всім хто буде проходити випробування надають інформацію щодо навичок, які будуть перевірятися в кандидати на вищезазначені посади.

Для кожного учасника складається індивідуальний план професійного розвитку, який включає підготовку учасників за відповідними навичками. Така підготовка може включати, як перепідготовку, відрядження до іншої країни для обміну досвідом, так і подальше навчання. Також існує програма прискореного навчання на просування по службі. Особливістю те, що майбутній працівник не в змозі виконувати індивідуальний професійного розвитку, він відраховується.

Система підвищення кваліфікації та службової підготовки In-service training вважається головним етапом, як службової підготовки, так і перепідготовки працівників поліції. Так для багатьох європейських держав вже на етапі відбору в кандидати на навчання на поліцейського автоматично пов'язано із кадровим питанням, а саме комплектування штату майбутніх працівників.

Наприклад, як в США, Канаді, так і в європейських державах існує ряд державних закладів по підготовці поліцейських. Дані заклади також відрізняються один від одного тим, що в кожному із них здійснюється підготовка різних категорій, відповідно від службових обов'язків. Особливим аспектом, а також ефективним, на нашу думку є залучення досвідчених практичних працівників, представників державної влади, ОМС, викладачів з інших університетів, науковці для проведення безпосередньо навчання майбутніх працівників. А головне, що це відбувається не на «листі», як у більшості відомчих закладах України, а в дійсності.

Вважається, що використання недосвідчених працівників поліції не сприяє ефективності роботи в відповідній службі, гальмує цілий процес розвитку правоохоронної діяльності.

Наприклад, у Німеччині, крім перепідготовки, яка є обов'язковою, для того, щоб обійняти посаду начальника поліції (звання не нижче полковника), треба вчитися принаймні на трьох етапах шість років та мати стаж не менше 12 років служби в поліції [6, с. 115].

Організація, підготовка та розвиток поліції федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія – найбільшої поліцейської сили в Німеччині зазнала багато реформ. Деякі з них тривають й донині, тому що потреби суспільства завжди змінюються і поліцейська підготовка повинна бути адаптована до них.

У Франції поліцейських набирають з військових та цивільного населення, існувала постійна проблема професійної підготовки кандидатів. Вище поліцейське керівництво розуміло, що ефективна робота поліцейських має за основу спеціалізовану професійну підготовку. Так, наприклад в Угорщина обов'язки поліції по забезпеченню громадського порядку та навчання правилам дорожнього руху визначені у відповідності із законом. Це, насамперед, стосується офіцерів поліції, які під час виконання своїх обов'язків у громадських місцях контактують зі значною кількістю людей. Зовнішність, професійна підготовка та поведінка офіцерів поліції надзвичайно важливі з точки зору формування суспільної думки про поліцію в цілому. Тому під час основної підготовки поліції студентів знайомлять у деталях з усіма аспектами діяльності органів правопорядку, з діяльністю та процедурами, пов'язаними з регулюванням дорожнього руху, необхідних для виконання поліцейських обов'язків.

Підсумовуючи, слід відзначити, що на нашу проблеми з якими зараз перетинаються правоохоронні органи різноманітні і такі проблеми повинні вирішувати тільки фахівці-професіонали. У зв'язку з цим виділяються дві рівнозначні проблеми: якісний відбір і підготовка майбутніх професіоналів та збереження існуючого професійного ядра підрозділів муніципальної поліції та поліції загалом.

Список бібліографічних посилань

1. Волошин В. С., Романенко М. В. Питання доцільності використання поліграфа при прийнятті на службу до національної поліції України // Національна поліція України: проблеми

становлення та перспективи розвитку : зб. матеріалів наук.-практ. конф. курсантів та студентів (м. Харків, 10 груд. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. С. 27–30.

2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

3. Власенко Д. В. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 125–130.

4. Красіков О. М. Особливості підготовки працівників ОВС на сучасному етапі. *Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ України*. 2013. № 4(89). Ч. 1. С. 212–217.

5. Волуйко О. М. Адміністративно-правові засади діяльності муніципальної міліції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2015. 288 с.

6. Басс В. О. Організаційно-правові засади створення місцевої міліції в Україні: порівняльний аналіз з діяльністю муніципальної поліції зарубіжних країн : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 203 с.

7. Діяльність міліції громадської безпеки щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення : навч. посіб. / Доненко В. В., Запорожців А. В., Маєвський В. І. та ін. Дніпропетровськ, 2009. 264 с.

8. Пихтін М. П. Організаційно-правові основи діяльності поліції Швеції (порівняльно-правовий аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 183 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 343.13

Олексій Павлович БОЙКО,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального процесу

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧИХ ТА ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В ПОРЯДКУ СТ. 208 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Статтею 208 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлено порядок затримання уповноваженою службовою особою підозрюваного без ухвали слідчого судді, зокрема: уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України, а також учинення особою, підозрюваною у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує [1].

У нормах КПК України ані слідчий, ані працівник підрозділу карного розшуку не визначені як такі, що мають право здійснювати затримання особи [2, с. 445].

Відповідно до ч. 3 ст. 207 КПК України уповноваженою службовою особою є особа, якій законом надано право здійснювати затримання [1].

Отже, для визначення кола суб'єктів, уповноважених на застосування цього заходу процесуального примусу, необхідно проаналізувати норми спеціальних законів, одним з яких є і ЗУ «Про Національну поліцію».

Згідно з ч. 1 ст. 37 ЗУ «Про Національну поліцію» поліція уповноважена «затримувати особу на підставах, у порядку та на строки, визначені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також іншими законами України» [3].

Оскільки слідчі та працівники підрозділів карного розшуку входять до системи Національної поліції, їх слід відносити до уповноважених службових осіб, яким законом надано право здійснювати затримання, навіть попри те, що у ст. 40 КПК України серед повноважень слідчого таке право відсутнє. На нашу думку, слідчому, здійснюючи такі дії, додатково слід посилатися на п. 9 ч. 2 ст. 40 КПК України, де зазначено, що слідчий уповноважений здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Також іще одним недоліком щодо повноважень слідчих та підрозділів карного розшуку при затриманні особи в порядку ст. 208 КПК України є відсутність регламентації в ч. 3 ст. 214 КПК України права здійснювати затримання особи уповноваженою службовою особою до внесення відомостей в ЄРДР, незважаючи на те, що фактичне затримання завжди здійснюється саме до початку досудового розслідування, так як в ч. 1 ст. 209 КПК України зазначено, що моментом затримання є коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Оскільки, як ми вважаємо, до уповноваженої службової особи, якій чинним законодавством надано право на затримання відповідно до ст. 208 КПК України, належать і слідчі, і працівники підрозділів карного розшуку, тому і повноваження в них при затриманні особи є однаковими, до яких слід віднести:

- повідомляти затриманій особі: підстави затримання та у вчиненні якого злочину вона підозрюється; нормативно-правові акти, на підставі яких здійснюється обмеження її пересування;

- роз'яснити: право мати захисника і побачення з ним до першого допиту; право отримувати медичну допомогу; право давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї; право на негайне повідомлення інших осіб про її затримання і місце перебування; право вимагати перевірку обґрунтованості затримання; інші процесуальні права, передбачені КПК України, зокрема у ст. 42 КПК України;

- вручати затриманій особі (підозрюваному) пам'ятку про її процесуальні права та обов'язки відповідно до вимог ч. 8 ст. 42 та ст. 276 КПК України;

- проводити обшук особи під час кримінально-процесуального затримання та тимчасово вилучати майно;

- складати протокол затримання, в якому, крім відомостей, передбачених в ст. 104 КПК України, зазначаються додаткові відомості, передбачені в ч. 5 ст. 208 КПК України;

- повідомляти за допомогою технічних засобів відповідальних осіб у підрозділі органу досудового розслідування про затримання;

- повідомляти за допомогою телефонного, факсимільного зв'язку на єдиний телефонний номер системи безоплатної правової допомоги;

- доставляти затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно здійснюється реєстрація дати, точного часу (година і хвилина) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством [1].

Отже, повноваження слідчих та підрозділів карного розшуку при затриманні в порядку ст. 208 КПК України є однаковими. Також для усунення прогалин в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України, що стосується затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України, на нашу думку, ч. 3 ст. 214 КПК України необхідно доповнити наступними положеннями: «уповноважена службова особа має право затримувати в порядку ст. 208 КПК України до внесення відомостей до ЄРДР.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : із змін., станом на 05.08.2018 № 2509-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 06.10.2018).

2. Бойко О. П. Деякі процесуальні повноваження слідчих та підрозділів карного розшуку органів Національної поліції під час здійснення взаємодії на досудовому провадженні // Світовий

досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 443–445.

3. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 06.10.2018).

Одержано 10.10.2018

УДК 343.575

Тетяна Олександрівна БОРЕЦЬ,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАНЬ НЕЛЕГАЛЬНОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

Нелегальний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні набуває все більш значних масштабів, стає досить серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на стан здоров'я і благополуччя людей, розвиток суспільства в цілому. Різко збільшується кількість осіб, які незаконно вживають наркотики і психотропні речовини, що в свою чергу призводить до зростання попиту на наркосировину. Розуміючи прибутковість такого «бізнесу» в усьому світі та в Україні зокрема формуються організовані групи та злочинні організації, які діють у визначеній сфері. В свою чергу наркозалежні, потребуючи наявності значних коштів на задоволення своїх потреб, здебільшого розпочинають злочинну діяльність.

В умовах соціально-політичної та економічної нестабільності перехідного періоду, складного морально-психологічного клімату в суспільстві, переоцінки соціальних орієнтирів у свідомості мас, зростання злочинності (особливо у молодіжному середовищі), розширення незаконного попиту на наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори та відповідного насичення «чорного ринку» стають тією силою, що реально загрожує безпеці суспільства.

Сьогодні фахівці не вагаються щодо оцінки ситуації в Україні та стверджують, що немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин набуло досить широкого розповсюдження. Має місце високий попит з боку споживачів і достатня пропозиція з боку постачальників, активно функціонує кримінальний ринок наркотиків на рівні організованих злочинних угруповань.

Ще одним проблемним аспектом розповсюдження наркотичних речовин є пов'язане з цим процесом поширення захворювання на СНІД та інші вірусні захворювання.

Наявність стабільного попиту на наркотичні речовини обумовила розвиток такого суспільно небезпечного діяння, як їх контрабанда. Кримінальна відповідальність за вчинення відповідних протиправних дій передбачена статтею 305 Кримінального кодексу України (Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів).

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є різновидом контрабанди і являє собою переміщення зазначених засобів і речовин через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням їх від митного контролю.

Водночас не визнається контрабандою перевезення на суднах чи літаках міжнародного сполучення обмеженої кількості наркотичних засобів і психотропних речовин, необхідних для надання невідкладної медичної допомоги, а також у випадках, коли літак, що перевозить повітряним шляхом партію наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, пролітає над територією країни без посадки.

Предметом вказаного злочину є: наркотичні засоби; психотропні речовини та їхні аналоги, а також прекурсори.

Зважаючи на гостроту проблеми наркотизації населення, боротьба з контрабандою залишається одним із найважливіших напрямів правоохоронної діяльності держави. Зумовлюється це потенційною небезпекою, яка пов'язується з цим видом наркозлочинів, адже небезпідставно визнано, «...що контрабанда є складовою організованою злочинністю у сфері економіки, а її скоєння наносить найбільші збитки економіці держави».

Найбільш ефективними засобами, спрямованими на налагодження протидії вчиненню злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних речовин (у т.ч. – з їх контрабандою), виявлених та усунення причин і умов, що цьому сприяють є перш за все:

- проведення спеціальних профілактичних операцій;
- посилення контролю на кордонах нашої держави;
- розширення переліку нарковмісних речовин, які повинні бути заборонені для вільного обігу;
- внесення подань у відповідні підприємства, організації й установи;
- виступи співробітників правоохоронних органів перед працівниками підприємства, установи;
- публікації матеріалів виховного і профілактичного характеру в засобах масової інформації, виступ по радіо, на телебаченні;
- особисті бесіди правоохоронця з посадовими особами тощо.

Найбільш ефективною формою профілактичних дій профілактики контрабанди наркотичних засобів є виявлення й перекриття каналів контрабандного надходження наркотичних засобів у процесі розслідування контрабанди. Серед таких заходів можуть бути і пропозиції розглянути питання про відповідальність конкретних службових осіб, винних у виникненні сприятливих для контрабанди обставин.

Складовою державної профілактичної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків, є цілеспрямована діяльність правоохоронних органів, що полягає у здійсненні заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків; забезпеченні оперативно-профілактичного спостереження за особами, схильними до вчинення таких злочинів; здійсненні контролю над процесом законного виробництва, зберігання транспортування, реалізації і використання наркотиків.

Також слід зауважити, що ефективна діяльність з протидії незаконному обігу наркотиків та недопущення їх ввезення в державу цілком залежить від налагодження дієвої взаємодії усіх правоохоронних органів: Держприкордонслужби, Служби безпеки України, Національної поліції.

На сьогодні, враховуючи масштаби та темпи поширення зловживання наркотиками і психотропними речовинами, широкий розмах їх нелегального обігу, ми змушені констатувати необхідність вжиття додаткових заходів протидії цьому виду злочинності.

Одержано 20.09.2018

УДК 342.922

Сергій Григорович БРАТЕЛЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

т. в. о. завідувача кафедри адміністративної діяльності

Національної академії внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СФЕРИ

Адміністративно-правове регулювання правоохоронної сфери передбачає сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини.

Механізм адміністративно-правового регулювання охоплює адміністративно-правові засоби. Адміністративно-правове регулювання правоохоронної сфери включає регулювання суспільних відносин у судовій системі, органах поліції, прокуратурі та інших органах, які

складають правоохоронну сферу. Адміністративно-правове регулювання правоохоронної сфери передбачає застосування адміністративного впливу.

С. Т. Гончарук вважає, що механізм адміністративно-правового регулювання – це система адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері державного управління. Структуру механізму адміністративно-правового регулювання, на його думку, складають адміністративно-правові норми, акти тлумачення, акти реалізації адміністративно-правових норм, адміністративно-правові відносини [1, с. 23].

Першою стадією механізму адміністративно-правового регулювання правоохоронної сфери є стадія формування та дії правових норм. Вона характеризується тим, що введені у правову систему норми загальним чином регламентують, спрямовують поведінку учасників суспільних відносин, встановлюють для них певний правовий режим. На першій стадії адміністративно-правового регулювання розробляються і приймаються у встановленому порядку норми, які регламентують суспільні відносини у правоохоронній сфері через надання їх учасникам суб'єктивних прав і покладання на них юридичних обов'язків.

Адміністративно-правові норми утворюють нормативну основу механізму адміністративно-правового регулювання, оскільки адміністративно-правовою нормою називають правило поведінки, встановлене державою з метою регулювання суспільних відносин у сфері державного управління [2, с. 32].

Правоохоронна сфера охоплює сукупність державно-правових засобів, методів і гарантій, які забезпечують захист прав і свобод людини та громадянина від протиправних посягань. Засоби адміністративно-правового регулювання визначаються як специфічні прийоми регулювання суспільних відносин, які зафіксовані в адміністративно-правовій нормі, та засоби впливу на поведінку осіб.

До засобів адміністративно-правового регулювання належать можливість надання суб'єктам правових відносин суб'єктивних прав, зобов'язання та заборона. Можливість надання суб'єктам правових відносин суб'єктивних прав – це уповноваження чи дозвіл, що виявляється в делегуванні певних дозволів уповноваженій особі на здійснення нею певних дій. Зобов'язання означає припис виконувати певні активні дії. Заборона передбачає покладання зобов'язання утримуватись від заборонених дій, зобов'язання пасивно поводитись у передбачених законом випадках. Всі способи адміністративно-правового регулювання обумовлені функціями права: регулятивно-динамічного (дозвіл і зобов'язання та регулятивно-статичного (заборона). У правоохоронній сфері переважає регулятивно-статична функція, що реалізується через систему заборон.

У правоохоронній сфері спеціальні заходи адміністративно-правового регулювання тлумачаться як застосування заходів адміністративного примусу.

В адміністративному праві найчастіше використовують засоби заборон, зобов'язання та засоби адміністративного примусу. У процесі укладення адміністративних договорів і надання адміністративних послуг виникають диспозитивні правовідносини, за яких застосовується уповноваження (дозвіл) та його різновиди – взаємодія, узгодження, координація, угода, адміністративний договір.

Правоохоронна сфера у процесі адміністративно-правового регулювання включає цілі правоохоронної системи, які включають охорону прав, свобод та інтересів громадян, яка конкретизується стосовно різноманітних об'єктів правоохоронної системи.

Список бібліографічних посилань

1. Гончарук С. Т. Адміністративне право України. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. Київ : НАВС, 2000. 240 с.
2. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гарашук та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.

Одержано 26.10.2018

УДК 658.71/75

Марія Василівна БУРАК,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції

Національної академії внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Боротьба з корупцією наразі є одним із найпріоритетніших питань державної політики України. Донедавна система державних закупівель була однією із найбільш корумпованих ланок і трималася лише на особистих домовленостях і закритості. Це відкривало широкі можливості для різного роду махінацій. Осторонь залишалися порядні учасники процесу, які прагнули працювати прозоро. Розпочавшись як громадська ініціатива боротьби з корупцією, реформа публічних закупівель з часом набула загальнодержавного масштабу [1].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 175346 було затверджено Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожню карту»), основною метою якої є забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у сфері публічних закупівель щодо адаптації законодавства до європейських та міжнародних стандартів [2].

Так, реформа у сфері публічних закупівель пов'язана із політичними, правовими, соціальними, фінансовими, інституційними, етичними та технологічними завданнями, розв'язання яких сприятиме сталому соціально-економічному розвитку держави, конкурентоспроможності економіки та динамічній інтеграції України в міжнародні ринки, зокрема в спільний ринок ЄС.

Крім того, однією з проблем сфери публічних закупівель є питання проявів корупції. Підвищення рівня прозорості дій замовників та відповідальності посадових осіб є головним чинником виявлення та запобігання корупції. Прозорість сфери публічних закупівель означає інформування ринку про заплановані та укладені договори, опублікування всіх необхідних умов та вимог до потенційних учасників та виконавців договорів, своєчасної та повної звітності щодо проведених процедур та виконання укладених договорів. Прозорість сфери публічних закупівель також передбачає опублікування нормативної бази, детальних рекомендацій, роз'яснень, методик та стандартів, відповідних рішень щодо процедур закупівлі. Чіткі передбачувані правила, прості умови участі у процедурах, стандартні документи, чіткий розподіл відповідальності між інституціями, фахівцями та контролюючими органами обмежують можливості посадових осіб приймати необґрунтовані чи неправомірні рішення щодо закупівлі товарів, робіт чи послуг і, таким чином, знижують ризики корупції. З цією ж метою слід запроваджувати використання загальнодоступних засобів електронної комунікації, стандартизацію процедур публічної закупівлі [1].

Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, закріплено зобов'язання України щодо приведення системи публічних закупівель у відповідність із стандартами ЄС.

На теперішній час зроблено чергові кроки в розбудові системи публічних закупівель, зокрема: удосконалено механізм оцінювання процедур публічних закупівель, що містять ознаки порушення законодавства та потребують проведення моніторингу, які відтепер автоматично визначаються системою ризик-індикаторів у режимі реального часу, що законодавчо врегульовано у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законів України в частині порядку проведення моніторингу»; запроваджено механізм рамкових угод для здійснення закупівель товарів і послуг замовниками в електронній системі закупівель, який затверджено наказом Мінекономрозвитку «Про затвердження Порядку укладання і виконання рамкових угод» від 15 вересня 2017 р. № 1372, що зареєстрований у Мін'юсті 9 жовтня 2017 р. № 1236/31104; визначено підстави та випадки повернення плати учасникам торгів та виплат винагороди операторам авторизованих електронних майданчиків шляхом внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку функціонування електронної

системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків»; визначено порядок застосування документообігу користувачами електронної системи закупівель, встановлений змінами до наказу Мінекономрозвитку «Про затвердження форм документів у сфері публічних закупівель»; удосконалено класифікатор «Єдиний закупівельний словник», який є аналогом відповідного європейського класифікатора (класифікатор було доповнено новими товарами, роботами та послугами, а також виправлено окремі технічні неточності); здійснено інтеграцію електронної системи закупівель ProZorro з Єдиним державним реєстром юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, завдяки якій з'явилась функція автоматичної перевірки даних учасника у цьому реєстрі.

Подальша реалізація цінностей та принципів системи ProZorro забезпечується у новій моделі аукціонів ProZorro. Продажі, метою якої є прозора, швидка та ефективна реалізація державного й комунального майна, а також запобігання корупції завдяки централізації даних, громадському контролю та розширенню кола покупців [3]. Ця система є яскравим прикладом синергії влади, бізнесу та громадянського суспільства.

На теперішній час до платформи ProZorro. Продажі продовжують активно долучатися державні та комунальні підприємства, підпорядковані міським та обласним адміністраціям. Головною метою ProZorro. Продажі на 2018 р. є розпродаж активів десятків банків-банкрутів, запуск «малої» приватизації спільно із Фондом державного майна України, заведення лотів Укрзалізниці й інших великих держпідприємств, а також приєднання до системи всіх областей країни. Станом на 17.09.2018 року ProZorro. Продажі вже заробили для держави понад 124 млн грн на 95 успішних аукціонах з малої приватизації. Кількість об'єктів в системі сягнула 977, а кількість оголошених аукціонів – 556 [4].

Серед дієвих інструментів запобігання корупції слід відзначити впровадження інших електронних систем публічного доступу до інформації про публічні ресурси, таких як єдиний веб-портал використання публічних коштів E-data та відкриття державних майнових реєстрів. Їх подальший розвиток поряд із удосконаленням нормативного поля спроможний забезпечити синергетичний ефект для подолання корупції на рівні державної та місцевої влади. Істотним поступом на шляху боротьби з корупцією став запуск Офіційного порталу публічних фінансів України E-data. Згідно із Законом України «Про відкритість використання публічних коштів» усі дані про витрачання коштів державного та місцевого бюджетів мають оприлюднюватися на порталі. На сьогодні успішно реалізується перший в Україні державний безкоштовний масовий онлайн-курс «Публічні закупівлі» для спеціалістів закупівельників, а також усіх, хто цікавиться, як правильно проводити закупівлі та ефективно витратити кошти платників податків [1].

Державні закупівлі, які до недавнього часу були чи не найбільш тіньовою системою у нашій країні, одними з перших потребували належного регулювання. Адже боротьба з корупцією – це те, що дає позитивний результат для країни в цілому. Щороку державні закупівлі товарів, робіт та послуг становлять у середньому 13 % від ВВП. Тривалий час ці процеси відбувалися за корумпованими схемами. Без кардинального внесення змін у чинну систему публічних та допорогових закупівель неможливо буде забезпечити зменшення/ліквідацію корупційних ризиків на всіх ланках цієї сфери [5].

Список бібліографічних посилань

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2018 році : аналітична доповідь до щорічного звернення Президента України до Верховної Ради України // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Desktop/analit_dopovid_POSLANNYA_2018_FINAL%20(2)(1).pdf (дата звернення 04.10.2018).
2. Про Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожню карту») : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 175-р. // База даних Законодавство України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-%D1%80> (дата звернення 04.10.2018).
3. ProZorro.Продажі – ProZorro.Sale. Мета та принципи реформи. URL: <https://prozorro.sale/aim> (дата звернення 04.10.2018).
4. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : офіц. сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення 04.10.2018).

5. ProZorro: корупційно, бездарно та не прозоро. *Резонанс*. 2018. 16 березня. URL: <http://resonance.ua/prozorro-korupciyno-bezdarno-ta-ne-prozoro/> (дата звернення 04.10.2018).

Одержано 05.10.2018

УДК 34.06+351.74+623.09

Руслан Гельманович ВАЛЄЄВ,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Юрій Вікторович ГЕРАСИМЧУК,

заступник декана факультету підготовки фахівців

для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ГРУПУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЯК ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ»

Проблеми становлення Національної поліції України як нової правоохоронної інституції привертають увагу науковців і громадськості, що обумовлено важливістю завдань цього державного органу у розбудови правової держави та високим ступенем його наближеності до населення. У зв'язку з цим, правовим та організаційним проблемам протидії злочинам присвятили наукові розвідки багато фахівців. Окремим аспектом протидії злочинам постає застосування поліцією заходів примусу. Цьому аспектові лише в останні роки в Україні присвятили свої дослідження, зокрема, В. Біліченко, Ю. Гнусов, В. Домніцак, О. Комісаров, Г. Новицький, В. Осадчий, А. Пашаєв, І. Сторожук, В. Трояновський, В. Шиян, автори різних науково-практичних коментарів до профільного Закону та інші. Проте структурування спеціальних засобів як поліцейських заходів примусу згідно Закону України «Про Національну поліцію» ще не стала об'єктом спеціального дослідження.

За своєю юридичною природою поліцейські заходи примусу є «винятковими заходами адміністративного примусу, що безпосередньо припиняють наявні правопорушення або об'єктивно протиправні діяння» [1, с. 2]. Їхній виключний характер передбачає, що вони застосовуються поліцейськими за умов, що інші поліцейські заходи не є ефективними у цій ситуації.

До заходів поліцейського примусу законодавство відносить 1) фізичний вплив (силу), 2) застосування спеціальних засобів та 3) застосування вогнепальної зброї [2]. Спеціальні засоби дефінуються у частині третій ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» як «сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин» [2].

Певне непорозуміння викликає вживання термінів «застосування спеціальних засобів» (ч. 1 та 3 ст. 42 профільного Закону) та «використання спеціальних засобів» (частина четверта цієї ж статті, яка передбачає, що «Для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби...» [2] (курсив наш. – РВ)). Системне тлумачення відповідних правових норм дозволяють нам уникнути протиріччя та зробити висновок, що використання спеціальних засобів поліцейським є застосуванням ним відповідного поліцейського заходу примусу, тобто *використовуються* фізичні об'єкти, а поліцейські заходи, як «дія або комплекс дій» [2] – *застосовуються*.

Професійна підготовка поліцейських, у тому числі до застосування примусових заходів, передбачає етап усвідомлення різноманіття спеціальних засобів, структурування їх функціональних особливостей та призначення. Це неможливо досягти без групування чи класифікації цих засобів. Тривалий час відповідна типологія передбачала виокремлення:

1. Засобів активної оборони.
2. Засобів індивідуального захисту.
3. Засобів забезпечення спеціальних операцій.
4. Пристроїв для проникнення у транспортні засоби та приміщення, захоплені правопорушниками.
5. Транспортних засобів і спеціальних технічних засобів забезпечення правопорядку (див., напр.: [3, с. 181]).

Але з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію», з урахуванням вище процитованої частини третьої ст. 42 цього Закону, можна структурувати спеціальні засоби на три групи/типу:

- 1) засоби захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї);
- 2) засоби тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника);
- 3) засоби пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують.

Аналізуючи перелік видів спеціальних засобів, наведений у частині четвертій ст. 42 профільного Закону, та загальні правила застосування спеціальних засобів, закріплені у частині третій ст. 45 цього Закону, можемо наступним чином розподілити перераховані в них засоби.

Група засобів тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника):

- гумові та пластикові кийки;
- електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії;
- засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;
- пристрої, гранати та боєприпаси світлозвучової дії;
- засоби акустичного та мікрохвильового впливу;
- пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії;
- засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами.

Група засобів пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують:

- засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);
- засоби примусової зупинки транспорту;
- спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби.

У свою чергу, за пристроями, гранатами, боєприпасами та малогабаритними підривними пристроями для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень, службовими собаками та конями, водометами, бронемашинами та іншими спеціальними транспортними засобами можна визнати мультигруповий, поліфункціональний характер.

Як бачимо, жоден різновид спеціальних засобів, перерахований у ч. 4 ст. 42 зазначеного Закону, не віднесено нами до першої групи – засоби захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї). Це пояснюється тим, що «не є заходом примусу використання поліцейським засобів індивідуального захисту (шоломів, бронезилетів та іншого спеціального екіпірування)» [2].

Полемічним питанням залишається, чи є вичерпним перелік видів спеціальних засобів, наведений у частині четвертій ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію». На нашу думку, законодавство не визначає цей перелік як вичерпний. Зокрема, вимога частини п'ятої ст. 42 зазначеного Закону «Поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені цим Законом» наголошує вичерпний перелік заходів примусу (фізичний вплив – застосування спеціальних засобів – застосування вогнепальної зброї), а не встановлює вичерпність наведеного у попередній частині переліку спеціальних засобів.

Отже, можемо зробити висновок, що нами запропоновано групування спеціальних заходів як поліцейських заходів примусу згідно Закону України «Про Національну поліцію» на три групи та запропоновано визнати невичерпний характер переліку видів засобів, закріплених у частині четвертій ст. 42 цього Закону.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.
2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
3. Носов В. В. Спеціальна техніка в ОВС : дидакт. матеріали до провед. практ. занять. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 216 с.
4. Науково-практичний коментар розділів IV «Повноваження поліції» та розділів V «Поліцейські заходи» // Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію». Харків : Право, 2016. 178 с.
5. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Петкова С. В. 2-ге вид. Київ : Центр учб. літ., 2016. 292 с.

Одержано 22.10.2018

УДК 343.71

Віктор Іванович ВАСИЛИНЧУК,

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ;*

Дмитро Йосипович НИКИФОРЧУК,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Чинне законодавство України, включаючи кримінальний процесуальний кодекс, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні тощо, не надає визначення поняття «конфіденційне співробітництво», проте використовує дану категорію, зокрема: ст. 275 КПК України не дає визначення цій процесуальній дії, а лише зазначає, що під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом [1].

Якщо звернутись до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», то там теж зазначається термін «конфіденційне співробітництво», зокрема у ст. 6, 8, 10, 11, 14, проте відсутнє визначення даного поняття у цьому нормативно-правовому акті [2].

У Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні також зазначається такі категорії як «конфіденційне співробітництво», «конфіденційні особи» та «забезпечення конфіденційності», зокрема у п. 2.9, 3.19, 4.10, проте, аналогічно не дано визначення поняття «конфіденційне співробітництво» [3].

Вирішуючи питання щодо визначення поняття «конфіденційне співробітництво» варто звернутись до українського тлумачного словника, де зазначається наступне:

– категорія «конфіденційний» тлумачиться як «який не підлягає розголосі; довірчий, таємний»;

– категорія «співробітництво» має, відповідно, таке тлумачення : «спільна діяльність, спільні дії» [4].

Отже, можна дійти висновку що дане словосполучення передбачає собою спільну діяльність, що не передбачає розголосу, є таємною.

Визначення конфіденційному співробітництву дає й англійський юридичний словник, де зазначається, що конфіденційне співробітництво це певне письмове спілкування, що передбачає конфіденційне збереження[5].

Якщо ж звернутись не до законодавця, а до точки зору вітчизняних науковців, то наприклад, на думку В. Я. Тація, конфіденційним співробітництвом можна вважати : «негласні відносини, що встановлюються уповноваженими органами з повнолітньою дієздатною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства) і на засадах добровільності та конспіративності використовуються для вирішення завдань кримінального провадження» [5].

Дане визначення є більш точним, оскільки уже більш деталізовані фізичні особи, з якими здійснюється співробітництво, проте досить невизначеним є словосполучення «уповноважені органи», тобто чітко не прописано, які саме органи у державі мають право здійснювати конфіденційне співробітництво.

На думку ж іншого українського вченого-правознавця В. М. Тертишника конфіденційне співробітництво можна визначити таким чином:

«Конфіденційна співпраця – це негласна співпраця між уповноваженими особами оперативних підрозділів органів оперативно-розшукової юрисдикції з повнолітньою дієздатною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства) на засадах добровільності та конспіративності, яке відповідно до законодавства про оперативно-розшукову діяльність використовується для вирішення завдань кримінального провадження та завдань оперативно-розшукової діяльності [6].

Отже автор зазначає, що суб'єктами конфіденційного співробітництва є підрозділи органів оперативно-розшукової діяльності, лише повнолітні дієздатні особи, завданням їх співпраці є вирішення завдань кримінального провадження чи оперативно-розшукової діяльності, де конфіденційне співробітництво є їх знаряддям задля досягнення поставлених перед ними цілей.

В проєкті Закону України «Про оперативно – розшукову діяльність» від 3 березня 2016 року № 4778, зазначається що чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» було прийнято у 1992 році й на даний час є всі ознаки його морального старіння, невідповідність існуючим суспільним та правовим реаліям, яка актуалізувалася протягом останніх трьох років. Це зумовлює необхідність кардинальних змін, реалізація яких є доцільною в новому законодавчому акті. Тому авторами законопроект вперше було систематизовано визначення термінів які застосовуються у даному законі де під конфіденційне співробітництвом тлумачиться – взаємодія громадян з оперативними підрозділами правоохоронних органів, яка полягає у наданні ними на засадах добровільності систематичної законспірованої допомоги у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності [7].

Аналізуючи чинне українське законодавство, наукові доробки вітчизняних вчених та іноземні джерела, можна зробити висновок, що задля ефективного використання тієї чи іншої дії варто спочатку визначити, що це таке, суб'єктів та об'єкт такої дії, а в нашому випадку – конфіденційного співробітництва. У цьому напрямку поки що науковці випереджають законодавця, чим доводять те, що сучасна юридична наука спрямована на вдосконалення і рух українського законодавства. Що ж до пропозицій з приводу визначення поняття « конфіденційне співробітництво», то пропонується наступний варіант:

Конфіденційне співробітництво – складовою частиною оперативно-розшукової діяльності уповноважених оперативних підрозділів, заснована на негласному співробітництві з повнолітніми, дієздатними громадянами України, особами без громадянства та іноземцями, яка полягає у наданні ними на засадах добровільності законспірованої допомоги у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства.

Отже, можна зробити висновок що, конфіденти – це приватні фізичні особи, з якими уповноважені оперативні підрозділи, встановили на платній чи безплатній основі відносини співробітництва, передбачаючи у наданні ними на засадах добровільності законспірованої допомоги у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : (із змінами та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
3. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 19.10.2018).
4. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Київ : Аконіт, 2001. Т. 1: А–К. 926 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.
6. Тертишник Б. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ : А. С. К., 2007. 1056 с.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : проект закону України від 03.06.2016 № 4778 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59321 (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 16.10.2018

УДК 343.985.7

Ігор Анатолійович ВОЛКОВ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Особливої актуальності стан законності та службової дисципліни набуває через факти корупції, зловживання працівниками Національної поліції своїм службовим становищем, випадки інших порушень ними закону. Означені явища викликають велику стурбованість керівництва Національної поліції України, суспільства, сприяють процесу відчуження громадян від правоохоронних структур, знижують ефективність правозастосовних і профілактичних заходів. Інтерес до виявлення, попередження та припинення злочинів, що вчиняють працівники Національної поліції, в останні роки викликаний двома обставинами: по-перше, високою загальною криміналізацією суспільства; по-друге, практичною потребою в ефективній роботі механізму Національної поліції щодо забезпечення законності і правопорядку в державі.

Розробка наукової теорії протидії злочинності працівників Національної поліції на сучасному етапі реформування правоохоронної системи є одним з головних пріоритетних напрямів відомчої політики удосконалення і підвищення ефективності роботи з персоналом з метою зниження рівня порушень дисципліни й законності в ході виконання завдань із захисту правопорядку у державі, повернення довіри населення до себе тощо.

Ідея забезпечення внутрішньої безпеки Національної поліції України передбачає ефективне використання всього організаційно-управлінського потенціалу відомства з метою протидії злочинам, що вчиняються працівниками Національної поліції у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Таким чином, кінцевою метою оперативно-розшукової протидії підрозділами внутрішньої безпеки злочинам, що вчиняються працівниками Національної поліції є забезпечення ефективності функціонування відомства.

Зважаючи на те, що злочини, які вчиняються працівниками Національної поліції, найчастіше носять прихований або завуальований характер, оперативно-розшукова протидія підрозділів внутрішньої безпеки, набуває важливого значення.

Однією з головних функцій діяльності підрозділів внутрішньої безпеки щодо запобігання, виявлення, попередження і припинення кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, що готуються або вчинені поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками Національної поліції, є вивчення та протидія, шляхом використання оперативно-розшукових можливостей, механізму протиправної діяльності, що містить у собі способи скоєння правопорушень, відтворення слідів кримінальних подій, типології поведження осіб, підозрюваних у їх скоєнні.

Поінформованість щодо механізму протиправної діяльності працівників поліції береться з узагальнень практики боротьби з правопорушеннями цього виду чи вивчення оперативно-розшукової характеристики злочинів поліцейських, що дозволяє підрозділам внутрішньої безпеки визначити:

- принципovu необхідність і доцільність застосування відповідних оперативно-розшукових заходів для їх своєчасного виявлення і припинення;

- пріоритетність і послідовність застосування тих чи інших сил, засобів і форм оперативно-розшукової діяльності для збору, збереження і систематизації фактичних даних про підготовлювані або вчинені злочини;

- технічні засоби і тактичні прийоми проведення оперативно-розшукових заходів з урахуванням накопиченого позитивного і негативного досвіду та наявних можливостей.

Вважаємо, що найбільш актуальними питаннями наукового дослідження оперативно-розшукової протидії підрозділами внутрішньої безпеки злочинам, що вчиняються працівниками Національної поліції, є аналіз нормативно-правового регулювання протидії підрозділами внутрішньої безпеки злочинам та оперативно-розшукова характеристика зазначених злочинів; розстановка сил і засобів оперативно-розшукової діяльності під час зазначеної протидії; дослідження питань оперативно-розшукової профілактики злочинів, що вчиняються працівниками Національної поліції та інформаційне забезпечення діяльності підрозділів внутрішньої безпеки. До найбільш проблемних відносяться також питання тактики проведення заходів оперативного (ініціативного) пошуку інформації та оперативно-розшукового забезпечення підрозділами внутрішньої безпеки досудового розслідування злочинів, що вчиняються працівниками Національної поліції.

Наприкінці слід зазначити, що наукова аргументація теоретичних висновків і положень дослідження можлива за умови вирішення під час дослідження окремих завдань, пов'язаних із діяльністю підрозділів внутрішньої безпеки, серед яких аналіз результатів:

- виявлення фактів втягнення поліцейських, державних службовців та інших працівників поліції у злочинну діяльність, здійснення профілактичних заходів стосовно них, а за наявності достатніх законних підстав документування вказаних протиправних дій;

- запобігання, виявлення, попередження і припинення фактів здійснення (або фактів сприяння, підбурювання чи терпимого ставлення) поліцейськими будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання;

- здійснення в межах компетенції організаційних та практичних заходів щодо реалізації та дотримання вимог антикорупційного законодавства України;

- здійснення в межах компетенції заходів щодо запобігання та припинення фактів вчинення працівниками поліції дій з надання будь-яких привілеїв або встановлення обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками;

- здійснення відповідно до компетенції комплексу заходів спрямованих на виявлення, запобігання, попередження та припинення порушень у сфері фінансово-господарської діяльності в системі Національної поліції України;

- збирання, накопичення, систематизації інформації щодо негативних явищ і тенденцій у системі Національної поліції України, а також ужиття заходів щодо їх запобігання;

- здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення, попередження, припинення та документування кримінальних правопорушень, що готуються поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками поліції, а також корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень;

– здійснення оперативного обслуговування системи Національної поліції України з метою своєчасного отримання даних про факти кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, що готуються або вчинені поліцейськими, необхідних для виконання завдань ДВБ щодо формування та забезпечення реалізації заходів з питань внутрішньої безпеки в Національній поліції України, а також організації і здійснення заходів захисту поліцейських, державних службовців та інших працівників поліції від перешкоджання їм у виконанні службових обов'язків;

– виконання письмових доручень слідчого, прокурора щодо здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, а також з питань здійснення оперативно-розшукової діяльності за напрямками роботи ДВБ;

– забезпечення у межах компетенції взаємодії та обміну інформацією з органами поліції, іншими правоохоронними органами, органами державної влади з питань попередження та виявлення кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень серед поліцейських, державних службовців та інших працівників поліції [1].

Список бібліографічних посилань

1. Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України // Національна поліція України : офіц. сайт. URL: http://old.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/printable_article/1820018 (дата звернення: 19.10.2017).

Одержано 22.10.2018

УДК 343.326: 343.851

Марина Олександрівна ВОЛОШИНА,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНТРОЛЮ ЗА ТЕЛЕФОННИМИ РОЗМОВАМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Ефективність здійснення контролю за телефонними розмовами обумовлюється не тільки поєднанням правових, організаційно-тактичних прийомів і способів його проведення, а й використанням отриманих результатів у процесуальній діяльності для розслідування злочину. Адже отримання й використання інформації, яка передається транспортними телекомунікаційними мережами, шляхом застосування технічних засобів – це необхідний та ефективний спосіб отримання інформації, яка направлена на боротьбу зі злочинністю.

Законодавець у ч. 1 ст. 263 КПК України передбачив, що шляхом проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж існує можливість негласного отримання інформації у вигляді знаків, сигналів, письмового тексту, зображень, звуків, повідомлень будь-якого виду, яка передається засобами телекомунікацій (електрозв'язку) [1].

Під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, як різновиду негласних слідчих (розшукових) дій уповноважені підрозділи Національної поліції, використовуючи відповідні технічні засоби, здійснюють спостереження, відбір та фіксацію змісту інформації, яка передається особами один одному, а також одержання, перетворення і фіксацію різних видів сигналів, письмового тексту, зображень, звуків, що передаються каналами зв'язку. У результаті таких дій отримується інформація, яка має оперативно-процесуальне значення, вказує на ознаки кримінального правопорушення у діях підозрюваного, а також інформація, щодо протиправної діяльності окремих осіб.

Підрозділи Національної поліції здійснюючи контроль за телефонними розмовами, використовуючи технічні засоби встановлюють: факт передачі інформації з фіксацією змісту відомостей, що передаються, установлення особи, якій ця інформація надходить, кінцевого обладнання тощо; відомості про початок, кінець, тривалість і зміст з'єднання розмовників; зміст електронної пошти або SMS, MMS повідомлень; зміст телефонних розмов тощо.

Результати контролю за телефонними розмовами, який здійснюють підрозділи Національної поліції, щодо їх цільового використання можливо розділити на дві групи:

1. Відомості інформаційного характеру, що свідчать про можливі джерела фактичних даних (наприклад, зв'язки підозрюваного, можливість існування співучасників,

встановлення місця зберігання предметів і документів, які мають доказове значення для досудового розслідування та ін.) та впливають на вибір організаційних-тактичних прийомів здійснення процесуальних дій (обшук, впізнання, одночасний допит двох чи більше осіб, застосування заходів забезпечення кримінального провадження).

2. Відомості, які мають безпосереднє доказове значення, тобто фактичні дані, які вказують на ознаки протиправних дій.

Інформація, що отримується у результаті таких дій, у режимі реального часу, фіксується на магнітних (цифрових) носіях інформації у форматі, який придатний для відтворення слідчим, прокурором або судом з метою проведення інших процесуальних дій. Фонограма – це матеріальний носій інформації, на якому міститься звукова інформація, щодо обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Згідно з ч. 1 та 2 ст. 252 КПК України фіксація перебігу і результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж має відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим чинним КПК України [1]. За результатами проведення контролю за телефонними розмовами складається протокол, до якого долучаються додатки (фонограма). З цієї законодавчої вимоги залишається не зрозумілим, хто наділений обов'язком складати протокол: підрозділи Національної поліції чи слідчий, який ініціював таке прослуховування? З цього приводу, зазначимо, що у п. 4.1. Інструкції вказано, що протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження [2].

Тому, беручи до уваги наведене, пропонуємо встановити суб'єктний склад осіб, що наділені обов'язком складання протоколу щодо інформації, яка отримується у результаті контролю за телефонними розмовами, шляхом заміни у другому реченні ч. 1 ст. 252 КПК України слів «складається протокол» словами «слідчим складається протокол, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу».

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що результати контролю за телефонними розмовами підрозділами Національної поліції – це ефективний засіб кримінального процесуального доказування, який водночас, з урахуванням практики його застосування, потребує постійного удосконалення.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.10.2018).

Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 16.11.2012. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.28/29

Володимир Сергійович ВОРОНА,

кандидат юридичних наук,

головний спеціаліст сектору з питань запобігання і виявлення корупції

Головного територіального управління юстиції у Харківській області

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Призначення покарання як акт застосування кари до злочинців у всі часи розвитку людства привертало увагу науковців. Кримінальне право Київської Русі мало свої особливості. Історичні джерела кримінального права дають змогу пересвідчитись в тому, що

основний масив норм був присвячений злочинам та покаранню. Помітну роль при призначенні покарання відігравали спеціальні засади призначення покарання.

Визначною пам'яткою права часів Київської Русі, що дійшла до нашого часу, є Руська Правда князя Ярослава Володимировича, відомого також як Мудрий. Вона являла собою збірник статей, які містили норми щодо регулювання цивільних, кримінальних та навіть процесуальних правовідносин. Як зазначає І. Я. Терлюк, кримінальне право в Київській Русі мало достатньо високий рівень розвитку й за ступенем розробленості його норм превалювало над іншими галузями [1, с. 10].

Аналіз змісту тієї чи іншої норми того часу дає підстави говорити про наявність в Руській Правді правил, які регламентують призначення покарання і за своєю суттю є спеціальними.

Так, до таких правил призначення покарання можна відносити порядок сплати верв'ю дикої вири у випадку, коли злочинець невідомий, а тіло жертви було знайдено на території даної верві. Статті 4 та 5 Просторової редакції передбачали: «Якщо яка-небудь верв буде платити дику виру, нехай виплачує ту виру стільки часу, скільки буде платити, тому що вони платять без злочинця. Якщо злочинець є членом їх верви, то в цьому випадку допомагати (общинникам) злочинцеві, оскільки раніше він їм допомагав (виплачувати виру)». До того ж, «якщо хто не вкладається в дику виру, тому люди не допомагають, але він платить сам» (ст. 8) [2]. Тобто в даному випадку йшлося про призначення покарання не особі, що вчинила злочин, а громаді, якою виступала саме верв, що характеризує тогочасний стан організації суспільства.

Також Руська Правда передбачала особливості при призначенні покарання за незакінчений злочин, що відображено в ст. 30 Просторової редакції: «Якщо (хто) вдарить мечем, але не зарубає на смерть, то 3 гривні, а самому (потерпілому) гривня за рану на лікування ...». В доповнення ст. 24 встановлювала: «Якщо ж, вийнявши меч, не вдарить, то гривня кун» [2].

Специфічно було врегульовано питання щодо призначення різних стягнень окремим категоріям осіб, які на час дії Руської Правди не вважалися суб'єктами злочину. Мова йде про холопів, закупів, смердів та інших людей. В ст. 46 зазначено: «Якщо виявляться злодії холопами, то суд княжий. Якщо виявляться злодії холопами, або князівськими, або боярськими, або належать ченцям, то їх князь штрафом не карає, бо вони невольні, але нехай подвійно платить (їх пан) позивачеві за шкоду» [2]. Отже, за дії холопа відповідав його власник, наприклад князь чи боярин.

Підтвердження такого висновку знаходимо також в ст. 63: «Якщо повний холоп вкраде чийогось коня, то платити за нього 2 гривні» та ст. 65: «Якщо холоп ударить вільну людину і втече в будинок, а пан його не видасть, то платити за нього пану 12 гривень». Але найбільш яскраво становище тогочасних холопів відображено в ст. 89: «А за вбивство холопа або роби виру не платять; але якщо хто-небудь з них буде убитий без провини, то за холопа або за робу платять призначені судом гроші, а князю 12 гривень штрафу» [2].

Незважаючи на такий стан речей, Ярославичі продовжили гуманну лінію розвитку кримінального права, започатковану їх батьком. Адже Правда Ярослава не лише обмежила застосування кровної помсти, а й виключила смертну кару з переліку покарань [3, с. 6]. Взагалі, приватна помста, як слушно зазначає Ю. В. Шинкарьов, спочатку обмежується, а потім і зовсім зникає з нормативно-правових пам'яток [4, с. 122].

На відміну від холопа, закуп мав дещо більший обсяг прав, був певною мірою захищений від свавілля господаря: «Якщо у пана пашенний закуп, а він погубить свого коня, то (пану) не треба платити йому, але якщо пан дав йому плуг і борону і від нього ж стягує купу, то, погубивши їх, він платить; якщо пан відішле його у своїй справі, а що-небудь панське загине в його відсутність, то за це йому платити не треба». «Якщо пан завдасть шкоди за купу, завдасть шкоду його купі або особистої власності, то це все йому відшкодувати, а за шкоду йому платити 60 кун» (ст. 57 та 59 Просторової редакції відповідно).

Проте все ж не слід забувати, що Руська Правда охороняла першочергово інтереси феодалів, а не феодално-залежного населення. Тому й положення ст. 62 вказують, що: «Якщо пан б'є закупа за діло, то він не винен». З іншого боку, згідно ст. 56 за втечу за купу призначалось суворе покарання: «Якщо закуп біжить від пана, то стає повним (холопом)» [2].

Згадує дана пам'ятка права також про смердів і огнищанинів та специфіку призначення їм покарання, що відображено в ст. 78 Просторової редакції: «Якщо смерд мучить смерда без княжого повеління, то 3 гривні штрафу князю, а за страждання (потерпілому) гривня кун; якщо хто буде мучити огнищанина, то 12 гривень штрафу князю, а за страждання (потерпілому) гривня» [2].

Окремі особливості застосування інституту покарання були передбачені також стосовно вільних людей, наприклад купців, чия діяльність була пов'язана з ризиком та можливістю виникнення форс-мажорних випадків. Відповідно до ст. 54: «Якщо який-небудь купець, відправившись куди-небудь з чужими грошима, зазнає корабельної аварії, або нападуть на нього, або від вогню постраждає, то не творити над ним насильства, не продавати його; але якщо він стане щорічно виплачувати борг, то нехай так і платить, бо ця погуба від Бога, а він невинний; якщо ж він проп'є або поб'ється об заклад (проспорить), або по нерозумінню пошкодить чужий товар, то нехай буде так, як захочуть ті, чий це товар: чи будуть чекати, поки він виплатить, це їх право, чи продадуть його, це їх право» [2].

Важливою, з огляду на предмет дослідження, в Руській Правді є норма, що бере до уваги особливості психологічного та фізіологічного стану винного в момент вчинення злочину, наявність в його діях вини. Вона відображена в ст. 62: «Якщо пан б'є закупа не міркуючи, п'яним і без провини, то слід платити (штраф князю) як і за вільного, так і за закупа» [2].

Таким чином, хоча Руська Правда, за твердженням М. В. Калачова, й не може називатися офіційним документом, а є лише збірником, що укладений окремими особами, в різний час та доповнений під впливом різних обставин [5], все ж таки вона містила окремі положення, які стосувались спеціальних засад призначення покарання, що говорить про її передовий характер. Характерні особливості призначення покарання полягають в тому, що тогочасний закон про кримінальну відповідальність містив такі конструкції, які на сьогодні можна віднести до спеціальних засад призначення покарання, а саме: призначення покарання за незакінчений злочин, врахування при призначенні покарання внутрішнього стану особи, яка вчинила злочин, й інші не характерні для сучасного права правила призначення покарання, але такі, що вказують на прогресивний характер кримінального права та призначення кримінального покарання за часів Київської Русі.

Список бібліографічних посилань

1. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навч. посіб. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.
2. Русская Правда. Тексты на основании 7 списков и 5 редакций / сост. С. Юшков ; Укр. акад. наук, Институт истории материальной культуры. Киев : Изд-во Укр. акад. наук, 1935. URL: <http://litopys.org.ua/yushkov/yu.htm> (дата звернення: 10.10.2918).
3. Єрмолаєв В. М. Правда Руська Ярослава Мудрого: до витоків і традицій вітчизняного законодавства. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 3–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rz_2015_129_3 (дата звернення: 10.10.2918).
4. Шинкарьов Ю. В. Покарання як основний захід кримінально-правового характеру за Руською Правдою. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2011. Вип. 16. С. 119–124.
5. Текстъ Русской Правды на основании четырехъ списковъ разныхъ редакцій / издалъ Н. Калачовъ. М. : Тип. Августа Семена, 1846. 66 с.

Одержано 16.10.2018

УДК 343.34

Володимир Валентинович ГОЛУБОШ,

здобувач Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ ФОРМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Форми об'єктивної сторони злочинів проти громадської безпеки охоплюють багато діянь. Особливої уваги вимагають деякі з них, на нашу думку – досить суперечливі.

Вимагає уваги таке діяння, як розтрата предметів злочину, передбаченого ст. 262 КК, яка при конструюванні диспозиції ст. 262 КК залишилась поза увагою законодавця [1, с. 96]. Розтрата предметів злочину, передбачених ст. 262 КК, необґрунтовано залишилась за

межами кримінальної відповідальності, адже дані предмети, так само як і майно (предмет злочинів проти власності) можуть вийти з-під державного контролю у зв'язку з їх розтратою особою, якій ці предмети були ввірені або перебували у її віданні. Тому доцільно у ст. 262 КК після слів «привласнення» вказати «розтрата».

Варто звернути увагу ще на один момент щодо об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 262 КК. І О. М. Сарнавський, який вперше висловив пропозицію [1, с. 103], і В. Л. Соколовський, який підтримав її [2, с. 131–132], обґрунтовано звертали увагу на конструктивний недолік законодавця при побудові ч. 3 ст. 262 КК: у даній нормі не передбачається кримінальна відповідальність за вчинення розбою з метою викрадення вибухових пристроїв та за вчинення вимагання вибухових пристроїв, поєднаного з насильством, небезпечним для життя і здоров'я. Ми повністю приєднуємося до позицій вказаних дослідників і підтримуємо раніше висловлені пропозиції щодо усунення недоліку щодо визначення ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 262 КК.

Далі варто звернути увагу на діяння, відповідальність за які передбачається у ст. 263–263-1 КК. Так, положення Постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» розтлумачують виготовлення холодної чи вогнепальної зброї як умисні дії по їх створенню чи переробленню (п. 13) [3]. В науковій літературі висловлюється думка, що переробка вогнепальної зброї (ч. 1 ст. 263-1) – це здійснення без передбаченого дозволу впливу на вже наявну вогнепальну зброю з метою змінити її окремі властивості [4, с. 602] (перероблення ракетниці, стартового, будівельного, газового пістолета, інших пристроїв, пристосованих для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії у зброю, придатну до стрільби, або мисливської (зокрема – гладкоствольної) зброї – в обріз). У науковій літературі фактично ототожнюється виготовлення і переробка предметів аналізованого злочину [4, с. 602]. Така ж ситуація спостерігається і в положеннях п. 13 Постанови ПВСУ № 3 [3]. Таким чином, ми можемо констатувати розуміння переробки як способу виготовлення предметів аналізованого злочину.

Як вказано в Словнику української мови, термін «переробляти» має кілька значень: а) піддавати обробці; б) піддаючи обробці, перетворювати на що-небудь, виготовляти щось із якогось матеріалу, сировини; в) перетворювати на що-небудь; г) робити з чого-небудь щось інше; д) надавати чому-небудь нового, зміненого вигляду; е) перетворювати, змінювати що-небудь; є) робити заново, по-іншому, виправляючи, змінюючи що-небудь [5, с. 268].

Незважаючи на різне, на перший погляд, семантичне значення терміну «виготовлення» і «переробка», їх сутність є однаковою: в процесі вказаних дій особа або отримує зброю, придатну до стрільби, або удосконалює її вражаючі властивості. Тому видається доцільним виключити слово «переробка» з назви і тексту ч. 1 ст. 263-1 КК, при цьому взявши за основу положення п. 13 Постанови ПВСУ № 3 щодо розуміння «переробки» як складового елементу «виготовлення».

При розгляді сутності термінів «зміна маркування» та «фальсифікація», спеціалісти Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України звернули увагу, у випадках, коли йдеться про нанесення замість одного маркування іншого (неправильного), то ці дії охоплюються терміном «зміна маркування», що, до речі, охоплює і випадки зміни частини маркування [6]. З огляду на вищевикладене, сенс застосування у тексті статті слова «фальсифікація» є незрозумілим. А, отже, логічно розуміти термін «фальсифікація» як складовий елемент «зміни маркування». Тому ми вважаємо за необхідне виключити термін «фальсифікація» з назви і частини першої ст. 263-1 КК.

Список бібліографічних посилань

1. Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 218 с.
2. Соколовський В. Л. Громадська безпека як об'єкт злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 262 с.

3. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 3 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02> (дата звернення: 16.10.2018).

4. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

5. Словник української мови : в 11 т. : Т. 6. Київ, 1975. 528 с.

6. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення зміни до статті 263-1 Кримінального кодексу України у зв'язку із приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb> (дата звернення: 16.10.2018).

Одержано 28.09.2018

УДК 343.12+343.143

Олександр Васильович ГОРБАЧОВ,

кандидат юридичних наук,

начальник управління карного розшуку

Головного управління Національної поліції в Харківській області

ПЛАНУВАННЯ ЗАХОДІВ УПРОВАДЖЕННЯ В ЗЛОЧИННЕ СЕРЕДОВИЩЕ ОСІБ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ СПЕЦІАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ З РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ

Як переконливо свідчить аналіз практики, планування є одним із найважливіших елементів організації залучення громадян до конфіденційного співробітництва, забезпечуючи цілеспрямовану та планомірну роботу оперативних підрозділів Національної поліції з ефективного використання сил, методів, засобів та заходів ОРД у цьому напрямі.

Накопичений практичний досвід свідчить про те, що там, де оперативні підрозділи будують свою роботу за ретельно продуманими планами, розрахованими на комплексне використання сил, методів, засобів та заходів, вони завжди досягають позитивного результату у процесі ОРД. Водночас нехтування планування спричиняє неорганізованість у роботі, призводить до плинності кадрів і браку перспектив посилення протидії злочинам [1, с. 81].

Планування (дія за значенням планувати) – мати намір зробити, виконати що-небудь; визначати за планом термін виконання, здійснення чого-небудь [2, с. 979]. Планування – це процес вибору цілей і рішень, необхідних для їх досягнення; це заздалегідь прийняте рішення про те, що робити, коли робити і хто робитиме. Плани забезпечують раціональний підхід до заздалегідь вибраних цілей [3].

Слід зазначити, що останнім часом комплексно питаннями організації і тактики залучення громадян до конфіденційного співробітництва підрозділами карного розшуку, зокрема визначенням особливостей організації і планування заходів залучення громадян до конфіденційного співробітництва, займався В. В. Редька [4]. У цілому, підтримуючи загальні положення його дисертації, слід зауважити, що автором не було приділено достатньо уваги питанням забезпечення безпеки осіб, які залучаються до конфіденційного співробітництва. У той же час заслуговує на увагу запропоноване автором визначення питання «організації планування заходів залучення громадян до конфіденційного співробітництва підрозділами карного розшуку», під яким він розуміє – діяльність оперативного підрозділу з узгодження цілей і завдань перекриття негласним апаратом осіб, об'єктів, маршрутів або на підставі проблеми, що виникла на території обслуговування, або потреб підрозділу на поточний і майбутній періоди та вироблення найраціональніших шляхів і засобів їх досягнення. Зважаючи на наведене, а також на гармонізацію вітчизняного законодавства у відповідності до європейських норм і стандартів, використовуючи філософський прийом розкриття

поняття через зіставлення його з подібним йому поняттям, спираючись на власний практичний досвід роботи в оперативних підрозділах Національної поліції, нами розроблено та вперше запропоновано дефініцію процесу планування заходів впровадження в злочинне середовище осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи.

Отже, організація планування заходів впровадження в злочинне середовище осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи – це комплексна, узгоджена діяльність суб'єктів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, яка пов'язана з організацією процесу підготовки та вироблення найраціональніших шляхів і засобів досягнення мети негласної слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. 272 КПК України, із забезпеченням всіх необхідних заходів безпеки щодо особи, впровадженої в злочинне середовище.

Зміст такого планування полягає:

1) в окресленні основних завдань, що стоять перед оперативним підрозділом Національної поліції:

а) документування осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів (проведення спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи);

б) оперативне перекриття криміногенних об'єктів на території обслуговування;

в) виконання маршрутних завдань;

г) проведення внутрішньокамерних розробок;

д) створення з метою конспірації конспіративних квартир;

2) у визначенні, зважаючи на доцільність використання сил, методів, засобів, комплексу заходів, здійснення яких забезпечить безпеку осіб, залучених до виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи та виконання цих завдань:

а) пошук інформації за інформаційно-пошуковими системами та обліками ГУНП;

б) використання сил розвідки для проведення оперативних установок, візуального спостереження, інших розвідувально-пошукових заходів;

3) у встановленні строків виконання запланованих заходів та виконавців.

Таким чином, організація планування заходів впровадження в злочинне середовище осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи:

– забезпечує цілеспрямованість у діяльності суб'єктів забезпечення заходів безпеки учасників кримінального судочинства (працівника – ініціатора, виконавця); ритмічність діяльності; підвищення її ефективності;

– сприяє ефективному використанню сил, методів та засобів; взаємодії органів, служб, підрозділів та виконавців; створенню сприятливого психологічного клімату.

Список бібліографічних посилань

1. Пчолкін В. Д. Роль І. П. Козаченка у становленні та розвитку теорії ОРД в Україні. *Форум права – Forum prava*. 2011. № 2. С. 779–785. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_126 (дата звернення: 27.04.2018).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

3. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 702 с.

4. Редька В. В. Організація і тактика залучення громадян до конфіденційного співробітництва підрозділами карного розшуку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 242 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 343.54

Іван Андрійович ГРАБАЗІЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативної-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Тор ДАМКАС,

керівник центру з підготовки миротворців

Норвезького поліцейського університетського коледжу (Норвегія)

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

Цілком справедливим вбачається теза відносно того, що з метою ефективної правотворчої діяльності необхідно звертатися до міжнародного та історичного досвіду. Становлення і розвиток міжнародного законодавства та міжнародний досвід протидії злочинам у сфері суспільної моралі викликає не тільки історико-пізнавальний інтерес, а також містить багато цінних відомостей щодо правової протидії цим злочинам.

У різних системах законодавчих актів, такі злочини як сутенерство, звідництво, виготовлення і розповсюдження порнографічних матеріалів і таких, що пропагують культ насилля і жорстокості, відносяться до злочинів проти громадського порядку і моральності.

З метою більш повного дослідження даного питання, необхідно перш за все дати визначення термінам мораль і громадський порядок. Так, термін «моральність», як відомо, зазвичай використовуються паралельно з терміном «мораль». При цьому, під мораллю розуміють відповідні правила поведінки людей в суспільстві, а під моральністю – духовні якості, необхідні для життя людини в суспільстві та виконання правил моралі. Інакше кажучи, моральність – це громадська мораль [1, с. 122].

Таким чином, суспільна моральність – це погляди, уявлення і правила що визначають поведінку, духовні та моральні якості, необхідні людині в суспільстві, та відповідні правила, що визначають умови нормального громадського життя людей [2, с. 295]. Тому злочини проти громадського порядку та моральності можна визначити як умисні суспільно небезпечні посягання на громадський порядок у різних сферах забезпечення життєдіяльності людей і моральні основи життя суспільства взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність [3, с. 229].

Для з'ясування особливостей національного законодавства щодо протидії злочинам проти суспільної моралі слід звернутися до законодавств інших країн у досліджуваній сфері.

Питання захисту моральності є окремим елементом відповідної моделі кримінально-правових відносин практично в більшості країн світу. Так, за даними досліджень С. П. Репецького, який здійснив комплексний порівняльний аналіз щодо суспільної моральності як об'єкта кримінально-правової охорони, було виокремлено три специфічні групи зарубіжного кримінального законодавства залежно від нормативної конкретизації цього об'єкта:

«1) кримінальне законодавство, що виділяє суспільну моральність як об'єкт злочинного посягання в окремі розділи або глави (зокрема, КК Австрії, КК Голландії, КК Литовської Республіки, КК Азербайджанської Республіки, КК Ірану, КК Південної Кореї);

2) кримінальне законодавство, що передбачає два або більше родових об'єкта посягання в одному розділі чи главі, один з яких – суспільна моральність (зокрема, КК Польщі, КК Латвії, КК РФ, КК Республіки Білорусь, КК Киргизької Республіки, КК Грузії, КК Республіки Казахстан, КК Вірменії, КК Республіки Таджикистан, КК Республіки Узбекистан, КК Туреччини);

3) кримінальне законодавство, що не виділяє суспільну моральність в окремі розділи або глави, хоч і передбачає відповідальність за злочинні діяння проти неї (зокрема, КК ФРН, КК Швейцарії, КК Франції, КК Іспанії, КК Республіки Болгарія, КК Республіки Молдова, Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки, КК Швеції, КК Норвегії, КК Данії, КК КНР, КК Японії, Зведення законів США, кримінальне законодавство Англії)» [4].

Наведені положення розглянутих законодавств країн світу щодо системи злочинів проти моральності свідчить, що незважаючи на особливості законодавчої техніки, різні підходи національних КК до конструювання окремих складів злочинів, існують певні спільні тенденції кримінально-правового регулювання кола діянь, що аналізуються. Традиційно до цих злочинів відносять дії, пов'язані з проституцією, розповсюдженням порнографічних матеріалів чи творів, що пропагують культ насильства чи жорстокості. Але питання про юридичну природу таких діянь вирішується неоднозначно. Вони розглядаються як посягання на народне здоров'я, як злочини проти громадського порядку чи порядку управління, як статеві злочини. Навіть у державах, КК яких передбачає самостійну главу чи розділ, присвячений охороні моральності, немає єдності щодо самої назви цих злочинів.

Дослідження питання про національне законодавство України у сфері протидії злочинам проти суспільної моралі надає можливість зробити такі висновки:

- в Україні державні та правоохоронні органи, а також неурядові організації проводять роботу щодо захисту моральності громадян, яка здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства, у тому числі спеціально прийнятих нормативно-правових актів різного рівня;

- окремого Закону про захист моральності немає, але правову основу протидії злочинам проти моральності становлять Конституція України, деякі закони та інші нормативно-правові акти.

До їх переліку, насамперед, слід віднести КК України, закони України «Про захист суспільної моралі» та «Про протидію торгівлі людьми»;

- згідно із Законом України «Про захист суспільної моралі», порушення норм законодавства України про захист суспільної моралі, умов обігу продукції, порядку проведення видовищних заходів сексуального характеру та розповсюдження продукції, що містить елементи порнографії, тягне за собою, у тому числі, кримінальну відповідальність. Однак КК України не визначає окремого злочину чи злочинів проти суспільної моралі, натомість його розділ XII Особливої частини передбачає злочини проти громадського порядку та моральності.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення національного законодавства України у сфері протидії злочинам проти суспільної моралі, підвищення рівня обізнаності щодо особливостей правового забезпечення протидії цим злочинам зацікавленими суб'єктами, а також під час здійснення подальших наукових розробок у межах зазначеної проблематики.

Список бібліографічних посилань

1. Боровицький Д. І. Міжнародний досвід протидії злочинам у сфері суспільної моралі за участю дітей. *Форум права – Forum prava*. 2012. №1. С.122–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_1_20 (дата звернення: 22.10.2018).

2. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. для студентів ВНЗ / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Статне, І. О. Зінченко та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер; Харків : Право, 2001. 544 с.

3. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. ; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Японка, П. П. Андрушка. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 673 с.

4. Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика починів проти моральності у сфері статевих стосунків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 22 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 343.102:343.37

Лев Федорович ГУЛА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права і процесу навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ У ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У сучасних умовах особливо актуальними стають питання правового регулювання діяльності оперативних та слідчих підрозділів щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом у банківській сфері.

У загальній теорії права під правовим регулюванням розуміється результативний, нормативно-організаційний вплив, який здійснюється на суспільні відносини за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів) з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб. Упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток здійснюється за допомогою конкретних норм права та правового впливу [1, с. 217].

У міжнародній практиці вперше правові заходи протидії легалізації (відмивання) доходів від злочинної діяльності було визначено у Конвенції ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», прийнятій Конференцією на її 6-му пленарному засіданні від 19 грудня 1988 р. Члени Конференції, які висловлювали волю країн-учасниць ООН, усвідомлюючи, що незаконний обіг забезпечує великі прибутки і фінансові кошти, що дозволяє транснаціональним злочинним організаціям проникати в урядові механізми, законну торговельну і фінансову діяльність, і суспільство на всіх його рівнях, розкладати і підривати їх, закріпили в цій Конвенції необхідність міжнародного співробітництва по боротьбі зі злочинцями, що отримують величезні прибутки від наркобізнесу, які згодом, за допомогою різних маніпуляцій, проникають у легальний сектор економіки, і створюють загрозу для стабільності, безпеки, і суверенітету держав.

Вищевказані конвенції мають важливе практичне значення, оскільки започаткували міжнародне співробітництво в напрямі боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів від злочинної діяльності. Крім того, вони закріпили необхідність запровадження правового регулювання боротьби з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів у національному законодавстві країн-учасниць. Україною на виконання міжнародних конвенцій прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який спрямований на визначення правових засад протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями. Закон визначає фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу [2, с. 171].

Національний банк України, відповідно до ст. 59 Закону України «Про банки і банківську діяльність», має право на арешт на майно або кошти банку, що знаходяться на його рахунках, арешт на кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку. З огляду на це вважаємо, що доцільно внести доповнення до ст. 59 Закону України «Про банки і банківську діяльність» доповнивши її словами «...тимчасове зупинення грошових переказів у банківській системі має здійснюватися за рішенням суду на основі заведеної оперативно-розшукової справи».

Формування процесу боротьби з зазначеними злочинами Україна має враховувати особливості самої системи протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, яка має координуватися не тільки з національною системою законодавства та економічним порядком держави, а й із міжнародною системою протидії, яка вже склалася і має свої принципи функціонування і розвитку. Українське законодавство потребує постійного удосконалення.

Список бібліографічних посилань

1. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 620 с.
2. Чубенко А. Г., Лошицький М. В., Бичкова С. С., Котляревський Я. В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Київ : Ваіте, 2015. 816 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 343.4

Катерина Анатоліївна ГУСЕВА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

доцент кафедри адміністративної діяльності

Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС Україна зобов'язалась поступово наближати своє законодавство до законодавства Європейського Союзу щодо дотримання гендерної рівності, зокрема, для забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків у працевлаштуванні, освіті, професійній підготовці, економіці та суспільстві тощо.

У листопаді 2011 року Україна підписала Стамбульську конвенцію «Конвенція Ради Європи про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнього насильства». Конвенція є фундаментальним документом, який зобов'язує уряди країн, які його підписали, вжити конкретних заходів для боротьби з усіма формами насильства щодо жінок – від сексуальних домагань, побиття, примушування до шлюбу та каліцтва жіночих геніталій.

Категорично проти ратифікації Стамбульської конвенції виступила Всеукраїнська рада церков. Її члени наголосили що вони проти домашнього насильства. Причина їхньої позиції – «проблемна термінологія», яка використовується у конвенції, а саме слово «гендер».

Також на практиці залишається ще чимало проблем у сфері правосуддя, надання правової допомоги, зокрема, через існуючі гендерні стереотипи, недостатні знання щодо прав, обмежений доступ до правової допомоги.

Відповідно до протоколу наради від 26 березня 2018 року «Щодо пріоритетних напрямів реалізації гендерної політики на 2018 рік» наголошується на необхідності системного опрацювання питання гармонізації і врегулювання термінології, у тому числі юридичної, щодо гендерно зумовленого насильства, а рамках імплементації законів України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Така необхідність обумовлена та сприятиме:

- гармонізації положень чинного законодавства;
- протидії дискримінації за гендерною ознакою, що дасть змогу імплементувати міжнародні стандарти протидії домашньому насильству, забезпечити комплексний підхід до запобігання будь-яким формам насильства стосовно жінок, узгодити політику гендерної рівності та профілактику насильства, передбачені чинним законодавством України та розширить коло осіб, які підпадають під дію чинного законодавства;
- запровадженню додаткових заходів, спрямованих на створення запобіжних і захисних механізмів боротьби з усіма формами гендерно зумовленого насильства (домашнє насильство, сексуальне насильство, переслідування, сексуальні домагання, примусові шлюби, каліцтва жіночих геніталій, примусові аборти, примусова стерилізація), чим буде забезпечено відповідність законодавства України сучасним європейським стандартам у цій сфері;

Свобода від насильства – основне право людини. Домашнє насильство це – один із найчастіших видів злочинів, які вчиняються щодня. Але соціальний тиск такий сильний, що багато жертв сприймають насильство як невідворотне явище в житті і не повідомляють про нього. Інших потерпілих, які мають мужність звертатися по допомогу до органів влади,

інколи відсилають назад, не сприймаючи їх серйозно. Інші не можуть знайти захист і справедливість через слабкість правової бази [1].

У 2014 р. Фонд народонаселення ООН опублікував результати дослідження стосовно поширеності насильства щодо дівчат та жінок в Україні, проведене шляхом опитування 1 606 жінок з репрезентативної вибірки в національному масштабі. Результати дослідження показали, що: 21,6 % жінок віком 15–49 років упродовж життя зазнавали фізичного, психологічного або сексуального насильства з боку нинішнього чи колишнього партнера; 7,9 % жінок віком 15–49 років упродовж життя зазнавали сексуального насильства з боку партнера або іншої особи; кожна шоста жінка в Україні пережила принаймні одну з форм насильства з боку інтимного партнера протягом останніх 12 місяців [2].

Насильство в сім'ї – домашнє насильство (далі – ДН) дорого коштує суспільству. Дані дослідження, проведеного в 2017 р. Фондом народонаселення ООН, показали, що економічні втрати, які несе українське суспільство внаслідок насильства щодо жінок, сягають до \$208 млн на рік, при чому 2 «Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні», здійснено Українським центром соціальних реформ на замовлення Фонду народонаселення ООН, основна частина витрат, що зумовлені насильством щодо жінок, лягає на плечі самих постраждалих, і може сягати до \$190 млн на рік (тобто становить більше 90 % сукупних економічних витрат суспільства). Проблеми в реагуванні на випадки домашнього насильства та гендерно зумовленого насильства з боку правоохоронних органів це дослідження, яке проведене у 2016 році ГО «Ла Страда Україна» та Женевським центром демократичного контролю над збройними силами (DCAF) з питань реагування системи кримінальної юстиції на насильство щодо жінок, приходять до висновку, що воно неефективне. За даними було виявлено три показники неефективності, які врешті-решт призводять до безкарності кривдників: Неповідомлення: система кримінального правосуддя неспроможна охопити більшість випадків НЖ/ДН. Наприклад, за даними звітів про поширеність насильства щодо жінок та дівчат, в Україні щороку приблизно 1 850 000 жінок віком 15–49 років зазнають ДН. Проте у 2015 році поліцією було зареєстровано лише 83 740 звернень про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173–2 КУпАП (насильство в сім'ї). Втрати справ: у більшості випадків НЖ/ДН, повідомлених у поліцію, провадження в системі кримінального правосуддя припиняються і не приводять до засудження. Наприклад, з 1 049 випадків зґвалтування, повідомлених у поліцію впродовж 2016 року, за вказаний період було засуджено на виході з ланцюга правосуддя лише 61 гвалтівника. Нестримувальна практика винесення вироків: наявна практика не стримує кривдників від скоєння НЖ/ДН. Наприклад, серед порушників, звинувачених у кримінальних злочинах щодо НЖ/ДН, що караються позбавленням волі, тільки троє з десяти фактично засуджуються до тюремного ув'язнення. Неефективне реагування системи кримінального правосуддя на НЖ/ДН призводить до високого рівня повторних злочинів, а також сприяє підтриманню суспільного середовища, яке створює умови для НЖ/ДН. [3]

Отже, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який набрав чинності 8 січня 2018 року впроваджує комплексний підхід у боротьбі з домашнім насильством. Так передбачається: розширення кола кривдників; введення термінового заборонного та обмежувального приписів стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників; розширення повноважень Національної поліції України у випадках домашнього насильства; доповнення переліку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі; повернення штрафів, як виду стягнення за вчинення домашнього насильства [4].

Законом впроваджується нові положення про криміналізацію домашнього насильства, що дозволяє говорити про це, не як про адміністративний проступок, а як про кримінальний злочин. Окрім того, за її словами, у запропонованих цим законопроектом змінах до процесуальних кодексів прописані процедури звернення постраждалих до суду та отримання захисного припису, який забороняє кривднику наблизитись до постраждалої особи.

Необхідно зазначити, що це великі новели у Кримінальному кодексі та Кримінальному процесуальному кодексі. Сам по собі новий закон «Про запобігання та протидію домашньому

насильству» несе в собі ці новели. Певні моменти вже діють. Вчинення злочину в присутності дитини – це буде обтяжуюча обставина, яка впливатиме на покарання особи. Вчинення злочину щодо подружжя (неважливо, чи це зареєстроване подружжя, чи співмешкання, близькі особи, розлучені особи) – все це має бути враховано суддею при винесенні вироку та при вирішенні питань щодо покарання особи. У новому законі особливу увагу звернено на взаємодію та координацію між всіма суб'єктами, які мають протидіяти цьому явищу, а найкраще – запобігати, щоб у подальшому ми мали зниження темпів і зменшення найбільш яскравих у негативному сенсі форм. Одним із них стане склад злочину, передбачений статтею № 126, а саме: домашнє насильство. Умисне, систематичне, фізичне, психічне або економічне насилля над одним із членів подружжя іншим, незалежно від статі, стане кримінально караним. Крім того, обмежувальний припис діє лише частково, а терміновий заборонний припис не діє взагалі на даному етапі. Рішень приймаються дуже мало.

Більше того, одним із ризиків, що буде враховуватись при обранні запобіжних заходів, у тому числі й триманні під вартою, стане так званий летальний ризик у справах про домашнє насилля. Це можливість доступу до зброї і можливість переслідувати особу, яка визнається потерпілою [5].

Список бібліографічних посилань

1. Віллс Ентоні, Калашник Ольга. Протидія домашньому насильству : практ. посіб. для поліцейських / Рада Європи. 75 с. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0> (дата звернення: 19.10.2018).

2. Фонд Народонаселення ООН в Україні : сайт. URL: <http://www.unfpa.org.ua/publications/470.html> (дата звернення: 19.10.2018).

3. Laferté A., Levchenko K., Cherepakha K., Lehenka M., Socquet-Juglard M. Criminal justice practice and violence against women. Assessment of the readiness of the Ukrainian criminal justice system to implement the principles of the Istanbul Convention Editorial contribution by: Heather Huhtanen / DCAF, «La Strada – Ukraine». Kyiv : Agency Ukraine, 2017.

4. Про попередження насильства в сім'ї : закон України від 15.11.2001 № 2789-III : втратив чинність на підставі закону № 2229-VIII (2229-19) від 07.12.2017 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14> (дата звернення: 19.10.2018).

5. Зміни в законодавстві проти домашнього насильства: до чого готуватимуть прокурорів? // Громадське радіо : сайт. URL: <https://hromadskeradio.org/programs/kyiv-donbas/zminy-v-zakonodavstvi-proty-domashnogo-nasylstva-do-chogo-gotuvatymut-prokuroriv> (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.123.12

В'ячеслав Віталійович ДАВИДЕНКО,

кандидат юридичних наук,

заступник начальника Головного управління Національної поліції в Харківській області –

начальник кримінальної поліції

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ

Організація і тактика дій працівників кримінальної поліції у межах оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування має свої особливості, обумовлені, насамперед, керуючою роллю слідчого, який є керівником у розслідуванні конкретного злочину. Втім, слід зазначити, що не дивлячись на загальну мету розслідування, кожен з учасників процесу діє доступними йому методами і засобами з точним розмежуванням професійних повноважень.

Оперативно-тактичні ситуації, в яких опиняється оперативний працівник кримінальної поліції під час досудового розслідування злочинів проти власності, вчинених у громадських місцях, характеризуються різноманітністю, й, умовно, можуть бути класифіковані на групи за низкою підстав.

В якості системоутворюючої ознаки, ми розглядаємо дії осіб під час вчинення ними злочинів згаданої групи. Перша ситуація типізується за злочинами корисливо-насильницької спрямованості, що вчиняються в умовах очевидності, або такими діями злочинців, які не становлять складності для їхнього розпізнання потерпілими, очевидцями, оточуючими, а тим більше працівниками оперативних підрозділів й слідчими НПУ.

У ситуації, коли оперативні та слідчі підрозділи діють по «гарячих слідах», прийняття рішень про застосування оперативно-розшукового забезпечення в розслідуванні злочинів проти власності здійснюється тільки за індивідуальною оцінкою наявного слідчого матеріалу і має базуватися на об'єктивній можливості залучення для цих цілей інших сил і засобів НПУ (патрульних поліцейських, дільничних офіцерів поліції). Оперативно-розшукові можливості у вигляді окремих дій можуть й повинні плануватися і проводитися цілеспрямовано, оскільки слідчим шляхом і організаційно-адміністративними заходами, у таких випадках досягти бажаного результату, як правило, неможливо або вкрай важко.

Наступна ситуація характеризується раптовістю й організованістю дій злочинців, які вчиняють злочини проти власності в громадських місцях. У цьому випадку вчиненню злочину зазвичай передують ретельна підготовка, а нерідко злочинцями проводиться комплекс заходів, спрямованих на протидію правоохоронним органам.

На початковому етапі розслідування групових злочинів проти власності, вчинених у громадських місцях, фактори своєчасності і повноти доведення події і складу злочину, винності кожного з його учасників, ступеня їхньої організованості, озброєності тощо, мають визначальне значення для прийняття подальших важливих процесуальних рішень, таких як повідомлення про підозру, пред'явлення звинувачення підозрюваним, обрання для них запобіжного заходу, в тому числі пов'язаного з обмеженням волі, планування невідкладних слідчих дій для закріплення наявних і відшукання додаткових доказів.

Конкретна слідча ситуація на цьому етапі вимагає від працівників оперативних підрозділів створення оптимальних умов для виконання процесуальних рішень й дій. Тому на перший план виходить використання оперативно-розшукової інформації, зібраної у ході оперативного обслуговування території або ж у межах конкретної оперативно-розшукової справи. Якщо кримінальне провадження відкрите за фактом неочевидного злочину, оперативні підрозділи за письмовим дорученням слідчого приймають необхідні оперативно-розшукові міри для встановлення злочинця, під час чого з'являється реальна можливість у процесі використання оперативних можливостей забезпечити необхідною інформацією кримінально-процесуальну діяльність слідчого.

У виокремлених законом випадках оперативними підрозділами Національної поліції України заводяться справи оперативного супроводження кримінальних проваджень за фактом вчинення особливо тяжких злочинів, а також злочинами, передбаченими частинами третьою та четвертою статті 186, якщо причетні до їх вчинення особи не встановлені.

У межах такої справи оперативний працівник складає спільний зі слідчим план. У плані передбачаються узгоджені дії слідчого та оперативного підрозділу за кримінальним провадженням, визначаються основні та робочі версії, послідовність та терміни виконання запланованих дій і заходів, очікуваний результат та можливість його корегування. Оперативний працівник, під час провадження за справою оперативного супроводження кримінального провадження, уживає вичерпних заходів, спрямованих на пошук і фіксацію фактичних даних про причетність окремих громадян та груп до вчиненого кримінального правопорушення, викриття причин і умов, що сприяли його вчиненню, своєчасне та в повному обсязі виконання доручень слідчого чи прокурора, ухвал слідчого судді щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Під час планування заходів з використання оперативно-розшукових можливостей нарівні з проведенням С(Р)Д та НС(Р)Д, спрямованих на отримання на основі фактичних даних судових доказів, оперативними підрозділами та слідчими повинні розроблятися комбінації із зашифровки негласних сил, засобів й методів ОРД [1–4].

У цілому оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування злочинів проти власності, що вчиняються у громадських місцях, має, за допомогою інструментів, якими наділені оперативні працівники, сприяти у розв'язанні загальних і окремих завдань розслідування, а також забезпечувати слідчі дії за наступними напрямками:

– надання слідчому даних, отриманих оперативним шляхом, що сприяють об'єктивному оцінюванню показань підозрюваних (обвинувачених) й правильному будуванню тактики провадження процесуальних дій;

– визначати необхідність і можливість безпосередньої участі оперативного працівника у підготовці й проведенні слідчих дій;

– визначати можливості застосування оперативних комбінацій, спрямованих на підвищення ефективності слідчих дій.

Особливо важливе оперативно-розшукове забезпечення під час провадженні слідчих дій на початкових етапах розслідування зазначених видів злочинів: під час затримання підозрюваних, проведенні обшуків й допитів, очних ставок, впізнанні тощо.

Підводячи підсумки, можна констатувати, що оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування злочинів проти власності, що вчиняються в громадських місцях:

– є функціональним обов'язком органів досудового розслідування і оперативних підрозділів кримінальної поліції, заснованим на вимогах кримінально-процесуального та оперативно-розшукового законодавства;

– є запорукою успішного розслідування кримінальних проваджень, відкритих за фактом вчинення злочинів даної групи;

– будується в тісній взаємодії слідчих органів і оперативних підрозділів кримінальної поліції з урахуванням функціонального розмежування їхніх повноважень;

– дозволяє зберегти показання свідків базу, речові докази і нейтралізувати кримінальну протидію підозрюваних, обвинувачених, а також осіб з їхнього оточення [5].

Список бібліографічних посилань

1. Климчук М. П. Виконання доручень як форма взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 54–58.

2. Подобний О. О. Нейтралізація протидії учасників організованих злочинних угруповань – складова оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 16 (2). С. 90–92.

3. Подобний О. О. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження про корисливо-насильницьку організовану злочинну діяльність. *Форум права – Forum prava*. 2013. № 4. С. 300–305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_52 (дата звернення: 10.10.2018).

4. Яцюк О. В. Непроцесуальні форми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів під час розкриття і розслідування злочинів, скоєних організованими групами. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право*. 2009. № 1. С. 134–140.

5. Давиденко В. В. Загальні засади оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування злочинів проти власності, що вчиняються в громадських місцях. *Форум права – Forum prava*. 2017. № 5. С. 120–126. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1194127>.

Одержано 22.10.2018

УДК 343.71

Вадим Миколайович ДАВИДЮК,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ДЕФІНІЦІЇ «СИЛИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ»

Розглядаючи діяльність держави, її правових інститутів і органів правопорядку, спрямовану на протидію злочинним проявам у суспільстві, можна констатувати, що одним з пріоритетних напрямків кримінальної політики держави є протидія злочинності [1]. Зокрема, чинне законодавство України у значній кількості нормативних актів саме вказане передбачає основним завданням правоохоронних органів, в тому підрозділів Національної поліції. Так, Закон України «Про Національну поліцію» визначає як пріоритетні напрямки діяльності вказаного органу: пріоритет превентивної діяльності над правоохоронною; максимальне дотримання принципу законності; комплексне використання всіх

можливостей для протидії злочинності; забезпечення рівності всіх фізичних та юридичних осіб перед законом; надання поліцією в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; міжнародне та двостороннє співробітництво держав при протидії злочинності [2]. Враховуючи вказане, сьогодні діяльність органів поліції перебуває в епіцентрі позитивних та негативних явищ соціально-політичного, економічного та суспільного життя нашої країни, що вимагає від останніх постійного оновлення та вдосконалення існуючих, а також пошуку нових способів протидії злочинності, одним із яких є максимально ефективно використання сил підрозділів Національної поліції в процесі оперативно-розшукової діяльності.

Водночас, аналіз фахової юридичної літератури та чинного законодавства свідчить, що використання терміну «сили оперативно-розшукової діяльності» та похідного від нього є досить розповсюдженим. Водночас, слід наголосити, що до цього часу серед вчених відсутній консенсус щодо змісту вказаної дефініції, у зв'язку з чим доцільно розглянути та узагальнити існуючі точки зору.

Так, окремі науковці розглядають сили оперативно-розшукової діяльності виключно в контексті суб'єктів такої діяльності. Зокрема, наприклад, Р. А. Халілев визначає, що у сучасній науці послуговуються кількома категоріями, які визначають суб'єкти ОРД: «оперативні підрозділи», «оперативно-розшукові органи», «сили ОРД», «гласні сили», «негласні сили», «учасники оперативно-розшукового процесу» тощо. Тобто, на думку вказаного науковця, терміни суб'єкти ОРД та сили ОРД є тотожними, однак сьогодні бракує однастайності в усвідомленні сутності суб'єктів та їх класифікації, що ускладнює завдання реформування правоохоронних органів загалом та системи оперативних підрозділів поліції зокрема. Разом з цим, Р. А. Халілев визначає, що суб'єктами розшукової діяльності можна розуміти такого її виконавця, на якого законодавець поклав цю функцію, відповідні завдання й обов'язки, для здійснення яких він наділений певними правами на застосування конкретних заходів ОРД і використання оперативних та оперативно-технічних засобів. [3, с. 93]. Взагалі, на думку Р. А. Халілева сили оперативно-розшукової діяльності становлять сукупність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності визначених чинним законодавством України, організацій, установ та їх працівників, які виконують завдання ОРД [3, с. 101].

Такої ж думки дотримується І. Р. Шинкаренко та О. В. Кириченко, які під час вивчення питання щодо використання можливостей підрозділів оперативної служби для отримання оперативної інформації та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, визначили, що сили ОРД – це оперативні підрозділи, а усе різноманіття оперативних служб залежно від обсягу їх повноважень та функцій, які ними виконуються, можна поділити на підрозділи, які здійснюють ОРД [4, с. 76].

Водночас відмітимо, що існує й інша група вчених, які підтримують думку щодо охоплення змістом дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності» поняття «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності», як більш ширшим, та включають до складу сил ОРД не тільки передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, а також інші категорій осіб. Наприклад, на думку, Я. Ю. Кондратьєва до сил оперативно-розшукової діяльності належать: посадові особи підрозділів кримінальної поліції, які функціонують відповідно до оперативно-розшукового законодавства (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») і здійснюють загальне керівництво даною діяльністю на чолі з міністром внутрішніх справ України та його першими заступниками; начальники територіальних підрозділів МВС, їх заступники з оперативної роботи, уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності; керівники та оперативний склад оперативних підрозділів зазначених органів; начальники міських, районних управлінь і відділів внутрішніх справ та їх заступники, які є начальниками кримінальної поліції; працівники оперативних підрозділів кримінальної поліції, які мають відповідний допуск до ОРД; особи, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами кримінальної поліції, у тому числі гласні та негласні, штатні та позаштатні працівники [5, с. 234]. Водночас, такі вітчизняні вчені як І. В. Сервецький та А. В. Дашко визначають, що відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» сили, які беруть участь у спеціальних оперативно-розшукових операціях, слід розглядати як

складну керовану систему з усіма загальними закономірностями, властивими керованим системам, як управлінський блок варто розглядати керівника операції, а оперативні групи – як керовані підсистеми з властивими їм особливостями [6, с. 43].

Отже, сьогодні в теорії оперативно-розшукової діяльності чітко простежується розподіл фахівців вказаної сфери юридичної науки та їх наукової думки щодо визначення змісту дефініції «сили оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції» на дві групи в залежності від категорії всіх осіб, що включаються вченими до складу сил ОРД.

Список бібліографічних посилань

1. Майоров А. В. Понятие и структура системы противодействия преступности. Правопорядок: история, теория, практика. 2014 № 1 (2). С. 112–116. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-struktura-sistemy-protivodeystviya-prestupnosti> (дата звернення: 14.04.2018).

2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 14.04.2018).

3. Халілев Р. А. Сили оперативно-розшукової діяльності ОВС у протидії злочинності на підґрунті етнічних і конфесійних суперечностей. *Бюлетень обміну досвідом роботи*. Київ : МВС Україн., 2013. № 194. С. 92–101.

4. Шинкаренко І. Р., Кириченко О. В. Використання можливостей підрозділів оперативної служби для отримання оперативної інформації та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. Дніпропетровськ, 2015. 120 с.

5. Кондратьев Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія. Київ, 2004. 444 с.

6. Сервецький І. В., Дашко В. А. Сутність, зміст та структура спеціальної оперативно-розшукової операції. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. Київ : МВС України, 2007. № 167. С. 42–45.

Одержано 16.10.2018

УДК 343.98:343.7

Адам Лаврентійович ДАЛЬ,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ КИШЕНЬКОВИМ КРАДІЖКАМ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Зміни в економічній та політичній системах України, послаблення контрольних функцій держави та інші економічні та соціальні процеси мають побічний результат – зростання злочинності, у тому числі збільшення кількості крадіжок чужого майна. Так, збільшення кількості таких крадіжок в Україні трансформувалося останнім часом у велику проблему, яка набула значного економічного, соціального та криміногенного впливу на життя суспільства.

Злочини проти власності є однією з найпоширеніших і небезпечних груп протиправних діянь, тому що вони зазіхають на одне з найцінніших соціальних благ – право власності. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожний має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним [1].

У Кримінальному кодексі України цій категорії злочинних зазіхань присвячений розділ VI. До нього входить склад такого злочину, як таємне заволодіння чужим майном – крадіжка (ст. 185) [2].

Окремі аспекти, пов'язані з розкриттям, розслідуванням та попередженням крадіжок, висвітлювали у своїх працях В. Г. Гончаренко, А. І. Гуров, В. О. Гайовий, В. П. Колмаков, В. П. Самойлов, А. Т. Моторин, О. Ф. Кобзар, К. О. Чаплинський та інші. Однак тема кишенькових крадіжок у криміналістичній літературі залишається недостатньо дослідженою.

До оперативно-розшукової характеристики крадіжки повинні увійти такі компоненти, які безпосередньо з криміналістичних позицій характеризують дану категорію злочинів (механізм, спосіб, обстановку вчинення злочину тощо) і сприяють швидкому і кваліфікованому їх розслідуванню.

Щодо оперативно-розшукової характеристики кишенькових крадіжок, то до їх елементів можуть належати: інформація про підготовку до вчинення таких крадіжок, способи їх вчинення і прийоми приховання, про сліди (матеріальні та ідеальні), місце і час вчинення, предмет злочинного посягання, місця збуту викраденого, про особу злочинця та ін. Ця інформація має важливе значення, оскільки вона дозволяє виявити та пояснити зв'язки між різними обставинами вчинення злочину і в умовах відсутності достатньої початкової інформації висунути обґрунтовані версії, вибрати оптимальний шлях для встановлення осіб, які вчинили крадіжку, встановити місцезнаходження викраденого майна тощо.

Так, аналізуючи інформацію про спосіб вчинення крадіжки і маючи в своєму розпорядженні відомості про типові способи вчинення таких злочинів, можна висунути обґрунтовану версію про особу злочинця, а маючи інформацію про предмет злочинного посягання, можна встановити через кого і де може бути реалізовано викрадене майно тощо.

Варто зазначити, що кишенькову крадіжку сучасне кримінальне законодавство визначає як таємне викрадення чужого майна з одягу, сумки, або іншої ручної поклажі знаходиться при потерпілому.

Аналіз діяльності підрозділів карного розшуку щодо протидії крадіжкам особистого майна громадян переконливо свідчить про різке погіршення криміногенної ситуації і на теперішній час вона залишається ускладненою, зокрема це стосується стану протидії кишеньковим крадіжкам у великих містах. Переважну більшість з них було вчинено у громадському транспорті, ринках та в місцях проведення масових заходів.

Оскільки стан розкриття кишенькових крадіжок перебуває на дуже низькому рівні, варто виділити низку взаємопов'язаних негативних факторів, які сприяють цьому негативному явищу:

– низький рівень життя, складна соціальна та економічна обстановка в країні, велика кількість внутрішньо переміщених осіб;

– наявність великого скупчення людей, що в значній мірі полегшує крадіям вчинення злочинних дій;

– недостатньо ефективна організація діяльності Національної поліції України, і перш за все, підрозділів карного розшуку з протидії кишеньковим крадіжкам. В структурних підрозділах карного розшуку облік зареєстрованих кишенькових крадіжок, а також узагальнені відомості про кількість заяв та повідомлень, які надійшли до підрозділів національної поліції (про зникнення грошей, документів та цінностей), тобто інформації, за характером якої можна об'єктивно судити про стан та динаміку кишенькових крадіжок ведеться не на належному рівні. Крім того, працівники карного розшуку часто відносять кишенькові крадіжки до числа малозначимих злочинів і взагалі не займаються їх розкриттям;

– необережність та неуважність потерпілих. Факторами, які значно спрощують вчинення злодієм кишенькової крадіжки у конкретної потерпілої особи може бути:

1. безтурботність потерпілого стосовно здійснення контролю за своїм майном (особливо коли потерпілий перебуває у стані алкогольного сп'яніння);

2. наявність у потерпілого великої кількості ручної поклажі, що ускладнює здійснення контролю за їх збереженістю;

3. обмежений рух потерпілого (переповнений транспорт, скупчення людей, натовп);

4. невідоме навколишнє оточення (туристи, приїжджі, студенти тощо).

Такі, на наш погляд, основні умови та причини вчинення кишенькових крадіжок, але залежно від окремих особливостей вони можуть бути іншими. Їх необхідно виявляти та обов'язково враховувати при організації попереджувальної та профілактичної роботи.

Запобігання та припинення злочинів взагалі, а кишенькових крадіжок в особливості, – доволі складний і багатогранний процес. Складність цього процесу зумовлюється ще тим, що кожний етап розвитку злочину (формування умислу, готування до злочину та замах на

нього) потребує вжиття певних мір, направлених на те, щоб не допустити вчинення злочину. Ці міри зазвичай різноманітні як за своїм характером, так і за своєю організацією та тактикою здійснення.

Наприклад, міри загальної профілактики направлені на виявлення, усунення та нейтралізацію причин та умов, які сприяють вчиненню окремих видів злочинів. Вони повинні забезпечуватись, перш за все, комплексними планами профілактики правопорушень, що розробляються Національною поліцією України сумісно з органами державної влади та місцевого самоврядування у відповідності з планами соціального розвитку району, міста тощо.

Їх, у свою чергу, можна поділити на організаційні, інформаційно-аналітичні та ті, що безпосередньо впливають на криміногенні фактори.

Міри організаційного характеру складають основу всієї попереджувальної діяльності. Ця діяльність забезпечується, перш за все, комплексними планами профілактики правопорушень, що розробляються підрозділами Національної поліції у відповідності з планами соціального розвитку відповідного регіону.

Вибір найбільш оптимальних та дієвих заходів загальної профілактики кишенькових крадіжок залежить від інформаційно-аналітичної бази. Якщо в цілому в боротьбі зі злочинністю та по окремих видах проводяться кримінологічні та соціологічні дослідження, дані яких, згодом, беруться за основу при прийнятті управлінських рішень, то стосовно кишенькових крадіжок підрозділи Національної поліції майже на всіх рівнях обмежуються лише статистичною звітністю, що і зумовлює, у сукупності з іншими причинами, самий низький рівень попередження кишенькових крадіжок.

Для отримання необхідної інформації відповідні підрозділи Національної поліції України, залежно від поставленої мети, використовують об'єктивні джерела інформації, які слід розділити на дві групи:

- до першої групи відносять джерела, інформація з яких надходить до підрозділів Національної поліції: заяви та повідомлення від громадян про злочин, повідомлення громадськості та посадових осіб, повідомлення в засобах масової інформації;
- другу групу складають джерела інформації, збір яких залежить від працівників поліції: матеріали кримінальних проваджень, матеріали оперативно-розшукових справ, дані, отримані в ході проведення оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій.

Вся зібрана інформація повинна бути ретельно вивчена і систематизована, що дозволить: володіти відомостями про результати проведених заходів; мати дані, що характеризують контингент крадіїв та особливості їх злочинної діяльності; своєчасно вживати певні заходи по усуненню криміногенних факторів, які сприяють злочинній діяльності крадіїв; приймати своєчасні заходи з усунення причин та умов вчинення кишенькових крадіжок.

До останньої групи заходів загальної профілактики відносять заходи з усунення та нейтралізації причин та умов, що сприяють вчиненню кишенькових крадіжок. Це цільові операції і рейди та правова пропаганда.

Досить суттєвий профілактичний ефект мають операції та рейди, що розробляються і проводяться у зв'язку з ускладненням оперативної обстановки з метою попередження різного роду правопорушень. Як правило, результати проведених заходів відображаються в наявній оперативній обстановці: протягом певного проміжку часу спостерігається значне зниження кількості злочинів, у тому числі й кишенькових крадіжок.

Особливе місце в системі загальних заходів попередження відводиться правовій пропаганді, ефективність якої полягає в доведенні відповідної інформації до населення через засоби масової інформації (газети, радіо- та телепередачі, мережі Інтернет, оголошення тощо).

В свою чергу, індивідуальна профілактика направлена на попередження, пов'язане з усуненням причин та умов негативного формування особистості, на подолання стійких антисоціальних поглядів, звичок тощо. Для кишенькових злодіїв характерно останнє.

Як у першому, так і в другому випадку заходи індивідуальної профілактики можна поділити на: а) забезпечення виявлення, здійснення обліку криміногенних осіб; б) ті, що сприяють подоланню негативних антигромадських нахилів, звичок і потреб.

Практика протидії кишеньковим крадіжкам свідчить про те, що схильних до вчинення вказаних злочинів, слід виявляти з числа:

- раніше судимих за вчинення кишенькових крадіжок;
- судимих за інші майнові злочини;
- наркоманів, алкоголіків та осіб, які систематично зловживають спиртними напоями;
- жебраків;
- тих, що займаються азартними іграми;
- «проблемних» підлітків [3].

Слід підкреслити, від того, наскільки своєчасно організовано виявлення криміногенних осіб, залежить ефективність попередження кишенькових крадіжок.

Як показали результати вивчення кримінальних проваджень, оперативно-розшукових справ, матеріалів інтерв'ювання оперативних та слідчих працівників Національної поліції, для того, щоб викоринити кишенькові крадіжки або хоча б значно їх скоротити, слід активізувати ранню індивідуальну профілактику правопорушень серед неповнолітніх, які є основним джерелом поповнення середовища злодіїв-крадіїв. Тому виключної уваги з боку працівників поліції та громадськості потребують випадки кишенькових крадіжок, що вчиняються підлітками. Саме на даному етапі формування особистості існує реальна можливість назавжди перервати її негативну направленість.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *ВВР України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Кобзар О. Ф., Чаплинський К. О. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок : навч. посіб. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 161 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 343.9

Валерій Валерійович ДАРАГАН,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки

факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО ФАКТОРІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА СТАН ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Ефективність здійснення державних закупівель завжди знаходиться в центрі уваги політиків та суспільства. Така увага пов'язана з двоєдиною роллю феномена державних закупівель: з одного боку, за рахунок державних закупівель держава здійснює (принаймні, повинна здійснювати) свою соціальну функцію – забезпечення потреб суспільства за рахунок публічних ресурсів, а з іншого – ця діяльність стає джерелом і спокусою державної бюрократії звернення частини зазначених ресурсів на свою користь [1, с. 81].

Держава завжди здійснювала заходи, спрямовані на забезпечення безпеки громадян та майна. Означене не можливе без здійснення спеціальних заходів спрямованих як а викриття конкретних злочинців так і збір інформації про стан громадської та політичної ситуації. Сьогодні однією з важливіших умов ефективної діяльності правоохоронних органів по нейтралізації впливу злочинності на суспільство є глибокий та всебічний її аналіз на підставі постійного моніторингу середовища функціонування правоохоронних органів. Без такого аналізу неможливо досягти позитивних результатів у сфері протидії злочинності [2, с. 245].

Результати аналізу і оцінки оперативної обстановки в процесі діяльності органів та підрозділів Національної поліції можуть бути реалізовані так:

- негайні зміни в розстановці та використанні сил та засобів; посилення боротьби з окремими видами злочинів; поліпшення інформування вищих органів Національної поліції, органів влади, прокуратури, керівників господарських організацій і т. ін., внесення на їх розгляд конкретних питань і пропозицій;

- розширення та зміцнення зв'язків органів Національної поліції з громадськістю в профілактиці злочинів та адміністративних правопорушень;
- посилення контролю за діяльністю підрозділів та окремих працівників;
- поліпшення якісного складу кадрів, їх навчання та виховання, зміцнення законності та дисципліни;
- постановка завдання щодо додаткового, більш поглибленого дослідження якогось соціального або кримінологічного явища, що в рамках звичайного аналізу оперативної обстановки з'ясувати не вдалося [3, с. 435].

Однак, на нашу думку, результати аналізу оперативної обстановки, як на певній території так і за окремою лінією діяльності підрозділів Національної поліції доцільно використовувати не тільки в процесі управління діяльністю вказаних підрозділів, а й в процесі наукового забезпечення такої діяльності.

Зокрема, результати аналізу оперативної обстановки у сфері державних закупівель, на нашу думку, дозволять:

- виділити прогалини в нормативно-правовому забезпеченні діяльності щодо протидії таким злочинам;
- встановити недоліки в структурно-функціональному забезпеченні діяльності підрозділів захисту економіки;
- визначити проблеми в діяльності оперативних підрозділів щодо попередження, виявлення та документування таких злочинів.

Встановлення вказаних прогалин, недоліків та проблем, на нашу думку, надасть можливість виділити окремі напрямки наукового забезпечення оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель підрозділами кримінальної поліції.

В ході розробки та реалізації рішень, пов'язаних із загальними або спеціальними напрямками роботи органів Національної поліції, у тому числі підрозділів захисту економіки, а також при аналізі результатів діяльності таких органів та підрозділів в цілому або по конкретній лінії діяльності окремих підрозділів, досить часто використовується поняття «оперативна обстановка».

Поняття «оперативна обстановка» широко використовується в нормативних і методичних документах органів Національної поліції, спеціальній літературі. У найширшому розумінні – це сукупність значущих для організації діяльності органів Національної поліції факторів і умов зовнішнього і внутрішнього середовища, в яких вони реалізують свої правоохоронні і правозастосовні функції.

Чинники, що впливають на оперативну обстановку, можна уявити як два взаємодіючих і взаємообумовлених блоки інформації, що відображають [4, с. 16]:

- зовнішні умови, що визначають стан середовища, в якому здійснюють свої функції органи Національної поліції;
- внутрішні умови, що відображають стан і діяльність самої системи органів Національної поліції.

Як показали результати дослідження, до зовнішніх факторів, що визначають на стан оперативної обстановки у сфері державних закупівель можна відносити:

- політичні;
- соціально-економічні;
- характерні показники, які зумовлюють загальний соціально-політичний стан.

До внутрішніх факторів можна віднести показники, що відображають стан і діяльність безпосередньо системи органів Національної поліції, зокрема:

- компоненти, які характеризують структуру, штатну чисельність і укомплектованість особового складу підрозділу захисту економіки та слідства Національної поліції України;
- ефективність розстановки сил і засобів;
- стан технічного оснащення;
- ефективність виявлення злочинів, розкриття злочинів, їх профілактики тощо.

Результати аналізу зовнішніх факторів, що визначають на стан оперативної обстановки у сфері державних закупівель вказує на ускладнення оперативної обстановки в окремих регіонах. Що стосується внутрішніх факторів, то результати їх аналізу показали, що існуюча

структура, штатна чисельність і укомплектованість особового складу підрозділі захисту економіки та слідства Національної поліції України, ефективність їх розстановки, а також стан технічного оснащення вказаних підрозділів не дають можливості забезпечити якісну та своєчасну протидію злочинам у сфері державних закупівель, що негативно впливає на стан оперативної обстановки у цій сфері.

Таким чином можна дійти до висновку, що існуючий стан оперативної обстановки у сфері державних закупівель є досить ускладненим, що вказує на необхідність розробки та впровадження системи заходів, спрямованих на поліпшення стану оперативної обстановки у цій сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Белкін Л. М. Актуальні проблеми удосконалення законодавства України про державні закупівлі в контексті зниження корупційної складової при їх здійсненні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 1. С. 81.

2. Шинкаренко І. Р. Моніторинг оперативної обстановки як чинник ефективності протидії злочинності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2011. Вип. 3. С. 244–255.

3. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник. / за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 702 с.

4. Підготовка інформаційно-аналітичних документів в органах внутрішніх справ України / Підюков П. П., Сущенко В. Д., Лупало О. А., Кондратьєв П. Я., Свірін М. О та ін. ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 87 с.

Одержано 1.11.2018

УДК 343.435(075)

Тетяна Сергіївна ДЕМЕДЮК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

У Раді Європи вітають прогрес України у боротьбі з ненавистю та дискримінацією, але вказують на наявні проблеми у цій сфері. У п'ятій доповіді про Україну Європейської комісії проти расизму та нетерпимості Ради Європи запропоновано ухвалити нові правові положення щодо розслідування злочинів на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості.

За результатами оцінювання звіту України перед Комітетом ООН щодо виконання положень Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації було сформовано зауваження та рекомендації для України, значна частина з яких стосувалися різних аспектів діяльності правоохоронних органів.

Ужиття заходів, спрямованих на усунення негативного впливу етнічної злочинності, радикальних і неформальних молодіжних об'єднань та рухів на оперативну обстановку в державі, підготовка управлінських рішень щодо своєчасного реагування на загострення цієї проблеми та недопущення порушень громадського порядку їх учасниками, є функцією Департаменту карного розшуку Національної поліції України.

Основним недоліком протидії ксенофобії в Україні в ракурсі розслідування злочинів, що вчиняються з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, є проблема реєстрації кримінального провадження за відповідними статтями кримінального кодексу України та доказування мотиву злочину.

Кримінальне законодавство України дає певний інструментарій для боротьби із злочинами, вчиненими на ґрунті нетерпимості. Втім, в Україні дотепер зберігається тенденція не кваліфікувати расистські напади як злочини на ґрунті нетерпимості. Навіть тоді, коли є однозначні підстави для кваліфікації злочину як вчиненого на ґрунті ненависті (у тому числі, свідчення підозрюваних), кримінальні провадження порушуються за статтями «хуліганство» або «завдання тілесних ушкоджень».

Аналіз положень кримінального законодавства дозволяє виокремити дві групи злочинів, мотивом вчинення яких є расова, національна чи релігійна нетерпимість.

Перша група – насильницькі злочини:

- стаття 161 КК «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань»;
- стаття 300 КК «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію»; тощо.

Друга група – насильницькі злочини:

- п. 14 ч. 2 ст. 115 КК «Умисне вбивство» передбачає кваліфікований вид вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості;
- ч. 2 ст. 121 КК «Умисне тяжке тілесне ушкодження», передбачає відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості;
- ч. 2 ст. 122 КК «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості;
- ч. 2 ст. 129 КК «Погроза вбивством», вчинена з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; тощо.

Основним елементом, який відрізняє злочини, вчинені на ґрунті нетерпимості, від інших злочинів проти життя і здоров'я особи та є підставою їх об'єднання до однієї групи, є наявність відповідного мотиву. Як правило, такий мотив є домінуючим, що відображається у прагненні підозрюваного підкреслити неповноцінність потерпілого в силу його належності до тієї чи іншої національності (раси, релігії) або навпаки, у прагненні продемонструвати виключність своєї національності або расової належності. Мотив злочину може виражатися у висловлюваннях націоналістичного характеру, надписах на засобах вчинення злочину, тощо. Важливо мати на увазі, що такі прояви національної ненависті або ворожнечі можуть мати місце як до або під час, так і безпосередньо після нападу.

Доказування мотиву здійснюється шляхом опитування друзів, колег, сусідів підозрюваного, проведення обшуків в його помешканні, одержання інформації від Інтернет-провайдерів, негласне спостереження за ним з метою встановлення зв'язків з відповідними угрупованнями. Інформацію щодо мотиву можна одержати і в ході огляду місця події та з висновків експертів. В якості непрямих доказів мотиву нетерпимості можуть використовуватися такі факти, як відсутність провокації з боку потерпілого, попередніх конфліктів та неприязних стосунків з підозрюваним, наявність коментарів, які принижують честь та гідність. Певну інформацію щодо мотиву можна одержати також з публікацій на Інтернет-сайтах радикальних організацій, які проводили відповідні акції або члени яких вчинили відповідний напад.

Знаряддя, яке використовується при вчиненні насильницьких злочинів на ґрунті нетерпимості включає предмети, які спеціально пристосовані для спричинення тілесних ушкоджень: зброя – вогнепальна, травматична, холодна, вибухові пристрої і механізми; побутові предмети – ножі, сокири, мотузки, шнури тощо; транспортні засоби.

Сліди вчинення насильницьких злочинів з мотивів нетерпимості залишаються як на місці злочину та на потерпілих і злочинцях, так і в пам'яті потерпілих, свідків, очевидців тощо. Виходячи з демонстративного характеру злочину, його учасники матеріальні сліди не приховують. Навпаки, після вчинення злочину такі особи відкрито заявляють, що зробили свій внесок у діяльність групи, довели свою відданість і тепер вважаються повноправними її членами.

Знаряддям вчинення насильницьких злочинів на ґрунті нетерпимості виступають друковані видання: листівки, газети, журнали, брошури, плакати тощо; інші предмети, які використовуються для виготовлення друкованої продукції, а також для виготовлення надписів та малюнків на стінах будівель та інших об'єктах; типографське обладнання; засоби малої поліграфії (комп'ютери, сканери, принтери, ксерокси тощо); фарби, балончики з барвниками; пензлі, інші предмети, що застосовуються для виготовлення надписів та малюнків.

Джерелами фактичних даних про ксенофобські настрої, висловлювання та дії конкретної особи можуть бути показання друзів, знайомих або сусідів; журнали, книжки, які читає підозрюваний, музика, яку він або вона слухає, фільми, які дивиться, Інтернет-сайти, які відвідує. Про належність особи до певного радикального угруповання інформацію може бути отримано з обліків Національної поліції. Певну інформацію може дати освідчування особи на предмет виявлення татувань, притаманних скінхедівській субкультури або націоналістичним організаціям. Про настрої фігуранта оперативної розробки можуть свідчити й інші дії, такі як, здійснення написів або зображень нацистського чи расистського характеру в громадських місцях перед або після нападу.

Отже, особливістю документування злочинів, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, є доказування наявності відповідного мотиву. Необхідним для кваліфікації є доведення прямого умислу – розпалити расову, національну чи релігійну ворожнечу або принизити расову, національну чи релігійну честь та гідність представників окремих груп, національностей.

Список бібліографічних посилань

1. Доповідь ЄКРН щодо України (п'ятий цикл моніторингу) : ухвалено 20.06.2017 : опубліковано 19.09.2017 / Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-ukraine-ukrainian-translation-/16808b5caa> (дата звернення: 28.10.2018).

2. У Раді Європи надали Україні рекомендації щодо боротьби з ненавистю // Укрінформ : сайт. 19.09.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2308010-u-radi-evropi-nadali-ukraini-rekomendacii-sodo-borotbi-z-nenavistu.html> (дата звернення: 28.10.2018).

3. Про затвердження Положення про Департамент карного розшуку Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 14.11.2015 № 90 // Національна поліція : тимчас. веб-сайт. URL: <http://old.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/2213352> (дата звернення: 28.10.2018).

4. В Україні злочини, скоєні на ґрунті ненависті, воліють не помічати // Громадський простір : Інтернет-портал. 18.06.2012. URL: <http://www.civicua.org/news/view.html?q=1843507> (дата звернення: 28.10.2018).

5. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III : зі змінами станом на 14.03.2018 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.10.2018).

6. Буткевич М. Расизм і ксенофобія в Україні: роль правоохоронних органів у подоланні негативних наслідків. URL: <http://old.noborders.org.ua/sfery-dijalnosti/ksenofobiya/rasyzm-i-ksenofobija-v-ukrajini-rol-pravoohoronnyh-orhaniv-u-podolanni-nehatyvnyh-naslidkiv/> (дата звернення: 28.10.2018).

7. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості : навч.-практ. посіб. / кол. авт.: Дрьоміна-Волок Н. В., Канюс В. М. та ін. Київ, 2012. 167 с.

Одержано 30.10.2018

УДК 351.745.7

Олексій Олександрович ДЕРЕВ'ЯГІН,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Петро ПОЙМАН,

доктор юридичних наук, провідний спеціаліст,

кримінолог та політичний аналітик (Чехія)

АНАЛІЗ СТАНУ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу стану ефективності попередження злочинів проти власності, що здійснюється підрозділами карного розшуку, необхідно визначити методика проведення такого аналізу та критерії оцінки розглядуваної діяльності. Це обумовлено тим, що зараз в системі МВС України відсутній єдиний науково обґрунтований підхід до оцінки попереджувальної діяльності, що здійснюється як

© Дерев'ягін О. О.,

Пойман П., 2018

оперативними, так й іншими підрозділами. Такої думки дійшов у своєму дослідженні В. В. Шендрик та ряд його послідовників [1, с. 86]. Слід погодитись із ствердженням, що у теперішній час основна оцінка ефективності діяльності окремих територіальних підрозділів та служб Національної поліції надається на підставі аналізу керівництвом ГУНП кількості розкритих злочинів, з наступним співвідношенням їх в процентному вираженні із загальною кількістю вчинених злочинів за звітний період [1, с. 87].

На нашу думку, з урахуванням демократичних перетворень, що відбуваються в нашій державі та розбудови правоохоронної і судової системи за європейським зразком, необхідно більше уваги приділяти саме здійсненню попередження злочинності, зокрема, злочинів проти власності, яке безумовно є найбільш ефективною формою протидії злочинності. Однак, однією з головних перешкод переходу від оцінки ефективності діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України за процентом розкриття злочинів до проценту попереджених злочинів, є складність визначення внеску у цю діяльність кожного окремого оперативного працівника та оперативного підрозділу (карного розшуку) в цілому.

У якості прикладу розглянемо дві ситуації, що з великою долею ймовірності можуть виникнути у практичній діяльності. У першому випадку оперативний працівник карного розшуку розкриває за звітний місяць чотири злочини проти власності, наприклад, дві квартирні крадіжки та два розбійних напади, пов'язаних із проникненням у житло громадян і, як наслідок він безумовно буде заохочений керівництвом. У другому випадку оперативний працівник попереджає вчинення (за виключенням припинення злочинного посягання на помешкання громадян, яке тягне настання кримінальної відповідальності) одного або навіть декількох розбійних нападів, пов'язаних із проникненням у житло громадян та тим самим не допускає настання таких тяжких наслідків, як загроза життю або здоров'ю людини, він отримає як мінімум усне попередження за відсутність розкритих злочинів у звітному періоді. Виникає питання, що важливіше як для держави, так й для пересічного громадянина: кількість розкритих злочинів проти власності або кількість врятованого майна чи здоров'я людей? Ми вважаємо, що навряд чи хтось зможе спростувати правильність другого варіанту відповіді. Отже, це безперечно доводить необхідність перебудови правоохоронних органів у відповідності до проактивної моделі поліцейської діяльності, що вимагає від оперативних підрозділів працювати на випередження і запобігання вчиненню злочинів та здійснювати ОРД у відповідності до світових стандартів забезпечення прав і свобод людини.

Варто зауважити, що методика проведення аналізу стану ефективності здійснення попередження злочинів проти власності підрозділами карного розшуку та критерії оцінки даної діяльності, а втім і попереджувальної діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України в цілому, нерозривно пов'язані між собою та при практичному застосуванні не можуть існувати один без одного.

Вивчення світового досвіду організації діяльності кримінальної поліції свідчить, що для визначення критеріїв оцінки ефективності протидії злочинам проти власності, необхідно перш за все визначитися з імовірною моделлю поліцейської діяльності.

Сьогодні висуває до поліцейської діяльності вимогу бути «проактивною», що полягає у випередженні дій злочинців та забезпеченні виявлення, нейтралізації причин та умов злочинності, а також попередження злочинів [2].

Як правило, чистих моделей у сучасних країнах не існує, тому створюються гібридні моделі. Найбільш бажаним є створення «проактивно-раціональної» моделі діяльності – кожний оперативний підрозділ органів Національної поліції, зокрема, карний розшук, повинен захищати громадськість у цілому, нести перед нею відповідальність та бути їй підзвітним, а також діяти на випередження дій злочинців із використанням всього комплексу гласних та негласних методів та заходів.

Таким чином, реалізація «проактивно-раціональної» моделі можлива тільки на підставі створення багаторівневої системи аналізу стану ефективності попереджувальної діяльності оперативних підрозділів органів Національної поліції. Втім, виходячи з предмету нашого дослідження – аналіз стану попередження злочинів проти власності підрозділами карного розшуку, має передбачати проведення заходів у двох незалежних напрямках.

Перший напрямок (здійснюється з використанням соціологічного методу) включає:

- 1) складання переліку питань щодо стану ефективності попередження злочинів проти власності підрозділами карного розшуку;
- 2) встановлення дати і термінів проведення опитування з цих питань, кількості осіб, яких необхідно опитати, конкретних регіонів його проведення;
- 3) визначення суб'єктів опитування (до суб'єктів опитування серед практичних працівників карного розшуку різних регіонів, слід віднести провідні державні вищі навчальні заклади та наукові установи, не підпорядковані МВС України, насамперед ті з них, що займаються науковою розробкою юридичних та соціологічних проблем);
- 4) аналіз отриманих даних у розрізі зі звітним періодом минулих років та визначенням тенденції щодо зміни думки населення про стан здійснення попередження злочинів проти власності в кращий або гірший бік.

Другий напрям (здійснюється з використанням статистичного методу) включає:

- 1) аналіз відомостей про кількість злочинів проти власності, припинених підрозділами карного розшуку, а також вчиненню яких вдалося запобігти. При цьому під час аналізу слід враховувати не тільки кількість злочинів проти власності у розрізі з попередніми звітними періодами, а й те, який відсоток вони складають від загальної кількості попереджених та припинених злочинів;
- 2) визначення загального стану попередження злочинів проти власності підрозділами карного розшуку України, яке повинно здійснюватися шляхом проведення аналізу статистичних даних про загальну кількість вчинених злочинів у звітному періоді з наступним порівнянням цих даних з даними попередніх звітних періодів.

Список бібліографічних посилань

1. Шендрик В. В. Попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 618 с.
2. Деревягін О. О. Запобігання злочинам підрозділами карного розшуку в курортній місцевості АР Крим : монографія / за заг. наук. ред. проф. І. Р. Шинкаренка. Сімферополь : Кримнавчпеддержвидав, 2012. 192 с.
3. Marx Gary T. Undercover: Police Surveillance in America. Berkley and Los Angeles, California : University of California Press, 1988. 284 p.
4. Fijnaut Cyrille, Marx Gary T. Undercover police surveillance in comparative perspective. 1995. 336 p.

Одержано 31.10.2018

УДК 343.982.33

Наталія Миколаївна ДЕРКАЧ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ

Процес формування правової держави, що нині триває в Україні, передбачає чітке правове регулювання різних сторін життя і суспільства, а також напрямів діяльності державних органів, громадських та інших недержавних формувань. Одним із основних завдань цього процесу є вироблення нових демократичних підходів до вирішення питань боротьби зі злочинністю, дотримання законності, приведення правових норм у відповідність до загальноновизнаних актів з прав людини та сучасних політичних і соціально-економічних реалій [1, с. 94]. При цьому, як слушно констатує О. В. Богачова, однією із проблем законодавчого процесу є те, що лише близько чверті поданих проектів стають законами, тоді як інші створюють надмірне навантаження на відповідні структурні підрозділи Верховної Ради України [2, с. 22]. Тому, сьогодні існує ряд невирішених питань, пов'язаних правовим регулюванням багатьох процесів в Україні, зокрема протидії злочинності. В той же час, аналіз практики підрозділів кримінальної поліції свідчить, що окреслений процес не оминув й їх діяльність, спрямовану на протидію злочинності, зокрема у сфері незаконного обігу зброї. Враховуючи вказане вважаємо доцільним розглянути

окремі аспекти правового регулювання оперативно-розшукової протидії незаконному обігу зброї.

Аналізуючи чинне законодавство, зокрема в частині, що стосується нормативних актів, які регулюють процес протидії підрозділами кримінальної поліції незаконному обігу зброї, то в загальному вигляді їх можна розподілити за предметом регулювання, а саме:

а) ті, що регулюють легальний обіг зброї (збут, зберігання, купівлю), до яких відносять наступні нормативні акти:

– наказ МВС України від 20.07.2016 № 695 «Про особливості придбання підрозділами Національної гвардії України вогнепальної зброї та боєприпасів до неї»;

– наказ МВС України від 21.08.1998 № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів»;

б) ті, що визначають загальні засади легального та незаконного обігу зброї, до яких відносяться такі нормативні акти:

– Конституція України;

– міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України;

в) ті, що регулюють процес протидії досліджуваному виду злочинів, до яких відносяться такі нормативні акти:

– Кримінальний процесуальний кодекс;

– Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

– міжвідомчі нормативні акти, зокрема: спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерств фінансів та юстиції України від 16.10.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих розшукових дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»;

– відомчі нормативні акти відкритого (наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», наказ Національної поліції України від 27.12.2016 № 1377 «Про затвердження Порядку організації проведення профілактичних заходів» та ін.) та закритого характеру;

г) ті, що встановлюють відповідальність за незаконний обіг зброї, до яких відносяться:

– Кримінальний кодекс України;

– Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Водночас аналіз юридичної літератури та емпіричного матеріалу показав, що сферу правовідносин, які виникають в процесі оперативно-розшукової протидії незаконному обігу зброї, можливо розподілити на наступні групи:

– правовідносини, які виникають між уповноваженим оперативно-розшуковим законодавством суб'єктом з іншими суб'єктами органів Національної поліції в процесі оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування;

– правовідносини, які виникають із уповноваженим оперативно-розшуковим законодавством суб'єктом в процесі взаємодії з органами державної виконавчої влади, приватними організаціями та підприємствами, населенням;

– правовідносини, які виникають із уповноваженим оперативно-розшуковим законодавством суб'єктом з конкретними особами чи групами осіб, які потрапили до поля зору правоохоронних органів у зв'язку із підготовкою або вчиненням ними злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї;

– правовідносини, що виникають між уповноваженим оперативно-розшуковим законодавством суб'єктом в процесі здійснення нагляду за додержанням законності за його діяльністю, органами прокуратури та суду.

Аналізуючи наведене, можна визначити суб'єктів вказаних правовідносин, зокрема:

– державні органи та установи;

- фізичні особи, що володіють зброєю на законних підставах;
- суб'єкти, що володіють зброєю у зв'язку із виконанням функціональних обов'язків;
- особи, що потрапляли в поле зору правоохоронних органів у зв'язку із причетністю до незаконного обігу зброї;
- суб'єкти правоохоронної діяльності, на яких покладено обов'язок недопущення потрапляння та перебування зброї в незаконному обігу;
- суб'єкти, на яких покладено контроль за законним обігом зброї та дозвільну функцію;
- суб'єкти, які здійснюють наглядову та дозвільну функцію за правоохоронними органами.

Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, що правове регулювання процесу оперативно-розшукової протидії незаконного обігу зброї становить складний механізм, в процесі здійснення якого між різними суб'єктами виникають різнопланові правовідносини, які регулюються великою кількістю нормативних актів.

Список бібліографічних посилань

1. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 512 с.
2. Богачова О. В. Теоретико-правові засади та практика законотворення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 39 с.

Одержано 16.10.2018

УДК 343.544

Олег Миколайович ЄМЕЦЬ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПРОСТИТУЦІЇ У США

В протидії суспільно небезпечним діям завжди корисним буде враховувати досвід інших країн. Це відноситься і до протидії такій аморальній діяльності як проституція. Розглянемо окремі аспекти боротьби з нею в одній з найбільш економічно розвиненій державі, тобто у США. Вивчення ситуації у країні показало, що єдиним штатом, де офіційно можна займатись проституцією та утримувати публічні будинки, є Невада. Але треба звернути увагу на те, що це ще не означає вседозволеність. Подібні заклади легально працюють переважно на відокремленій віддаленій території сільської місцевості. Проституція та утримання публічних будинків може дозволятися лише в округах, де населення згідно з даними останнього десятирічного перепису становить менше 700 тисяч людей [1].

Там місцева влада може дозволяти та регулювати діяльність у цій сфері, але також може і забороняти. На даний час лише в 7 із 16 округів Невади є легальні борделі і це все сільські округи. Станом на лютий 2018 року офіційно відкритими є 21 публічний будинок, де працює близько 200 жінок [2]. Умови ліцензування та вартість встановлюються в кожному окрузі самостійно. Так, податки для публічних будинків коливаються від 100 тисяч доларів на рік в окрузі Сторей (Storey) до 200 тисяч доларів в окрузі Ландер (Lander). Проституткою офіційно може бути особа віком від 21 року, за виключенням округу Сторей та Ліон (Lyon), де мінімальний вік становить 18 років. Обіг коштів легальної проституції, як вказує Р. Флауерс, становить біля 75 мільйонів доларів на рік, тоді як незаконної у штаті – близько 5 мільярдів [3, с. 73], тобто в 66 разів більше. У Лас Вегасі щорічно затримується близько 300–400 повій [4, с. 32]. На жаль, легальний статус проституції у штаті не вирішує проблему поширення дитячої проституції. Так, ФБР у 2009 році визначає Лас-Вегас одним з 14 міст США із високим її рівнем. За даними поліції міста, щорічно виявляється біля 400 дітей, втягнутих в проституцію [5].

У США правоохоронні органи як федерального, так і місцевого рівня постійно проводять заходи з протидії різним правопорушенням проти моральності. Це відноситься і до поліції Лас Вегаса, що регулярно здійснює рейди з викриття протиправної діяльності, пов'язаної з

проституцією, зокрема сутенерства. До федеральних правоохоронних органів, які приймають участь в протидії протиправній діяльності різного характеру, пов'язаної з наданням сексуальних послуг, насамперед, слід віднести Федеральне бюро розслідувань (Federal Bureau of Investigation), Національний підрозділ по боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій (National Hi-Tech Crime Unit), Митно-прикордонну службу США (U.S. Customs and Border Protection), Адміністрацію по боротьбі з наркотиками (Drug Enforcement Administration), Секретну службу, підпорядковану міністерству внутрішньої безпеки США (United States Secret Service).

Розслідуванням фактів сексуальної експлуатації дітей, як вказує О. О. Козленко, займається ФБР, утворене при Міністерстві юстиції. Цей орган тісно контактує з Митною та Поштовою службами США. Такі злочини відносяться до категорії насильницьких, тобто найбільш тяжких злочинів [6, с. 61]. За даними бюро, у США *сексуальна експлуатація малолітніх* досягла масштабів епідемії. Так, наприклад, лише в 2014 році врятовано від сексуального рабства більше 600 дітей. За деякими підрахунками, жертвами сексуальних злочинів щодня стають сотні підлітків. В серпні 2014 року ФБР спільно з голландським Національним підрозділом по боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій (National Hi-Tech Crime Unit) проведено операцію «Торпеда», під час якої взято під контроль Тог-форум з дитячою порнографією RedoBoard. При отриманні інформації, агенти не стали відразу закривати віртуальний майданчик, який продовжував роботу, що дозволило встановити його відвідувачів. Співробітники спецслужб кілька тижнів відстежували все, що відбувається на форумі та збирали докази, ідентифікуючи IP-адреси користувачів ресурсу. При закритті сайту агентами ФБР затримуються 25 підозрюваних, 14 з яких постали перед судом.

На регіональному рівні у США кримінальним розслідуванням займаються органи поліції та офіси (департаменти) шерифів, підпорядковані місцевій владі. У доказовому праві кримінального процесу США набули поширення такі засоби збирання доказів, як *електронне прослуховування, яке розглядається як різновид обшуку, спостереження, фотота відеофіксація, угода про визнання провини, показання поліцейських про факти та фактичні дані, що стали їм відомі від інформаторів. Результати технічного документування розмов мають доказове значення у кримінальному процесі.* Право на розголошення змісту звукозапису видається суддею і тільки в інтересах здійснення правосуддя. Матеріали розслідування направляються до суду. Після їх надходження проходить попереднє слухання справи. Обвинувальний акт підлягає затвердженню Великим журі, що може також виступати і як орган розслідування. Засідання відбувається за зачиненими дверима. Ухвалена Великим журі або магістратом постанова про передачу обвинувачуваного до суду затверджується обвинувачем, а потім офіційно подається обвинувачуваному. Характерною рисою кримінального процесу США залишається допустимість до використання в доказуванні фактичних даних, які повідомляються поліцейськими та які ними були отримані від секретних агентів чи інформаторів. У цій ситуації сам інформатор не допитується. Своєю чергою визнання обвинуваченим своєї провини в цьому випадку, як правило, тягне за собою спрощення процедури подальшого судочинства [7, с. 55–56].

У США працівники правоохоронних органів проводять *негласні операції під прикриттям* з виявлення попиту на послуги проституції. Але є цікава особливість правового забезпечення такої роботи поліцейських. Справа в тому, що при виконанні службових обов'язків в ситуації, коли потенційний клієнт запитує дівчину-поліцейську під прикриттям про те, чи випадково вона не з поліції, то вона не може відповісти, що це не так. Після цього, можна сказати, що обізнався та власне і все [8]. Будинки розпусти у США найчастіше закриваються якраз завдяки *поліцейським під прикриттям* [9].

Як ми можемо побачити, у США використовуються різні підходи до розв'язання проблеми сексуальної експлуатації людини від надання дозволів на заняття проституцією та утримання будинків розпусти з чіткою регламентацією подібного заробітку і, з іншого боку, до повної заборони. Досвід США у цій сфері засвідчує, що легалізація проституції не вирішує проблему, адже навіть у штаті Невада доходи від підпільного надання послуг багатократно перевищують легальні. До боротьби з проституцією залучаються цілий ряд федеральних правоохоронних органів, а також органи поліції та офіси (департаменти) шерифів на місцях. Викриття злочинів у цій сфері забезпечується, насамперед, завдяки саме

негласній роботі правоохоронців, окремі аспекти якої нами висвітлені та можуть бути використані в Україні.

Список бібліографічних присилань

1. Dancing halls, escort services, entertainment by referral services and gambling games or devices; limitation on licensing of houses of prostitution / Nevada Revised Statutes, NRS 244.345. URL: <https://www.leg.state.nv.us/nrs/NRS-244.html#NRS244Sec345> (дата звернення: 17.10.2018)
2. Vekshin Alison. Brothels in Nevada Suffer as Web Disrupts Oldest Trade / Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-08-28/brothels-in-nevada-shrivel-as-web-disrupts-oldest-trade> (дата звернення: 17.10.2018).
3. Flowers Ronald Barri. Prostitution in the Digital Age: Selling Sex from the Suite to the Street / ABC-CLIO. 2011. 238 p. ISBN: 9780313384608.
4. Flowers Ronald Barri. The Prostitution of Women and Girls / McFarland. 1998. 253 p. ISBN: 9780786404902.
5. New Law Expands Crackdown on Child Prostitutes // Las Vegas Now. KLAS TV, CBS Channel 8. URL: <http://www.lasvegasnow.com/Global/story.asp?S=10575169> (дата звернення: 17.10.2018).
6. Козленко О. О. Порівняльно-правовий аналіз міжнародного та національного законодавства у сфері боротьби із розповсюдженням дитячої порнографії в мережі Інтернет. *Вісник ХНУВС*. 2014. № 3 (66). С. 59–66.
7. Мосяженко В. Ю. Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2015. 280 с.
8. Проституція в США // Покорми рыбок : блог им. GrGr. URL: <http://www.pokormiribok.com/blog/2044.html> (дата звернення: 17.10.2018).
9. 12 малоизвестных фактов о проституции в США // Новости в фотографиях. URL: <https://bigpicture.ru/?p=783629> (дата звернення: 17.10.2018).
10. Population: defined // Nevada Revised Statutes, NRS 0.050. URL: <https://www.leg.state.nv.us/nrs/NRS-000.html#NRS000Sec050> (дата звернення: 17.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.71

Руслан Махірович ІБРАГІМОВ,

*ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ЕТНІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Упродовж останніх років неухильно простежується тенденція до появи нових способів взаємодії та інтеграції організованих злочинних груп в кримінальні співтовариства, формування й консолідації великих злочинних формувань, що підсилюють свій потенціал і вплив у суспільстві. Злочинні організації утворюють з метою вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, впливу на політичні та економічні процеси в державі [1].

Нині особливо гостро постало питання протидії злочинам, що вчиняються представниками окремих національностей чи народностей. Аналіз інформації із засобів масової інформації та аналіз наукової літератури свідчить про те, що рівень учинення злочинів представниками етнічних меншин у нашій державі залишається стабільно високим. Такі етнічні групи формуються на основі національної та кланової спорідненості, прийнятих традицій і звичаїв, їм притаманна спеціалізація за окремими видами злочинів. Частково це зумовлено зв'язками з кримінальними елементами на батьківщині чи наявністю традиційних видів злочинної діяльності стосовно конкретного етносу: корисливі злочини, вимагання, шахрайство, торгівля зброєю, наркоторгівля, нелегальна міграція й торгівля людьми тощо.

Протидія злочинам організованої категорії залишається одним із найважливіших завдань оперативних підрозділів Національної поліції України та Служби безпеки України. Водночас діяльність оперативних і слідчих підрозділів щодо виявлення, розкриття та розслідування таких злочинних угруповань донині означена низкою проблем правового й організаційного характеру та потребує вдосконалення. Відповідно, необхідно активізувати

зусилля щодо узгодження та зближення національних законодавств. Адже різні правові системи кримінального законодавства ґрунтуються на різних принципах, унаслідок чого неоднаково оцінюють одні й ті самі злочинні діяння в цій сфері. Такі відмінності в кримінальних законодавствах не сприяють розвитку співпраці між державами для подолання вказаного явища. У зв'язку з цим для ефективної протидії злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі, а також збору й аналізу даних про діяльність таких груп як в Україні, так і в інших державах доцільно створити спільний банк даних (автоматизовану інформаційну систему «Етнічна злочинність»), що дасть змогу акумулювати й аналізувати відповідну інформацію (про обставини злочинів, осіб, які їх учиняють, їх кількість, етнічну належність, характеристики злочинних угруповань, особливо про їх лідерів, осіб, які перебувають у розшуку, заарештовані та відбувають покарання за злочини, учинені на території відповідних держав) [2].

Список бібліографічних посилань

1. Бобрик К. Ю. Сучасний стан правового та організаційного забезпечення протидії організований злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 310–313.
2. Севрук В. Г., Макаренко Н. К. Діяльність правоохоронних органів щодо протидії етнічній організований злочинності: український і міжнародний досвід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). С. 160–169.

Одержано 30.10.2018

УДК 351.764:343.6(477)

Віта Олександрівна ІВАЩЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ УПОВНОВАЖЕНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Однією з гострих проблем для України залишається домашнє насильство. Зростання масштабів і небезпеки цього явища обумовило необхідність прийняття спеціальної нормативно-правової бази щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. [1] передбачено встановлення кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства, примушування до аборту та стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи, примушування до шлюбу, невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. У новій редакції викладені окремі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Також у Кримінальному кодексі України з'явиться новий розділ про обмежувальні заходи, що будуть застосовуватися до осіб, які вчинили домашнє насильство. Цей законодавчий документ повністю має вступити в силу з 11.01.2019 р.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. [2] визначив організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у цій сфері, закріпив спеціальні заходи щодо протидії цьому явищу, передбачив створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону протидія домашньому насильству – це система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та

захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

Звернемо увагу на досить широке коло суб'єктів, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Серед них – уповноважені підрозділи органів Національної поліції України. До повноважень цих підрозділів належить виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства; інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи.

Поліцейські одержали право проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.

Закон закріпив також спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству:

- терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- обмежувальний заборонний припис стосовно кривдника;
- взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Так, новелою законодавства став терміновий заборонний припис стосовно кривдника, що виноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне його припинення, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства. Припис може виноситись як за заявою постраждалої особи, так і за власною ініціативою працівників поліції за результатами оцінки ризиків. При вирішенні питання про його винесення пріоритет надається безпеці постраждалої особи.

Терміновий заборонний припис може містити зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборону на вхід та перебування в такому місці; заборону в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. При цьому не має значення кому належать майнові права на відповідне житлове приміщення – кривднику чи постраждалій особі. Фактично власник житла може втратити можливість ним користуватися на деякий час. Більше того, якщо кривдник відмовляється добровільно залишити помешкання, то працівники поліції одержали право застосовувати поліцейські заходи примусу, наприклад фізичну силу, спеціальні засоби, для виселення з житлового приміщення, що раніше було можливим лише за рішенням суду. Якщо ж кривдник не досяг вісімнадцятирічного віку на день винесення припису і має спільне місце проживання чи перебування з постраждалою особою, то зобов'язати залишити помешкання та заборонити входити чи перебувати там підрозділи поліції не мають права.

Крім того, кривдник, який повинен залишити місце спільного проживання з постраждалою особою зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції за місцем вчинення домашнього насильства.

Виноситься припис строком до 10 діб.

З метою застосування на практиці розглянутих законодавчих положень наказом МВС № 654 від 01.08.2018 затверджено Порядок винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника.

Разом з тим, звернемо увагу на деякі прорахунки та ризики, які можуть виникнути в практиці застосування прийнятого законодавства. На даний час не визначені місця перебування кривдника, якщо йому заборонять знаходитися в місці спільного проживання з постраждалою особою, не передбачені заходи щодо захисту осіб, які стали свідками домашнього насильства. Не узгоджується з діючими положеннями законодавства України право підрозділів Національної поліції виселяти з житлового приміщення без рішення суду. Не вироблені правила оцінки ризиків поліцейськими при винесенні термінового заборонного припису.

Реалізація передбачених нововведень потребує чимало часу, зусиль і ресурсів. Мають бути поведені тренінги для працівників Національної поліції, суддів, які на практиці мають впроваджувати прийняті нормативні положення.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що про ефективність розглянутого законодавства можна говорити лише через деякий час після остаточного його вступу в законну силу. Разом з тим, прийняття спеціальних законодавчих актів щодо запобігання та протидії домашньому насильству є важливим кроком у напрямку подолання цього явища, а також приведення вітчизняного законодавства у відповідність до європейських стандартів.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 19.10.2018).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 23.10.2018

УДК 343.73

Яна Олексіївна КАЛИНОВСЬКА,

кандидат юридичних наук,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Історія використання негласного співробітництва в процесі протидії злочинності можна дійти висновку, що вказана діяльність бере свій початок ще декілька сторіч тому та сьогодні доволі розповсюджена в усіх країнах світу. Наприклад, в американській системі правосуддя інформатори грають важливу роль, оскільки в багатьох випадках вони використовуються прокурорами як свідки злочину (вже завершеного чи такого, що готується), що здатне надати прокурору достатню кількість доказової інформації відносно особи, що підозрюється у вчиненні злочину для відкриття кримінального провадження відносно неї, або стати підставою для звернення до суду ордером на проведення негласних дій, обшуку або арешту. До того, ж для американського суспільства доволі розповсюдженим явищем є те, що інформатори часто винагороджуються за їх допомогу, зокрема нагородою може бути як угода з прокурором про звільнення від відповідальності за скоєне злочин або у вигляді грошових коштів. Розповсюдженим в США є випадки, коли інформатори надаючи допомогу правоохоронним органам заробляють на життя, оскільки як правило, винагорода є пропорційною до кількості конфіскованого при сприянні інформатора майна [1].

Стосовно ж нашої держави слід відмітити, що сьогодні в законодавстві нашої держави відсутнє єдине нормативно закріплене визначення поняття, що характеризує використання правоохоронцями негласної добровільної допомоги особи в процесі протидії злочинності. Так, аналізуючи фахову юридичну літературу можна дійти висновку, що сьогодні науковцями використовуються такі поняття як «негласне співробітництво», «конфіденційна робота», «агентурна робота» тощо. Водночас, окремі вчені використовують вказані поняття як тотожні, інша ж група – чітко розмежовую їх в залежності від форми оперативно-розшукової діяльності під час якої таке співробітництво є можливим.

Зокрема, як приклад наведемо наступне. Під час дослідження історико-правового аналізу конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань С. І. Халимон ототожнює поняття конфіденційного співробітництва та негласного співробітництва, використовуючи їх синоніми [2]. В той же час, інша вітчизняний автор Б. Д. Сергєєва вивчає конфіденційне співробітництво виключно як різновид проведення

негласних слідчих (розшукових) дій, тобто з точки зору оперативно-розшукової науки така діяльність є виключно можливою в процесі оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження [3]. На нашу думку, думка Б. Д. Сергєєвої є більш юридично вірною. Обґрунтуємо це аналізом чинного законодавства.

Зокрема в п 12 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначається, що оперативні працівники мають право мати гласних і негласних, штатних та позаштатних працівників з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України [4]. Водночас, вказаним нормативним актом закріплено також те, що за бажанням осіб їх співробітництво з оперативним підрозділом може бути оформлено письмовою угодою з гарантуванням конфіденційності співробітництва. Разом з цим, вказаним Законом визначено: вік та цивільно-правовий статус таких осіб (зокрема в положеннях про те, угоду про сприяння оперативним підрозділам в оперативно-розшуковій діяльності може бути укладено з дієздатною особою); відповідальність за розголошення відомостей, що стали відомими в результаті ОРД (визначено, що особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність за чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини); перелік осіб, що не можуть бути залучені до такої діяльності (забороняється залучати до виконання оперативно-розшукових завдань осіб, професійна діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці, а саме: адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язано з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру) [4].

З наведеного можна дійти висновку, що використання негласного співробітництва в рамках оперативно-розшукової діяльності доцільніше називати «агентурна робота», як похідна від слова «агент», що на протязі тривалого часу використовувалось у Радянському Союзі для позначення осіб, що негласно співпрацювали з органами правопорядку. Водночас відмітимо, що у розумінні деяких (перш всього в США) іноземних спецслужб, агентами є оперативні співробітники, в тому числі штатний склад, а співробітники ФБР та ряду інших відомств США називаються «спеціальними агентами» [5].

Разом з цим, в ст. 275 КПК України визначено, що під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом [6]. Водночас, вказаним нормативним актом також не визначено чітко перелік осіб, що можуть залучатись до конфіденційного співробітництва, а лише забороняє залучати до конфіденційного співробітництва адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (ч. 2 ст. 275 КПК України) [6].

Разом з цим, в Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» використовується поняття негласні співробітники. Зокрема визначається, що при здійсненні боротьби з організованою злочинністю спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Служби безпеки України мають право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання. Однак, в цьому Законі не передбачено жодних положень щодо такої діяльності працівниками кримінальної поліції, які здійснюють протидію організованій злочинності загалом кримінальної спрямованості [7].

Аналізуючи вказані нормативні акти, можна дійти висновку, що сьогодні законодавець зробив спробу розмежувати негласну співпрацю з правоохоронними органами в залежності від виду діяльності – оперативно-розшукова або кримінальна процесуальна. В той ж час, КПК України визначає конфіденційну співпрацю виключно як дозволена діяльність слідчого в рамках інституту негласних слідчих (розшукових) дій, а для оперативних працівників – лише при виконанні відповідного доручення, однак жодним із законодавчих актів не

заборонено використання гласних та негласних, штатних та позаштатних працівників з в процесі оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. Вказане свідчить, що з точки зору оперативно-розшукової діяльності повноваження передбачені в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» більш ширші.

Разом з цим, на нашу думку доцільним є введення такого поняття як «негласне співробітництво», що було б узагальнюючим для визначення усіх видів співпраці правоохоронних органів з окремими особами на засадах конфіденційного/негласності, добровільності з метою протидії злочинності. Водночас, чітко розмежовувало б негласну співпрацю оперативних підрозділів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування кримінального провадження (з точки зору оперативно-розшукової діяльності використання загальнокримінальної спрямованості такого виду негласного співробітництва як гласних та негласних, штатних та позаштатних працівників співробітниками підрозділів кримінальної поліції в процесі протидії організованих злочинності загальнокримінальної спрямованості можливо під час здійснення всіх форм оперативно-розшукової діяльності, а конфіденційно співробітництва – включно в межах оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження).

Список бібліографічних посилань

1. Осведомитель // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C> (дата звернення: 27.10.2018)
2. Халимон С.І. Історико-правовий аналіз конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 16. С. 1–6.
3. Сергєєва Д. Б. Негласне співробітництво в кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2016_Sergeeva.pdf (дата звернення: 27.10.2018).
4. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 27.10.2018).
5. Агент (спецслужбы) // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82_\(%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D1%8B\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82_(%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D1%8B)) (дата звернення: 27.10.2018)
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 27.10.2018).
7. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення: 27.10.2018).

Одержано 16.10.2018

УДК 343.71

Іван Іванович КАПАЦІН,

викладач кафедри управління оперативно-розшуковою діяльністю
Національної академії Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК НАПРЯМОК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОНФІДЕНТІВ В ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛАХ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Сучасна швидкоплинна оперативна та криміногенна обстановка на державному кордоні України вимагає від оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби (далі – ДПС) України значного посилення діяльності по своєчасному отриманню та перевірці інформації за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів.

Найбільш ефективними джерелами надходження достовірної інформації є конфіденти. Організація і тактика використання можливостей конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності (далі – ОРД) оперативних підрозділів ДПС України – не достатньо вивчена проблема, вирішення якої містить певний позитивний потенціал інформаційно-аналітичного забезпечення (далі – ІАЗ) такої діяльності.

Слід зазначити, що інформаційно-аналітична компонента в діяльності оперативних підрозділів складається з взаємопов'язаних систем:

- інформаційного забезпечення діяльності оперативних підрозділів (збір інформації, її первинне вивчення, накопичення та надання споживачам для інформаційного супроводу виконання завдань);

- аналітичної діяльності оперативних підрозділів (дослідження наявної в масивах даних та додатково отриманої інформації для опрацювання рекомендацій і пропозицій до управлінських рішень);

- управління інформаційно-аналітичними процесами в оперативних підрозділах (організація та керівництво процесами систем інформаційного забезпечення та аналітичної діяльності).

Саме тому підвищення ефективності використання конфідентів в оперативних підрозділах через ІАЗ ОРД є одним із напрямків покращення результативності протидії злочинності під час охорони державного кордону України.

ІАЗ оперативних підрозділів ДПС України полягає у проведенні комплексу заходів спрямованих на збір, узагальнення, аналіз, зберігання та використання інформації, у тому числі обмеженого доступу, для виконання завдань ОРД покладених законодавством України на оперативні підрозділи.

Зміст ІАЗ діяльності оперативних підрозділів ДПС України полягає у:

- отриманні, опрацюванні, накопиченні, збереженні, захисту, пошуку, перетворенні і поширенні інформації для вирішення задач ОРД;

- формуванні інформаційних ресурсів і наданні споживачам інформації для виконання ними своїх функціональних обов'язків, вироблення прогнозів розвитку обстановки на державному кордоні, в оперативних підрозділах, варіантів ефективних управлінських рішень, визначенні стратегії і тактики діяльності оперативних підрозділів, оцінки адекватності їх дій особливостям обстановки, що складається.

В результаті виконання завдань ІАЗ оперативні підрозділи отримують різноманітну інформацію, на основі якої здійснюється формування управлінських рішень щодо подальших дій. Як показує практика, ефективність охорони кордону залежить від доцільності управлінських рішень, які ґрунтуються на обробці великих масивів інформації.

Основною метою системи інформаційного забезпечення підрозділів ОРД є комплексна інформаційна підтримка оперативних підрозділів України у боротьбі зі злочинністю в основі якої мають бути організаційні, нормативно-правові, технічні, програмні та інші заходи підрозділів ДПС.

Одержано 31.10.2018

УДК 343.92

Анастасія Анатоліївна КОРЕНЮК,

провідний спеціаліст відділу методологічного забезпечення

проведення іспиту департаменту суддівської кар'єри

секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ

ОСНОВНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ЗАПОБІГАННІ РЕЦЕДИВНИМ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Організація роботи із залучення релігійних організацій до співпраці з органами пробації розглядається як важлива складова успіху у сфері запобігання рецидивній злочинності неповнолітніх в Україні. Високий рівень довіри підлітків до різного роду релігійних

організації забезпечує позитивні результати у сфері запобігання рецидивній злочинності. Звичайно, Церква не тільки ефективно впливає на духовний та освітній рівень виховання неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, а й виступає суб'єктом профілактики злочинності серед цієї категорії осіб.

В Україні релігійні організації уособлюють собою окремих структурний елемент суспільства та тісно взаємодіють з іншими його складовими, зокрема органами державної влади.

А. Літвінов та Т. Літвінова зазначають, що «функціонування релігійних організацій відіграє важливу роль у суспільстві. Вони не просто невід'ємний компонент будь-якої релігії та найважливіша умова її соціального буття, а й особлива форма задоволення відповідних суспільних потреб. Такі потреби визначають суть і призначення релігійних організацій, зокрема релігійних громад, напрями, способи і методи їх діяльності, що регламентуються законодавством» [5, с. 36].

Заслугує уваги думка Г. В. Дворецької, що «виникнення релігії пояснюється не тільки намаганням людей знайти відповіді на проблемні питання свого життя, а й спробою сформувати світогляд віруючих людей, так, щоб вони дістали моральну опору й утіху в релігійній діяльності. У такому розумінні релігія – це служіння вищим силам, які спрямовують і контролюють процеси людської діяльності» [3, с. 256].

В Україні статус та діяльність релігійних організацій визначені Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації». Статтею п'ятою вказаного Закону визначено, що «держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству» [1]. При цьому цією ж статтею встановлено, що «релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації» [1].

Таким чином, на нашу думку, релігійна організація є однією із перших значущих форм союзу людей на основі їх світогляду, які сповідують певну свою релігію; організація, яка тісно взаємодіє з різними суспільними інститутами, зокрема органами державної влади, у тому числі уповноваженими органами з питань пробації. При цьому, окрім здійснення основної функції – задоволення релігійних потреб людей своєї організації, замається освітньою, духовною, благодійною та волонтерською діяльністю. Своєю чергою релігійні організації здійснюють неабиякий вплив як на суспільство в цілому, так і на окремі його групи, зокрема на неповнолітніх осіб, які перебувають у конфлікті з законом.

Усіма визнано, що злочинність – це зло, а гаслом діяльності релігійних організацій є боротьба зі злом. Крім цього, окремі християнські заповіді дублюють норми суспільної законослухняної поведінки, а релігійні організації проповідують дотримання правил поведінки у межах закону.

У такому ракурсі органи пробації та релігійні організації, при всій різниці між ними, мають одну спільну мету – боротьбу зі злочинністю.

Таким чином, релігійна організація може брати участь в процесі боротьби зі злочинністю через створення певного релігійного простору в якому будуть діяти особливі моральні стандарти. Умовою успішного перевиховання неповнолітнього злочинця є включення його в таке середовище. При цьому релігійні організації, які мають істотний духовний потенціал, можуть зіграти важливу роль в боротьбі із рецидивною злочинністю неповнолітніх і її соціальними наслідками.

Доцільною є думка В. В. Токмана, який зазначає, що «церкви і деномінації з давніх часів долучалися до облаштування внутрішнього устрою тих суспільств, у структуру яких були інтегровані, – надавали сакрального статусу владним інституціям, на підставі божественних приписів санкціонували принципи суспільних взаємовідносин, опікувалися системами виховання і освіти тощо» [6].

М. І. Жолтані стверджує, що релігійний вплив на засуджених уважався визначальним для організації всієї процедури виконання кримінального покарання та досягнення його

мети ще з моменту започаткування досліджень проблематики цього покарання, адже мету покарання, що полягає у забезпеченні громадської безпеки і відновлення соціальної гармонії, порушеної злочином, можливо досягти лише за умови відновлення соціальної гармонії, порушеної злочином, можливо досягти лише за умови відновлення гармонії в душі самого злочинця на основі принципів гуманізму та індивідуального підходу [4].

Так, у місцях позбавлення волі досить активно використовується допомога релігійних організацій у перевихованні злочинців. Підтвердженням цього є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності священнослужителів (капеланів) в органах та установах, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України» та розробка Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України.

Враховуючи вищезазначене, ми вважаємо, що діяльність по боротьбі із рецидивною злочинністю неповнолітніх органами пробації повинна ґрунтуватися на чіткій, добре продуманій загальній концепції взаємодії з релігійними організаціями, якою визначено мету, пріоритети, сферу та форми цієї співпраці.

Аналізуючи спеціальне законодавство з вказаної проблеми, на нашу думку, лише одна із форм взаємодії органів пробації з релігійними організаціями закріплена законодавчо. Так, Законом України «Про пробацію» передбачено взаємодію органів пробації під час виконання покладених на них завдань із організаціями, у тому числі релігійними. При цьому, виходячи зі змісту іншої норми цього ж Закону, така співпраця може відбуватися у формі волонтерства. Своєю чергою волонтерська діяльність включає у себе такі форми співпраці як нагляд за суб'єктами пробації та проведення з ними соціально-виховної роботи [2].

Ми вважаємо за необхідне, виокремити інші важливі форми взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у їх спільній діяльності по боротьбі із рецидивною злочинністю серед підлітків, зокрема:

- участь релігійних організацій у підготовці досудової доповіді щодо неповнолітнього обвинуваченого;
- здійснення душпастирської опіки в Секторах ювенальної пробації, зокрема введення посад капеланів у штатну структуру сектору;
- проведення богослужінь;
- здійснення релігійного обряду «сповіді гріхів»;
- духовне та освітнє виховання суб'єктів пробації;
- проведення спільних лекцій, бесід з неповнолітніми злочинцями;
- участь релігійних організацій у підготовці пробаційних програм, зокрема індивідуальних пробаційних програм виправлення неповнолітньої особи, яка перебуває у конфлікті з законом;
- подальша духовна та матеріальна підтримка осіб, звільнених з місць позбавлення волі, а також колишніх пробаціонерів (утримання особи у релігійному середовищі, допомога у пошуку житла, роботи, освіти та інше).

Релігійна організація дійсно здатна ефективно корегувати поведінку особистості, допомагати у налагодженні правильної та результативної взаємодії і спілкування спеціальних органів державної влади, зокрема органів пробації, з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом з метою їх перевиховання та запобігання вчиненню ними повторних злочинів. Суть релігійної профілактики полягає у включенні суб'єкта пробації в згуртоване, яке орієнтується на високі моральні стандарти, середовище, що зуміє сформувати у особистості новий світогляд і соціально прийнятні навички діяльності в соціумі. Тому, умовою ефективної боротьби із рецидивною злочинністю неповнолітніх в Україні є активне залучення органами пробації релігійних організацій та пошук і впровадження якомога більшого спектра форм такої взаємодії.

Список бібліографічних посилань

1. Про свободу совісті та релігійні організації : закон України від 23.04.1991 № 987-XII : станом на 27.10.2018 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 19.10.2018).
2. Про пробацію : закон України від 05.02.2015 № 160-VIII : станом на 27.10.2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 19.10.2018).

3. Дворецька Г. В. Соціологія : навч. посіб. Київ, 2002. С. 472.

4. Жолтані М. І. Релігійний вплив на засуджених при відбуванні кримінального покарання // Актуальна юриспруденція : юрид. наук.-практ. Інтернет конф. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1672%3A091017-17&catid=195%3A5-102017&Itemid=241&lang=ru (дата звернення: 19.10.2018).

5. Літвінов А., Літвінова Т. Особливий статус релігійних громад при вчиненні нотаріальних дій. *Юридичний радник*. Київ, 2033. № 6 (72). С. 36.

6. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних соціально-політичних умовах // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/relig_org_Ukr-953c2.pdf (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 27.10.2018

УДК 342.15

Михайло Олексійович КОРОЛЬ,

*старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Відповідно до статті 2 Конституції України «територія України в межах існуючих кордонів є цілісною і недоторканою». У силу свого суверенітету і, зокрема, територіального верховенства, кожна держава вправі самостійно встановлювати порядок перетинання її кордону громадянами, транспортом і вантажами (видання національного закону про державний кордон), або такий порядок устанавлюється за згодою зацікавлених держав з урахуванням загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права (міжнародні договори про правовий режим державного кордону між суміжними державами). Для забезпечення недоторканності кордонів суміжні держави укладають угоди про режим взаємного кордону. Україна має майже з усіма такими країнами угоду про режим взаємного кордону і про розвиток мирного співробітництва на кордонах.

Таким чином, основний зміст принципу недоторканності кордонів можна звести до трьох елементів:

- визнання існуючих кордонів у якості юридично встановлених відповідно до міжнародного права;
- відмова від будь-яких територіальних домагань на даний момент або в майбутньому;
- відмова від будь-яких інших зазіхань на ці кордони.

Хочемо відмітити, що гарантії безпеки і непорушності державних кордонів, спрощення процедур перетину державного кордону врегульовано міжнародними угодами регіонального характеру: Концепція ОБСЄ у сфері безпеки кордонів і прикордонного режиму 2005 р., Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Шенгенські угоди 1985 і 1990 р., Регламент «Про вільне пересування на основі візи для довготривалого перебування» 2001 р., План дій з лібералізації ЄС, Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р. і т.д.

Забезпечення відкритості й безпеки кордонів на вільному, демократичному й інтегрованому просторі ОБСЄ передбачає Концепція у сфері безпеки кордонів і прикордонного режиму. Її держави-учасниці підтверджують свої юридичні та політичні зобов'язання з питань кордонів на універсальному, регіональному і двосторонньому рівнях [1]. Це зумовлює посилення співпраці митних, прикордонних, міграційних служб, правоохоронних, інших уповноважених органів держав з метою сприяння вільному і безпечному пересуванню людей, товарів і послуг, інвестицій через кордони у межах міжнародного права, ослаблення загроз тероризму, транснаціональної злочинності, корупції, нелегальної міграції, забезпечення достойного поведіння з особами, які перетинають кордон, створення необхідних умов у прикордонних районах.

Отже, держави Європи визнали, що розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони всіх держав у Європі, утримуватимуться від будь-яких посягань на ці кордони, вимог чи дій, спрямованих на захоплення і узурпацію території будь-якої держави-учасниці.

Враховуючи посилення транскордонної співпраці, укладення угод з питань прикордонної співпраці, побратимських угод за участю України, актуальним є поглиблення добросусідських відносин між громадами, їхніми місцевими і регіональними органами влади сусідніх держав, визнаних внутрішнім законодавством кожної держави. Наприклад, передбачені «євро регіони» – макрорегіональні інтеграційні структури з розвинутою спільною соціально-економічною інфраструктурою [2, с. 14], як і інші форми транскордонної співпраці, зумовлюють процес гармонізації національного законодавства європейських країн з правовими актами європейських регіональних організацій, створення відповідних механізмів їх реалізації.

Співпраця поза національними кордонами з питань створення спільних служб, утримання прикордонних зон, будівництва спільних об'єктів або охорони довкілля визначає потребу правової регламентації регіонального транскордонного планування, економічного розвитку, охорони навколишнього середовища як у прикордонних просторах, так і у прилеглих територіях. На жаль, згадані аспекти належно не відображено у чинному законодавстві України.

Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 6 травня 2015 р. було затверджено Стратегію національної безпеки України, Основна мета цього документу – мінімізація загроз державному суверенітету і створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [3]. Разом з тим, щоб уможливити реалізацію цієї стратегії, необхідно проводити реформи із внесенням змін до Конституції України.

Події останніх років, на нашу думку, є результатом тривалих проблем, які перешкоджають належному функціонуванню інституту державних кордонів і становлять безпосередню загрозу для суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, миру, прав та свобод людини і громадянина. Відтак, проблеми необхідно розглядати із двох аспектів: практичного і законодавчого. Так, державний кордон України не повною мірою встановлений та позначений на місцевості на всіх його ділянках, але водночас вже став предметом численних міжнародних переговорів і консультацій, предметом розгляду в міжнародних судових інституціях. А це призводить до різного розуміння деяких нормативно-правових актів, а також невідповідності їх вимогам сьогодення, що власне, ставить під сумнів їхню актуальність.

Постанова Верховної Ради України «Про вжиття заходів для посилення рівня захисту державного кордону України» від 17 червня 2014 р. містить рекомендацію Кабінету Міністрів України затвердити документи, необхідні для проведення в односторонньому порядку демаркації сухопутної ділянки державного кордону України з РФ, яка буде обладнана за зразком зовнішніх кордонів ЄС [4]. Однак це стосується всього державного кордону, а не лише його частини, а зважаючи на попередній досвід виконання угод із РФ, на низку інших факторів, можна поставити під сумнів належне виконання цієї постанови.

Коли держави воюють за спірну територію, світове співтовариство надає перевагу стриманій позиції та утриманню від підтримки якоїсь зі сторін. Коли держава, засадами зовнішньої політики якої є миролюбність та дружні відносини з усіма державами і яка добровільно відмовилась від ядерної зброї, як правило, стає жертвою агресора, міжнародне співтовариство навряд залишиться осторонь, інакше ризикуватиме зруйнувати основоположні засади світового порядку. Це підкреслює і невиконання умов Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р., зокрема п. 1–2, що стосуються поваги незалежності, територіальної цілісності та суверенітету, непорушності державних кордонів, зобов'язання з невикористання зброї [5]. За ст. 51 Статуту ООН, що регламентує право держави на самооборону, Україна залишає за собою право за необхідності звернутись до будь-якої держави або регіональної системи колективної безпеки за допомогою щодо відновлення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів.

Системна криза міждержавних стосунків України сучасного періоду, зокрема проблеми делімітації та демаркації кордонів, застосування щодо України протиправних засобів («торговельних війн», «газових війн», організації провокацій на Кримському півострові), зумовлює перегляд відповідності дво- і багатосторонніх міжнародно-правових інструментів національним інтересам та чинному законодавству України. Звісно, без активізації діяльності держави Україна, її органів і посадових осіб прогресу не варто очікувати. Належно закріплені й визнані державні кордони підтверджують право держави (титул) на цю територію, визначають просторові межі її територіального верховенства.

Список бібліографічних посилань

1. Концепція в області безпеки границь і пограничного режиму : док. мс.doc/Corr.1 от 6 дек. 2005 г. // ОБСЕ : офіц. сайт. URL: <https://www.osce.org/ru/mc/70205?download=true> (дата звернення: 26.10.2018).

2. Камінська Н. В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування та Україна : монографія. Київ, 2014. 414 с.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 26.10.2018).

4. Про вжиття заходів для посилення рівня захисту державного кордону України: постанова Верховної Ради України від 17.06.2014 № 1329-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1329-18> (дата звернення: 26.10.2018).

5. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994. *Офіційний вісник України*. 2007. № 13. Ст. 123.

Одержано 01.11.2018

УДК 354

Вадим Анатолійович КУДІНОВ,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

професор кафедри інформаційних технологій та кібернетичної безпеки

Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Національна поліція України (далі – НПУ) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. НПУ відповідно до покладених на неї завдань: а) здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; б) вживає заходів з виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; в) уживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; г) вживає заходів із забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях тощо [2].

Виконання НПУ цих складних і відповідальних завдань потребує постійного удосконалення процесів управління органами поліції усіх рівнів. Це об'єктивно вимагає забезпечення постійного і безперервного збору та опрацьовування значного обсягу необхідної інформації, швидкої її оцінки та прийняття відповідних управлінських рішень, доведення їх до виконавців та здійснення контролю за їх виконанням. Тому НПУ вживає різноманітні заходи для організації належного інформаційно-аналітичного забезпечення своєї діяльності, зокрема, впровадження ситуаційних центрів.

Вважається, що ситуаційний центр – це нова структура в органах НПУ, до завдань якого включено отримання, аналіз та обробку інформації про динаміку злочинності по всій

території України [3]. Набрав чинності 25 травня 2018 р. наказ Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України від 04 квітня 2018 р. № 285 [4], який затвердив повноваження Управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві щодо організації роботи з прийому викликів та повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення за номером екстреної поліцейської допомоги «102». На ці підрозділи покладено обов'язки щодо організації діяльності ситуаційних центрів (ситуаційних відділів) поліції. Крім цього, вони отримали право управління силами та засобами реагування патрульної поліції, інших підрозділів, задіяних для підтримання публічної безпеки і порядку.

Ситуаційний центр – це підрозділ зі збору, обробки та аналізу інформації про рівень, структуру і динаміку злочинності по всій Україні. Існує ситуаційний центр Національної поліції України, де проводиться тільки збір і обробка інформації, а також ситуаційні центри в місті Києві та областях, в складі яких працює і служба «102» [5].

На думку автора ситуаційні центри є подальшим розвитком системи оперативного інформування МВС України про кримінальні правопорушення та інші надзвичайні події, що сталися в Україні. Відомо, що мета функціонування цієї системи – це своєчасне, достовірне, повне та якісне інформування керівництва МВС України, інших зацікавлених міністерств та державних органів про реальний стан й динаміку оперативної обстановки в цілому в Україні та окремих її регіонах для прийняття впливових управлінських рішень на її покращання, а також постійне стеження за розслідуванням кримінальних правопорушень і реагуванням на інші надзвичайні події [6–15]. Тому вважаємо за потрібне при впровадженні ситуаційних центрів в органах НПУ враховувати позитивний досвід теорії та практики функціонування зазначеної системи оперативного інформування МВС України.

Зрозуміло, що впровадження ситуаційних центрів сьогодні відбувається в нових умовах, ніж які існували раніше (збільшення звернень громадян до поліції; створення патрульної поліції; новітні можливості сучасного програмного забезпечення, засобів обчислювальної техніки та комунікації тощо), які необхідно враховувати. Але, на жаль, необхідно також враховувати й проблеми минулих років, які залишаються актуальними сьогодні: недостатня кількість кадрів (операторів, програмістів, аналітиків), засобів обчислювальної техніки (планшетів, комп'ютерів тощо), ліцензованих програм, засобів відеоспостереження, приміщень, транспортних засобів і т.ін. Серед перспектив розвитку ситуаційних центрів – це використання систем відеоаналітики, але це потребує значних фінансових витрат [5].

Нами проаналізовано основні проблеми впровадження ситуаційних центрів в органах Національної поліції України, запропоновано при їх впровадженні враховувати позитивний досвід теорії та практики функціонування системи оперативного інформування МВС України.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF> (дата звернення: 26.10.2018).
3. Поліція відкриває ситуаційні центри. *LexInform. Юридичні новини України* : сайт. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/politsiya-vidkryvaye-sytuatsijni-tsentry/> (дата звернення: 26.10.2018).
4. Про затвердження Змін до Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.04.2018 № 285 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0505-18> (дата звернення: 26.10.2018).
5. Ситуационный центр Нацполиции: анализ преступности, оперативной обстановки и координация подразделений // 112.ua : сайт. URL: <https://112.ua/statji/situacionnyu-centr-nacpolicii-analiz-prestupnostioperativnoy-obstanovki-i-koordinaciya-podrazdeleniy-431302.html> (дата звернення: 26.10.2018).

6. Кудінов В. А. Автоматизований контроль якості та своєчасності оперативного інформування МВД України. *Безпека дорожнього руху України*. 1999. № 3. С. 131–134.

7. Кудінов В. А. Шляхи удосконалення системи оперативного інформування МВС України. *Безпека дорожнього руху України*. 2003. № 3–4. С. 27–36.

8. Кудінов В. А. Аналіз проблем створення захисту конфіденційної інформації, що обробляється в системі оперативного інформування МВС України. *Захист інформації*. 2003. Вып. 10. С. 60–67.

9. Кудінов В. А. Програми контролю достовірності та попередньої обробки інформації бази даних АІС «Зведення» з обліку резонансних злочинів та інших надзвичайних подій МВС України. *Реєстрація, зберігання і обробка даних*. 2005. Т. 7. № 1. С. 80–88.

10. Кудінов В. А. Аналіз динаміки оперативної обстановки в країні з використанням можливостей системи оперативного інформування МВС України. *Захист інформації*. 2006. № 1. С. 67–71.

11. Кудінов В. А. Аналіз відповідності статистичних даних про резонансні злочини системи оперативного інформування МВС України офіційним показникам стану та структури злочинності. *Вісник Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій*. 2008. Т. 6. № 3. С. 276–283.

12. Кудінов В. А. Аналіз проблеми захисту відкритої оперативної інформації про резонансні злочини та інші надзвичайні події, що обробляється в системі оперативного інформування МВС України. *Захист інформації*. 2008. № 3. С. 81–85.

13. Кудінов В. А. Порівняльний аналіз критеріїв оцінки кількості резонансних злочинів, що реєструються обласними підрозділами в системі оперативного інформування МВС України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. Спецвип. № 2. С. 229–236.

14. Кудінов В. А. Становлення, сучасний стан і перспективи розвитку автоматизованої системи оперативного інформування МВС України про резонансні злочини та інші надзвичайні події. *Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України*. 2012. № 190. С. 9–27.

15. Кудінов В. А. Аналіз оперативної обстановки можливостями автоматизованої системи оперативного інформування МВС України. *Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України*. 2012. № 190. С. 28–33.

Одержано 01.11.2018

УДК 347.963(477)

Андрій Васильович ЛАПКІН,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОМ РОЗУМНИХ СТРОКІВ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дотримання розумних строків досудового розслідування та судового провадження є однією із основних засад кримінального провадження, пов'язаною із забезпеченням прав людини в кримінальному провадженні. Засада розумності строків кримінального провадження впливає із завдання швидкого розслідування і судового розгляду, що закріплене у ст. 2 КПК України, і відповідає вимогам ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка гарантує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Згідно з п. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому обвинувачення, як мінімум, на такі гарантії на основі цілковитої рівності: (с) бути судимим без невиправданої затримки. Ці положення підтримуються і в нормах національного законодавства. Зокрема, в ч. 1 ст. 21 КПК України зазначено, що кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки. У ч. 5 ст. 28 КПК України визначено, що кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите.

Аналогічне положення містить ч. 1 ст. 283 КПК України, яка закріплює право особи на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження.

У ч. 1 ст. 318 КПК України встановлено, що судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. Право бути судимим без невиправданої затримки тісно пов'язане з іншими правами, в тому числі правом на свободу, правом вважатися невинуватим і правом захищати себе. Європейський суд з прав людини наголосив, що воно встановлено для того, щоб не посилювати невизначеність, в якій перебуває обвинувачений, а також збиток, який неминуче буде завдано його репутації, незважаючи на презумпцію невинуватості («Макфарлейн проти Ірландії» (31333/06) Велика палата Європейського суду (2010) § 155). Крім того, невиправдана затримка може негативно позначитися на якості або прийнятності доказів («Мессі проти Сполученого Королівства» (14399/02), Європейський суд (2004) § 27). Гарантія невідкладного розгляду справи служить інтересам правосуддя, а, отже, – інтересам обвинувачених, потерпілих і суспільства в цілому («Сельмуні проти Франції» (25803/94), Велика палата (1999) § 107–118). Порушення ж цієї гарантії характеризується таким правовим принципом – «затримка у відправленні правосуддя дорівнює відмові в правосудді».

Ураховуючи практику ЄСПЛ, положення КПК України, під розумним строком судового розгляду доцільно розуміти найкоротший строк розгляду і вирішення судом кримінального провадження, який достатній для досягнення завдань кримінального провадження і винесення справедливого, законного і обґрунтованого судового рішення.

Критерії для визначення розумності строків передбачені в ч. 3 ст. 28 КПК України, які повністю відповідають практиці ЄСПЛ, що вказує: розумність строку затримки визначається для кожної справи окремо в залежності від обставин. При цьому мають бути враховані такі критерії: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

З положень ч. 2 ст. 28 КПК України випливає, що суб'єктами, які відповідають за додержання розумних строків у кримінальному провадженні, є: прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції) – відносно проведення досудового розслідування у розумні строки; суд – відносно судового провадження.

Отже, саме на суд покладається забезпечення розумних строків судового провадження. Виконання додержання суддями цього обов'язку додатково забезпечується встановленням персональної юридичної відповідальності судді за порушення розумних строків. Це зумовлено закріпленням такої підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, як безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень (п. 4 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

У п. 7 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» підкреслюється, що судді повинні усвідомлювати особисту відповідальність за розгляд справ у встановлені законом строки, не допускати фактів зволікання, вживати всіх необхідних заходів з метою неухильного дотримання процесуальних строків.

Таким чином, суб'єктом, який зобов'язаний забезпечувати додержання розумних строків у судовому провадженні та особисто відповідає за їх порушення, є суд в особі головуєчого в судовому засіданні. Водночас можливості суду у забезпеченні розумних строків судового розгляду внаслідок неявки учасників судового провадження є обмеженими. Це переконливо засвідчила ситуація, яка склалася у зв'язку із рішенням Київського районного суду м. Полтави від 10.08.2018 про закриття кримінального

провадження по обвинуваченню Г. А. Кернеса та інших осіб у справі № 638/4399/15-к, яке було обґрунтоване передусім порушенням розумних строків судового розгляду внаслідок систематичної неявки прокурора у судові засідання. Широкий суспільний резонанс та бурхлива дискусія у правових наукових та практичних колах, зумовлені цим рішенням, наочно ілюструють той факт, що у чинному кримінальному процесуальному законодавстві суд позбавлений дієвих можливостей перешкодити порушенню розумних строків учасниками судового провадження, зокрема прокурором, внаслідок чого в окремих випадках він змушений вдаватися до застосування аналогії права і аналогії закону, що у сфері кримінального провадження має досить спірний характер.

Наукова (практична) новизна дослідження полягає у тому, що задля виправлення цієї ситуації пропонується передбачити комплексні гарантії додержання розумних строків судового розгляду, що лежать як в організаційній, так і в процесуальній площині. До організаційних можна віднести заходи впливу на учасників судового провадження, чії дії або бездіяльність ведуть до затягування судового розгляду. Так, порушення розумних строків судового провадження має бути передбачено як підстава дисциплінарної відповідальності не лише суддів, а й прокурорів та адвокатів, причому суд повинен невідкладно ініціювати таке провадження перед відповідними дисциплінарними органами у разі встановлення цієї підстави. Крім того, неявка у судові засідання без поважних причин має розглядатися як підстава для заміни прокурора та захисника у кримінальному провадженні, наприклад, у разі ознаки повторності, а не тільки у разі неможливості їхньої участі у провадженні, як це передбачає ст. 324 КПК України. В такому випадку рішення про заміну прокурора має прийматися керівником органу прокуратури на підставі відповідного подання головуючого у судовому засіданні, а обвинуваченому повинна надаватися можливість обрати іншого захисника в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 323 КПК України.

Поряд з цим, систематична неявка сторони обвинувачення повинна мати конкретні процесуальні наслідки у вигляді закриття кримінального провадження судом. Задля цього ч. 2 ст. 284 КПК України необхідно доповнити відповідною підставою закриття кримінального провадження.

Одержано 01.11.2018

УДК 343.98

Андрій Миколайович ЛИСЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативної-розшукової діяльності та розкриття факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Ірина В'ячеславівна ЛИСЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТАН ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ ЗА ЛІНІЄЮ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Вивчення результатів діяльності правоохоронних органів протягом останніх років свідчить про те, що незважаючи на активне застосування державою заходів щодо протидії терористичній діяльності, дані злочини залишаються достатньо широко розповсюдженими в сучасній Україні. Однією зі складових ефективної протидії терористичній діяльності є визначення факторів, що впливають на вчинення досліджуваних злочинів.

Дослідженням теоретичних питань сутності оперативної обстановки і проблем, що пов'язані з практичним аналізом її стану займалися багато відомих вчених, а саме: О. М. Бандурка, В. П. Захаров, О. Г. Лекарь, А. В. Ліпкан, Д. Й. Нікіфорчук, В. Г. Самойлов, Г. К. Синілов, І. Р. Шинкаренко та ін. Разом з тим стан дослідження оперативної обстановки за лінією протидії терористичній діяльності в сучасній Україні є недостатнім, адже комплексно цілеспрямовано не досліджувався науковцями.

© Лисенко А. М.,
Лисенко І. В., 2018

Автори поставили за мету на підставі комплексного аналізу спеціальної фахової літератури, результатів практичної діяльності щодо протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю визначити фактори, що впливають на їх вчинення.

У фаховій літературі визначенню поняття «оперативна обстановка» присвячено багато робіт. Незважаючи на різні погляди науковців щодо визначення поняття «оперативна обстановка», в будь-якому з них можна виділити в якості складових елементів – фактори зовнішнього і внутрішнього середовища [1, с. 33; 2, с. 35–44; 3; 4; 5].

Автори вважають за доцільне згрупувати зовнішні та внутрішні фактори в три наступні блоки: 1) географічна, соціально-економічна, демографічна, політична та ідеологічна характеристики території оперативного обслуговування; 2) стан і динаміка вчинення терористичної діяльності та результати боротьби з нею на території оперативного обслуговування; 3) наявність сил і засобів та ефективність їх використання в боротьбі із зазначеними злочинами. При цьому слід зазначити, що перші два блоки відносяться до зовнішніх факторів, а третій відповідно до внутрішніх.

Розглядаючи перший блок факторів, що визначають стан оперативної обстановки за лінією протидії терористичній діяльності, доцільно детальніше проаналізувати окремі елементи їх характеристики:

1. Географічні або адміністративно-територіальні фактори. Дана група факторів впливає на динаміку та масштаби кримінальних проявів тероризму через вплив на визначальні соціально-економічні, демографічні та інші процеси. Територіальний розподіл кількості та характеру вчинених злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю в межах України характеризується суттєвими відмінностями. Так, наприклад, найбільша кількість досліджуваних злочинів вчиняється в Донецькій та Луганській області, що пояснюється проведенням на їх території операції об'єднаних сил, раніше антитерористичної операції. Також значна кількість злочинів вчиняється у столиці України та обласних центрах, які є потужними в політичному та економічному відношеннях.

2. Соціально-економічні фактори. Умови соціально-економічного розвитку є одним із чинників, що впливають на прийняття особою рішення щодо участі у терористичній діяльності, як в ролі пособника, так й виконавця, організатора тощо. До таких умов в першу чергу можна віднести: занепад економічної системи України, обумовлений ліквідацією та припиненням діяльності багатьох підприємств державної та комунальної форм власності, що призвело до втрати робочих місць, виникнення безробіття та зубожіння населення; виникнення у зв'язку з економічним занепадом соціальної кризи в державі.

3. Соціально-демографічні фактори. З усіх характеристик даної групи факторів, найбільший вплив на вчинення терористичної діяльності мають: чисельність та щільності населення на певній території та його національний склад. Так, наприклад, неоднорідність населення за національною ознакою часто призводить до напруження суспільних відносин та виникнення на цьому підґрунті міжетнічних конфліктів.

4. Соціально-політичні та соціально-ідеологічні характеристики міста, району, іншого адміністративно-територіального утворення. Різні політичні, національні та релігійні погляди, пов'язані з існуванням окремих субкультур, можуть суттєвим чином відобразитись на погіршенні суспільних відносин та призводити до виникнення політичних, релігійних та міжконфесійних конфліктів. Напрямок в суспільстві є відправною точкою та головним чинником для виникнення тероризму.

Стан і динаміка вчинення терористичної діяльності та результати боротьби з нею на території оперативного обслуговування фактично відображають рівень ефективності боротьби правоохоронних органів із зазначеними злочинами та свідчать про дієвість організаційних чинників їх функціонування. Під час проведення правоохоронними органами оперативно-розшукових заходів, гласних та негласних слідчих (розшукових) дій з метою протидії терористичній діяльності, у тій чи іншій мірі змінюються відповідні характеристики розглядуваного елемента оперативної обстановки. Тому даний елемент необхідно розглядати не лише в якості фактору зовнішнього середовища, але й в якості основного об'єкта впливу, об'єкта застосування організаційних і тактичних зусиль з боку правоохоронців.

Одним з головних внутрішніх факторів, що впливають на стан оперативної обстановки є наявність сил і засобів та ефективність їх використання в боротьбі з терористичною

діяльністю. Основними показниками розглядуваного фактору є: 1) чисельність особового складу, 2) ступінь його професійної підготовки, 3) раціональність розподілу функціональних обов'язків, 4) інтенсивність участі особового складу підрозділів, що спеціалізується та не спеціалізується на боротьбі з терористичною діяльністю, у боротьбі з даними злочинами.

Реагуванням на ускладнення оперативної обстановки можуть бути структурно-штатні зміни, перестановка та переорієнтація осіб, що надають негласну допомогу правоохоронним органам, удосконалення організації і тактики проведення оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

Визначення та повноцінний моніторинг факторів, що впливають на оперативну обстановку за лінією протидії терористичній діяльності, допомагають встановити тенденції та закономірності вчинення розглядуваних злочинів, причин та умов, що сприяють їх вчиненню, правильно оцінити оперативну обстановку за цією лінією роботи і відповідно намітити ефективну систему заходів реагування на її зміни.

Список бібліографічних посилань

1. Лукашов В. А. Вопросы организации деятельности аппаратов уголовного розыска : метод. рекомендации. М. : ВНИИ МВД СССР, 1969. 69 с.
2. Захаров В. П. Проблемы поисковой работы оперативных подразделений криминально-выполнительной системы. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2001. Спецвип. № 3. С. 35–44.
3. Лекарь А. Г. Основы оперативно-розыскной деятельности : науч.-практ. рек. М. : ВШ МООН РСФСР, 1966. 44 с.
4. Самойлов В. Г., Синилов Г. К. Изучение и оценка оперативной обстановки на территории, обслуживаемой горрайлинорганом внутренних дел : науч.-практ. рек. М. : ВШ МВД СССР, 1973. 56 с.
5. Никифорчук Д. Й., Ліпкан В. А., Бірюков В. А. Аналіз стану оперативної обстановки як спосіб виявлення діяльності терористських організацій. *Науковий вісник НАВСУ*. 2002. № 1, ч. 2. С. 100–113.

Одержано 30.09.2018

УДК 343.13

Валерій Валентинович ЛИТВИНОВ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИМИ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У РАЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРЕЮДИЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ

Підстава закриття кримінального провадження передбачена п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України (мова йде про п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України який у ст. 284 КПК України знаходиться у загальному одинадцятому абзаці) застосовується з урахуванням поняття преюдиціальності, тобто можливості покладення раніш прийнятого процесуального рішення в основу іншого процесуального рішення.

Преюдиціальність (від лат. Praejudicium – наперед вирішене) у процесуальному праві – обов'язковість для всіх судів, що розглядають справу, приймати без перевірки і доказів факти, раніше встановлені судовим рішенням або вироком, що вступили в законну силу.

Звичайно підстава, про яку йде мова, не приймається на основі судових рішень. (Закриття кримінальних проваджень на основі прийнятих раніше судових рішень передбачено п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України. За вказаною підставою провадження вправі закрити лише прокурор.) Розглядувана підстава у КПК України сформульована наступним чином: кримінальне провадження може бути закритим у випадку, якщо існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності. Слід

зазначити, що за п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України слідчий Національної поліції України (далі – слідчий) не вправі приймати рішення про закриття кримінального провадження, оскільки розслідування злочинів передбачених ст. 212 КК України вправі здійснювати слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства. Закрити кримінальне провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України слідчий вправі лише у разі дотримання вимог щодо підслідності. Відповідно до ст. 216 КПК України, слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Саме наявність преюдиціальних фактів закриття кримінального провадження за п.п. 1, 2, 4 ч. 1 ст. 284 КПК України є підставою для закриття кримінального провадження слідчими органів Національної поліції за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України. Зазначені підстави вказують на необхідність додержання преюдиціальності рішень про закриття кримінального провадження за вказаними підставами, що прийняті слідчим або прокурором. Окрім вимог ст. 216 КПК України слідчий повинен враховувати і інші вимоги щодо особливих порядків проведення досудового розслідування, а саме щодо розслідування неповнолітніх, щодо окремої категорії осіб.

У разі встановлення, що у кримінальному провадженні щодо того самого діяння прийняте не скасоване у встановленому законом порядку рішення, що має преюдиціальну силу (закриття кримінального провадження слідчим або прокурором за п.п. 1, 2, 4 ч. 1 ст. 284 КПК України), кримінальне провадження закривається на підставі такого рішення. Прийняття зазначеного рішення обґрунтовується саме фактом вирішення попереднього кримінального провадження щодо того самого діяння. Закон не вимагає від слідчого, який приймає постанову про закриття кримінального провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України перевірки законності раніше прийнятого рішення. Однак слідчий повинен чітко встановити факт вчинення одного і того ж самого діяння щодо якого здійснюється чинне досудове розслідування та існує постанова про закриття кримінального провадження.

Рішення, які несуть у собі преюдиціальну силу, можуть мати різні наслідки прийняття остаточних рішень (закриття кримінальних проваджень за реабілітаційними та нереабілітаційними підставами). Слідчий вправі закривати кримінальне провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України лише за тими преюдиціальними рішеннями де особі не повідомлялося про підозру. Таке правило впливає з вимог абзацу 2 ч. 4 ст. 284 КПК України, згідно якого слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження якщо у ньому жодній особі не повідомлялося про підозру.

Встановивши що за фактом який розслідується раніше було прийнято постанову про закриття кримінального провадження, слідчий повинен вивчити таку постанову та отримати відповідну інформацію з ЄРДР. В ході такої перевірки слідчий повинен чітко встановити чи було повідомлено особу про підозру у попередньому провадженні. Лише переконавшись у тому, що у попередньому кримінальному провадженні особа не повідомлялася про підозру, він може покласти постанову про закриття попереднього кримінального провадження в основу постанови про закриття кримінального провадження, що ним розслідується. Слідчий зобов'язаний провести процесуальні дії, якими він чітко встановить, що розслідуване ним кримінальне провадження стосується саме того самого діяння, по якому вже раніше прийнято постанову про закриття кримінального провадження. Для цього слідчому необхідно встановити подію діяння (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення діяння чи події що відбулася); наслідки такої події (вид і розмір шкоди, що можливо була завдана). За результатами проведених процесуальних дій у слідчого повинно бути сформоване переконання про те, що розслідуване ним діяння є тим самим діянням по якому раніше було прийнято постанову про закриття кримінального провадження.

Обов'язковою умовою розглядуваної підстави закриття кримінального провадження є той факт, що постанова про закриття кримінального провадження не скасована у передбаченому законом порядку, а також містить ознаки кримінально процесуального рішення. Останніми є те, що таке рішення: 1) знаходить вираз лише у правовому акті, процесуальна форма якого передбачена законодавством; 2) може бути прийнятим лише компетентною посадовою особою державного органу; 3) надає відповіді на правові питання,

які виникли у справі і зумовлюються встановленими фактичними даними і нормами закону; 4) містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального судочинства. 5) є преюдиціальним кримінально-процесуальним рішенням.

Факт відсутності рішень про скасування преюдиційної постанови про закриття кримінального провадження слідчий повинен зафіксувати у матеріалах кримінального провадження. Лише після отримання усіх вище перелічених фактичних даних слідчий зможе прийняти законне та обґрунтоване рішення про закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Одержано 30.10.2018

УДК 342.951:364.632:364.64:343.85:343.54

Неля Василівна ЛЯХ,

викладач кафедри адміністративної діяльності

Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ» ТА «ОБМЕЖУВАЛЬНІ ПРИПИСИ»

7 грудня 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1] (далі – Закон про домашнє насильство). Даний Закон впровадив нові підходи до протидії домашньому насильству. Зокрема, запроваджуються такі нові юридичні інструменти, як терміновий заборонний припис і обмежувальний припис, що були невідомі національному законодавству раніше.

Відповідно до ст. 24 Закону про домашнє насильство, виділяють чотири спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству:

- 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника;
- 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Наказом МВС № 654 від 01.08.2018 року затверджений Порядок винесення уповноваженими підрозділами Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника [2].

Одним із спеціальних заходів протидії домашньому насильству є обмежувальний припис стосовно кривдника, який виноситься судом на підставі звернення зацікавлених осіб, та допускає значно ширше коло можливих обмежень прав кривдника і їх більш тривалі строки. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 26 Закону про домашнє насильство заходами, які можуть бути застосовані до кривдника на підставі обмежувального припису, є:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалої особи;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб [1].

Варто зауважити, що обмежувальний припис може передбачати застосування одразу кількох зазначених заходів. Обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування неповнолітнього кривдника у місці свого постійного проживання (перебування).

Видача обмежувального припису здійснюється шляхом ухвалення рішення суду у порядку окремого провадження, для цілей чого розділ IV Цивільного процесуального кодексу України доповнено новою главою 13. Крім того, видача обмежувального припису у порядку окремого провадження ґрунтується на положенні, що це провадження призначене для створення умов для здійснення особою особистих немайнових чи майнових прав (ч. 7 ст. 19 ЦПК) [3].

Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців та може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців.

Одним з найбільш складних питань для практичного застосування положень про обмежувальний припис є сфера його застосування та співвідношення з іншими подібними інститутами. Одночасно із Законом про домашнє насильство було прийнято Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [4] (далі – Закон про внесення змін до КК і КПК). Варто зауважити, що закон на даний час лише набуває своєї чинності і остаточно його норми вступають у силу 11.01.2019 року. Цим Законом передбачено доповнення загальної частини КК новим розділом «Обмежувальні заходи», які за своєю сутністю є подібними до заходів обмежувального припису та підлягають застосуванню до особи, яка вчинила пов'язаний з домашнім насильством злочин, у випадку призначення їй покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання (ст. 91-1 КК). Також цим Законом було доповнено новою частиною ст. 194 КПК, якою передбачено аналогічні обмежувальні заходи та можливість їх застосування судом під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

Отже, обмежувальні заходи – це по суті аналогічні до обмежувального припису інститути, які підлягають застосуванню до особи, яка підозрюється або яка вчинила пов'язаний з домашнім насильством злочин, у випадку призначення їй покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання. Натомість в інших випадках застосуванню підлягає обмежувальний припис. Такими, зокрема, є випадки притягнення кривдника до адміністративної відповідальності та випадки, коли його ще взагалі не притягнуто до відповідальності та не повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Необхідно зауважити про можливість видачі обмежувального припису саме на стадії, коли особу ще не притягнуто до відповідальності. Аргументами на користь такої думки є, по-перше, недостатність строку термінового заборонного припису для притягнення кривдника навіть до адміністративної відповідальності. По-друге, Закон про домашнє насильство (ч. 3, 5 ст. 26) пов'язує видачу та продовження обмежувального припису (як і термінового заборонного припису) з оцінкою ризиків – оцінюванням вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи (п. 9 ч. 1 ст. 1). Таке оцінювання у випадку з видачею обмежувального припису здійснюватиме суд.

Видається, що докази мають стосуватися підтвердження наявності провадження (кримінального чи про адміністративне правопорушення) щодо особи, яка вчинила домашнє насильство, винесення термінового заборонного припису, інформації про внесення відомостей до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства тощо. Юридична логіка схиляє нас до висновку, що обмежувальний припис повинен обов'язково пов'язуватися з наявністю справи про адміністративне правопорушення або кримінального провадження, оскільки держава декларує нетерпимість до цього соціального явища і тому, кожен такий випадок повинен мати наслідком відповідну реакцію держави. Враховуючи вітчизняні реалії роботи поліції, не виключено, що на практиці цей інструмент буде застосовуватися значно ширше. Наприклад, без наявності зазначених проваджень, але з низкою звернень потерпілої особи до різноманітних органів та установ, які мають відношення до протидії домашньому насильству. Також можливим є видача обмежувального припису на підставі відомостей Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства, оскільки Закон про домашнє насильство пов'язує внесення

відомостей про кривдника у разі наявності обґрунтованої підозри вчинення ним насильства, зокрема після підтвердження такого факту шляхом проведення перевірки відповідної інформації згідно з порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [5].

Варто зауважити, що Закон про домашнє насильство та ЦПК не передбачають можливості скасування обмежувального припису, зокрема у разі визнання особи невинуватою у вчиненні злочину чи адміністративного правопорушення. Тому наразі не зовсім зрозуміло як необхідно буде діяти у такому випадку. Видається, що можливим способом вирішення цього питання буде скасування рішення суду за нововиявленими обставинами.

За невиконання обмежувального припису Законом про внесення змін до КК і КПК запроваджується кримінальна відповідальність (ст. 390-1 КК), яка є більш м'якою, порівняно з відповідальністю за невиконання рішення суду (ст. 382 КК) [6].

Насамкінець, слід зауважити, що Закон про домашнє насильство набирає чинності з наступного дня після його опублікування, тоді як Закон про внесення змін до КК і КПК – через рік з дня його опублікування. Відтак, принаймні протягом цього року підлягатиме застосуванню ст. 382 КК у разі невиконання рішення суду про видачу обмежувального припису. Оскільки аналізовані юридичні інструменти є доволі новими для вітчизняної правової системи, то сфера їх застосування та якісні показники такого застосування у значній мірі залежатимуть від практикуючих юристів, їх уявлень про право і готовності до нових підходів у протидії домашньому насильству.

Список бібліографічних посилань

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 26.10.2018).

2. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника : наказ Міністерства внутр. справ від 01.08.2018 № з0965-18 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 26.10.2018).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 26.10.2018).

4. Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету міністрів України від 22.08.2018 № 658 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF> (дата звернення: 26.10.2018).

5. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III : зі змінами станом на 14.03.2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 26.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.71

Олександр Юрійович МАРТИШ,

*аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Одним із найнебезпечніших видів організованої злочинності є незаконний обіг наркотичних засобів (наркобізнес), що має тенденцію до зростання й загрожує національній безпеці не лише Україні, а й планетарній загалом, оскільки йому притаманні

транснаціональний характер, професіоналізм, висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність власної розвідки та контррозвідки, оволодіння новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам [1, с. 194].

Виключно при отриманні достовірної інформації оперативними підрозділами, у тому числі Департаментом протидії наркозлочинності Національної поліції України, під час проведення оперативно-розшукових заходів з документування злочинної діяльності особи чи осіб про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, пов'язаного з незаконним збутом наркотичних засобів, їх керівники звертаються до керівників органів досудового розслідування зі службовим листом про виявлені обставини злочинної діяльності.

У службовому листі, який підписує керівник оперативного підрозділу, зазначаються час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, а також відомості щодо використання доходів, одержаних злочинним шляхом, та про майно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення [2].

При направленні до органів досудового розслідування матеріалів за результатами проведення оперативно-розшукових заходів одночасно надається інформація про проведені оперативними підрозділами заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та їх місцезнаходження.

Слідчий:

1) при проведенні огляду місця події або обшуку під час досудового розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, самостійно чи за його дорученням спеціаліст в установленому КПК України порядку застосовує відеофіксацію цих слідчих (розшукових) дій та складає плани-схеми, а також вилучає необхідні речі, предмети та документи;

2) за дорученням керівництва органу досудового розслідування бере участь в реалізації матеріалів ОРС [2];

3) у кримінальному провадженні про незаконний обіг наркотичних засобів упродовж доби після вилучення наркотичних засобів виносить постанову про призначення експертизи та направляє її з відповідними додатками для виконання до державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, та забезпечує направлення до експертної установи матеріалів, необхідних для проведення судової експертизи;

4) після отримання експертного висновку речові докази впродовж трьох діб направляє на зберігання відповідно до Порядку зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 травня 2008 року № 422 (зі змінами) [2];

5) у разі отримання під час проведення слідчих (розшукових) дій інформації про осіб, які зловживають наркотичними засобами, повідомляє про це керівника органу, підрозділу поліції для вжиття відповідних заходів;

6) негайно після початку кримінального провадження уживає заходів щодо розшуку, зберігання майна, цінностей та коштів винних осіб з подальшим їх вилученням або накладенням арешту в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством;

7) у кожному кримінальному провадженні про незаконний збут наркотичних засобів проводить всі можливі та необхідні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на повне, всебічне та неупереджене документування джерел отримання наркотичних засобів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, а не лише факту збуту наркотичних засобів; виключно за результатами отримання доказів, які свідчать про збут наркотичних засобів, за наявності для цього належних підстав ініціює питання про проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки [2];

8) у випадку повідомлення особи про підозру в учиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 307 КК України, уживає вичерпних заходів для встановлення наявності ризиків, передбачених частиною першою статті 177 КПК України [2].

Керівник органу досудового розслідування:

1) спільно з керівниками оперативних підрозділів органу, підрозділу поліції організовує роботу з виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та забезпечує участь слідчого в реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності;

2) оцінює наявність ознак кримінального правопорушення при вивченні матеріалів за заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з обігом наркотичних засобів, забезпечує своєчасне внесення слідчими відомостей про ці правопорушення до ЄРДР;

3) з метою забезпечення всебічного, повного і неупередженого розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів ініціює перед керівником територіального органу, підрозділу поліції питання щодо створення СОГ, до складу якої включаються працівники органу досудового розслідування та оперативних підрозділів, які мають досвід розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії (у разі вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів – одночасно із внесенням інформації до ЄРДР, а в кримінальних провадженнях про злочини невеликої та середньої тяжкості – за необхідності), погоджує створення СОГ;

4) щомісяця розглядає на оперативних нарадах за участю керівника територіального органу, підрозділу поліції та керівників його структурних підрозділів результати роботи з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, а стан досудового розслідування в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини цієї категорії, які викликали суспільний резонанс, – щотижня;

5) при вивченні матеріалів за заявами або повідомленнями про злочини, за вчинення яких передбачено додаткове покарання у вигляді конфіскації майна, перевіряє наявність матеріалів про вжиті заходи, спрямовані на встановлення майна особи, яка вчинила злочин, та коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів;

6) забезпечує своєчасне і повне виконання ухвал слідчого судді, суду про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, у строки, зазначені в ухвалі;

7) після внесення відповідних відомостей до ЄРДР забезпечує своєчасне направлення до експертної установи вилучених речовин та об'єктів для проведення судової експертизи;

8) за необхідності порушує клопотання перед керівником експертної установи про вжиття заходів щодо невідкладного проведення судової експертизи та отримання відповідного висновку;

9) з дотриманням вимог режиму секретності вивчає надані матеріали оперативно-розшукової діяльності та запропонований оперативним підрозділом план заходів з їх реалізації; у разі необхідності вносить доповнення до нього та визначає слідчого, який у разі виявлення ознак кримінального правопорушення вносить відповідні відомості до ЄРДР та розпочинає досудове розслідування [2].

Окремо слід звернути увагу на взаємодію правоохоронних органів під час розслідуванні кримінальних злочинів, пов'язаних з незаконним оборотом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за допомогою мережі Інтернет на етнічні злочинні угруповання, що займаються торгівлею наркотичними засобами. В Україні серед багатьох проблем, що стоять перед суспільством і державою, на одне з перших місць виходить проблема протидії етнічній злочинності. Крадіжки, пограбування, розбої, шахрайство, торгівля наркотиками та інші кримінально каранні дії завжди бентежили спокій законослухняних громадян. Особливого резонансу в умовах сьогодення набувають випадки учинення зазначених дій представниками етнічних меншин, які проживають на території України та об'єднуються у злочинні угруповання за етнічною приналежністю до певної національності [3].

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що з метою ефективною протидії транснаціональному наркобізнесу, необхідно: продовжувати реформування правоохоронної системи та приведення її у відповідність до світових правових стандартів: здійснювати матеріально-технічне й кадрове забезпечення спецпідрозділів, які протидіють наркобізнесу; поглиблювати співпрацю між Україною та ЄС у цій сфері, забезпечувати адаптацію національного законодавства до законодавства ЄС; організувати проведення широкомасштабного соціологічного дослідження латентності наркоманії та наркозлочинності в Україні; створити служби соціально-психологічної реабілітації хворих на наркоманію та змінити підходи до системи наркообліку; підвищити на основі міжвідомчої взаємодії

ефективність профілактично-попереджувальних заходів, спрямованих на пропаганду здорового способу життя серед неповнолітніх і молоді, посилити роз'яснювальну роботу в педагогічних колективах; заохочувати участь неурядових громадських організацій, благодійних фондів, релігійних осередків у сприянні протидії незаконному обігу наркотиків; розробити й забезпечити ефективну систему протидії витоку в незаконний обіг наркотиків з об'єктів підприємницької діяльності, яким видано ліцензію на таку діяльність [4].

Список бібліографічних посилань

1. Севрук В. Г., Павленко О. С. Заходи протидії транснаціональному наркобізнесу, що вчиняється представниками окремих етнічних груп. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. 2015. № 2 (10). С. 193–205.
2. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 28.10.2018).
3. Севрук В. Г. Взаємодія оперативних підрозділів зі слідчими під час протидії злочинам, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються особами циганської національності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Спецвип. № 6: Адаптація оперативно-розшукової діяльності до нових законодавчих умов. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами ОВС. С. 368–370.
4. Севрук В. Г. Некоторые меры противодействия транснациональному наркобизнесу, что совершается лицами цыганской национальности. *Право и политика*. 2013. № 2. С. 211–215.

Одержано 01.11.2018

УДК 343.73

Євген Дмитрович МАСЛІЙ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ЗБУТУ ТА ПРИДБАННЮ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ГЕНЕЗИСУ

Протидія незаконному збуту та придбанню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів віднесена до пріоритетних напрямків діяльності держави.

Перші наукові дослідження присвячені проблематиці протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів були проведені ще за часів Радянського союзу. Однак, аналізуючи емпіричний матеріал, можна констатувати, що у вказаний період часу окреслена проблематика знайшла своє відображення лише на рівні фрагментарних досліджень, у вигляді наукових статей та тез доповідей.

Так, наприклад, відмітимо, що в 1984 році фрагментарно досліджують питання протидії збуту наркотиків такі вчені як В. В. Зайцев та Ю. С. Путалов. Однак, аналізуючи їх дослідження можна дійти висновку, що окреслена проблематика розглядається ними лише в контексті оперативної розробки осіб, що здійснюють збут наркотичних речовин у виправних трудових закладах.

В той самий час, стрімке розповсюдження наркоманії, приймання вказаним явища все більших масштабів призводить до того, що питання протидії збуту наркотиків починає розглядатися під час проведення більшої кількості науково-практичних конференцій присвячених питанням протидії злочинності, однак здебільшого в контексті антисоціального явища без визначення особливостей організаційно-тактичного характеру протидії збуту наркотиків.

Після розпаду Радянського союзу питання протидії збуту наркотиків починає активно розглядатися у різних сферах науки (медицина, фармакологія, юридичні науки, історія). Зокрема в сфері юридичної науки, свої дисертаційні дослідження окресленому питанню присвячують:

– у сфері кримінального права та кримінології: А. А. Музика (докторська дисертація на тему: «Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)»; А. М. Бабенко (кандидатська дисертація на тему: «Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню наркотиковмісних рослин»), В. А. Бублейник (кандидатська дисертація на тему: «Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти»), І. О. Доброрез (кандидатська дисертація на тему: «Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим)»), О. А. Мартиненко (кандидатська дисертація на тему: «Злочини серед працівників ОВС України: їх детермінація та попередження»), О. М. Міщанинець («Кримінологічні та кримінально-правові засоби протидії незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюється організованими групами»), В. Г. Пшеничний (кандидатська дисертація на тему: «Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика)»), Л. В. Раєцька (кандидатська дисертація на тему: «Кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні»);

– у сфері криміналістики Н. М. Косміна присвятила свою кандидатську дисертацію використанню спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

Що стосується оперативно-розшукової науки, то питання оперативно-розшукової протидії наркотикам предметом дисертаційних досліджень безпосередньо не було, однак як дотичне окреслене питання різнопланово досліджувалось майже в усіх докторських та кандидатських дисертаціях (наприклад, у дослідженнях Б. І. Бараненка, А. А. Венедіктова, В. Л. Грохольського, О. Ф. Долженкова, В. П. Захарова, І. П. Козаченка, Г. В. Кириченко, О. М. Мельник, О. О. Михайлецького, Д. Й. Никифорчука, Д. О. Ноздріна, С. Д. Резнікова, М. В. Стацака, М. О. Сергатого, Р. В. Тарасенка, В. В. Шендрика).

Разом з цим, фахівцями у сфері оперативно-розшукової діяльності питання протидії збуту наркотиків досліджувалось й на рівні наукових статей та тез доповідей, зокрема в роботах: О. В. Брандуса, С. А. Буткевича, А. А. Венедіктова, О. О. Добровольської, В. М. Горпинченка, В. В. Горбатенка, В. П. Губка, А. В. Іщенка, К. П. Перепелиці, А. П. Кіцула, О. М. Ключика, І. В. Назаренка, Д. Й. Никифорчука, Л. В. Новікова та ін. Однак, аналізуючи положення вказаних робіт слід зазначити, що питання протидії наркотикам досліджується лише фрагментарно.

Принагідно відзначимо, що питання протидії наркотикам також знайшло своє відображення в рамках науково-методичних рекомендацій (наприклад, в роботі авторського колективу (К. Л. Бугайчук, О. О. Савченко, Н. О. Прібиткова) на тему: «Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в умовах нового кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства»).

Таким чином, аналіз емпіричного матеріалу дозволяє констатувати, що в Україні сьогодні досить гостро стоїть питання оперативно-розшукової протидії збуту та придбаванню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, зокрема розповсюдженому сьогодні «безконтактному» збуту та придбаванню, у зв'язку з чим виникає потреба удосконалення вказаного напрямку роботи, зокрема і в теоретичному плані.

Одержано 30.10.2018

УДК 343.982.33

Віталій Валентинович МАЦАК,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АУДІО- ТА ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ

Зміни, які відбулися у кримінальному процесуальному законодавстві в 2012 році призвели до того, що аудіо та відео контроль особи на сьогодні як способи фіксації підготовки або вчинення злочинної діяльності можливо використовувати лише в двох площинах: як різновид оперативно-розшукових заходів та різновид негласних слідчих (розшукових) дій. Аналізуючи при цьому ж положення КПК України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», міжвідомчого та відомчого законодавства можна дійти висновку, що вони відрізняють лише за організаційно-правовою природою, а за тактичними основами проведення є ідентичними один до одного.

В той же час, при проведенні аудіо та відео контролю особи доволі розповсюдженим є порушення законних прав та свобод особи, як самого об'єкта контролю так і третіх осіб, тобто сучасність вказує на порушення гарантій законності в процесі проведення зазначених заходів. Водночас, враховуючи, що принцип гарантій законності в оперативно-розшуковій діяльності набуває особливого значення, а дана діяльність протікає переважно у негласних формах і не може контролюватися у такому ступені, як, наприклад, адміністративна чи слідча праця [1, с. 32], вважаємо доцільним розглянути питання сучасних проблем забезпечення законності під час проведення аудіо та відео контролю особи.

Перш за все, слід з'ясувати зміст забезпечення законності. На думку, фахівців у сфері теорії держави та права, термін «законність» інтерпретує як комплексне поняття, що охоплює усі сторони існування права – від його ролі у створенні закону до реалізації його норм в юридичній практиці. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічність зв'язків права і влади, права і держави, права і суспільства. Вимоги законності в рівній мірі відносяться до вищих органів державної влади, до інших державних органів, які приймають в рамках своєї компетенції підзаконні акти (сфера правотворчості), до безпосередніх виконавців законів – посадових осіб, а також громадських організацій, комерційних корпорацій, громадян (сфера правореалізації). Законність характеризується єдністю двох ознак: зовнішньої (формальної) – обов'язком виконувати приписи законів та підзаконних актів державними органами, посадовими особами, громадянами та іншими об'єднаннями; внутрішньої (сутнісної) – наявністю науково обґрунтованих та відповідаючих праву законів, якістю законів [2, с. 483].

Водночас, І.П. Козаченко відмічає, що принцип законності – це вимога нормативного характеру, яка зобов'язує суб'єктів ОРД, а також усіх осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД, неухильно і точно виконувати всі норми-приписи Конституції, чинного оперативно-розшукового, кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Наприклад, при виявленні відомостей про осіб, які викликають оперативний інтерес, за допомогою оперативної техніки важливо не порушити чи обмежити сферу конфіденційності інформації про особу, таємницю сімейного і особистого життя, поваги до честі і гідності людини [3, с. 50–51].

У той же час, О.М. Бандурка зазначає, що принцип законності полягає у тому, що посадові особи органів внутрішніх справ, які займаються оперативно-розшуковою діяльністю, а також особи, які сприяють її здійсненню, або контролю і нагляду за нею, зобов'язані виконувати вимоги законодавства у точній відповідності до їх змісту. Будучи принципом і методом суспільних відносин, режимом соціального життя, законність є складовою частиною механізму регулювання суспільних відносин, представляє собою обов'язкову умову правопорядку, державної і громадської дисципліни, важливий елемент демократії та культури [4, с. 88].

Враховуючи вказане, та аналізуючи матеріали практики оперативних підрозділів Національної поліції України можна дійти висновку, що під час проведення аудіо та відео контролю порушення законності відбуваються в наступних випадках:

1) під час аудіо та відео контролю особи оперативні працівники допускають фіксації дій інших, сторонніх осіб, замість об'єкта контролю;

2) коли проводиться безпосередньо аудіо та відео контроль особи оперативні працівники допускають фіксацію діяльності третіх осіб при цьому жодним способом не намагаються уникнути вказаного, що є прямим порушенням їх права на особисте життя. У зв'язку з цим слід відзначити, що у Федеративній республіці Німеччини існує законодавчо закріплена норма, відповідно до якої у випадку, коли працівниками поліції фіксуються не тільки об'єкт контролю на аудіо або відео фіксуючу техніку, а будь-які ідентифікуючі ознаки сторонніх осіб чи приватного транспорту, то працівник поліції повинен в максимально короткий термін прийняти заходи для зміни кута зйомки, а безпосереднє зображення таких ознак перед використанням повинні піддаватись ретуші, в інших випадках останньому загрожує кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі терміном на два роки [5].

Отже, беручи до уваги окреслене становище із неналежним станом дотримання законності під час проведення аудіо та відео контролю особи, можна резюмувати, що сьогодні існує нагальна необхідність плідної та тісної співпраці науковців, правоохоронців та правозахисників з метою термінового розроблення ряду заходів, спрямованих на унеможливлення порушення прав та свобод особи під час здійснення аудіо та відео контролю особи.

Список бібліографічних посилань

1. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Общая часть. / под ред. В. М. Атматжитова. М. : Акад. МВД СССР, 1990. 563 с.
2. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учеб. Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
3. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність. Вступ до курсу. Одеса : НДРВВ ОІВС, 1999. 111 с.
4. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I : підручник. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 336 с.
5. Wann Polizisten fotografiert und gefilmt werden dürfen. URL: <https://www.jasperprigge.de/wann-polizisten-fotografiert-und-gefilmt-werden-duerfen/> (дата звернення: 03.02.2018)

Одержано 20.11.2018

УДК 343.9.01

Ірина Михайлівна МЕДВЕДЄВА,

ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ УХИЛЕННЮ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Українська держава переживає один з найскладніших періодів багатомілітарної історії. Йде процес переходу від однієї суспільної формації до іншої, перетворення на нових засадах всіх сторін духовно-морального, соціально-політичного та економічного життя народу.

Разом зі всією державою на етапі перетворень перебувають Збройні Сили України. Першочерговим завданням докорінного реформування армії і флоту, приведення чисельності, організаційної структури, системи управління і комплектування, технічної оснащеності, бойової та мобілізаційної готовності у відповідність до вимог сучасної війни, економічної можливості країни, її геополітичним, загальнонаціональним інтересам.

Корінні перетворення в Збройних Силах передбачають також проведення великої і напруженої роботи з перебудови свідомості особового складу, удосконалення на новій ідейно-політичній стійкості та інших морально-бойових якостей, як базових складових у професіоналізмі військовослужбовця, який ефективно виконує завдання по захисту Вітчизни в мирний час і в бойовій обстановці.

Зупинимось детальніше на індивідуально-виховній роботі. Найбільш дієвим засобом успішної підготовки військовослужбовців до виконання службових обов'язків, зміцнення військової дисципліни серед особового складу є індивідуально-виховна робота, яка дозволяє всебічно вивчати кожного військовослужбовця і на цій основі впливати на його свідомість та поведінку. Доповнюючи масові форми роботи, вона дозволяє враховувати рівень освіти, духовної зрілості, життєвого досвіду, особливості характеру кожної людини, схильності та звички, активно впливати на воїна, сприяти розвитку у нього позитивних якостей.

Актуальність індивідуально-виховної роботи полягає ще й у тому, що її систематичне здійснення дає можливість мобілізувати особовий склад на якісне виконання поставлених навчально-бойових завдань, сприяє попередженню загибелі і травмування людей, недопущенню негативних проявів у поведінці військовослужбовців.

Крім того, значні соціальні зміни у суспільстві суттєво впливають на соціальний портрет сучасних Збройних Сил України. До військової служби залучаються юнаки з широким колом проблем та потреб, вони не мають достатнього життєвого досвіду, що заважає їм оперативного адаптуватися до її умов.

У спектрі цього питання виникає багато проблем, специфічних і притаманних умовам армійського життя, які ефективно можна вирішувати, тільки використовуючи різноманітні методи індивідуально-виховної роботи, що впливають, перш за все, на духовну сферу життя особистості.

Розширення сфери спілкування і діяльності, зіткнення з новими явищами життя, загострення уваги до особистого внутрішнього світу породжує в людині глибокі роздуми, проблеми, бажання у всьому розібратися.

У пошуках відповіді на виникаючі питання людина часто впевнюється, що накопичений досвід роздумів та оцінок буває недостатнім для об'єктивного та всебічного аналізу суспільних відносин, ідеалів, еталонів та інших цінностей, які визначають спосіб життя. Іноді це призводить до внутрішнього конфлікту, який, у свою чергу, веде до негативних явищ.

Це вимагає постійного удосконалення всього виховного процесу і, особливо, індивідуального підходу до кожного військовослужбовця.

Командир, начальник повинен своєчасно приходити на допомогу підлеглому, виходячи зі свого службового становища, через індивідуальне спілкування, впливати на свідомість військовослужбовця з метою попередження негативного впливу обставин на людину, стимулювання його життєвої та службової діяльності.

Досвід підтверджує, що успіх у навчанні та вихованні особового складу, перш за все, залежить від уміння враховувати індивідуальні особливості військовослужбовців, вибирати відповідні форми, методи та прийоми впливу на них.

Індивідуальна робота дає можливість командирів, начальників формувати та розвивати позитивні риси військовослужбовця, допомагає йому найшвидше звільнитись від недоліків.

Таким чином, індивідуально-виховна робота – це систематичний, цілеспрямований педагогічний вплив командирів та інших начальників на свідомість, почуття та поведінку конкретної особи з урахуванням її віку, соціальних, психологічних та інших особливостей, умов служби, побуту та відпочинку в інтересах її всебічного розвитку для успішного виконання військового обов'язку.

Основна мета індивідуально-виховної роботи: глибоке і всебічне знання особистості воїна, його здібностей, особливостей протікання нервово-психічних процесів, психічних утворень, рис темпераменту, характеру, рівня розвитку емоційно-вольових якостей протягом всієї служби; формування воїнів усвідомленого ставлення до військової служби, спрямування зусиль кожного військовослужбовця на підтримання високої бойової і мобілізаційної готовності, розвиток якостей особистості, необхідних для сумлінного виконання службового обов'язку.

В процесі організації і проведення індивідуальної виховної роботи вирішуються такі завдання: глибоке і всебічне вивчення життєвого досвіду, індивідуальних і психофізіологічних особливостей особистості військовослужбовця, оцінка ступеня їх розвитку; визначення і оцінка результатів службової діяльності воїна; підняття рівня професійних навичок командного складу, озброєння його сучасними методами управління підлеглими; визначення форм і способів індивідуально-виховного впливу на військовослужбовців, охоплення повсякденним систематичним і цілеспрямованим виховним впливом всіх офіцерів, прапорщиків, сержантів та солдатів; формування необхідних для службової діяльності соціально-психологічних характеристик воїнів, ціннісно-мотиваційних основ їх діяльності, установок на досягнення конкретних результатів, попередження на основі знання індивідуальних особливостей військовослужбовців негативних вчинків, порушень військової дисципліни; найбільш доцільне використання військовослужбовців за фахом, який відповідає їхнім можливостям та здібностям, надання допомоги при адаптації воїнів до різноманітних видів бойової діяльності, умов військової служби; зняття стресових станів, психологічне розвантаження після виконання навчально-бойових завдань; правильна організація виховного впливу військового колективу на особистість кожного воїна.

Не підміняючи, а доповнюючи колективні форми і методи виховання, індивідуально-виховна робота дає такі можливості: охоплювати повсякденною увагою та впливом усіх без винятку військовослужбовців підрозділу; вивчити та знати характер, звички, настрої, потреби та запити кожної людини, без урахування яких неможливий ефективний вплив на процес формування ідейних переконань та моральних цінностей особистості; правильно визначати форми, методи та прийоми впливу на кожну людину, попереджати, а не фіксувати помилки та зриви у її поведінці, порушення військової дисципліни.

Для успішного проведення індивідуально-виховної роботи з підлеглими кожний командир, офіцер органів виховної роботи повинен добре оволодіти методикою цієї роботи. Практика переконливо доводить, що там, де командири і керівники усіх рівнів володіють методикою індивідуально-виховної роботи, прагнуть її вдосконалити, більш успішно вирішуються завдання бойової готовності, забезпечення повсякденної життєдіяльності військових підрозділів.

Отже, методика індивідуально-виховної роботи – це сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких реалізуються її основні функції – вивчення військовослужбовця з метою визначення і найбільш ефективного впливу на нього, планування, організація, проведення, контроль і оцінка досягнутого.

Список бібліографічних посилань

1. Про військовий обов'язок і військову службу : закон України від 25.03.1992 № 2232-III. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
2. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : закон України від 24.03.1999 № 551-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 197.

Одержано 26.10.2018

УДК 343.123.12(477)(091)

Віталій Олегович НАЙДА,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК СЛУЖБИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

Оперативно-розшукова діяльність характеризується тривалим історичним розвитком, який бере свій початок з найдавніших форм державності. Майже для всіх історичних типів держав були характерні поліцейські інститути негласної роботи як одна з важливих умов забезпечення державності.

Вивчаючи первісні джерела, а також релігійні розповіді народів світу, можна припустити, що в окремих із них містяться приклади оперативно-розшукової діяльності. Наприклад, в Біблії містяться відомості про те, що Мойсей послав дванадцять спостерігачів в землю Ханаанську, щоб вони дослідили кількість її жителів, родючість земель. Через сорок днів посланці вернулись і розповіли про результати розвідки, підкріпивши її зразками землі Ханаанської. Подібні розповіді про оперативно-розшукові дії ми зустрічаємо в інших стародавніх історичних джерелах

Щодо розвитку ОРД безпосередньо на сучасних українських землях, то він, на думку більшості дослідників, бере свій початок у період Київської Русі. Основне джерело права тих часів – «Руська Правда» – закріплювала особливості розкриття і розслідування злочинів у Київській Русі.

Відомий дослідник історик В. О. Ключевський, тлумачачи термінологію адміністративно-судових установ Київської Русі, називає такі категорії слуг князівської адміністрації, уповноважених здійснювати оперативно-розшукові заходи, як «ємець» (чиновник, який заарештовував підозрюваного) і «тіуни», які проводили розшук, здійснювали правосуддя [1].

У міру формування централізованої держави набуває відповідний характер і розшукової процес (розшук). Розшук спочатку застосовувався для переслідування державних злочинців у скоєнні тяжких злочинів, а потім поширився і на інші дії [2].

Правило «куди приведе слід, там і знаходиться злочинець» (або «гоніння сліду») спонукало до участі у розшуку злочинця все населення общини. Згідно цього правила, якщо сліди злочинця приводили у будь-яку общину, то на неї лягав обов'язок відшукати злочинця та видати його. В іншому випадку община повинна була сплатити штраф. Так все населення общини залучалося до розшукової діяльності через особисту зацікавленість у її результатах.

Відповідно до «Руської Правди», досить своєрідним прийомом (правилом) здійснення ОРД був «звід», за яким встановлювався обов'язок особи, у якої була виявлена викрадена річ, вказати ту людину, яка надала їй цю річ. «Звід» закінчувався тоді, коли доходив до особи, яка не могла надати аргументованих пояснень, звідки в неї ця річ або така особа визнавала себе викрадачем.

Монголо-татарська навала призупинила стрімкий розвиток Київської Русі, а разом з тим і розвиток ОРД, вплинула на її подальший занепад та завоювання українських земель іншими державами. Закономірно, що у 13–16 ст. на Русі – Україні розвиток ОРД значно відставав у порівнянні з іншими західноєвропейськими країнами.

Після об'єднання Великого князівства Литовського та Польського королівства у 1569 році та наступного поглиблення культурних, соціальних та релігійних утисків українських земель починає активно формуватися козацтво. На створеному козаками Запоріжжі певні функції оперативно-розшукової діяльності здійснювала козацька старшина, а саме кошовий отаман, військовий суддя, військовий пушкар, військовий довбиш, а також військовий осавул. Останньому було доручено проведення слідства в цивільних і кримінальних справах, переслідування злочинців.

Елементи козацького устрою, у тому числі і організації оперативно-розшукової діяльності, увібрала у себе і створена після національно-визвольної війни Богдана Хмельницького держава Гетьманщина або Військо Запорізьке. Як і на Запорізькій Січі, яка продовжує існувати, зберігаючи автономність, письмових документів, які б регламентували правоохоронну діяльність загалом та оперативно-розшукову зокрема на Гетьманщині не

існувало. В подальшому після проведення Переяславської ради і підписання Березневих статей на право козацької держави та відповідно роботу органів влади починає суттєво впливати Московія (Московське царство), а згодом Російська імперія, яка з часом під впливом загарбницьких мотивів все більше обмежує суверенітет українських земель та перетворює згодом на власні губернії.

На російській території також відбувалося становлення розшукової роботи. За часів правління Петра 1 у зв'язку з формуванням нової держави європейського зразка посилюється регламентація таємної розшукової роботи. 12 жовтня 1711 року новостворений орган державної влади – Сенат – видав указ «О бесприпятственном преследовании сищиками воров, разбойников и их сообщников. У цей час на служби вже перебували особи, які конфіденційно співпрацювали із розшуковими підрозділами (донощики).

1782 рік – це рік реформування поліції. Відповідно до прийнятого у цьому році Статуту благочиння в кожному місті створюється Управа. Загально-кримінальна поліція виконує розшукові функції і стає основним суб'єктом цієї діяльності.

Ріст злочинності вимагав від царату зміцнення розшукової служби. Через це 6 липня 1906 року Державна Дума ухвалила Закон «Об организации сыскной части», за яким створювалася єдина система органів розшукової поліції, ОРД ставала самостійною функцією правоохоронних органів.

1917–1921 рр. – це період тимчасового відновлення української державності у часи Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, яким для забезпечення повноцінного функціонування були необхідні оперативно-розшукові органи.

У період Центральної Ради, незважаючи на нестабільну соціальну обстановку та недостатнє нормативно-правове забезпечення, важливу роль у здійсненні оперативно-розшукової діяльності відігравав Адміністративно-політичний департамент Генерального секретарства внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю.

У часи Гетьманату Петра Скоропадського оперативно-розшукову діяльність виконувала Державна варта, підрозділи якої комплектувалися колишніми досвідченими царськими службовцями поліції та жандармерії. Більше того, оперативно-розшукові органи мали чітку структуру та склалися з центрального апарату, територіальних підрозділів, негласного апарату та допоміжних служб.

З приходом до влади Директорії був утворений Корпус Державної Жандармерії безпечництва для забезпечення правопорядку, проте проіснував він тільки на папері.

Після встановлення радянської влади на території України створюється Головне управління міліції Центрального управління карного розшуку, а також місцеві підрозділи карного розшуку. З 1922 року карний розшук виводиться зі складу органів міліції та його підрозділи на місцях підпорядковуються начальнику карного розшуку Республіки та відділам управлінь виконкомів.

У період «сталінських репресій» ОРД була під впливом каральної політики держави, ігнорувалися положення про прокурорський нагляд

У часи «відлиги» та наступного «застою» в СРСР відбуваються позитивні зміни у правовому регулюванні ОРД. У 1974 році МВС СРСР ухвалило «Настанову з агентурної роботи міліції».

Після розпаду СРСР Україна отримує незалежність. У лютому 1992 року був намічений власний український шлях розвитку ОРД – був ухвалений Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». З його ухваленням встановлювалися єдині для всіх спецслужб та правоохоронних органів правила негласної діяльності, доступні для ознайомлення кожному громадянину України.

Отже, служба в оперативно-розшукових органах на території України пройшла тривалий історичний шлях, що в кінцевому підсумку призвело до формування сучасної прогресивної картини здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Ключевський В. О. Сочинения : в 9 т. М., 1987. Т. 6. С. 142–150.
2. Власов В. І., Гончаров Н. Ф. Організація розшуку злочинців в Росії в ІХ–ХХ ст. (історико-правове дослідження). М., 1997.

Одержано 14.11.2018

УДК 351.746.1

Юліана Олегівна НАЙДЬОН,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри «Основи контррозвідальної та оперативно-розшукової діяльності»

навчально-наукового інституту контррозвідальної діяльності

Національної академії Служби безпеки України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Принципово нові загрози, визначені Стратегією національної безпеки України, Воєнною доктриною України, Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України спричинили значний спад економіки, нестабільну соціально-політичну ситуацію в країні, негативний вплив на державну безпеку України. Застосовуючи арсенал класичних, перевірених часом форм та методів протидії загрозам державній безпеці, національний сектор безпеки і оборони не повною мірою зміг відреагувати на події, які, починаючи із 2014 року, набули стрімкого розвитку. Така ситуація потребує змістовного перегляду підходів до забезпечення державної безпеки, що чинним законодавством покладено на Службу безпеки України (далі – СБ України).

Об'єктивна потреба у системному перегляді теоретичних, правових та організаційних засад протидії посяганням спеціальних служб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб на державну безпеку спонукає науковців та практиків здійснювати безперервний пошук дієвих заходів, спрямованих на забезпечення державної безпеки. Однак аналіз наукових праць із проблем теорії та практики забезпечення СБ України державної безпеки свідчить про розгляд окремих аспектів оперативно-службової діяльності СБ України та відсутність комплексного дослідження теоретико-правових та організаційних основ оперативної діяльності СБ України, що зумовлює необхідність проведення окремого дослідження у визначеному напрямі.

Наукове усвідомлення феномену оперативної діяльності, як ефективного інструменту виявлення потенційних загроз державній безпеці та запобігання їх трансформації в реальні, необхідне для розроблення й реалізації нової парадигми діяльності СБ України у сфері забезпечення державної безпеки як сучасної спеціальної служби, визначення її сутності, мети та завдань. Не менш важливим, зважаючи на сучасні загрози державній безпеці, є й питання удосконалення практики її організації та проведення, зокрема, вироблення принципово нових підходів до тактики негласного виявлення й запобігання розвідувально-підривної, терористичній та іншій протиправній діяльності, орієнтації діяльності Служби на запобігання потенційним загрозам державній безпеці, а не на кримінальну процесуальну перспективу.

Зважаючи на дослідження теоретичних та правових засад забезпечення державної безпеки України можна дійти висновку, що *оперативна діяльність СБ України*, яка у системі оперативно-службової діяльності СБ України є негласною діяльністю, спрямованою на виявлення та запобігання загрозам конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності і недоторканності України, законним інтересам держави, що здійснюється шляхом конспіративного використання спеціальних засобів та методів, має правовий характер, визначений у результаті виокремлення таких ознак:

– *державно-правовий характер*, що визначає конспіративне використання оперативних засобів і методів уповноваженими оперативними підрозділами в системі СБ України соціально корисним, необхідним для забезпечення державної безпеки видом діяльності, що регулюється нормами матеріального права (визначають зміст прав та обов'язків оперативних підрозділів) та процесуального права (встановлюють порядок їхньої реалізації);

– *наявність правовідносин*, що виникають, тривають та припиняються на підставі норм права у зв'язку з необхідністю виявлення та запобігання загрозам державній безпеці України із застосуванням оперативними підрозділами СБ України спеціальних засобів і методів.

Оперативна діяльність як складова оперативно-службової діяльності СБ України є *спеціальним негласним видом оперативно-службової діяльності СБ України*, що передбачено статтями 3, 25, 28 Закону України «Про Службу безпеки України», статтями 4, 7, 8, 9, Закону

України «Про контррозвідувальну діяльність», статтями 2, 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Встановлено, що оперативна діяльність СБ України спрямована на забезпечення державної безпеки України шляхом негласного використання оперативних засобів, що передбачено положеннями статті 17 Конституції України, статей 1, 2 Закону України «Про Службу безпеки України», статей 1, 2, 4, 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», статей 1, 2, 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Порядок використання оперативних засобів регламентується підзаконними нормативно-правовими актами СБ України.

Зважаючи на результати проведеного аналізу наукових, правових джерел та матеріалів практики діяльності СБ України, можна зробити висновок, що оперативна діяльність є основоположною складовою протидії Службою безпеки України злочинним посяганням на державну безпеку країни. З метою формулювання розуміння єдиного підходу до визначення сутності та змісту оперативної діяльності СБ України її слід розуміти як негласну діяльність, що здійснюється уповноваженими оперативними підрозділами Служби шляхом реалізації наданих їм положеннями чинного законодавства прав у сфері контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, спрямовану на виявлення та запобігання розвідувально-підривній та іншій протиправній діяльності іноземних спеціальних служб, окремих організацій, груп та осіб, а також усунення причин та умов, що сприяють виникненню загроз державній безпеці України.

Враховуючи зазначене, оперативна діяльність СБ України має посідати важливе місце в системі оперативно-службової діяльності органів та підрозділів Служби та потребує ґрунтовного наукового осмислення, багатодисциплінарного аналізу у контексті забезпечення державної безпеки, а також розвитку теоретичних поглядів, здатних відповідним чином відобразити у наукових категоріях уявлення про сучасні соціальні, політичні та економічні процеси, пов'язані із діяльністю спеціальних служб та правоохоронних органів у протидії розвідувально-підривній та іншій протиправній діяльності.

Крім того, дієвим кроком оптимізації правового регулювання забезпечення державної безпеки України є визначення особливого статусу державних органів, наділених правом здійснювати контррозвідувальну та розвідувальну діяльність. Із метою унормування поняття, функціонального призначення, прав та обов'язків спеціальних служб розроблено проект Закону України «Про спеціальні служби України», що визначає загальні положення, правову основу, основні принципи, завдання, функції та повноваження спеціальних служб України, гарантії законності та соціальний захист їхніх співробітників.

Список бібліографічних посилань

1. Про Службу безпеки України : закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради (ВВР) України*. 1992. № 27. Ст. 382.
2. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С. Національна і міжнародна безпека. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Київ : Текст, 2008. 400 с.
3. Литвин М. М. Інтегроване управління кордонами : підручник. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 416 с.
4. Білецький В. О. Оперативно-розшукова діяльність як складова інтегрованого управління кордонами. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 7. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=602?> (дата звернення: 19.10.2018).
5. Шилін М. О. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання у світлі нового кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaru_2013_1_11 (дата звернення: 19.10.2018).
6. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992. № 2135-XII. *ВВР України*. 1992. № 22. Ст. 303.
7. Про контррозвідувальну діяльність : закон України від 26.12.2002 № 374-IV. *ВВР України*. 2003. № 12. Ст. 89.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України : указ Президента України від 14.03.2016 № 92/2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016> (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 22.10.2018

УДК 343.985

Наталія Валеріївна ПАВЛОВА,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕЯКИХ ПОНЯТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

Криміналістами в значній мірі досліджені проблеми тлумачення терміну «тактична операція». Між тим, висловлені вченими думки відображають різноманітні уявлення щодо значення та поняття цієї категорії.

Немає чіткої визначеності й у питанні співвідношення понять «тактична операція» та «тактична комбінація». Так, І. Ф. Герасимов розрізняє два терміни, визначаючи перший як сукупність слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів, що проводяться за єдиним планом для вирішення важливої проміжної задачі розслідування. Тактичну комбінацію автор тлумачить як сполучення декількох прийомів, що обираються у необхідних випадках з використанням оперативно-розшукових заходів та відомостей, отриманих оперативним шляхом для досягнення певної тактичної мети [1, с. 5].

Всупереч цій думці виступає Р. С. Белкін, який наголошує, що немає необхідності розмежовувати ці поняття і визначає тактичну операцію і тактичну комбінацію як синонімічні поняття [2, с. 208].

З цього приводу цілком слушним є позиція В. Ю. Шепітька, який вважає, що визначення поняття «тактична комбінація», що охоплює поєднання слідчих дій викликає заперечення. Більше того, він переконаний, що недоцільно об'єднувати в одному понятті дві самостійні категорії – «поєднання тактичних прийомів» (система прийомів) і «поєднання слідчих (або інших) дій» (тактична операція). Поєднання тактичних прийомів і слідчих дій мають різну мету і не є рівнозначними. В етимологічному сенсі термін «комбінація» тотожний терміну «система прийомів для досягнення чого-небудь». Тактична комбінація можлива лише в межах однієї слідчої (судової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії, тому її необхідно розглядати як синонім тактичних прийомів [3, с. 95–97].

Імпонує думка вчених, які зауважують, – оскільки сукупність слідчих та інших дій у криміналістиці зазвичай називається тактичною операцією, з метою уникнення термінологічної плутанини видається доцільним тактичною комбінацією називати сукупність тактичних прийомів провадження однієї слідчої дії» [4].

Не вдаючись до тривалих наукових дискусій, ми також схилиємося до позиції, що терміни «тактична комбінація» та «тактична операція» не є тотожними і включають в себе різне змістовне наповнення. Так, тактична комбінація складається із найбільш доцільного в тій чи іншій ситуації переліку (комбінації) тактичних прийомів, що застосовуються в межах однієї слідчої (розшукової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії. Якщо таке поєднання є необхідним, то має місце комплекс слідчих (розшукових) дій. Втім, сукупність (комплекс) як різноименних, так і однойменних дій, спрямованих на вирішення важливого проміжного тактичного завдання і є тактичною операцією.

На відміну від тактичної комбінації як комплексу тактичних прийомів у рамках однієї слідчої дії, тактична операція може охопити кілька взаємопов'язаних слідчих дій та інших заходів. Слід зауважити, хоча такі комплекси містять сукупність окремих дій (слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних, контрольно-ревізійних заходів тощо), в рамках кожної такої дії можуть застосовуватися тактичні прийоми, властиві саме для неї. Однак, тактичні прийоми, у тому числі їх комбінації, повинні застосовуватися для кожної такої дії окремо.

З цього приводу більшість науковців дотримуються думки, що тактична операція і тактична комбінація взаємно доповнюють одне одного «і можуть бути використані одночасно для характеристики всієї системи із сукупності слідчих заходів». У криміналістиці такий підхід ще називають «тактичний комплекс», під яким розуміється організаційно-

упорядкована сукупність (система) тактичних прийомів та процесуальних дій, оперативно-розшукових, або інших заходів, спрямованих на вирішення завдань розслідування або обумовлених цим завданням та слідчою ситуацією [5, с. 250].

Отже, існування та використання тактичних операцій зумовлене існуванням певних тактичних завдань, виконання яких не можливе шляхом проведення одної окремої слідчої дії, а потребує реалізації їх конкретної системи (комплексу).

В окремих криміналістичних методиках досі до кінця не вирішені й питання щодо співвідношення тактичних операцій та алгоритмів (програм) дій слідчого у типовій слідчій ситуації. Внаслідок чого виникають дискусії, предметом яких є визначення тотожності чи навпаки – різного змісту цих понять. Нами вбачається правильною позиція, згідно якої типові системи слідчих (розшукових) дій та інших заходів, котрі пропонуються як алгоритми (програми) дій слідчого на певному етапі в типових слідчих ситуаціях, у сукупності спрямовані на вирішення всього комплексу тактичних завдань, що впливають із такої ситуації. Водночас, деякі проміжні завдання є настільки складними, що вимагають організації окремого комплексу дій, спрямованих безпосередньо на його вирішення [6].

Таким чином, сучасний стан розслідування злочинів дозволяє ставити питання про необхідність розробки та застосування типових тактичних операцій як ефективних засобів вирішення окремих тактичних завдань кримінального провадження, котрі неможливо вирішити в рамках однієї слідчої (розшукової) дії. Водночас, не слід підміняти поняття «тактична операція» «тактичною комбінацією», оскільки вони несуть в собі абсолютно різні змістовні навантаження. Комбінацією тактичних прийомів, що застосовуються для кожної дії окремо, можна доповнити і покращити тактичну операцію, що складається із сукупності таких слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, організаційних заходів тощо, які в цілому спрямовані на вирішення конкретного проміжного завдання. У свою чергу, алгоритми (програми) дій слідчого у типових ситуаціях розслідуванні злочину певної категорії є ширшим поняттям, оскільки спрямовані на вирішення загальних завдань розслідування.

Список бібліографічних посилань

1. Герасимов И. Ф. Криминалистическая тактика : учеб.-метод. пособие. Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1998. 116 с.
2. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. М. : Юристъ, 1997. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
3. Шепитько В. Ю. Познавательные функции деятельности следователя и средства криминалистической тактики // Актуальные вопросы применения уголовно-процессуального и уголовного законодательства в процессе расследования преступлений : сб. материалов межвуз. науч.-практ. конф. : в 2 ч. М. : Акад. упр. МВД России, 2009. Ч. 2. С. 95–97.
4. Лаврухин С. В. Роль криминалистических характеристик и следственных ситуаций в расследовании умышленных убийств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 1982. 133 с.
5. Шевчук В. М. Тактична операція як різновид тактико-криміналістичних комплексів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 248–252.
6. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, учинених в бюджетній сфері. *Право і Безпека – Pravo bezpeka*. 2012. № 1 (43). С. 204–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_1_46 (дата звернення: 12.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.73

Сергій Володимирович ПЕНЬКОВ,

доктор юридичних наук;

Владислав Володимирович ШЕНДРИК,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,

завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ТЕХНІКИ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Важливе значення у правильному застосуванні оперативної техніки для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності відіграє належна організація процесу її застосування. Описаний організаційний процес повинен спиратися на міцну нормативну базу, а також враховувати соціально-економічні реалії, у яких він відбувається. І. Ф. Хараберюш, досліджуючи оперативну техніку, не випадково відзначає, що вона будучи суспільним явищем невільна від дій об'єктивних законів розвитку суспільства. Тому дії соціальних законів проявляються відносно неї опосередковано. Тим самим оперативна техніка повинна відповідати визначеним правовим відносинам суспільства та його економічним можливостям [1, с. 212].

З точки зору правильної організації роботи з оперативною технікою важливо якісно виписати пов'язані із нею процедурні норми, аби забезпечити як об'єктів, так і суб'єктів здійснення оперативно-розшукової діяльності.

І. О. Крепаков виділяє два напрями такої нормативної регламентації – гласний (застосування у кримінальному судочинстві) і негласний (підзаконні акти, що повинні розглядатися як елементи правової основи застосування оперативно-технічних засобів та відповідних прийомів їх використання) [2, с. 89]. Враховуючи сучасні умови здійснення негласної роботи, слід відмітити, що напрям реформування кримінальної юстиції як в Україні, так і у розвинених країнах йде шляхом поступового унормування застосування оперативної техніки у відкритих актах.

Серед головних відкритих нормативних актів, які регламентують застосування оперативної техніки, можна назвати Конституцію України від 28.06.1996 (ст. 30–32); Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 (глава 21); Закони України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 (ст. 31); «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 (ст. 8); «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 (ст. 10); «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 (ст. 5); «Про телекомунікації» від 18.11.2003. (ст. 39); Указ Президента «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів» від 07.11.2005 № 1556/2005; Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28.03.2008 № 2; Нормативний документ. Технічні засоби для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у телекомунікаційних мережах загального користування України. Загальні технічні вимоги, затверджені спільним наказом Служби безпеки України, Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України : від 13.02.2014 № 48/75 (далі – Технічні вимоги).

Останній з наведених документів торкається сфери стандартизації перехоплення телекомунікацій. Його було розроблено з урахуванням рекомендацій Резолюції Ради Європейського Союзу 96/С 329/01 «Про законне перехоплення телекомунікацій» від 17.01.1995 та «Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно телекомунікаційних мереж загального користування та послуг» від 20.06.2001 (ENFOPOL 55).

Наведена редакція Технічних вимог не є першою. Раніше застосовувалися попередні версії цього документу, затверджені спільними наказами Служби безпеки України, Мінтрансзв'язку України від 11.12.2007 № 1140/882 та від 31.07.2008 № 645/962.

Відправною ж точкою початку стандартизації законного перехоплення телекомунікацій в Україні можна вважати Указ Президента України «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів» від 01.11.2005 № 1556/2005. Саме на виконання п. 5 цього Указу було розроблено першу редакцію описаних вище загальних технічних вимог.

Слід також зазначити, що у 2016 році в Україні втратила чинність Постанова Кабінету Міністрів від 26.09.2007 № 1169, яка регламентувала порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації. Сама ця постанова була прийнята на виконання вимог Указу Президента України «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів» від 01.11.2005 № 1556/2005. Натомість не було прийнято нових актів на заміну скасованому, що деякою мірою утворило прогалину і у процедурі застосування оперативної техніки [3, с. 87, 88, 89].

Враховуючи викладене, можна констатувати, що на теперішній час питання організаційної процедури застосування оперативної техніки потребує удосконалення. Серед іншого слід приділити увагу розробці відповідних підзаконних актів з урахуванням сучасних вимог.

Список бібліографічних посилань

1. Хараберюш І. Ф. Проблеми використання оперативно-технічних засобів в сучасних умовах // Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах : матеріали наук.-практ. конф. на базі Харків. нац. ун-ту внутр. справ / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Навч.-наук. ін-т підготовки фахівців кримінальної міліції. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009. С. 210–214.

2. Крепаков І. О. Проблеми оперативно-технічного забезпечення у боротьбі з організованою злочинністю // Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах : матеріали наук.-практ. конф. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2008. С. 87–92.

3. Манжай А. В., Пеньков С. В. Стандартизація в сфері законного перехвату телекомунікацій. *Leges et Viata*. 2017. № 5/2 (305). С. 86–89.

Одержано 31.10.2018

УДК [343.1:343.9.02](477)

Микола Миколайович ПЕРЕПЕЛИЦЯ,

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОРГАНІЗОВАНІ ЗЛОЧИННІ УГРУПОВАННЯ

Вивчення практики оперативних підрозділів національної поліції України показує, що успіх у справі викриття організованих злочинних угруповань зазвичай досягається в результаті виявлення первинних даних, що містять відомості про наступні ознаки організованої злочинності.

Безпосередні ознаки:

- наявність в регіоні нерозкритих, схожих за способом серійних злочинів;
- факти проведення зібрань злочинних елементів і наявність об'єкту;
- факти розбірок між злочинними угрупованнями і боротьба за сфери впливу;
- наявність злодіїв в законі та інших авторитетів, їх участь у вирішенні конфліктів між злочинними угрупованнями;
- наявність стійких міжрегіональних протиправних зв'язків між злочинними угрупованнями;
- факти підкупу представників влади і правоохоронних органів злочинними угрупованнями (корупція);
- наявність централізованого керівництва діяльністю злочинних угруповань.

Опосередковані ознаки:

- кваліфікований спосіб вчинення злочинів (планування, розподіл ролей, приховування слідів тощо);

- наявність у кримінальної групи зброї, транспорту та іншої спеціальної техніки;
- встановлення взаємозв'язку між різними видами злочинів, здійснених однією і тією ж групою;
- наявність стійких зв'язків між ділками тіньової економіки і загальнокримінальними елементами (ділові і неділові відносини);
- вчинення насильницьких злочинів (проти особи або знищення майна) стосовно осіб, які мають в своєму розпорядженні значні матеріальні блага або які займаються їх розподілом.

Доцільно проаналізувати вказані ознаки з погляду оцінки виявлених первинних даних про наявність в регіоні організованої злочинності.

Так, систематичне здійснення аналогічних і таких, що залишаються нерозкритими, тяжких злочинів найбільшою мірою може свідчити про наявність організованої злочинної групи.

Однією з основних ознак, що незаперечно свідчить про наявність в регіоні організованої злочинності, є проведення зібрань авторитетів злочинного світу і наявність общаку – злочинської каси. Сам факт зібрання злочинців вже вказує на прагнення консолідуватися, спланувати і координувати протиправну діяльність, а наявність общаку сприяє об'єднанню злочинних груп, створює у них психологічну установку на нарощування зусиль і протиборство органам правопорядку.

Наявність в регіоні злочинців в законі та інших авторитетів злочинного світу з високим ступенем імовірності вказує на можливість прояву ознак організованості, оскільки на даний час спостерігається стійке прагнення цих осіб до об'єднання діяльності різних злочинних груп і отримання прибутку від них у вигляді рекету або надходжень в общак. Даний факт у поєднанні з виявленим виступом цих осіб у ролі третейських суддів в розборі конфліктів між угрупованнями вже незаперечно свідчить про прояви організованої злочинності в регіоні.

Іншою ознакою, яка безпосередньо вказує на наявність організованої злочинності в регіоні, є виявлення фактів боротьби між злочинними групами за сфери впливу, розбірок між ними.

Ця ознака тісно пов'язана з попередньою – наявністю в регіоні злочинців в законі, що претендують на роль третейських суддів, оскільки вони прагнуть перш за все керувати і розподіляти між численними угрупованнями сфери впливу.

Виявлення міжрегіональних зв'язків між злочинними групами неспростовно вказує на організовану злочинну діяльність, оскільки без єдиного керівного центру такі зв'язки, як правило, неможливі.

Особливо дане положення важливе для проявів організованої злочинності у сфері економіки, в якій наявність міжрегіональних зв'язків є, як правило, однією з необхідних умов організованості з метою одержання високих протиправних доходів.

Невід'ємна частина організованої злочинності – прагнення підкупити представників влади і органів правопорядку, впровадити в їх ряди своїх людей. Тому виявлення фактів корупції, спроб просування злочинними елементами вірних їм людей в органи влади і правоохоронні органи, а також відомості про дії посадових осіб, що здійснюються на захист представників злочинних угруповань або в їх інтересах, слід розцінювати як одну з ознак організованої злочинності.

І, нарешті, що буває на практиці не так вже часто, первинні дані містять відомості, що безпосередньо вказують на осіб, які є «мозковим центром» злочинного світу, його керівниками, які координують протиправну діяльність різних угруповань в регіоні.

Як вже вказувалось, окрім безпосередніх ознак, є низка опосередкованих. Виявлення їх дозволяє лише висловити припущення про наявність організованої злочинності або встановити тенденцію до набуття ознак організованості в злочинній діяльності.

Настороженістю для правоохоронних органів повинно бути і отримання первинного сигналу про наявність стійких зв'язків між ділками тіньової економіки і загальнокримінальними елементами. При цьому, якщо безпосередньо виявлена їх спільна участь в злочинній діяльності, то висновок про наявність елементів організованості повинен бути однозначним. У той же час первинні дані можуть містити лише відомості про наявність між ділками тіньової економіки і загальнокримінальними елементами зовні правомірних

ділових відносин (доставка вантажів, постачання товарів, забезпечення охорони особи і майна тощо) і неділових відносин (спільні відвідини кубел розпусти, лазень, масажних кабінетів, ресторанів, місць споживання наркотиків, участь в азартних іграх тощо). Такі факти ще не дозволяють стверджувати, що за ними криються організовані форми злочинності, але, безумовно, вони повинні насторожувати правоохоронні органи і служити сигналом для тривалішої перевірки з метою виявлення організованих злочинних угруповань.

Важливим є також отримання первинних даних про вчинення насильницьких злочинів проти особи або знищення майна потерпілих, які володіють значними матеріальними благами або які їх розподіляють. Так, наприклад, отримання повідомлення про побиття банкіра, бізнесмена, посадової особи, а також членів їх сімей само по собі ще не говорить про прояв організованих форм злочинності, оскільки може носити випадковий ситуаційний характер. У той же час за одиничним фактом може критися більш серйозніше: спроби вимагання або усунення конкурента, або помста особі, яка чесно виконує службовий обов'язок.

Цей перелік опосередкованих ознак, за якими можуть критися прояви організованої злочинності, не є вичерпним. Другорядні опосередковані ознаки, виявлення яких вимагає обов'язкової додаткової перевірки, набагато різноманітніші. В той же час на практиці саме виявлення розглянутих ознак є найефективнішим і часто приводить до успіху у справі викриття організованих злочинних угруповань.

Одержано 13.11.2018

УДК 342.951(477)

Вадим Володимирович ПОЛОВНИКОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник кафедри управління оперативно-розшуковою діяльністю

факультету правоохоронної діяльності Національної академії

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ДО ПИТАННЯ ПРО ОХОРОННУ ТА ЗАХИСНУ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

В умовах проведення адміністративної реформи, оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, інших структурних та політичних перетворень в Україні гостро постають питання удосконалення правового регулювання державного управління й, безпосередньо, управління у такій специфічній його галузі як охорона та захист державного кордону (далі – ДК) України.

Управління діяльністю суб'єктів в цій галузі має певні особливості і передбачає, у тому числі, управління службовою діяльністю державних органів і військових формувань України, що забезпечують виконання державою своїх функцій. Здійснення такого управління центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого є Державна прикордонна служба (далі – ДПС) України, не можливе без правового забезпечення такої діяльності, використання базових понять у сфері охорони і захисту ДК. Разом з тим, і на сьогодні ще є різне розуміння змісту функцій ДПС України, проблемні питання у їх правовому регулюванні.

Ґрунтуючись на нормах Конституції України, якими визначено, що посадові особи органів державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19) [1], можна ствердно зазначити, що це повною мірою стосується посадових і службових осіб ДПС України. Правильне розуміння ними функцій ДПС України, на яку ст. 1 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності ДК та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [2], є запорукою дотримання принципу законності в їх діяльності.

У законодавстві України використовуються, як правило, два поняття, які стосуються зазначеної сфери – «охорона» і «захист» ДК України. Згідно з нормами Конституції України, забезпечення державної безпеки і захист ДК України покладається на відповідні військові

формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначається законом (ч. 3 ст. 17) [1]. Тобто, на рівні Конституції України використовується поняття «захист» ДК України і суб'єктами його здійснення визначено відповідні військові формування та правоохоронні органи держави.

Поняття «охорона» вживається в Законі України «Про Державну прикордонну службу України» і є однією із основних функцій ДПС України, яка визначена найпершою у ст. 2 цього Закону – «охорона ДК України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії...» (абз. 2 ч. 1 ст. 2), а також у словосполученні «охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні», яке використано для висвітлення одного із завдань (ст. 1) і однієї із основних функцій ДПС України (абз. 4 ч. 1 ст. 2) [2].

Визначення поняття охорони ДК дано в Законі України «Про державний кордон України» у ст. 2 якого зазначається, що охорона ДК України є невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту ДК і полягає у здійсненні ДПС України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України у повітряному та підводному просторі відповідно до наданих їм повноважень заходів з метою забезпечення недоторканності ДК України (ч. 4 ст. 2). Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень вживає заходів щодо забезпечення захисту та охорони ДК і території України (ч. 5 ст. 2).

У цьому ж Законі, зазначається, що захист ДК України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки і полягає у скоординованій діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави, організація і порядок діяльності яких визначається законом. Ця діяльність провадиться в межах наданих їм повноважень шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів (ч. 2 ст. 2). Координація діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави із захисту ДК здійснюється ДПС України (ч. 2 ст. 2) [3].

На нашу думку, такі визначення понять охорони і захисту ДК України не чітко визначають перелік суб'єктів, які їх здійснюють, і функції цих суб'єктів. Разом з тим, можна виокремити дві окремі функції – охоронну і захисну. Зокрема, охорона ДК входить до компетенції лише ДПС і Збройних Сил України. В той же час, захист ДК України – покладається на «відповідні військові формування та правоохоронні органи держави» в межах наданих їм повноважень щодо здійснення вказаних вище заходів.

Згідно з сучасним тлумачним словником української мови, охорона – дія зі значенням охороняти – оберігати когось, щось від небезпеки, загрози нападу, замаху тощо; стояти на варті біля чогось; вартувати, стерегти; забезпечувати, гарантувати недоторканність когось, чогось; оберігати від руйнування, пошкодження, знищення [4, с. 619]. Захист – дія зі значенням захищати – обороняти, охороняти кого- або що-небудь від чогось [4, с. 330].

Виходячи з цих тлумачень можна зробити висновок, що охорона є засобом забезпечення і гарантування недоторканності ДК, захист передбачає в т.ч. і охорону, і оборону. Не зупиняючись на співвідношенні цих понять, ми виходимо з того, що обидва ці поняття по суті відображають певну дію як метод досягнення мети, у нашому випадку – це реалізація функцій ДПС у сфері охорони й захисту ДК України.

В Стратегії розвитку ДПС України зазначається, що створення системи інтегрованого управління безпекою ДК планується забезпечити шляхом організації спільної оперативної охорони ДК з державами – членами Європейського Союзу, розвитку інформаційної, оперативної, технічної та фізичної складових частин системи охорони ДК. Під час організації спільної охорони ДК з цими державами передбачається: запровадження спільного контролю в пунктах пропуску, спільного патрулювання ДК тощо [5].

Стратегія, на нашу думку, розглядає реалізацію лише однієї із функцій, які покладені на ДПС України, – охоронну, яка може здійснюватися спільно з суміжною країною. Захист ДК, є внутрішньою компетенцією виключно нашої держави. Лише на «відповідні військові формування та правоохоронні органи України» покладається здійснення функцій захисту й оборони країни, забезпечення її державної безпеки.

Таким чином, для забезпечення удосконалення правового регулювання й подальшої реалізації функцій ДПС України з метою забезпечення недоторканності ДК України, необхідно:

по-перше, визначити на рівні законодавства, а саме в Законі України «Про Державну прикордонну службу України» захисну функцію ДПС України й розкрити її компетенцію щодо здійснення цієї функції. Адже на неї вже покладено функцію координації діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом ДК України.

по-друге, розмежувати повноваження суб'єктів здійснення охорони і захисту ДК України;

по-третє, визначити повноваження ДПС України щодо її участі в обороні країни, у територіальній обороні, відбитті вторгнення або нападу на територію України збройних сил іншої держави або групи держав, самостійного проведення та участі у проведенні іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами операцій тощо.

За результатами аналізу чинного законодавства України виявлено деякі проблемні питання, зокрема, відсутність єдиного визначення понять та особливостей здійснення охорони і захисту ДК, функцій ДПС у цій сфері. Викладене вище не охоплює всіх проблемних аспектів, однак дає підстави для подальших наукових розробок питань удосконалення правового регулювання управління у галузі охорони і захисту ДК.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : ред. від 30.09.2016. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр> (дата звернення: 08.11.2018).

2. Про Державну прикордонну службу України : закон України від 03.04.2003 № 661-IV : ред. від 04.10.2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/661-15> (дата звернення: 08.11.2018).

3. Про Державний кордон України: закон України від 04.11.1991 № 1777-XII : ред. від 04.10.2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1777-12> (дата звернення: 08.11.2018).

4. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2008. 1008 с.

5. Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1189-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1189-2015-р> (дата звернення: 08.11.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.1

Вікторія Василівна РОЖНОВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Тематика початку кримінального провадження загалом, і досудового розслідування зокрема, не втрачає своєї актуальності протягом усього періоду реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Свого часу, під час розробки проекту Кримінального процесуального кодексу України і одразу після його прийняття, реформування, а точніше ліквідація стадії порушення кримінальної справи, презентувалась як один із прогресивних напрямів розвитку вітчизняної кримінальної процесуальної форми. Саме завдяки цьому передбачалось, що усі заяви про кримінальні правопорушення будуть зареєстровані і більш ретельно перевірені засобами розслідування, а потерпілі не будуть позбавлені із самого початку надії на розслідування й відшкодування завданої злочинном шкоди.

Водночас, відомим є те, що будь-яке реформування має бути прогнозованим, не відірваним від реальності, при цьому процес правозастосування завжди виявляє нові проблеми, існування яких подекуди важко передбачити.

На цей час уже 6-річний досвід застосування положень КПК України, зокрема в частині початку кримінального провадження, початку досудового розслідування, засвідчує низку системних проблем методологічного, процесуального та організаційного характеру, на які вказують чимала кількість науковців і практиків [1, с. 93–94; 2, с. 6–7; 3, с. 1–2 та ін.].

Доводиться визнати, що останнім часом, коли кількість і якість законів, якими змінюються положення КПК України, вимагають бажати кращого, усе частіше у наукових, професійних колах лунають пропозиції щодо відновлення тих порядків і процедур, які існували та застосовувались у вітчизняному кримінальному процесі до набрання чинності КПК України у листопаді 2012 року. І навіть тоді, коли формально про повернення до КПК України 1960 року не йдеться, пропоновані зміни за своєю сутністю є модифікованою моделлю унормування кримінальних процесуальних відносин зразка періоду до листопада 2012 року (див., наприклад, проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо прийняття заяв, повідомлень та іншої інформації про кримінальне правопорушення та початку досудового розслідування, реєстр. № 4263 від 25.02.2014 [4]). І це не дивно, оскільки вплинути на об'єктивний стан речей і процесів неможливо лише переписуванням законів, без належного методологічного підґрунтя, системи адміністративно-управлінських, організаційних заходів, здатних забезпечити системне, послідовне та ефективне впровадження задекларованих змін у правозастосування.

Як зазначає О.В. Стельмахук, досвід використання чинного КПК України дає підстави для висновку, що запроваджені ним напрями вдосконалення кримінального судочинства, містять й недостатньо аргументовані, суперечливі та спірні положення, які іноді виглядають прикрими тому, що низка теоретико-правових і практичних досягнень традиційної його процедури, під час запровадження чинної її парадигми виявилась недооціненою, зокрема це стосується початкового етапу відповідних правовідносин, в ході яких виникають серйозні практичні проблеми та наукові дискусії [3, с. 1].

На жаль, сучасне кримінальне процесуальне законодавство змінюється, як правило, ситуативно, безсистемно, задля досягнення результату, обумовленого окремими обставинами, водночас результату такого, який не вписується до загальної системи норм і правил, що покликані забезпечити досягнення єдиного соціально значущого результату – виконання завдань кримінального провадження.

Серед причин такої ситуації вбачаються і відсутність належного наукового обґрунтування відповідних змін (або ігнорування наявних наукових доробок), суперечливість у теоретичному, методологічному розумінні відповідних категорій, відсутність системного підходу до окремих напрямів реформування з урахуванням не лише суто правових, процесуальних аспектів, а й організаційних.

Одним із таких напрямів є реформування початку кримінального провадження, фундаментального для кримінального процесу поняття, що є основою кримінальної процесуальної діяльності, формоутворюючою категорією.

Очевидно, що кримінальне провадження, розпочате за певною процедурою, з урахуванням певних засад, повинно мати відповідні засоби здійснення пізнавальної діяльності, а суб'єкти цієї діяльності – бути наділені необхідними та достатніми для виконання загальних завдань цієї діяльності повноваженнями.

У контексті розгляду питання про початок досудового розслідування, необхідні, достатні та ефективні засоби виконання його завдань, варто звернути увагу на співвідношення початку кримінального провадження та початку власне досудового розслідування, а відповідно і питання щодо обов'язку слідчого та прокурора вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та розпочинати досудове розслідування.

Аналіз положень чинного КПК України засвідчує, що в ньому змішані, ототожені процедури початку кримінального провадження та початку досудового розслідування, а відповідно і підстави, суб'єкти та засоби здійснення цих двох різних видів процесуальної діяльності (на що вже звертається увага у науковій літературі [3, с. 3]). Адже зрозуміло, що початок кримінального провадження (як початок реалізації норм кримінального

процесуального права) не збігається з початком досудового розслідування (як з початком пізнавальної діяльності, спрямованої на встановлення обставин кримінального правопорушення). Останньому передують процесуальна діяльність, пов'язана із одержанням заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення, встановлення ознак кримінального правопорушення (адже саме з їх виявленням засада публічності, закріплена у ст. 25 КПК України, пов'язує обов'язок прокурора, слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування) та інших фактичних даних, які відповідно до ч. 5 ст. 214 КПК України мають бути внесені до ЄРДР. Логічно, що спочатку здійснюється одержання та фіксування цих фактичних даних, а потім – їх внесення до ЄРДР. У свою чергу, факт внесення відомостей до ЄРДР (за процедурою, визначеною Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [5]) за загальним правилом позначає початок досудового розслідування (чч. 2, 3 ст. 214 КПК України).

То чи означає це, що слідчий і прокурор мають *безумовний* обов'язок не тільки щодо початку кримінального провадження, як і інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення (про який фактично йдеться у ч. 4 ст. 214), а й щодо початку досудового розслідування (внесення відомостей до ЄРДР)?

Позитивна відповідь на останнє з двох питань означає автоматичність здійснення не тільки прийняття та реєстрації усіх заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення (реальні та уявні), а й автоматичність початку досудового розслідування кожного із них, однак, як засвідчує аналіз судової практики та роз'яснень вищих судових інстанцій, усе не так однозначно... [6–9 та ін.].

Таким чином, питання початку досудового розслідування продовжують залишатись актуальним напрямом наукових розробок, удосконалення законодавства та організації діяльності уповноважених органів і посадових осіб.

Список бібліографічних посилань

1. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.

2. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 184 с.

3. Стельмашук О. В. Відкриття провадження у справах про кримінальні правопорушення: чинний порядок і напрями вдосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 18 с.

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо прийняття заяв, повідомлень та іншої інформації про кримінальне правопорушення та початку досудового розслідування : проект закону України від 25.02.2014 № 4263 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49939 (дата звернення: 08.11.2018).

5. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : затв. наказом Генеральної прокуратури України № 139 від 06.04.2016 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 08.11.2018).

6. Висновок Судової палати у кримінальних справах ВСУ щодо питання про початок кримінального провадження стосовно суддів, яке пов'язане зі здійсненням ними судочинства, від 01.07.2013 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/p0009700-13> (дата звернення: 08.11.2018).

7. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : узагальнення ВССУ : лист від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17 // Ліга&Закон : правовий портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html (дата звернення: 08.11.2018).

8. Ухвала слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 27 січня 2017 р. у справі № 127/27790/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64537464> (дата звернення: 08.11.2018).

9. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 15 лютого 2018 р. у справі № 757/6765/18-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72348219> (дата звернення: 08.11.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.12:343.985(477)

Сергій Анатолійович САЛТОВЕЦЬ,

кандидат юридичних наук,

начальник управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми,

Головного управління Національної поліції в Харківській області

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Загальновідомо, що організувати операцію – це значить певним чином вибрати деякі елементи або параметри, від яких залежить успіх.

Такими елементами поліцейської операції оперативних підрозділів можуть бути існуючі конструктивні параметри, які застосовуються в операції, оперативно-технічні засоби, тактичні прийоми застосування сил та засобів в ОРД, які обумовлюють вибір найбільш ефективного прийому реалізації в оперативно-розшуковій ситуації, яка склалася.

Наприклад, застосування аудіо-, відеотехніки при документуванні (реалізації) злочинних дій осіб, які перебувають в розробці; з іншого боку цими елементами можуть бути способи здійснення поліцейських операцій, як то оперативне впровадження додаткового оперативного джерела (конфідента) у злочинне середовище на відповідному етапі оперативної розробки. Загалом завдання організації поліцейської операції оперативного підрозділу можна умовно розподілити на: оперативно-технічні – вибір раціональних конструктивних параметрів оперативно-технічних засобів та тактичні – вибір раціональних способів, прийомів застосування сил та засобів у ході операції [1, с. 77].

Кожна реальна операція пов'язана численними зв'язками з рядом факторів та умов, серед яких одні є важливими, а інші – побічними, другорядними [2, с. 56].

Безумовно, повне врахування всіх факторів неможливе, але головним завданням все ж таки є встановлення залежності кінцевого результату від найважливіших, вирішальних факторів. Разом із тим, не слід вважати, що всі випадкові фактори – другорядні. Навпаки, часто вони відіграють помітну роль у ході операції, тобто їх аналіз та врахування є обов'язковою справою.

Розглядаючи різноманітні операції з точки зору їх цільової спрямованості, можна виділити два кінцеві випадки.

Випадок перший: операція виконується з метою досягнення певного результату. Цей результат може бути досягнутий або ні, та ніякі проміжні результати не розглядаються. Тобто успіх оцінюється за схемою «так – ні» (все або нічого).

Випадок другий: завданням операції є не досягнення певного (кінцевого) результату, а тільки виконання декількох завдань, позбавивши таким чином різних можливостей противника, послабивши його (наприклад, оперативно-профілактичні операції з відпрацювання інфраструктури злочинності); схема – «чим більше, тим краще». Безумовно, оцінка ефективності операції залежить і від умов її здійснення, всього їх діапазону. Нарешті, саме для побудови схеми (моделі) операції необхідно встановити умови, тому вони (умови) повинні бути типовими [3]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**]

До визначальних ознак щодо поліцейських операцій оперативних підрозділів слід зарахувати наступні.

По-перше, це наявність єдиної мети, тобто в кожній операції здійснюється низка різних за характером та спрямованістю заходів (дій), за результатом яких вона (мета) досягається, тобто це кінцевий результат дій, який досягається операцією. Головною метою поліцейських операцій оперативних підрозділів в концентрованому вигляді може бути:

- викриття кримінальних фактів та причетних до них осіб;
- розкриття конкретних злочинів та розшук (затримання) злочинців;
- отримання інформації, яка становить оперативний інтерес;
- проведення в повному обсязі заходів щодо документування (реалізації) матеріалів щодо осіб, які розробляються за оперативно-розшуковими справами або в рамках кримінального провадження за тяжкими (особливо тяжкими) злочинами;
- створення умов (штучної ОРС), які б змінили психологію поведінки розроблюваних осіб у потрібному для ініціатора розробки напрямі;

– створення в злочинній групі (організації) обстановки недовіри, підозри, протидії між її учасниками;

– викриття причин та умов здійснення злочинів [4, с. 285].

По-друге, задум операції, який є основою для рішення щодо дій сил. Він повинен збігатися з головною метою. За змістом у ньому визначаються: умови, які склалися (конкретна ОРС), тобто проблема (завдання), що підлягає вирішенню; шляхи її вирішення; склад головних та допоміжних сил і засобів; порядок дій (тактика) та управління; форми контролю за ситуацією.

По-третє, будь-яка операція повинна відбуватись за визначеним часом та місцем [5, с. 51].

На відміну від інших видів операцій НП, в поліцейських операціях оперативного підрозділу задіюються спеціальні сили і засоби ОРД, їх організація і проведення відбуваються в умовах таємності (неочевидності).

Таким чином, проаналізувавши доробки учених щодо організації і тактики проведення спеціальних операцій із затримання осіб, які вчинили злочини і становлять суспільну небезпеку, а також виходячи із визначень, передбачених діючою Інструкцією [6], ми пропонуємо виділити у системі поліцейських операцій поліцейську операцію оперативного підрозділу, яку можливо визначити як вид складної форми оперативно-розшукового діяння, вищий організаційний елемент ОРД, – систему погоджених та взаємопов'язаних за метою, часом, місцем оперативно-розшукових заходів та оперативно-розшукових дій, які здійснюються за загальним планом, з єдиного центру, та спрямованих на досягнення мети та виконання завдань ОРД, які передбачені законодавством.

Отже, слід зазначити, що успішна реалізація операцій щодо захоплення осіб, які вчинили захоплення заручників в оперативно-розшуковій, слідчій та судовій діяльності, обов'язково передбачає їх організацію і планування. Це зумовлено, передусім, природою цих засобів, ефективність проведення яких априорі передбачає здійснення комплексу різних за характером дій і заходів, що, у свою чергу, визначає необхідність застосування організаційно-управлінських підходів з метою визначення оптимальної послідовності, своєчасності й узгодженості проведення окремих компонентів операцій щодо захоплення осіб, які вчинили захоплення заручників. Саме така множинність і різноплановість дій і виконавців розглянутих тактичних засобів, складність їх підготовки й забезпечення пояснюють потребу дослідження не лише їх теоретичних засад, розроблення поліцейських операцій щодо захоплення осіб, які вчинили захоплення заручників, а й дослідження питання їх організації і планування.

Організація проведення оперативними підрозділами НП поліцейських операцій щодо захоплення осіб, які вчинили захоплення заручників, являє собою комплекс розвідувально-пошукових прийомів, що передбачає використання для захоплення та ізоляції природно сформованих сприятливих умов або оперативних комбінацій.

Список бібліографічних посилань

1. Ольшевский А. В. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2006. С. 16.

2. Павлов А. В. Задержание обвиняемого, находящегося в розыске : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Омск, 2009. 223 с.

3. Бандурка О. М., Кузніченко С. О. Організація діяльності ОВС в умовах надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2000. С. 116.

4. Система методів ОРД : монографія / під. ред. О. Ф. Долженкова. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. 260 с.

5. Саакян М. Б. Дослідження операцій як складова науково-методичного забезпечення практики операцій органів внутрішніх справ. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 1. С. 50–53.

6. Про затвердження Інструкції про організацію та порядок проведення поліцейських операцій з розшуку і затримання озброєних та інших осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння : наказ МВС України від 09.10.2017 № 841 ДСК.

Одержано 31.10.2018

УДК 343.12

Андрей Викторович САМКО,

магістр юридических наук,
преподаватель кафедры уголовного процесса
Академии МВД Республики Беларусь

ПРИМЕНЕНИЕ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПОД СТРАЖУ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ, УКРАИНЫ И КАЗАХСТАНА: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ ПОДХОД

Согласно международно-правовым нормам и принципам показателем уровня демократизации правового режима в государстве является степень обеспечения внутренним законодательством свободы и личной неприкосновенности граждан [1, с. 2].

В этой связи особенно актуальной видится детальная регламентация соответствующих правоотношений в области действия государственного принуждения при реализации органами уголовного преследования властных полномочий в сфере применения мер пресечения, когда происходит прямое вторжение государства в сферу прав и свобод человека, подчас с существенным их ограничением, наивысшей формой выражения которого является применение меры пресечения в виде заключения под стражу.

Заключение под стражу, являясь самой строгой мерой пресечения, на сегодняшний день продолжает оставаться одной из самых распространенных в следственной практике. Как отмечает О.В. Петрова «в среднем по стране заключение под стражу применяется к 35 % лиц, дела по обвинению которых были направлены в суд. Подписка о невыезде и надлежащем поведении применяется примерно к 60–65 % обвиняемых. При этом применение остальных мер пресечения в совокупности не превышает 1–2 %» [2, с. 206].

Анализ норм УПК в настоящее время позволяет говорить о том, что законодатель рассматривает исключительность применения меры пресечения в виде заключения под стражу лишь к отдельным категориям подозреваемых или обвиняемых. Так в 2015 году в ч. 1 ст. 126 УПК были внесены изменения, касающиеся указанных лиц по некоторым преступлениям против порядка осуществления экономической деятельности. Согласно ч. 1 ст. 432 УПК при решении вопроса о применении меры пресечения в отношении несовершеннолетнего подозреваемого или обвиняемого в каждом случае должна обсуждаться возможность применения такой меры, как отдача несовершеннолетнего под присмотр.

В этой связи, как представляется, можно использовать компаративистский подход и подвергнуть анализу нормы, регламентирующие соответствующие правоотношения в Украине и Республике Казахстан.

Согласно ч. 1 ст. 183 УПК Украины [3] содержание под стражей является *исключительной мерой пресечения*, которая применяется исключительно в случае, если прокурор докажет, что ни одна из более мягких мер пресечения не сможет предотвратить риски, предусмотренные статьей 177 УПК Украины, регламентирующей цели и основания применения мер пресечения. На наш взгляд указание на исключительность данной меры пресечения в большей степени ориентирует суды на скрупулезный анализ обозначенных в рассматриваемой норме требований. Кроме того, украинский законодатель более детально подходит к вопросу о возможности применения заключения под стражу к различным категориям подозреваемых и обвиняемых.

С целью оптимизации применения меры пресечения в виде заключения под стражу следует, как это сделано, например, в Республике Казахстан и Украине, законодательно закрепить ее альтернативу, которая позволила бы максимально предупредить противоправное поведение подозреваемого или обвиняемого, в то же самое время, не ограничивая его свободу, возможность трудиться и т.д. Подобной мерой пресечения в названных государствах выступает залог, с чем, как представляется, следует согласиться.

Так, согласно ч. 3 ст. 183 УПК Украины следственный судья, суд при постановлении определения о применении меры пресечения в виде содержания под стражей *обязан определить* (выделено автором. – А.С.) размер залога, достаточного для обеспечения выполнения подозреваемым, обвиняемым предусмотренных обязанностей. Уголовно-

процессуальный закон Украины позволяет судье не выполнять эту обязанность лишь относительно преступления, совершенного с применением насилия или угрозой его применения, преступления, которое повлекло гибель человека и в отношении лица, которому в рамках данного уголовного дела уже избиралась мера пресечения в виде залога, которая была им нарушена (ч. 4 ст. 183 УПК Украины).

Сходная регламентация содержится и в УПК Казахстана [4]: следственный судья при вынесении постановления о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей, за исключением дел об особо тяжких преступлениях, *обязан определить* размер залога, достаточного для обеспечения выполнения подозреваемым, обвиняемым обязанностей, предусмотренных законом (ч. 8 ст. 148 УПК Республики Казахстан). При вынесении следственным судьей, судом постановления о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей залог не устанавливается в случаях: 1) подозрения, обвинения лица в совершении умышленных преступлений, повлекших смерть потерпевшего; 2) подозрения, обвинения лица в совершении преступления в составе преступной группы; террористических и (или) экстремистских преступлений; особо тяжких преступлений, предусмотренных главами 1, 4, 5, 11 и 17 Уголовного кодекса Республики Казахстан, а также особо тяжких преступлений, совершенных в условиях чрезвычайной ситуации или в ходе массовых беспорядков; особо тяжких воинских преступлений, совершенных в военное время или в боевой обстановке; 3) наличия достаточных оснований полагать, что подозреваемый, обвиняемый будут препятствовать судопроизводству или скроются от следствия и суда; 4) наличия данных о продолжении подозреваемым, обвиняемым преступной деятельности; 5) нарушения подозреваемым, обвиняемым ранее избранной меры пресечения в виде залога по расследуемому уголовному делу (ч. 9 ст. 148 УПК Республики Казахстан).

Как видно из приведенных примеров уголовно-процессуальное законодательство Украины и Казахстана устанавливает прямую обязанность следственного судьи (суда), установить размер залога и детально регламентирует обстоятельства, при которых последние от подобной обязанности отстранены. Представляется, что указанный порядок следовало бы распространить и на отечественный уголовный процесс, и с учетом того, что у нас рассматриваемую меру пресечения санкционирует прокурор, предлагаем в ч. 3 ст. 126 УПК указать на обязанность последнего установить размер залога, достаточного для обеспечения выполнения подозреваемым, обвиняемым установленных уголовно-процессуальным законом обязанностей. Несмотря на то обстоятельство, что согласно ч. 1 ст. 124 УПК вид и размер залога устанавливает орган, ведущий уголовный процесс, установление размера залога прокурором в подобном случае не будет, на наш взгляд, противоречить требованиям закона, так как именно в подобной ситуации залог не носит характер самостоятельной меры пресечения, а лишь выступает в качестве альтернативы заключению под стражу.

Высказанные соображения носят, безусловно, дискуссионный характер и не претендуют на бесспорность, детерминируя дальнейшую научную полемику по данному вопросу.

Список библиографических ссылок

1. Орлов Р. В. Применение заключения под стражу в качестве меры пресечения на предварительном расследовании в российском уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Иркутск, 2008. 247 л.

2. Петрова О. В. Совершенствование порядка применения мер пресечения в современном обществе // Проблемы совершенствования правовых средств и механизмов противодействия преступности в современном обществе : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, 13–14 окт. 2006 г.) / редкол.: А. В. Барков (отв. ред.) [и др.]. Минск : БГУ, 2007. 243 с.

3. Уголовный процессуальный кодекс Украины : закон Украины, 13 апр. 2012 г., № 4651-VI : в ред. Закона Украины от 12.07.2018 г. // База данных «Законодательство стран СНГ» / ООО «СоюзПравоИнформ». URL: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=52250 (дата обращения: 16.09.2018).

4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : 04.07.2014 № 231-VЗРК : в ред. Закона Респ. Казахстан от 12.07.2018 // База данных «Законодательство стран СНГ» / ООО «СоюзПравоИнформ». URL: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=69097 (дата обращения: 16.09.2018).

Получено 18.10.2018

УДК 343.71

Віталій Миколайович СВЯТЧЕНКО,

*здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДКУПУ ОСОБИ, ЯКА НАДАЄ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ

Починаючи з 2010 р., коли набули чинності згадувані вище зміни до КК України, пов'язані з розширенням поняття корупції, офіційна судова статистика почала відображати дані щодо кількості злочинів, передбачених відповідними статтями, та кількості осіб, засуджених за них. Згідно з даними, викладеними на офіційному сайті «Судова влада України» (court.gov.ua), у 2010 р. за статтями 365-2, 368-4, 232-1 не було засуджено жодної особи, і лише 92 одну особу було притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 163-9 Кодексу про адміністративні правопорушення України. У 2011 році за згаданими статтями було засуджено 2 особи (по одній за кожною із статей), у 2012 р. – 6 осіб, у першому півріччі 2013 р. – 3 особи, а також одну особу також було притягнуто за ст. 163-9 КпАП [1].

За даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за 2013 рік всього на обліку у правоохоронних органах знаходилось 72 кримінальних провадження за ознаками злочину, передбаченого ст. 365-2 КК, та 21 кримінальне провадження за ознаками злочину, передбаченого ст. 368-4 КК. З них з обвинувальними актами до суду було направлено лише 6 та 11 кримінальних проваджень відповідно [2].

Практично не змінилися статистичні показники за цими злочинами й у 2014 році. Так, згідно даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2014 року, у правоохоронних органах обліковувалось 68 кримінальних проваджень про злочин, передбачений ст. 365-2 КК. З них лише 5 кримінальних проваджень було передано до суду з обвинувальним актом. Відносно злочину, передбаченого ст. 368-4 КК, у згаданому вище Єдиному звіті містяться дані про перебування на обліку 18 кримінальних проваджень, з яких у 13 провадженнях особам було вручено повідомлення про підозру, і лише 10 з них було передано до суду з обвинувальним актом [2].

Зазначена статистична звітність, на жаль, не відображає дані про характер та суб'єкти злочинів, за якими відкривались кримінальні провадження за статтями 365-2 та 368-4 КК, тому безпосередньо з неї неможливо встановити, скільки з переданих до суду кримінальних проваджень стосувались злочинів, вчинених нотаріусами чи щодо нотаріусів.

Зокрема, за даними офіційної судової статистики за 2014 рік, у цьому році за ч. 3 ст. 365-2 КК була засуджена 1 особа (за рештою частин ст. 365-2 93 КК – жодної особи), за ч. 1 ст. 368-4 КК – 1 особа, за ч. 3 ст. 368-4 КК – 3 особи, за ч. 4 ст. 368-4 КК – 5 осіб. Єдиний реєстр судових рішень у відповідні період містить вироків за статтями 365-2 та 368-4 КК, які ухвалювались як щодо нотаріусів, так і щодо інших осіб, які здійснюють професійне незалежну діяльність у сфері надання публічних послуг – арбітражних керуючих, оцінювачів, експертів тощо. При цьому кількість нотаріусів, засуджених за згаданими статтями КК, щороку залишається невеликою – не більше 10–15 осіб.

Враховуючи те, що станом на березень 2015 року в Україні нараховується близько 7500 нотаріусів, з яких 5694 – приватні нотаріуси, – можна констатувати, що до злочинних дій, що охоплюються складами злочинів, передбачених статтями 365-2 та 368-4 КК, вдаються менше 0,2 відсотка нотаріусів.

По відношенню до загальної кількості відкритих кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, кількість кримінальних проваджень щодо злочинів, передбачених статтями 365-2 та 368-4 КК, також становить від 0,04 до 0,14 відсотка.

Підкреслюється, що офіційна статистична звітність не дає вичерпної, постійної, систематизованої інформації про кількість злочинів даної категорії, а також статистична звітність не відображає дані про характер та суб'єкти злочинів, за якими відкривались кримінальні провадження за статтями 365-2 та 368-4 КК.

Список бібліографічних посилань

1. Саламатова М. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері нотаріальної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 241 с.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення // Судова влада України : сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.326:343.851

Олександр Георгійович СЕМЕНЮК,

доктор юридичних наук,

головний інспектор Головної інспекції Служби безпеки України

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ

Запобігання тероризму – це певний намір, політична позиція, точка зору на найбільш важливе у системі подолання і мінімізації терористичних злочинів. У цьому сенсі можна вести мову про теорію запобігання тероризму, яка визначає напрями відповідної політики і збагачує практику. У даному випадку вбачається тісний зв'язок концепції запобігання тероризму зі стратегією та тактикою цього запобігання. Дана концепція становить значний творчий внесок у теорію і практику запобігання тероризму, оскільки є орієнтованою на максимальний позитивний результат і ефективність цієї діяльності.

Найбільш перспективним напрямком сучасної державної політики запобігання тероризму, як видається, є його соціальне запобігання, яке незалежно від складності керованих суспільних відносин повинно ґрунтуватися на заздалегідь усвідомлених і визначених цілях суспільної життєдіяльності та передбачати реальні та законні способи їх досягнення.

Отже, загальносоціальне запобігання тероризму – це система державних заходів правового, інституціонального й функціонального характеру зі створення антитерористичної нормативної бази й державних структур її застосування, а також попередження, виявлення та усунення причин терористичних проявів.

У суспільній реальності така діяльність, на нашу думку, повинна виявлятися через колективно організовані (передусім на засадах субординації і рольової спеціалізації) взаємовідносини, зокрема у формі підтвердженої владою та юридичними повноваженнями діяльності органів державної влади, а також функціонування політичних партій, громадських організацій, різноманітних об'єднань та інших інститутів громадського суспільства, спрямованих на своєчасне виявлення та розв'язання можливих суспільно-політичних конфліктів шляхом пошуку можливих компромісів щодо врегулювання існуючих спірних питань.

До напрямків досягнення мети загальнодержавної антитерористичної політики можна віднести наступні регулюючі дії уповноважених владних та інших інститутів громадянського суспільства:

– **політичні та управлінські** (усунення прогалин у законодавстві; розробка державних та регіональних програм, які передбачають стратегію і тактику соціально-економічного розвитку країни (регіону) з урахуванням наявності і гостроти у державі або конкретному регіоні соціально-економічних, політичних, міжконфесійних, міжетнічних проблем, сепаратистських настроїв, що можуть стати підґрунтям для їх розв'язання шляхом терористичного насильства; координація роботи різних структур і установ, спрямованих на виконання цих завдань; безпосередня участь у розв'язанні територіальних, етнічних, релігійних та інших конфліктів; визначення напрямів співробітництва та міри участі України у міжнародних антитерористичних структурах);

– **економічні і соціальні** (розробка механізмів реалізації затверджених економічних програм; фінансування спеціальних програм боротьби зі злочинністю; підвищення життєвого рівня населення; організація і контроль за реалізацією заходів з унеможливлення фінансування тероризму);

– **психологічні, комунікаційні та виховні проекти** (широкомасштабна робота з виховання громадян; активізація роботи із «соціалізації» та підвищення їх культурного рівня; розробка і реалізація ефективної стратегії запобігання поширенню ідеології тероризму; виправлення моральної деформації екстремістської свідомості за допомогою індивідуально-виховної роботи (психолого-педагогічні та правообмежувальні заходи), широке використання конструктивних можливостей ЗМІ для формування моральної свідомості громадян на основі позитивного образу соціально адекватного члена суспільства та нової національно-державної ідеології патріотичного виховання).

Таким чином, причини й умови, які в сукупності генерують злочинну поведінку, повинні бути центром зосередження ранньо-профілактичних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення та розв'язання суспільно-політичних конфліктів шляхом пошуку можливих компромісів щодо врегулювання існуючих спірних питань. Цей комплекс соціально-політичних заходів повинен містити регулюючі дії політичного, управлінського, економічного, соціального, психологічного, комунікаційного та виховного характеру.

Можна виділити три рівні державної системи антитерористичних заходів: *міжнародний, загальнодержавний та внутривідомчий*.

Міжнародний рівень формується з урахуванням загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права, передбачає напрями, форми та механізми взаємодії держав та її компетентних органів у запобіганні загальним терористичним загрозам.

Міжнародна система протидії проявам тероризму будується на наступних загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права:

- осуд актів, методів і практики тероризму (преамбула до Декларації ООН «Про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму»);
- видача осіб, підозрюваних у причетності до терористичної діяльності (преамбула до Європейської конвенції «Про припинення тероризму»);
- правове співробітництво між державами в сфері боротьби з тероризмом (стаття 8 Європейської конвенції «Про припинення тероризму»);
- забезпечення затримання й судового переслідування осіб, причетних до терористичної діяльності (пункт 5 Декларації ООН «Про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму»).

Загальнодержавному рівню антитерористичних заходів притаманне закріплення концепції запобігання тероризму як загальнодержавної задачі, визначення ролі та місця в її виконанні різних ланок державного апарату, в тому числі правоохоронних органів.

Відомчі системи роблять наголос на специфічних для відповідних органів запобігання тероризму задачах, повноваженнях, антитерористичних заходах, силах та засобах, що використовуються.

Вирішення зазначених завдань можна розглядати як певні цілі на шляху загального результату – запобігання тероризму. Але досягнення визначеної мети потребує застосування різних засобів або, як їх зазвичай називають, заходів *політичного, соціального, економічного, правового* характеру. Питання про співвідношення цілей (завдань) і засобів є складним як у політичному, організаційному, так і в моральному планах.

У *політичній площині* виникає питання щодо адекватності цілей і засобів запобігання тероризму окресленій меті, чи не призведе їх застосування до зворотного результату: поглиблення соціальної кризи, затягування або загострення міжнаціонального, конфесійного, релігійного чи іншого соціального конфлікту. З огляду на це актуалізується необхідність оцінки дій влади та кримінологічних наслідків рішень, що приймаються особами, уповноваженими виконувати владні функції.

В *організаційному* плані необхідно вирішити, чи можливо практично здійснити ті або інші заходи, чи вистачить для цього часу, наявних сил та засобів, які будуть витрати. Оптимальне функціонування системи протидії проявам тероризму передбачає її ефективність у сполученні з максимальною економічністю, відсутністю зайвого.

Дуже важливим є *моральний аспект* співвідношення цілей та засобів, завдань і методів їх розв'язання. З одного боку, суспільство, яке бажає жити за демократичними законами, повинно гуманізувати свою кримінально-правову політику. З іншого боку, терористичні акції набувають настільки небезпечного характеру, що кримінальна юстиція не здатна боротися з ними традиційними засобами.

Приклади минулого свідчать, що в країнах, де застосовувалася надмірна сила та невивірковість репресивних заходів у рамках зусиль з протидії тероризму, ідеологія терористів укріплювалася підтримкою широких прошарків населення, Переслідування й застосування правоохоронними органами репресивних методів призводить до радикалізації опозиційних рухів, провокації насильства, підриву легітимності контртерористичних заходів. Відсутність ненасильницьких каналів для виразу свого невдоволення і проведення альтернативної політики може призвести до того, що окремі групи почнуть удаватися до насильницьких заходів і тероризму.

На наше переконання, перспективними є такі стратегії боротьби з тероризмом, в основі яких відсутні ознаки фізичного насильства, а основна увага приділяється розумному компромісу, що враховує інтереси конфлікуючих сторін. Дотримання їх дозволяє суспільству чи соціальній системі визначити оптимальний алгоритм соціального управління, при якому тероризм неможливий як на сучасному етапі, так і в майбутньому.

Широке коло зазначених засобів і методів запобігання тероризму не може бути реалізовано з високою ефективністю без їх узгодження та поєднання в єдину науково обґрунтовану довгострокову програму, яка має бути вироблена та затверджена на вищому державному рівні. Тільки взаємоузгодженні та застосовані у комплексі засоби політики і дипломатії, заходи внутрішньої безпеки, розвідувальна та контррозвідувальна підтримка антитерористичної діяльності, активне міжнародне співробітництво у цій сфері, впровадження соціальних програм здатні протистояти такій небезпечній загрози, як тероризм.

Одержано 01.11.2018

УДК 343.95

Федір Михайлович СОКИРАН,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ СЛІДСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Реформи, що проводяться в Україні, торкнулися практично усіх сторін економічного, суспільно-політичного і соціально-правового життя суспільства. В умовах вдосконалення української державності особливо важливу роль набуває формування правової держави і громадського суспільства. Практика громадського життя свідчить, що вдосконалення системи державного управління в правоохоронній сфері повинне базуватися, передусім, на правовому механізмі регулювання діяльності, що включає як правове забезпечення, так і формування організаційних структур управління в системі органів охорони правопорядку і боротьби зі злочинністю.

Особливості реалізації функцій слідчих підрозділів Національної поліції України формують специфіку управління цим державним органом. Багато в чому, управління цією діяльністю не має аналогів в інших випадках соціальної практики. Слідчий апарат Національної поліції України є невід'ємною частиною правоохоронної системи і своєю діяльністю активно впливає на соціально-політичний і соціально-психологічний клімат в сучасному українському суспільстві.

Досягнутий рівень розвитку теорії управління у сфері правоохоронної діяльності дозволяє виділити проблему соціального наповнення правоохоронної діяльності. Ця проблематика завжди знаходилась в центрі уваги дослідників, проте підходи до її вивчення, очевидно, ніколи не будуть вичерпані. Кожен етап розвитку суспільства розкриває все нові сторони дійсності, по відношенню до яких, питання індивідуального, групового, громадського характеру перетинаються, взаємно проникають і породжують нові проблеми.

За більш ніж двадцяти семи річну історію розвитку вітчизняної юридичної психології накопичений величезний масив теоретичних і емпіричних даних про генезис і структуру функціонування правоохоронної системи [1].

Зібраний великий матеріал, призначений проблемам вдосконалення професійної діяльності фахівців правоохоронних органів і інших державних структур; проаналізовано психолого-педагогічні аспекти роботи слідчого, оперуповноваженого, дільничного офіцера поліції, співробітників патрульної поліції, особливого складу підрозділів поліції особливого призначення.

Проте, за межами наукових досліджень залишається цілий спектр проблем, вивчення яких могло б позитивно позначитися на рішенні ряду практичних завдань в області підвищення ефективності і якості слідчої практики.

На сучасному етапі теорія управління у сфері правоохоронної діяльності, в предметі якої можна виділити такий компонент, як комунікативна компетентність, набуває все більш чіткий зміст.

Метою вивчення управління в слідчих підрозділах є цілеспрямована підготовка професіоналів, зайнятих управлінням в цій структурі. У сучасний період розвитку суспільства управлінська діяльність в правоохоронних органах, заснована лише на досвіді і інтуїції керівників, вже не може гарантувати досягнення успіхів в службовій діяльності як їх самих, так і підлеглих ним виконавців.

Нині виявилася наполеглива потреба в підготовці керівників, що відповідають вимогам сучасного суспільства. Особливу роль тут грає рівень сформованості тих професійно-значущих якостей, що впливають на успішність професійної управлінської діяльності. Через це, майбутні керівники обов'язково повинні своєчасно набувати необхідний обсяг сучасних управлінських знань, умінь і навичок, а діючи – постійно підвищувати рівень своїх теоретичних знань і удосконалювати наявні уміння і навички в області соціальної і юридичної психології.

Вивчення основ управління повинно сприяти тому, щоб у керівників виникло усвідомлене розуміння і стійка внутрішня потреба в постійному самостійному набутті управлінських знань, умінь і навичок; реалізації функцій управління в межах компетенції; аналізі практики управління; вивченні і поширенні передового досвіду.

Дослідження та вивчення даної проблематики є актуальними в аспекті реформ правоохоронних органів, що проводяться в даний час в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Сокиран Ф. М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві : монографія / ред. В. Г. Гончаренко. Київ : НВТ «Правник», 2002. 171 с.

Одержано 29.09.2018

УДК 343.73

Микола Володимирович СТАЦАК,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ФОРМ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Аналіз суспільно-політичних та економіко-соціальних процесів свідчить про те, що сьогодні в Україні все ще відбуваються процеси розвитку та становлення правової, демократичної держави, але, на жаль, вони супроводжуються соціально-економічною та культурно-етичною кризами у суспільстві, що, в свою чергу, призводить до підвищення рівня злочинності. Проблема поширення злочинності була раніше і залишається дотепер досить актуальною для українського суспільства та потребує негайного реагування з боку уповноважених державних правоохоронних органів. Насамперед необхідно усвідомлювати, що процес розбудови суверенної держави неможливий без ефективної роботи її правоохоронних органів, без відповідних дієвих правових інститутів, без використання усіх наявних можливостей, а також сучасних організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності.

Необхідно відзначити, що з 20 листопада 2012 року в Україні почав діяти Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК), який вніс суттєві зміни до системи вітчизняного кримінального провадження і правоохоронної системи загалом. В основу чинного КПК покладено нову концепцію кримінального процесу України. Реформовано всі форми кримінального процесу, а новації торкнулися практично кожної ланки кримінального провадження. Не обійшлося без змін і нововведень в оперативно-розшуковій діяльності, яка тісно корелює із кримінальним процесом.

Так, після прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України та внесення у зв'язку з цим відповідних змін до оперативно-розшукового законодавства концептуально-нормативний підхід до форм оперативно-розшукової протидії злочинності дещо трансформувалася. Перш за все, це проявилось у тому, що відповідно до КПК України 1960 року, одним із завдань кримінального провадження було швидке і повне розкриття злочинів (ст. 3). У старій редакції Закону України «Про ОРД» одним із обов'язків оперативних підрозділів також було розкриття злочинів. Згідно з наказами МВС України від 30.04.2004 № 458 «Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості» та від 24.09.2010 № 456 «Про затвердження Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України», розкриття злочинів оперативними підрозділами здійснювалося у поєднанні з проведенням оперативно-розшукових заходів і слідчих дій та полягало в установленні всіх учасників злочинів, виявленні та належному документуванні епізодів їх злочинної діяльності, установленні інших обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі і мають значення для її правильного вирішення. Наведені положення закріплювали можливість оперативних підрозділів проводити оперативно-розшукові заходи як під час оперативної розробки, так і в процесі розслідування, що, звичайно, давало підстави відносити її до однієї із форм ОРД.

Сьогодні у чинному КПК України завдання розкриття злочинів замінене на завдання щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів. Оновлена у 2012 році редакція Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» серед обов'язків оперативних підрозділів вже не містить обов'язку розкривати злочини.

Крім того встановлено, що тривалість оперативної розробки бере початок з моменту затвердження постанови про заведення оперативно-розшукової справи до встановлення та фіксації фактичних даних про їх протиправні діяння, відповідальність за які передбачена КК України. Аналіз емпіричного матеріалу, чинного кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства дозволив зробити умовивід про те, що на етапі заведення оперативно-розшукових справ починаються суттєві для подальшого законного ведення оперативної розробки нормативні колізії, через які виникає ситуація протиставлення законності і доцільності. Суть проблеми полягає у тому, що положення абз. 1–2 п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» протирічать першому реченню ч. 1 ст. 214 КПК України. Так, в абз. 1–2 п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначено, що одними із підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про злочини, що готуються, та осіб, які готують вчинення злочину. Згідно з ч. 1 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. У той же час, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України «Початок досудового розслідування», слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Згідно з ч. 1 ст. 271 КПК України «Контроль за вчиненням злочину», контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Виходячи із концепції кримінального права

про види злочинів, яка закріплена у третьому розділі Кримінального кодексу України, злочини можуть бути закінченими та незакінченими. Закінченим злочином визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу. Незакінченим злочином є готування до злочину та замах на злочин (ст. 13 КК України). Тобто, дії осіб на стадії готування до злочину вже є одним із видів злочину, хоча і незакінченого (ст. 14 КК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, після отримання слідчим чи прокурором від працівників кримінальної поліції інформації про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення у вигляді готування відомими чи невідомими особами злочину (принагідно відзначимо, що готування до злочину є однією зі стадій вчинення злочину), слідчий чи прокурор зобов'язані внести зазначені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Це, відповідно, виключає можливість здійснення оперативно-розшукового документування злочинної діяльності осіб у рамках оперативно-розшукової справи під час оперативної розробки, а віднесення вказаного виду діяльності до однієї із оперативно-розшукових форм ставить під сумнів.

У зв'язку з викладеним, враховуючи реалії сьогодення та потреби практичних підрозділів Національної поліції України, виникає необхідність переосмислення усталених поглядів щодо диференціації форм оперативно-розшукової діяльності. З метою обґрунтування та розроблення класифікації форм оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинності проаналізовано думки вчених-юристів щодо диференціації вказаних форм. Так, до першої групи віднесено судження вчених, які виділяють двохвидову класифікацію організаційно-тактичних форм ОРД. Зокрема, В. Г. Бобров, Д.В. Гребельський, В. П. Євтушок, В. А. Ільчов та А. Г. Лекарь вважають, що у практичній діяльності оперативних підрозділів існує всього дві оперативно-розшукові форми – оперативний пошук та агентурна (оперативна) розробка. Окремі науковці (П. П. Підюков, І. В. Сервецький, О. М. Юрченко) виділяють у якості форм ОРД оперативно-розшуковий процес (оперативно-розшукову роботу) та адміністративно-перевірочну роботу. Другу групу об'єднує позиція науковців, які пропонують систематизувати оперативно-розшукові форми на три види. Одна частина науковців (В. М. Атмажитов, А. С. Вандишев, І. Г. Богатирьов, Л. Ф. Гула, Е. О. Дідоренко, В. П. Захаров, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Л. Регульський та С. І. Халимон) дотримується думки, згідно з якою формами оперативно-розшукової діяльності є оперативний пошук, оперативна профілактика та оперативна розробка. Інша частина вчених (С. І. Давидов, В. В. Кальницький, К. Ф. Кваша, В. Н. Кукарцев, В. Б. Рушайло, В. П. Сальников, С. В. Степашин, А. Е. Чечетін та І. А. Юрченко) стверджує, що основними формами здійснення оперативно-розшукової діяльності є оперативний пошук, оперативна розробка та оперативна (попередня) перевірка. Окрему позицію займає В. О. Біляєв, який наполягає на тому, що трьохвидову класифікацію форм оперативно-розшукової діяльності утворюють оперативний пошук, оперативна розробка та оперативно-розшукове забезпечення процесу кримінального провадження. До третьої групи включено умовиводи М. М. Перепелиці, І. Р. Шинкаренка та Р. А. Халілева відносно того, що складовими чотирьохвидової класифікації форм ОРД є: 1) оперативний пошук; 2) оперативно-розшукове попередження; 3) оперативна розробка; 4) оперативно-розшукове забезпечення процесу кримінального провадження. Четверту групу утворює науковий підхід К. К. Горяїнова, В. С. Овчинського, Г. К. Синілова, А. Ю. Шумилова стосовно п'ятивидової концепції диференціації форм оперативно-розшукової діяльності, зокрема: 1) пошуковий етап; 2) оперативна перевірка; 3) оперативна розробка; 4) контроль; 5) дискретна стадія – розшук осіб.

Підсумовуючи наведене, виходячи із аналізу наукових поглядів учених, практичної діяльності підрозділів кримінальної поліції та емпіричного матеріалу, запропоновано класифікацію форм оперативно-розшукової діяльності у наступному вигляді: оперативний пошук первинної оперативно-розшукової інформації; оперативно-розшукова превенція; оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження.

Одержано 01.11.2018

УДК 343.71

Тетяна Григорівна ТАРАН,

*здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЖІНОЧОМУ ШАХРАЙСТВУ

Аналіз офіційної статистики показує, що питома вага шахрайства з кожним роком зростає. Це говорить про те, що реальних успіхів у боротьбі з шахрайством останнім часом ще не спостерігається. У структурі злочинів проти власності шахрайство займає третє місце після крадіжок і грабежів, а в цілому в сучасній злочинності в Україні входить до десятки найбільш поширених злочинів [1, с. 155–156]. Попередження злочинності жіночої статі, а саме шахрайствам, що ними вчиняється, за своїм соціальним значенням виходить далеко за рамки проблеми боротьби зі злочинністю.

Жіноча злочинність являє собою сукупність злочинів, які вчиняються жінками. Цей вид злочинності не є домінуючим, але він є складовою загальної злочинності і детермінується тими ж самими причинами та умовами. Разом з тим, жіноча злочинність має певні особливості, пов'язані як з біологічними так і соціальними факторами, що визначають фізіологічне призначення жінки як матері та її соціальне становище у суспільстві. Жіноча злочинність, як і злочинність неповнолітніх, є показником морального здоров'я суспільства. Жіноча злочинність відрізняється від злочинності чоловіків кількісними показниками, характером злочинів, роллю жінок у злочинах, вчинених разом з чоловіками, способами і знаряддями вчинення злочинів [2].

Запобігти шахрайству, особливо його професійним видам, в сучасних умовах доволі складно, але можливо, якщо під запобіганням шахрайству розуміти зниження його хоча б до певного мінімального рівня, який під силу державі й суспільству, з урахуванням сучасних економічних, соціальних та інших умов.

Запобігання жіночому шахрайству – невід'ємна частина системи запобігання злочинності взагалі. Вона також здійснюється на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному.

Загальносоціальне запобігання жіночій злочинності, а саме шахрайству полягає у здійсненні комплексу заходів щодо вдосконалення суспільних відносин в адміністративно-політичній, економічній та соціально-економічній сферах життя нашого народу. Метою цих заходів має стати вирішення проблем становища жінки в нашому суспільстві. Перш за все, жінкам має бути забезпечена реальна рівність у правах з чоловіками. Загальновідомо, що в разі будь-яких скорочень на виробництві, першими скорочують жінок; жінки також отримують меншу платню, ніж чоловіки; при прийомі на роботу перевага також надається чоловікам [3].

Одним із заходів, за допомогою якого можна досягти зниження рівня шахрайства, є профілактика появи шахраїв ще до формування криміногенної особистості. Ідеться про прищеплення нашому підростаючому поколінню негативного ставлення до обману і брехні. В даному випадку це завдання покладається, в першу чергу, на батьків, а також на державу, навчально-виховні заклади, школи тощо. Правильне виховання і вплив на формування особистості, її соціальної позиції допоможе в майбутньому при виборі вірного маршруту життєвого шляху [1, с. 156].

Засоби масової інформації – ще один дієвий засіб держави у боротьбі з шахраями. Поширення соціальної реклами захисту від шахраїв – важливий крок до впливу на свідомість довірливих людей. Ефективною зброєю є також телепередачі, в яких розкриваються схеми злочинних операцій. Це сприяє обачності громадян в майбутніх життєвих ситуаціях.

Запобігання жіночому шахрайству повинно будуватися в першу чергу на загальносоціальних заходах профілактики, включаючи медичне, правове, поведінкове освічення, підтримку професійної освіти, розвитку мережі загальнодоступних масових спортивних закладів, програм державної підтримки зайнятості молоді.

Злочинцями не народжуються – ними стають, тому політика держави в першу чергу повинна бути спрямована на забезпечення своїм громадянам гідного рівня життя, що само по собі буде найкращим превентивним заходом.

Список бібліографічних посилань

1. Башук О. Соціальна політика держави у сфері запобігання шахрайству // Соціальна політика держави у сфері запобігання злочинності та ресоціалізації осіб, які відбували покарання : матеріали ІХ міжвуз. наук. студент. конф. з кримінології та кримін.-викон. права (м. Харків, 26 листоп. 2010 р.) : Ч. 2 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого ; за заг. ред. В. В. Голіни ; редкол.: А. Гетьман та ін. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 155–157.

2. Кримінологічна характеристика і попередження жіночої злочинності // Студопедия.Орг. URL: <http://studopedia.org/6-111186.html> (дата звернення: 05.10.2018).

3. Індивідуальна робота на тему: «Жіноча злочинність» // Criminolog : сайт студент. наук. кримінолог. кружка доц. Пивоварова В. В. при НЮУ ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://criminolog.wordpress.com/> (дата звернення: 05.10.2018).

Одержано 10.10.2018

УДК 344.14

Володимир Михайлович ФЕДЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОНИКНЕННЯ ДО ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ

У теорії кримінального процесу серед науковців не втрачає своєї актуальності питання доказів та визначення аспектів їх недопустимості. Інститути недопустимості та допустимості доказів у кримінальному процесі є досить різноманітними та багатограними [1]. Питання недопустимості доказів потребують свого подальшого дослідження, у тому числі і в рамках змін, що вносяться до чинного кримінального процесуального законодавства [2, с. 305].

Серед учених та процесуалістів питання про поняття та зміст допустимості доказів, зважаючи на доволі тривалу відсутність їх нормативного врегулювання, викликають чималі дискусії. Подекуди висловлюються різні погляди. Водночас більшість з них (Ю. М. Грошевий, М. М., Лобойко Л.М., Михеєнко, В. Т. Нор, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова та ін. загалом визнають, що допустимість доказів слід розглядати як здатність доказу з огляду на відповідність вимогам кримінального процесуального закону слугувати засобами доказування обставин, які мають значення для кримінального провадження.

У навчальній юридичній літературі допустимість доказів, якщо викладати її поняття лаконічно, зазвичай визначається як процесуальна властивість, або якість, що характеризує отримання доказів законним шляхом. У законодавстві ж визначення поняття допустимості відсутнє, лише зазначається, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України (ст. 86 КПК) [3]. Дефініція недопустимості доказу, законодавцем визначена більш чітко. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. До вказаних істотних порушень відносяться такі діяння: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; 2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; 3) порушення права особи на захист; 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; 5) порушення права на перехресний допит.

Подальші умови та підстави визнання доказів недопустимими регламентовані статтями 87–89 КПК України.

За загальними вимогами проникнення до іншого володіння особи, за відсутності дозволу володільця, або без ухвали слідчого судді законом заборонено. До іншого володіння особи, закон наряду з іншими відносить і транспортний засіб, який знаходиться у володінні особи. І ніхто не має права проникнути до іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді (ч. 3 ст. 233 КПК).

Розглядаючи питання істотного порушення прав та свобод людини, за яким доказ є недопустимим у випадку здійснення процесуальних дій, що потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов. Слід зазначити, що у практичній діяльності, іноді виникають ситуації, за якими з об'єктивних причин необхідно терміново проникнути до транспортного засобу, який знаходиться у володінні особи для проведення огляду місця події. Звернення ж до слідчого судді з клопотанням про це, його розгляд та ухвалення відповідного рішення займе не один день, що з одного боку може призвести до втрати слідів залишених злочинцями та інших речових доказів на місці вчинення злочину та в цілому ускладнить здійснення доказової діяльності.

Так, наприклад, після вчинення грабежу чи розбійного нападу із застосуванням чи погрозою застосування вогнепальної зброї та фізичного насильства до володільця транспортного засобу, внаслідок якого власник втратив свідомість. Злочинці на викраденому транспортному засобі намагалися втекти, але були по гарячим слідам одразу затримані нарядом поліції, який здійснив проникнення до автомобіля та вилучив з нього затриманих осіб. З метою огляду на місці події одразу прибула слідча-оперативна група, слідчий якої за вимогами закону вже не має права здійснити проникнення до авто та оглянути його вилучивши сліди злочину та інші речі, документи, що можуть бути доказом, оскільки невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна, як і безпосереднього переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину у наведеному прикладі вже немає. А потерпілий – власник авто знаходиться у непритомному стані, і зрозуміло, що дозвіл на проникнення до свого авто у такому стані надати не зможе.

Здійснити експертне дослідження зброї, яка може залишитися в авто теж неможливо, не кажучи вже про вимоги ч. 1 ст. 242 КПК, за якими експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження.

Вказана ситуація може призвести не лише до втрати слідів залишених злочинцями та інших речових доказів на місці вчинення злочину, але й ускладнить вирішення питань щодо обрання запобіжного заходу затриманим. Адже, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі й вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 178 КПК).

Зрозуміло, що за такої ситуації до злочинців важко без порушення вимог закону застосувати ізоляційний запобіжний захід, не кажучи вже про виникнення проблемних питань з винесення судом сурового покарання, на яке вони заслуговують.

Виконання вимог закону в процесі доказування, суворе дотримання правил отримання доказів, обов'язковість дотримання процесуальної форми доказів безумовно повинні бути обов'язковими вимогами з питань доведення вини особи. Водночас, слід врахувати й ті правові ситуації, які виникають у правозастосовній діяльності правоохоронних органів з питань проникнення до іншого володіння особи, коли власник з об'єктивних причин не в змозі надати такий дозвіл, а звернення до слідчого судді для отримання відповідної ухвали на проникнення може призвести до втрати доказів і звести нанівець кримінальне переслідування та доказову діяльність у цілому.

З урахуванням вказаного, доцільно положення ч. 3 ст. 233 КПК доповнити нормою, за якою, у випадку вчинення тяжких та особливо-тяжких злочинів, коли володілець транспортного засобу з об'єктивних причин не може надати дозвіл на проникнення до його авто для огляду місця події, передбачити таку можливість, якщо не проведення огляду може призвести до втрати слідів залишених злочинцями, речей, документів та інших речових доказів на місці вчинення злочину.

Список бібліографічних посилань

1. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ ; Вид. Фурса С. Я., 2006. 272 с.
2. Рожнова В. В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 301–306. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4689/1/53.pdf> (дата звернення: 19.10.2018).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2017 р. : (офіц. текст). Київ : Паливода А. В., 2017. 372 с.

Одержано 10.10.2018

УДК 343.375(477)

Руслан Сергійович ФИЛЬ,

кандидат юридичних наук,

начальник 2-го науково-дослідного відділу

науково-дослідної лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки

Державного науково-дослідного інституту МВС України

СУЧАСНИЙ СТАН ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

З метою вдосконалення організації діяльності підрозділів протидії злочинності у сфері економіки 7 травня 2015 р. наказом МВС України було створено Департамент протидії злочинності у сфері економіки МВС України. Він був структурним підрозділом у складі кримінальної міліції апарату МВС України, який безпосередньо підпорядковувався міністрові або уповноваженому ним заступникові та згідно із законодавством України організовував і здійснював оперативно-розшукову діяльність [1]. Відповідно до покладених завдань зазначений структурний підрозділ МВС України: організовував і координував роботу територіальних підрозділів з протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності, брав участь у проведенні заходів із запобігання і виявлення кримінальних правопорушень у сфері економіки, а також порушень у сфері інтелектуальної власності. В подальшому після створення Національної поліції України його функції та уповноваження було передано до Департаменту захисту економіки Національної поліції України. Крім того, враховуючи міжнародні норми Конвенції про кіберзлочинність [2], у структурі Національної поліції України питанням протидії порушенню авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет займається Департамент кіберполіції [3]. Окрім вказаних вище завдань, МВС України здійснює експертне забезпечення правосуддя. Для належного виконання судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в системі МВС України сформовано відділ досліджень у сфері інтелектуальної власності лабораторії досліджень у сфері інформаційних технологій Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

З метою підвищення кваліфікації майбутніх спеціалістів правоохоронних органів 17 березня 2017 р. для реалізації Проекту з підготовки фахівців по боротьбі з кіберзлочинністю та піратством було підписано Меморандум про співпрацю між Державною службою інтелектуальної власності (нині її повноваження здійснює Мінекономрозвитку України) та Національною академією внутрішніх справ. У рамках цього Меморандуму співпраці буде створено на базі Національної академії внутрішніх справ курси з підготовки правоохоронців за спеціалізацією, що спрямована на захист прав інтелектуальної власності, і вони стануть платформою для розробки нової освітньої програми, за якою відбуватиметься навчання правників нової генерації, покликаних захистити інноваційний потенціал України [4].

Незважаючи на позитивний момент у додатковому вивченні студентами та курсантами основ захисту прав інтелектуальної власності, зауважимо, що такий навчальний спеціальний курс викладатиметься лише на базі єдиного ВНЗ в Україні – Національної академії внутрішніх справ і, до того ж, він розрахований на підготовку лише спеціалістів у боротьбі з кіберзлочинністю та піратством, тобто майбутніх фахівців із захисту авторського права і суміжних прав, а не промислової власності.

Тож, наразі у структурі Національної поліції України існує два підрозділи, які забезпечують охорону інтелектуальної власності, зокрема Департамент захисту економіки Національної поліції України, який бере участь у проведенні заходів із запобігання і виявлення кримінальних правопорушень у сфері економіки й інтелектуальної власності, а також та Департамент кіберполіції Національної поліції України, який також уповноважений займатися питанням протидії порушення прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет. Й тому для усунення такої розгалуженості, та з метою підвищенню рівня запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності вбачається за доцільне визначити або створити у структурі Національної поліції України єдиний спеціалізований підрозділ з розслідування цього виду економічних злочинів.

Зауважимо, що у науковому середовищі неодноразово критикувалися заходи захисту прав інтелектуальної власності, які здійснюють правоохоронних органів. Приміром, А. К. Виноградов для ефективної протидії злочинам та правопорушенням у сфері інтелектуальної власності пропонує відкоригувати пріоритети в роботі підрозділів правоохоронних органів, відповідним чином змінити критерії оцінки роботи цих підрозділів, форми статистичної звітності щодо результатів їх роботи. На його думку, особливу увагу слід сконцентрувати на інтеграції баз даних щодо документування організаторів злочинних схем, виявлення каналів нелегального переміщення контрафакту, місць виготовлення продукції з незаконним використанням знаків для товарів і послуг, міжрегіональних і міждержавних схем учинення шахрайств із використанням Інтернет-технологій, за умови надійного захисту цих відомостей [5, с. 23].

Одночасно з цим, вкрай важливим вбачається питання щодо розроблення й забезпечення єдиної політики з запобігання й розслідування такого виду злочинів у державі. Вважаємо, що було б раціональним створити у структурі МВС України відповідний підрозділ, який б забезпечив:

- проведення щорічного моніторингу та аналізу криміногенної ситуації в сфері інтелектуальної власності, та вироблення відповідних пропозицій щодо внесення коректив до чинних нормативних актів, які будуть спрямовані на поліпшення захисту національних виробників інтелектуальної продукції;

- сприяння партнерству Національної поліції України та Інтерполу у частині боротьби з транснаціональними організованими злочинними групами, які займаються контрафактом;

- впровадження у навчальні заклади МВС України курсів підвищення кваліфікації для поліцейських, які будуть працювати у підрозділі, що спеціалізується на злочинах у сфері інтелектуальної власності, на яких б викладали особливості кваліфікації злочинів у сфері інтелектуальної власності, методики розслідування справ у сфері інтелектуальної власності, основи судової експертизи у сфері інтелектуальної власності тощо. Цей же підрозділ повинен забезпечити регулярне коригування програми таких курсів у відповідності до результатів вищезгаданого моніторингу криміногенної ситуації;

- сприяння проведенню активної інформаційної кампанії серед населення з метою доведення негативних наслідків вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності.

За такого комплексного підходу основними показниками ефективності роботи таких підрозділів у МВС та Національній поліції України мають стати не стільки статистичні показники зменшення динаміки злочинів, скільки економічні показники збільшення ВВП країни від реалізації саме національної інтелектуальної продукції.

Посилення інституційної спроможності Національної поліції України щодо захисту промислової власності доцільно реалізувати за допомогою таких заходів як: оперативні заходи щодо виявлення злочинних груп; підвищення ефективності слідчого апарату шляхом підвищення їх рівня знань у сфері промислової власності; інформування суспільства про

обсяги контрафактного товару та негативних наслідків від нього; міжнародна науково-технічна допомога; створення єдиних інформаційних баз даних про контрафактний товар.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Положення про Департамент протидії злочинності у сфері економіки Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 07.05.2015 № 530 // Ліга: Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS587.html (дата звернення: 30.09.2018).

2. Конвенція про кіберзлочинність : від 23 листоп. 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. С. 107. Ст. 2535.

3. Про затвердження Положення про Департаменту кіберполіції Національної поліції України : наказ Нац. поліції України від 10 листоп. 2015 № 85.

4. В Україні на базі національної академії внутрішніх справ готуватимуть спеціалістів по боротьбі з кіберзлочинністю та піратством // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/6544_V_Ukraini_na_bazi_Nacionalnoi_akademii_vnutrishnih_sprav_gotuvatimut_specialistiv_po_borotbi_z_kiberzlochinnistyu_ta_piratstvom.htm (дата звернення: 30.09.2018).

5. Виноградов А. К. До питання організації взаємодії в системі правоохоронних органів України по протидії правопорушенням у сфері захисту інтелектуальної власності. *Митна справа*. 2014. № 1 (91). С. 19–24.

Одержано 30.09.2018

УДК 347.77.028(477)

Світлана Петрівна ФИЛЬ,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник науково-організаційного відділу

Державного науково-дослідного інституту МВС України

ПРОБЛЕМИ МИТНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Сприяння захисту прав інтелектуальної власності (далі – ПІВ) і боротьба з підробленим товаром на митному кордоні України є одним із основних завдань українських митниць і проявом їх правоохоронної сутності. Адже доцільніше запобігати ввезенню контрафактної продукції на митному кордоні, ніж потім її збирати в місцях реалізації на внутрішньому ринку. Хоч норми національного митного законодавства дозволяють правовласнику захистити свої майнові права на об'єкти ПІВ, оскільки в них впроваджено аналогічні міжнародній практиці митні процедури щодо захисту ПІВ, проте воно має низку прогалин, що уможливають потрапляння на вітчизняний ринок контрафактних товарів.

Перша проблема, яка постає перед патентовласниками, – бездіяльність ДФС України і митниць із виявлення товарів, що порушують ПІВ. Ґрунтуючись на даних ДФС України, встановлено негативну тенденцію до зменшення кількості виявлених порушень митних правил при переміщенні товарів, що порушують ПІВ. Так, у 2013 р. органами доходів і зборів за ст. 476 МК України порушено 20 справ за підозрою в порушенні ПІВ, що становило 0,8 % від загальної кількості призупинень митного оформлення товарів, у 2014 р. – 10 справ (0,5 %), у 2015 р. – 21 справу (0,7 %) та у 2016 р. – 15 справ (0,2 %) [1]. Тож, слід констатувати, що результативність митниць зводиться до підрахунку кількості припинень митного оформлення за підозрою в порушенні ПІВ. При цьому не зважають на те, що подібне призупинення товару, який може порушувати ПІВ, для державних органів – простої, а для бізнесу – конкретні матеріальні збитки. До того ж, коли результативність таких припинень у 2016 р. визначається показником 0,2 %, постає запитання: інтереси якого бізнесу захищає ДФС України і навіщо взагалі потрібен цей «митний захист інтелектуальної власності», якщо порушення не виявляються, а митне оформлення затримується [2].

Крім того, про яку боротьбу з контрафактним товаром у ДФС України може йтися, якщо навіть в оцінці митниць відсутні критерії «кількість виявлених одиниць контрафактної продукції» та «кількість знищень контрафактних товарів». Тому, усвідомлюючи можливу шкоду від підроблених товарів як здоров'ю, так і навколишньому середовищу, вкрай важливо для підвищення обізнаності суспільства регулярно інформувати його про обсяги й

небезпеку таких товарів. З огляду на це пропонуємо започаткувати критерії звітності митниць про щорічний обіг імпортованих та експортованих підроблених товарів, а також про обсяги їх знищення та утилізацію. Запровадження такої статистики сприятиме прозорості роботи митниць та підвищенню показників ефективності роботи органів доходів і зборів в боротьбі з контрафактним товаром.

Позитивна тенденція внесення патентовласниками в митний реєстр об'єктів ПІВ в Україні надає можливість митницям сприяти захисту ПІВ у вигляді блокування ввезення та вивезення товару з порушенням майнових ПІВ. Проте, крім захисту від можливих порушень, митний реєстр об'єктів ПІВ може мати й негативний характер. Наприклад, заблокувати митне оформлення товару, який містить об'єкт ПІВ, якщо тотожний або схожий об'єкт вже було внесено до митного реєстру іншою особою. Але дедалі частіше перед митними органами ЄС та України постають певні труднощі, зумовлені таким явищем, як патентний тролінг – навмисне блокування ввезення чи вивезення товару, який містить об'єкт ПІВ, через митний кордон. При цьому останнім часом набирає оборотів практика внесення таких патентів на корисні моделі та промисловий зразок до митного реєстру об'єктів ПІВ, що несе для добросовісних виробників, які не зробили цього завчасно, численні ризики без суттєвої відповідальності для патентних тролів. Так, на теренах України відомі випадки патентування вішалок, зубочисток, сірників, деталей для автомобілів ВАЗ, світильників, прищіпок тощо.

Наслідки видачі таких патентів можуть бути цілком непрогнозовані й негативні передусім для сумлінних суб'єктів господарювання, оскільки патентний троль, отримавши патент, має право вимагати від підприємств, які виробляють або реалізують відповідну продукцію, виплати ліцензійних платежів. До того ж за заявою недобросовісного патентовласника відомості про патент вносяться до митного реєстру об'єктів ПІВ, а це є підставою для призупинення імпорту в Україну товарів, в яких використовуються запатентовані промислові зразки та корисні моделі. Тож, для подолання патентного тролінгу на митному кордоні України пропонуються такі заходи, як удосконалення правової охорони ПІВ; підвищення якості формальної експертизи за заявкою; проходження експертизи за заявкою на встановлення новизни промислового зразка та корисної моделі перед внесенням відомостей про них до митного реєстру об'єктів ПІВ.

Певні проблеми в захисті ПІВ при переміщенні товару через митний кордон України зумовлені також розгалуженістю понятійного апарату, звуженим переліком об'єктів ПІВ у митному національному законодавстві порівняно з нормами ЄС та обмеженням кола осіб, які можуть звернутися за захистом ПІВ під час переміщення товарів через митний кордон України.

Постають проблеми і з притягненням до адміністративної відповідальності за вказане правопорушення, серед них, насамперед, відсутність відповідальності працівників митниць за не виявлення товарів, що переміщувалися з порушенням ПІВ. Таке положення не суперечить нормам Регламенту Ради ЄС № 608/2013 із питань митного забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності, що припинив дію Регламенту Ради ЄС № 1383/2003, оскільки в п. 23 цього документа зазначено, що відповідальність митних органів повинна регулюватися законодавством держав-членів, хоча прийняття митними органами заяви не уповноважує утримувача рішення на отримання компенсації у разі, якщо митні органи не виявляють товарів, які підозрюються в порушенні ПІВ, та якщо такі товари відпускаються або заходів для їх затримання не вживається [3]. Зважаючи на низький рівень порушених справ за ст. 476 МК України, пропонуємо внести зміни до ч. 7 ст. 401 МК України щодо можливості на підставі поданої заяви про сприяння захисту належних йому майнових прав на об'єкт ПІВ правовласнику відшкодувати матеріальні збитки в разі не виявлення митницями товару з порушенням його майнових ПІВ.

Спричинює певні проблеми й відсутність можливості працівникам митниць за власною ініціативою брати проби або зразки товарів, щодо яких прийнято рішення про призупинення митного оформлення, і передавати їх на експертизу.

Зважаючи на масштаби збитків від обігу контрафактних товарів на міжнародному ринку та обсяги небезпеки, завданої від споживання фальшивих товарів, в Україні на часі

усунення прогалини на законодавчому рівні щодо знищення конфіскованих судом контрафактних товарів.

До інших проблем можна віднести недостатню обізнаність працівників митниць зі сферою захисту інтелектуальної власності. Для підвищення кваліфікації із зазначеної сфери державою передбачені різні програми навчання, серед них, наприклад європейська програма Twinning. Наявні й проблеми інформаційного характеру, пов'язані з відсутністю злагодженої інформаційної системи обміну як між всіма територіальними органами митниць, так між митницями з іншими державними органами у сфері захисту ПІВ. Бракує й єдиного електронного реєстру поданих заяв про сприяння захисту ПІВ на митному кордоні України від інших органів державної влади сфері захисту ПІВ та єдиного реєстру даних про правопорушників, які переміщували через митний кордон України товари з порушенням ПІВ (так звані сірі списки підприємців – перевізників та розповсюджувачів контрафактного товару).

Для підвищення ефективності митно-правового захисту ПІВ слід: упорядкувати понятійний апарат у митному національному законодавстві; розширити перелік об'єктів ПІВ у митному національному законодавстві; розширити коло осіб, які можуть звернутися за захистом ПІВ під час переміщення товарів через митний кордон України; спростити митні процедури заходів сприяння захисту ПІВ; посилити інституційну спроможність митниць у виконанні їх основного завдання, спрямованого на захист ПІВ; посилити заходи щодо запобігання та протидії переміщенню контрафактних товарів; удосконалити правову охорону ПІВ; визнати правовласника учасником виконавчого провадження за ст. 476 МК України; посилити контроль за знищенням контрафактних товарів, конфіскованих за рішенням суду, та недопущенням передачі контрафактних товарів у вигляді гуманітарної допомоги і для інших потреб; запровадити критерії звітності органів доходів і зборів про кількість виявлених та знижених одиниць контрафактного товару.

Список бібліографічних посилань

1. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2016 рік : затв. головою Держ. фіскал. служби України Р. М. Насіровим 16 лют. 2017 р. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/199244.pdf> (дата звернення: 30.09.2018).

2. Родюк А. Розпізнати контрафакт. *Юридична газета*. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/events/rozpiznati-kontrafakt.html> (дата звернення 30.09.2018).

3. Regulation (EU) № 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) № 1383/2003. *Official Journal of the European Union*. 29 June 2013. № L 181. Pp. 15–34.

Одержано 30.09.2018

УДК 343.985.2

Андрій Миколайович ХАНЬКЕВИЧ,

кандидат юридичних наук,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Криміналізація багатьох сфер соціально-економічних відносин є реаліями сучасної України. З'явилися нові види злочинів і механізми їх вчинення, не бачені раніше загрози, пов'язані з екстремісткою та терористичною діяльністю, етнічною організованою злочинністю, сучасними способами скоєння загального кримінальних і економічних злочинів.

Незважаючи на активне прагнення керівництва Національної поліції України перебудувати свою роботу в нових умовах й вимогах, оперативні підрозділи кримінальної поліції, не в змозі поки що повною мірою контролювати та протидіяти злочинності, яка, чим далі, набуває більш професійного характеру. Незважаючи на те, що за останній час оперативні підрозділи зазнали численних організаційно-штатних змін, перепідпорядкування, перейменування, результативність їх діяльності, на жаль, ще не відповідає вимогам часу.

Опитування працівників кримінального блоку Національної поліції показало, що ефективність їх діяльності складає близько 30 %. Досить часто вона підміняється звичайною паперотворчістю. Причому зміст численних планів, орієнтувань, вказівок, звітів, часто дублюють один одного, й іноді дуже далекі від реального стану справ.

До цих пір не увійшла у практику діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції комплексна систематизація зібраних відомостей про злочинну діяльність, що дозволяло би своєчасно проводити превентивні оперативно-розшукові заходи на стадіях підготовки і вчинення злочинів, здійснювати оперативне забезпечення досудового слідства, більш активно практикувати реалізацію оперативно-розшукової інформації в якості доказів за кримінальними провадженнями.

З урахуванням недостатнього професійного рівня багатьох оперативних працівників, сили і засоби оперативно-розшукової діяльності часто використовуються неефективно. Працівники кримінальної поліції, в ході виконання службових обов'язків, відволікаються на другорядні, а нерідко і беззмістовні, у сенсі оперативної значущості, об'єкти. У свою чергу невідповідність вирішуваних завдань реаліям оперативної обстановки, їх рутинність, багатоплановість і дрібномасштабність у кінцевому підсумку породжують безініціативність, байдужість і нерідко бездіяльність особового складу оперативних підрозділів.

У зв'язку із цим сьогодні потрібні нові підходи до організації протидії злочинності, нові навички для більш ефективного опрацювання оперативними працівниками інформації, що має ґрунтуватися на системному аналізі різнорідних відомостей, які відносяться до вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності. Найважливішу роль у цьому плані покликане грати проведення кримінального аналізу інформації, отриманої працівниками кримінальної поліції.

Взагалі, кримінальний аналіз становить собою дії, спрямовані на ідентифікацію і точне визначення взаємозв'язків між відомостями, які стосуються подій злочинного характеру, осіб, пов'язаних з ними та даними, що походять з різних джерел, і в подальшому їх використання слідчими органами, прокуратурою та судами.

Загальна мета кримінального аналізу полягає у напрацюванні нових напрямів в оперативно-розшуковій діяльності та досудовому розслідуванні кримінальних проваджень; для отримання детального аналітичного продукту щодо об'єктів кримінального аналізу; якісного планування окремих оперативно-розшукових заходів та слідчих (гласних та негласних) дій; аналітичного супроводження оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування; аналізу стану та ефективності досудового розслідування, оперативно-розшукової та превентивної діяльності у протидії злочинності; оброблення великого обсягу інформації, що унеможливорює відстеження та пов'язування фактів без застосування спеціальних аналітичних методів; аналізу складної і розгалуженої структури зв'язків об'єктів оперативно-розшукової справи або кримінального провадження; виявлення ризиків, тенденцій майбутнього розвитку злочинності та, у подальшому, її запобігання; вирішення більш масштабних довгострокових проблем і цілей, для виявлення крупних фігур злочинного світу або синдикатів, прогнозування зростання видів злочинної діяльності і встановлення пріоритетів діяльності правоохоронних органів; аналізу інформації, спрямованої на виявлення тенденцій, закономірностей, прогнозування розвитку за великий період часу.

На базі використання різнопланових відомостей, у першу чергу оперативно-розшукової інформації, кримінальний аналіз дозволяє встановлювати індивідуальну або групову приналежність різних об'єктів оперативної уваги підрозділів кримінальної поліції; досліджувати їх властивості та стан, результати і співвідношення різних факторів, що можуть на них певним чином впливати; прогнозувати подальший хід кримінальних подій; виявляти приховані взаємозв'язки між об'єктами тощо.

Безсумнівно, вирішення поставлених перед оперативними підрозділами кримінальної поліції завдань багато в чому визначається ефективністю діяльності спеціалізованих підрозділів Управління кримінального аналізу, створеного у 2017 році.

Але, на сьогоднішній день практично жодному суб'єкту правоохоронної діяльності не вдалося сформувати досить ефективну систему інформаційно-аналітичних підрозділів, що базується на створенні єдиного інформаційного простору свого відомства, не кажучи вже про інтеграцію у цьому напрямі зусиль всіх органів і підрозділів Національної поліції.

До цих пір не вироблено єдиного підходу: 1) у питаннях створення інформаційної бази аналітичної роботи, яка передбачає здійснення ефективної реєстрації кримінально активних осіб, кримінальних подій і фактів, формування оперативно-розшукового обліку та інтегрованого банку даних оперативно-розшукового призначення; 2) до процесів автоматизації аналітичної роботи з урахуванням використання можливостей інформаційних, лінгвістичних і комп'ютерних технологій.

До останнього часу все, що було зв'язано з аналітикою і прогнозуванням, базувалося в основному на положеннях, розроблених криміналістикою. Не применшуючи заслуг цієї фундаментальної науки перед правоохоронною діяльністю, назріла необхідність розробки і подальшого використання принципово нових комплексних аналітичних підходів і методів, розрахованих на швидко змінювану оперативну обстановку, в основі яких закладені не тільки криміналістичні знання, а й положення інших наук.

Сьогодні слід виходити з того, що аналітична робота є одним з основних елементів процесу пізнання, здійснюваного у ході вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності і оволодіння оперативних працівників кримінальної поліції початковою методикою проведення кримінального аналізу лише позитивно вплине на якість протидії злочинності.

Звісно ж, елементи кримінального аналізу інформації прямо або побічно присутні у всіх сферах оперативно-розшукової діяльності. Тому зміст кримінального аналізу слід розглядати у набагато ширшому аспекті – не тільки як діяльність спеціалізованих суб'єктів у області інформаційно-аналітичного забезпечення оперативних підрозділів кримінальної поліції, але й як органічну оперативно-розшукову функцію, до реалізації якої причетні все діючі оперативні працівники.

Одержано 29.10.2018

УДК 343.98

Дмитро Миколайович ЦЕНОВ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ МАТЕРІАЛІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Відповідно до відомчих нормативно-правових актів Національної поліції України загальними формами здійснення оперативно-розшукової діяльності є: оперативна розробка за оперативно-розшуковими справами (далі – ОРС); організація негласної роботи; ведення профілактичних, криміналістичних та оперативних обліків; оперативна профілактика.

Оперативна розробка за ОРС є однією з форм оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів поліції, яка складається в негласному здійсненні комплексу оперативно-розшукових заходів стосовно особи (групи осіб), об'єктовано підозрюваних у підготовці або вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, з метою його попередження або розкриття, якщо іншим шляхом досягти цих результатів неможливо. Оперативна розробка застосовується винятково з метою боротьби із тяжкими або особливо тяжкими злочинами. Оперативна розробка це процес установлення, накопичення та фіксації фактичних даних про діяння осіб, у тому числі невстановлених, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину.

У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності згідно з положеннями статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативними підрозділами Національної поліції України заводиться оперативно-розшукова справа [1]. В ОРС накопичуються та систематизуються матеріали, що утворилися під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, проведення оперативно-розшукових заходів, переписки щодо проведення НСРД, ужиття управлінських та організаційних рішень, а також з метою відомчого контролю та прокурорського нагляду за додержанням законності.

Працівники оперативних підрозділів у ході оперативного розроблення планують і застосовують комплекс оперативно-розшукових заходів, а також передбачають заходи щодо залучення осіб до негласного співробітництва, проведення відповідних операцій, оперативних комбінацій, ураховують можливість і своєчасність проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [2].

Відповідно до вимог законодавства України ОРС заводяться на осіб з у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину. При застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави.

Тільки при наявності названих підстав заводиться оперативно-розшукова справа. Перелік цих підстав є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню.

Документування злочинних дій осіб що розроблюються в рамках ОРС – це виявлення силами, засобами і методами ОРД фактичних даних про ці дії та забезпечення можливості використання зазначених відомостей щодо попередження та розкриття злочинів, а також прийняття до винних заходів, передбачених законом. Тому документування складається з двох блоків: виявлення фактичних даних про злочинну діяльність та можливого визнання їх доказами в кримінальному провадженні.

Також підлягають документуванню виявлені під час оперативної розробки інші злочини, при цьому, крім причетності до його вчинення конкретної особи або групи осіб, фіксується:

- час, місце, спосіб учинення злочину;
- місцезнаходження знарядь злочину, здобутого злочинним шляхом майна, товарно-матеріальних цінностей, грошей тощо;
- місця приховування викрадених документів, майна, предметів, речовин тощо;
- розмір шкоди, заподіяної злочином;
- інші обставини (спосіб приховування слідів злочину, мотив тощо).

Документування злочинів, що готуються, здійснюється шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, гласних та негласних заходів, передбачених оперативним (ініціативним) пошуком, із застосуванням оперативно-технічних засобів з документальним їх оформленням згідно з вимогами законодавства та долученням цих матеріалів до ОРС.

За результатами роботи в рамках ОРС:

- 1) установлюються раніше невстановлені особи, які готуються або готувалися до вчинення злочину, що стало підставою заведення справи;
- 2) установлюються особи, які можуть стати свідками в кримінальному провадженні, проводиться їх опитування;
- 3) негласно виявляються документи, предмети, речі та речовини, що можуть містити інформацію про ознаки злочинного діяння, забезпечується їх цілісність для можливого визнання їх доказами в кримінальному провадженні;
- 4) із застосуванням технічних засобів негласно фіксуються дії особи або групи осіб, відносно яких заводилася справа;
- 5) негласно отримуються сліди пальців рук та інші сліди особи;
- 6) проводяться дослідження із залученням спеціалістів для пошуку і фіксації фактичних даних про можливі кримінально протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України.

Використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні включає в себе три взаємозалежні операції: правову оцінку матеріалів, визначення способів і безпосереднє їх використання.

Оцінювання матеріалів ОРД має два аспекти: кримінально-правовий і кримінально-процесуальний. Кінцевим результатом правової оцінки матеріалів ОРД є уявлення уповноваженої особи (слідчого, прокурора, оперативного співробітника) щодо доцільності та можливості їх використання в кримінальному провадженні.

Визначення способів використання матеріалів ОРД передбачає спільне визначення суб'єктом, що здійснює досудове розслідування та оперативним підрозділом (оперативним

працівником), яким саме чином результати ОРД можуть бути використані під час досудового провадження. Способом використання матеріалів ОРД під час розслідування є конкретні дії, спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження шляхом використання матеріалів ОРД.

Метою такої діяльності є визначення найбільш ефективних шляхів, тактичних прийомів використання оперативних матеріалів з метою вирішення завдань кримінального провадження щодо злочинів корисливо-насильницького спрямування та недопущення завдання шкоди інтересам ОРД, зокрема, розголошення відомостей про сили й засоби, що використовувалися в її процесі та ін.

Чинне законодавство не містить визначення способів використання, їх переліку, а визначає лише окремі напрями, визначені у ст.10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1]. Кінцевим результатом визначення способів використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні може бути складання плану використання таких матеріалів або плану реалізації конкретної оперативно-розшукової справи.

Організація реалізації включає в себе вивчення та оцінку зібраних в ході документування матеріалів, їх систематизацію, а також підготовку плану проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій.

Безпосереднє використання матеріалів ОРД передбачає собою практичну реалізацію слідчим, прокурором плану щодо намічених шляхів (способів) використання матеріалів ОРД, зокрема, використання оперативної інформації під час проведення слідчих дій (допитів, обшуків, призначення експертиз та ін.), прийняття на її підставі процесуальних рішень (про початок досудового розслідування, виклик свідків, ініціювання обрання запобіжного заходу, проведення обшуку, вжиття заходів безпеки тощо) та ін.

Таким чином, діяльність з документування злочинних дій розроблювальних осіб є найбільш складною і відповідальною частиною оперативно-розшукової діяльності. Контроль та надання практичної допомоги у справах оперативної розробки забезпечує найбільш ефективно здійснення оперативно-розшукових заходів, високу активність, наступальність і результативність у протидії злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992. № 2135-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 28.10.2018).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.10.2018).

Одержано 31.10.2018

УДК 343.982.33

Марина Олександрівна ЧЕРНИШ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ГЕНЕЗИСУ

Наукові дослідження, присвячені проблематиці оперативно-розшукової протидії незаконним заволодінням транспортними засобами, розпочинають свою історію більше аніж півстоліття тому. Вказане пов'язано як з появою самого автотранспорту у вжитку населення, так і з постійним пошуком злочинцями нових видів вчинення злочинів. Принагідно зазначимо, що 8 червня 1896 року паризькою поліцією було зареєстровано перший в світ факт незаконного заволодіння транспортним засобом. Саме з вказаного часу вказаний вид злочинної діяльності почав свою історію [1]. В той самий час, враховуючи, що до середини 50-х років ХХ сторіччя кількість автотранспорту, що використовувався була досить незначною, кількість вчинення вказаного виду злочинів зростала поступово та

пропорційно розповсюдженню самого автотранспорту в світі. Слід відзначити, що на території нашої країни, яка на ті часи входила до складу Радянського союзу, тривалий час офіційної статистики щодо кількості зареєстрованих фактів незаконного заволодіння транспортними засобами не існувало, однак вже у 1957 році П. Я Корнєєнковим в лекції на тему: «Розслідування автотранспортних пригод» було окремо приділено увагу незаконним заволодінням автотранспортом, зокрема шляхом викрадення пошкодженого транспорту та перепродажу його на запчастини. Аналогічно фрагментарно вказана проблематика досліджувалась Л. Н. Чугуновим (науковий посібник «Предупреждение и пресечение правонарушений на автотранспорте : пособие для работников милиции» 1961 р.) та Л. К. Литвиненко (навчальний посібник «Вопросы методики расследования автотранспортных происшествий», 1964 р.) [2–5].

Тобто, перші проблемні аспекти протидії незаконному заволодінню транспортними засобами були розглянуті в роботах радянських криміналістів. Лише в 1975 році фахівці у сфері оперативно-розшукової діяльності включились у наукову дискусію щодо проблем протидії незаконному заволодінню транспортними засобами. В 1978 році в статистичних відомостях Міністерства внутрішніх справ СРСР вперше з'являється окрема форма звітності щодо зареєстрованих фактів вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами. Це надало змогу вченим-кримінологам, аналізуючи статистичні відомості, визначити найбільш розповсюджені способи вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, час, місця та різновидності самого транспорту, що є предметом незаконного посягання.

Починаючи з кінця 80-х років ХХ сторіччя досліджувана проблематика все частіше починає знаходити своє відображення не тільки в статтях та тезах доповідей, а й в більш ґрунтовних дослідженнях.

Характеризуючи Радянський період наукових розробок питання оперативно-розшукової протидії незаконному заволодінню транспортними засобами слід відмітити, що: по-перше, більшість праць є фрагментарними, проведені на рівні лекцій, навчально-методичних посібників, наукових статей та тез доповідей; по-друге, у працях радянських вчених висвітлювались лише окремі проблемні питання, пов'язані виключно із особливостями або перспективними шляхами вдосконалення оперативно-розшукової протидії досліджуваному виду злочинів; по-третє, поза увагою науковців залишились питання, пов'язані із інформаційно-аналітичним забезпеченням, взаємодією різних структурних підрозділів правоохоронних органів. Водночас, як емпіричний матеріал, так і законодавча база, що використовувалася у вказаних працях означеного періоду, на сьогодні є застарілою.

Стосовно проведення наукових досліджень проблематики оперативно-розшукової протидії незаконному заволодінню транспортними засобами за роки незалежності України, то слід відмітити, що окреслена проблематика знайшла своє відображення у вигляді як і безпосереднього предмету досліджень так і опосередковано при вивченні різних процесів оперативно-розшукової діяльності. Враховуючи, що кількість досліджень, де окреслена проблематика розглядалась є досить великою, вважаємо доцільним проаналізувати їх в залежності від рівня наукового дослідження.

Одразу відмітимо, що на рівні докторських дисертацій проблематика оперативно-розшукової протидії незаконному заволодінню транспортних засобів безпосередньо не була предметом жодної наукової праці, однак для даного дослідження становлять інтерес праці: В. П. Захарова, О. В. Кириченко, М. В. Стащак, С. Р. Тагієва та В. В. Шендрика. Перелічені фахівці у сфері оперативно-розшукової діяльності вивчали загальнотеоретичні та прикладні аспекти організації та тактики проведення як оперативно-розшукових заходів, так і негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодії різних підрозділів Національної поліції, що в загальному вигляді є основою для здійснення оперативно-розшукової протидії досліджуваному виду злочинів.

Стосовно досліджень, проведених на рівні кандидатських досліджень, то становлять інтерес наступні: дисертаційне дослідження О. О. Мороз на тему: «Організація та тактика боротьби з крадіжками і угонами автотранспорту (за матеріалами МВС України)»(1999);

дисертаційне дослідження Д. В. Стрельченка на тему: «Основи виявлення та розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами, учиненого організованими злочинними групами» (2008); дисертаційне дослідження Є. В. Скрипи на тему «Кримінально-процесуальне доказування злочинів, пов'язаних із незаконною легалізацією автотранспорту» (2010); дисертаційне дослідження О. Л. Христова на тему: «Організація і тактика попередження та розкриття незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних із насильством» (2010); дисертаційне дослідження Б. Ф. Мицака на тему: «Попередження та розкриття незаконного заволодіння транспортними засобами» (2010); дисертаційне дослідження О. М. Брисковської «Розкриття підрозділами карного розшуку злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням автотранспортними засобами» (2012); дисертаційне дослідження В. М. Ковбаси «Тактичне забезпечення розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених злочинними угрупованнями» (2012); дисертаційне дослідження Р. В. Щупаківського на тему «Кримінально-правова характеристика та запобігання органами внутрішніх справ незаконному заволодінню транспортним засобом»; дисертаційне дослідження В. О. Гапчича на тему: «Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами можливостями оперативно-розшукової діяльності» (2013); дисертаційне дослідження Н. О. Попової на тему «Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів у протидії незаконному заволодінню автотранспортом» (2014); дисертаційне дослідження С. О. Колба на тему: «Запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами в Україні» (2014). Однак, вивчення вказаних та інших дисертаційних досліджень в різних сферах юридичної науки, що присвячені вивченню окремих аспектів оперативно-розшукової протидії незаконному заволодінню транспортними засобами дозволяє констатувати, що хоча науковцями розглянуто велику кількість проблем, однак більшість дисертацій в сфері оперативно-розшукової діяльності проведені на підставі застарілого законодавства та не враховують сучасну кримінальну обстановку чи можливості оперативних підрозділів. Аналогічного висновку можна дійти аналізуючи монографічні досліджень де розглядалась окреслена проблематика.

Наступну групу становлять наукові дослідження проведені на рівні наукових підручників, лекцій, практично-методичних рекомендацій, наукових статей та тез доповідей, однак лише окремі положення присвячені досліджуваній нами проблематиці.

Отже, підсумовуючи наведене можна констатувати, що, по-перше, проблематика оперативно-розшукової протидії незаконному заволодінню транспортними засобами розглядалась вченими різних сфер юридичної науки починаючи з 50-х років ХХ сторіччя. Однак, докорінні зміни кримінального процесуального законодавства України та реформування правоохоронної системи призвели до того, що починаючи з листопада 2015 року основним суб'єктом такої діяльності стали підрозділи кримінальної поліції. По-друге, дослідження теоретичних та прикладних аспектів оперативно-розшукової протидії незаконному заволодінню транспортними засобами показало, що станом на сьогодні тільки окремі аспекти зазначеного питання поки що стали предметом наукової уваги. Означене підкреслює актуальність та своєчасність дослідження питання оперативно-розшукової протидії незаконному заволодінню транспортними засобами.

Список бібліографічних посилань

1. Первый в мире угон автомобиля. *Livejournal*. URL: <https://cesar-satellite.livejournal.com/3233.html> (дата звернення: 30.10.2018).
2. Корнеенков П. Я. Расследование автодорожных происшествий : лекция. М. : ВШ МВД СССР, 1957. 38 с.
3. Литвиненко Л. К. Вопросы методики расследования автотранспортных происшествий. Киев : МООП УССР, 1964. 40 с.
4. Чугунов Л. Н. Предупреждение и пресечение правонарушений на автотранспорте : пособие для работников милиции. М. : НИИМ МВД РСФСР, 1961. 51 с.
5. Щупаківський Р. В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння чужим транспортним засобом : монографія. Київ : Атіка, 2007. 160 с.

Одержано 16.10.2018

УДК 351.74(477)

Сергій Анатолійович ЧИЖ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ГОТУЮТЬ І ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ

В даний час стан поведінки з побутовими відходами в Україні знаходиться на незадовільному рівні. Нестабільність економіки та сфери побутових відносин слугують ареною вчинення злочинів у означеній галузі. Як відомо, злочинність, як складне соціальне явище в суспільстві, має як загальні, так і конкретні специфічні ознаки, які потребують комплексного дослідження для ефективної протидії. Тому постає потреба у наданні сучасної оперативної-розшукової характеристики злочинів у сфері обігу побутових, зокрема осіб, які їх готують та вчиняють.

Здійснений аналіз показав, що до комплексу ознак особи, що готує та вчиняє злочини у сфері обігу побутових відходів, як елемента оперативної-розшукової характеристики, повинні бути включені всі ознаки, які придатні для висунення обґрунтованих версій, визначення ефективних шляхів і методів встановлення, розшуку й викриття винного [1, с. 134], зокрема у сфері обігу побутових відходів.

Принагідно зазначимо, що згідно зі ст. 13 Закону України «Про відходи», одними із суб'єктів у сфері поведінки з відходами є громадяни України та іноземці та особи без громадянства [2].

Далі варто надати загальну характеристику осіб, які вчиняють злочини у сфері обігу побутових відходів. Так, особи, які вчиняють злочини у досліджуваній сфері ведуть абсолютно прийнятний та респектабельний спосіб життя, мають сім'ю, дітей, беруть участь у громадському житті, виражають негативне ставлення до маргінальної поведінки у суспільстві і таке інше. Досліджувана категорія осіб не виділяється расово-етнічною приналежністю, оскільки переважна більшість злочинців є громадянами України. Більшість має вищу освіту та володіє спеціальними знаннями у сфері екології, природних ресурсів та обігу побутових відходів зокрема. Характерним для осіб, які готують та вчиняють злочини у сфері обігу побутових відходів, є наявність службових та владних повноважень, що характеризує їх як осіб, які мають високі амбіції.

Аналіз емпіричного матеріалу надає можливість зробити висновок, що злочини у сфері обігу побутових відходів у співвідношенні між чоловіками та жінками, найчастіше вчиняються чоловіками (81,3 %). Вік, в якому вказана категорія осіб вчиняє злочини, становить приблизно від 30 до 55 років, коли особа безпосередньо приступає та виконує функціональні обов'язки у сфері обігу побутових відходів. Встановлено, що один із важливих факторів, який стимулює вказаних осіб на скоєння злочинів, є користь та отримання матеріальних благ.

Варто зазначити, що опираючись на аналіз емпіричного матеріалу, можна констатувати, що суб'єктом злочинів у сфері обігу побутових відходів у більшості випадків є спеціальний суб'єкт – службова особа. Відповідно до положень Кримінального кодексу України, службові особи – це особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням [3].

Проаналізувавши емпіричний матеріал, методичні рекомендації стосовно протидії злочинам у сфері обігу побутових відходів, а також результати анкетування працівників підрозділів захисту економіки встановлено, що найчастіше злочини у вказаній сфері готують та вчиняють службові особи:

– підприємств, установ та організацій усіх форм власності, діяльність яких пов'язана із поведінкою з відходами (керівники комунальних підприємств, директори відкритих (приватних) акціонерних товариств тощо);

- органів місцевого самоврядування (сільські, селищні та міські ради);
- місцевих державних адміністрацій (службові особи Департаменту житлово-комунальної інфраструктури тощо);
- Держпродспоживслужби.

Варто зазначити, що спеціальний суб'єкт злочинів у сфері обігу побутових відходів, який має статус посадової особи, може бути або керівник відповідного підприємства, установи, організації будь-якої форми власності, або його заступник, на якого покладено відповідні обов'язки щодо провадження бухгалтерського обліку, або головний бухгалтер підприємства, а також ті особи, на яких ці обов'язки покладено тимчасово на підставі відповідних наказів або розпоряджень.

Таким чином, підсумовуючи може обґрунтовано констатувати, що збір, повне володіння та знання інформації щодо оперативно-розшукової характеристики особи-злочинця у сфері обігу побутових відходів сприятиме більш ефективній протидії злочинам досліджуваного виду.

Список бібліографічних посилань

1. Одерій О. В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довілля : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2015. 499 с.
2. Про відходи : закон України від 05.03.1998 року: // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.10.2018).
3. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.346:8:004(477)

Володимир Валентинович ЧУМАК,

кандидат юридичних наук,

провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Вікторія Юрїївна ЦЕБИНОГА,

курсант 4 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ КІБЕРБУЛІНГУ В УКРАЇНІ

Сучасне суспільство неможливо уявити без смартфонів, гаджетів, інформаційних та комп'ютерних технологій. І рідко ми замислюємося над тим, які загрози несуть в собі ті чи інші веб-ресурси, інтернет-сайти, які на сьогодні стали невід'ємними атрибутами життя сучасної людини. Питання щодо забезпечення безпеки в мережі Інтернет посідає головне місце на порядку денному лише тоді, коли з'являються певні негативні наслідки від явищ, що реалізуються в інтернет-просторі. Однією з таких новітніх загроз і є кібербулінг.

Кібербулінг як відносно нове для сучасного суспільства явище має свою історію виникнення, види та форми, але немає легального закріплення відповідальності для суб'єктів, що здійснюють кібербулінг. Тому, наразі виникає гостра необхідність щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері протидії кібербулінгу.

Проблема правового регулювання кібербулінгу тісно переплетена з правом людини на безпечне інтернет-середовище, яке також ще не знайшло свого законодавчого закріплення та перебуває на етапі формування разом з іншими сучасними правами, зокрема на евтаназію, на сурогатне материнство, на зміну статі тощо. Всі ці права науковці відносять до нового четвертого покоління прав людини, яке виникло у зв'язку з сучасними розробками в технологічній, медичній, соціальній сферах [1].

Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкочити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо [2, с. 2].

© Чумак В. В.,

Цебинова В. Ю., 2018

Вважається, що кібербулінг – похідне явище від традиційного, «живого» булінгу і є однією з його субформ. Із цим слід погодитися, але варто розуміти, що, наслідуючи ідею звичайного цькування, явище набуває якісно іншої форми й характеризується диференційними ознаками, оскільки займає іншу площину. На відміну від традиційного, електронний булінг не обмежується взаємодією булера і жертви на шкільних перервах, перед уроками чи після них, дорогою в школу чи додому. Він досягає жертви в будь-який час дня і ночі, не залишаючи їй простору, де б вона могла почуватися в безпеці, оскільки кібербулінг може здійснюватися за рахунок використання таких каналів комунікації як мобільний зв'язок, сервіси миттєвих повідомлень, чати і форуми, електронна пошта, соціальні мережі, ігрові сайти, сервіси відеохостингу тощо [3, с. 296].

Із вказаною думкою важко не погодитися, адже дійсно кібербулінг як складне соціальне явище вийшло з булінгу з переростанням у більш складній соціальній дійсності, хоча і віртуальній. На сьогодні кібербулінг має у своєму прояві дві форми: персоніфікована – передбачає адресну розсилку інформації жертві, та неперсоніфікована – полягає в розповсюдженні інформації жертві й поширенні її в публічному інформаційному просторі для невизначеного кола осіб, створюючи навколо жертви в референтних соціальних групах (клас, двір, школа) негативну обстановку неповаги, приниження, засудження, ізоляції тощо. Друга форма кібербулінгу є значно більш суспільно небезпечною.

Кібербулінг має різні типи свого прояву. В Сполучених Штатах Америки, країнах Європейського Союзу виділяють вісім типів кібербулінгу, що були запропоновані Американками Робін Ковальські, С'юзан Лімбер і Патріція Агатстон, а саме: флеймінг (обмін короткими гнівними і запальними репліками між двома чи більше учасниками, використовуючи комунікаційні технології), нападки (залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву, наприклад, сотні СМС-повідомлень на мобільний телефон, постійні дзвінки), зведення наклепів, самозванство, ошуканство, остракізм, кіберпереслідування та хеппіслеппінг (ляскання за допомогою відео) [2, с. 14–17]. З розвитком інформаційних та комунікаційних систем деякі країни Європейського Союзу стали виділяти ще такі типи кібербулінгу як: персонація, наклеп, кіберсталкінг, публічне викриття.

Показники статистики свідчать про стрімкий розвиток кібербулінгу в Україні. Так, станом на 2017 рік року 67 % дітей зазначили, що стикалися із проблемою булінгу (цькування), а 48 % – навіть нікому не розповідали про ці випадки [4].

Офіційна статистика щодо проявів булінгу говорить про те, що на сьогодні здійснюється загальне обговорення даної проблеми та кроки щодо законодавчого його закріплення, в той же час, з проблематикою кібербулінгу ситуація дещо на іншому етапі, а прояви кібербулінгу носять латентний характер. Так, при розробці проекту «Stop cyberbullying» курсантами ХНУВС було опитано дітей та їх батьків з метою визначити ступінь обізнаності щодо проблеми кібербулінгу. Так, за результатами опитування було визначено, що майже 88 % дітей стикалися із проблемою кібербулінгу, проте не уявляли, що дане явище має негативні наслідки та приймали повідомлення негативного характеру за нормальне для інтернет-середовища явище.

Аналіз чинного законодавства та літератури дозволили дійти висновку, що на сьогодні немає єдиного законодавчого акту, який би регулював кібербулінг, визначав основні засади його протидії та відповідальність за кібербулінг в Україні.

У зв'язку з цим необхідно на законодавчому рівні розробити нормативно-правову базу, що спрямована на протидію кібербулінгу в Україні. На наш погляд, з метою вдосконалення сучасних напрямків протидії кібербулінгу та впровадження форм протидії цьому явищу необхідно дотримуватись наступних положень: кібербулінг – пряма атака на фундаментальні цінності прав дитини, демократії та правової держави; держава повинна виступати ініціатором впровадження наукових досліджень і зарубіжного досвіду протидії кібербулінгу, використовувати весь арсенал наявних у їх розпорядженні правових засобів для протидії та припинення діяльності кібербулерів; правоохоронні органи (сили охорони правопорядку) повинні мати єдину стратегію та нормативну базу для можливості ефективного реагування на випадки кібербулінгу в мережі Інтернет, особливо в соціальних мережах.

Тому вважаємо за доцільне прийняти Закон України «Про протидію кібербулінгу в Україні», Національну Стратегію протидії кібербулінгу та Національну програму з протидії кібербулінгу, створити робочі групи з питань протидії кібербулінгу та забезпечення раціонального використання ІТ-технологій, а також розробити систему захисту інформаційних та комп'ютерних технологій, на основі вітчизняного та міжнародного досвіду протидії кібербулінгу запровадити новий міжнародний орган щодо протидії кібербулінгу (визначення основних кіберзагроз, його особливостей, шляхів його протидії шляхом постійного моніторингу та аналізу проявів кібербулінгу).

Список бібліографічних посилань

1. Кравчук А. Кібербулінг та право на безпеку. *Юридична газета Online*. 20.01.2017. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/kiberbulling-ta-pravo-na-bezpeku-.html> (дата звернення: 26.10.2018).

2. Найдьонова Л. А. Кібер-булінг, або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : метод. рек. Київ, 2011. Вип. 4. 34 с.

3. Момот О. В. Кібербулінг: агресія у віртуальному світі. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 295–299.

4. 67 % дітей в Україні зазнали цькування у попередні 2–3 місяці // Центр інформації про права людини. 21.07.2017. URL: https://humanrights.org.ua/material/67_ditej_v_ukrajini_zaznali_ckuvan_u_poperedni_23_misjaci (дата звернення: 27.10.2018).

Одержано 31.10.2018

УДК 343.71

Катерина Володимирівна ШАХОВА,

кандидат юридичних наук,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ: АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ

Аналіз статистичних даних свідчить, що кількість злочинів, пов'язаних із порушенням вказаних прав та свобод людини з кожним роком збільшується [1], при чому окреме занепокоєння викликає той факт, що суб'єктами такої протиправної діяльності все частіше виявляються члени організованих злочинних груп та організацій. Тобто, окрім того, що сьогодні значна частина злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності є латентними та тими, яким важко протидіям правоохоронним органам, останні ще й несуть загрозу міжнародній безпеці, підривають міжнародний авторитет нашої країни в цілому та органів Національної поліції зокрема. Вказане породжує необхідність здійснення швидкої та ефективної протидії вказаним видам злочинів правоохоронними органами України. В той же час, як доцільно відмічає М. В. Стацак сьогодні оперативно-розшукова діяльність вийшла на новий етап свого розвитку, який відповідно ставить на порядок денний необхідність переосмислення усталеного сприйняття тих чи інших теоретично-прикладних проблем, зокрема в контексті визначення дефініцій основних понять, до яких на нашу думку відноситься дефініція «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» [2].

Серед фахівців різних сфер юридичної науки окремі аспекти протидії статевим злочинам висвітлювались у роботах таких вчених як К. В. Антонов, О. Ю. Анциферов, В. Я. Горбачевський, М. В. Гусаров, С. М. Гусаров, І. М. Даньшин, О. О. Житний, О. Ю. Зуєв, А. М. Кислий, М. Й. Коржанський, Б. Д. Леонов, В. В. Лисенко, О. М. Литвинов, Л. А. Мазур, В. А. Некрасов, Ю. Ю. Орлов, В. В. Плукар, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, С. В. Слінько, М. В. Стацак, Р. Л. Степанюк, В. Б. Харченко, В. В. Шендрик, О. О. Юхно та ін. Водночас, слід відмітити, що окремого інтересу також представляють наукові роботи присвячені проблематиці теоретичних засад оперативно-розшукової діяльності, авторами яких є: А. В. Баб'як, О. М. Бандурка, Л. Ф. Гула, В. І. Василичук, О. Ф. Долженков, А. М. Кислий, О. І. Козаченко, Д. Й. Никифорчук, В. Д. Пчолкін, М. В. Стацака, В. В. Шендрик, О. М. Юрченко,

О. О. Юхно та ін. Однак, беззаперечно констатуємо значний науковий внесок зроблений вказаними вченими як у розвиток загальнотеоретичних засад оперативно-розшукової діяльності, так і питанням пов'язаним із протидією злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності, на жаль, слід резюмувати, що до цього часу існує значна кількість положень, термінів, визначень та понять, стосовно яких ведуться дискусії, існують різні точки зору і погляди та залишається неповністю дослідженим поняття дефініції «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи».

Аналізуючи фахову юридичну літературу можна дійти висновку, що останні 10 років серед науковців та практиків у сфері правоохоронної діяльності доволі розповсюдженим стало використання універсального поняття «оперативно-розшукова протидія» тому чи іншому виду злочинної діяльності, яке включило в себе всі складові діяльності направленої на виявлення, попередження а припинення, а також досудове розслідування злочинності. Однак, в той же час, можна дійти висновку, що сьогодні відсутня єдина точка зору до визначення змісту вказаної дефініції та, враховуючи тему нашого дослідження, похідної від неї «оперативно-розшукова протидія злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності особи».

Перш за все відмітимо, що думки вчених, які використовували поняття «оперативно-розшукова протидія» можливо розподілити на дві групи, зокрема:

– до першої групи відносяться ті вчені, які прямо не надавали визначення поняття «оперативно-розшукова протидія», а розглядали його як узагальнюючий вид правоохоронної діяльності в контексті його складових. Зокрема, як приклад наведемо думки: В. П. Кушпіта (який не надає визначення окресленої дефініції, однак визначає, що оперативно-розшукова профілактика є однією із форм оперативно-розшукової протидії злочинності в Україні не розтлумачує зміст вказаної дефініції, а визначає, що вказаний вид діяльності є окремою складовою теорії оперативно-розшукової діяльності та зумовлюється специфічними характеристиками предмета наукового пізнання, зокрема пенітенціарної злочинності, а також оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів УВП [3]), М. В. Цехана (розглядаючи проблематику оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі [4]); М. А. Черняка, який в свою чергу визначає, що протидія злочинам у сфері міжнародного студентського обміну є одним з напрямів діяльності оперативних підрозділів, що фактично сформований але юридично не закріплений, однак однією із її форм є розслідування злочинів [5] та ін.

– до другої групи відносяться ті вчені, які розглядали безпосередньо досліджувану дефініцію з метою надання власного визначення її змісту, зокрема: О. М. Бандурка та О. М. Литвинов (які розглядають протидію злочинності як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітну за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різноманітних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня) [6 с. 44–45]; Ю. Ю. Сорочика (який вивчаючи питання оперативно-розшукової протидії організованій злочинності, надав власне визначення окресленої дефініції. Зокрема вказаний вчений пропонує розуміти протидію організованій злочинності як систему заходів політичного, правового, організаційного, управлінського, процесуального, юрисдикційного та іншого характеру, спрямованих на зменшення рівня організованої злочинності, нейтралізацію та усунення її чинників, виявлення та розслідування проявів організованої злочинної діяльності, притягнення осіб – учасників організованої злочинної діяльності – до юридичної відповідальності з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства і держави [7, с. 8]) та ін.

Аналізуючи думки вказаних фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності можна дійти висновку, що більшість із них використовує вказане поняття як таке, що об'єднує собою всі складові діяльності оперативних підрозділів для виконання своїх обов'язків та досягнення завдань передбачених чинним законодавством.

Водночас, на нашу думку, не є вірним визначення окресленої дефініції виключно на підставі аналізу думок вітчизняних вчених, без урахування положень діючого законодавства. Оскільки, хоча вказане поняття не розкривається законодавцем, однак доволі широко використовується, зокрема в: Законах України «Про Національну поліцію», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», «Про боротьбу з тероризмом», «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Положенні про Національну поліцію», Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, Положенні про Департамент карного розшуку Національної поліції України тощо.

Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що в загальному вигляді оперативно-розшукова протидія злочинності є узагальненням для означення всього процесу діяльності правоохоронних органів, який направлений на досягнення завдань передбачених у чинному законодавстві, зокрема в Конституції України, Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальному процесуальному кодексі України та інших нормативних актах, що є правовою основою здійснення оперативно-розшукової діяльності взагалі.

Список бібліографічних посилань

1. Статистичні дані Генеральної прокуратури України // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 28.10.2018).
2. Стащак М. В. Сучасні ознаки оперативно-розшукових форм протидії злочинності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 293–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_2_35 (дата звернення: 28.10.2018).
3. Кушпін В. П. Оперативно-розшукова профілактика у системі протидії злочинам в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер.: *Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 327–331. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_55 (дата звернення: 28.10.2018).
4. Цехан Д. М. Оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі як окрема теорія оперативно-розшукової діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2017_Tsehan.pdf (дата звернення: 28.10.2018).
5. Черняк А. М. Зміст діяльності оперативних підрозділів з протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну. *Журнал Східноєвропейського права*. 2017. № 44. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/cherniak_44.pdf (дата звернення: 28.10.2018).
6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 308 с.
7. Сорочик Ю. Ю. Адміністративно-правове забезпечення протидії організованих злочинності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2010. 19 с.

Одержано 16.10.2018

УДК 343.34:343.9

Віталій Миколайович ШЕВЕЛЬКО,

здобувач Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ НЕГЛАСНИХ ШТАТНИХ ТА ПОЗАШТАТНИХ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

Ефективність правоохоронної діяльності залежить від своєчасного пошуку, збору, узагальнення, обробки, накопичення, зберігання, якості перевірки та використання інформації, спрямованої на вирішення завдань протидії злочинності. Залучення широкого кола членів суспільства в якості потенційних носіїв інформації, що представляє оперативний інтерес, має значну цінність при використанні у протидії злочинності.

Сучасний стан протидії злочинам проти громадської безпеки свідчить про те, що підрозділи кримінальної поліції не можуть ефективно протидіяти цим злочинам без використання негласних форм та методів оперативно-розшукової діяльності. Одним із

перспективних шляхів підвищення ефективності правоохоронної діяльності щодо протидії злочинам проти громадської безпеки є організація впливу на злочинність завдяки використанню штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надано право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників і використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями ст. 275 Кримінального процесуального кодексу України.

Необхідність використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час протидії злочинам проти громадської безпеки обумовлено рядом факторів, серед головних слід виділити наступні:

1) висока суспільна небезпечність ряду злочинів проти громадської безпеки (терористичний акт; бандитизм; створення злочинної організації; створення не передбачених воєнізованих або збройних формувань; злочини, пов'язані з незаконним обігом вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів, що вчинені організованими групами або злочинними організаціями);

2) поширеність організованої злочинності в країні;

3) використання організованими групами та злочинними організаціями різноманітних заходів розвідувального та контррозвідувального характеру, наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади та у правоохоронних органах;

4) інформованість учасників організованих груп та злочинних організацій про негласні форми та методи роботи оперативних підрозділів Національної поліції.

Значення використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час протидії злочинам проти громадської безпеки полягає в тому, що використання цієї категорії осіб соціально обумовлено як засіб реалізації соціальної функції держави щодо забезпечення прав і свобод людини; забезпечення захисту інтересів суспільства і громадян від посягань з боку організованих злочинних утворень; забезпечення громадської безпеки.

Проблемами використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час протидії злочинам проти громадської безпеки займалися М. П. Водько, А. А. Галючек, Е. О. Дідоренко, О. В. Кириченко, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук, О. О. Подобний, О. Г. Цветков та ін.

Незважаючи на вагомий внесок науковців у розробку зазначеної проблематики, питання використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час протидії злочинам проти громадської безпеки є недостатньо розробленими. Зокрема, на сьогодні відсутні комплексні дослідження, присвячені проблемам використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час протидії злочинам проти громадської безпеки, що відповідали вимогам сучасності. Крім того, у зв'язку з реформуванням у 2012 році кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства недостатньо є розробленими методики та механізми використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час оперативно-розшукового та кримінального провадження, критерії оцінки діяльності цих осіб під час протидії злочинам проти громадської безпеки.

Потребує й удосконалення правова регламентація конфіденційного співробітництва у Кримінальному процесуальному кодексі України та в Законі «Про оперативно-розшукову діяльність», визначення категорій «негласний штатний працівник» та «негласний позаштатний працівник», передбачення у законодавчих актах дієвих норм щодо правового та соціального захисту цієї категорії осіб, а також приведення відомчих нормативно-правових актів МВС України до потреб практики роботи з негласним апаратом.

Актуальність вирішення наукового завдання щодо теоретико-прикладного дослідження використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час протидії злочинам проти громадської безпеки на сьогодні очевидна. Тому, на сьогодні для теорії та практики оперативно-розшукової діяльності є нагальним дослідження основних питань, пов'язаних з теоретико-прикладними засадами використання негласних штатних та позаштатних працівників кримінальної поліції під час протидії злочинам проти громадської безпеки.

Список бібліографічних посилань

1. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

Одержано 16.10.2018

УДК 351.745.7(079.5)

Тетяна Володимирівна ШЕВЧЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ОПЕРАТИВНОЇ СЛУЖБИ З ІНШИМИ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО БЛОКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Спеціальні негласні поліцейські підрозділи завжди відігравали та відіграють важливу роль у боротьбі із злочинністю. У нашій державі однією з найбільш потужних негласних структур, на які покладено поліцейські функції, є оперативна служба НП України. Це особлива оперативно-розшукова інституція, якій властиві спеціальні форми та засоби виявлення і документування кримінальних діянь, що дозволяють ефективно протидіяти злочинності.

Відтак повинна існувати продумана цілісна система професійної взаємодії по формуванню відповідних знань, вмінь і навичок необхідних для здійснення ефективної роботи по взаємодії між оперативними підрозділами кримінального блоку Національної поліції України та підрозділами оперативної служби, з метою її оптимізації та пришвидшення прийняття важливих рішень.

Окремі аспекти означеної проблеми вивчали О. М. Бандурка, Б. І. Бараненко, С. М. Бортник, М. Л. Грібов, О. Ф. Долженков, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, О. І. Полухович, І. І. Приполов, І. В. Сервецький, М. В. Стащак, С. О. Смирнов, С. Р. Тагієв, В. В. Шендрик, І. Р. Шинкаренко, І. І. Шинкаренко та ін.

Це зумовлює необхідність комплексного розгляду питання організації взаємодії між підрозділами оперативної служби та працівниками оперативних підрозділів кримінального блоку НП України.

Перш за все, вважаємо за необхідне зазначити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс розмежовує поняття візуального спостереження як оперативно-розшукового заходу та як негласної слідчої (розшукової) дії, а також визначає головним відмінним критерієм їх проведення наявність кримінального або оперативно-розшукового провадження. Також не малозначущою відмінністю є те, що НСРД можуть проводити як слідчі так і, за їх дорученнями, уповноваженні оперативні підрозділи, а ОРЗ мають право проводити виключно оперативні працівники.

Наявність в підрозділах Національної поліції України кримінального провадження або оперативно-розшукової справи і є підставою для використання можливостей апаратів оперативної служби.

Разом з тим, основними завданнями підрозділів оперативної служби є: участь у проведенні НСРД відповідно до вимог статті 269 КПК України; проведення ОРЗ, за завданнями оперативних підрозділів Національної поліції України, направлених на збір інформації стосовно особи, або групи осіб які готуються до вчинення злочину, невстановлених осіб, які готуються до вчинення злочину та за наявності фактичних даних, що вказують на ознаки готування до вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину; проведення ОРЗ, за завданнями оперативних підрозділів Національної поліції України, з розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; безвісно зниклих (відсутніх) осіб та проведення заходів оперативного (ініціативного) пошуку.

До основних інструментів діяльності підрозділів оперативної служби відноситься здійснення: візуального спостереження за особою, місцем і річчю, оперативної установки та профілактично-пошукових заходів.

Однак, слід відмітити, що незважаючи на різноманітність форм застосування візуального спостереження (у широкому значенні цього терміна) в оперативно-розшуковій діяльності, сьогодні, як у наукових працях, так і у нормативно-правових актах під ним розуміють саме негласне (приховане) спостереження за певними об'єктами (особами, місцями, речами), яке здійснюють уповноважені на це суб'єкти (працівники оперативних підрозділів) у публічно доступних місцях.

Відповідно до ст. 269 чинного Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 року законодавець відокремив «візуальне спостереження за...» та «візуального спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження». Саме тому у дорученнях та всіх бланках завдань обов'язково повинна міститись інформація про необхідність проведення візуального спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження або без них.

Окрім того, відповідно до наведених положень КПК України, «візуальне спостереження проводиться для пошуку, фіксації та перевірки відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує...». Тож, дозволом проведення спостереження за зв'язками від особи-об'єкта спостереження, до попереднього її встановлення є обов'язкова наявність у відповідних дозвільних документах (ухвалі) повного викладення наведеного положення у редакції: «для пошуку, фіксації та перевірки відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує».

Можливості підрозділів оперативної служби можуть залучатися оперативними підрозділами кримінального блоку Національної поліції України на таких підставах:

1. Візуальне спостереження за особою, річчю або місцем проводиться ПОС тільки в межах кримінального провадження або заведеної оперативно-розшукової справи.

2. Візуальне спостереження за особою (далі – ВСО) проводиться ПОС в межах заведеної ОРС або кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення ОРЗ або НСРД, постановленої за клопотанням керівника оперативного підрозділу (для ОРЗ) або слідчого (для НСРД) НПУ, погодженим з прокурором та завдань на проведення ОРЗ або НСРД.

У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України ВСО може бути розпочате до постановлення ухвали слідчого судді у випадках передбачених КПК України, на підставі постанови слідчого, погодженої з прокурором, або постанови прокурора, другий примірник якої надсилається до ПОС та надає правові підстави на проведення НСРД, ОРЗ.

У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку проведення ВСО, звернутись з клопотанням до слідчого судді про отримання дозволу та після його отримання надіслати другий примірник до ПОС.

В разі ненадходження до ПОС ухвали слідчого судді, потягом однієї доби від початку проведення заходу, ВСО негайно припиняється, а матеріали знищуються у встановленому законодавством України порядку.

3. Візуального спостереження за річчю або місцем ПОС проводиться:

– у межах кримінального провадження за дорученням або постановою слідчого, прокурора та за завданнями уповноважених оперативних підрозділів Національної поліції України – на підставі постанови слідчого, прокурора;

– у межах оперативно-розшукової справи за завданнями оперативних підрозділів Національної поліції України, з дозволу керівника відповідного органу Національної поліції України, або його заступника уповноваженого на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

4. Оперативна установка проводиться в межах ОРС, РС, СОСКП або СКСП з метою встановлення осіб, виявлених у ході НСРД та оперативно-розшукових заходів.

5. Профілактично-пошукові заходи здійснюються щодо певних визначених територій для забезпечення державної безпеки та безпеки громадян у місцях проведення масових

заходів, місцях постійного або тимчасового перебування осіб, відносно яких здійснюється державна охорона.

Таким чином, можна зробити висновок, що однією з головних умов здійснення успішної взаємодії між підрозділами оперативної служби та оперативними підрозділами кримінального блоку НП України є розуміння правомірності їх застосування та виконання необхідних умов, передбачених чинним законодавством. У зв'язку з чим, сьогодні, на нашу думку, є потреба у продовженні розробок такого напрямку, що передбачатиме: розробку методів взаємодії, удосконалення підходу до визначення використання сил і засобів підрозділів оперативної служби; урахування специфіки такої взаємодії; взяття до уваги особливостей законодавства у цій сфері тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.10.2018).

2. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992. № 2135-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 19.10.2018).

3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом Ген. прокуратури України, МВС України, СБ України, Адміністрації ДПС України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 19.10.2018).

4. Теорія і практика забезпечення конституційних прав та свобод громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія / Гольдберг Н. О., Бортник С. М., Стащак М. В., Тагієв С. Р., Шендрік В. В. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 335 с.

5. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270–277.

6. Полюхович О. І. До питання негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть бути розпочаті до постановлення ухвали слідчого судді. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 106–113.

Одержано 12.11.2018

УДК 343.85:343.344:351.753

Оксана Юрїївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

Національної академії внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ, ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН

Одним із актуальних питань яке постає на сьогоднішній день є порушення встановлених правил поводження з загально-небезпечними предметами, найбільш поширеним злочином з яких є незаконне поводження зі зброєю, бойових припасів або вибуховими речовинами. Неконтрольований обіг відповідних загальнонебезпечних предметів приховує в собі високий рівень небезпеки спричинення шкоди людям та довкіллю. Суспільна небезпека злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, обумовлена тенденцією розвитку насильницької озброєної злочинності, а ще і незаконним збройним підприємництвом. Про наявність такої зброї та відповідних небезпечних предметів і активне насичення ними держави свідчить аналіз офіційної статистики за останні роки.

Так у 2017 було вилучено 275 одиниць вогнепальної зброї, 125 306 боєприпасів, понад 73 кілограма вибухівки, що вказує на стійкий зріст кількості зазначених злочинів. Саме тому комплексне вивчення дій оперативних підрозділів Національної поліції України направлене на виявлення незаконного обігу зброї, бойових припасів або вибухових речовин на території обслуговування має важливе значення для вирішення як наукових, так і практичних завдань [1].

У різні часи науковці Б. І. Бараненко, Т. М. Бульба, Л. М. Кулик, В. П. Меживий, В. І. Рибачук розглядали у своїх працях питання протидії злочинам, пов'язаним із незаконним обігом та застосуванням зброї, вибухових пристроїв та речовин. Виходячи з аналізу публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, не враховано особливості сучасного політичного стану в Україні.

Приступаючи до виявлення фактів незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин на території обслуговування працівник поліції повинен зібрати і проаналізувати відомості щодо: наявності на території обслуговування, об'єктів на яких відбувається обіг вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин; правил їх обігу; практики виконання цих правил тощо.

Відомості відносно об'єктів обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин можна отримати у суб'єктів, які мають право на їх придбання, а саме: державні воєнізовані організації – армія, органи національної поліції, митні органи та ін.; підприємства, організації та установи з особливими статутними завданнями (приватні охоронні підприємства і служби безпеки); підприємства, що займаються розробкою, випробуванням, виробництвом зброї, боєприпасів і вибухових речовин, а також їх торгівлею; спортивні і мисливські підприємства і організації; недержавні освітні установи з підготовки охоронців [2, с. 68].

Метою аналізу є отримання достовірних відомостей з приводу виявлення прогалів в системі державного контролю з обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин, порушення правил їх обліку, неналежного збереження і використання, оскільки саме ці ознаки найчастіше всього є причиною потрапляння зброї в незаконний обіг.

Відтак, з метою організації ефективної системи боротьби щодо виявлення та припинення фактів незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин необхідно знати як загальні дані, що характеризують оперативну обстановку, так і кримінологічні особливості осіб, які їх вчиняють, причини й умови, що сприяють їх вчиненню, а також ряд інших даних, що входять до поняття оперативно-розшукової характеристики цих злочинів [3, с. 162].

Основними об'єктами, які заслуговують особливої уваги є місця ймовірного збуту зброї та боєприпасів такі як вокзали, ринки тощо. Результатом вказаного аналізу має бути повна інформованість оперативного працівника, яким чином здійснюється обіг зброї і боєприпасів на об'єктах території обслуговування.

Проводячи індивідуальну профілактичну роботу на території обслуговування оперативному працівнику поліції слід постійно і ретельно перевіряти наступні категорії осіб: раніш засуджених осіб і схильних до незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами чи вибуховими пристроями; осіб, які займаються полюванням; спортсменів, які займаються стрільбою з вогнепальної зброї; осіб, які проходили службу в районі проведення АТО; волонтерів та осіб, які займаються транспортними та пасажирськими перевезеннями в районі проведення АТО.

Окремим джерелом отримання інформації є мережа Інтернет. Враховуючи технічний прогрес який відбувається на сьогоднішній день, слід врахувати, що сліди злочинної діяльності залишаються в мережі Інтернет. Отримана інформація не є досконалою, і завжди, як і будь-яка інформація, що надходить до оперативного працівника потребує перевірки для встановлення достовірності такої інформації [4, с. 110].

У разі надходження повідомлення про незаконне поведіння зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами та виїзду на місце події у складі слідчо-оперативної групи працівник оперативного підрозділу Національної поліції України: встановлює та опитує громадян з метою отримання інформації про обставини вчинення правопорушення; забезпечує невідкладне встановлення номера телефону абонента, на який здійснено повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, та/або номера телефону абонента, з якого здійснено таке повідомлення; встановлює наявність камер відеоспостереження на прилеглий до місця події території; здійснює спостереження за межами оточення з метою можливого виявлення осіб, причетних до завідомо неправдивого повідомлення; про результати вжитих заходів письмово інформує

слідчого (старшого СОГ); за дорученням слідчого забезпечує виконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів у найкоротші строки (за умови зазначення в ухвалі надання йому права тимчасового доступу до речей і документів) [5, с. 110].

Підсумовуючи викладене, рекомендований перелік не є вичерпним, тому залежно від особливостей ситуації чи території обслуговування його може бути звужено чи розширено. Водночас знання наданого переліку дозволить швидко і компетентно виявляти порушення у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин.

Список бібліографічних посилань

1. Генеральна Прокуратура України : офіц. сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 31.10.2018).

2. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

3. Меживий В. П. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності у сфері обігу зброї, боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2003. № 1 (10). С. 161–168.

4. Бараненко Б. І. Оперативно-розшукові заходи щодо розкриття злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин та пристроїв. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 1. С. 109–114.

5. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 31.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 343.9:343.431

Ірина Ігорівна ШИНКАРЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Олег Євгенович ЧЕРНИШЕНКО,

кандидат педагогічних наук,

спеціаліст з тренінгів Консультативної місії Європейського Союзу

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Торгівля людьми впродовж багатьох століть являє собою порушення прав та свобод людини. За даними експертів Організації Об'єднаних Націй (ООН) торгівля людьми за рівнем прибутковості займає третє місце у світі після торгівлі наркотиками і зброєю, але зі суттєво меншим ризиком для продавців. Як свідчить практика, Україна переважно виступає у ролі міграційного донора, а не реципієнта. За даними статистики близько 3 мільйонів громадян України здійснюють трудові поїздки за кордон. Слід зазначити, що правовий статус українських мігрантів дуже непевний, переважна більшість із них, на жаль, не мають офіційних дозволів на проживання або працевлаштування, що, своєю чергою, викликає ризики опинитися в рабстві.

У звіті Державного департаменту США про торгівлю людьми у світі у 2016 році Україну помістили в другу групу як «країну походження, транзиту й призначення для чоловіків, жінок та дітей, які зазнають примусової праці та сексуальної експлуатації».

Згідно зі статистичними матеріалами в період з 2014–2016 роки була досить стабільна ситуація по виявленню фактів торгівлі людьми, так в 2014 році було виявлено 109 фактів, 2015 – 111, 2016 – 115, але вже у 2017 році кількість фактів торгівлі людьми зросла до 346 осіб. Протягом першої половини 2018 року Національна поліція виявила 156 фактів торгівлі людьми за той же період 2017 року було зафіксовано 144 факти торгівлі людьми.

Великою проблемою є те, що особи, які потрапляють у таку ситуацію, зазвичай досить пізно усвідомлюють, що стали предметом продажу. До найбільш розповсюджених видів експлуатації відносяться: сексуальна експлуатація; примусова праця або надання послуг; використання в порнобізнесі; рабство; підневільний стан; втягнення у боргову кабалу; проведення дослідів над людиною без її згоди; усиновлення з метою наживи; примусова вагітність; втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах та ін. [1, с. 38].

Враховуючи наведене, актуальність проблеми протидії торгівлі людьми є досить гострою, а аналіз питань практики, спрямований, з одного боку, на виявлення осіб причетних до торгівлі людьми та їх злочинних схем, притягнення винних до відповідальності. Зазначене потребує від Національної поліції підвищеної уваги до протидії злочинам пов'язаним з торгівлею людьми та вдосконалення.

Протидії торгівлі людьми були присвячені роботи В. А. Глазкова, І. А. Грабазія, Є. Є. Гречина, В. І. Дубини, О. Н. Ємеця, О. Б. Западнюка, О. Л. Журби, Д. Г. Казначєєва, В. В. Максимова, О. О. Мисливої, А. М. Мисюри, Ю. С. Нагачевської, А. А. Небитова, О. Б. Петрика, І. І. Святкіна, Д. Б. Санакоева, В. С. Шмигановського, М. О. Янкового та інших.

Проблемним є питання документування фактів торгівлі людьми, що обумовлюються, насамперед, такими чинниками:

- злочин може вчинятися на території декількох країн;
- зазвичай високий рівень конспірації злочинної діяльності, створення легально діючих організацій по трудовлаштуванню, модельних та шлюбних агенції тощо;
- задіяно велику кількість осіб в злочинній схемі та наявність корумпованих зав'язків, які намагаються чинити опір правоохоронним органам;
- виявлення осіб та фактів, які можуть свідчити про підготовку, або вчинення зазначеного злочину, що пов'язано з тим, що в процесі експлуатації потерпілі піддаються впливу і інших форм злочинної діяльності, що призводить до досить високого рівня латентності;
- проблема налагодження взаємодії та обміну інформацією між правоохоронними органами України та інших держав на території яких вчиняється злочин та неурядових організацій.

Особливо слід відзначити, що події на сході країни та в Автономній Республіці Крим призвели до унеможливлення проведення необхідних заходів на непідконтрольній Україні території. Також відсутність взаємодії з Російською федерацією з питань торгівлі людьми спричинили до значного погіршення ситуації у цій сфері.

Підсумовуючи викладене, стає безсумнівним, що в Україні є досить великий діапазон проблем, пов'язаних з протидією торгівлі людьми починаючи з виявлення такого протиправного діяння.

Таким чином, проблема торгівлі людьми досить актуальна, оскільки, з одного боку це проблема багатогранна вона охоплює права людини, економічну міграцію населення, організовану злочинність і корупцію, трудові відносини та охорону здоров'я а з іншого – це проблема, яка потребує скоординованих дій підрозділів Національної поліції та неурядових організацій, взаємодії з іншими правоохоронними органами України та інших зацікавлених країн та узгодження процесуальних процедур.

Список бібліографічних посилань

1. Грабазій І. А. Оперативна розробка організованих груп, які займаються торгівлею людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2012. 235 с.

Одержано 30.10.2018

УДК 343.9.01

Кирило Сергійович ЩЕРБИНСЬКИЙ,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ РОЗБОЇ

Аналізуючи юридичну літературу, можна дійти висновку, що найбільш розповсюдженими критеріями класифікації злочинних угруповань неповнолітніх є наступні: 1) за кримінально-правовою ознакою; 2) за характером складу учасників злочинних

угруповань; 3) за географічною ознакою функціонування злочинних груп та організацій; 4) за рівнем наявних корумпованих зв'язків злочинних угруповань; 5) за єдністю мотивів вчинення злочинів; 6) за структурою злочинних груп та організацій; 7) за етнічними, моральними та іншими ознаками членів організованих груп та організацій; 8) в залежності від мети та кінцевої цілі виникнення та функціонування злочинних груп та організацій; 9) за наявністю легального «фіктивного» виду діяльності організованих груп та організацій як способу прикриття злочинної діяльності злочинних угруповань [1].

Розроблення оперативно-розшукової характеристики розбоїв за участю неповнолітніх, потребує з'ясування окремих положень кримінально-правової науки щодо інституту співучасті в злочині. Згідно із ч. 1 ст. 28 КК України злочин вважається таким, що вчинений групою осіб, якщо в ньому брали участь декілька (два і більше) виконавців без попередньої змови між собою. Виходячи з положень КК України, можна зазначити, що основними ознаками такої форми співучасті є: спільна участь двох і більше виконавців; відсутність попередньої змови на участь у вчиненні злочину; умисний характер учинення злочину, оскільки співучасть може бути тільки умисною.

Опрацювання кримінальних проваджень, розпочатих відносно неповнолітніх, свідчить, що така форма співучасті характерна для окремих злочинів проти власності, зокрема некваліфікованих крадіжок, які вчиняються неповнолітніми, оскільки: вчинення злочину не потребує підготовки, розподілу ролей, намір вчинити злочин виникає спонтанно та в разі наявності, як правило, вільного доступу до майна, яке стає предметом злочинного посягання.

Значне місце в структурі злочинності неповнолітніх займають розбої, які потребують ретельнішої підготовки та відповідно здійснюються групою осіб неповнолітніх за попередньою змовою. Така форма співучасті є найнебезпечнішою та потребує активної протидії функціонуванню таких груп із боку правоохоронних органів, оскільки, як слушно зауважує О. В. Головкін, групова злочинність є початковою формою організованої злочинності, оскільки ці види злочинності зумовлені спільними соціально-психологічними закономірностями [2].

Відповідно ефективна протидія організованій злочинності неможлива без належних запобіжних заходів на етапі перетворення групової злочинності на організовану [3]. Проте вивчення кримінальних проваджень стосовно особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів, які вчинені неповнолітніми свідчить, що превалюючою формою взаємодії між учасниками є організована група [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом та розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Необхідно зазначити, що такі групи набувають емерджентних властивостей та якісно підвищують рівень своєї злочинної діяльності, що значно ускладнює виявлення та розслідування їх злочинної діяльності [5].

Як зауважують учені, кожна з розроблюваних класифікацій ОЗУ повинна нести певне практичне навантаження, тобто чітко визначати, для виконання яких завдань вона здійснюється (кримінально-правових, кримінологічних, кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових чи криміналістичних).

Зважаючи на викладене, переходячи до безпосередньої класифікації організованих злочинних угруповань неповнолітніх, які вчиняють розбої, необхідно виділити відповідні критерії для останньої. Так, класифікація таких груп може бути здійснена за: способом формування організованої групи; особливостями управління діяльністю групи; рівнем психологічних взаємозв'язків між учасниками групи; участю повнолітніх суб'єктів у діяльності групи.

Аналітичне опрацювання кримінальних проваджень свідчить, що вчинення розбоїв характерне для стійких злочинних груп неповнолітніх, які до того вчиняли інші злочини корисливої та корисливо-насильницької спрямованості (крадіжки, грабежі) (73 %). У зв'язку з цим у 67 % випадків 62 розбійні напади планувались та вживались відповідні підготовчі дії. Такі посягання у 83 % випадків супроводжувалися застосуванням кваліфікованого

прямого фізичного насильства. При цьому застосування фізичного насильства у 48 % випадків супроводжувалося демонстрацією холодної зброї або інших предметів, які можуть заподіяти істотних тілесних ушкоджень. Принагідно слід зазначити, що у 36 % випадків застосування насильства здійснювалось у відповідь на активні оборонні дії жертви [4, с. 61–62].

Вивчення матеріалів практики свідчить, що організовані злочинні групи неповнолітніх формуються за різними ознаками та підставами, зокрема: за територіальним принципом та за принципом спільної зайнятості. Так, за територіальною ознакою (географією, масштабністю злочинної діяльності) ОЗУ можуть бути класифіковані на: локальні (територіальні), що діють, як правило, у межах території одного району, міста, переважно за місцем проживання; регіональні, тобто ті, що діють в межах території однієї області; міжрегіональні – ті, що діють у межах території декількох областей; міжнародні – ті, що діють на території двох або декількох країн СНД, а також країн далекого зарубіжжя; транснаціональні (наднаціональні) – багатофункціональні злочинні співтовариства, що діють у двох або декількох країнах далекого зарубіжжя.

За принципом спільної зайнятості, на нашу думку, можна виділити групи сформовані з учнів середніх шкіл; учнів професійно-технічних училищ; студентів вищих навчальних закладів.

Відокремлення таких груп має важливе прикладне значення, оскільки у їх учасників різняться: мотивація злочинної діяльності (для учнів шкіл середніх шкіл це, як правило, пошук гострих відчуттів та самоствердження у своєму соціальному середовищі, а для учнів професійно-технічних училищ та студентів – отримання матеріальної вигоди).

За критерієм управління групою можна запропонувати декілька класифікації, зокрема залежно від наявності та ролі лідера групи злочинні угруповання неповнолітніх можна класифікувати на: угруповання із чітко вираженим лідерством одного з учасників та угруповання із ситуативним лідерством окремих членів групи.

Узагальнюючи наукові напрацювання вчених та практику роботи правоохоронних органів, можна виділити два види злочинних угруповань неповнолітніх, які вчиняють розбої, що керуються лідером: злочинні угруповання неповнолітніх, які створюються професійними злочинцями для реалізації своєї кримінальної стратегії; злочинні угруповання, які утворені стихійно, але взяті під контроль досвідченим злочинцем.

Аналізуючи сучасну кримінальну обстановку, результати аналізу кримінальних проваджень та оперативно-розшукових справ, результати опитування практичних працівників оперативних підрозділів Національної поліції України та інший емпіричний матеріал, можна дійти висновку, що сьогодні в Україні злочинні угруповання неповнолітніх, які вчиняють розбої можна диференціювати наступним чином: від виду злочинної діяльності, мети вчинення розбоїв, від рівня злочинної діяльності, в залежності від використання різного роду зброї, за кількісним показником, за розгалуженістю, за характером відносин між членами злочинної групи тощо. Отже, в сучасній кримінальній обстановці в Україні можна виділити декілька різних критеріїв класифікації організованої злочинності, при цьому емпіричні дані свідчать, що в більшості випадків кожна організована група загальнокримінальної спрямованості відноситься одночасно до декількох видів.

Список бібліографічних посилань

1. Шамота М. В. Виявлення та розслідування вимагань, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 20 с.
2. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 440 с.
3. Головкін О. В. Групова злочинність та її попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 21 с.
4. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса : Міжнар. гуманітар. ун-т, 2017. 211 с.
5. Ганжа О. О. Протидія оперативними підрозділами ОВС України діяльності організованих груп, які готують вчинення крадіжок із квартир громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 225 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 343.22:343.91:351.746.3

Олександр Володимирович ЮНАЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри приватної охоронної діяльності

Запорізького національного технічного університету

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ОХОРОННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Одним з елементів запобігання злочинності є профілактична діяльність, яка становить провідну функцію правоохоронних органів та повинна будуватися на засадах пріоритету прав людини, законності, справедливості і демократизму.

У профілактичній діяльності як головного напрямку протидії злочинності можна виділити три основні обставини. По-перше, профілактика злочинів – це найбільш гуманний засіб підтримки правопорядку, гарантування безпеки суспільства. Здійснення цієї діяльності забезпечує, поряд із захистом суспільства від злочинних посягань, також захист нестійких членів суспільства від подальшого морального падіння, не дає їм стати злочинцями, і тим самим позбавляє від кримінального переслідування. По-друге, профілактика злочинів є найбільш ефективним засобом протидії злочинності, адже кримінальне покарання, як регулятор людської поведінки, має обмежені можливості. По-третє, профілактика злочинів є значною економією ресурсів суспільства, тобто: краще попередити злочин, ніж витратити кошти на його розкриття, розслідування, тримання під вартою осіб, які вчинили злочин, утримання значної кількості правоохоронних органів тощо.

У цьому контексті відзначимо, що держава, як контролююча і регулююча структура, повинна ефективно планувати і керувати процесом боротьби зі злочинністю, виходячи з реальних оцінок ситуації, що виникла у країні, узагальнюючи як національний, так і зарубіжний досвід.

Тому, для забезпечення безпеки суспільства та організації захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання, що надають послуги з охорони власності та громадян, в останній час було прийнято ряд законодавчих актів України [1–3] та інших нормативно-правових документів. Однак, як не було прикро констатувати, багато питань залишаються не вирішеними і є над чим працювати.

Однією з проблем, що на сьогодні залишається актуальною є залучення до профілактичної діяльності суб'єктів приватних охоронних організацій, місце та роль яких у попередженні правопорушень визначаються відповідними функціями та видами охоронних послуг.

Так, згідно зі статтями 5 та 12 Закону України від 22.03.2012 «Про охоронну діяльність», суб'єкт охоронної діяльності на підставі отриманої у встановленому порядку ліцензії надає такі охоронні послуги: охорона майна громадян; охорона майна юридичних осіб; охорона фізичних осіб. Під час виконання своїх функціональних обов'язків щодо профілактики правопорушень, персонал охорони має право: вимагати від осіб припинення протиправних дій, дотримання законності та правопорядку, а також протидіяти правопорушникам і негайно повідомляти органи Національної поліції про вчинення цими особами кримінального або адміністративного правопорушення.

Таким чином, одержавши від держави відповідні права й обов'язки, діяльність приватних охоронних організацій з попередження правопорушень має ґрунтуватися на дотриманні чинного законодавства і координації профілактичної діяльності з правоохоронними органами, у першу чергу з органами Національної поліції та прокуратури України.

Але ситуація сьогодні свідчить про те, що зазначені суб'єкти в процесі охоронної діяльності не завжди усвідомлюють загальних інтересів і найчастіше діють не як партнери, а як суперники, що не дозволяє налагодити належним чином систему двостороннього обміну інформацією. У свою чергу, правоохоронні органи, керуючись застарілими принципами, не завжди довіряють підприємствам, що здійснюють приватну охоронну діяльність, і в результаті, стратегічно невірно функціонують з ними.

Тому, при всіх проблемах, що сьогодні існують у правоохоронній системі, вважаємо, що держава не повинна шкодувати зусиль на розробку і реалізацію концепції залучення до правоохоронної діяльності суб'єктів приватних охоронних організацій, які, на жаль, здебільшого працюють відокремлено, самостійно вирішуючи проблеми, що виникають у них.

Також слід відзначити той факт, що в умовах напруженої ситуації, необачно створювати вакуум у правоохоронній сфері. Держава повинна відслідковувати усі наявні можливості щодо профілактики правопорушень, розвивати і заохочувати їх.

Крім того, важливого значення в сучасний період набувають питання про необхідність міжнародної інтеграції, у тому числі й у правоохоронній діяльності. Україна має вступити у світове співтовариство як рівноправний партнер, а для цього необхідно органічно вирішувати задачу з організації боротьби зі злочинністю у загальнодержавному масштабі.

У цьому контексті закордонний досвід свідчить – взаємодія зазначених суб'єктів на надійній правовій основі, як правило, призводить до чіткого розподілу обов'язків між державними та приватними організаціями, які займаються питаннями забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Правильно організована взаємодія правоохоронних органів з приватними охоронними службами, які діють у сфері забезпечення безпеки, дозволить не лише підвищити ефективність своєї роботи, але й істотно розширити можливості кожної із взаємодіючих сторін, що особливо важливо в умовах напруженої криміногенної обстановки.

Для забезпечення взаємодії між приватними охоронними підприємствами та державними правоохоронними органами серед першочергових заходів має бути створення необхідної нормативно-правової бази, зокрема МВС України, з організації та співробітництва, наприклад, за аналогією взаємодії поліцейських з державними приватними виконавцями при проведенні виконавчих дій [4].

Також потрібно чітко визначити та відпрацювати питання контролю і нагляду за діяльністю приватних охоронних організацій з попередження правопорушень.

Отже, для досягнення зазначених цілей необхідно:

- на законодавчому рівні розробити дієвий механізм щодо організації взаємодії приватних охоронних організацій з правоохоронними органами з питань попередження правопорушень;

- досягти неухильного й рівнозначного дотримання законодавства з цих питань;

- визначити стратегію і тактику розвитку недержавного правоохоронного інституту в Україні;

- визначити перспективи правоохоронної діяльності в нашій країні.

Список бібліографічних посилань

1. Про охоронну діяльність : закон України від 22.03.2012 № 4616-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 2. Ст. 8.

2. Про ліцензування видів господарської діяльності : закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show /222-19> (дата звернення: 19.10.2018).

3. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : закон України від 05.04.2007 № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

4. Про затвердження Порядку взаємодії МВС України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : наказ МВС України від 30.01.2018 № 64. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua /laws/show/z0140-18> (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 25.10.2018

УДК 343.71

Олександр Валентинович ЮРЧЕНКО,

*аспірант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ НЕСПРАВЖНИХ ІМІТАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОРЗ ТА НСРД

Розбудова в Україні соціальної держави в умовах правової євроінтеграції передбачає, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю і їх захист є пріоритетним напрямом кримінально-правової політики української держави. Однак, побудова громадянського суспільства та демократичної правової держави відповідно до європейських стандартів суттєво гальмується серйозним загостренням криміногенної обстановки, зростанням рівня організованої злочинності [1].

Так згідно ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» основним завданням поліції є протидія злочинності [2]. Протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого одночасно й паралельно здійснюються загальносоціальні та спеціальні заходи, що спрямовані на виявлення та розкриття злочинів. Ефективність протидії злочинності залежить від багатьох факторів [3].

Відповідно до цього, організація діяльності щодо протидії злочинам повинна здійснюватись за напрямами, кожен з яких має бути зумовлений і підпорядкований певній меті, а саме: виявлення ознак готування або вчинення злочинів; викриття осіб, які вже вчинили злочини для притягнення їх до відповідальності; перешкоджання втягнення осіб у злочинну діяльність; оперативно-розшуковий моніторинг (постійний поточний контроль, критичне спостереження і визначення стану об'єкта (процесу) з метою виявлення змін); документування злочинної діяльності. Усі ці напрями необхідно розглядати як взаємозалежні складові протидії злочинності, які можуть уточнюватись і доповнюватись залежно від негативних процесів [4, с. 38].

Із прийняттям КПК України 2012 р. законодавець вилучив із тексту Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» положення щодо створення з метою конспірації підприємств, організацій, використання документів, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів (адже таких положень у новому КПК України немає). Натомість було запроваджено право цих підрозділів створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями ст. 273 КПК України. Ця норма залишила поза законом більшість засобів маскуванню та документів, що зашифровують відомчу належність особового складу, транспортних засобів і приміщень. Адже часто засоби маскуванню не виготовляють спеціально, використовуючи у процесі ОРЗ та НСРД речі, придбані у закладах торгівлі. Такі речі є справжніми. Імітаційною є лише поведінка оперативних працівників, які їх використовують, виконуючи чужі соціальні ролі. Несправжніми (імітаційними) засобами, що спеціально виготовлені, можна вважати лише бутафорію, яка є складовою маскуванню.

Таким чином, існує реальна необхідність законодавчого забезпечення можливості використання засобів конспірації при проведенні ОРЗ та НСРД. Окремі ознаки такого забезпечення має ст. 273 КПК України «Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій». У вказаній статті, без визначення відповідних понять, законодавець послуговується принципово новими для вітчизняної теорії й практики ОРД та кримінального процесу термінами: «заздалегідь ідентифіковані (помічені) засоби» та «несправжні (імітаційні) засоби». При цьому терміни усталені у юридичній науці й практиці (конспірація, оперативне прикриття, маскуванню, легенда) ігноруються.

Зокрема, ст. 273 КПК України передбачає, що за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення НСРД дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання

заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється (ч. 1 ст. 273 КПК України).

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом (ч. 2 ст. 273 КПК України).

Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог цього Кодексу під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії (ч. 4 ст. 273 КПК України).

Водночас, наукова розробка правових, організаційних та тактичних засад використання несправжніх імітаційних засобів під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій не мала системного характеру; в Україні відсутні роботи, присвячені дослідженню даної теми.

Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог цього Кодексу під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

Ідентифіковані (помічені) засоби – це об'єкти матеріального світу (речі, предмети, документи), на які при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій заздалегідь було нанесено спеціальну позначку, завдяки якій їх можна відрізнити від подібних [5].

Несправжні (імітаційні) засоби – це спеціально виготовлені речі і документи, що повністю або частково мають ознаки та властивості матеріальних об'єктів, які вони заміщують; спеціально утворені підприємства, установи, організації, що використовуються з метою проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

До несправжніх (імітаційних) засобів можна віднести: спеціально виготовлені речі; спеціально виготовлені документи; спеціально утворені підприємства, установи, організації.

Згідно з ч. 1 коментованої статті використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється [5].

У разі виникнення необхідності вирішення завдань кримінального провадження, з метою забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій, органами досудового розслідування можуть виготовлятися та використовуватися спеціальні речі і документи, для зашифровки особи та відомчої приналежності слідчих та оперативних працівників, осіб, які співпрацюють з ними на конфіденційній основі, імітування знарядь або предметів вчинення злочину. З метою конспірації організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій органи досудового розслідування можуть використовувати реєстраційні, товарні та інші відмітні знаки, бланки документів та формалізовані зразки відомостей, обліків, звітності підприємств, організацій, установ, а також здійснювати інші дії щодо конспірації своєї діяльності, особового складу, майна. Окрім виготовлення спеціальних речей і документів, з метою розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів також можуть створюватись та використовуватись імітаційні підприємства, установи, організації. Порядок створення, діяльності, фінансового та матеріального забезпечення підприємства регламентується чинним законодавством України, а також спеціальними нормативними актами уповноважених органів. Такі підприємства мають свій бюджет, здійснюють всі ділові операції, що необхідні для підтримання «легенди», та функціонують під контролем органу досудового розслідування [5].

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій оформлюється відповідним протоколом, що складається із дотриманням вимог статей 104, 106, 252 КПК. Факт передавання особі заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів для використання їх під час проведення конкретної негласної слідчої дії повинен підтверджуватися документально.

У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник

органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про вказану особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, можуть використовуватися у процесі доказування як первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, коли суд встановить порушення вимог КПК під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії. Несправжні (імітаційні) засоби представляються на розгляд суду як первинні знаряддя чи засоби вчинення злочину. Окрім того, суду повинні бути представлені матеріали, що посвідчують законність використання цих засобів. Такими матеріалами можуть бути протоколи про виготовлення, утворення імітаційних засобів. Особи, які брали участь у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії та використовували в ході її провадження імітаційні засоби, можуть бути допитані як свідки щодо підстав їх використання, дотримання законності в ході їх застосування для отримання відомостей, що можуть бути основою для формування доказів у кримінальному провадженні [5].

Якщо суд встановить порушення чи недотримання вимог законодавства у процесі виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів або невідповідного їх застосування в ході негласної слідчої дії, зазначені засоби за рішенням суду не можуть бути використані як докази.

Список бібліографічних посилань

1. Виявлення і розслідування умисних вбивств оперативними та слідчими підрозділами Національної поліції : метод. рек. / Никифорчук Д. Й., Севрук В. Г., Павленко С. О. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 116 с.
2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 27.10.2018).
3. Севрук В. Г. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2 (252). С. 288–293.
4. Грібов М. Л. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 152–158.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар // Навчальні матеріали онлайн. URL: http://pidruchniki.com/1233090949171/pravo/kriminalniy_protseualniy_kodeks_ukrayini_naukovo-praktichniy_komentar (дата звернення: 27.10.2018).

Одержано 01.11.2018

Секція 3

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 347.1(477)

Анна Сергіївна АМЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Національного університету державної фіскальної служби України

МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Державне регулювання ринків фінансових послуг полягає у здійсненні державою комплексу заходів, спрямованих на регулювання та нагляд за ринками фінансових послуг для захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам [1].

Метою державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні є: проведення єдиної ефективної державної політики у сфері фінансових послуг; захист інтересів споживачів послуг; створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг; створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків з урахуванням інтересів суспільства; забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників; дотримання учасниками ринків положень законодавства; запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції; контроль за прозорістю та відкритістю; сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг [1].

Державне регулювання ринків фінансових послуг в Україні здійснюється у таких формах: 1) ведення державних реєстрів фінансових установ і реєстрів осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг; 2) нормативно-правове регулювання діяльності фінансових установ; 3) нагляд за діяльністю учасників ринків фінансових послуг (за виключенням споживачів фінансових послуг); 4) застосування уповноваженими державними органами заходів впливу тощо [1].

У процесі регулювання держава може впливати на ринок фінансових послуг не лише прямими методами, але й опосередковано з використанням інструментів монетарної, фіскальної, інвестиційної політики [2, с. 5].

Слід зазначити, що система державного регулювання ринку фінансових послуг, що існує в Україні, має такі недоліки: відсутність єдиного узгодженого підходу до процесу регулювання ринку; труднощі здійснення консолідованого нагляду за наданням фінансових послуг; значний обсяг видатків Державного бюджету на утримання спеціальних органів виконавчої влади, що займаються регулюванням ринку; недостатній рівень захисту прав споживачів фінансових послуг.

Існуюча система регулювання ринку фінансових послуг в Україні давно потребує комплексного реформування, тому у червні 2015 р. здійснено важливий крок у цьому напрямі – затверджено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року [3].

Метою Програми є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами Європейського Союзу.

Цілком слушною є думка Ю. О. Гармашової, що процес регулювання діяльності ринку фінансових послуг в Україні нині далекий від досконалого. Відсутня єдина узгоджена політика щодо регулювання кожного сектору ринку, функціонують цілих три державних органи, кожен з яких уповноважений регулювати певний сегмент ринку фінансових послуг. Діяльність саморегулювальних організацій, що діють на ринку фінансових послуг України,

достатнім чином не регулюється жодним законодавчим актом, що свідчить про те, що ринковому способу регулювання процесу надання фінансових послуг в Україні належної уваги не приділяється [4, с. 60].

Отже, нинішня система державного регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг потребує модернізації шляхом відпрацювання механізмів співпраці між вже діючими органами державного регулювання, вдосконалення законодавства з його подальшою адаптацією до європейського законодавства.

Список бібліографічних посилань

1. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : закон України від 12.07.2001 № 2664-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 26.10.2018).

2. Бондаренко Є. П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Суми, 2011. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1659/1/Bondarenko%20Avtoreferat.pdf> (дата звернення: 26.10.2018).

3. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року : постанова Правління НБУ від 18.06.2015 № 391 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (дата звернення: 26.10.2018).

4. Гармашова Ю. О. Особливості регулювання ринку фінансових послуг в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 14. С. 57–61.

Одержано 31.10.2018

УДК 346.2

Сергій Сергійович БАНДУРКА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ В УКРАЇНІ

Нормативно-правові акти на сьогодні не надають визначення таких понять, як «суб'єкт забезпечення», або «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення», або «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності фізичної особи-підприємця».

Логічним є те, що перелік суб'єктів забезпечення в кожному окремому випадку визначається конкретною сферою діяльності, яку забезпечують відповідні суб'єкти.

До загальних суб'єктів забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні вочевидь відносяться ті, компетенція та повноваження яких спрямовані на забезпечення загального регулювання сфері підприємницької діяльності метою якого є нормативно-правове забезпечення відповідного правопорядку в цій сфері. Діяльність спеціальних суб'єктів адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності фізичної особи-підприємця основною направленістю своєї діяльності має охорону та захист встановленого правопорядку в цій сфері.

Представляється, що основним спеціальним суб'єктом адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності фізичної особи-підприємця є Національна поліція України.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;

4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Названа мета та завдання Національної поліції серед інших форм своєї реалізації проявляються й у забезпеченні безпеки діяльності фізичної особи підприємця в Україні, шляхом вчинення дій органами Національної поліції обумовленими їх правовим статусом.

Специфіка правового статусу Національної поліції України як спеціального суб'єкта адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності фізичної особи підприємця в Україні обумовлена особливістю самого об'єкта, а саме безпекою діяльності фізичної особи підприємця. Що саме слід розуміти під безпекою діяльності фізичної особи підприємця? В літературі існує різні підходи щодо розуміння безпеки підприємницької діяльності. Безпеку підприємницької діяльності розглядають як базис, фундаментальну основу забезпечення національної безпеки.

Національна поліція насамперед повинна забезпечувати безпеку приватних підприємців від дій, що є протиправними, посягають на існуючий правопорядок і таким чином створюють перешкоду діяльності фізичних осіб підприємців. Тобто безпека підприємницької діяльності у тому числі й безпека діяльності фізичної особи підприємця як об'єкт забезпечувальної діяльності Національної поліції розглядається як створення умов для безперешкодної діяльності, забезпечення відсутності неправомірних втручань та перешкод в діяльність підприємців. Безпека діяльності фізичної особи підприємця як об'єкт забезпечувальної адміністративно-правової діяльності Національної поліції вочевидь не є тотожною безпеки підприємницької діяльності взагалі. Основними забезпечувальними елементами безпеки діяльності фізичної особи підприємця з боку Національної поліції є, насамперед, об'єкти власності приватних підприємців як основа здійснення ними підприємницької діяльності.

Безпека діяльності фізичної особи-підприємця як об'єкт забезпечувальної діяльності Національної поліції це такий стан суспільних відносин при якому створені умови для безперешкодної реалізації фізичними особами-підприємцями своєї діяльності, відсутності протиправного втручання в таку діяльність, забезпечення оперативного подолання загроз життю, здоров'ю, майну фізичних осіб підприємців, у тому числі й шляхом попередження, припинення протиправних посягань на ці ті інші охоронювані законом цінності.

Правовий статус Національної поліції України як спеціального суб'єкта адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності фізичної особи-підприємця в Україні є частиною її загального правового статусу, та являє собою визначених чинним законодавством цілей, завдань та функцій та направлених на їх реалізацію повноважень та заходів щодо охорони та захисту приватної власності як основи здійснення підприємницької діяльності приватними суб'єктами, а також забезпечення громадської безпеки як умови безперешкодної діяльності фізичних осіб підприємців.

Одержано 01.11.2018

УДК 346.2

Людмила Анатоліївна БЄЛЯЄВА,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»;*

Юлія Олександрівна ПЕРЕСАДА,

*слухач магістратури Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ФОРМА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ЯК ЕЛЕМЕНТ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Внутрішній контроль є одним із важливих напрямків роботи бухгалтерської служби підприємства. Він є також складовою забезпечення безпеки діяльності підприємства, тому як однією з основних загроз є загроза втрати майна у зв'язку з його крадіжкою або з порушенням прав на його володіння.

© Беляєва Л. А.,
Пересада Ю. О., 2018

З метою попередження негативних явищ в економічній сфері, підприємства в останні роки стали створювати служби внутрішнього контролю, але організаційні питання та методика проведення внутрішніх перевірок такими службами у достатньому обсязі не відпрацьовані. Тому питання організації і проведення внутрішнього контролю є актуальним на сьогодні в Україні і вимагає негайного вирішення.

Внутрішньогосподарський контроль є елементом економічного контролю, який, як правило, здійснюється самим підприємством. Ступінь впровадження внутрішнього контролю залежить від організаційної структури підприємства, чисельності управлінського та іншого персоналу, розгалуженості мережі відокремлених підрозділів, ступеню централізації бухгалтерського обліку та інших параметрів.

Форми й методи роботи служби внутрішнього контролю досить різноманітні і залежать від напрямків їх роботи. Як свідчить практика, ефективна служба внутрішнього контролю повинна бути сформована таким чином, щоб могла контролювати такі основні напрямки діяльності об'єктів перевірки: дотримання ними вимог нормативно-правової бази; виконання наказів і розпоряджень; забезпечення збереження майна; точність і повноту ведення бухгалтерського й управлінського обліку й складання фінансової та управлінської звітності; запобігання в обліку помилок і перекручувань.

Як основні форми внутрішнього контролю на підприємстві можна виділити: структурно-функціональну форму контролю; службу внутрішнього аудиту; контрольно-ревізійну службу.

Службу внутрішнього аудиту організують підприємства великого й середнього бізнесу, тому як це вимагає значних додаткових витрат, оскільки у службі внутрішнього аудиту повинен працювати висококваліфікований штатний персонал і мати у своєму розпорядженні відповідне технічне й програмне забезпечення.

Створення контрольно-ревізійної комісії визначається законодавчими актами і наділяється значними повноваженнями, вона є органом контролю власників. Завдання, що вирішуються ревізійною комісією, визначаються законодавством, вищим органом управління (загальними зборами) за рішенням ради директорів або наглядової ради, а також самостійно ревизором або ревізійною комісією на засіданнях. Тільки ревізійна комісія має право надавати на річні звітні збори висновок, про результати перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства, в якому повинне бути підтвердження вірогідності інформації у звітах та інших фінансових документах; інформація про факти порушень правових актів й порядку ведення бухгалтерського обліку.

Структурно-функціональна форма внутрішнього контролю не потребує від підприємства серйозних витрат на її створення й функціонування. Суб'єктами контролю виступають особи, які представляють інтереси підприємства та є членами його колективу, добре ознайомлені зі специфікою діяльності підприємства, обізнані щодо його резервів, а також морально та матеріально зацікавлені у підвищенні ефективності його роботи. Грамотний розподіл обов'язків між суб'єктами контролю покликаний не тільки виявляти недоліки й порушення, але попереджувати і сприяти їх своєчасному усуненню. Ця форма передбачає розробку фахівцями підприємства, з можливим залученням зовнішніх консультантів, комплексу нормативних документів, що регламентують порядок взаємодії його структурних одиниць і керівників при проведенні контрольних заходів, складання документації за їх результатами, а також підготовки рішень щодо усунення виявлених недоліків і контролю за їх реалізацією.

Контроль органічно вписується у загальний виробничий процес, охоплюючи фактично всю господарську систему підприємства знизу догори. Кожен суб'єкт внутрішнього контролю, який працює на підприємстві, за неналежне виконання контрольних функцій повинен нести економічну, адміністративну або дисциплінарну відповідальність, яка повинна бути формально встановлена та закріплена за конкретним суб'єктом щодо виконання окремої контрольної функції. В іншому випадку суб'єкт не буде у відповідній мірі здійснювати функції контролю.

Структурно-функціональну форму внутрішнього контролю характеризують такі риси:

- проводиться спеціалістами функціональних підрозділів;

- здійснюється суцільне системне спостереження за збереженням і ефективним використанням всіх видів матеріальних, фінансових і трудових ресурсів;
- діє відповідно до положень про відповідний підрозділ і посадових обов'язків;
- на підставі вказівок і розпоряджень керівництва призначаються та проводяться перевірки, за їх результатами приймаються управлінські рішення;
- прийняті управлінські рішення стосуються певних напрямків діяльності окремих підрозділів і їх фахівців;
- система контролю входить до складу управління підприємством, контролює за допомогою спеціальних процедур всі питання фінансово-господарської діяльності та створює умови для ефективної роботи підприємства через удосконалення роботи її підрозділів;
- забезпечує взаємодію між співробітниками шляхом виправданого поділу відповідальності й повноважень із метою досягнення поставлених завдань;
- використовує методи й процедури адміністративного, бухгалтерського й економічного контролю;
- оперативне втручання і корегування господарських операцій, складання довідок і службових записок.

Досить перспективним, як показує практика, є поєднання структурно-функціональної форми контролю зі службою внутрішнього аудиту. Цей шлях досить корисний з погляду економії витрат при забезпеченні досить високого ступеня ефективності служби внутрішнього контролю. В цьому випадку невелика служба внутрішнього аудиту відіграє роль організатора й методолога контрольної роботи, проведеної в основному контролерами, що працюють в інших структурних підрозділах організації [1 с. 11].

Деякі недоліки практики впровадження структурно-функціональної форми внутрішнього контролю викликані тим, що методичні прийоми його практично не розроблені. У результаті внутрішньогосподарський контроль відданий на відкуп інтуїції та досвіду фахівців, які здійснюють контрольні функції на свій розсуд, адже практично відсутні необхідні методичні вказівки щодо здійснення внутрішньогосподарського контролю. Відзначимо, що подальших досліджень потребують і питання організації інформаційних потоків між суб'єктами контролю діяльності підприємства, визначення змісту посадової інструкції працівника щодо контрольних повноважень та відповідальності, тощо.

Сьогодні, коли посилюється вплив контролю на виробничу та фінансово-господарську діяльність, особливої актуальності набувають питання організації та методології контролю на підприємстві в умовах автоматизованої системи управління. Це, в свою чергу, вимагає переосмислення концепції контролю, рівень якого в цих умовах значно підвищується, контроль в умовах автоматизації є більш ефективним та оперативним для відповідних служб підприємства, де важливе значення займає фактор часу, фактор трудомісткості, а також зменшення питомої ваги паперових носіїв інформації (бухгалтерських документів) для контрольної діяльності, тощо. Варто мати на увазі, що комп'ютерні програми або надають вихідні дані для наступного процесу ручного контролю, або самі є видом контролю, що діє без утручання людини як користувача комп'ютерної системи, а прикладні програми є важливим елементом якості системи внутрішнього контролю.

Для ефективної організації і проведення внутрішнього контролю необхідно враховувати такі фактори, як структуризація підприємства, розподіл обов'язків, санкціонування та дозвіл на здійснення певних господарських операцій, фізичний контроль за наявністю та доступом до активів, а також бухгалтерський контроль за оформленням документів, залучення висококваліфікованого персоналу і здійснення функцій менеджменту, використання ефективних процедур контролю з використанням найбільш сучасних засобів обліку і інформації. Слід також враховувати особливості організації і обмеження які можуть значно впливати на рівень якості.

Список бібліографічних посилань

1. Соколов Б. Н., Рукин В. В. Системы внутреннего контроля (организация, методики, практика). М. : Экономика, 2007. 442 с.

Одержано 28.10.2018

УДК 342.951

Людмила Леонідівна БІЛИК,

*головний спеціаліст управління муніципального розвитку Житомирської міської ради,
здобувач кафедри адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ОПЛАТИ У СФЕРІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Сучасний стан надання адміністративних послуг характеризується багатьма недоліками об'єктивного та суб'єктивного характеру. Окремі проблеми зумовлені недосконалим законодавством, яке не завжди враховує потреби та інтереси приватних осіб при регулюванні їх відносин з адміністративними органами.

Необхідно впорядкувати ситуацію з оплатою адміністративних послуг. Основними проблемами споживачів адміністративних послуг у частині їх оплати є часто необґрунтовані розміри плати, насамперед через «подрібнення» однієї послуги на кілька окремих «платних послуг», а також непрозорість системи оплати таких послуг.

Для держави проблемою є неконтрольованість збирання та використання коштів за адміністративні послуги, що фактично має два наслідки. З одного боку, держава недоотримує кошти, які збираються різними неправомірними суб'єктами, що де-факто надають адміністративні послуги (зокрема деякими державними підприємствами). З іншого боку, багато адміністративних послуг мають такі мізерні розміри, що це не виправдовує навіть витрат на адміністрування таких платежів [1].

Для органів місцевого самоврядування проблемою є брак ресурсів на забезпечення організації надання адміністративних послуг, включаючи такі елементарні потреби, як папір, картриджі, витрати на поштові відправлення тощо, оскільки абсолютна більшість адміністративних послуг місцевого самоврядування визначені законами як безоплатні для суб'єктів звернення.

Серед основних причин виникнення цих проблем можна виділити кілька. По-перше, це хаотичність розвитку законодавства з питань оплати адміністративних послуг. В одних випадках плата за адміністративні послуги визначається в законах або актах аналогічного рівня (наприклад, Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» [2] визначає розміри плати за видання паспортних документів та деякі інші адміністративні послуги тощо). Таких законів налічується більше сотні, і вони по-різному називають платежі, які мають характер плати за адміністративні послуги («державне мито», «реєстраційний збір», «ліцензійний збір», «плата» тощо), а також по-різному визначають і самі розміри плати (у неоподатковуваних мінімумах; у мінімальних заробітних платах; в абсолютних одиницях; у відсотковому вимірі тощо).

Ще частіше платежі за надання адміністративних послуг закріплюються на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Багато «платних послуг», зокрема фактично дублюючих або додаткових платежів за адміністративні послуги, визначені окремою групою актів Кабінету Міністрів України про затвердження вже згаданих «переліків платних послуг» (див., наприклад, Постанову Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1098 «Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби платних послуг»). Наразі таких «переліків платних послуг» близько 40, і ними затверджено понад 600 «платних послуг». Більше того, фактично додаткові платежі за дії, які нав'язуються при наданні адміністративних послуг, закріплені в актах центральних органів виконавчої влади та навіть окремих державних підприємств (наприклад, послуги Державного підприємства «Документ» у сфері управління Державної міграційної служби визначені наказом цього підприємства № 54/1 від 18 липня 2012 р.). Таким чином, через невпорядкованість законодавства – закріплення норм щодо оплати послуг у нормативно-правових актах різного рівня – зі споживачів кошти можуть стягуватися без належних підстав і в необґрунтованих розмірах.

Ухвалений 2012 року Закон «Про адміністративні послуги» [3] визначив деякі параметри державної політики у цій сфері у ст.11. Найважливішими з них є кілька.

Визначено, що при наданні адміністративних послуг у випадках, передбачених законом, справляється плата (адміністративний збір). Розмір плати за надання адміністративної послуги (адміністративного збору) і порядок її справляння визначаються законом. Плата за надання адміністративної послуги (адміністративний збір) вноситься суб'єктом звернення одноразово за весь комплекс дій та рішень суб'єкта надання адміністративних послуг, необхідних для отримання адміністративної послуги (включаючи вартість бланків, експертиз, здійснюваних суб'єктом надання адміністративної послуги, отримання витягів з реєстрів тощо).

Другою причиною проблем у сфері оплати адміністративних послуг є формальна безоплатність багатьох адміністративних послуг. Популярною є точка зору, що адміністративні послуги мають бути безплатними, оскільки держава утримується на кошти платників податків. Проте податки витрачаються насамперед на загальні публічні послуги, що надаються всьому суспільству: оборона, громадська безпека і т.д. Натомість адміністративні послуги мають персоналізований характер, і громадяни користуються ними в різному обсязі або ж не користуються деякими послугами взагалі. Податки не можуть покрити всіх витрат адміністративних органів у зв'язку з наданням адміністративних послуг, і їх фінансування за рахунок державного бюджету є несправедливим щодо самих платників податків. Формальна безоплатність багатьох адміністративних послуг може призводити лише до фактичного здороження її вартості для суб'єктів звернення. Натомість законна офіційна платність адміністративних послуг, навпаки, може бути кориснішою для суспільства, оскільки зменшує корупційну мотивацію в суб'єктів звернення.

І нарешті третя причина проблем у сфері оплати адміністративних послуг – це бюджетне недофінансування органів влади, фактична вимушеність до заробляння коштів. Тягар витрат покладається на нелегальні або напівлегальні способи зі споживачів адміністративних послуг.

Проблема оплати адміністративних послуг також значною мірою залежить від порядку формування та наповнення Державного бюджету, що складається із загального та спеціального фондів. Останніми роками більшість коштів за адміністративні послуги спрямовувалася до загального фонду Державного бюджету [4], де вони фактично «розчинялися». Відтак у суб'єктів надання адміністративних послуг не вистачає ресурсів на належне надання послуг. Це вважається однією з причин, чому органи влади зацікавлені в наданні додаткових «платних послуг», кошти за які більшою мірою виконують компенсаційну функцію.

Для розв'язання проблем з оплатою адміністративних послуг є доцільними розробка і впровадження нового систематизованого законодавства. Такий акт можна назвати Законом «Про адміністративний збір». У ньому має бути максимально повно врегульовано порядок оплати та розміри адміністративних зборів.

У Законі слід закріпити і порядок та способи сплати адміністративного збору. Адміністративний збір, за загальним правилом, має вноситися суб'єктом звернення один раз перед або при поданні заяви на отримання адміністративної послуги. Адміністративний збір може сплачуватися двома платежами, якщо розмір плати за надання адміністративної послуги є значним, а повноваження суб'єкта надання адміністративних послуг щодо надання адміністративної послуги має дискреційний характер. Тоді збір може сплачуватися таким чином: спочатку сплата авансового платежу, який має покривати витрати на адміністративне провадження; потім сплата решти збору після вирішення адміністративної справи в разі прийняття позитивного для суб'єкта звернення рішення.

Важливо врегулювати питання цільового використання коштів, що надходять від сплати адміністративного збору [5]. Розподіл адміністративного збору має передбачати забезпечення належної фінансової спроможності суб'єктів надання адміністративних послуг – безпосередніх суб'єктів надання послуг за рахунок коштів, отриманих як адміністративний збір. Саме тому адміністративний збір має зараховуватися до спеціального фонду Державного бюджету і відповідно «прив'язуватися» до суб'єкта надання адміністративної послуги.

Список бібліографічних посилань

1. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративні послуги» / за заг. ред. В. П. Тимошука. Київ : ФОП Москаленко О. М. 392 с.
2. Про державне мито : декрет Кабінету Міністрів України від 17.06.2018 № 2275-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93> (дата звернення: 28.10.2018).
3. Про адміністративні послуги : закон України від 06.09.2012 № 5203-VI : з наступ. змін. та допов. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.
4. Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2014 № 523-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523-2014-%D1%80> (дата звернення: 28.10.2018).
5. Про заходи щодо упорядкування адміністративних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2010 № 737. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/737-2009-%D0%BF> (дата звернення: 28.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 316.334.55/56

Володимир Михайлович БРЕДІХІН,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЯК АКТИВНИЙ ЧИННИК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Перед Україною нині постав багатокomпонентний виклик, що продовжує реально загрожувати існуванню її повноцінної державності. Соціальна політика держави формується під впливом різноманітних чинників, які різняться в залежності від місця виникнення (внутрішні та зовнішні), результативності впливу на вироблення соціальної політики як процесу (позитивні та негативні), за спрямованістю впливу на суспільство (орієнтовані на більшість членів суспільства, або індивідуалізовані) тощо. До таких чинників слід віднести ті причини, явища або суттєві обставини, які обумовили процеси, що викликали зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що впливає на вироблення соціальної політики держави в той або інший період часу (на етапі історичного та соціально-економічного розвитку, політичних змін), можуть сприяти чи ускладнювати досягнення цілей системи, яку здійснюють суб'єкти управлінської діяльності, і, проявилися як результат внутрішніх та зовнішніх можливостей соціальної політики[1].

У формуванні й здійсненні соціальної політики беруть участь чимало суб'єктів, діяльність яких визначається конкретними соціальними інтересами й здійснюється на основі тієї або іншої нормативно-правової бази. Це – державні органи влади, органи місцевого самоврядування, недержавні організації, громадські об'єднання. Тобто залежно від того, хто ініціює та встановлює ці взаємини та проводить відповідні заходи, розрізняють види соціальної політики – державну, регіональну, корпоративну. Основним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі є держава, яка визначає загальні її засади, мету, завдання, пріоритети, нормативно-правову базу й проводять безпосередню практичну роботу з її реалізації.

Аналіз чинників дозволяє отримати важливі результати, прогнозувати можливості, складати плани для розробки системи запобігання (попередження) загрозам за наявності негативних явищ, розробляти стратегії, виявляти не вирішені питання. З позиції вирішення практичних завдань вироблення соціальної політики держави існує позитивний досвід в визначенні стратегічних напрямів соціальної політики, а саме:

- забезпечення соціальної захищеності населення, збалансованого розвитку ринку праці, зайнятості населення;
- зростання заробітної плати та доходів населення;
- пенсійне забезпечення та соціальне страхування;

- розвиток гуманітарної сфери, охорони здоров'я, освіти;
- підтримка сім'ї, дітей і молоді;
- розвиток культури, туризму, спорту та фізичного виховання;
- соціальний захист;
- забезпечення житлом тощо.

В Законі України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12.02.2007 р. визначено принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [2].

Головною метою Стратегії є забезпечення такого рівня національної безпеки, який би гарантував поступальний розвиток України, її конкурентоспроможність, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, подальше зміцнення міжнародних позицій та авторитету Української держави у сучасному світі.

Стратегічною метою політики національної безпеки України в реалізації цілей соціальної політики держави є додержання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для динамічного зростання економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення.

В Стратегії визначені стратегічна мета, пріоритети та завдання держави щодо забезпечення національної безпеки в соціальній сфері (НБУСС).

На рівні теорії державного управління актуальним є обґрунтування природного сполучення норм, цінностей політичної організації, потреб, інтересів індивіда та суспільства, їх урахування та задоволення в суспільно-політичній практиці – реальній соціальній політиці. Зниження якості життя вже стало реальною загрозою у суспільстві. Держава на макро- та мезорівнях не забезпечує громадян:

- матеріальними умовами життя (безпека праці, збалансованість сімейного бюджету);
- адекватним соціальним захистом населення (відповідність соціальних витрат потребам безпеки праці);
- наявністю державних програм щодо забезпечення безпеки праці;
- гласністю про стан здоров'я населення;
- публічним обговоренням динаміки травматизму на виробництві;
- доступністю реабілітаційних заходів співробітникам, незалежно від їх ролі та статусу, необхідних для відновлення здоров'я в результаті травмування на виробництві [3].

На жаль, в Україні соціальна політика нині є аморфною і суперечливою. Через відсутність чітко визначеної концепції, стратегії та пріоритетів, необхідної економічної бази, надмірну заполітизованість українського суспільства чимало соціальних програм носять популістський, декларативний характер. Вироблення із врахуванням світового досвіду концепції соціальної держави, на основі якої можливі розробка системи соціального захисту та вдосконалення соціальної політики мають наблизити Україну до європейських стандартів стабільного соціального розвитку.

Важливим компенсаційним механізмом для України стала «тіньова» зайнятість економічно активного населення: велика кількість дрібнооптової торгівлі, можливість додаткової зайнятості (сумісництво) українців, широкий спектр видів зайнятості які не потребують офіційного оформлення. Неформальний сектор частково компенсує потребу в нових робочих місцях. В той самий час низька продуктивність, недостатній рівень доходів, незадовільні умови праці тощо характерні для діяльності у неформальному секторі.

Виходячи із вище наведеного, для безпеки соціальної політики України можемо констатувати:

- по-перше, соціальна політика та соціальна стратегія, її розвиток, залежать насамперед від форми політичного устрою та політичного режиму, тобто функціонування демократичної публічної влади зі сталими прогресивними традиціями;
- по-друге, напрями та стратегічні пріоритети соціальної політики та соціальної стратегії залежать від економічного розвитку держави та її спроможності проводити в життя соціальні програми, що забезпечують гідне життя суспільства;
- по-третє, просте копіювання досвіду провідних держав світу щодо соціальної політики та соціальної стратегії, моделі соціальної держави без врахування національних

особливостей, менталітету, культурної та політичної спадщини призведе до руйнування системи соціального забезпечення та банкрутству самої держави;

– по-четверте, із зарубіжних моделей змішаної соціальної політики та соціальної стратегії для України корисною вбачається соціал-демократична модель в цілому. Вони більшою мірою пов'язані з українськими соціальними традиціями, у яких важливе місце посідали ідеї соціальної справедливості і захищеності.

– по-п'яте, стратегія соціальної політики ні в якій мірі не повинна базуватися на популістських рішеннях керівництва держави в залежності від виборчого процесу. Вона насамперед повинна враховувати постійний розвиток промисловості, а відтак і збільшення видатків на розвиток соціальної сфери.

Список бібліографічних посилань

1. Карпюк Г. Гуманітарна еволюція – ключ до нашої безпеки // *Sensor.net*. URL: <https://sensor.net.ua/b3037205> (дата звернення: 24.09.2018).

2. Стратегія національної безпеки України : указ Президента України від 12.02.2007 № 105. *Офіційний вісник України*. 2007. № 11. Ст. 389.

3. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. Київ : НІСД, 2007. 44 с.

Одержано 28.09.2018

УДК 338.2

Світлана Миколаївна ВИГАНЯЙЛО,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В умовах недосконалої законодавчої бази та слабкості державних структур, (основним призначенням яких є створення нормальних умов для розвитку господарського життя та забезпечення різноманітних способів конкурентної боротьби) суб'єкти господарювання знаходяться в умовах невизначеності, та змушені приділяти значну увагу питанням забезпечення своєї економічної безпеки.

Економічна безпека підприємства передбачає стан підприємства, при якому йому не загрожує небезпека, зберігається його незалежність і цілісність, коли ресурси використовуються найбільш ефективно для забезпечення нормального функціонування підприємства, а також запобігаються небезпеки і загрози діяльності підприємства. Правильно організовані функціональні складові вибудовують ефективну методику боротьби з виниклими небезпеками і загрозами. Головною метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його тривалого і максимально ефективного функціонування та високого потенціалу розвитку.

Розглянемо основні елементи економічної безпеки підприємства: інформаційна, кадрова, правова, екологічна, інженерно-технічна, фізична та фінансова безпека. Інформаційна безпека полягає у захищеності інформації від випадкових або навмисних зовнішніх впливів, які можуть завдати збитків. Тоді як правова безпека полягає у дотриманні підприємством всіх нормативно-правових актів у своїй господарській діяльності.

Одним з основних елементів економічної безпеки підприємства є фінансова безпека, яка полягає у забезпеченні його економічного розвитку через дотримання основного значення рівня та структури фінансового потенціалу підприємства. Під фінансовим станом розуміється забезпеченість фінансовими ресурсами, необхідними для оптимального функціонування підприємства, ефективністю використання і доцільністю їх розміщення, фінансовими взаємовідносинами з контрагентами та фізичними особами, платоспроможністю і фінансовою стійкістю. Результати фінансового аналізу безпосередньо впливають на вибір стратегії економічної безпеки компанії, вкрай важливими поняттями є ліквідність і

платоспроможність компанії. Ліквідність підприємства позначається наявністю оборотних коштів, достатніх для погашення короткострокових зобов'язань, а платоспроможність полягає у здатності компанії без порушень виконувати графік погашення заборгованості перед кредиторами. Показники ліквідності та платоспроможності відображають можливість компанії виконувати поточні зобов'язання.

Загрозу економічній безпеці на рівні підприємства визначають фактори, що створюють небезпеку чи перешкоду для реалізації економічних інтересів організації. Основні види загроз інтересам компанії можна розділити на два види: зовнішні і внутрішні. Під зовнішніми загрозами розуміються загрози з боку державних органів, економічні та політичні загрози в країні, недобросовісна конкуренція, загрози що виникають при взаємодії з контрагентами, техногенні та природні загрози, пов'язані з організованою злочинністю. Внутрішні загрози поділяються на загрози з боку персоналу і загрози пов'язані з неефективним управлінням компанією.

В процесі оцінки загроз безпеки використовуються такі інструменти:

- теорія надійності для визначення загроз технічного характеру (збої, відмови, та інше);
- математична статистика для опису природних загроз (стихійні лиха і т.д.);
- теорія ймовірності для опису загроз, що створюються людьми через недбалість і халатність;
- експертні методи для опису умисних загроз.

Окремими видами загроз для компанії також є протиправні дії, такі як рейдерство, рекет, вимагання, незаконні дії органів державної влади, публікації неправдивих матеріалів, що спрямовані на їх дискредитацію, інспірація офіційних заяв від імені ЗМІ і представників влади, в яких підривається ділова репутація підприємства.

Розглянуті вище види загроз дозволяють розглядати безпеку компанії як комплекс ефективних управлінських рішень по зниженню реальних і потенційних загроз, який повинен бути обґрунтований оцінкою цих загроз, аналізом кризових ситуацій та інших чинників, що перешкоджають досягненню цілей підприємства і створюють небезпеку для нього.

Правове регулювання діяльності суб'єктів забезпечується: Конституцією України [1], базового Закону «Про основи національної безпеки України» [2], статутних і галузевих законів, підзаконних нормативних актів, а також деяких політико-правових документів декларативного характеру. Однак потребує прийняття Закону «Про економічну безпеку України» і запровадження практики, яка повністю відповідатиме Стратегії соціально-економічного та культурного розвитку України [3].

Вироблення конституційно-правової політики захисту економічної безпеки на рівні суб'єктів господарювання повинно активно супроводжуватись зацікавленими суб'єктами (підприємствами, установами, організаціями та ін.) та пов'язаних з ними інститутів громадського суспільства (профспілок, партій та ін.) та самих громадян. При цьому важливим є постійний двохсторонній зв'язок з органами публічної влади через такі механізми як дорадчі служби, консультативні органи, які в свій склад включали б представників профспілкових організацій, бізнесу, фахівців галузі економіки та наукових консультантів, фахівців у галузі правознавства, інформаційних технологій, менеджменту. Також можуть використовуватись різні форми громадської активності, такі як громадські слухання, обговорення найбільш важливих питань економічної безпеки [4; 5].

Елементи економічної безпеки компанії представляють собою сукупність сфер діяльності, в яку входять наступні складові: забезпечення режиму захисту комерційної таємниці, внутрішня робота з співробітниками з метою запобігання негативним явищам, внутрішня контррозвідка, службові розслідування сигналів і фактів загроз, фінансова безпека, інформаційно-аналітична робота в інтересах безпеки, а також, технічний та фізичний захист. В сукупності досягається здійснення комплексного захисту підприємства.

Головна мета економічної безпеки підприємства – забезпечення його тривалого і максимально ефективного функціонування сьогодні і високого потенціалу розвитку в майбутньому. Аналіз економічної безпеки компанії тісно переплітається з оцінкою його фінансової спроможності та положенням на ринку. В якості основного елементу економічної безпеки нами визначена фінансова стійкість. Визначено основні види загроз економічної

безпеки суб'єктів господарювання, та основні інструменти оцінки загроз. Проаналізовані основні напрямки правового регулювання економічної діяльності суб'єктів господарювання. Запропоновані основні підходи вироблення правової політики захисту безпеки суб'єктів господарювання.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 № 964-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
3. Державне управління : навч. посіб. / за ред. А. Ф. Мельник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Знання, 2004. 342 с.
4. Виганяйло С. М. Передумови розвитку системи економічного планування у підприємствах агропромислового виробництва. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. Сер.: Економічні науки. Харків : ХНТУСГ, 2017. Вип. 185. С. 89–96.
5. Виганяйло С. М. Ринкова адаптація та економічна безпека сільськогосподарських підприємств // Теоретичні підґрунтя планування на ринку аграрного виробництва : монографія / за заг. наук. ред. Жмайлова В. М., Данька Ю. І., Шумкової О. В. Суми : Сум. нац. аграр. ун-т, 2018. 396 с.

Одержано 29.10.2018

УДК 346.5:656.2(477)

Тетяна Владиславна ГОЛОВКО,

кандидат технічних наук,

доцент кафедри управління експлуатаційною роботою

Українського державного університету залізничного транспорту

ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ НІМЕЧЧИНИ

Досить цікавим і найбільш опрацьованим є досвід реформування залізничної галузі в Німеччині. Після об'єднання Німеччини у 1990 році залізниці ФРН зіткнулись з нелегкою проблемою адаптації в єдину транспортну мережу країни залізниць колишньої НДР, що в умовах руйнування централізованої економіки виявилось на грані краху. Для того щоб привести систему у відповідність до стандартів західнонімецьких залізниць, необхідно було зробити великі інвестиції.

Для вирішення виниклих проблем потрібне було проведення негайної реформи, метою якої стало повернення залізниці конкурентоспроможності на ринку транспортних послуг.

Найбільш важливі моменти реформи німецьких залізниць можна визначити такі:

- звільнення «нових» залізниць від їхнього боргового тягаря і так званих «успадкованих боргів», за які нові комерційні структури не могли нести відповідальність; створення організаційної структури, що дозволила б об'єднаній системі залізничного транспорту ефективно перебороти існуючі недоліки системи і забезпечити незалежне та відповідальне керівництво системою залізничного транспорту в майбутньому;
- вибір правової форми акціонерної компанії як найбільш ефективної з управлінської точки зору;
- у стратегічному й організаційному плані нова система залізничного транспорту повинна бути орієнтована на ті сфери підприємницької діяльності, що обіцяють залізничній компанії найкращі перспективи;
- чіткий поділ державних і комерційних функцій, а саме відповідальність держави повинна обмежуватися державним сектором і функції, які виконуються для загальних інтересів, повинні здійснюватися на договірній основі;
- інвестиції в нову інфраструктуру, її заміну або розширення будуть вважатися обов'язком держави, як це має місце у випадку автомобільного, морського і повітряного транспорту, однак відповідальність за обслуговування інфраструктури буде нести сама залізнична компанія;
- держава візьме на себе відповідальність за інвестиції, необхідні для того, щоб привести в належний стан систему залізничного транспорту колишньої НДР, і пасажирські

залізничні перевезення будуть побудовані по регіональному принципу, тобто відповідальність за них переходить до федеральних земель, що будуть отримувати необхідні послуги у залізничній компанії, використовуючи для цього фінансові засоби, надані федеральними органами влади [1, с. 150].

Перший етап реформи почався у 1994 році та продовжувався п'ять років. Він був використаний для підготовки та вирішення завдань другого етапу – створення цільової структури із самостійних акціонерних товариств на чолі з холдинговою компанією.

Завданням другого етапу реформи є реалізація на практиці структури управління залізничним транспортом. З 1999 року підприємство Deutsche Bahn (залізниця Німеччини) набуває статус багаторівневого концерну на чолі з холдинговою компанією DBAG. До концерну, крім холдингової компанії, входять п'ять акціонерних товариств.

У ролі управлінської структури виступає холдингова компанія, яка відповідає за кінцеві результати діяльності залізниць, розподіляє інвестиції між дочірніми компаніями та являє собою суб'єкт господарювання.

Функції експлуатації виконують три компанії: DB Cargo – перевезення вантажів, DB Travel & Tourism – перевезення пасажирів у дальніх сполученнях, DB Regio – місцеві і регіональні пасажирські перевезення. Відповідальність за стан колії, засобів сигналізації, систем управління перевезеннями і електрифікації несуть дві компанії інфраструктури: DB Station & Service, DB Network. Відділення тяги та рухомого складу скасовані, їхні основні фонди приписані до відповідних експлуатаційних компаній [2, с. 27].

Завданням держави залишається регулювання, а також технічний контроль залізничного сектору, гарантування конкуренції на залізницях, утримання на необхідному рівні колійної інфраструктури через підтримку інноваційних проектів, а також підтримка транспортних послуг, що надають підприємства зі змішаними формами власності в приміському сполученні.

Одна з відмінних рис німецьких залізниць – регіоналізація місцевого пасажирського сполучення шляхом передачі відповідальності за організацію і фінансування від федерації до районів і громад. Наприклад, округом створюється компанія, яка здійснює не тільки перевезення пасажирів, а й вантажу до мережі магістралі. Приміські перевезення здійснюються на принципах замовлень округу і муніципалітету, що й оплачують їх.

Перевагами, отриманими у процесі реформування залізниць у Німеччині наступні: списання боргів із залізниць; інвестиції в нову інфраструктуру; суттєве посилення комерціалізації використання інфраструктури; прийняття на себе державою витрат з утримання персоналу та ліквідації забруднення навколишнього середовища через діяльність залізниць; відновлення рухомого складу, що використовується в далеких, регіональних і місцевих сполученнях.

До недоліків реформування можна віднести те, що не було підвищено надійність локомотивного парку, та надлишкову бюрократизацію, яка стримує доступ конкурентів до послуг інфраструктури [3, с. 160].

Проте незважаючи на недоліки реформування необхідно зазначити, що «німецька модель» одержала в міжнародній залізничній пресі одну з найбільш високих оцінок. Насамперед вона розглядається як відносно вільна від елементів політизації й ідеологічного догматизму, властивих, на думку багатьох, «британській моделі» (у випадку з Великобританією, як вважають деякі фахівці, політичне керівництво заздалегідь визначило орієнтири реформи з огляду на ідеологічні критерії, і вже потім під ці критерії «підганялися» зміст і хід реформи). Приватизація, як підкреслюють німецькі фахівці, розглядалася у ФРН лише як один із засобів підвищення ефективності, але не як самоціль.

Крім того, розроблювачі плану реформ і керівники галузі, а також уряд ФРН у цілому постаралися заручитися в питанні про реформування залізничного транспорту можливо більш широкою національною підтримкою. Ще одна особливість німецької моделі реформи полягає в тому, що процес залізничної приватизації в Німеччині привів до фактичного переходу повноважень щодо організації залізничних перевезень до рук регіональної і місцевої влади, що підсилило їхні можливості планувати і здійснювати комплексний розвиток сфери транспорту у своїх регіонах. У законодавстві обумовлюється лише, що такий

розвиток повинний проходити в контексті «чесної і вільної конкуренції» між різними видами транспорту [2, с. 29].

Нарешті в умовах німецької моделі процес планування соціально необхідних перевезень більшою мірою відкритий для конкуренції, тому що перевізні послуги можуть надаватися будь-якою кількістю перевізників і на основі будь-якої кількості ліцензій.

Можна стверджувати, що «німецька модель» є однією з найбільш пропрацьованих спроб знайти компроміс між загальними принципами ринкової ефективності (потребуючими, крім іншого, максимальної гнучкості максимального наближення менеджера і взагалі будь-якого працівника до результатів своєї праці) і специфічними умовами залізничного транспорту, успішність роботи якого багато в чому пов'язана саме з його здатністю функціонувати як єдине ціле або, принаймні, як система взаємопогоджуваних елементів. У цій якості досвід ФРН заслуговує на пильну увагу і подальше вивчення.

Список біографічних посилань

1. Лимар Н. М. Зарубіжний досвід реформування залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 37. С. 148–152.

2. Бех П. В., Машков О. В., Руденко Н. В. Досвід ФРН в області реструктуризації залізничного транспорту. *Транспортні системи і технології перевезень*. 2011. Вип. 1. С. 25–30.

3. Бараш Ю. С. Аналіз реформування структур управління залізничним транспортом у розвинених країнах Європи. Дніпро : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. 2003. Вип. 1. С. 158–162.

Одержано 31.10.2018

УДК 330.1

Вікторія Олексіївна ГОНЧАРОВА,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ШЛЯХОМ ФОРМУВАННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗНАННЯ

Багатьма дослідниками різних галузей наук неодноразово зазначалось, що сьогодні основним імперативом для всіх нас є виживання людства. З розуміння даного імперативу ще в 70-ті роки ХХ століття розпочалося формування постнекласичної науки, об'єктом якої стали людинорозмірні комплекси та «...головна особливість якої зводиться до того, що сама людина-дослідник включений в об'єкт наукового пошуку, він – не той зовнішній спостерігач, а безпосередній активний учасник розвитку (саморозвитку) реальності» [1, с. 12].

Узагалі постнекласична людинорозмірна наука, на відміну від своїх попередниць (класичної та неокласичної), наділена такими особливостями, врахування яких при оновленні сучасних наук – як природних, так і гуманітарних – покликано привести до спасіння усього людства. Проте нещодавно професор Задорожний Г.В. підкреслив, що криза сучасної науки «...на початку нового століття та тисячоліття постала як найгостріше насущне питання про існування самої людини та людського суспільства» [2, с. 3]. При цьому професор В. А. Лекторський не виключає, що сучасні науки про людину «...можуть використовуватися для деградації людини, її дегуманізації – у цьому випадку виявиться, що саме розвиток наук про людину призведе до того, що людина в звичному нам розумінні зникне, загине» [3, с. 4]. Сьогодні проекти зі створення «постлюдини» не просто ідеї, вони реальні, над ними вже працюють вчені в різних країнах світу. В. А. Лекторський передбачає та попереджає про те, що, «якби ці проекти здійснилися (а частково вони вже здійснюються), то це означало б кінець людини, «постлюдина» виступила би вбивцею справжньої людини. І це сталося б саме за допомогою наук про людину» [3, с. 5]. Тобто оновлення сучасної науки відбувається не зовсім із урахуванням особливостей формування постнекласичного знання.

До того ж сучасна економічна наука сьогодні взагалі не має цілі спрямування на реалізацію основного імперативу – виживання людства, бо «панівний нині неокласичний,

економічний підхід довів свою життєво-практичну неспроможність, антилюдяність, як і його сучасні гламурні форми індексизма, монетаризма, неоінституціоналізму. В них не проглядається спрямованість на глибинне, сутнісне осмислення-розуміння життєвостійкого для людини і Природи, цілісного господарства» [1, с. 55]. Тому глобальна фінансова криза сьогодні й нікуди не зникла, а набула нових загрозливих рис (про це нещодавно, несподівано для багатьох, але все ж таки передбачено, наголосив американський економіст, нобелівський лауреат Нуріель Рубіні). Все тому, як зазначає професор Задорожний Г. В., «...що неможливо знайти шляхи виходу із кризового стану в тій же системі мислення, за допомогою тих же методів і моделей дій, які породили кризу і сприяють її подальшому поглибленню» [1, с. 55], а «спотворюючи справжню реальність сучасні теорії капіталу не просто породжують кризовість самої економічної науки, а й формують і відтворюють спотворений світогляд, світорозуміння і світоустрій» [2, с. 4].

Таким чином, сьогодні необхідне оновлення сучасної економічної науки, яке можливе лише шляхом формування постнекласичного економічного знання.

Із огляду на те, що об'єктом постнекласичної науки стали людинорозмірні комплекси, безпосереднім компонентом яких є людина, то основою знань даної науки є міжпредметні запозичення. Тут необхідно звернутися до історії, бо виявляється, що ще 300 років тому за допомогою думок на той час сучасних філософів відбулося несподіване народження предмета економіки, яке увінчалось «повним відходом від моральної філософії, від етики, від моралі» [4, с. 168], а до цього «...нікого не бентежило, що економіка була органічною частиною моральної філософії та позиціонувалася як суто етична дисципліна» [4, с. 168]. Тому сьогодні, за словами професора Батуріна В. К., «загальною ознакою для всіх цих так званих економічних, а насправді примітивно філософських, моделей є максимальна віддаленість їх від справжнього аналізу, орієнтованого духовно та метафізично» [4, с. 169].

Дійсно, з урахуванням основних характеристик сучасної постнекласичної науки, засадами формування постнекласичного економічного знання повинні стати міжпредметні запозичення, перш за все напрацьовані знання про людину сучасною філософією. У зв'язку з розширенням предметного поля економічного знання ч. В. Д. Базилеви та В. В. Ільїн зазначають, що воно «...охоплює зараз не лише виробничо-господарські, але і філософські, духовні проблеми економічної науки. Це вже не суцільно економічна теорія, що фокусує увагу на змістовній стороні здійснюваного пізнання. Вона включила в коло своїх інтересів не лише гносеологічну проблематику (аналіз основних сенсів економічного знання), але й онтологічну, пов'язану з метанауковими (філософськими, моральними, правовими та ін.) уявленнями про саму економічну реальність» [5, с. 97]. Тобто при формуванні постнекласичного економічного знання пропонується використання метафізики, бо «економічне пізнання, на протигагу прикладній економіці, вирішує проблеми вселюдського, загальносвітового масштабу, тому споріднено в цьому плані метафізиці, яка осмислює проблеми універсального значення, буття, духу, смислу, свідомості, істини і т.п.» [5, с. 99].

Доцільність використання метанаукових знань обумовлюється також і ще однією характеристикою постнекласичної науки, смислом якої є парадигма цілісності, тобто усвідомлення необхідності глобального багатостороннього погляду на світ. Для сучасної економічної науки це обертається «неминучістю викорінення урізано-схематичного поверхневого, а тому нерозуміючого сутнісних цілісних зв'язків і відносин концептного, сформованого західним науковим підходом, мислення» [1, с. 55–56]. Узагалі проблема цілісності в сучасній економічній науці багатьма дослідниками сьогодні виноситься на перший план. І знов таки, для рішення даної проблеми пропонується використання запозиченого в філософії метода мислення – тріадологія [6]. Саме за допомогою тріалектичного методу пізнання «була визначена структура сутнісних сил (розкрито сутність) особистості як єдиного цілого, яку необхідно розглядати як людину, що має єдину внутрішню духовно-свідомо-несвідому природу» [7, с. 51].

У рамках даних тез доповіді ми проаналізували деякі характеристики сучасної постнекласичної науки та вказали на необхідність оновлення сучасної економічної науки лише шляхом формування постнекласичного економічного знання. Дійсно на цьому дослідження відносно оновлення методологічного інструментарію економічної науки не закінчується, а потребує подальшої ретельної розробки.

Список бібліографічних посилань

1. Задорожний Г. В. Духовно-ноосферно-устойчивое хозяйственное развитие как стратегический вектор возрождения украинского общества. Харьков : ВННО им. В. И. Вернадского, 2015. 107 с.
2. Задорожний Г. В. Человекомерный вектор кардинального обновления методологии экономической науки: от политической экономии через философию хозяйства к глобалистике (к 400-летию политической экономии). Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. 39 с.
3. Лекторский В. А. Возможны ли науки о человеке? *Вопросы философии*. 2015. № 5. С. 3–15.
4. Батурин В. К. Экономика как разрушенная философия. *Развитие и экономика*. 2013. № 6. С. 166–171.
5. Базилевич В. Д., Ильин В. В. Метафизика экономики: возможности необходимого. *Философия хозяйства*. 2009. № 6. С. 97–104.
6. Борзова Е. П. Триадология. СПб. : СПбКО, 2013. 580 с.
7. Гончарова В. А. Сущностные силы личности как определяющие детерминанты новой экономической парадигмы. *Молодой ученый*. 2016. № 1 (28), ч. 1. С. 48–51.

Одержано 01.11.2018

УДК 330.1(477)

Олена Павлівна ГУЗЕНКО,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України;*

Тетяна Володимирівна ХАЙЛОВА,

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РЕГУЛЬОВАНОГО РИНКУ

Питання економічної безпеки охоплює інтереси багатьох країн. Водночас і проблема забезпечення економічної безпеки України набуває нового суттєвого змісту. Для створення ефективного механізму запобігання негативним наслідкам глобалізації та їх нейтралізації необхідним є визначення основних загроз економічній безпеці України. Проте вирішення даного питання має охопити теоретико-методологічний аспект, який надасть можливість більш предметно розглянути сутнісну характеристику економічної безпеки с позиції понятійної категорії. Така теза ґрунтується на тому, що більшість науковців звертаються до економічної безпеки в контексті певних загроз розвитку суспільства с позиції дослідження. Ми вважаємо, що поняття економічної безпеки країни не може мати чітко визначених меж так, як Україна знаходиться в стадії регульованої ринкової економіки, а як наслідок, потерпає від постійних коливань в питаннях розвитку макроекономічного та мікроекономічного рівнів.

Чисельні наукові праці засвідчили, що проблема економічної безпеки в умовах регульованого ринку не втрачає своєї актуальності, а лише загострюється. Осучаснення вже існуючих наукових напрацювань на думку авторів надасть можливість визначити більш реалістичне коло проблем породжених певними загрозами економічної безпеки.

Серед науковців, які переймалися проблемою економічної безпеки можна відмітити О. В. Левчук [1], В. Г. Андрійчук [2], О. Б. Жихор та О. І. Барановського [3], Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха [4], М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева [5] та інші. Зазначені науковці доволі змістовно виклали в дослідженнях проблематичний аспект з безпеки, проте не зазначили рольові та правові зміни, що викликані глобалізаційними процесами в сучасному суспільстві. Ми вважаємо, що в Україні повинна запрацювати програма зниження економічних загроз, яка за основу матиме нову платформу економічної безпеки. Саме ця частина існуючих досліджень в контексті економічної безпеки потребує більше уваги та проведення додаткових досліджень.

На першому етапі ми пропонуємо визначити зміст понятійної категорії «економічна безпека» спираючись на вже існуючі наукові позиції проте із врахуванням сучасних коливань в соціально-економічному житті суспільства. Такий підхід витікає з того, що в сучасній Україні присутні умови для прогресуючого зростання чисельності та різноманіття економічних злочинів у всіх сферах життя суспільства. Ці умови продовжують розмежування суспільства, падіння економіки, зростання залежності від зовнішніх факторів – міжнародних фінансових організацій та політичних рішень урядів інших країн, у внутрішній економічній політиці – не стабільність уряду України забезпечити проведення необхідних реформ, так і в рамках його власних програм, зростання соціальної напруженості.

Дослідженнями доведено, що послаблення державних інститутів, перетворення в правоохоронних органах супроводжуються зростанням злочинів, особливо в економічній сфері, найбільш частим різновидами яких являються безконтрольне вивезення за рубіж цінної сировини, ухилення від сплати податків, корупція, продаж відомостей про новітні технології, перспективних наукових досліджень, які складають державну таємницю. Ці і ряд інших злочинів класифікується як, по-перше, економічні злочини, а по-друге злочини проти конституційного ладу і безпеки держави.

Відомо економічна безпека держави є однією з головних складових національної безпеки України, що і обумовлює актуальність обраного дослідження. Доведено, що економічна безпека держави значною мірою залежить від організації економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, що може бути визначена як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємств і відображена в оптимальних значеннях фінансових та бухгалтерських показників.

Як вважає О. В. Тимошенко [6] визначення поняття «економічна безпека» має важливе значення для коректного формування державної політики в економічній сфері загалом, на сьогодні як в Україні, так і за її межами відсутнє єдине розуміння щодо визначення цієї категорії. Адже саме поняття «економічна безпека» належить до числа тих, які з одного боку, всім інтуїтивно зрозумілі, а з другого – важко визначаються в досить коректній та вичерпній формі.

Зокрема, у своїй праці вітчизняні науковці, а саме З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева та О. С. Наєнко [7] пропонують дати наступне визначення понятійній категорії «економічна безпека»: сукупність умов, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення, здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення ендогенних та екзогенних суспільних потреб. В свою чергу Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха [4] визначають зазначену категорію, як багатогранну категорію, що відображає соціально-економічне явище і розглядається як мотив і мета функціонування макросистем; стан економіки, за якого забезпечується досягнення сукупного вектора інтересів структурних елементів макросистеми; якісна характеристика економічної системи, яка дає змогу оцінити її життєздатність у різних умовах (мирний чи військовий стан, природне стихійне лихо і техногенні катастрофи, соціальні збурення); результат діяльності – стан захищеності або незахищеності за визначеною шкалою рівнів безпеки; спроможність інституцій створити механізми реалізації та захисту інтересів економічних суб'єктів.

За результатами досліджень доведено, що у більшості випадків сутнісна характеристика понятійної категорії «економічна безпека» має доволі поверхневий характер. Ми вважаємо, що дану категорію варто розглядати як оціночний апарат економічних загроз в соціально-економічних важелях розвитку суспільства, яке обрало шлях регульованої ринкової економіки.

Враховуючи вище викладене автори зазначають, що проведені дослідження надали змогу уточнити змістовність понятійної категорії «економічна безпека» та на цій основі визначити перспективність наступних досліджень в контексті розробки принципів адаптації механізму економічної безпеки країни в умовах регульованого ринку.

Список бібліографічних посилань

1. Левчук О. В. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів. *Вісник Мукачівського державного університету*. 2017. Вип. № 8. С. 59–64.

2. Андрійчук В. Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 6. С. 12–17.

3. Економічна безпека : підручник / за ред. О. Б. Жихор, О. І. Барановського. Київ : УБС НБУ, 2015. 467 с.

4. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Макуха С. М. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія. Харків : Право, 2009. 310 с.

5. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія. Київ : НАУ, 2010. 232 с.

6. Тимошенко О. В. Економічна безпека у системі науки про економіку: основні наукові школи. *Економічний простір*. 2015. № 104. С. 5–19.

7. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Наєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / за заг. ред. З. С. Варналія. Київ : Знання України, 2011. 299 с.

Одержано 24.10.2018

УДК 658.012.12

Андрій Сергійович ДЯДІН,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДІАГНОСТИКО-ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ

Поглиблення науково-теоретичного й практичного підходів до пізнання об'єктивної природи кризових процесів і формування інструментально-технологічних основ антикризового фінансового менеджменту дозволяють нам визначитися з тим, що для налагодження системи антикризових заходів слід ідентифікувати і реалізувати передумови своєчасного виявлення раптових, швидкоплинних і потенційно несподіваних змін, створити ефективні механізми прогнозування й діагностики криз суб'єкта, домогтися швидкої відповідної реакції на очікувані критичні зміни й налагодити належний контроль за здійсненням контрзаходів.

Незважаючи на значення діагностики для антикризового управління в сучасних умовах це поняття практично не розроблене [1]. Сучасній економічній літературі часто його ототожнюють із поняттям фінансового аналізу [2–5]. І аналіз, і діагностика є інструментами пізнання у фундаментальних і прикладних дослідженнях. Прийнято вважати, що аналіз первинний як інструмент пізнання, універсальний для всіх галузей знань, успішно вирішує основні завдання там, де суспільство недостатньо розвинене для критичної оцінки й прийняття рішень. Аналіз являє собою процедуру уявного, а також часто й реального розчленовування об'єкта або явища на частині. Залежно від характеру досліджуваного об'єкта, складності його структури, рівня абстракції використовуваних пізнавальних процедур і способів їхньої реалізації аналіз виступає в різних формах, будучи часто синонімом дослідження, як у природних, так і суспільних науках (хімічний аналіз, математичний аналіз, фінансовий аналіз тощо).

Тоді як діагностика, у нашому розумінні, – процес розпізнавання стану системи, симптомів, ознак і природи кризи, постановки діагнозу й прийняття рішень, щодо підтримання системи в дієздатному стані.

На наш погляд, найбільш прийнятні результати системи контролю за різними сферами діяльності суб'єкта господарювання дає систематична оперативно-попереджувальна діагностика фінансового стану компанії. З одного боку, формально фінанси є тільки одним аспектом діяльності компанії, але, з іншого боку, стабільний і потужний фінансовий потік є підсумковим еквівалентом оцінки всіх бізнес-процесів. Абсолютно кожний аспект підприємницької діяльності відбивається на фінансовому стані компанії, що формує якийсь узагальнюючий результат діяльності.

Діагностика фінансового стану підприємства часто показує, що окремі показники перевищують свої нормативні значення, інші – нижче норми. Стан. коли, всі традиційні

параметри вказують на неплатоспроможність досить рідка й небажана, тому що тоді фінансова стабілізація даного підприємства навряд чи буде можливою. Різні групи показників зачіпають різні фінансові процеси: ліквідність – показник ліквідності; фінансова ефективність – показник рентабельності, позикові засоби – показник фінансової стійкості тощо.

Тут і відіграє найважливішу роль комплексний аналіз фінансового стану господарюючого суб'єкта по різних параметрах, що характеризує його фінансову діяльність.

На нашу думку, опираючись на дослідження фінансового стану, менеджмент компанії може оцінити можливі й доцільні темпи зростання виробництва з погляду їх фінансового забезпечення, встановити доступні джерела мобілізації засобів і розумні масштаби такої мобілізації, зробити прогноз позицій підприємства на фінансовому ринку.

Реальна об'єктивна оцінка фінансового стану – це не тільки підстава для прийняття фінансовим менеджментом внутрішніх управлінських рішень, спрямованих на забезпечення стабілізації, але й значима з економічної діяльності комерційного підприємства в зовнішньому конкурентному ринковому середовищі. Фінансовий стан визначає конкурентоздатність компанії, розкриває ступінь відповідності, гармонізації інтересів фірми і її партнерів у діловому співробітництві.

У той же час, на наш погляд, помилково розглядати незадовільні фінансові коефіцієнти як причину невдач компанії. Фінансові показники всього лише індикатори неблагополуччя, глибинні причини якого криються в безпосередній виробничо-фінансовій діяльності, а також у стратегії дій, що вибрало керівництво підприємства. Отже, незадовільні фінансові показники є відправною крапкою не лише для корегування фінансових планів, але й у першу чергу для перегляду стратегії виробничо-господарської системи. Крім того, аналіз поточного стану повинен бути доповнений прогнозом її фінансової діяльності. Прогноз повинен показати ступінь небезпеки сформованих негативних і ще, може бути, не занадто помітних тенденцій, імовірно посилення ще малопомітних позитивних тенденцій.

Порівняння цілей і прогнозів розвитку дозволяє ідентифікувати питання, пов'язані з одного боку, з необхідністю реалізації можливостей, що відкривають для компанії появою в майбутньому кризової ситуації, а з іншого боку, – з подоланням загрози виникнення стратегічної кризи, і проаналізувати їх. Дані проблеми є глобальними й погано структурованими, внаслідок чого доводиться прибігати до використання достатньо складних або ще не сформованих процедур впровадження критично значимих рішень.

Разом з тим, вивчення фінансового стану підприємства, на наш погляд, не достатньо для прогнозування розвитку кризової ситуації. На нашу думку, в рамках загальної діагностичної системи компанії необхідно формування спеціального діагностичного механізму виявлення раптових, швидкоплинних і потенційно несподіваних змін, що відбуваються в зовнішньому оточенні й у внутрішньому середовищі.

Відповідно до нашого підходу, кризова ситуація може бути спровокована в тому випадку, коли комбінація несприятливих обставин реалізується, породивши вихідне явище, що запускає кризовий механізм, і розвиток цього вихідного економічного явища здійснюється відповідно до принципу «ефекту доміно». Дія критичних факторів провокує переростання латентної фази кризового процесу в явну.

Відповідно до нашого підходу, під критичними для фінансового стану компанії факторами, ми розуміємо, ключові негативні обставини, здатні вирішальним образом впливати на потенціал фінансового успіху й змінювати фінансову рівновагу компанії, запускаючи у зв'язку з їхнім ослабленням кризовий механізм.

В свою чергу, можливість розвитку кризи залежить, як нам представляється, від:

- сили впливу окремих критичних факторів і їхнього комбінаторного ефекту;
- вихідного стану (ступеня залучення граничних можливостей) системи і її внутрішніх здатностей протистояти кризовим явищам і тенденціям.

Існує версія, що допускає більшу диференціацію причин, що визначають тривалість періоду, протягом якого наступає й заглиблюється кризовий стан, до складу яких пропонується включати:

- співвідношення кількості й сили вихідних економічних явищ;
- число й ступінь впливу агентів зовнішнього й внутрішнього середовища;

- інтенсивність процесу виникнення проміжних явищ;
- співвідношення й сила проміжних явищ по кожному фактору стану компанії;
- значимість кожного фактора стану компанії конкретного для даної фірми й даної галузі національної економіки.

Втім, цей перелік, хоча і є більше розгорнутим, не суперечить сформульованому нами набору детермінант, а скоріше, уточнює його.

Основними завданнями діагностичної системи раннього попередження кризових ситуацій, на наш погляд, варто визнати ідентифікацію факторів, здатних критично змінювати фінансовий стан, і визначальну життєдіяльність виробничо-господарської системи, а також межі їхньої дії, що представляють підвищену небезпеку для підприємства. Такі межі характеризуються виникненням спонтанних подій, своєчасне виявлення яких припускає налагоджене відповідним чином спостереження за зовнішнім оточенням для того, щоб у режимі раннього оповіщення одержати слабкі сигнали про можливе фінансове неблагополуччя. У підсумку в кризи-менеджменту з'являється, на нашу думку, можливість завчасно визначитися з комплексом антикризових заходів щодо запобігання зниження ключових фінансових показників нижче необхідного для виживання (запобігання банкрутства) рівня.

Список бібліографічних посилань

1. Кукукина И. Г., Асипраханцева И. А. Учёт и анализ банкротств. М. : Финансы и статистика, 2004. С. 76.
2. Балабанов И. Т. Анализ и планирование финансов хозяйствующего субъекта. М. : Финансы и статистика, 1998. С. 48.
3. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера. Киев : Ника-Центр, 1998. С. 215.
4. Салига К. С. Методичні підходи діагностування фінансового стану. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2007. № 3. С. 204–210.
5. Кривов'язюк І. В. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 374 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 330.1

Виталий Витальевич КАДАЛА,

кандидат юридических наук,

заведующий кафедры хозяйственно-правовых дисциплин факультета № 3

Донецкого юридического института

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА ПРИ ПОМОЩИ КРЕДИТНО-ДЕНЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

Основные принципы денежно-кредитной политики разрабатываются Советом Национального банка Украины во исполнение ст. 100 Конституции Украины и ст. 8, 9 и 24 Закона Украины «О Национальном банке Украины» [1; 2]. Выполнение Национальным банком Основных принципов денежно-кредитной политики в соответствии со ст. 100 Конституции Украины контролируется Советом Национального банка.

Взвешенная кредитно-денежная политика государства является основой ее экономической безопасности. Согласно ч.1 ст.17 Основного Закона обеспечения экономической и информационной безопасности являются важнейшими функциями государства, делом всего Украинского народа.

Как следует из Основных принципов денежно-кредитной политики на 2018 год и среднесрочную перспективу Совет Национального банка считает целесообразным инициировать внесение изменений в законодательство Украины в части замены понятия «денежно-кредитная политика» на «монетарная политика», а также разработку Стратегии монетарной политики на среднесрочную перспективу [3, с. 2–3].

Соглашаясь в целом с предложенными изменениями базового понятия, хотелось бы сосредоточиться на следующем. Как отмечается в Основных принципах, в ближайшие годы дефицит текущего счета будет оставаться на уровне около 4 % ВВП, что объясняется как

необходимостью наращивания импорта инвестиционных товаров и технологий, так и существенными процентными выплатами по государственному внешнему долгу [3, с. 18].

Кроме того, несмотря на имеющийся большой государственный и квазигосударственный долг, министерство финансов продолжает осуществлять новые внешние заимствования. При этом возникают определенные вопросы относительно процедуры осуществления таких заимствований. Так, Минфин без уточнения деталей разместило краткосрочные и долгосрочные облигации внешнего государственного займа в долларах США под ставку от 9,19 % до 9,75 % годовых сроком от 6 месяцев до 10 лет [4; 5]. Это нереально дорогие средства, за которые будут расплачиваться украинские налогоплательщики.

Вместе с тем, как следует из украинского индекса ставок по депозитам физических лиц по состоянию на 23.08.2018 – 27.08.2018 года депозиты на шесть месяцев в долларах США составляют 2,75 % [6]. То есть, Минфин, вместо того чтобы привлечь внутренний ресурс, предложив ставку 9,75 % в валюте населению и тем самым обеспечив рост благосостояния собственных граждан, увеличение поступлений в бюджет от налога на процентные доходы по депозитам, отдает 9,75 % неизвестным инвесторам. Такие действия Минфина носят все признаки нанесения ущерба экономической безопасности страны.

Также, как отмечают специалисты, без возобновления сотрудничества с МВФ, Украина не только не сможет рассчитывать на деньги Всемирного банка и ЕС, но и будет иметь проблему с тем, чтобы получить какие-то средства от других кредиторов. Если же такие и найдутся, то цена займа для Украины вряд ли будет меньше 9 % годовых [7].

Эту ситуацию можно исправить путем развития внутреннего рынка займов и выпуска облигаций, номинированных в иностранной валюте для населения, но это требует перестройки имеющегося в этой сфере законодательства.

К ситуации с государственным долгом следует добавить сложность переговоров с МВФ об условиях получения кредитов, завышенные проценты и непрозрачные размещения облигаций, займы для возврата старых долгов за счет новых, все это влечет выстраивание государственной финансовой пирамиды. Для расторжения этого порочного круга нужна структурная перестройка экономики, которая должна начаться с обновления и упрощения существующего законодательства с учетом сферы исследуемой тематики. Такое обновление должно обеспечить эффективную модель функционирования государства в сфере финансов, ввести действенные механизмы контроля во избежание злоупотреблений в этой сфере, развитие пенсионной системы и направления средств на развитие экономики.

Также есть потребность в установлении ответственности конкретных должностных лиц за невыполнение определенных задач, ведь, как мы уже ранее отмечали, Основные принципы денежно-кредитной политики не имеют своего практического применения, учитывая то, что обозначенные параметры не соблюдаются самым регулятором, не выполняются задачи, которые определяются как первоочередные, прогнозы регулятора являются некорректными, что приводит к тому, что Основы не могут быть ориентиром для других участников рынка [8].

Вывод. Кредитно-денежная политика Украины на современном этапе является неэффективной и требует скорейшего усовершенствования, поскольку несет угрозу экономической безопасности государства в целом. Перспективы дальнейших научных разработок в этом направлении заключаются в поиске путей такого совершенствования.

Список библиографических ссылок

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національний банк України : закон України від 20.05.1999 р. № 679. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
3. Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік : рішення Ради Нац. банку України від 12.09.2017 // Рада Національного банку України : сайт. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=55564681> (дата звернення: 22.10.2018).
4. Эксперты посчитали, во сколько Украине обойдутся ОВГЗ. *Хвиля*. URL: <http://hvylya.net/news/digest/ekspertyi-poschitali-vo-skolko-ukraine-oboydutsya-ovgz.html> (дата звернення: 22.10.2018).

5. Новые евробонды в первый же день торгуются невыгодно для Украины. *Телеграф*. URL: <https://telegraf.com.ua/biznes/finansyi/4637335-novyie-evrobondyi-v-pervyiy-zhe-den-torguyutsya-nevyigodno-dlya-ukrainyi.html> (дата звернення: 22.10.2018).

6. Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб // Національний банк України : офіц. Інтернет-представництво. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/allinfo> (дата звернення: 22.10.2018).

7. А. Зануда. Фінансовий цейтнот: тарифний «геноцид», девальвація чи дефолт? // Укр. служба BBC : портал. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features44905336?ocid=wukrainian.social.sponsored-post.facebook.AEP-Financialtimecrunch%3Aatariffgenocide%2Cdevaluationormelt-down%3Fneed3.All.Statement.mktg> (дата звернення: 22.10.2018).

8. Кадала В. В. Аналіз виконання Національним банком України Основних засад грошово-кредитної політики на 2015 рік // Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку : Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 25 берез. 2016 р.). Кривий Ріг : Донецьк. юрид. ін-т МВС України, 2016. С. 85–88.

Получено 29.10.2018

УДК 343.166

Зоя Дмитрівна КАЛІНІЧЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Згідно з широким розумінням, державна служба – це будь-яка діяльність (служба або робота) працівників, зайнятих у державних установах, закладах, організаціях, на державних підприємствах. Закон «Про державну службу» регулює суспільні відносини, що виникають у широкому та розгалуженому державному секторі. Основними критеріями правового забезпечення соціального захисту державних службовців є фінансування за рахунок державних коштів та корисність цього з точки зору загальнодержавних інтересів. На державній службі можуть перебувати як громадяни України, так і інші особи. За таким підходом державними службовцями пропонується вважати, крім власне державних службовців, також працівників сфери освіти, науки, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення, керівників державних підприємств та їх заступників.

Прихильники розширеного тлумачення державної служби посилаються на Концепцію адміністративної реформи в Україні, в розділі III якої зазначено: «У перспективі постає питання обов'язкової розробки такої концепції державної служби, яка б охоплювала установи й організації всього державного сектора, що фінансується з державного бюджету» [1]. Проте при цьому не враховується, що запровадження такого підходу призводить до різкого збільшення числа держслужбовців за рахунок осіб, які не здійснюють і за функціональними повноваженнями не повинні професійно здійснювати управлінські функції. Згідно з вузьким розумінням, державна служба – це діяльність, але не будь-яка, а лише у сфері державного управління, що здійснюється тільки службовцями органів державної влади, які обіймають посади державної служби. Тобто Закон має регулювати суспільні відносини, що виникають у зв'язку з практичним здійсненням державними органами, їх апаратами та службовцями завдань і функцій української держави, а також щодо створення правових, організаційних, економічних, соціальних, етичних умов реалізації громадянами України конституційного права рівного доступу до державної служби.

Така служба як професійний вид суспільно корисної діяльності передбачає практичне здійснення завдань та функцій держави в державних органах та їх апаратах (держслужбовці органів законодавчої, виконавчої та судової влади) та її фінансування за рахунок державних коштів.

Метою дослідження є особливості соціального захисту державних службовців, що визначають напрямки для розвитку юридичних норм, якими регулюються однойменні відносини соціального захисту.

Професійний соціальний захист полягає у спрямуванні політики держави на захист відповідної категорії осіб, зважаючи на її інтереси та пріоритети розвитку. Держава з позицій доцільності та ефективності надає підвищені, додаткові до системи загального соціального захисту громадян України заходи професійного соціального захисту.

Важливим є визначення кола осіб, що є правоможними суб'єктами професійного соціального захисту державних службовців. До них належать особи, які проходять службу в органах державної влади та інших державних органах, володіють при цьому державно-владними повноваженнями та виконують необхідні для функціонування держави повноваження.

Система соціального захисту державних службовців є єдиною для всіх осіб, які набули такого статусу, незалежно від організаційно-правового рівня органу, де здійснюються їхні повноваження, та обсягу і характеру компетенції на конкретній посаді. Недоліком при цьому є відсутність єдиного законодавчо-регламентованого переліку посад, перебування на яких надає цей статус та можливість визнавати державними службовцями відповідних осіб.

Професійний соціальний захист – це встановлені державою приписи, що спрямовані на забезпечення додаткових та підвищених гарантій працівників пов'язаних із здійсненням трудової діяльності та осіб, які з огляду на природні та професійні ризики припинили виконання такої діяльності.

Термін «професійний соціальний захист» більш повно відображає сутність тих видів забезпечення, що надаються державним службовцям, ніж «спеціальний», що ним традиційно послуговуються науковці, що досліджують відповідну проблематику [2]. Основні завдання соціального захисту державних службовців полягають: у збалансуванні законодавчо встановлених обмежень їхніх трудових прав додатковими заходами матеріального забезпечення; стимулюванні бажання таких осіб здійснювати важливу для держави трудову діяльність; компенсуванні втрачених засобів до існування при виникненні обставин, передбачених законодавством; забезпеченні стабільності кадрів у державній службі.

Закон України «Про державну службу» необхідно доповнити новим розділом «Професійний соціальний захист державних службовців», де закріпити єдині принципи та критерії соціального захисту цієї категорії осіб, а також види такого захисту, умови й обсяг їх надання, процедуру забезпечення, соціальні та правові гарантії. Принцип адресності професійного соціального захисту державних службовців, що лежить в основі такого захисту передбачає єдність та диференціацію обсягу їхніх прав як під час виконання обов'язків державної служби, так і в разі її припинення.

Об'єктивними обставинами, які зумовлюють підвищений рівень соціального захисту державних службовців є: зміст їхньої трудової діяльності, яка характеризується важливістю завдань, які вони вирішують щодо управління державою, а також підвищеним нервово-емоційним навантаженням; особливості правового статусу цієї категорії осіб, які відображені у законодавчо встановлених обмеженнях проходження державної служби, покликаних не допустити конфлікту приватних інтересів державних службовців та публічних інтересів суспільства.

Правовий статус державних службовців у сфері соціального захисту є похідним від загального та зумовлений особливостями їхнього правового та адміністративного правового статусу.

Виходячи з аналізу прав та обов'язків за посадами державної служби, можна стверджувати, що здійснювати державні повноваження можуть не всі службовці державних органів. Вважаємо, що не можна ототожнювати терміни «державна служба» та «служба в державному органі», оскільки службу в органах державної влади проходять одночасно службовці державного органу, які: а) здійснюють трудову діяльність (працівники); б) здійснюють державно-службову діяльність (службовці). Також не можна ототожнювати «державні органи» (в яких проходять службу переважно держслужбовці) та «державні підприємства, установи, заклади, організації» (в яких працюють працівники, а не держслужбовці).

В Україні робота державного службовця дійсно є професією, поряд з такими професіями, як робота лікаря, вчителя, податківця, дипломата тощо. Вважаємо, що основним змістом

професії «державний службовець» є практичне та повсякденне здійснення «державного адміністрування».

З огляду на негативну практику, що подекуди існує у сфері преміювання державних службовців, пропонується внести до положення про преміювання норму, за якою керівник державного органу мав би здійснювати преміювання підлеглих лише у разі наявності коштів, достатніх для встановлення премій усім державним службовцям, які мають на це право у відповідному преміальному періоді.

В Україні серед загального числа державних службовців виділяють окрему групу – посадові особи державної служби. Вони обіймають такі посади державної служби, на які за обсягом повноважень покладено обов'язок виконання частини завдань і функцій держави. Зокрема, це – посади керівників державних органів та їх заступників, керівників апаратів державних органів та їх заступників, а також інші посади державних службовців, на які законами або іншими нормативно-правовими актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих, експертно-аналітичних, консультативно-дорадчих та контрольних функцій (частина друга ст. 2 чинного Закону). В Україні ще не створено єдиного державного реєстру посад державної служби. Тому на часі запровадження такого реєстру.

Окремі положення законодавства про соціальний захист державних службовців носять декларативний характер, позбавлені конкретних гарантій та не передбачають відповідальності за їхнє невиконання. Зокрема, слід звернути увагу на відсутність єдиної концепції розвитку державної системи соціального захисту державних службовців. Як і багато авторів, ми схильні вважати, що з огляду на значення виконуваних державними службовцям трудових функцій, держава повинна посилити гарантії їхньої соціальної захищеності.

Державній службі України, яка забезпечує законність політичних рішень, цілісність держави як інституту, належить особлива роль у побудові сучасної правової держави європейського типу, утвердженні демократичної моделі державного управління. Тому проблема створення ефективної системи державної служби набирає сьогодні особливої ваги.

Список бібліографічних посилань

1. Реформа державної служби. Адміністративна реформа: досвід Польщі для України / Фонд «Центр. Суспільство» (Проект «Суспільство відкритих реформ»). Київ, 2015. С. 17–18.

2. Государственная служба в зарубежных странах. Киев : ЦУЛ, 2014. 166 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 332.021

Зоя Дмитрівна КАЛІНІЧЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Марина Дмитрівна КІЛЬДЯНКІНА,

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВХОДЖЕННЯ В ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ВІТЧИЗНЯНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

На сьогоднішній день глобальні ланцюги доданої вартості стали ключовими елементами в світовій економіці, які наглядно демонструють тенденції глобалізації. Враховуючи те, що глобальні ланцюги мають великий вплив не тільки на окремі компанії, а й на країни в цілому, актуальним стає проаналізувати їх вплив на вітчизняну економіку та процеси її глобалізації.

Концепцію глобальних ланцюгів вартості (GVC, global value chain) ще в 1970-х роках почав розвивати Майкл Портер [1]. Пізніше в 2000-х роках вона трансформувалася в концепцію глобальних ланцюгів доданої вартості (GVCs, global value-added chains). Вклад в дослідження глобальних ланцюгів доданої вартості найбільше внесли Гаррі Джереффі та Рафаель Каплинські [2]. Вчені досліджують теоретичні та практичні інструменти для

аналізу глобальних ланцюгів доданої вартості та управління ними. В порівнянні з галузевим аналізом підхід з точки зору ланцюгів доданої вартості дозволяє досліджувати аспекти взаємодії між компаніями, їх конкурентоспроможність в межах ланцюга, визначити обмеження для входу в ланцюг та розробити рекомендації в сфері управління економікою.

Метою дослідження є дослідження впливу глобальних ланцюгів доданої вартості на українську економіку.

Завдання дослідження – це аналіз перспективності входження в глобальні ланцюги доданої вартості вітчизняними підприємствами.

Ланцюг створення доданої вартості включає всі бізнес-процеси, які повинні бути виконані від моменту отримання замовлення від споживача до постачання кінцевого продукту. Ланцюг створення доданої вартості функціонує не тільки в межах однієї компанії, а й поєднує десятки й сотні різних компаній в одну формалізовану структуру. Такий ланцюг є глобальним.

За даними Конференції ООН по торгівлі та розвитку (UNCTAD) в 2016 році повідомлялось, що 80 % доданої вартості у світі створюється у виробничих та торгових ланцюгах, які контролюються корпораціями. Від об'єму замовлень, розміщених ТНК в тій чи іншій країні, залежить швидкість розвитку економіки, об'єми зовнішньої торгівлі та місце в світовому розподілі праці [3]. Тому для країн важливо брати участь в глобальних ланцюгах створення доданої вартості.

Слід зазначити відмінність між ланцюгами, створеними виробниками та посередниками (частіше рітейлерами) [3]. Глобальні ланцюги, що створені виробниками, зазвичай, представлені в наукоємних та капіталоемних галузях, таких як, електронна, автомобільна, фармацевтична та інші. В цих ланцюгах виробник інвестує кошти в НДДКР (R&D), керує процесом дослідження та проектування і контролює ту частину виробництва, де створюється найбільша цінність або інноваційна складова. На противагу, глобальні ланцюги, які створені посередниками (власниками бренду) характеризуються створенням цінності в площині маркетингу, а виробництво віддається на аутсорсинг. Такі ланцюги притаманні для галузей легкої промисловості.

В цілому концепція глобальних ланцюгів доданої вартості базується на:

1. Об'єднанні різних підприємств з різних країн в скоординовану мережу, де всі стадії, починаючи від маркетингу, виробництва, дистрибуції до сервісного обслуговування, побудовані в рамках ланцюга доданої вартості.

2. Діяльності глобальних корпорацій, як економічних суб'єктів, що створюють та координують активність в ланцюзі: виробничу мережу, дистрибуцію і центр досліджень та розробок.

3. Спеціалізації фірм та країн на процесах і функціях бізнесу, на виробництві певних товарів.

Розвиток ланцюгів доданої вартості має безпосередній вплив на міжнародний розподіл праці та на торгівлю товарами і послугами. Кінцевий продукт може включати в себе декілька доданих вартостей, створених та добавлених в різних країнах, різними компаніями. При цьому послуги теж можуть бути надані різними компаніями в рамках ланцюга доданої вартості.

Зазначимо, що на першому етапі спеціалізація компаній чи країн на певних ланках виробничого процесу в рамках глобального ланцюга доданої вартості дає їм доступ до технологій і можливість розвивати власну галузь.

Для того щоб вітчизняні компанії могли включитися в ланцюги доданої вартості необхідно провести спрощення торгових процедур, включаючи митні, та покращення логістики. Узагальнюючи, виділимо наступні причини для входу в глобальні ланцюги доданої вартості для українського бізнесу:

доступ до глобальних ринків та розширення збуту; модернізація технологій та якісні і кількісні зміни в людському капіталі за рахунок освоєння нових компетенцій; залучення прямих іноземних інвестицій.

Як показує практика країн, які стрімко увійшли в глобальні ланцюги доданої вартості, за підтримки держави (створення галузевих та регіональних кластерів, укладення договорів

з зонами вільної торгівлі, підтримка наукоємних галузей тощо) локальні компанії мають можливість отримувати вигоди від інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості. Отже, без державної підтримки вітчизняні компанії і надалі будуть слабо інтегрованими в глобальні ланцюги доданої вартості.

Як модель, ланцюг доданої вартості описує послідовні операційні чи функціональні дії і процес руху продукту від постачальника до споживача через стадії, які додають цьому продукту вартість. Кожна ланка ланцюга може бути окремим підприємством. Тобто не завжди присутня вертикальна інтеграція в межах однієї корпорації. Виходячи з даної моделі, частини ланцюга не конкурують між собою, а тісно співпрацюють для досягнення загальної цілі. В результаті аналізу ланцюга доданої вартості можна виявити ключові процеси де варто підвищити ефективність.

Навіть якщо вітчизняні підприємства будуть входити в глобальні ланцюги вартості на низькому рівні ланцюга (там де мала додана вартість, але є доступ до технологій), це краще, ніж уникати такого співробітництва. Адже це дає старт до технологій, інвестицій та стандартизації і можливість переходу на вищий рівень в глобальних ланцюгах.

Наразі Україна включена в глобальні ланцюги як постачальник сировини. Цю ситуацію необхідно змінювати. Зазначимо, що саме інформаційні технології включають в себе і людський капітал, і науку, і інновації – ті фактори, які на сьогодні є ключовими та основою для подальшого розвитку інших галузей. Тим більше, що падіння цін на сировину та збільшення конкуренції на інвестиції в світі зумовлює зменшення доходу від експорту.

Зауважимо, що світовий ринок прямих інвестицій дуже монополізований. Лише 20 країн світу отримують близько 80 % усіх інвестицій [3]. Ось чому держава повинна реалізувати економічні та політичні заходи (розвиток інфраструктури, науки, освіти, інституціональні зміни, доступ капіталу на вітчизняні ринки та інші) для входження в глобальні ланцюги вартості саме зі сторони технологічних, наукоємних та інноваційних галузей. В Україні необхідно створити певні економічні та інфраструктурні умови. Держава повинна підтримувати інноваційні сектори економіки. Додана вартість буде створюватися на межі між ІТ та традиційними галузями економіки.

Отже, щоб стимулювати розвиток ІТ-галузі, необхідно:

- розвивати інфраструктуру (ІТ, транспортну, логістичну);
- створювати середовище з низькими ризиками та накладними затратами для інвесторів;
- інвестувати в освіту та науку, створювати умови поповнення кадрового потенціалу в ІТ-галузі;
- укладати угоди з країнами чи регіонами з метою полегшення процесу інтеграції компаній.

Сучасні глобальні тенденції тісно пов'язані з глобальними ланцюгами доданої вартості. Їх зростання не тільки змінило характер світової економіки, а й здійснило вплив на деякі країни. Враховуючи те, що Україна має високий експортний потенціал не тільки за рахунок сировинних галузей, необхідно створити всі умови для розвитку інноваційного сектору економіки.

Вимога до інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості є необхідною умовою для подальшого розвитку країни. Також пріоритетом економічної модернізації країни повинно стати використання інформаційних технологій для розвитку інших галузей економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Портер М. Конкуренція / пер. с англ. М. : Вільямс, 2005. 608 с.
2. Джереффи Г. Международное хозяйство и экономическое развитие. *Экономическая социология*. 2004. Т. 5, № 5. URL: https://ecsoc.hse.ru/data/2011/12/08/1208204956/ecsoc_t5_n5.pdf#page35 (дата звернення: 26.10.2018).
3. Гайдуцький А. Не за крихти. Україні потрібна якісно нова стратегія залучення іноземного капіталу. *Дзеркало тижня. Україна*. 2016. URL: <https://dt.ua/finances/ne-za-krihti-ukrayini-potribna-yakisno-nova-strategiya-zaluchennya-inozemnogo-kapitalu-.html> (дата звернення: 26.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 65.050.9

Людмила Леонідівна КАЛІНІЧЕНКО,

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри економіки

Харківського національного університету будівництва та архітектури

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Забезпечення економічної безпеки підприємства тісно пов'язане з усуненням загроз та кризових явищ.

Кадрова безпека є однією зі складових економічної безпеки (разом з іншими – фінансовою, силовою, інформаційною, техніко-технологічною, правовою, екологічною). Її іноді називають ще «інтелектуальною».

Під кадровою безпекою пропонуємо розуміти такий стан індивідуумів, колективу підприємства, його людського потенціалу та системи управління персоналом, при якому забезпечується ефективне використання економічного потенціалу та розвиток підприємства.

Управління кадровою безпекою пов'язане з нейтралізацією ризиків, попередженням виникнення загроз та кризових явищ, а також у забезпеченні ефективності управління персоналом за рахунок формування в персоналі властивостей, характеристик, що створюють умови захищеності інтересів, власників та самого персоналу від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Щоб розкрити зміст управління кадровою безпекою слід розглянути його основні складові, до яких відносяться: мета, принципи, завдання, інструменти, механізми їх реалізації.

Мета кадрової безпеки на підприємствах полягає у створенні умов для формування конкурентоспроможного колективу та в попередженні й нейтралізації кадрових ризиків.

Мета повинна бути конкретизована в задачах. Задачі кадрової безпеки визначаються, по-перше, залежно від рівнів управління організацією, по-друге, залежно від типів загроз, і, по-третє, залежно від груп ризику.

При формуванні задач важливо врахувати, що кадрова безпека є комбінацією складових, пов'язаних між собою складними й часто завуальованими зв'язками.

Залежно від рівнів управління організацією задачі кадрової безпеки пов'язані з тим фактом, що у складі корпоративної безпеки кадрова безпека реалізується спочатку на рівні стратегії, а потім конкретизується в програмах і методиках. На стратегічному рівні визначається кадрова політика компанії, відбувається її ув'язка із загальною тенденцією розвитку підприємства, визначаються основні напрями роботи служби управління кадрами. Задача на цьому етапі – визначення проблем підприємства, визначення напрямків їх вирішення, розробка певних правил і норм, обов'язкових для всієї організації, що сприяють забезпеченню кадрової безпеки.

Відповідно до сформульованої стратегічної мети служба управління персоналом формує певні вимоги до якісного складу кадрів і внутрішнього середовища підприємства.

На оперативному рівні управління кадровою безпекою відбувається через оформлення принципів стратегії компанії в нормативні документи для служби управління персоналом. У них даються чіткі вказівки щодо питань кадрової безпеки. Саме відповідно до цих інструкцій здійснюються заходи щодо її забезпечення.

Підлеглий стратегічній меті оперативний рівень дає співробітнику відповідь на питання, що йому потрібно робити в цьому плані, розкриває теоретичний шлях в практичних рекомендаціях. Для інших співробітників підприємства, безпосередньо не пов'язаних із здійсненням кадрової безпеки, цей рівень також пов'язаний з посадовими інструкціями, інструкціями з техніки безпеки, обов'язковими нормами та правилами, метою яких, у тому числі, є забезпечення кадрової безпеки.

Практична реалізація ідей і документів верхніх рівнів управління відбувається на тактичному рівні. Співробітник служби управління персоналом реалізує свої уміння й

навики відповідно до нормативних актів підприємства, у дусі стратегії підприємства в конкретних умовах здійснення кадрової безпеки. Тактичний рівень дає відповідь на питання, як здійснити те, що визначено на вищих рівнях. Задача кожного співробітника полягає в застосуванні своїх здібностей на благо підприємству.

Резюмуючи вищесказане, виділимо основні загальні задачі кадрової безпеки підприємств:

- участь у формуванні кадрової стратегії підприємства, процесах планування людських ресурсів, інформаційній, фінансовій політиці, розвитку й оцінці персоналу;
- формування вимог до співробітників підприємства щодо безпеки;
- складання відповідної нормативної документації для співробітників служби управління кадрами;
- складання нормативної документації для інших співробітників підприємства на користь дотримання кадрової безпеки;
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи зі співробітниками підприємства;
- виявлення, попередження і припинення небажаних дій з боку співробітників підприємства, що можуть спричинити завдання шкоди його інтересам;
- проведення заходів, направлених на недопущення осіб до заняття посадових позицій, зловживаючи якими, вони можуть завдати своїми діями шкоди підприємству;
- моніторинг, направлений на забезпечення кадрової безпеки.

Отже, представленні положення дозволяють сформулювати концептуальні основи управління кадровою безпекою на підприємствах.

Одержано 21.09.2018

УДК 330.3:338.4:658

Людмила Леонідівна КАЛІНІЧЕНКО,

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри економіки

Харківського національного університету будівництва та архітектури;

Катерина Валеріївна ШИП,

студентка Харківського національного університету будівництва та архітектури

ЗАХОДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягнення максимальної стабільності функціонування, а також створення основи і перспектив зростання для виконання мети бізнесу, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників (негативних дій, чинників ризику) загроз.

Економічна безпека підприємства передбачає стійкий розвиток (тобто збалансований і безупинний), що досягається за допомогою використання всіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).

Система економічної безпеки підприємства складається з комплексу заходів:

- фінансова безпека – питання фінансово-економічної діяльності підприємства, платоспроможності та інші «грошові питання»;
- силова безпека – це режим фізичної охорони об'єкта, особиста охорона керівництва, протидія криміналу, взаємодія з правоохоронними та іншими державними органами;
- інформаційна безпека – захист власної інформації. При необхідності інформаційно-аналітична робота, розвідка;
- техніко-технологічна безпека – формування технічної бази й устаткування, технологій і бізнес-процесів, які посилюють конкурентоспроможність підприємства на ринку;
- правова безпека – юридичне забезпечення діяльності підприємства: відносини з державою, партнерами, конкурентами, постачальниками;

– соціальна безпека – має на меті як розвиток та реалізацію інтересів підприємства, так і задоволення матеріальних та нематеріальних потреб працівників;

– екологічна безпека – це стан функціонування підприємства, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я населення;

– кадрова безпека – це люди, яким працедавець довіряє свої активи, ресурси й делегує повноваження для виконання всіх вище вказаних заходів.

Забезпечення економічної безпеки підприємства тісно пов'язане з усуненням погроз та кризових явищ. Фактори, які можуть призвести до економічної кризи на підприємстві, поділяють на зовнішні, які не залежать від діяльності підприємства, та внутрішні, що залежать від організації роботи самого підприємства.

Зовнішні фактори, що можуть вплинути на виникнення кризи, мають більшою мірою стратегічний характер. Вони зумовлюють економічну кризу підприємства при неправильному або несвоєчасному реагуванні на них, тобто за недосконалому функціонування системи своєчасного попередження та реагування з недопущення кризи

Внутрішні фактори, як правило, взаємопов'язані і в своїй сукупності негативно впливають на кризовий стан підприємства. Вони призводять до виникнення збитків у діяльності підприємства, неплатоспроможності, незадовільної організації роботи з ринком, втрати конкурентоспроможності

Основні зовнішні і внутрішні фактори економічної кризи на підприємстві та кроки на шляху зміцнення економічної безпеки відобразимо в таблиці 1:

Зовнішні фактори економічної кризи на підприємстві	Внутрішні фактори економічної кризи на підприємстві
<ul style="list-style-type: none"> • спад кон'юнктури в економіці в цілому; • зменшення рівня доходів у населення; • політична нестабільність і спрямованість політики держави, що позначається на рівні інфляції; • нестабільність господарського та податкового законодавства; • нестабільність фінансового та валютного ринків; • розвиток науки і техніки, його вплив на процеси виробництва товарів та їх конкурентоспроможність; • кризові явища в окремій галузі; • сезонні коливання; • посилення монополізму на ринку; • дискримінація підприємства органами влади та управління; • можливі конфлікти між засновниками підприємства (власниками). 	<ul style="list-style-type: none"> • низька організація служби менеджменту; • організаційна структура виробництва, яка не відповідає вимогам часу; • недостатній рівень кваліфікації персоналу; • недоліки в організації виробничої сфери; • прорахунки у використанні ресурсного потенціалу; • недостатній рівень маркетингу та втрата ринків збуту продукції; • прорахунки в інвестиційній політиці; • незадовільно поставлена робота з винахідництва (інновації) та раціоналізаторства; • непередбачений дефіцит у фінансуванні; • недостатній оперативний контроль за діяльністю і процесом виробництва.

Кроки на шляху зміцнення економічної безпеки та уникнення економічної кризи українських підприємств

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості і незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності і досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу підприємства; збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження;
- активна участь у міжнародних виставках, семінарах та впровадження передового світового досвіду;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної і ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу і його інтелектуального потенціалу;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- правова захищеність всіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформації, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу і майна, а також комерційних інтересів.

Отже, підприємства мають зміцнювати економічну безпеку та пристосуватись до змін зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають можливі кризові явища, що є гарантією виживання й розвитку виробництва.

Список бібліографічних посилань

1. Череп А. В., Лубенець І. О. Концептуальні засади економічної безпеки підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1 (5). С. 63–66.
2. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. С. 432.
3. Донець Л. І., Ващенко Н. В. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2008. С. 248.

Одержано 28.09.2018

УДК 347.775

Євген Володимирович КОВАЛЬОВ,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та фінансів факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ СВІТОВОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

В останні декілька років в глобалізованому економічному просторі відбуваються суттєві зміни. Це відмічають численні вчені. Так, В. М. Геєць звертає увагу на те, що на глобальному рівні загострились економічні, екологічні та соціальні суперечності, в результаті навіть почала слабшати впевненість у майбутньому через загрози існуванню всього людства. Не останню роль у цьому відіграли довготривалий спад у західних розвинутих країнах динаміки економічного зростання. Нині прихід до влади нового президента США та оголошена ним стратегія розвитку для Америки багато в чому означають початок нового повороту у світовій, перш за все економічній політиці з наслідками, які можуть у разі її успішної реалізації істотно змінити стан справ насамперед на світових ринках. Це веде до того, що більшість країн орієнтуються на перегляд своєї економічної політики, оскільки транснаціональні корпорації діють, перш за все, у власних інтересах (при цьому всупереч розвинутих країнам), отже, слід очікувати ще більшого загострення проблем. З урахуванням цього уряд США почав змінювати свої підходи в економічній політиці. Відповідні зміни відбуваються і в ЄС, особливо після виходу з нього Великобританії. У цілому нині вважається, що зміни у підходах в економічній політиці США, Великобританії, окремих країн ЄС – це спроба послідовного відходу від ідеології

неолібералізму та економічного космополітизму і відповідного переходу до політики протекціонізму, яка ґрунтується на засадах реалізації національних економічних інтересів [1].

Світ вступає у період зміни ще діючого економічного лідера – США на майбутнього, швидко зростаючого лідера – Китай. В. М. Тарасевич відмічає, що справжнім шоком для господарів сучасної глобальної економіки став безпрецедентний прорив економіки Китаю на позиції другої у світі (за деякими оцінками, за паритетом купівельної спроможності юаня – вже першої) і головної світової промислової фабрики. Її вплив на економіку США став настільки істотним, що дуже обмежив поле їх військово-політичного маневру з метою «провчити» конкурента. Проте найближчими роками протистояння між гегемоном і претендентом на роль такого може відчутно загостритися [2].

Таким чином, очевидно, що конкуренція у глобалізованому економічному просторі загострюється. Колишні безумовні лідери: США, ЄС, Великобританія поступово втрачають конкурентні позиції, а для того, щоб не допустити зниження рівня економічної безпеки своїх держав, посилюють політику економічного протекціонізму і захисту національних інтересів. На нашу думку, цілком зрозуміла і правильна позиція. Очевидно, що колишнього глобалізованого вільного ринку вже не існує. Ринкові умови будуть визначатися двосторонніми міждержавними угодами, а для країн, що розвиваються, це значно погіршує ситуацію. На жаль, Україна за роки незалежності та к і не спромоглася використати переваги глобалізації, вільного ринку і належності до СОТ на свою користь для швидкого економічного збагачення, зміцнення і стрімкого розвитку. В нових умовах економічного протекціонізму розвинутих країн зробити це буде значно важче.

Але, на сучасному етапі для економічної безпеки України актуальні не тільки зовнішні, але і внутрішні виклики. Знижується економічний потенціал України. ВВП на душу населення, за інформацією МВФ, у 2015 р. становив 7987 дол., що зумовило 113-е місце України серед 187 країн світу. Це дуже низький рівень ВВП на душу населення, який, до того ж, є в рази меншим, ніж у Білорусі (17715 дол.), Казахстані (25912 дол.), Росії (25965 дол.) [3]. Серед широких верств населення поширюється бідність, наростає різниця у доходах між багатими та бідними. Сьогодні частка домогосподарств, які відносять себе до бідного населення, становить 72,3 %, тобто 3/4 суспільства. За оцінками експертів, масштаби нерівності у нашій країні вражають. Різниця в оплаті праці 1 % найбільш забезпечених і 50 % найменш забезпечених працівників в Україні є фантастично високою і сягає 43,3 рази. В Європі цей показник становить 11,7, а у США – 24 [4]. Це реальна економічна основа соціальних конфліктів та можливих революційних потрясінь. Складність економічного становища закономірно загострює демографічну кризу. Станом на 1 грудня 2017 р. чисельність наявного населення в Україні становила 42403 тис. осіб – на 9,542 млн менше, ніж 26 років тому [5], і, за прогнозами ООН, у 2020 р. зменшиться до 40 млн, а в 2050 – до 25 млн чол. [6]. Соціально-економічні показники сучасної України визначають граничні умови економічної безпеки держави, коли країна може без вороття загубити свій шанс увійти до кола розвинутих держав світу.

Вважаємо, що головною метою діяльності держави у напрямку зміцнення економічної безпеки повинно стати швидке економічне збагачення України, її територій, громад, підприємств і, найголовніше – людей. У бідній країні завжди буде процвітати корупція. Бідна країна не зможе захистити себе, забезпечити свободу і незалежність, достойні умови життя і розвиток народу. Така країна не буде привабливою для інвестицій і проживання. Для успішного досягнення мети швидкого збагачення, необхідні комплексні креативні дії з управління економікою. На наш погляд комплекс таких дій має наукову і практичну новизну і повинен включати наступні заходи.

По-перше, необхідно вирішити, за рахунок яких ринків – внутрішнього або зовнішніх доцільно проводити збагачення країни. У цей час внутрішній ринок України дуже нестабільний, послаблений, з низькою ємністю і купівельною спроможністю покупців, високим рівнем інфляції. Стабілізації і розвитку внутрішнього ринку увагу, безумовно, треба приділяти, але якщо очікувати збагачення країни за його рахунок, то це може розтягнутися на довгі десятиріччя. Безумовні переваги у цьому мають зовнішні ринки, особливо розвинутих країн з твердою валютою – ЄС, США, Китаю. Це ринки з дуже високою ємністю, купівельною спроможністю покупців, низькою інфляцією. Але ці ринки стабілізовані і поділені постачальниками товарів, їх ємність вже повністю врівноважена товарною

пропозицією виробників. Якщо Україна зможе стати рівноправним учасником цих ринків, її економічне збагачення до рівня заможних країн світу стане реальністю.

По-друге, треба визначити організаційні форми товаровиробників, які на благо України успішно будуть діяти на внутрішньому і, особливо, зовнішніх ринках. В сучасних умовах слабкого внутрішнього ринку, його основними суб'єктами стають малі і середні підприємства. Вони сприяють трудовій зайнятості населення, реалізації творчих можливостей людей, зниженню рівня безробіття, доланню бідності, формуванню середнього класу. Малі і середні підприємства внаслідок обмеженості ресурсів частіше використовують стандартні технології, швидко пристосовуються до змін в умовах господарської діяльності і забезпечують раціональне переміщення капіталу із однієї господарської сфери в іншу. Але історичний досвід розвинутих країн свідчить про те, що визначальна роль у формуванні економічного потенціалу країни, підтриманні її економічної безпеки, розвитку експорту товарів на світові ринки належить великим підприємствам в організаційній формі міжнародних корпорацій. Внаслідок високої виробничої потужності вони можуть працювати з дуже великими обсягами унікальної продукції, зберігати та розвивати високі технології, концентрувати групи висококваліфікованого персоналу, створювати умови для високоефективної праці, успішно конкурувати на світових ринках з фірмами інших країн.

І по-третє, Україна має запропонувати ринкам розвинутих країн товари, до яких покупці вже звикли, якість яких відповідає діючим стандартам і які виготовлені за сучасними технологіями. При цьому, можна погодитися з висновком академіка РАН В. Полтеровича, що «на початкових етапах не варто робити ставку на «технологічні прориви», для цього у нас немає ні коштів, ні відповідної інфраструктури; варто ефективно запозичувати західні технології, і притому не обов'язково одразу найпередовіші» [7]. Україні необхідно швидше попроситись з ілюзіями самостійного технологічного «прориву» у постіндустріальне майбутнє. Доцільно ефективно використовувати досвід країн, які успішно пройшли важкий шлях економічного збагачення. Це позбавить нас від зайвих помилок і витрат.

Список бібліографічних посилань

1. Геєць В. М. Чому знову настав час починати спочатку? *Економіка України*. 2017. № 5–6. С. 32–33.
2. Тарасевич В. М. Чверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально-економічних реформ. *Економіка України*. 2017. № 8. С. 18.
3. Список країн за рівнем ВВП на душу населення // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_ВВП_\(номінал\)_на_душу_населення](https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_ВВП_(номінал)_на_душу_населення) (дата звернення: 14.10.2018).
4. Как преодолеть раскол между элитами и народом: путь снизу // Zn, ua : сайт / Дзеркало тижня. Україна. URL: <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/kak-preodolet-raskol-mezhdu-elitami-i-narodom-put-snizu-.html> (дата звернення: 14.10.2018).
5. Державна служба статистики України. Економіка України за 2017 рік. *Урядовий кур'єр*. 2018. 13 лют. (№ 30). С. 7.
6. Statistical Abstract of the United States. W., 2004–2005. P. 843.
7. Полтерович В. Стратегии модернизации: институты и коалиции. *Вопросы экономики*. 2008. № 4. С. 24.

Одержано 20.10.2018

УДК 339.178.3(09)

Карина Вікторівна КОЛОМІЄЦЬ,

аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИНИКНЕННЯ ФАКТОРИНГУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Навколо генези факторингу існують певні суперечки серед науковців, що присвячують свої дослідження історичним аспектам появи цього терміну. Одні вважають, що факторинг є новим інститутом, що бере свій початок в 30-х роках ХХ століття. Інші, знаходять певні

ознаки факторингових операцій ще в стародавньому Вавилоні – за часів царя Хаммурапі (1810–1750 рр. до н. е.). Зазначається, що «основи факторингу було закладено ще давніми жителями Месопотамії, які обмінювали свої рахунки до сплати на готівку» [1, с. 97].

Ряд дослідників вважають, що факторинг є однією з найбільш стародавніх форм торговельного кредитування й окремі з його ознак присутні ще в Римській Імперії, а в XV ст. факторинг з'явився у сучасному вигляді в Великобританії, яка проводила активну торгівлю з колоніями. Інші автори вважають, що факторинг почав розвиватися в Англії в XIV ст., що було безпосередньо пов'язаним із розвитком текстильної промисловості. Наступний етап його розвитку прийшовся на США, де наприкінці XIX ст. виникла велика кількість факторингових компаній. У Європі факторинг отримав розвиток починаючи з 50-х рр. XX ст.

Б. З. Гвоздев зазначає, що в західноєвропейських країнах факторингові операції стали здобутком практики лише з 60-х рр. XX ст., згодом вони стали популярними в Австралії, на Близькому Сході та в Південно-Східній Азії. Найбільшого розповсюдження факторинг набув у 80-ті рр., які характеризуються економічним підйомом в західних країнах. Кількість факторингових компаній зросла в 3,6 рази, при цьому в їх сукупному обігу в 2 рази зменшилась частка Америки і в 1,5 рази зросла частка Західної Європи. Сьогодні обсяг факторингових операцій (включаючи внутрішній і міжнародний факторинг) розподіляється наступним чином: Європа – 56 %, Америка – 30 %, країни Азії і Тихоокеанського узбережжя – 13 %, Африка – 1 % [2, с. 14–15].

Я. О. Чапчадзе вважає, що факторинг виник у XVI–XVII ст., коли текстильні фабриканти з півночі Англії мали представників на Східному узбережжі Північної Америки з метою реалізації своєї продукції, а також для підтримки відносин з клієнтами. На них покладався обов'язок контролювати масовий імпорт, продаж товарів, отримання платежів та переведення прибутків до Англії. Такі представники були подібними до звичайних оптовиків країни, але почали називатися «факторами». Дуже швидко вони зрозуміли, що більш прибутковим є управління бізнесом клієнтів в Америці, ніж просто отримання комісійних від продажу, і перейшли на інкасацію та надання послуг зі страхування кредиту. Зростаюче процвітання дозволило їм перейти до нової ери інкасування в американській торгівлі, яка пов'язана із пропозицією негайної сплати британським продавцям у момент експорту. Таким чином було здійснено повний факторинг [2, с. 37]. Л. М. Кожина відносить виникнення факторингу як форми фінансування також до США, але датує початок його розвитку XIX ст. [4, с. 7].

О. Пальчук вважає, що в сучасному вигляді факторингові послуги вперше були надані американським банком First National bank of Boston у 1947 р. Поступово інші американські банки почали здійснювати факторингові послуги, але до визнання цих операцій урядовим органом з контролю за грошовим обігом у 1963 р. законним видом діяльності, кількість таких банків була незначною [1, с. 9]. Білоруський науковець І. І. Іваш вважає, що сучасний (фінансовий) факторинг виник у США (1890 р.) та дістав подальшого розвитку в Західній Європі [5, с. 5].

Що стосується розвитку факторингу на теренах нашої країни, превалюючою є думка, що окремі факторингові операції з'явилися в господарському обігу в Радянському Союзі наприкінці 80-х рр. XX ст. Під факторингом у той час розумілася: угода лише з постачальником про відступлення факторинговому відділу банку права вимоги до платників за платіжними вимогами, не сплаченими у строк, тобто переуступка простроченої дебіторської заборгованості; угода одночасно з постачальником та платником про перевідступлення не сплачених у строк платіжних вимог факторинговому відділу; угода лише з платником про гарантування факторинговим відділом його платежів у випадку виникнення в нього тимчасових фінансових труднощів.

Зазвичай такий факторинг зводився до разового, нерегулярного переуступлення банку лише простроченої дебіторської заборгованості, або ж до надання платнику чогось подібного до платіжного кредиту. Ця практика не стосувалася таких важливих елементів факторингу, як страхування постачальника від ризику несвоечасної оплати платіжних вимог, кредитування в якості попередньої оплати вимог, а також ведення обліку відвантажених товарів і дебіторської заборгованості постачальника [3, с. 28–29]. Отже, в українській літературі висувається припущення, що відносини, подібні до факторингових,

з'явилися на теренах СРСР та України лише у 80-х рр. ХХ ст., а до того часу нічого подібного не існувало.

Але на наш погляд, в історії країн, які входили до складу Радянського Союзу, існувала система відносин, подібна до факторингових. Мова йде про систему матеріально-технічного постачання колишнього СРСР.

Отже, наявні підходи до визначення виникнення факторингу можна згрупувати наступним чином: прихильники першого підходу шукають витoki факторингу ще у стародавньому світі; другий підхід відносить місце виникнення факторингу до Англії (у ХІІІ, ХІV або ХVІ ст.), з подальшим розвитком у ХІХ ст. в США; третя група науковців вважає факторинг є американським продуктом ХХ ст.

Список бібліографічних посилань

1. Пальчук О. І. Факторинг на ринку фінансових послуг: : монографія. Київ, 2011. 164 с.
2. Гвоздев Б. З. Факторинг в системе управления организацией : дис. ... канд. экон. наук. М., 2000. 40 с.
3. Чапичадзе Я. А. Договор факторинга : дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 2000. 191 с.
4. Кожина Л. М. Снижение риска выполнения факторинговых операций : автореф. дис. ... канд. экон. наук. М., 2008. 27 с.
5. Иваш И. И. Факторинговые операции: сущность и особенности проведения в Республике Беларусь : метод. пособие. Минск : БГУ, 2005. 27 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 342.92+343.37

Марина Александровна КРАВЦОВА,

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры экономической безопасности
Академии МВД Республики Беларусь*

ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СФЕРЕ ОБОРОТА ПОДАКЦИЗНЫХ ТОВАРОВ КАК УГРОЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Экономические правонарушения – опасное явление. Являясь глобальной проблемой, они угрожают не только правам человека и верховенству закона, но и вызывают недоверие граждан к органам государственной власти, порождают социальное неравенство.

Сегодня проблемы охраны и укрепления здоровья нации, в частности противодействия злоупотреблению населением алкогольными напитками, табакокурению, находятся в сфере национальных интересов и контролируются тщательно и непрерывно на государственном уровне.

Незаконный оборот товаров вообще и подакцизных товаров в частности представляет серьезную угрозу экономической безопасности любого государства. Регулирование импорта алкогольной продукции вызвано не только экономическими интересами государства, но из-за специфики наступающих последствий у населения от употребления алкоголя необходимостью обеспечения социальной и демографической безопасности государства в целом. Употребление недоброкачественных алкогольных напитков (в том числе ввезенных) или использование алкогольной продукции, изготовленной на основе ввезенного сырья ненадлежащего качества, а также вовлечение в оборот фальсифицированных алкогольных напитков вызывают пагубное воздействие на здоровье нации.

Незаконный оборот подакцизных товаров и продукции наносит ущерб целой сфере социально-экономических отношений: производственных, торговых, инвестиционных, бюджетных, внешнеэкономических, социальных и экологических.

Несмотря на возросший в последние годы интерес юридической науки к проблеме обеспечения экономической безопасности, должного внимания вопросам противодействия нелегальному обороту подакцизных товаров и продукции ни в науке, ни на практике до настоящего времени не уделялось. В то же время, современные социально-экономические проблемы, а также их глобальность и широта ставят все новые и новые вопросы, требующие своего разрешения.

Самими розпространими правонарушеннями в даному напрямку є: правонарушення в сфері виробництва і обороту алкогольної, іншої спиртосодержащої продукції; правонарушення в сфері виробництва і обороту табачних виробів; правонарушення в сфері обороту нафтопродуктів.

Розвиток в Республіці Беларусь інформаційних мереж, систем і ресурсів національного сегмента глобальної комп'ютерної мережі Інтернет вплинуло на те, що громадяни і суб'єкти господарювання все активніше використовують інтернет-ресурси для цілей реалізації подакцизних товарів, чим ускладнюють роботу по виявленню і пресеченню правонарушень в даній області.

Правонарушення в сфері обороту подакцизних товарів совершаються головним чином при розсогласованні економічного механізму, там, де не спрацьовує нормальний економічний інтерес законних учасників суцільного виробництва, порушені виробничі пропорції, відсутній регульований ринок, правильно організовані облік і контроль. Це викликає необхідність спеціальної розробки, системно діючого, механізму профілактики економічних правонарушень.

Таким чином, незважаючи на ефективність застосовуваних в Республіці Беларусь заходів державного регулювання в сукупності з забезпеченням контролю за їх дотриманням, представляється необхідним подальше удосконалення застосовуваної практики. Крім того, видно необхідність удосконалення заходів державної відповідальності в частині збільшення штрафних санкцій за порушення законодавства в області подакцизних товарів.

Получено 31.10.2018

УДК 378.6:354.31

Тетяна Федорівна ЛАРІНА,

доктор економічних наук, доцент,

зав. кафедри агрологістики та організації транспортних перевезень

Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У СИСТЕМІ МВС ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року одним із основних викликів щодо економічної безпеки країни визначено економічну нестабільність та появу нових типів загроз, а також підвищення рівня злочинності, обумовлене чинниками складної соціально-економічної ситуації в державі. Актуалізується потреба у висококваліфікованих і компетентних фахівцях правоохоронних органів держави.

Метою представленої дослідження є обґрунтування необхідності розширення економічної підготовки працівників поліції як провідного фактору зміцнення економічної безпеки в Україні шляхом підсилення правоохоронної і захисної функції держави, забезпечення потреб суцільства в убезпеченні від економічних загроз.

Підготовка конкурентоспроможних фахівців-правоохоронців передбачає функціонування відповідної системи навчання у вищих навчальних закладах системи МВС, спрямованої на отримання курсантом сукупності систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних та інших компетентностей. Всі перелічені властивості мають системно і поетапно здобуватися при виконанні курсантом навчальних планів за обраною спеціальністю.

На сьогодні, система ведення досудового слідства побудована без урахування спеціалізації, тобто кожен слідчий може отримати справи щодо фіктивного банкрутства, ухилення від повернення валютної виручки в іноземній валюті, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, умисне порушення законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, доведення до банкрутства тощо. Виникає питання, чи можливе якісне їх розслідування без ґрунтовних знань щодо економічних відносин, явищ та процесів? На наш погляд, відповідь очевидна і

вона негативна. Таким чином вважаємо не обґрунтованим кроком, що не відповідає реаліям суспільного середовища, яке трансформується, виключення з програми підготовки слідчих в ХНУВС такої дисципліни, як «Судова бухгалтерія», яка являє собою стикову науку, є результатом поєднання теорії бухгалтерського обліку та юриспруденції. Її завданням є формування компетенції стосовно економічного, документального аналізу, вміння правильно і вчасно призначати ревізії, експертизи, аналізувати їх результати та використовувати економічну інформацію.

Планами розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України передбачено удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з організованою злочинністю, підвищення професіоналізму працівників органів системи МВС щодо використання форм і методів оперативно-розшукової діяльності тощо. Найближчим часом передбачено створення таких структурних одиниць як Управління стратегічних розробок і аналізу – УСРА (до кінця 2018 р.), Служба фінансових розслідувань – СФР (до кінця 2020 р.). Однією з функцій УСРА є боротьба з економічними злочинами, до функціональних обов'язків СФР належатиме виявлення, припинення, розкриття та досудове розслідування злочинів у економічній-фінансовій-податковій сферах, а також аналітична і профілактична робота. Дискутується необхідність і можливість впровадження в систему органів по боротьбі з економічними злочинами інституційної форми під назвою Національне бюро фінансової безпеки (НБФБ).

Представлена стратегія є ще одним викликом для вищих навчальних закладів системи МВС. На сьогодні фахівців-правоохоронців сучасної формації, які поєднують в собі економічні, юридичні знання та знання оперативно-розшукової діяльності готують лише в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ. Як результат є неминучий кадровий голод у вище зазначених підрозділах.

Аналіз спеціалізацій та навчальних планів по підготовці курсантів у ХНУВС дозволяє зробити висновок про те, що випускники не в змозі приступити до діяльності у сфері фінансово-економічної безпеки, без додаткового навчання. Економічні знання отримуються ними лише в курсі «Основ економічної теорії» з обсягом 2 кредити. При цьому, історія ХНУВС містить етап, коли тут готували фахівців за напрямками підготовки «Фінанси» і «Бухгалтерський облік та аудит» з ліцензійним набором 50 осіб.

В якості висновку відмітимо, що значення сфери освіти в системі МВС України стосовно вирішення стратегічних задач економічної безпеки важко переоцінити. Однак, воно тісно пов'язано з тактичними цілями розширення економічної складової підготовки курсантів. З метою забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями, що відповідають суспільним потребам, ми пропонуємо наступні заходи:

- 1) повернення курсу «Судової бухгалтерії» до навчальних планів підготовки бакалаврів за спеціальністю «Право»;
- 2) початок підготовки на базі факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ курсантів за спеціалізацією «Управління фінансово-економічною безпекою» в рамках спеціальності «Право».

Одержано 17.09.2018

УДК 330.342.22

Олена Юріївна ЛІНЬКОВА,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту та оподаткування

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Економічний розвиток в Україні – це запорука реалізації завдань безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вченим Петрашко С. Я. детально вивчена національна практика боротьби з корупцією [1, с. 145]. Причини та наслідки корупції систематизує Невмержицький Є. В. [2, с. 293]. В. О. Мандибура та О. Г. Бондарчук систематизують механізми подолання корупції [3, с. 400; 4, с. 378]. Дослідженням правових

проблем протидії корупції в Україні займаються: Г. В. Кохан, В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева, О. В. Клок, В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова, З. М. Борисенко [5, с. 204; 6, с. 136; 7, с. 20]. Нагорний Є. В. систематизує вітчизняну практику становлення інституту громадянства [8, с. 92]. Поряд з вивченими питаннями недостатньо розкритою залишається практика сприяння економічному розвитку. Мета дослідження – розробити механізм економічного розвитку.

За визначенням Енциклопедії сучасної України, економічний розвиток – це закономірні якісні зміни економічної системи суспільства в довготерміновому періоді, що відбуваються під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів [9]. Економічний розвиток характеризується зміною ринкової і виробничої кон'юнктури за тривалий період часу, під впливом інвестиційних, інноваційних й технологічних чинників. Рушійна сила економічного розвитку – матеріальні й духовні інтереси людини, які розвиваються під впливом потреб.

Основними сигналізаторами економічного розвитку є: якість життя та рівень розвитку людей. Економічний розвиток аналізують за рівнем валового національного доходу на душу населення. За останні роки в Україні спостерігається незначне зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення: 2014 – 35834 грн (населення: 43722 тис); 2015 – 46210,2 грн (42836 тис); 2016 – 55853,5 грн (42668 тис); 2017 – (42300 тис) [10]. Поряд з аналізом національного ВВП актуальним постає питання нерівномірності розподілу доходів та наслідків цього: посилення проблем бідності (2017 – 12 % населення); зростання соціальних виплат і субсидій у бюджеті та їх неефективність (отримання пільг заможним населенням, незацікавленість розпорядників бюджетних коштів); скорочення середнього класу (рівень доходу дозволяє: задовольняти базові потреби людини; розвиватися; мати високий рівень кваліфікації). Наприклад, в США 28 % населення – середній клас, в Україні – менше 5 %, що призводить до: руйнування людського капіталу, соціальної напруги в суспільстві. Причини зменшення доходів населення за останні роки: військовий конфлікт; корупція; збільшення внутрішніх переселенців; високий темп інфляції; неефективний розподіл з боку держави; непрофесійні кадри в управлінні. За рейтингом у дослідженні Transparency International «Індекс сприйняття корупції» Україні посіла 130 місце з 180 країн за 2017 рік.

Досвід економічного розвитку різних країн:

Сінгапур: оплата праці держслужбовців прив'язана до середньої заробітної плати працюючих в приватному секторі; контрольована щорічна звітність державних посадовців про їх активи; ліквідація зайвих адміністративних бар'єрів, спрощені бюрократичні процедури; суровий нагляд за дотриманням високих етичних стандартів;

Великобританія, Італія: висока роль громадської думки;

Німеччина: законодавче опрацювання фінансової злочинності, створення реєстру корумпованих фірм, які не мають права виконувати будь-які державні замовлення;

Японія: кадрова політика і забезпечення громадських свобод (велика увага етичній поведінці політиків та обмеження ділової активності колишніх державних посадовців);

Південна Корея: впровадження системи, яка виключає особисті контакти громадян із державними службовцями.

Економічний розвиток визначається:

- зміною домінуючих соціальних норм в суспільстві;
- створенням умов громадянського неприйняття асиметрії інформації (просвітницька діяльність);
- доступом громадськості до процесів протидії порушенню законодавства (громадський контроль за прийняттям рішень органами влади, вплив на кадрову політику);
- поширенням електронної платіжної системи (зниження ризиків);
- взаємодією міністерств України з міжнародними інституціями, (технічна допомога Агентства США з міжнародного розвитку, 2018 рік);
- співпрацею державного і недержавного сектору з питань економічного розвитку;
- справедливістю системи оподаткування.

Класифікація механізмів економічного розвитку:

- 1) адміністративно-командний;
- 2) прозорий механізм державного управління;

3) поступова зміна суспільних традицій;

4) укріплення середнього класу: розвиток бізнесу (реформування податкового навантаження, зниження кредитних ставок, податкові пільги при створенні нових робочих місць, підтримка базових галузей промисловості); підвищення рівня зайнятості населення; розвиток громадянського суспільства (осмислений вибір політиків, заснування ефективних громадських організацій, активізація журналістських розслідувань).

Комплексний підхід щодо реалізації механізму економічного розвитку має складові: правову; економічну; соціально-психологічну (користь суспільству, реалізація власних ідей). Кожна людина має моральні цінності, які при виконанні обов'язків стають мотивами дій. Тому механізм економічного розвитку буде ефективним при формуванні в суспільстві певних моральних цінностей (щирість, дружба, любов, довіра). Причини повільного економічного розвитку: дефіцит ціннісних орієнтирів; проблема еліт (відсутність політичної волі); недосконалість законодавства; стійкість корупційних ринків.

Аналіз успіху економічного розвитку країн свідчить про необхідність комплексного підходу, який містить економіко-правові та соціально-психологічні заходи. З'ясовано основні фактори, які забезпечують економічний розвиток: формування середнього класу та підвищення якості підготовки державних службовців. Реалізація запропонованого комплексного механізму економічного розвитку в Україні потребує активного формування громадянського суспільства та впливу на мотивацію населення щодо його реалізації, що потребує залучення на постійній основі засобів масової інформації, громадських організацій та контролюючих органів.

Напрямки для проведення подальших досліджень: цінності інформаційного суспільства, особливості розвитку особистості в період інформаційної економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Петрашко С. Я. Боротьба з корупцією: міжнародний вимір та національна практика. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2014. 232 с.
2. Костенников М. В., Куракин А. В., Ватель А. Ю. Антикоррупционные и этические стандарты служебного поведения государственных гражданских служащих. *Административное право и практика администрирования*. 2014. № 4. С. 15–39. URL: http://www.e-notabene.ru/al/article_12248.html (дата звернення: 06.10.2018).
3. Боднарчук О. Г. Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2016. – 462 с.
4. Западинчук О. П., Гончарук Н. Т. Механізми мінімізації корупції в системі державної служби. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4. С. 26–33.
5. Корупційні ризики у законотворчості України: моніторинг та перспективи подолання. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2015. 283 с. (Сер.: Бюл. моніторингу законодавства України ; Вип. 6).
6. Мандибур В. О. Корупція: інституційна сутність та механізми подолання : монографія. Київ : Парлам. вид-во, 2017. 488 с.
7. Настюк В. Я., Бєльцева В. В., Клок О. В. Адміністративно-правові проблеми протидії корупції в Україні : монографія. Харків : Право, 2017. 216 с.
8. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія. Київ, 2008. 368 с.
9. Енциклопедія сучасної України В. Р. Сіденко. URL: http://esu.com.ua/nauka_a.php (дата звернення: 06.10.2018).
10. Державна служба статистики України : офіц. сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2018).

Одержано 10.10.2018

УДК 351.824

Олена Анатоліївна ЛУК'ЯНИХІНА,

кандидат економічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕЙДЕРСТВО: ПРИЧИНИ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ РИНКОВОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Однією із характеристик ринкових відносин є наявність конкуренції між суб'єктами господарювання, що реалізують товари і послуги, тобто суперництво за кращі ресурси, ринки збуту, тощо. При цьому зазвичай використовуються не тільки методи чесної, а й недобросовісної конкуренції. Однією із функцій держави є створення механізму для забезпечення умов добросовісної конкуренції і її захист в країні. На жаль, обсяг виконуваної державою функції у цій площині, є недостатнім, а останнім часом і недовідним, що призводить до збільшення кількості проявів захоплення власності сторонніми особами, монополізації ринків, наслідком чого є загрози економічній безпеці та зниження інвестиційної привабливості України і її репутації в очах зарубіжних партнерів. Трансформація механізмів реалізації незаконного (протиправного) захоплення власності (рейдерства) вимагає продовження досліджень цього явища і пошуку механізмів системного запобігання цьому процесу у подальшій бізнес-практиці.

Дослідження теоретичних і практичних аспектів рейдерства знайшли своє відображення у роботах українських дослідників З. С. Варналія, С. В. Васильчак, З. Б. Живко, Ю. М. Жорнокуя, М. О. Колесник, М. І. Копитко, І. І. Мазур, О. А. Мельниченко, О. Б. Таращанської, В. Г. Шинкаренка та ін. Спектр цих досліджень доволі широкий і охоплює дослідження фахівців з державного управління, з цивільного і кримінального права, економістів, соціологів, політологів, що говорить про міждисциплінарний характер явища.

Починаючи з 2000-х років і до теперішнього часу, термін «рейдерство» широко використовується як у публіцистиці, так і у науковій термінології, але чинним законодавством досі не визначений. По суті рейдерство означає дії, спрямовані особою на набуття певною особою прав на майно або контроль над суб'єктом господарювання без згоди власника чи уповноваженої особи, що відбувається внаслідок спланованого конфлікту відповідно до певного сценарію, який має правове обґрунтування та мотивацію [1]. Таращанська О. Б. [2] визначає «рейдерство» як дії, що направлені на заволодіння будь-якими чужими активами проти волі власника з мінімальними витратами шляхом вживання протиправних адміністративних, корупційних та кримінально-карних дій, з подальшою легалізацією прав на придбані в такий спосіб активи і перепродажем їх за ринковою ціною замовникові захвату або добросовісному набувачу.

У період переходу від адміністративно-командної економіки до ринкових відносин сформувалися передумови для перерозподілу власності, формування початкового капіталу. Перша хвиля роздержавлення і ваучерної приватизації відкрила можливості незаконного захоплення і набуття прав власності третіми особами. Прогалини у законодавстві або взагалі відсутність такого у частині захисту прав власності, необізнаність у цих питаннях населення сприяли реалізації різноманітних схем щодо переходу активів до третіх осіб і їх незаконного збагачення.

Розвиток ринкових відносин поступово сприяв появі нових, більш досконалих схем захоплення і недружніх поглинань, котрі були добре організовані і продумані командами фахівців з корпоративного права, безпеки та інших. Реалізація таких проектів стала можливою за умови участі представників державних органів влади – судів, представників органів законодавчої і виконавчої влади, правоохоронних органів та інших. На цьому етапі економічний інтерес рейдерів у збагаченні через захоплення активів знайшов підґрунтя у корупційних діях представників влади, які і створили можливість реалізації таких діянь через особистий економічний інтерес, чи з інших причин (шантаж, залякування). Тобто рейдерство у багатьох випадках було би неможливим, якби у країні не було поширене таке явище як корупція. Більш того, на наш погляд, саме це негативне соціально-економічне

явище створює необхідні передумови для реалізації протиправного захоплення чужої власності.

Останнім часом кількість злочинів, що мають ознаки рейдерства, за даними Генеральної прокуратури України, збільшилась [3] з 234 у 2014 році до 424 у 2017 році. Крім того, останні два роки були ознаменовані поширенням аграрного рейдерства.

Основними причинами виникнення і зростання рейдерства в Україні вважають [2–6]: прогалини у законодавстві; корупцію в органах державної влади; нестабільну політичну ситуацію (зрощення бізнесу і влади, активний перерозподіл власності між фінансово-промисловими групами); економічний стан в країні (недорозвиненість ринкових відносин, низький рівень управління підприємствами та їх економічної безпеки); протиправні дії з використанням державних реєстрів та ін.

На наш погляд, рейдерство, як і корупція, є системним явищем, яке негативно відбивається як у економічному, так і соціальному житті країни, формуючи:

- загрози економічній безпеці України;
- підрив конкурентного середовища, монополізація ринків;
- зниження інвестиційної привабливості економіки країни для інвесторів;
- збільшення показників безробіття, соціальної напруги, міграція працездатного населення за кордон;
- зниження довіри до влади, правоохоронних органів;
- підґрунтя для розвитку корупції;
- поширення негативних практик ведення бізнесу у суспільстві.

Механізм протидії рейдерству повинен охоплювати комплекс стратегічних і сучасних оперативних заходів, що спрямовані з одного боку на нейтралізацію причин, які формують досліджуване явище, а з іншого – зменшення негативних наслідків і втрат, можливість захисту законних інтересів і повернення власності потерпілій особі у якомога коротший термін на законних підставах.

Зважаючи на еволюціонування методик та технологій рейдерства від силових методів до інтелектуальних відповідно, фахівці рекомендують більш конкретні кроки щодо зменшення проявів рейдерства в Україні [4; 5]: унеможливити процедуру внесення недостовірних даних до Єдиного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців шляхом заборони подання ксерокопій документів у випадку зміни директора чи складу учасників товариства; використовувати електронний цифровий підпис як метод захисту від підробок документів; забезпечити законодавчо неможливість перешкоджання судом подачі судового позову потерпілою стороною про внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб для відновлення справедливості; посилення контролю і відповідальності державних реєстраторів за неправомірні дії.

На наш погляд, крім конкретних рекомендацій, спрямованих на удосконалення процедур системи організаційно-правового забезпечення протидії рейдерству необхідна реалізація низки заходів стратегічного характеру (державної політики), що буде охоплювати різні рівні і сфери суспільного життя і створить підвалини недопущення виникнення протиправних дій проти власності у майбутньому: формування у бізнес-колах атмосфери добросовісної конкуренції і неприйняття негативних практик рейдерства; удосконалення корпоративного і процесуального законодавства, внесення змін до тих його положень, які мають двозначне трактування; боротьба з корупцією; виховання відповідальної економічної поведінки у суб'єктів економічних відносин; виховання у суб'єктів правовідносин правової культури.

Список бібліографічних посилань

1. Суботник Р. В. Рейдерство в сучасній Україні. *Актуальні питання господарського та цивільного права*. 2008. № 6. URL: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2008/6/article09> (дата звернення: 22.10.2013).
2. Таращанська О. Б. Рейдерство в Україні: причини виникнення та шляхи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 2. С. 123–125.
3. Рейдерство в Україні: Генпрокуратура оприлюднила статистику з 2014 року (Інфографіка). // Ракурс. URL: <https://racurs.ua/ua/n107370-reyderstvo-v-ukrayini-genprokuratura-opryludnyla-statystyku-z-2014-roku-infografika.html> (дата звернення: 22.10.2018).

4. Боротьба з рейдерством: дорожня карта // Zn.ua : сайт / Дзеркало тижня. Україна. URL: <https://dt.ua/macrolevel/borotba-z-reyderstvom-dorozhnya-karta-.html> (дата звернення: 22.10.2018).

5. Мельниченко О. А., Пушкарьова В. І. Протидія рейдерству як складова державної політики щодо економічної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1 (47). С. 102–108.

6. Копитко М. І. Рейдерство як проблема для функціонування бізнесу в Україні. *Вісник Одеського національного університету*. 2013. № 18 (4/2). С. 78–81.

Одержано 31.10.2018

УДК 004.738.5:338.46

Оксана Сергіївна МАКОВОЗ,

доктор економічних наук, доцент,

завідувач кафедри економіки та фінансів факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Тетяна Сергіївна ПЕРЕДЕРІЙ,

слухач 2 курсу магістратури факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕКВАЙРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ БЕЗПЕКИ ПЛАТЕЖІВ В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

В умовах динамічного розвитку глобалізаційних процесів і для зниження витрат щодо надання товарів, послуг та послуг суб'єкти господарювання в усьому світі активно використовують канали електронної комерції, що активізує розробку дієвих інструментів безпеки платежів в електронному середовищі. На сьогодні в Україні електронна комерція розвивається повільніше, порівняно із світовими темпами зростання, оскільки рівень проникнення Інтернет і його використання населенням, рівень розвитку платіжних систем і розповсюдження поштових відділень, а також купівельна спроможність українців є значно нижчими, порівняно із багатьма країнами світу. За даними дослідження ЮНКТАД, у результаті якого визначався В2С-індекс для 192 країн світу, у 2016 році Україна займала 54 сходинку рейтингу між Румунією і Коста-Рікою [1].

Розвиток підприємств електронної комерції в Україні, міжнародний характер їх діяльності, застосування нових підходів до організації та ведення бізнесу зумовили необхідність адаптації наявної системи бухгалтерського обліку до вимог нового виду бізнесу. Використання нових форм взаємодії між господарюючим суб'єктом і кінцевим споживачем стало причиною зміни порядку оформлення господарських договорів і первинних документів, що підтверджують факт здійснення господарської операції. Виникнення нових видів нематеріальних товарів вимагає нових підходів до їх оцінки, визнання та відображення в бухгалтерському обліку. Ведення бізнесу в електронному середовищі зумовило необхідність переведення більшості первинних документів та облікових реєстрів в електронне середовище, використання інформаційно-мережевих технологій змінило підходи до зберігання облікової інформації, складання та подання фінансової звітності [2, с. 121].

Тому у сучасних умовах особливої актуальності набувають питання використання безготівкових розрахунків, які прискорюють здійснення розрахункових операцій між організаціями, підприємствами, корпораціями та банками. Саме застосування безготівкових розрахунків зменшує обіг готівки і створює умови контролю за цільовим використанням коштів, що насамперед запобігає поширенню злочинності.

За даними Національного банку України, кількість безготівкових операцій становила 1 423,3 млн шт., а їх обсяг склав 572,5 млрд грн. За другий квартал 2018 року кількість безготівкових операцій збільшилася на 11,6 % (порівняно з I кварталом поточного року) і склала 750,6 млн шт., з яких 503,8 млн шт. здійснені із використанням карток платіжної системи MasterCard, 246,2 млн шт. – Visa, 0,6 млн шт. [3].

Для оплати товарів, послуг, перерахування коштів та інших операцій з грошовими коштами в сучасних умовах широко використовується спеціальний засіб платежу у вигляді

банківської платіжної картки. Умови випуску та використання цього платіжного інструмента визначені Положенням про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затвердженого постановою Правління НБУ від 19.04.2005 № 137 [4, с. 117].

Однією із послуг для обслуговування розрахунків платіжною карткою є еквайринг – послуга технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі [5].

Спочатку послуга еквайрингу була досить простою, навіть примітивною. Так, для безготівкового розрахунку касири застосовували складний механічний пристрій, так званий «імпринтер», з допомогою якого знімався сліп з платіжної картки з необхідними реквізитами. Однак ця процедура була не зовсім зручною і безпечною, оскільки відсутність зв'язку з банківською установою не дозволяла продавцеві дізнатися про наявність необхідної суми, наявної на платіжній картці покупця. Тому наступним винаходом став електронний термінал – сучасний пристрій, що надає прямий зв'язок з банком під час здійснення платежу [6].

Відповідно до п. 5 підп. 1 постанови Правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів» від 05.11.2014 № 705, еквайринг у межах України здійснюється виключно юридичними особами-резидентами, що уклали договір з платіжною організацією платіжної системи.

На даний момент можна з упевненістю стверджувати, що спеціальні протоколи 3D-Secure, SecureCode і т.д., які забезпечують високу ступінь захищеності еквайрингових платежів, як правило, перевищують рівень безпеки більшості існуючих і активно застосованих на практиці електронних систем оплати. Тому клієнтам, хто виконує запропоновані правила проведення платежів з використанням еквайрингу, можна не побоюватися за збереження власних коштів [7].

Незважаючи на популярність у всьому світі, в Україні еквайринг сьогодні все ще знаходиться на стадії розвитку. При цьому останнім часом він є одним з пріоритетних і найбільш розвинених напрямів карткового бізнесу в Україні. Так, загальна кількість випущених банківських карт в країні вже перевищила чисельність населення з коефіцієнтом покриття більше одиниці. Звичайно, в розвинених європейських країнах і США цей показник вище в два, а в деяких з них навіть в чотири рази. Одним з важливих чинників розвитку є загальний рівень фінансової та банківської культури населення. В останні десятиліття він значно виріс, і сьогодні все більша кількість людей вважає за краще безготівковий розрахунок. Карта сьогодні сприймається зручним інструментом для повсякденного використання свого рахунку і доступу до кредитних ресурсів, що надаються банком. Компаніям також вигідно спростити процедуру оплати своїх товарів і послуг, а також процес доставки грошей на свій рахунок у банку [8, с. 1103].

Отже, сучасні умови беззаперечно характеризуються застосуванням новітніх технологій, що мають вплив на формування інструментів електронної комерції та відіграють важливу роль у задоволенні потреб суб'єктів господарювання. На сьогодні більшість українських суб'єктів господарювання, корпорацій та банків використовують безпосередньо нові форми і стратегії розвитку електронної комерції, забезпечуючи більш швидке, якісне та надійне обслуговування клієнтів, і тим самим збільшують власний прибуток, отримують пріоритет серед конкурентів і виходять на новий ринок товарів та надання послуг. Саме застосування переваг безпечного ведення господарської діяльності в електронному вигляді за допомогою порталу електронних сервісів визначає майбутнє вітчизняного бізнесу та слугуватиме серйозним поштовхом щодо сталого розвитку національної економіки.

Список бібліографічних посилань

1. UNCTAD B2C e-commerce Index 2016 : UNCTAD Technical Notes on ICT for Development № 7. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d07_en.pdf (дата звернення: 22.10.2018).
2. Чижевська Л. В. Розрахункові операції на підприємствах електронної комерції. *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Сер.: Економіка.* 2017. № 7 (35). С. 120–124.

3. Частка безготівкових розрахунків картками в Україні зросла до 44 % – НБУ // Укрінформ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2522942-castka-bezgotivkovih-rozrahunkiv-kartkami-v-ukraini-zrosla-do-44-nbu.html> (дата звернення: 22.10.2018).

4. Куліш А. Ю. Стан та аналіз безготівкових розрахунків в Україні та особливості їх обліку на вітчизняних підприємствах. *International Scientific Journal*. 2016. № 2. С. 116–119.

5. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : закон України від 04.06.2017 № 23246-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 22.10.2018).

6. Эквайринг. Виды. Что такое эквайринг простыми словами // Блог Михаила Профитова о деньгодобыче. URL: <http://interbablo.ru/ekvajring-vidy-cto-takoe-ekvajring-prostyimi-slovami.html> (дата звернення: 22.10.2018).

7. Что такое интернет-эквайринг? // Sravni.ru : сайт. URL: <https://www.sravni.ru/enciklopediya/info/chto-takoe-internet-ehkvajring> (дата звернення: 22.10.2018).

8. Здір В. А., Дернова І. А. Сутність еквайрингу, його види та переваги. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1100–1104.

Одержано 01.11.2018

УДК 65.012.8

Сергій Петрович МАТВЕЄВ,

кандидат економічних наук,

старший викладач кафедри економіки та безпеки бізнесу

Харківського торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-економічного університету;

Лора Іллівна ПРОНКІНА,

кандидат економічних наук,

професор кафедри економіки та безпеки бізнесу

Харківського торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В Україні відбуваються глибокі зміни, які обумовлені поверненням країни в русло спільних соціально-економічних процесів світового ринку, створенням сучасного розвинутого ринкового господарства.

Однією з найважливіших умов економічного розвитку України є ефективне організаційно-правове забезпечення економічної безпеки держави в цілому і окремих економічних структур різноманітних форм власності у нестабільному ринковому середовищі.

Під економічною безпекою підприємства – потрібно розуміти захищеність його діяльності від загроз зовнішнього середовища, а також здатність оперативно усунути виниклі загрози або пристосуватися до наявних умов, що негативно впливають на його діяльність. Це поняття включає комплекс заходів, які забезпечують конкурентоспроможність і економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту трудового колективу [1, с. 67].

Таким чином, загроза економічної безпеки підприємства може виявлятися у вигляді втрати рівня конкурентного статусу підприємства, або істотного погіршення його фінансового стану, або втрати позитивного іміджу підприємства. Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і спеціалісти будуть спроможні реагувати на виклики, що виникають, уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки дії окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Джерелами негативного впливу на економічну безпеку підприємства можуть бути: свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання; збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках даного підприємства, наукові відкриття й технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Негативні впливи на економічну безпеку можуть мати об'єктивний і суб'єктивний характер. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають незалежно від волі конкурентного підприємства або його окремих працівників. Суб'єктивні впливи мають місце через неефективну роботу підприємства в цілому або окремих його працівників [2, с. 49].

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його постійне стабільне і максимально ефективне функціонування, а також високий потенціал розвитку в майбутньому.

До основних цілей досягнення економічної безпеки підприємства належать: забезпечення ефективної роботи, фінансової стійкості та незалежності; забезпечення технологічної незалежності й досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу; досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством; високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу; мінімізація негативного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища; юридична захищеність; забезпечення захисту технічної інформації, комерційної таємниці; ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

З метою запобігання загрози втрати економічної безпеки підприємства необхідно постійно враховувати весь спектр численних факторів, від яких залежить живучість підприємства.

До них належить перш за все ступінь адаптивності загального потенціалу підприємства, що визначається не тільки внутрішніми, а й зовнішніми впливами. В першу чергу, такий вплив виникає через мінливість попиту на продукцію фірми, яка зумовлена комплексом причин економічного та соціально характеру. На адаптивність потенціалу підприємства впливає також кон'юнктура, що складається на ринках ресурсів і ступінь залежності фірми від стабільності постачання цих ресурсів.

Важливим чинником безпеки підприємства є охорона виробничих секретів та комерційної таємниці, з одного боку, і нагромадження інформації про можливе втручання інших економічних агентів, реально діючих і потенційних конкурентів у діяльність підприємства – з другого.

Економічна безпека підприємства практично визначається здатністю керівництва вмilo ризикувати при прийнятті стратегічно важливих для майбутнього підприємства рішень. Необхідно постійно порівнювати можливі виграші й витрати. Як свідчить практика, імовірність роботи без ризику надзвичайно мала. Крім того, необхідно пам'ятати і про можливі наслідки реалізованих рішень у майбутньому для самого підприємства, а також і для регіону країни, у першу чергу екологічних [3, с. 112].

Широкий комплекс проблем, із якими пов'язана економічна безпека підприємства, потребує їх системної класифікації за такими видами: технологічна, ресурсна, фінансова та соціальна безпека.

Технологічну безпеку характеризують такі чинники, як ступінь спрацювання основних виробничих засобів; завантаження спеціалізованого устаткування; доступ до «ноу-хау»; частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; введення в дію нових основних виробничих засобів;

Ресурсна безпека може характеризуватися такими параметрами як: забезпеченість виробництва основними видами ресурсів; коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними ресурсами; можливість заміни та якість ресурсів.

Для фінансової безпеки характерні: динаміка обсягів виробництва й чистого прибутку; розмір заборгованості; частка на ринку; рівень рентабельності; інвестиції; довгострокові кредити.

Соціальну безпеку визначають такі параметри: розмір мінімальної заробітної плати; середня заробітна плата одного середньооблікового працівника; чисельність працівників, заробітна плата яких нижча від прожиткового мінімуму; заборгованість із заробітної плати; темпи скорочення чисельності персоналу; тривалість робочого тижня.

Для реалізації напрямів забезпечення всіх цих складових економічної безпеки українських підприємств можна порекомендувати:

– з метою посилення технологічної безпеки – створення нових організаційно-виробничих структур; використання лізингу; активна участь у міжнародних виставках, семінарах та впровадження передового світового досвіду;

– для забезпечення ресурсної безпеки – вдосконалення систем розрахунків; підвищення продуктивності праці; збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; стимулювання «ресурсного» напрямку науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;

– в області фінансової безпеки – застосування принципу дотримання критичних строків кредитування; створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості; створення в структурі інформаційного центру спеціальної групи фінансових працівників, яка б контролювала нарахування та сплату податків і зборів;

– для посилення соціальної безпеки – наближення рівня оплати праці до показників розвинутих країн; залучення робітників до управлінських функцій; підвищення кваліфікації працівників; зацікавленість адміністрації підприємства в працевлаштуванні безробітних; розвиток соціальної інфраструктури підприємства; підвищення матеріальної відповідальності працівників за результати своєї праці.

Таким чином, процес формування оптимального рівня економічної безпеки підприємства включає такі елементи:

– залучення та використання ефективних факторів виробництва (нового устаткування, кваліфікованої робочої сили і т. д.);

– виробництво продукції з урахуванням сучасних потреб ринку, підвищення її якості та надання нових властивостей;

– вибір надійних постачальників сировини, матеріалів, енергоносіїв укладання довгострокових перспективних договорів;

– надійний захист власних комерційних таємниць;

– посилення кадрового складу керівництва підприємства зміна, а в разі необхідності його заміни.

Для здійснення заходів із досягнення належної економічної безпеки слід визначити обсяг ресурсів і мобілізувати внутрішні й зовнішні їх джерела (продаж частини майна, розпродаж продукції, яка не реалізована, отримання кредиту).

Список бібліографічних посилань

1. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. Київ : 2009. 462 с.

2. Ковальов Д., Сухорукова Т. Економічна безпека підприємства. *Економіка України*. 2008. № 10. С. 48–51.

3. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : моногр. Киев : Либра, 2003. 280 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 330.43:005.932(043.3)

Надія Володимирівна МЕЛЬНИКОВА,

кандидат економічних наук,

викладач кафедри економіки

Харківського національного університету будівництва та архітектури

БЕЗПЕКА ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

Сьогодні в Україні спостерігаються тенденції стрімкого застосування інформаційних систем у всіх сферах суспільно-економічного середовища. Особливо швидкими темпами розвиваються інформаційні системи в логістиці. Це обумовлене тим, що в логістиці інформаційні системи повинні забезпечувати всебічну інтеграцію всіх елементів управління матеріальними потоками, їх оперативну та надійну взаємодію. Саме тому виникає необхідність у побудові логістичних інформаційних систем (ЛІС), впровадження яких буде сприяти збільшенню безпеки підприємства.

Дослідженню ЛІС та питань їх безпеки присвячено ряд публікацій таких вчених, як Є. В. Крикавський, Т. С. Клебанова, Ю. Г. Лисенко, М. В. Румянцев, М. А. Окландер, В. Ф. Гамалій та інші. Незважаючи на значний обсяг публікацій з цієї проблематики, задача формалізації процесів аналізу та безпеки ЛІС є недостатньо дослідженою.

Безпека управління логістичними системами в значній мірі залежить від ефективності інформаційного забезпечення системи. Саме тому виникає необхідність у побудові ЛІС для підприємств, впровадження якої буде сприяти збільшенню конкурентоспроможності підприємства [1].

Найчастіше застосовується визначення безпеки системи, яке наведено в словнику В. Даля пояснюється як «відсутність небезпеки, збереження, надійність». З одного боку, безпечним називають явище і (або) стан будь-якого носія небезпеки, яке не становить загрози, можливої шкоди для його оточення; з іншого – властивість безпеки приписують об'єкту, надійно захищеному від небезпечних для нього впливів [2].

Безпека є одним з важливіших показників якості функціонування логістичної системи. Інші узагальнюючі показники оцінки якості системи, такі, як ефективність, надійність, стійкість, можуть застосовуватися для оцінки системи і її реалізації.

У визначенні безпеки закладається сенс збереження гомеостазу логістичної системи. Це уявляється можливим при спробі описати весь діапазон можливих станів системи, для чого треба зафіксувати його межі: від нормально функціонуючої системи до неприцездатності системи.

Для формування безпечних систем слід використовувати принцип адаптації, самонастроювання до діючих обурень з подальшим виробленням впливів, що забезпечують ліквідацію загроз шляхом трансформацій системи або відображення збурень. Найбільшу складність при створенні подібних систем представляє отримання інформації про стан середовища і системи, а також синтез алгоритмів підтримання оцінки безпеки на потрібному рівні.

За допомогою імітаційної моделі реалізовано експерименти зі станами даної ЛІС завдяки змінюванню вхідних параметрів узагальненої передаточної функції. На основі апарату теорії автоматичного управління удосконалено постановку імітаційної моделі, яка використовується для прийняття управлінських рішень з метою дослідження стійкості та безпеки ЛІС з урахуванням зворотних потоків підприємств.

Запропонована ЛІС дозволяє збирати і аналізувати необхідну інформацію, що в результаті робить комплексним і оперативним процес прийняття рішень з управління матеріальними потоками та надає можливість підвищувати ефективність забезпечення безпеки системи на підприємстві.

Список бібліографічних посилань

1. Клебанова Т. С., Яценко Р. М., Панасенко О. В. Інформаційні системи в логістиці : конспект лекцій / Харків. нац. екон. ун-т. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2009. 100 с.
2. Колобов А. А. Логистико-ориентированное управление организационно-экономической устойчивостью промышленных предприятий в рыночной среде. М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1997. 205 с.

Одержано 26.09.2018

УДК 330.5.009.15:328.185:343.35

Євген Сергійович НЕКЛЮДОВ,

*аспірант кафедри новітньої історії України історичного факультету
Запорізького національного університету*

КОРУПЦІЙНА СКЛАДОВА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В УКРАЇНІ (1991–2004 РР.)

Проблема тінізації економіки в Україні сьогодні набула глобальних масштабів і несе безпосередню загрозу економічній безпеці держави, а також і її національним інтересам. Не меншу загрозу для національної безпеки України становить високий рівень корупції. Причому, такі негативні соціальні явища тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені. Так, зростання корупційних проявів призводить до формування тіньової економіки, а збільшення сегменту тіньової економіки є своєрідною реакцією суб'єктів господарювання на наявну державну систему управління. Тіньова економіка живить корупцію, а остання зацікавлена в існуванні тіньового сектору економіки. Водночас корупція є безумовною

складовою тіньового сектору економіки. Грошові потоки, які продукують корупційні злочини майже завжди оминають систему оподаткування, і через незаконні схеми осідають поза межами української економіки, в офшорних зонах або на рахунках у зарубіжних банках.

Перші спроби подолати явище корупції, успадковане ще з радянського минулого, з'явилися ще в грудні 1992 року, коли тодішній Прем'єр-міністр України Л. Кучма заявив, що уряд встановить жорсткий контроль за незаконними прибутками і буде провадити боротьбу з корупцією. З часом процес подолання корупції починає набувати інституційних форм. На цьому наголошував у своїх промовах перший Президент України Л. Кравчук. Вже у 1993 році, згідно з Указом Президента України № 561/93 від 26 листопада вперше було створено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, на чолі якого стояв сам Президент. Водночас цей етап антикорупційної боротьби навряд чи можна назвати дієвим, він носив суто ідеологічний характер і майже не міг впливати на масштаби поширення корупції.

Реальні законодавчі зміни та наступальні кроки у боротьбі з корупцією у практичній площині було здійснено вже за президентства Л. Кучми. В цей час Президент підписує Укази «Питання боротьби з корупцією та іншими злочинами у сфері економіки» від 27 березня 1994 року № 484/94, «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю» від 21 липня 1994 року № 396/94. На думку фахівців, ці нормативні акти не зовсім відповідали реальним потребам та викликам, бо в них йшлося про вже відомі факти хабарництва серед чиновницького складу, проте не було передбачено конкретних механізмів протидії цим негативним явищам. Майже одночасно з вищезазначеними законодавчими актами Верховна Рада приймає Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 року № 3341-XI.

З метою підвищити ефективність антикорупційних заходів та заходів щодо приборкання організованої злочинності Л. Кучма здійснив кадрове оновлення та зміцнення керівного складу Міністерства внутрішніх справ України. Вже у другому півріччі 1994 року за зв'язки зі злочинним світом майже 200 співробітників міліції було притягнуто до кримінальної відповідальності. Наприкінці липня 1994 року було створено 200 слідчо-оперативних груп із працівників Генеральної прокуратури України МВС України, Служби безпеки України для розслідування особливо складних злочинів у сфері економіки. З метою покращити результати до роботи додатково було залучено 22 тисячі штатних одиниць співробітників. Однак такий підхід лише частково вплинув на покращання загальних результатів діяльності правоохоронної системи. Так, у 1995 році до суду було направлено 6738 справ щодо розкрадання 828 – щодо хабарництва, 4691 – щодо незаконних операцій з іноземною валютою [1, с. 278].

Наступними заходами у боротьбі із корупційною складовою нелегальної економіки було ухвалення низки програмних нормативних актів, зокрема: Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року № 356/95-ВР, Постанову Верховної Ради України «Про концепцію національної безпеки України» від 16 січня 1997 року, № 3/97-ВР, Указ Президента України «Про національну програму боротьби з корупцією» від 10 квітня 1997 р. № 319/97, Розпорядження Президента України «Про незадовільний стан виконання заходів щодо боротьби із злочинністю» від 25 лютого 1997 року № 98/97-рп [1, с. 279].

Внаслідок зазначених вище законодавчих змін було здійснено відповідні організаційні перебудови, зокрема оновлено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Президентові України, створені спеціальні підрозділи боротьби з організованою злочинністю в системі МВС, СБУ, Державній податковій адміністрації (відділи боротьби з корупцією у податковій міліції). 24 квітня 1997 року Президент України підписав Указ «Про створення національного бюро розслідувань України», Бюро планувалося створити для посилення боротьби з організованою злочинністю у всіх її проявах, особливо з корупцією посадових осіб і мафіозними угрупованнями, Проте Верховна Рада України наклала вето на цей указ.

Практичним втіленням законодавчих ініціатив було проведення у 1997 році операції «Чисті руки» під керівництвом Президента України. Але, як виявилось згодом, істотно вплинути на рівень корупції не вдалося, бо більшість заходів було спрямовано не на попередження корупції, на з'ясування глибинних причин її росту, а на подолання наслідків.

Наступним етапом боротьби з корупцією став Указ «Про концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки», підписаний Президентом 28 квітня 1998 року. У документі передбачалося, що цей указ і нова концепція доповнять існуючу юридичну базу боротьби з корупцією. Серед ключових положень указу містилися заходи, спрямовані на обмеження можливостей використання коштів, здобутих шляхом зловживань, передусім, так званий «аналіз анонімних валютних рахунків». Також вказаний указ передбачав «анулювання депутатської недоторканності, забезпечення прозорості фінансування політичних партій, контроль за прибутками та витратами лідерів і активістів політичних партій» та перевірку виборцями правомірності їхніх прибутків та витрат. Головні зусилля державних органів повинні були спрямовувались не лише на подолання наслідків корупції, а передусім, на усунення об'єктивних та суб'єктивних причин цього явища. У листопаді 1999 року Україна разом із іншими членами Ради Європи підписала Цивільну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року. Однак, незважаючи на усі вжиті заходи рівень корупції продовжував зростати [2].

Формуванню чітких уявлень про результати антикорупційної політики Л. Кучми посприяє звернення до даних міжнародної організації Transparency international. Вона якраз і займається дослідженням рівня корумпованості країн, оцінюючи цей рівень за 10-бальною шкалою: найвищий бал відповідає найнижчому рівню корупції, а найнижчий, навпаки, – найвищому. Тож, приміром, у 1999 році – році переобрання Л. Кучми на другий президентський термін – Transparency International, проаналізувавши стан справ з корупцією у 99 країнах світу, відвела Україні 75 місце, виставивши нашій державі 2,6 бала. У 2000 р. – 1,5 бала (87 місце в рейтингу 90 країн); у 2001 – 2,1 (83 місце серед 91 обстеженої країни); у 2002 – 2,4 (85 місце серед 102 країн); у 2003 – 2,3 (106 місце серед 133 обстежених країн). У 2004 році Україна в рейтингу Transparency International посіла 122 місце із 145, із 145, отримавши 2,2 бала [3].

На початку державотворення України було закладено підвалини антикорупційного законодавства країни, яке в майбутньому мало принести свої позитивні зрушення. Проте, як виявилось згодом законодавча та виконавча гілка влади так і не спромоглися вплинути на обмеження рівня, масштабів та обсягів корупції. Антикорупційне законодавство, сформоване за часів Л. Кравчука та Л. Кучми, а це близько 80 законів, указів та постанов уряду, незважаючи на велику кількість різноманітних та, у більшості, слушних заходів, спрямованих на запобігання та боротьбу з корупцією не сприяли досягненню кінцевої мети – подолання корупції, оскільки було спрямоване на боротьбу з цими проявами серед чиновників середньої та найнижчої ланки і не передбачало створення ефективної системи протидії корупції серед державних службовців найвищої ланки, що відповідало би вимогам часу.

Список бібліографічних посилань

1. Горган О. Л. Історичні аспекти боротьби з корупцією в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. URL: http://pap.in.ua/2_2015/84.pdf (дата звернення: 22.10.2018).
2. Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 черв. 2017 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, В. І. Шакунта ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 448 с.
3. Рейтинг сприйняття корупції Transparency International 2004 р. // Трансперенси Інтернешнл. Россия : сайт. URL: <https://transparency.org.ru/research/indeks-vospriyatiya-korrupsii/indeks-vospriyatiya-korrupsii-2004-rossiya-na-90-meste.html> (дата звернення: 22.10.2018).

Одержано 25.10.2018

УДК 331

Наталія Вікторівна ПАВЛЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВТРАТА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Трудовий потенціал є надзвичайно важливою складовою економічного потенціалу країни. Його кількісні та якісні характеристики суттєво впливають на темпи економічного зростання. Ступінь реалізації трудового потенціалу безпосередньо пов'язаний з станом ринку праці, від якого, в свою чергу, залежить соціальна ситуація в країні. Таким чином, трудовий потенціал виступає важливим фактором безпеки держави.

Протягом чотирьох останніх років в Україні спостерігається погіршення кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу. Це проявляється у декількох негативних тенденціях, що склалися у соціально-трудої сфері.

По-перше, зменшилася кількість економічно активного населення (на 3 млн осіб за 2014–2017 рр.) [1]. Причинами є як природне скорочення та старіння населення, так і міграційні процеси. Останні набули значних масштабів у зв'язку з бойовими діями на Сході України та погіршенням соціально-економічної ситуації, а також відкриттям кордонів з країнами Євросоюзу. Лише офіційна статистика за 2015–2017 рр. зафіксувала 1,3 млн трудових мігрантів, або 4,5 % населення [2, с. 4]. Але за експертними оцінками їх кількість може сягати 4 млн осіб або 16 % населення працездатного віку [3]. Найбільш поширеними мотивами трудової міграції виступають низький рівень оплати праці в Україні, відсутність умов для самореалізації, низька якість життя, складні умови ведення бізнесу.

По-друге, якість робочої сили має тенденцію до зниження. Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації за роки незалежності збільшилося удвічі, але лише одиниці з них згадуються у міжнародних рейтингах найкращих університетів світу. В той же час, кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації у двічі зменшилося, внаслідок чого відчувається брак спеціалістів нижчої та середньої ланки. Кількість студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації у 6 разів перевищує чисельність студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації [4]. Лише ледачий в Україні не має хоча б базової вищої освіти. Університети перетворилися на штампувальників дипломів, які може отримати кожний, хто здатний за них заплатити. Ще однією проблемою є невідповідність освітніх програм потребам ринку праці, а також застаріла матеріально-технічна база університетів. Все це призводить до девальвації вищої освіти. Не дивно, що все більше абітурієнтів віддають перевагу іноземним вишам. Динаміка зростання кількості абітурієнтів, що виїхали на навчання за кордон з 2009 по 2016 роки, склала 176 % [5]. Зрештою, низька якість робочої сили обертається низькою продуктивністю праці, яка за експертними оцінками, становить в Україні в середньому 2,8 \$ за робочу годину (для порівняння, у Польщі – 29 \$, а у Німеччині – майже 60 \$) [6].

Внаслідок зазначених тенденцій деякі сектори ринку праці стають трудодефіцитними, попри рівень безробіття, що сягнув у 2017 р. 9,9 % [1]. Причому у тих секторах, що потребують висококваліфікованої робочої сили, важко знайти спеціалістів через брак працівників відповідного ступеня кваліфікації, а у інших – вакансії не заповнюються через низький рівень оплати праці або важкі умови праці.

Щоб зупинити зростаючу загрозу ринку праці потрібні комплексні заходи державної політики в сфері зайнятості. Перш за все це стосується стимулювання створення нових робочих місць. Причому зайнятість потрібно збільшувати передусім у галузях переробки, а не видобутку, що могло б посприяти виправленню викривленої структури національної економіки, розвитку галузей з більшою часткою доданої вартості. Світовий досвід нагромадив цілий арсенал інструментів активізації переробного експорту, однак навіть він може виявитися безсилим в Україні, якщо не підвищити ступінь інвестиційної привабливості її економіки.

Важливою проблемою залишається підвищення рівня оплати праці, без чого годі й чекати на повернення трудових мігрантів в Україну. В даний час зростання заробітної плати переважно стримується тим, що це викликає збільшення витрат підприємств на сплату ЄСВ, рівень якого і так сприймається бізнесом як критичний. Розмір ЄСВ можливо знизити лише за умови легалізації зарплат, і відповідно, більш рівномірного розподілу соціального навантаження на всіх роботодавців.

Для підвищення якості робочої сили потрібно підняти вимоги як до здобувачів вищої освіти, так і до змісту навчальних програм та рівня викладання. Позитивний вплив на оновлення якості освіти, на наш погляд, мала б державна програма стажування за кордоном за державний рахунок викладачів вишів.

Втрата трудового потенціалу набула значних масштабів і загрожує економічній безпеці України. Ринок праці не має внутрішніх важелів для виправлення цієї ситуації. Потрібна комплексна система державних заходів щодо стимулювання створення робочих місць та повернення трудових мігрантів на батьківщину.

Список бібліографічних посилань

1. Основні показники ринку праці (річні дані) // Державна служба статистики : офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/eau/eau_u/osp_rik_b_07u.htm/ (дата звернення: 28.10.2018).

2. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень // Державна служба статистики : офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/eau/eau_u/osp_rik_b_07u.htm/ (дата звернення: 28.10.2018).

3. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити // Центр економічної стратегії : сайт. URL: <https://ces.org.ua/skilky-ukraintsiv-poikhalo-za-kordon-i-shcho-z-tsym-robyty-derzhavi/> (дата звернення: 28.10.2018).

4. Вищі навчальні заклади // Державна служба статистики : офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html (дата звернення: 28.10.2018).

5. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи // Аналітичний центр CEDOS : сайт. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypu> (дата звернення: 28.10.2018).

6. Віхров М. Праця без результату. *Тиждень.UA*. 2018. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/214378> (дата звернення: 28.10.2018).

Одержано 01.11.2018.

УДК 336.228.34

Людмила Анатоліївна ПАРФЕНТІЙ,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗАПОБІГАННЯ ТА БОРОТЬБИ З УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

Стійкість і потужність держави прямо залежить від ефективності функціонування її податкової системи. Зі свого боку однією з ознак дієвості податкової системи є масштаби використання схем ухилення від сплати податків. Виходячи з цього, чим більшими є обсяги ухилення від оподаткування, тим слабкішою є держава внаслідок недофінансованості державного бюджету, що проявляється зокрема в дефіциті фінансування соціальної сфери, а відтак низькому рівні соціального захисту населення. Тому з метою забезпечення стійкого розвитку держави зокрема є необхідним розв'язання проблеми ухилення від сплати податків.

Проблематика ухилення від оподаткування досліджувалась багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, серед яких С. О. Баранов, А. В. Безкрєвна, А. В. Бризгалін, П. М. Вавілов, А. С. Веткін, В. П. Вишневський, С. В. Глущенко, М. О. Казакова, В. М. Кміть,

І. М. Кріль, О. В. Мірошніченко, М. М. Нашкерська, Т. Л. Томнюк та ін. Проте незважаючи на це, у науковій літературі відсутнє єдине бачення шляхів подолання даної проблеми.

Ухилення від сплати податків обумовлює виникнення значних негативних наслідків у державі. По-перше, зведений бюджет недоотримує належні йому кошти, що призводить до зменшення його доходів, утворення бюджетного дефіциту, скорочення його видаткової частини чи навіть застосування процедури секвестру, і в результаті – недофінансування соціальної сфери, закриття державних соціальних програм, затримка заробітної плати працівникам бюджетної сфери тощо.

По-друге, ухилення від сплати податків призводить до порушення принципів ринкової конкуренції, оскільки суб'єкт господарювання, що сумлінно сплачує податкові платежі до бюджету, не має змоги повноцінно конкурувати з підприємством, яке ухиляється від оподаткування. Також недофінансованість бюджету обумовлює запровадження нових податків або підвищення ставок існуючих, таким чином, суб'єкти підприємництва, що ухиляються від оподаткування, перекладають податковий тягар на сумлінних платників податків.

Крім того, явище ухилення від оподаткування сильно корелює з іншим проявом тіньової економіки – корупцією, а також підвищує загальний рівень злочинності у державі.

На сьогоднішній день у податковій практиці застосовуються репресивні (покарання) та попереджувальні (превентивні) методи боротьби з податковими правопорушеннями.

До комплексу попереджувальних заходів входить надання консультативно-методичної допомоги платникам податків, своєчасне висвітлення змін податкового законодавства у пресі, оприлюднення інформації про найбільш типові порушення податкового законодавства та огляд господарської і судової практики [5].

Відповідальність за умисне ухилення від сплати податків передбачена ст. 212 Кримінального Кодексу України та залежить від неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Але у випадку з ухиленням від сплати податків під неоподатковуваним мінімумом доходів громадян розуміють податкову соціальну пільгу (ПСП), яка залежить від прожиткового мінімуму. У 2018 році ухилення від оподаткування карається наступним чином:

1) Умисне ухилення від сплати податків у значних розмірах (1000 і більше ПСП – від 881 тис. грн) – штраф від 17 до 34 тис. грн або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років;

2) Умисне ухилення від сплати податків у великих розмірах (3000 і більше ПСП – від 2643 тис. грн) – штраф від 34 до 51 тис. грн з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років;

3) Умисне ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах (5000 і більше ПСП – від 4405 тис. грн) – штраф від 255 до 425 тис. грн з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскацією майна.

Проте, зважаючи на актуальність і масштабність даної проблеми, необхідним є розроблення та реалізація заходів запобігання та боротьби з ухиленням від сплати податків на загальнодержавному рівні, а не тільки силами Державної фіскальної служби України. Оскільки явище ухилення від оподаткування обумовлюється великою кількістю різних причин, зазначені заходи мають бути різного спрямування.

Так, задля усунення моральних причин ухилення від сплати податків необхідно розробити та впровадити загальнонаціональну програму підвищення податкової культури у суспільстві з метою формування стійкого почуття громадянського обов'язку здійснювати відрахування у державну скарбницю. Проте обов'язковою умовою при цьому є підвищення рівня довіри до Державної фіскальної служби через її реформування.

З метою нівелювання впливу політичних факторів необхідними є відновлення довіри до політичної еліти держави, здійснення ефективної боротьби з корупцією у владних структурах, забезпечення рівних умов господарювання для всіх платників податків.

Для того щоб усунути економічні причини, необхідним є забезпечення як стабільності економічної системи держави, так і фінансової безпеки податкоплатників (і юридичних, і фізичних осіб), що полягає у створенні таких умов, за яких платник податку буде платоспроможним і зможе виконати покладене на нього податкове зобов'язання.

Технічні (організаційні) причини ухилення від оподаткування усуваються шляхом підвищення рівнів компетентності працівників фіскальних органів і податкової грамотності платників податків, вивчення і впровадження зарубіжного досвіду та розвитку міжнародної співпраці в справах боротьби з податковими правопорушеннями.

Вдосконалення податкового законодавства шляхом усунення недоліків, колізій та білих плям, доповнення з урахуванням існуючих схем ухилення від оподаткування та забезпечення його стабільності, посилення правової захищеності працівників фіскальних органів при здійсненні ними службових повноважень, а також платників податків зумовить зменшення впливу правових чинників ухилення від сплати податків.

На сьогоднішній день ухилення від сплати податків є дуже актуальною проблемою для України, яка обумовлює виникнення цілого ряду негативних соціально-економічних наслідків. Існуванню даного явища сприяє цілий комплекс причин різного характеру, тому боротьба з ним також має включати заходи різного спрямування та здійснюватися на загальнодержавному рівні.

Список бібліографічних посилань

1. Баранов С. О. Ухилення від сплати податків як основний чинник тіньової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 12. С. 102–106.
2. Безкревна А. В. Податки: причини та наслідки їх несплати. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка*. 2010. Вип. 29, ч. 2: Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. С. 286–288.
3. Вавілов П. М. Ухилення від сплати податків в Україні: причини виникнення та шляхи подолання проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. № 2. С. 24–27.
4. Глуценко С. В., Казакова М. О. Мінімізаційні податкові схеми: зарубіжна та українська практика. *Магістеріум. Економічні студії*. 2014. Вип. 56. С. 21–25.
5. Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В. Податковий менеджмент : підручник. Київ : Знання, 2008. 525 с.
6. Кріль І. М., Кміть В. М. Суть та основні методи боротьби з незаконною мінімізацією оподаткування в Україні. *Економікс*. 2013. № 1. С. 172–177.
7. Мірошніченко О. В. Використання офшорних механізмів ухилення від сплати податків серед загроз економічній безпеці України. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 1 (19). С. 88–94.
8. Нашкерська М. М. Особливості ухилення та уникнення від сплати податків. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18.7. С. 258–263.
9. Томнюк Т. Л. Ухилення від оподаткування: сутність, методи реалізації та економічні наслідки. *Сталий розвиток економіки*. 2011. Вип. 3. С. 279–282.

Одержано 12.10.2018

УДК 338.657

Юлія Сергіївна ПЕНЯК,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»;

Руслан Валентинович МАРКОВ,

кандидат економічних наук, доцент,
докторант Національного інституту стратегічних досліджень

БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК СПОСІБ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Ефективний напрямок, пов'язаний з удосконаленням управлінської системи, полягає у використанні бюджетування. Дослідники сучасних технологій управління бізнесом, привертають увагу до бюджетів підприємства, які є цілісною науково-обґрунтованою системою, що збирає, аналізує, обробляє інформацію, отриману з внутрішнього та зовнішнього середовища, виконуються розрахунки показників, пов'язаних з економічним станом підприємства та контролюється виконання на основі економічно-математичних моделей і технологій.

Разом з цим, бюджетування можна розглядати, як один із способів управління фінансовими ресурсами підприємств. При цьому, бюджет необхідно розглядати як окремий документ, в якому відображена фінансова інтерпретація плану окремих функціональних сфер діяльності підприємства за обсягами та видами ресурсів, що забезпечують досягнення запланованих завдань і результатів. Отже, бюджетування – це система поточного управління фінансовими ресурсами шляхом розробки оперативних планів підприємства і його структурних підрозділів, що включають основні фінансові показники діяльності, на основі яких обґрунтовують управлінські рішення, контролюють їх реалізацію та досягнення основних цільових параметрів економічної стратегії підприємства в плановому періоді [1, с. 71].

Дослідники сучасних технологій управління бізнесом, привертають увагу до бюджетів підприємства, які є цілісною науково-обґрунтованою системою, і виділяють наступні загальноновизнані переваги бюджетування: виявлення резервів і джерел мобілізації ресурсів для фінансової рівноваги виробництва і збільшення прибутку компанії; забезпечення нормального кругообігу грошових коштів в рамках бюджетного періоду по всіх стадіях і сегментах діяльності; врахування інтересів інвесторів та інших учасників фінансового забезпечення діяльності компанії; створення умов для виконання зобов'язань підприємства перед фінансовими організаціями, банками, державою; контроль і забезпечення фінансової стійкості підприємства в довгостроковій перспективі.

У практиці фінансового планування використовують кілька видів бюджетів, які мають безпосереднє відношення до управління формуванням та використанням фінансових ресурсів. До них відносимо: бюджет доходів і витрат; бюджет кредиторської та дебіторської заборгованості; бюджет прибутків і збитків; бюджет руху грошових коштів; капітальний (інвестиційний) бюджет; бюджетний баланс. Розмежування бюджетів та операційних планів необхідне для визначення їх місця в системі управління формуванням та використанням фінансових ресурсів підприємств [3, с.178]. Таке розмежування дозволяє чітко ідентифікувати аналітично-плановий інструментарій управління фінансовими ресурсами, встановити взаємозв'язок між окремими видами планових документів, скоординувати та узгодити послідовність прогнозування розрахунків, що відкриває нові можливості реалізації функцій та потенціалу бюджетування, дозволяє скоротити витрати часу на підготовку бюджетів та підвищує їх обґрунтованість

Таким чином, потенціал бюджетування цілком достатній для того, щоб вирішувати такі важливі взаємопов'язані проблеми, як:

1) фінансове забезпечення передбачених на бюджетний період планових заходів, пов'язаних з удосконаленням наявної виробничої і соціальної інфраструктури, диверсифікацією виробничої діяльності, включаючи придбання нових підприємств, проведенням фундаментальних досліджень, здійсненням заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності продукції, і т.д.;

2) формування раціональної структури джерел коштів підприємств з метою фінансування необхідних обсягів витрат і забезпечення необхідного рівня доходів:

– визначення найбільш дохідних операцій – джерел прибутку, вибір одного або декількох особливо істотних з них з метою концентрації основних зусиль на відповідних операціях і видах діяльності;

– облік всіх можливих джерел мобілізації внутрішніх резервів: скорочення витрат виробництва та інших внутрішньогосподарських витрат і прямих втрат (в тому числі за рахунок поліпшення ресурсної бази), збільшення обсягу продаж, скорочення трансакційних витрат, розгляд можливостей коригування цін;

– оптимізація податкових платежів: розширення видів діяльності, доходи за якими звільняються від оподаткування або оподатковуються за зниженими ставками, повне нарахування амортизаційного фонду, в тому числі використання механізму прискореної амортизації, дотримання норм витрат, в межах яких витрати звільняються від оподаткування, використання прав на отримання податкового кредиту, встановлених податковим законодавством, та інших податкових пільг і фінансових преференцій;

– визначення загальної потреби в позиковому капіталі і основних джерел його залучення (використання банківських і бюджетних кредитів, використання різних форм залучення коштів іноземних інвесторів);

– встановлення граничного обсягу залучення позикових коштів з метою дотримання оптимального співвідношення власного і позикового капіталу;

3) ефективний розподіл обмежених фінансових коштів між структурними підрозділами, дочірніми підприємствами, філіями, а також видами діяльності і спеціальними фінансовими фондами.

4) гнучке реагування на зміну зовнішніх факторів як позитивних, так і негативних: раціонально побудована система бюджетування передбачає здійснення постійного контролю за виконанням бюджетів, виявленням відхилень фактичних даних від планових і з'ясування причин таких відхилень з метою оперативного прийняття необхідних заходів;

5) координація і ефективна інтеграція діяльності управлінських структур, відповідальних за різні напрямки роботи компанії;

6) підтримання поточного фінансового рівноваги компанії. У процесі виконання бюджету особливу увагу об'єктивно приділяється підтриманню на прийнятному рівні поточної ліквідності, платоспроможності та кредитоспроможності підприємства [2, с. 190].

Отже, бюджетування відіграє важливу роль в системі інформаційного забезпечення управління формуванням та використанням фінансових ресурсів. Так, система бюджетів створює ефективне інформаційне поле, що постачає дані для обґрунтування якісних управлінських рішень, дозволяє визначити потребу в фінансових ресурсах та найбільш раціональні напрями їх використання, надає менеджменту і власникам підприємства його цілісну фінансову характеристику та уявлення про можливості й перспективи економічного розвитку. Також слід відзначити, що найбільш ефективним є впровадження повної системи бюджетування стосовно великих підприємств, які мають значну кількість окремих підрозділів та сфер діяльності, оскільки при бюджетуванні покращується координація у діях підрозділів, узгоджуються напрямки, пов'язані з їхньою діяльністю; підвищується оперативність та ефективність під час прийняття будь-якого управлінського рішення; покращуються фінансові результати як результат керування прибутками та витратами на операційному рівні, більш раціональний розподіл при використанні ресурсів, оптимізуються витрати та здійснюється оперативний контроль відносно постійних та змінних витрат; поліпшується платоспроможність як результат ефективного управління грошовими потоками тощо.

Таким чином, добре організована, якісно реалізована та постійно контролювана система бюджетування підприємства виступає базовим елементом ефективного поточного управління його фінансовими ресурсами. Вона сприяє реалізації стратегічної мети підприємства шляхом конкретизації цілей та розв'язання його тактичних завдань, а також оптимізації розподілу ресурсів. Саме тому, без сучасної системи бюджетування неможливе створення ефективною системи формування та використання фінансових ресурсів.

Список бібліографічних посилань

1. Гудзь О. Є. Діагностика та управління фінансовим потенціалом підприємства. *Облік і фінанси*. 2015. № 1. С. 71–76.
2. Бугас Н. В. Бюджетування як ефективний інструмент управління витратами. *Економіка*. 2012. № 5. С. 190–193.
3. Стецюк П. А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 370 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 330.342.24

Мурат Абдикасович САДИКОВ,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та фінансів факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МОНІТОРИНГ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ – ЗАПОРУКА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

В умовах швидких темпів зростання науково-технічного прогресу (НТП) впровадження новітніх інноваційних технологій, техніки і матеріалів скорочує життєвий цикл продукту. Тому для засвоєння новітніх технологій слід здійснювати безперервний моніторинг інноваційної діяльності підприємств. Інноваційний потенціал – це сукупність науково-технологічних, виробничих, фінансово-економічних можливостей країни, необхідних для забезпечення розвитку національної економіки [1–3].

Моніторинг інноваційної діяльності – це систематичний збір, обробка та аналіз інформації про перебіг інноваційних процесів, практичні наслідки заходів щодо стимулювання і регулювання інноваційної діяльності в країні за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності [2].

Для здійснення науково-дослідних і конструкторських робіт (НДКР) потрібна підтримка держави у фінансуванні пріоритетних напрямів НДКР. Тривали час повільний розвиток інноваційної діяльності в країні і регіонах пояснювався відсутністю коштів. В той же час Державна казначейська служба України повідомляє, що профіцит державного бюджету України в серпні 2018 р. становив 25,15 млрд грн, а в цілому за січень-серпень 2018 року державний кошторис зведено з профіцитом 11,8 млрд грн [4, с. 1]. Це свідчить про те, що держава має можливість у фінансуванні потреби інноваційних підприємств, прискоренні НТП [2].

Іншим вирішальним чинником у підвищенні ефективності виробництва і конкурентоспроможності підприємств є збільшення частки ринку збуту продукції на зовнішньому ринку, оскільки платоспроможність вітчизняних споживачів інноваційної продукції є слабкою. Ця проблема швидше вирішується, якщо підприємство використовує інновації для раціонального використання ресурсів і скорочення виробничих витрат у процесі виробництва інноваційної продукції (послуг).

Аналіз науково-технічної діяльності провідних підприємств показує, що в результаті їх інтеграції створюється ряд переваг для проведення досліджень і розробок. Причому, досвід провідних фахівців також свідчить, що ізольованість інноваційних підприємств від інших з метою збереження технологічних таємниць скорочує ринок збуту і життєвий цикл продукції.

Більшість інноваційних НДКР, що призводять до скорочення виробничих витрат чи збільшення обсягу продажів, вимагають, як правило, проведення комплексу науково-дослідних робіт, іноді навіть фундаментальних досліджень, які супроводжуються значними фінансовими ризиками і значними інвестиціями.

Більш того, підвищення технологічного рівня підприємства за рахунок інноваційного фактора пов'язано з проблемою швидкого впровадження у виробництво науково-технічних досягнень.

Для рішення масштабних науково-технічних проблем підприємству необхідно володіти достатнім науково-технічним потенціалом, у тому числі кадровим, за умов вертикальної інтеграції, що сприяє встановленню тісних зв'язків науково-технічної сфери, виробництва і маркетингу.

Але загальновідомо, що доцільність використання технологічних інновацій повинна підтверджуватися розрахунками їх економічної ефективності. Визначення ефективності інновацій здійснюється на всіх етапах їхнього створення і використання: на етапі здійснення науково-дослідних робіт (НДР), дослідно-конструкторських розробок (ДКР), в період виготовлення зразків, включаючи підготовку виробництва нових технічних засобів, а також в процесі використання їх споживачем. На різних стадіях інноваційного процесу визначають потенційний, очікуваний, планований і фактичний ефекти.

При створенні і впровадженні інновацій досягаються різні результати, які можна класифікувати в такий спосіб:

У науково-технічній сфері: відкриття нових явищ, закономірностей їхнього розвитку, виявлення можливостей використання в народному господарстві. Вони вимірюються кількістю інформації, що міститься в наукових звітах, дисертаціях, авторських свідоцтвах і патентах на відкриття та винаходи, в науково-технічних виданнях (журнали, монографії), державних стандартах на нову продукцію і технологічні процеси, кресленнях на нову продукцію тощо.

В інноваційній сфері:

– уречевлені результати: створення нових видів продукції, технологічних процесів, нових видів матеріалів і енергії, нових форм організації виробництва, праці й управління тощо;

– економічні результати: зростання продуктивності праці і випуску продукції, поліпшення якості продукції, підвищення фондівіддачі, зменшення собівартості продукції, збільшення прибутку і рентабельності;

– соціальні результати: поліпшення умов праці, підвищення кваліфікації працівників, зміна структури кадрів, підвищення рівня добробуту промислово-виробничого персоналу, поліпшення рівня життя тощо;

– екологічні результати: зменшення шкідливого впливу виробництва на навколишнє середовище, раціоналізація використання природних ресурсів тощо;

– політичні результати: зміцнення обороноздатності країни та її економічної незалежності.

З комерційної точки зору інноваційний проект можна розглядати як інвестиційний, спрямований на одержання прибутку. Незважаючи на те, що реалізація інноваційних заходів може здійснюватися як за рахунок капітальних вкладень, так і за рахунок експлуатаційних витрат, оцінку економічної ефективності інновацій пропонується здійснювати виходячи із загальних принципів оцінки інвестиційних проектів з урахуванням деяких особливостей, властивих інноваційним проектам. Відтак, кожне підприємство повинно прагнути до моніторингу і формування відповідного інноваційного потенціалу, під яким розуміють здатність підприємства забезпечувати виробничі процеси новітньою технікою, технологією та спроможністю випускати нові товари (послуги).

Список бібліографічних посилань

1. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. Харків : Константа, 2006. 272 с.
2. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (синергетические эффекты инновации). Киев : Феникс, 2006. 500 с.
3. Черваньов Д. М., Нейкова Л. І. Менеджмент: інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. Київ : Знання, 1999. 514 с.
4. Держбюджет у серпні зведено з профіцитом. *Голос України*. 2018. № 184.

Одержано 25.10.2018

УДК 342.951:351.82

Марина Миколаївна СЕМИКІНА,

старший інспектор з особливих доручень

відділу уповноважених Голови з питань контролю за дотриманням прав людини в поліцейській

діяльності Управління забезпечення прав людини Національної поліції України,

слухач магістратури Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання

Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Сьогодні питання функціонування Центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) розглядається не тільки через призму якості, законності, дотримання термінів, а й через призму децентралізації, що призводить до значного розширення переліку послуг, що надаються через ЦНАП, більша частина яких делеговані.

Останнім часом одним із найважливіших напрямів діяльності місцевих органів влади в Україні стало надання адміністративних послуг. За нещодавній період було створено понад 600 центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП). У багатьох органах влади, здебільшого – в обласних центрах і містах обласного значення, справді відбулося поліпшення якості послуг, які надаються через ЦНАП. Одним із визначальних чинників процесу створення ефективних ЦНАП та підвищення якості надання адміністративних послуг є особиста зацікавленість керівництва органів місцевого самоврядування.

ЦНАП створюється та діє відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги». Відповідно до ст. 12 цього Закону, Центр надання адміністративних послуг – це постійно діючий робочий орган або структурний підрозділ місцевої державної адміністрації або органу місцевого самоврядування, що зазначений у частині другій цієї статті, у якому надаються адміністративні послуги через адміністратора шляхом його взаємодії із суб'єктами надання адміністративних послуг.

Повноцінні центри надання адмінпослуг функціонують при міських радах міст обласного значення: в Західній Україні (Івано-Франківськ, Луцьк, Вінниця, відома своїм ЦНАП під назвою «Прозорий офіс», Хмельницький), Центральній Україні (Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Павлоград, Дніпродзержинськ), Східній та Північній Україні (Харків, Луганськ, Суми, Чернігів, Житомир) і в Києві.

У роботі багатьох ЦНАП існують типові проблеми та помилки. Частина з цих проблем пов'язана з недосконалістю законодавства, а частина – з упущеннями самих центрів.

У переважній більшості у ЦНАП ще неможливо отримати популярні адміністративні послуги: паспорти, реєстрацію місця проживання, реєстрацію бізнесу, реєстрацію нерухомості, реєстрацію земельних ділянок, послуги щодо будівництва, соціальні адміністративні послуги. Причина цього проста – ЦНАП утворюють міські ради та районні державні адміністрації, а всі популярні послуги надають територіальні підрозділи виконавчої влади: Державної реєстраційної служби України, Державної міграційної служби, Державного земельного агентства тощо [1].

Ці органи виконавчої влади довго не погоджувалися надавати свої послуги через ЦНАП, хоча Закон України «Про адміністративні послуги» це дозволяє.

Кабінет Міністрів України нарешті 16 травня ухвалив Розпорядження № 523 «Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг» [2], яким затвердив перелік із 52 послуг органів виконавчої влади, що надаватимуться через ЦНАП.

Серед них – послуги з оформлення паспорта та «закордонного» паспорта, реєстрації місця проживання, реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, реєстрації прав на нерухоме майно, земельних ділянок та отримання витягів із Державного земельного кадастру, реєстрація декларацій у сфері будівництва, видача документів у сфері дозвільної діяльності. Проте органам місцевого самоврядування та громадськості досі доводиться переконувати апарати міністерств, служб та агентств у тому, що надання їхніх послуг справді необхідно передавати в єдині офіси.

Певною перешкодою у роботі ЦНАП виявилася неузгодженість Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» із Законом України «Про адміністративні послуги». З прийняттям останнього дозвільні центри мали стати частиною ЦНАП. Але виникла низка практичних проблем. Спочатку було обмеження у виконанні державними адміністраторами дозвільного центру функцій адміністраторів ЦНАП.

Чимало ЦНАП не мали затверджених документів, що регулюють їхню діяльність. Ряд міських рад взагалі довго не ухвалювали рішення про створення ЦНАП, бо місцеві депутати не розуміли, яка з них користь. Ще гірше, що в деяких містах і районах нові керівники теж «підозріло» ставились до ЦНАП, бо не довіряли усьому, що робилося в попередні роки. Хоча саме цю реформу потрібно було не ревізувати, а поглиблювати.

Частина центрів не дотримувалась вимог Закону України «Про адміністративні послуги» в частині режиму роботи ЦНАП. Наприклад, закон встановлює вимоги до часу прийому у ЦНАП: 6 днів на тиждень, не менше 7 годин на день, без перерви на обід, двічі на тиждень – до 20:00 [3]. Більшість ЦНАП дотримуються цих вимог. Але подекуди в них існує

окремий розклад для послуг, які надають різні структурні підрозділи міської ради. Через це послуги надаються не весь тиждень, а лише декілька годин на тиждень.

Також трапляються ЦНАП із перервами на обід і технологічними перервами впродовж робочого дня. У дозвільних центрах, які є складовою ЦНАП, виділяють час для надання консультацій представниками дозвільних органів, що часто перетворюється в диференційовані години і для прийому документів у відвідувачів.

Загалом, ідея в основі ЦНАП – це зручний розклад роботи для відвідувачів та надання всіх послуг упродовж усього робочого часу ЦНАП. Якщо послуга надається лише кілька днів на тиждень, то відвідувачі й надалі змушені підлаштовуватися під розклад чиновників.

Низка міських рад допускає паралельний прийом документів поза ЦНАП. Тобто в них відвідувачі досі можуть отримати адміністративні послуги безпосередньо в структурних підрозділах виконкому. Ця практика нівелює ідею ЦНАП як основної точки взаємодії між владою та громадянами. Якщо відвідувачі продовжуватимуть звертатися в «бек-офіс» для швидшого, але непрозорого отримання адміністративних послуг, то це зберігатиме корупцію й означатиме неефективне використання публічних коштів на утримання подвійної інфраструктури (приміщень, фахівців з прийому відвідувачів, служби діловодства тощо).

Але вже тепер, попри всі труднощі, ЦНАП дозволяють громадянам у зручний для них час без черг отримати хоча б ті послуги, які вже надаються у ЦНАП. Вирішення проблем, описаних вище, дозволить зробити центри надання адмінпослуг по-справжньому зручною точкою взаємодії громадян та бізнесу з владою.

Робота, яку сьогодні виконує ЦНАП, потрібна і своєчасна. Адміністратори намагаються вникнути в кожну конкретну ситуацію, забезпечити збір необхідної інформації та супутніх документів без участі замовника. Відсутність визначених прийомних днів та годин, обідньої перерви, яка часто не збігалася в різних організаціях, також позитивно оцінюються відвідувачами. У той же час виявлено, що у сфері розвитку і реформування системи надання адміністративних послуг в Україні на сучасному етапі, незважаючи на очевидний прогрес, ще присутні істотні проблеми: неналежна якість надання адміністративних послуг громадянам в багатьох ЦНАП і органах публічної влади; повільні темпи впровадженням ЦНАП електронних послуг; організація неналежних приміщень; практика диференційовані годин прийому громадян суб'єктами надання адміністративних послуг; брак кваліфікованого персоналу ЦНАП; низька якість інформаційно-комунікаційного забезпечення роботи суб'єктів надання адміністративних послуг; створення окремими ЦОБВВ і органами місцевого самоврядування паралельних ЦНАП сервісних установ тощо [4].

Список бібліографічних посилань

1. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративні послуги» / за заг. ред. В. П. Тимощука. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2013. 392 с.
2. Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2014 № 523 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523-2014-%D1%80> (дата звернення: 28.10.2018).
3. Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2013 № 118 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2013-%D0%BF> (дата звернення: 28.10.2018).
4. Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування : зб. / заг. ред. Тимощука В. П., Курінного О. В. Київ, 2015. 428 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 658.012

Сергій Олександрович ТКАЧЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Джеймс Н. СПЕРОС,

офіцер з моніторингу ОБСЄ, Спеціальна моніторингова місія в Україні (США)*

КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Визначення особливостей сутнісного змісту антикризового управління фінансами дозволяє сформулювати концептуальний підхід щодо управління фінансами підприємства, заснованому на феномені кризи. Вирішення центральних питань для антикризового фінансового управління, питань невизначеності, забезпечення адаптації й фінансової стабілізації виробничо-господарської системи вимагає, у нашому розумінні, адекватного інструментарію й відповідних технологій.

Концепція, як система поглядів, певне розуміння явищ, процесів, як єдиний визначальний задум, стосовно до антикризового управління фінансами підприємства зводиться, на нашу думку, до наступних ключових положень.

Невід'ємною частиною проблематики функціонування будь-яких економічних систем є кризові ситуації, які вражають, зокрема, учасників даних систем. Кризові явища на підприємствах різних галузей і сфер діяльності обумовлені безліччю факторів, найбільш об'єктивними з яких є макроекономічні фактори, фактори розвитку життєвого циклу підприємства й активний вплив зовнішнього середовища. До суб'єктивних факторів можна віднести, у першу чергу, сферу діяльності і якість управління компанією.

Кризи об'єктивно неминучі. Хоча вони й хворобливі, виконують, відповідно до нашого підходу, суспільно-корисну функцію відновлення системи й адаптації її до умов, що змінилися, функціонування і тому реакція на них не повинна бути однозначно негативною. Така реакція може привести до посилення фінансових загроз виживанню й успішному розвитку підприємства, оскільки з поля діяльності менеджменту випадає пошук нових серйозних шансів на успіх.

За експертними оцінками, у 2014–2015рр. близько 30 % дрібних підприємств змушені були призупинити свою діяльність. Згодом 10 % підприємств так і не приступили до роботи. Через девальвацію гривні скоротився імпорту. Постраждали в першу чергу ті, хто був у значній мірі орієнтований на імпорту продукцію. У результаті звільнилися ринкові ніші, що створило для виробників нові можливості.

Як нам представляється, кризи повинні стати об'єктом підвищеної уваги з боку менеджменту компанії. Настання кризи можна передбачати, володіючи теорією циклів і криз. Вивчаючи зміну циклів життєвої динаміки підприємства, можна визначити наближення поворотних крапок і з достатньою вірогідністю встановити строки їхнього досягнення й глибину потрясінь.

«... Метою антикризового управління є розробка й першочергова реалізація заходів, спрямованих на нейтралізацію найнебезпечніших (найбільше що інтенсивно впливають на завершальне явище) шляхів, що приводять до кризового стану» [50]. У трактуванні ціль визначається як предмет дії, саме як мотив (потреба) і результат. З іншого боку «головним є забезпечення міцного стану на ринку й стабільно стійких фінансів компанії при будь-яких економічних, політичних і соціальних метаморфозах у країні» [51]. Неважко помітити, що у визначенні превалює опис бажаного стану, результату, мотиву й оцінки способів задоволення потреби.

Якщо покласти в основу формулювання мети антикризового управління фінансами необхідність єдності мотивів, засобів і результатів, то, під метою варто розуміти фінансове

---

* **James N. Speros** – Monitoring Officer of the Organization for Security and Co-operation in Europe, Special Monitoring Mission to Ukraine (USA).

забезпечення довгострокового виживання й розвитку компанії на основі використання позитивних можливостей, що відкривають кризову ситуацію для даного бізнесу, і запобігання важких і затяжних форм впливу кризи, що загрожують серйозними наслідками для підприємства, за допомогою своєчасної підготовки й контролю реалізації відповідних заходів.

Разом з тим, контрзаходи доцільно розглядати з погляду необхідності підготовки й реалізації:

- загальних мір, спрямованих на посилення економічної безпеки компанії й забезпечення її стабільного фінансового успіху;
- спеціальних заходів, асоційованих з відповідними діями на конкретну загрозу.

Проте, типізований набір спеціальних заходів створити неможливо, оскільки кожна криза унікальна, і при підготовці контрзаходів вирішального значення набуває не тільки професійні знання менеджерів, але і їхня інтуїція й напрацьований досвід. Загальні й спеціальні заходи повинні розглядатися як органічні складові, і в гармонічній єдності сформувавши антикризову програму. Загальні міри, що формують захисну реакцію компанії й підсилюють її можливості протистояти кризовим явищам і тенденціям, варто розробляти на постійній основі поза залежністю від реальності загрози кризи. Оскільки остання може вибухнути раптово, компанія повинна бути завжди готова до кризових явищ. У формуванні комплексу загальних і спеціальних мір знаходить своє практичне підтвердження думка [3] про те, що будь-яке управління в певній мері повинне бути антикризовим і тим більше ставати антикризовим у міру вступу в смугу кризового розвитку.

У той же час, відповідно до нашого підходу, реалізація комплексу загальних і спеціальних антикризових заходів базується на антикризовому механізмі фінансової стабілізації, дія якого носить захисно-адаптаційний і наступальний характер, а використання його елементів дозволяє підприємству в кризових умовах вирішувати питання не лише виживання, але й реалізувати довгострокову перспективу стійкого зростання.

Таким чином, як ключові завдання антикризового фінансового менеджменту варто виділити:

- створення майбутнього економічного потенціалу успіху як гарантії збереження в майбутньому прибутковості й ліквідності бізнесу, що розвивається в ритмі циклічної динаміки;
- забезпечення ефективного і раціонального використання наявних фінансових ресурсів і ефективного фінансового контролю за діяльністю всієї компанії як гарантії отримання високого поточного прибутку, що дозволяє підтримувати існування й успішний розвиток підприємства.

У той же час проведення відповідних превентивних планово-контрольних заходів в межах управління фінансами підприємства зміна фінансової гнучкості й мобільності, нарощування фінансових резервів, на наш погляд, неможливе без вирішення комплексу фінансових завдань. До них, на наш погляд, у першу чергу, належать:

- прискорення оборотності капіталу шляхом зниження дебіторської й кредиторської заборгованості;
- нарощування грошової виручки;
- оптимізація структури капіталу.

Для впровадження системи антикризового управління фінансами підприємства, успішної реалізації покладених на неї завдань важливо встановити принципові теоретичні положення, якими повинен керуватися у своїй практичній фінансовій діяльності криза-менеджмент компанії.

У їхньому складі, як нам представляється, виправдано виділити наступні:

- принцип цільової результативної орієнтації, що означає, що антикризовий менеджмент характеризується чітким і конкретним цілепокладанням, що зачіпає, насамперед фінансові аспекти життєдіяльності компанії, її фінансовий результат (капіталізований прибуток, вартість капіталу, виручка, прибуток, сума покриття, ліквідність, рентабельність). Переосмислення цілей, правил і норм дозволяє виживати й протистояти кризі;

- принцип опори на моніторинг фінансових індикаторів, що припускає налагодження спостереження за станом підприємницького середовища з метою завчасного виявлення подій здатних породити кризу підприємства;
- принцип переваги управлінського впливу, що означає перенос центру ваги на прогнозування появи проблеми до початку роботи над стратегічним планом, щоб включити в останній комплекс відповідних заходів щодо запобігання серйозних кризових втрат і упущених фінансових можливостей;
- принцип фінансової гнучкості, що реалізується в управлінському впливі на майбутні фінансові потоки за допомогою, по-перше, відбору стратегічних (інвестиційних) альтернатив розміщення фінансових ресурсів, які здатні формувати фінансові потоки, достатні для постійної платоспроможності суб'єкта, і, по-друге, відмови від надмірної інноваційної активності;
- принцип економічності управління, що ґрунтується на встановленні економічної доцільності впровадження конкретного різновиду антикризового фінансового менеджменту в компанії, що потребує обов'язкову перевірку можливості покриття додаткових витрат;
- принцип відповідності форми зворотного зв'язку, що підвищує роль інформаційного обслуговування, значення комунікацій для швидкого й точного виконання прийнятих антикризових фінансових рішень. Затримки, викликані неадекватним управлінським реагуванням на кризові процеси, можуть мати вирішальне значення для втрати підприємством фінансової здатності гнучко пристосовуватися до існуючих змін і виживати в гострому конкурентному ринковому оточенні.

Крім перерахованих вище принципів, на наш погляд, корисно керуватися також загальними принципами управління: системності, погодженості (інтегрованості) різноманіття, саморегуляції й самонавчання, селективності.

Список бібліографічних посилань

1. Тридід О. М., Орехова К. В. Методичні рекомендації щодо аналізу та оцінки фінансової стійкості підприємства. Харків : ХНЕУ, 2005. 24 с.
2. Кизил Н. А., Иваненко В. В. Финансовый анализ : учеб. пособие. Харьков : ИНЖЭК, 2005. 245 с.
3. Уткин Э. А. Антикризисное управление. М. : Асоц. авт. и издат. «Тандем» ; ЭКМОС, 1997. С. 13.
4. Салига К. С. Методичні підходи діагностування фінансового стану. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво.* 2007. № 3. С. 204–210.

Одержано 01.11.2018

УДК 658:65.012.8

Анастасія Сергіївна УСТІЛОВСЬКА,

викладач кафедри економіки

Харківського національного університету будівництва та архітектури

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКА ЯК ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Якщо розглядати поняття економічної безпеки як узагальнену категорію, то його можливо трактувати як захист життєво важливих інтересів суспільства, особи і сім'ї від зовнішніх і внутрішніх загроз. В контексті даного дослідження мова буде йти про людину як працівника підприємства і відповідно про його особисту безпеку, а відтак про захист його інтересів, як індивіда і як об'єкта безпеки підприємства, що відноситься сфери кадрової безпеки.

Людина, як працівник підприємства в контексті забезпечення його економічної безпеки, набуває особливого статусу незалежно від займаної посади, що обумовлено структурою системи економічної безпеки підприємства, відповідно до якої, працівник одночасно може бути як суб'єктом так і об'єктом безпеки. Іншими словами працівник, який потребує захисту від ряду негативних факторів, одночасно може бути таким же негативним фактором. Така неоднозначність підходу до визначення статусу працівника потребує детального дослідження його особистої безпеки в рамках економічної безпеки

підприємства. В цьому контексті, доцільно підкреслити, що економічна безпека фірми (підприємства, організації) – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) [1].

Забезпечення необхідного для існування та розвитку рівня безпеки вимагає створення системи економічної безпеки в умовах кожного окремого підприємства, що передбачає формування структури функціональних складових адаптованої до специфіки господарської діяльності. Так, для промислових підприємств основними є наукова, технічна, кадрова та інноваційна складові; для сільського господарства – екологічна, кадрова та інноваційна; для невиробничої сфери – інформаційна та кадрова [1]. Таким чином, незалежно від виду діяльності, в структурі системи економічної безпеки підприємства повинна бути виділена кадрова безпека як підсистема, яка покликана гарантувати стабільне та максимально ефективно функціонування підприємства і високий потенціал розвитку в майбутньому. Можна стверджувати, що кадрова складова економічної безпеки повинна здійснюватися одночасно за кількома напрямками [2]:

- перший – визначення та ідентифікація зовнішніх та внутрішніх загроз для кадрової безпеки підприємства;
- другий – посилення роботи з працівниками підприємства з метою підвищення ефективної діяльності всіх категорій персоналу;
- третій – збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, поповнення знань і професійного досвіду працівників підприємства;
- четвертий – унеможливлення виникнення загроз для економічної безпеки підприємства джерелом яких є сам персонал.

Кожен із зазначених напрямків безпосередньо пов'язаний із працівником підприємства як об'єктом управління, водночас безпеці самого працівника, тобто його особистій безпеці, на нашу точку зору, приділяється недостатня увага [3].

В процесі формування кадрової політики на підприємстві, з метою забезпечення максимальної кадрової безпеки як складової економічної безпеки, не завжди враховуються всі перераховані фактори впливу на людину як особистість, що зумовлено існуючими стандартами підбору персоналу в основі яких покладено пріоритетність професійних навиків, та відповідність посаді, що завжди є не зовсім виправданим з точки зору забезпечення економічної безпеки. Відтак слід зауважити, що нехтування знаннями про потенціал кожного працівника несе в собі вірогідність реалізації значної кількості загроз для кадрової безпеки підприємства.

Необхідно підкреслити, що підприємство, в основі політики якого покладено принцип забезпечення високих соціальних стандартів, повинно керуватися принципом стратегічного мислення, і, відповідно до мети його функціонування, прагнути не лише до отримання прибутку будь-якими засобами. Високі стандарти передбачають як ефективно використання ресурсів, так і, згідно принципів сталого розвитку, їх збереження та удосконалення, як от кадрових – через підвищення кваліфікації, сприяння самовдосконаленню, формування сприятливого робочого клімату, досягнення спільних інтересів [2].

Список бібліографічних посилань

1. Штангрет А. М., Котляревський Я. В., Караїм М. М. Економічна безпека підприємства в умовах антикризового управління: концептуальне визначення та механізм забезпечення : монографія. Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. 288 с.
2. Шира Т. Б. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.2 . С. 361–366.
3. Шира Т. Б. Особиста безпека працівника як основа гарантування економічної безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/53.pdf (дата звернення: 25.09.2018).

Одержано 27.09.2018

УДК 399.9

Вікторія Анатоліївна ФУРСА,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та фінансів факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВА

У ринкових умовах господарювання підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому середовищі, що характеризується нестабільністю та постійною динамікою. Таке середовище змушує керівництво швидко адаптуватися до нових умов, вимагає знання законів розвитку та пошуку шляхів виживання у ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища.

Найбільш важливими факторами, що впливають на економічну безпеку підприємства, є: ступінь досконалості законодавчої бази, рівень оподаткування, доступ на світові ринки збуту, інвестиційна привабливість регіону, держави. Насамперед, економічна безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону, адже базується на їх фінансовому, сировинному та виробничому потенціалі, перспективах розвитку. Наявність багаторівневої концепції економічної безпеки господарюючих суб'єктів усіх рівнів дає можливість забезпечити передбачуваність зовнішніх загроз підприємствам.

Економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого – є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня і суб'єктом, що забезпечує виконання функцій регіоном, державою. В перехідні періоди розвитку економіки домінуючими є дослідження макроекономічних аспектів економічної безпеки.

Поняття «економічна безпека» пройшло чимало переосмислень у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища і з урахуванням факторів, які зумовлюють процеси управління. Вперше поняття «економічна безпека» почало застосовуватися на Заході у зв'язку зі зростанням проблеми обмеженості ресурсів та розпадом колоніальної системи, що призвело до порушення традиційних зв'язків між постачальниками ресурсів, життєво необхідних індустріальним суспільствам.

Сутність економічної безпеки полягає у забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби. Раніше усі питання, пов'язані із забезпеченням безпеки покладалися на державні органи. Останнім часом спостерігаються відтворення системи безпеки, в якій провідна роль відводиться державі.

На макрорівні економічна безпека проявляється у забезпеченні нормальної і стабільної діяльності підприємства, попередженні виток інформації.

Економічну безпеку підприємства можна трактувати, як:

– стан захищеності усіх систем підприємства при здійсненні господарської діяльності в певній ситуації;

– стан всіх ресурсів підприємства (капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій, техніки, прав) та підприємницьких здібностей, при якому можливе найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного та соціального розвитку, здатність попереджувати або швидко нівелювати різні внутрішні та зовнішні загрози;

– сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їх цілей та завдань;

– стан соціально-технічної системи підприємства, котрий дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту.

Головна мета управління економічною безпекою – забезпечення найефективнішого функціонування, найпродуктивнішої роботи операційної системи та економічного

використання ресурсів, забезпечення певного рівня трудового життя персоналу та якості господарських процесів підприємства, а також постійного стимулювати нарощування наявного потенціалу та його стабільного розвитку.

До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу того чи іншого суб'єкта господарювання;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Головна та функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації економічної безпеки.

Загальна схема процесу організації економічної безпеки включає такі дії (заходи), що здійснюються послідовно або одночасно:

- а) формування необхідних корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав інформації, технології та устаткування);
- б) загальностратегічне прогнозування та планування економічної безпеки за функціональними складовими;
- в) стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- г) загально-тактичне планування економічної безпеки за функціональними складовими;
- д) тактичне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- е) оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства;
- ж) здійснення функціонального аналізу рівня економічної безпеки;
- з) загальна оцінка досягнутого рівня економічної безпеки.

Тільки за здійснення в необхідному обсязі зазначених дій (заходів) можна буде досягти належного рівня економічної безпеки підприємства.

Одержано 01.11.2018

УДК 336.713

Юрій Ярославович ХАМИГА,

аспірант Тернопільського національного економічного університету

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Фінансове шахрайство – це досить складний та ретельно приховуваний процес ураження фінансової безпеки та усього фінансового стану банків. Фінансове шахрайство вирізняється широким спектром проявів в процесі функціонування банків, які нерозривно пов'язані із виникненням загроз, ризиків, небезпек тощо.

Причини фінансового шахрайства в банківській сфері полягають у наявності трьох мотивів (здатність здійснення, обґрунтування та бажання (матеріальне, моральне)) та трьох передумов (можливість здійснення, наявність повноважень з укриття фінансового шахрайства та здатність уникнути відповідальності).

Інструментарієм приховування фінансового шахрайства в банківській сфері є:

- 1) знищення електронних та матеріальних носіїв інформації;
- 2) імітація форс-мажорних обставин та інших техногенних і антропогенних явищ;

- 3) маніпулювання змістом електронних та матеріальних носіїв інформації;
- 4) фальшування бухгалтерської та фінансової звітності;
- 5) службова фальсифікація;
- 6) залучення фіктивних та підставних осіб;
- 7) банкрутство та ліквідація тощо.

Під час здійснення фінансового шахрайства в комерційному банку задіяно широке коло осіб. Вони можуть бути як свідомими учасниками фінансового шахрайства (особи, сприяючі шахраю), так і особами, які використані шахраєм без усвідомлення їх ролі. Шахраї під час здійснення фінансового шахрайства намагаються прямо не пов'язувати себе з грошовими коштами, які є предметом недобросовісного заволодіння. Грошові кошти спочатку спрямовують на проміжних осіб (осіб, які асистують). Тільки згодом, після легалізації та легендування, грошові кошти, здобуті недобросовісним шляхом, надходять безпосередньо до шахрая.

У банківській сфері поширене переконання, що механізми внутрішнього контролю, які використовують технології, здатні самостійно виявити усі факти шахрайства, та що керівництво завжди діє етично. Насправді ж досвід свідчить про те, що майже усі значні випадки шахрайства з боку співробітників банків стали наслідком того, що керівництво банку має можливість обійти ці механізми внутрішнього контролю чи звести нанівець їхню ефективність. Для подолання цієї системної проблеми банкам необхідно розробити механізми контролю, які врахують можливість того, що керівництво зможе їх обійти, або вступити у змову в тому чи іншому напрямку.

Шахрайство є результатом перетину особистого вибору людини із порушенням роботи систем та контролів організації, тож вкрай важливо пам'ятати, що відчуття захищеності часто буває оманливим.

З метою запобігання фінансовому шахрайству органам фінансового контролю слід вдосконалити такі напрями роботи:

1. Ширше впроваджувати ризикорієнтований підхід проведення дистанційного аудиту ефективності, що спрямований на організацію фінансового контролю не за всіма об'єктами, а за найбільш ризикованими.

2. Врегулювання питання належного відшкодування фінансових ресурсів за вчинені фінансові порушення, в тому числі за розтрату державних коштів.

3. Важливим фактором забезпечення ефективності внутрішнього фінансового контролю є незалежність експерта. Оцінюючи ефективність використання коштів він повинен мати можливість вже на етапі прийняття управлінського рішення вказати на ймовірні фінансові наслідки.

4. Покращання матеріально-технічного і фінансового забезпечення функціонування системи державного фінансового контролю.

Фінансове шахрайство – результат недоліку процесу управління в частині контролю. Фінансове шахрайство уможлиблюється тоді, коли функція контролю не характеризується стабільністю (постійністю) та не має необхідної повноти охоплення. Тобто фінансове шахрайство є результатом нестабільного, непостійного та неповного контролю загального процесу управління функціонуванням банківської сфери.

Виявлення та попередження фінансового шахрайства – це комплексне та складне для банків завдання, яке передбачає пошук збалансованого комплексу заходів, які включають технології та людські ресурси, і побудовані на чіткому розумінні стимулів до шахрайських дій та обставин за яких ці дії вчинені.

Банкам вкрай важливо відійти від переконання, що технології є єдиним рішенням або що, до певних меж, шахрайство можна вважати просто частиною операційних витрат. Натомість, лише створення корпоративної культури чесності та відкритості в банку за принципом «згори вниз», дозволить побудувати та просувати прозору підзвітність – а це, в свою чергу, дозволить вивести шахрайство з тіні.

Список бібліографічних посилань

1. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

2. Глебов О. А. Актуальные методы противодействия мошенничеству. *Банковское дело*. 2014. № 9. С. 74–76.

3. Шахрайство на фінансовому ринку : практ. посіб. з протидії / за ред. В. Фещенка. Київ : Укр. агентство з фінанс. розвитку, 2011. 424 с.

4. Мельник С. С. Сутність фінансового шахрайства в комерційному банку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 6, ч. 2. С. 91–95.

Одержано 28.10.2018

УДК 342.97

Сергій Михайлович ШЕВНІН,

аспірант кафедри адміністративної діяльності поліції факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

МВС ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

На підставі думок науковців слід виокремити основні характерні ознаки бюджетних правовідносин які створюють умови для реалізації необхідної та можливої поведінки МВС, як учасника бюджетного процесу і суб'єкта бюджетних правовідносин. До них належать:

– соціальний, двосторонній (і більше) зв'язок між державою та суб'єктами бюджетного процесу, який виникає на підставі фінансово-правових норм і відповідно, відносини завжди виникають, змінюються та припиняються лише на підставі нормативно – правового акта;

– зв'язок проявляється через суб'єктивні права й обов'язки сторін;

– вольові відносини, оскільки одна сторона (владний орган) завжди наділена владними повноваженнями;

– відносини завжди пов'язані з публічними коштами;

– охорона цих відносин з боку держави;

– відносини виникають з публічної фінансової діяльності та мають грошовий характер;

– усім бюджетним правовідносинам властивий владно-майновий характер (або державно-владний майновий (грошовий) характер);

– відносини мають розподільчий характер, що закладено вже у функціях фінансів, передусім, у функції створення грошових фондів і спрямування цих фондів коштів на задоволення потреб суспільства;

– характеризуються, як планові та інші ознаки [1, с. 123]. Ці ознаки характеризують коло повноважень суб'єкта бюджетних правовідносин.

Таким чином, можемо стверджувати, що МВС є суб'єктом бюджетних правовідносин, а саме врегульованих нормами бюджетного права фінансових відносин, учасники яких виступають носіями юридичних прав і обов'язків та реалізують нормативні акти щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, які містяться у бюджетах, що складають бюджетну систему України з метою виконання покладених на них функцій.

Бюджетна діяльність здійснюється на основі безперервних відносин з державою, у процесі яких МВС виконує волю держави у межах, встановлених нею.

Органи МВС виступають органами державної влади, адже вони діють від імені держави та наділені правом застосовувати заходи державного примусу. Проте проблема чіткого визначення повноважень суб'єктів бюджетних правовідносин, складовою яких є органи внутрішніх справ, через призму реалізації владних повноважень виявляється вельми непростим завданням. Для розуміння сутності цієї проблеми при багаторівневій системі влади доцільно зробити таке припущення: тільки ті органи влади можна розглядати органами влади певного рівня, котрі утримуються (фінансуються) цією владою.

Одним із головним елементів при визначенні правового статусу МВС, як суб'єкта бюджетних правовідносин можна виокремити таку категорію як «юридична особа». Аналіз нормативно-правових актів, що регламентують діяльність структурних підрозділів Міністерства внутрішніх справ свідчить, що всі вони є юридичними особами, тобто з моменту заснування (створення) набувають цивільної правосуб'єктності. Теоретичні розробки щодо розуміння юридичної особи у вітчизняній юридичній науці переважно базувалося на врахуванні вимог цивільного права і пристосовувалися до потреб цієї галузі.

На жаль, Цивільний кодекс України (на відміну від цивільних кодексів інших держав) не містить чіткого визначення поняття «юридична особа». Натомість, у ст. 80 ЦК України, яка має назву «Поняття юридичної особи», вказується лише на деякі характерні ознаки цього поняття. Тут зазначено: «Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді» [2].

При визначенні статусу Міністерства внутрішніх справ як суб'єкта бюджетних правовідносин, на нашу думку, треба врахувати модифікацію вертикалі бюджетних відносин, що є логічним продовженням визначеного на конституційному рівні розмежування повноважень між різними рівнями державної влади. Сьогодні істотний вплив на участь МВС у бюджетних, адміністративних і господарських правовідносинах справляє той факт, що держава не може забезпечити повноцінне і всебічне фінансування органів МВС, останнім надано право вишукувати додаткові джерела фінансового та іншого ресурсного забезпечення. Проте, з боку спеціальних державних органів постійно зростає контроль, а наявність великого числа колізій чинного законодавства у цій сфері, є наслідком недосконалості і породжує низку проблем, які потребують подальшого законодавчого врегулювання.

МВС, як суб'єкт бюджетних правовідносин виступає учасником бюджетного процесу, носієм юридичних прав і обов'язків щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, які містяться у бюджетах. Вказані ознаки МВС, як юридичної особи, вказують на реалізацію специфічного правового статусу, оскільки характеризуються наступними ознаками:

- 1) форма власності – Міністерство внутрішніх справ державна юридична особа, діяльність якої ґрунтується на державній формі власності;
- 2) мета створення і діяльності – некомерційна юридична особа;
- 3) вид фінансування – бюджетна юридична особа;
- 4) виконувані функції – непідприємницька юридична особа, тобто така, що не має на меті здійснення господарської діяльності, не має виробничих завдань;
- 5) ставлення засновників до майна – Міністерство внутрішніх справ юридична особа, засновник якої має право власності на її майно;
- 6) кількість засновників – унітарна юридична особа (така, що виникає внаслідок волевиявлення одного власника);
- 7) порядок створення – публічна юридична особа, тобто така, що створена для виконання функцій публічної влади – управління, забезпечення публічного правопорядку тощо;
- 8) організаційно-правова форма – за цією ознакою Міністерство внутрішніх справ є установою.

Список бібліографічних посилань

1. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. П. Гетманець. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 392 с.
2. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Одержано 25.10.2018

УДК 342.95:351.72

Мар'ян Володимирович ШЕВЧУК,

аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ВПЛИВУ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

В умовах ринкових відносин, враховуючи обмеженість бюджетних ресурсів, питання забезпечення цільового використання бюджетних ресурсів в Україні є досить актуальним. За нецільове використання бюджетних коштів законодавством передбачено цивільну,

дисциплінарну, кримінальну або адміністративну відповідальність фізичних осіб і фінансово-правову відповідальність розпорядників (бюджетні установи) та одержувачів бюджетних коштів (суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи). Загалом, фінансово-правова відповідальність за порушення бюджетного законодавства проявляється в обов'язку учасника правових відносин за порушення бюджетного законодавства зазнати примусових заходів впливу організаційного або майнового характеру, застосованих у визначеній фінансово-правовими нормами процесуальній формі [1, с. 4]. Щодо відповідальності за використання коштів не за цільовим призначенням, то вона проявляється через застосування таких заходів впливу:

- попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства,
- зупинення операцій з бюджетними коштами,
- призупинення бюджетних асигнувань,
- зменшення бюджетних асигнувань,
- повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 117 Бюджетного кодексу України (далі – БК України) попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства застосовується в усіх випадках виявлення бюджетних правопорушень, у тому числі й у випадку використання коштів не за цільовим призначенням. Суб'єктами застосування цього заходу впливу є усі учасники бюджетного процесу, уповноважені БК України на здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства (Верховна Рада України, комітет Верховної Ради України з питань бюджету, Рахункова палата, Міністерство фінансів України, місцеві фінансові органи, органи Державної казначейської служби та Державної аудиторської служби, Верховна Рада і Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві ради та їх виконавчі органи, місцеві державні адміністрації, головні розпорядники бюджетних коштів та розпорядники нижчого рівня). Практично застосовують попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства органи Державної казначейської служби, Держаудитслужби та головні розпорядники. При цьому, як зазначає А. М. Касьяненко, цей захід є неефективним і додаткові попередження фактично не мають будь-яких суттєвих наслідків для порушників та жодним чином не впливають на усвідомлення порушниками неправомірності своєї поведінки – про неправомірність їм відомо до вчинення бюджетного правопорушення [2, с. 114]. Ця твердження слушне, передусім, щодо випадків нецільового використання бюджетних коштів. Оскільки таке правопорушення вважається одним з найважчих (що підтверджується застосуванням за його вчинення кримінальної (адміністративної) відповідальності), то необхідно зупинити операції з бюджетними коштами, призупинити бюджетні асигнування, їх зменшувати чи повертати, а не попереджати учасника бюджетно-деліктного правовідношення. Тому доцільно на законодавчому рівні уточнити коло правопорушень та суб'єктів застосування попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства, виключивши з цього переліку п. 24 ч. 1 ст. 116 – нецільове використання бюджетних коштів (вимога усунути порушення бюджетного законодавства може бути викладена у рішенні про застосування іншого заходу впливу – призупинення бюджетних асигнувань тощо).

Суб'єктами прийняття рішення про застосування інших заходів фінансово-правового впливу є Міністерство фінансів України, органи Державної казначейської служби України, органи Державної аудиторської служби, місцеві фінансові органи, головні розпорядники бюджетних коштів у межах встановлених їм повноважень.

Зупинення операцій з бюджетними коштами полягає у зупиненні будь-яких операцій із здійснення платежів з рахунку розпорядника чи одержувача бюджетних коштів, який їх використав не за цільовим призначенням. Зупиненню підлягають операції на рахунках розпорядників (одержувачів) лише за бюджетною програмою (кодом тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів), за якою виявлено порушення вимог бюджетного законодавства. У випадку нецільового використання бюджетних коштів

розпорядником застосовується призупинення бюджетних асигнувань, що передбачає припинення повноважень на взяття бюджетного зобов'язання на відповідну суму на строк від одного до трьох місяців у межах поточного бюджетного періоду шляхом внесення змін до помісячного розпису асигнувань загального фонду бюджету або помісячного розпису спеціального фонду бюджету (плану асигнувань загального фонду бюджету або плану спеціального фонду бюджету та помісячного плану використання бюджетних коштів закладу вищої освіти, наукової установи або закладу охорони здоров'я). На підставі аналізу нормативних актів, що регламентують зупинення операцій з бюджетними коштами та призупинення бюджетних асигнувань слід підтримати думку Ю.С. Назара, про те, що основною метою застосування цих заходів є припинення правопорушення, примушення порушника бюджетного законодавства усунути відповідні порушення та не допускати їх у майбутньому. Відшкодування ж шкоди, заподіяної державному чи місцевим бюджетам нецільовим використанням коштів, здійснюється шляхом зменшення бюджетних асигнувань чи повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету [3, с. 123].

Також лише щодо розпорядників бюджетних коштів застосовується зменшення бюджетних асигнувань. Цей захід впливу передбачає позбавлення повноважень на взяття бюджетного зобов'язання на відповідну суму на строк до завершення поточного бюджетного періоду. Виконання рішення здійснюється шляхом внесення змін до розпису бюджету (кошторису) в частині фактичного зменшення обсягу бюджетних асигнувань на суму вчиненого порушення бюджетного законодавства та у разі необхідності з подальшим внесенням змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет).

Єдиний захід фінансово-правового впливу, який застосовується лише за нецільове використання бюджетних коштів є повернення цих коштів до відповідного бюджету. До одержувачів бюджетних коштів він застосовується у випадках будь-якого нецільового використання коштів, а до розпорядників – у випадку використання субвенцій не за цільовим призначенням.

У механізмі правової охорони відносин щодо використання бюджетних коштів важливе значення мають фінансово-правові заходи впливу. На відміну від кримінально-правових чи адміністративно-правових, ці заходи застосовуються до юридичних осіб – учасників бюджетного процесу (бюджетних установ, суб'єктів господарювання, громадських чи інших небюджетних організацій). Вони різняться як за уповноваженими органами публічної влади, які їх застосовують, так і за суб'єктом, до яких вони застосовуються (розпорядники чи одержувачі бюджетних коштів), так і за суттю та метою впливу. Якщо зупинення операцій з бюджетними коштами у разі їх нецільового використання та призупинення бюджетних асигнувань застосовуються як правоприпиняючі заходи (з метою припинення порушення бюджетного законодавства), то зменшення бюджетних асигнувань і повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету – як правовідновлювальні (з метою відшкодування шкоди, заподіяної бюджету використанням коштів не за цільовим призначенням). Що ж до попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства, то застосування цього заходу у випадку нецільового використання бюджетних коштів значного ефекту немає, ні профілактичної, ні каральної функції у повному обсязі не виконує.

Список бібліографічних посилань

1. Проць І. М. Відповідальність за правопорушення у бюджетній сфері: адміністративно-правові та фінансово-правові аспекти : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 20 с.
2. Касьяненко А. М. Фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2015. 209 с.
3. Назар Ю. С. Фінансово-правова протидія нецільовому використанню бюджетних коштів як захід боротьби з корупцією // Протидія корупції: європейський досвід та українські реалії : тези міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20–21 квіт. 2012 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2012. С. 121–124.

Одержано 14.11.2018

Секція 4

ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

УДК 316.334.3

Наталія Валеріївна БОБРО,

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Пітер ВІЛСОН,

радник / тренер з питань взаємодії поліції з населенням

регіонального представництва Консультативної місії

Європейського Союзу в Харкові (Великобританія)*

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Початок новітнього суспільно-теоретичного дискурсу про соціальний капітал та новий імпульс академічних та суспільно-політичних дискусій навколо нього пов'язані із дослідженнями американського теоретика державного управління та соціолога Р. Патнама. Він активно використовував на початку 1990-х років поняття соціального капіталу коли досліджував реформування управління в Італії. Його аналіз показав, що стан міських громад визначально впливає на реформування, а, отже, і на економічний розвиток країни. Згідно з отриманими науковцем результатами у випадку, коли у місцевій громаді переважають горизонтальні зв'язки взаємодії, то вони стають джерелом довіри між людьми, зміцнюють відчуття громадськості. Ми погоджуємося з думкою Р. Патнама і вважаємо, що довіра – найважливіша складова соціального капіталу, вона необхідна для успішного розвитку країни в цілому. У суспільстві з високим рівнем довіри зазвичай вищий рівень визнання публічної влади, а отже, нижчі витрати на підтримку порядку, реформи, що впроваджуються органами влади, проходять легше, тому що скорочуються витрати на вирішення соціальних конфліктів. У багатьох країнах із низьким рівнем життя люди не мають елементарних інституціональних гарантій, що захищають їх від економічного, політичного та соціального свавілля. Низький рівень довіри є перешкодою консолідації суспільства і влади. Дослідники з цього приводу зазначають: «...Коли ми часто чуємо вислови про те, що в якомусь суспільстві виявляється масова асоціальна поведінка в таких її формах, як безвідповідальність, зрадництво, хабарництво чи корупція, це трапляється тому, що громадяни недостатньо дбають про накопичення соціального капіталу» [1, р. 35].

Складна ситуація в національній соціально-економічній системі України сьогодні зумовлює нагальну потребу пошуку методів та способів забезпечення соціальної безпеки на всіх рівнях. Логічно, що лише розгляд всіх рівнів соціальної безпеки в цілісному комплексі дасть можливість сформулювати теоретичне підґрунтя для управління процесом гарантування як цілісної соціальної безпеки в суспільстві, так і окремого її рівня. Тому метою нашої роботи є теоретичний аналіз сутності поняття соціальний капітал та обґрунтування його як елемента соціальної безпеки держави.

На нашу думку, розуміння соціальної безпеки повинно поєднувати як мету, так і всі основні компоненти цього поняття. Відповідно, в нашій роботі, під соціальною безпекою будемо розуміти стан захищеності соціальних інтересів людини і держави, що, з одного боку, відображає здатність протистояти дестабілізуючій дії різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників, що створюють реальну загрозу стабільності у суспільстві, тобто загрозу виникнення соціальної напруженості, а з іншого боку – забезпечується системою соціального захисту і зрілістю соціальних інститутів у державі.

---

* **Peter Wilson** – Adviser / Trainer on Community Policing of the EUAM regional presence in Kharkiv (Great Britain).

Соціальний захист є невід'ємним атрибутом існування будь-якої достатньо розвиненої держави. Додержуючись принципів соціальної справедливості, система соціального захисту створює для всіх членів суспільства рівні умови, що перешкоджають негативним впливам середовища на людей і забезпечують гідну і соціально прийнятну якість їхнього життя. Особливе місце соціальний захист посідає в умовах «держави соціального добробуту», мета якої забезпечення самореалізації особи, її прогресивного розвитку. Ф. Фукуяма, розглядаючи фактори національного соціального добробуту, висуває ідею про те, що «... він зумовлений такою всеохоплюючою характеристикою, як рівень довіри, що притаманний суспільству. Превалювання довіри в суспільстві породжує соціальний капітал, який відрізняється від інших форм людського капіталу тим, що зазвичай створюється і передається через такі культурні механізми, як релігія, традиція або історична звичайність» [2, р. 7, 26].

У процесі дослідження соціальної безпеки необхідно враховувати ієрархічну декомпозицію, яка обґрунтовує взаємозалежність окремих її рівнів. В основу формування ієрархії рівнів соціальної безпеки покладено ступінь ідентичності та протилежності інтересів на кожному рівні і необхідність механізмів їх вирішення найбільш прийнятним шляхом. Тому соціальну безпеку у країні доцільно розглядати на таких рівнях, як мікрорівень (соціальна безпека особи); мезорівень (соціальна безпека підприємства/організації); макрорівень (національна соціальна безпека).

Для досягнення нашої мети важливим є дослідження соціальної безпеки людини, оскільки «мірилом соціальної безпеки є індивід і можливість його достойного існування, індивідуального розвитку і забезпечення його потреб» [4, с. 37]. Д. Зеркалов вважає, що «соціальна безпека являє собою стан захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їх життєво важливих інтересів, прав і свобод», при цьому він звертає увагу, що соціальна безпека є дуже важливим складником національної безпеки [5, с. 4]. «Соціальна безпека людини, – зазначає П. Шевчук, – це певний стан життєдіяльності, забезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог» [6, с. 108]. В. Гошовська доводить, що «соціальна безпека як людини, так і суспільства визначається зрілістю соціальних відносин у суспільстві, станом соціального захисту та рівнем соціальної безпеки у суспільстві» [4, с. 71].

Ефективність діяльності суспільних і державних інституцій, спрямованих на зміцнення соціальної безпеки суспільства залежить від соціального капіталу. Дані про участь у голосуванні, ухилення від сплати податків, про соціальну і політичну активність людини свідчить міцний зв'язок між ним та діяльністю державних інститутів. Але соціальний капітал, якщо він формується тільки на мікрорівні, без існування громадянського суспільства, правової держави не завжди має позитивну спрямованість. У цій ситуації виникає сценарій, описаний Р. Патнамом, коли вирішальну роль починають грати неформальні, часом напівкримінальні «посередницькі структури» [7].

Соціальний капітал, важливий для «соціального здоров'я» держави, має культурні корені. Ф. Фукуяма визначає культуру як успадковану етичну звичку, відзначаючи етичні коди, за допомогою яких суспільство регулює поведінку людей, найбільш важливою частиною культури, вчений зазначає, що така етична звичка, яка заснована на довірі до стороннього спосібна до спонтанного спілкування, яка відіграє вирішальну роль в організаційних інноваціях і у створенні соціального добробуту держави. Такі культурні фактори, як рівень довіри й спонтанна товариськість, впливають на індустріальну структуру, тобто на кількість і питому вагу великих і малих корпорацій у національній економіці, способи їх взаємодії одна з одною [3]. Виходячи з найзагальнішого визначення соціального капіталу як зводу неформальних правил чи норм, що дають змогу членам групи, котрі їх поділяють, взаємодіяти один з одним, вчений констатує, що знецінений соціальний капітал соціальної взаємності, який виникає за певного типу чи способу виробництва (скажімо, кустарного традиційного ремісництва), може також стати відчутною інституціональною перешкодою для розвитку нових виробництв чи технологій, які вимагатимуть нових форм групової координації та соціальної взаємодії іншого кола

учасників, а отже, формування нових видів соціального капіталу як фактору соціальної безпеки країни [3].

На жаль, в Україні, склалась така ситуація, що особливого значення набувають міжособистісні взаємини між людьми – сімейні, дружні та приятельські стосунки, спостерігаються незначні статистичні показники членства громадян у наявних громадських організаціях, пострадянські традиції недовіри до будь-яких форм громадянської активності. Все це викликає соціальну напруженість та послаблює рівень соціальної стабільності у суспільстві та якісний рівень життя населення. Певну допомогу тут можуть надати недержавні організації соціального спрямування. Йдеться, по суті, про формування «острівців» соціального капіталу та громадянського суспільства за умови взаєморозуміння між суспільством і державою.

Список бібліографічних посилань

1. Putnam R. The Prosperous Community. Social Capital and Public Life. *The American Prospect*. 1993. Vol. 13, No. 4. Pp. 35–42.
2. Fukuyama F. Trust. The social virtues and the creation of prosperity. New York, 1995. 480 p.
3. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. М. Б. Левина. М. : АСТ, 2004. 592 с.
4. Соціальна держава: український вибір / за ред. В. А. Гошовської. Вид. 2-ге. Київ : ЦПСД, 2007. 337 с.
5. Зеркалов Д. В. Социальная безопасность : моногр. Киев : Основа, 2012. 530 с.
6. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів : Світ, 2003. 400 с.
7. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала: гражданские традиции в Современной Италии / пер. с англ. А. Захаров. М. : Ad Marginem, 1996. 288 с.

Одержано 22.10.2018

УДК 347.121:342.724(477)

Маріанна Петрівна БРИНЧАК,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

АКТУАЛЬНІСТЬ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА СВОБОДИ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ

Актуальним на сьогодні в Україні є регулювання, забезпечення та захист особистих немайнових прав, як головних свобод людини в правовій, демократичній та незалежній державі.

Право свободи світогляду та віросповідання формувалося разом з іншими особистими немайновими правами, які на сьогодні є важливими складовими повноцінного існування людини і громадянина в демократичному суспільстві.

З історії відомо, що формування такого інституту, як особисті немайнові права почалося ще в період римського права.

Розглядаючи так звану «проблему нематеріальних інтересів», відомі цивілісти початку ХХ століття, стверджували, що зростання особистості починається з зовнішнього, матеріального. На думку Й. О. Покровського, першими сферами, в яких за особистістю визнавалися суб'єктивні права, були сфери відносин майнових і сімейних. Пізніше, поступово, індивід починає цінувати і нематеріальні, духовні блага, і тоді право починає давати охорону і їм – спочатку часткову, слабу і безсистемну, а потім більш повну [1, ст. 132].

За дослідженнями видатного цивіліста, навіть в римському праві, яке слугує певним прикладом у розробці норм права багатьох інститутів приватного права, духовний бік особистості знайшов лише поверхневе відображення. Розвиток римського права відбувався в основі своїй в інтересах торговельного, комерційного обороту, а про рівність всіх членів суспільства що є найважливішою передумовою появи особистих немайнових прав, прав для всіх, незалежно від будь-яких зовнішніх факторів, годі й говорити [1, ст. 133].

Найбільшого розвитку досягла концепція особистих немайнових прав людини у другій половині ХХ століття. Друга світова війна показала, до яких трагічних, не зворотних наслідків може призвести неповага до людської особистості, її прав і свобод. Проблема прав людини набула значення на міжнародному рівні і це знайшло своє відображення у багатьох

міжнародно-правових документах, таких як Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р., Загальна декларація прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. та Декларація глав держав-учасниць Співдружності незалежних держав про міжнародні зобов'язання у сфері прав людини і основних свобод від 24 вересня 1993 р., Закон України «Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. та Постанова Кабінету Міністрів України «Про уповноваженого у справах дотримання конвенції про захист прав і основних свобод людини» від 23 квітня 1998 року. Важливим законодавчим актом у названій сфері є також Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, першого протоколу і протоколів № 2, 4, 7 і 11 до конвенції» від 17 липня 1997 року. Тому визнання та захист прав і свобод сьогодні є спільною турботою держав, які розглядають їх як загальнокультурну цінність, об'єкт міжнародно-правового регулювання.

Тому не випадковим є те, що реалізація права на свободу світогляду і віросповідання в аспекті міжнародно-правових стандартів є важливим критерієм оцінки демократичності держави. Налагодження цивілізованих відносин з релігійними організаціями відіграє особливу роль в процесі розбудови молодшої України. І держава, і релігійні організації зацікавлені у співпраці.

Оскільки від налагодження таких стосунків в державі багато в чому залежить стабільність і подальший розвиток України, а саме консолідованість українського суспільства або навпаки [2]. І саме тому кожна демократична держава прагне втілити у національному законодавстві загальнолюдські цінності, котрі закріплені в різних міжнародних актах чи інших джерелах. Відповідно до цього і наша держава як тільки стала на шлях незалежності, активізувала процеси визнання прав людини й впровадження ефективних юридичних засобів їхньої реалізації та захисту. І серед цих цінностей невід'ємною частиною є право людини на свободу світогляду та віросповідання. Реальність будь-якого права людини залежить від дієвого механізму їхньої реалізації. Демократизація суспільства, яка відбувається в Україні з початку 90-х років ХХ ст., зумовила зростання духовної свободи людини, що мало наслідком природне підвищення рівня релігійності населення, збільшення кількості діючих у країні релігійних організацій, посилення впливу релігійних структур на державно-правові процеси [3, с. 7].

Будь яке виявлення неповаги до віросповідання людини, що порушує конституційні права на свободу світогляду та віросповідання веде до міжнаціональних конфліктів, що є неприпустимим у правовій, демократичній та європейській державі.

Таким чином, на теперішній час виникає потреба у регулюванні раніше зазначених конституційних прав людини на свободу світогляду та віросповідання перш за все нормами цивільного права з визначенням їх понять, місця у системі особистих немайнових прав фізичних осіб, особливостей здійснення, охорони та захисту.

Список бібліографічних посилань

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. М. : Статут, 1998. 358 с.
2. Колодний А., Лобовик Б. Релігієзнавчий словник. Київ, 1996. С. 110.
3. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення : монографія. Харків : Право, 2009. 186 с.

Одержано 19.11.2018

УДК 37.012

Сергій Анатолійович ВАВРЕНЮК,

кандидат наук з державного управління,

докторант докторантури Національного університету цивільного захисту України

ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ КУРСАНТІВ ПРОФІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Метою гуманітарної освіти є забезпечення готовності випускника закладу вищої освіти до взаємодії з іншими людьми в процесі трансляції культури, обмін культурними цінностями, винайдення способів діяльності та шляхів самореалізації, а це вимагає суттєвих

змін в парадигмі освіти. При цьому значна увага приділяється гуманітарним знанням, котрі сприяють придбанню гуманістичних навичок та вмій в майбутній професії та діяльності.

Особливо важливими питаннями освітнього процесу у вищих профільних закладах освіти є виховання тих, кого навчають. У зв'язку з сучасною ситуацією, на сьогоднішній день ідея гуманізації освіти актуалізується [1]. Відбуваються зміни у навчально-виховному процесі, а це вимагає пошук нових технологій, форм та методів підготовки майбутніх фахівців, що будуть відзначатися творчою індивідуальністю, високим рівнем компетенції, загальної та професійної культури [2]. Особливу увагу в цьому аспекті покладено на педагогічну науку.

Термін «гуманізація освіти» означає систему заходів, котрі спрямовані на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти та технології навчання, які орієнтовані на вдосконалення особистості, що займає центральне місце в структурі суспільних відносин.

Якщо розглядати гуманізацію профільної освіти, варто зазначити, що саме її основний зміст створює сприятливі можливості для самовираження та розвитку особистості курсантів, для розширення духовно-інтелектуальних потреб, а також підвищення потенціалу загальної та професійної культури. Профільна професійна освіта повинна закласти у свідомість майбутніх офіцерів почуття найвищої відповідальності перед суспільством та державою. Саме тому гуманітарна складова в освіті курсантів є значимою та актуальною, а підвищення інтересу курсантів до гуманістичних наук, необхідності обґрунтування вивчення предметів гуманістичної спрямованості в профільній освіті є сьогодні актуальною задачею. Одним варіантом вирішення даної задачі є посилення гуманітарної складової за допомогою більш глибокого вивчення дисциплін гуманітарного циклу, що допоможе курсантам розібратися у важливості майбутньої вибраної професії офіцера, допоможе зміцнити моральні цілі. Окрім цього, якщо практично в кожному предметі використовувати педагогічну майстерність, це допоможе підкреслити суть та зробити акцент на загальнолюдські цінності.

При постійній увазі до духовно-моральних аспектів, протягом навчання у курсантів буде формуватися гуманістичне ставлення до навколишнього світу, яке поступово проникне та буде характеризувати властивості особистості. При проведенні експериментального анкетування серед 150 курсантів першого курсу виявилось, що важливість предметів гуманітарного циклу у них становить 4.1 бала з 10 можливих балів, що є негативною тенденцією щодо розуміння в цілому курсантами для чого вони вивчають ці предмети у профільному закладі вищої освіти.

Позитивною тенденцією можна вважати той факт, що у відповідях на питання, які предмети вони б виключили зі свого розкладу, гуманітарні предмети набрали 2.9 бала з 10 можливих. Якщо порівняти отримані результати відповідей з відповідними курсантів 3-го курсу, то тут ми бачимо підвищення свідомості курсантів, що можна віднести на рахунок роботи професорсько-викладацького складу у формуванні світогляду даного вікового параметра. Важливість предметів гуманітарного циклу на третьому курсі відзначається 6.1 балами з 10-ти можливих.

Успішність вивчення гуманітарних дисциплін означає належну обробку та засвоєння інформації, виконання комунікативних завдань, поступове та систематичне накопичення знань, умінь та навичок щодо професійного спілкування. Професійні навички допомагають застосовувати здобуті знання на практиці, вміння самостійно діяти, творчо мислити, професійно дискутувати.

Важливу роль відіграє професійна компетентність викладача, тобто це педагогічна майстерність, що показує рівень загальних та спеціальних знань, розвиток умінь та навичок, котрі в поєднанні з психологічними, моральними та організаторськими якостями педагога дозволяють з високою ефективністю вирішувати завдання підготовки курсантів до професійного спілкування [3].

Модернізація профільної освіти означає необхідність професіоналізації та гуманізації освітнього середовища закладу вищої освіти, створення умов морального виховання офіцера, формування його загальної та професійної культури. Майбутній фахівець повинен володіти культурою гуманістичної спрямованості, здатністю до творчих та неординарних

рішень, саморозвитку, підвищення рівня духовно-моральної компетенції, соціальної та професійної мобільності[4].

Таким чином варто підкреслити, що предмети гуманітарного циклу можуть сприяти формуванню особистої моральної культури курсанта, що безпосередньо впливає на загальну систему моральних цінностей при службі в майбутньому. Зміцнення морально-духовних якостей курсантів профільних закладів вищої освіти буде сприяти високій цивільно-патріотичній позиції, що допомагає майбутнім офіцерам гідно виконувати обов'язок перед державою та народом.

Список бібліографічних посилань

1. Богданова І. М. Шляхи та засоби вдосконалення соціально-педагогічної підготовки майбутніх фахівців. *Наука і освіта*. 2007. № 1–2. С. 116–119.

2. Вавренюк С. А. Розвиток освіти в Україні в контексті ризиків та викликів. Публічне урядування. 2018. Вип. 3 (13). С. 28–37.

3. Вознюк О. В. Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 612 с.

4. Комар Ю. М. Активізація інноваційних механізмів державного управління підготовкою студентів управлінських спеціальностей на основі інформаційних засобів впливу. *Університетські наукові записки*. Хмельницький, 2009. № 4. С. 322–326.

Одержано 11.10.2018

УДК 347.644:365.2:364.4-053.2

Ольга Валеріївна ВАРЕНКІЮТОВА,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри цивільного права і процесу

Національної академії внутрішніх справ

ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ

Чинним законодавством України передбачено, що захист майнових, в тому числі і житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, може бути забезпечений при зверненні не лише до судових органів, але й до інших органів. Одним із таких органів, є органи опіки та піклування. Науковці підкреслюють, і ми згодні з таким висновком, що органам опіки та піклування традиційно відводиться провідна роль в захисті прав та законних інтересів дітей, в тому числі залишених без батьківського піклування, які потребують підтримки з боку держави

Органи опіки та піклування у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у межах своєї компетенції виконують дозвільну, організаційну, охоронну, контролюючу та інформативну функції, які між собою тісно взаємопов'язані.

Дозвільна функція органів опіки та піклування проявляється у наданні цими органами відповідних дозволів на вчинення правочинів щодо нерухомого майна. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства» батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування, наданого відповідно до закону, укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання [1]. Дозвіл на вчинення правочинів щодо нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким має дитина, надається лише у разі гарантування збереження її права на житло. Відповідно до підпункту 3.27 Порядку вчинення нотаріальних дій батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування [2]. Відповідно до п. 6.4 Правил опіки та піклування приватизоване житлове приміщення за наявності згоди органів опіки та піклування за його місцезнаходженням може бути передане усиновлювачем, опікуном (піклувальником), родичами, батьками-вихователями чи прийомними батьками, які виховують і утримують дитину, в оренду на підставі відповідних договорів [3]. При

цьому, як зазначають науковці, однією з важливих умов отримання дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна є недопущення зменшення житлової площі дитини чи погіршення умов її проживання [10, с. 15]. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що не існує жодних критеріїв оцінки рішень органів опіки та піклування. Завдяки чому трапляються випадки необґрунтованої заборони на відчуження жилих приміщень, або створення таких умов, які законним представникам при укладені правочинів з нерухомістю важко виконувати. У разі відмови у наданні дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини проводиться одночасне звернення до нотаріуса щодо накладення заборони відчуження такого майна лише у випадках, передбачених ч. 1 ст. 177 СК України [4].

До організаційних функцій органів опіки та піклування можемо віднести: провадження діяльності з надання статусу дитині-сироті та дитині, позбавленій батьківського піклування, влаштування й встановлення опіки та піклування над ними, звернення до відповідного органу приватизації з клопотанням (заявою) про передачу квартири (будинку) у власність неповнолітнього; призначення опікуна над житлом і майном неповнолітнього в разі відсутності останнього.

Щодо охоронної функції, то в даному випадку йдеться про здійснення органами опіки та піклування повноважень спрямованих на захист охоронюваних і визнаних державою прав та інтересів. Слід наголосити, що відповідно до ст. 152 СК України дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування [4]. Відповідно до ч. 1 п. 4.13. Правил опіки та піклування дії опікунів (піклувальників) можуть бути оскаржені будь-якою особою, у тому числі і підопічною, в органи опіки та піклування за місцем проживання підопічного [3]. Тоді як, відповідно до ч. 1 ст. 79 ЦК України, дії опікуна можуть бути оскаржені заінтересованою особою, в тому числі родичами підопічного, до органу опіки та піклування або до суду. Тобто, Цивільним кодексом звужене коло суб'єктів, дії яких підлягають оскарженню, при цьому збільшено способи таких оскаржень. Крім того, ч. 2 ст. 79 ЦК України зазначено, що рішення органу опіки та піклування може бути оскаржено до відповідного органу, якому підпорядкований орган опіки та піклування, або до суду [5]. Зазначені норми дають підстави стверджувати, що органи опіки та піклування виступають в якості правоохоронного органу, який провадить діяльність прирівняну до правосудної, яку можуть здійснювати лише суди.

Крім того, органи опіки та піклування ініціюють звернення до судових інстанцій в інтересах дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування») та беруть участь у розгляді судами спорів, пов'язаних із захистом прав неповнолітніх дітей та осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням (п. 1.7. Правил опіки та піклування. При цьому, органи опіки та піклування, як зазначає А. М. Протас, можуть бути залучені судом до участі в процесі або вступити в процес за своєю ініціативою для надання висновку в справі з метою здійснення покладених на них обов'язків і для захисту прав громадян та інтересів держави, а обов'язковою є їхня участь – коли суд визнає це за необхідне [6, с. 61].

Також до охоронної функції органів опіки та піклування можна віднести обов'язок щодо збереження майна та житла дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Відповідно до п. 57 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини орган опіки та піклування за місцем знаходження майна забезпечує збереження майна дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і вживає заходів до встановлення опіки над майном. Рішення про встановлення опіки над майном приймається за місцем знаходження майна за поданням служби у справах дітей.

Таким чином, захист житлових та майнових прав дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, забезпечується відповідними органами шляхом вчинення дій дозвільного, організаційного, охоронного, контролюючого, інформативного характеру.

Список бібліографічних посилань

1. Про охорону дитинства : закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
2. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ М-ва юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. Ст. 632.

3. Правила опіки та піклування : затв. наказом Держ. ком. України у справах сім'ї та молоді від 26.05.1999 № 34/166/131/88. *Офіційний вісник України*. 1999. № 26. С. 115.
4. Сімейний кодекс України : закон України : із змін. та допов. на 04.09.2017 : (відп. офіц. текстові). Київ : Алерта, 2017. 78 с.
5. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Київ : Алерта, 2017. 320 с.
6. Протас А. М. Захист права громадян України на житло. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 60–67.

Одержано 31.10.2018

УДК 811.161

Валентина Анатоліївна ВАСИЛЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент,

професор кафедри гуманітарних дисциплін

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

БІЛІНГВІЗМ ЯК ЧИННИК ДЛЯ УСПІШНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В МІЖНАРОДНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Феномен білінгвізму представляє значний інтерес для науки. Віддзеркалення білінгвістичних ідей, концепцій і теорій можна побачити в різних аспектах: лінгвістичному (В. О. Виноградов, Ю. О. Жлуктенко, Ю. В. Розенцвейг, М. М. Михайлов та ін.), психологічному (Л. С. Виготський, Е. М. Верещагін, Н. В. Імедадзе, О. О. Леонт'єв, І. О. Петухова, З. М. Хизроева та ін.), соціологічному (Ю. Д. Дешерієв, М. В. Дячков, Ф. П. Філін, К. Х. Ханазаров та ін.), педагогічному (В. О. Аврорін, Р. Ю. Борсук, Р. К. Мін'яр-Белоручев, Т. М. Савельєва, В. С. Худніцький, М. М. Фомін) та ін.

Бачення двомовності у межах соціокультурного аспекту ґрунтується на виконанні суспільних функцій за допомогою двох мов та визначенні особливостей сфер вживання кожного з них у житті двомовного населення.

Зупинимось детальніше на самому визначенні білінгвізму.

Білінгвізм (у трактуванні різних словників) – знання двох мов. Термін «білінгвізм» походить від латинського *bi* – «подвійний» і *lingua* – «мова». Поняття «білінгвізм» часто замінюють словом «двомовність», тому в сучасній літературі ці два терміни, як правило, еквівалентні у своєму вживанні. При цьому варіантів тлумачень даного терміну, як і визначень самого явища, у літературі досить багато [1, с. 122].

Вважається доцільним виділити два науково-дисциплінарні напрями в тлумаченні і визначенні білінгвізму: лінгвістичне і психолого-педагогічне. Дослідники лінгвістичного напрямку трактують білінгвізм в основному як володіння двома мовами. Так, В. Ю. Розенцвейг визначає білінгвізм як володіння двома мовами і постійний перехід з однієї мови на іншу, залежно від ситуації спілкування [2, с. 12–21].

У. Вайнрайх під білінгвізмом розуміє практику поперемінного користування двома мовами, а осіб, що її здійснюють, він називає двомовними [3, с. 12–34]. Зазначимо, що у вивченні білінгвізму як лінгвістичного феномену дане визначення вважається традиційним. У. Вайнрайх в своїй роботі «Мовні контакти» відзначає, що «проблема двомовності з лінгвістичної точки зору полягає в тому, щоб описати ті декілька мовних ситуацій, які відбуваються в контакті один з одним» [4, с. 34–65]. При цьому автор вважає, що вичерпне пояснення білінгвізму дати складно, оскільки рівень володіння кожною мовою різний не лише у різних двомовних індивідів, але і не відрізняється стабільністю у одного і того ж індивіда.

Представники психолого-педагогічного напрямку найчастіше розглядають білінгвізм, по-перше, як володіння двома мовами (що ми бачили і в межах лінгвістичного розгляду цього феномену) і, по-друге, (це специфіка розуміння білінгвізму педагогами і психологами), як уміння однакового користуватися ними в різних ситуаціях.

Зокрема, Я. Радевич-Винницький двомовністю називає використання декількох мов одними і тими ж особами залежно від ситуації спілкування [5, с. 23–30].

Е. М. Верещагін розглядає двомовність як психічний механізм, що дозволяє людині відтворювати і породжувати мовленнєві витвори [6, с. 43].

Таким чином, у психолого-педагогічному напрямі поняття білінгвізм вибирає визначення і лінгвістичного напрямку. Розглядаючи білінгвізм, не можна не відзначити наявність різних поглядів та визначення його видів.

Так, ряд дослідників розрізняють два види білінгвізму – природний (коли знання двох мов отримується при постійному перебуванні в різних мовних середовищах) і штучний (коли вивчення іноземної мови реалізується з раннього віку в рамках спеціальних освітніх програм) [7, с. 78–82].

У. Вайнрайх до основних типів білінгвізму відносить: складений білінгвізм (коли системи двох мов утворюють щось загальне), координатний білінгвізм (коли системи двох мов існують відносно незалежно) та субординативний білінгвізм (коли система другої мови збудована на системі першої) [3, с. 12–34].

Провівши аналіз психолого-педагогічної літератури з питань білінгвізму, його видів і типів, слід зупинитися на чинниках прояву білінгвізму саме як соціально-культурного феномену. До них відносяться: посилення ролі соціокультурного компоненту – вивчення культури інших країн та удосконалення вивчення своєї власної культури, участь у «діалозі культур»; створення єдиного освітнього простору (загальноєвропейського освітнього простору, міжнародного освітнього простору), і як наслідок, – прагнення людей до досягнення загальноєвропейського рівня володіння іноземними мовами і розвиток академічної мобільності студентів і викладачів; потреба в білінгвальному вченні як засобі професійної підготовки, що дає майбутнім фахівцям можливість реалізувати свій потенціал і активно працювати на світовому ринку, а також значне збільшення обмінів міжпрофесійного характеру; розвиток світового інформаційного простору, що визначає стрімке поширення таких сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, як телебачення і Інтернет, різних засобів масової комунікації; використання нових інформаційно-комунікативних технологій, розвиток дистанційної форми навчання та в режимі on-line та ін. [8].

Реалізація всіх можливостей білінгвізму для забезпечення розвитку людини передбачає створення і функціонування білінгвального середовища.

Білінгвальне середовище розуміється як занурення людини в двомовний мовний простір, при якому обидві мови стають його невід'ємною частиною.

У різних регіонах, де активно розвивається білінгвальне середовище, час від часу виникають соціальні проблеми, пов'язані з мовами і двомовністю. Вивчення таких проблем дозволяє виділити тенденції соціального розвитку людини в умовах білінгвального середовища: домінування спілкування змішаною мовою; спілкування рідною мовою в неформальній обстановці, у сім'ї і з родичами; використання української мови в офіційній, діловій, корпоративній комунікації. Подібного роду тенденції в політичній, соціальній, лінгвістичній сферах є загальним фоном функціонування української мови в двомовному освітньому середовищі.

Побудова сприятливого для розвитку білінгвізму середовища є однією з форм подолання соціальних проблем. Вважається, що таке соціальне і мовне середовище сприятливе, з одного боку, для формування толерантності і побудови міжнаціонального діалогу, а з іншого, – для мовної динаміки тих представників, для яких інша мова є другою, більш значущою мовою. І створення спеціальних умов для реалізації мовного потенціалу білінгвальної молоді в різних функціональних мовних сферах (перш за все – наукових, офіційно-ділових та побутових). Саме це повинно бути однією з пріоритетних цілей в галузі молодіжної політики держави. В умовах білінгвального освітнього середовища відбувається не лише засвоєння другої мови і спеціальних знань, але і особисте зростання людини, що знаходиться в даному середовищі.

Білінгвальне освітнє середовище, що реалізується на практиці, є сукупністю матеріальних, просторово-наочних і полікультурних чинників, соціальних компонентів і міжособистісних стосунків, взаємозв'язаних між собою, доповнюючих і збагачуючих один одного. Не лише зовнішнім, але і внутрішнім чинником, що впливає на формування і розвиток освітнього середовища, є всі учасники освітнього процесу. Білінгвальне освітнє

середовище підкреслює факт множинності впливу на особу і широкий спектр чинників, що визначають виховання, навчання і розвиток особи на полікультурній основі.

Таким чином, розвиток білінгвального середовища є ключовим чинником для успішної інтеграції в міжнародний освітній простір. Білінгвальне освітнє середовище значиме для реалізації ідеї гуманно-особистісної освіти, яка передбачає індивідуалізацію освітнього процесу через використання індивідуального освітнього маршруту для студентів із різними вихідними можливостями, потребами і потенціалом розвитку. Система і процес освіти в білінгвальному освітньому середовищі стають засобом актуалізації і активізації ціннісно-смыслового становлення особи, допомагають сформувати загальнозначущі орієнтири, ціннісні і смислові установки, забезпечують самостійність і розвиток відповідальності у виборі життєвої траєкторії.

Список бібліографічних посилань

1. Брицин В. М. Двомовність // Українська мова : енцикл. Київ : Вид-во ім. М. Бажана, 2001. С. 122.
2. Розенцвейг В. Ю. Проблемы языковой интерференции : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. М., 1975. 30 с.
3. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие // Новое в лингвистике / отв. ред. Ю. В. Розенцвейг. М. : Прогресс, 1972. Вып. 6. Языковые контакты. С. 7–42.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования / пер. с англ. Киев : Вища школа, 1979. 263 с.
5. Радевич-Винницький Я. Рідна мова в ситуації двомовності (українські реалії). *Українознавство*. 2007. Ч. 3 (24). С. 23–30.
6. Верещагин Е. М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. 160 с.
7. Василенко В. А. Межкультурная коммуникация как основа непрерывного поликультурного образования // Поликультурное образовательное пространство Поволжья: пути и формы интеграции : сб. науч. тр. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Казань, КФУ, 01 нояб. 2013 г.) / под ред. Ф. Х. Фахрутдиновой, Е. Г. Соловьевой. Казань : Отечество, 2013. С. 78–82.
8. Василенко В. А. Міжмовна інтеркомунікація у дискурсивній взаємодії // Формування особистості громадянина та патріота в системі освіти України : всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Запоріжжя, 9–10 жовт. 2014 р.) / КЗ «Запорізький обл. ін-т післядипл. пед. освіти» ЗОР. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Vxafe4Z-YjwpUEl6UTFQOEIkVDg/view?pli=1> (дата звернення: 19.10.2018).

Одержано 22.10.2018

УДК 51.74.(091)(477)

Дмитро Вікторович ГАЛКІН,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ЧИНІВ ПОЛІЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У ХІХ СТ.

У середині ХІХ ст. помітно зростають вимоги до професійних якостей поліції, як з боку держави, так і з боку суспільства. Уряду приходить усвідомлення необхідності спеціальної та правової освіти поліцейських, особливо нижніх чинів, що сприяє прийняттю мір у цьому напрямку. Незважаючи на це, загальноосвітня і професійна підготовка поліцейських залишалися на низькому рівні. Основна маса чинів поліції здобула освіту в нижчих навчальних закладах, або так звану домашню освіту. Середню освіту мали менш третини поліцейських, а серед начальників повітів і їхніх помічників – менш половини [1].

У досліджуваний період у поліції можна умовно виділити два рівні освіти. Перший рівень – чиновники на керівних посадах Міністерства внутрішніх справ, Департаменту поліції, поліцій губерній, повітів і міст, що здебільшого мали вище, в основному військову або юридичну освіту, що не вимагало додаткової професійної освіти. На другому рівні перебували урядники, пристави, околодочні наглядачі, городові, що навчалися в створених для них різного роду курсах і школах.

У багатьох містах при поліцейських управліннях проводились заняття з околочними наглядачами, з городовими і поліцейськими служителями. Заняття проводилися два рази в тиждень, причому з наглядачами займалися пристави, а з городовими і рядовими поліцейськими служителями – їхні помічники.

Під час занять городовим і поліцейськими служителями на прикладах практичної діяльності роз'яснялися відповідні параграфи інструкцій, пояснювалися розпорядження і обов'язкові постанови. На заняттях з околочними наглядачами, крім роз'яснень поточних розпоряджень і випадків практичної діяльності особлива увага приділялася тлумаченню статей «Уставу карного судочинства», порядку здійснення дізнання і складання протоколів по різного роду порушенням, роз'яснялися інструкції прокурора судової палати чинам поліції, «Уставу про попередження і припинення злочинів», «Уставу про покарання, що накладаються мировими судьями». Так що згодом з городових нерідко виходили гарні околочні наглядачі, а з околочних наглядачів – непогані помічники приставів. Крім того, з метою підтримки службової діяльності було дозволено зараховувати їх спочатку кандидатами, а потім, за умови успішного складання іспиту в резерві, на вакантні посади околочних наглядачів і помічників приставів.

Свої особливості були в підготовці нижніх чинів повітової поліцейської варти. При зарахуванні на службу вони повинні були витримати випробування в ході яких визначалося: для чиновників – уміння складати протоколи, загальне знайомство з поліцейським службою та з обов'язками по розслідуванню злочинів; для стражів – уміння читати та писати, а також «загально достатній» рівень розвитку.

Відповідальність у губернії за стройову підготовку особового складу повітової поліцейської варти, а також навчання кінних чинів їзди верхи покладалась на начальника губерньського жандармського управління, якому присвоювалось звання губерньського інспектора поліцейської варти. Унтер-офіцери Корпуса жандармів по нагляду за навчанням діяли за вказівкою інспектора і його помічників. В окремих випадках замість унтер-офіцера з тією же метою призначався старший стражник [2, с. 7].

Підготовка чиновників повітової поліцейської варти здійснювалася декількома способами. У першому випадку із числа бажаючих по досягненні 10–15 років надстрокової вислуги штаби військових округів відряджали на строк до шести місяців для підготовки і випробування на знання обов'язків повітової поліцейської варти. Потім складався кандидатський список осіб, що мали право на одержання місць чиновників варти. При відкритті вакансій кандидат відряджався до місця його нової служби зі звільненням у запас або відставку (залежно від віку). У другому випадку, коли не було кандидатів, вакансія заміщала з стражів за власним розсудом губернатора. Тому з метою ознайомлення стражів з діючими законоположеннями, порядком ведення діловодства, взаємин різних установ і посадових осіб, до кожного повітового поліцейського управління відряджав один стражник на період, достатній для досягнення вищевказаної мети [3, с. 65].

Організаційні форми професійної підготовки поліцейських і службовців не були уніфіковані. Була відсутня однакова система відбору, напрямку, навчання і визначення місця служби після завершення підготовки. Але такий стан справ у даній сфері дозволяло при проведенні підготовки максимально враховувати, як місцеві особливості, так і контингент тих, хто навчався.

Недоліки професійної підготовки поліцейських частково компенсувалися зусиллями по моральному вихованню поліції. Однак системи поліцейської освіти і виховання кадрів у дореволюційний період створено не було. У структурі Міністерства внутрішніх справ не існувало спеціального підрозділу, який керував підготовкою і вихованням кадрів. Основними причинами безсистемності в цьому напрямку були фінансові складності та непослідовна позиція керівництва Міністерства внутрішніх справ по цьому питанню.

Список біографічних посилань

1. Ковалевский М. Е. Записка члена Государственного совета сенатора Ковалевского, заключающая материалы, касающиеся положения и деятельности полицейских учреждений по данным, обнаруженным при ревизии губерний Казанской и Уфимской. СПб., 1881. С. 148.

2. Узаконения и распоряжения, касающиеся организации уездной полицейской стражи. СПб., 1906. 504 с.

3. Сборник новых законов и циркуляров: справочная книга для чинов полиции и полицейских управлений / сост. А. Н. Букуновский. Харьков : Мирный труд, 1912. 504 с.

Отримано 31.10.2018

УДК 811.161 2373.46

Інна Миколаївна ГОЛОПІЧ,

старший викладач кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ У ПРАВОВИХ ТЕКСТАХ

Точність і однозначність змісту правових текстів часто залежить від того, наскільки правильно і доречно дібрані лексеми. Багатство синонімії дає правникам можливості найточніше вибирати слова для певного контексту, уникати двозначних тлумачень висловлювань та зберігати нейтральний тон законодавчого стилю. Опановуючи синонімічні можливості мови можна уникнути багатьох помилок і двозначностей. Вивчення ролі синонімів, що використовуються в правничих текстах є актуальним і необхідним для удосконалення текстів законодавчого стилю, що характеризується певною лексикою і термінологією, функція яких полягає у забезпеченні однозначного тлумачення норм права, їх ясності й зрозумілості.

У юридичних текстах синоніми виконують такі функції як диференціація, зіставлення, уточнення, доповнення поняття, вказівка на тотожність, близькість понять. Хоча існує думка, що використання синонімів у законодавчому стилі є недоречним, мовний аналіз правових текстів вказує на те, що використання синонімів, іноді, навіть є потрібним.

З метою уточнення, деталізації або виділення будь-якої ознаки поняття використовують ідеографічні синоніми, наприклад, *грунтовний* (який характеризується вичерпністю) *вичерпний*, *повний*, *глибокий*, (з врахуванням багатьох деталей) *розгорнутий*, *ретельний*, *скрупульозний*, (з повнотою і вичерпністю) *фундаментальний*, *монументальний*, *капітальний*; *фальшивий* (який не є оригінальним, правдивим) *підроблений*, (документ) *сфальшований*, *фіктивний*, (історичний факт) *сфабрикований*.

Для вираження скорочених варіантів повних форм юридичних понять виникають абсолютні слова-синоніми у вигляді аббревіатур, що обумовлено прагненням до стислості терміна, наприклад, МВС – Міністерство внутрішніх справ, ККУ – Кримінальний кодекс України, ЗКУ – Земельний кодекс України, КЗпП – Кодекс законів про працю, ВВР – Відомості Верховної Ради, ВАКС – Вищий антикорупційний суд.

Утворення синонімів-дублетів допомогло замінити словосполучення однослівними термінами (нерухоме майно – *нерухомість*, злочинна дія – *злочин*, система законів – *законодавство*, юридична наука – *правознавство*).

Частина абсолютних синонімів виникає внаслідок паралельного існування і вживання українських та іншомовних термінів, наприклад, адвокат – захисник; прокурор – обвинувач; акцептація – згода, схвалення; інцидент – випадок, пригода, подія; юрист – правник, унітарний – єдиний, ідентичний – тотожний, інвестор – вкладник, апеляція – оскарження, дисциплінований – організований, анонімний – безіменний та ін.

У тих випадках, коли загальноживані слова є надто експресивними або викликають небажані асоціації, правники замінюють їх пом'якшувальними синонімами – евфемізмами, які не прямо, а приховано, увічливо або пом'якшено визначають назви якогось предмета чи явища, наприклад: у стані алкогольного сп'яніння, у нетверезому стані – *п'яний*; люди похилого віку – *старі люди*; говорити неправду, відходити від істини – *обманювати*, *брехати*.

При перекладі з інших мов, слід пам'ятати, що в українській мові може існувати декілька відповідників. Тому необхідно чітко розуміти не тільки саме значення, а й відтінки у значеннях слова. Правові тексти характеризуються нейтральністю лексики, отже не допускається вживання синонімів, які мають емоційне забарвлення.

Отже, укладаючи правові документи, необхідно враховувати лексико-семантичні особливості синонімічних слів та перевіряти їхні значення за відповідними словниками. В

одному тексті документа слід використовувати тільки одну форму, навіть якщо синоніми є тотожними. Це полегшує розуміння тексту.

Список бібліографічних посилань

1. Вербенец М. Лексико-семантичні процеси в сучасній юридичній термінології. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2005. Вип. XI. С. 54–65.
2. Корж А. В. Ділова українська мова для юристів: лекції та комплексні завдання : навч. посіб. Київ, 2002. С. 89–91.
3. Фальшивий // Словник синонімів (Полюга Л.). URL: <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=23&t=4806> (дата звернення: 28.10.2018).

Одержано 31.10.2018

УДК 811.111

Людмила Володимирівна ГЕРМАН,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри мовних дисциплін

Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПЕРЕМІКАННЯ КОДІВ ЯК ОДНОГО ІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ МОВНОГО КОНТАКТУВАННЯ

Мовні контакти – це взаємодія мов, яка виникає в результаті контактування колективів, які є носіями цих мов. Вони мають місце в певних географічних ареалах і обумовлені етнічними, історичними та соціальними факторами. Наслідками такого контактування можуть бути запозичення, інтерференція, креолізація, піджинізація та ін. Наша робота присвячена теоретичним питанням вивчення перемікання кодів (ПК), яке часто зустрічається поміж білінгвів у двомовному або багатомовному комунікативному просторі.

Зазначимо, що проблема ПК є однією з найбільш широко досліджуваних у вітчизняній та зарубіжній контактній лінгвістиці (J. Bloom, M. Clyne, J. Gumperz, J. Fishman, A. Швейцер, Л. Масенко, Л. Ставицька та ін.). Перші праці, в яких досліджувалося ПК, з'явилися в англійській лінгвістичній літературі в середині 70-х років ХХ сторіччя, хоча на це явище без вживання терміна ПК звернув увагу ще Р.Якобсон, який писав: «будь-який спільний код має багато форм і є ієрархічною сукупністю різних субкодів, які вільно обираються мовцями в залежності від функції повідомлення, адресата та відносин між співрозмовниками» [1, с. 16].

Висування на перший план питань опису проявів мовних контактів (МК) в значній мірі зумовлено розповсюдженістю білінгвізму та полілінгвізму у сучасному суспільстві та різноманітністю ситуацій, які охоплюють різні ступені мовної взаємодії. Розширення міжетнічних контактів, інтенсивні міграції, взаємодія місцевих та офіційних мов у колишніх колоніальних країнах, сучасні процеси інтеграції тощо – обумовлюють ріст МК, а звідси – розширення сфер взаємодії мовних кодів.

Спочатку ПК вважалося таким використанням мови, що не відповідало мовним стандартам, трактувалося як прояв недостатньої лінгвістичної компетенції мовця. З появою робіт J. Bloom та J. Gumperz лінгвісти почали розглядати їх як поширену манеру спілкування білінгвів. Вчені по-різному визначають термін «ПК»: «поперемінне використання білінгвом елементів двох і більше мов у межах одного комунікативного акту» (В. Беліков); «усвідомлений перехід мовця у процесах мовного спілкування з матричної мови (діалекту/стилю) на іншу мову (діалект/ стиль), пов'язаний зі зміною параметрів комунікативного акту» (Ф. Бацевич); «перехід з певної мови або форми її існування (коду чи субкоду) на інший код, обумовлений змінами рольових відносин між мовцями у процесі комунікації» (В. Міхальченко) та ін.

Як зазначають деякі вчені (І. Брага, Ю. Балакіна та ін.), у сучасній лінгвістиці сформувалося декілька напрямів дослідження ПК у певній комунікативній ситуації: соціологічний (дослідження впливу екстралінгвальних чинників на особливості ПК); психолінгвістичний (виявлення моделей, які здатні описати, як білінгв отримує, акумулює, перетворює та передає лінгвістичну інформацію з різних мовних систем); культурно-антропологічний (вивчення мовленнєвого акту як значущого засобу вираження і

усвідомлення цінностей певної соціокультурної групи, певної культури); лінгвістичний (дослідження того, чи підпорядковується ПК певним правилам і якщо так, то наскільки вони універсальні та обов'язкові).

Зазначимо, що ПК у процесі комунікації виконує певні функції. Поміж них виділяють: референтну (коли мовцю бракує мовних засобів однієї мови і він переходить на іншу), адресну (коли в певних ситуаціях шляхом ПК можна виключити з акту комунікації співрозмовника), експресивну (для демонстрації своєї змішаної ідентичності), фатичну (ПК може вказувати на зміну тону розмови або загального реєстру мовлення з метою привернення уваги співрозмовника, створення комічного ефекту тощо), металінгвістичну (визначається прямими або непрямыми коментарями, які стосуються залучених до комунікації мов), стилістичну (коли в процесі ПК включені такі стилістичні засоби, як іронія, каламбур тощо) [2, с. 6–7].

Таким чином, вивчення теоретичних питань, які стосуються одного із наслідків мовного контактування, а саме ПК, дають можливість та створюють підґрунтя дослідити це явище на матеріалі англо-самоанського білінгвізму у Новій Зеландії та виявити його особливості.

Список бібліографічних посилань

1. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М. : Наука, 1978. С. 16.

2. Балакина Ю. В., Соснин А. В. Теоретические основы переключения кодов и функционирование заимствований с позиций контактной лингвистики. *Вестник ВГУ*. 2015. № 2. С. 6–7.

Одержано 01.11.2018

УДК 037.011.33(477)-057.30

Сергій Петрович ГІРЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент,

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Станіслав Олександрович ОСЯТИНСЬКИЙ,

начальник відділу міжнародних зв'язків

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ДІЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ КОНФЛІКТНОМУ ПРОСТОРІ

Сучасні традиційні та експериментальні моделі освітньої підготовки працівників Національної поліції реалізуються переважно за рахунок формування первинних (базових знань курсантів та слухачів) зі стандартизованого переліку теоретичних дисциплін загального соціального та правового спрямування, практичної підготовки (ознайомча, навчальна практики та стажування на посаді) та блоку спеціальних практичних вмінь (спеціальна фізична, тактико-спеціальна, вогнева підготовка), здатних сформувати основи базових професійних компетенцій майбутнього правоохоронця. Однак, сьогодні в суспільстві нерідко виникає питання щодо рівня компетентності поліцейських; а точніше – чи здатні вони професійно грамотно поводитись у конфліктному середовищі?

Змістовні аспекти конфліктності професійного середовища працівників правоохоронних органів є предметом дослідження в працях Ю. Аленіна, В. Андросюка, О. Баєва, О. Бандурки, О. Бауліна, В. Бачиніна, В. Безбородова, А. Буданова, І. Ващенко, В. Великого, С. Гіренка, Л. Гуртієвої, В. Друзя, О. Звонка, Н. Карпова, О. Кришевич, Л. Лобойко, В. Медведєва, О. Михайленко, В. Назарова, О. Небрат, С. Осіпової, М. Панова, М. Погорецького, Л. Філонова, Н. Філімонов, С. Шейфер та ін.

Основи переговорної діяльності, розробка та впровадження практичних механізмів управління конфліктом та його компонентами (стосунками, учасниками, емоційними станами) відображено в дослідженнях В. Андрєєва, А. Анцупова, О. Бандурки, І. Ващенко, В. Зігерта, Г. Ложкіна, Н. Повякель, К. Сельченка, Б. Уизерс, Р. Фішера, Л. Цоя. Запропоновані комунікативні та психоемотивні техніки управління конфліктними станами особистості,

© Гіренко С. П.,

Осятинський С. О., 2018

стратегії конфліктної поведінки суб'єктів при розв'язанні конфлікту, індивідуально-психологічні особливості опонентів, індекси бажання та готовності опонентів до врегулювання конфлікту, рівень особистісної конфліктності, толерантності та ін.

Аналізуючи зміст професійної освіти майбутніх працівників Національної поліції, на наш погляд, слід звернути увагу на її психологічну та конфліктологічну складові. Переважна кількість наукових публікацій, що висвітлюють рівні та показники професійної компетентності поліцейських, зосереджують увагу на особливо важливій ролі саме комунікативного та інтерактивного компонентів професійної культури. В умовах високих вимог суспільства до особистих та службових якостей працівників Національної поліції базова конфліктологічна підготовка стає майже обов'язковим елементом їх подальшого професійного та особистісного розвитку, своєрідним захисним механізмом від професійно зумовлених несприятливих психічних станів (стрес, апатія та вигоряння, агресія, підвищена тривога), передумовою побудови оптимальних та продуктивних стосунків в підрозділі, основою для реалізації медіаторських функцій у переговорній діяльності в складних ситуаціях.

Завдання закладу вищої освіти системи МВС, на наш погляд, полягає в оптимізації особистісних когнітивно-операційних характеристик курсанта чи слухача магістратури, підрозділу післядипломної освіти, які регулюють їх раціональне (успішне та безпечне одночасно) функціонування в професійно обумовлених в конфліктонебезпечних ситуаціях, гарантують його здатність конструктивного, свідомого впливу на конфлікт та його суб'єктів для досягнення певної мети (припинення протиправних дій, гармонізація стосунків та ін.) [4].

Для розуміння механізмів професійної підготовки майбутніх фахівців конфліктонебезпечних професій доцільно звернути увагу на ряд психологічних концепцій, автори яких запропонували зв'язок між інтрапсихічними процесами та соціальним розвитком особистості. На думку відомого психолога А. Бандури, головні причини життєдіяльності людини потрібно розуміти в безперервній взаємодії поведінки, пізнавальної сфери та оточення [2]. Дослідник вважає, що безцінним результатом навчальної діяльності стає когнітивний образ певної поведінкової реакції, і далі ця закодована інформація служить орієнтиром в подальших діях. Саме акцент на навчанні особистості шляхом спостереження за позитивними та успішними прикладами взаємодії, на прямому підкріпленні (Б. Скінер), призводить до розуміння найбільш результативних форм організації навчального процесу (тренінг, контекстне навчання, ділові та психорелаксаційні ігрові форми практичних занять). Зазначені вище ідеї повністю співпадають з позицією відомого психолога Дж. Роттера, за якою базовим типам поведінки та взаємодії з іншими можна навчитися саме в соціальних ситуаціях, які мають задовольняти її потреби. Значна увага при цьому приділяється соціальному прогнозу поведінки людини в складних ситуаціях.

На думку Дж. Роттера, аналіз взаємодії особистості з іншими повинен включати взаємодію чотирьох змінних, а саме потенціал поведінки, очікування, цінність підкріплення і психологічну ситуацію. Схожу позицію щодо комунікативної складової навчального процесу ми також спостерігаємо в когнітивній теорії американського психолога Дж. Келлі [5], де, як вважає автор, спілкування виступає інструментом пізнання інших людей, засобом формування оцінних конструктів щодо них та передбачення подальших подій.

Педагогічна теорія та практика підготовки майбутніх правоохоронців доводить необхідність поєднання психолого-педагогічних зусиль всіх суб'єктів ЗВО МВС щодо формування конфліктологічної компетентності. Так, на думку В. Г. Антонова, обов'язковим атрибутом змісту освіти поліцейського є інтеграція психолого-педагогічних та конфліктологічних знань за рахунок включення до навчальних дисциплін питань з конфліктології, проведення семінарсько-практичних занять, включення в навчальні плани конфліктологічних спецкурсів, а їх змісту – до програм практики [1].

Раціональним здається припущення ряду науковців, що сукупність сучасних конфліктів в житті людини, фахівця, на наш погляд, складає так званий конфліктний простір особистості. Він вміщує як потенційні конфліктні загрози (конфліктогени), так і динамічно-операційні моделі поведінки суб'єктів конфліктів). І чи не головним питанням конфліктологічної підготовки будь-якого фахівця є проблема можливості свідомого системного впливу (з боку закладу освіти) на його дії допомогою ефективних (тобто діючих)

педагогічних механізмів) [4]. Але зміст цього впливу може бути занадто широкий та не враховувати всі головні особливості життєдіяльності людини – від професійного до особистого конфліктного простору.

В своїй публікації відомий соціальний психолог Е. Клімов вважає, що, основою конфліктних реалій фахівця виступають розлади (протиріччя) особистості, що проявляються на п'яти рівнях: стереотипи свідомості та совісті, особистісні процеси (спрямованість, характер, самопізнання), індивідуальні властивості людини (активність, емоційність), процеси пізнання (чуттєві, репрезентативні) та суб'єкта діяльності (досвід, здібності, взаємодія) [6]. В основі конфліктів на першому півні лежить, на думку автора, так звана «суб'єктивна категоризація світу» за допомогою власних уявлень. Відбір та впорядкування людиною важливих уявлень про навколишній світ, самої себе, життєві події дозволяють за допомогою «емоційно та морально забарвлених» понять накопичувати власний досвід, розуміти світ та прогнозувати майбутнє

Класифікація основних конфліктуючих реальностей включає потенційні конфліктні загрози, які при наявності певних умов (в середовищі, психіці тощо) можуть з високою долею вірогідності створити внутрішній конфлікт. До таких реальностей Е.Клімов відносить ряд неспівпадінь (на прикладі вибору майбутньої професії): між образом бажаного майбутнього та низькою самооцінкою власних якостей, за допомогою яких створюватиметься це майбутнє; між ставленням до прийняття відповідальних рішень та недостатнім усвідомленням власної відповідальності; між так званими «забобонами честі» та та розумінням необхідності їх подолання; між неконструктивними формами мотивації професійного становлення (ототожнення, соціальний престиж, поради референтної групи) та необхідністю усвідомленого ставлення до вибору майбутньої трудової діяльності та ін. [6].

Враховуючи цей та інші підходи в галузі соціальної та професійної конфліктології, доречним та надзвичайно актуальним постає питання щодо включення в навчальні плани підготовки та перепідготовки працівників слідчих підрозділів, кримінального та ювенального блоку, підрозділів превентивної діяльності та патрульної поліції ряду систематизованих компонентів, спрямованих на розвиток їх конфліктологічної професійної компетентності, а саме: аналіз конфліктних когнітивних «картин світу» (упередження, стереотипи, «конфліктні якоря»); моральні та правові аспекти конфліктної поведінки поліцейського, її конструктивні та раціональні стратегії; оволодіння алгоритмами (технологіями, техніками, механізмами) ефективної діяльності в конфлікті: попередження, управління, профілактика; несприятливі психоемоційні стани в конфлікті та основи психотерапії; конфліктна мотивація та її корекція; психологічна діагностика конфліктогенів спілкування та їх нейтралізація та ін. [3].

Список бібліографічних посилань

1. Антонов Г. В. Конфлікт як предмет дослідження: педагогічний аспект. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2004. Вип. 13. С. 20–27.
2. Бандура А. Теория социального научения / пер. с англ. под ред. Чубарь Н. Н. СПб. : Евразия, 2000. 320 с.
3. Гіренко С. П. Формування конфліктологічної культури особистості в контексті трансформації її самосвідомості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 3 (40). С. 59–64.
4. Гіренко С. П., Ларіонов С. О. Стан, перспективи та досвід формування конфліктологічної культури майбутніх працівників патрульної та кіберполіції. *Право і Безпека – Pravo bezpeka*. 2016. № 4 (63). С. 121–127.
5. Келли Джордж. Теория личности : психология личных конструкторов / пер. с англ. и науч. ред. А. А. Алексеева. СПб. : Речь, 2000. 249 с.
6. Климов Е. А. Конфликтующие реальности в работе с людьми. (психологический аспект) : учеб. пособие. 2-е изд., испр. М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЕК», 2006. 208 с.

Одержано 10.10.2018

УДК 614:165.192

Ніна Володимирівна ГРИЩЕНКО,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Соціально-економічний розвиток країни, її процвітання і благополуччя можливі лише в тому випадку, коли її населення здорове. Здоров'я виступає необхідною умовою особистої і соціальної успішності, запорукою пристойного майбутнього кожного громадянина і країни в цілому. Якісно нові завдання, пов'язані з активізацією реформаторського та євроінтеграційного процесів в Україні, зумовили посилення вимог до збереження і зміцнення здоров'я населення, зниження рівня захворюваності, продовження активного довголіття і забезпечення здорового способу життя. На сьогодні Україна у рейтингу здоров'я від ВООЗ займає лише 97-ме місце із 156-ти, пропустивши вперед не тільки розвинені західні країни, але і країни колишнього СРСР: Білорусь займає 54-те місце, Росія – 73-тє, Молдова – 75-тє. Гірше, ніж в українців, здоров'я та медобслуговування тільки у жителів бідних арабських країн, Африки та Афганістану. За даними соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в травні 2018 року, стан свого здоров'я як «хороше» оцінили 37 % опитаних, 42 % респондентів вважає стан свого здоров'я «середнім», а 19 % зізнаються, що вони мають погане (або дуже погане) здоров'я. На стан здоров'я людини впливають чисельні фактори, серед яких – зовнішнє середовище, санітарно-гігієнічні умови проживання та навчання, стан розвитку медицини, економічні чинники і т.п. Однак варто зважувати і на те, що здоров'я людини в першу чергу залежить від неї самої. На думку спеціалістів, здоров'я людини лише на 10–15 % відсотків залежить від медицини, на 15–20 % – від генетичних факторів, на 20–25 % – від впливу навколишнього середовища і на 50–55 % визначається способом життя людини. Відомий вітчизняний кардіолог, академік М. Амосов теж неодноразово підкреслював: «Щоб бути здоровим, потрібні власні зусилля, постійні та значні. Замінити їх не можна нічим». Отож, проблему збереження здоров'я не можливо вирішити суто медичними, економічними чи оздоровчо-профілактичними засобами. Вона повинна усвідомлюватись як загальна світоглядна проблема, вирішення якої потребує не лише комплексного підходу, а й глибокого філософського осмислення. Культура філософського мислення не менш значуща, ніж фізична культура, бо саме за її допомогою і стає можливе розкриття глибинної парадигми античної пайдейї: «у здоровому тілі – здоровий дух», яка в сучасному соціальному контексті набуває нового звучання і сенсу.

Питання філософського виміру здоров'я виникло вже на ранньому етапі історії людства. Як зазначав ще Гіппократ, «... належить ... перенести мудрість в медицину, а медицину в мудрість, адже лікар-філософ рівний богіві». Він же вказував і на значення сильного духу та позитивного настрою людини на її одужання, відзначаючи, що рани переможців заживають швидше, ніж у переможених. Подібні думки висловлював і Сократ, відмічаючи, що не можна лікувати тіло, не лікуючи одночасно і душу, а його учень – Платон в діалозі «Тімей» підкреслив, що в питаннях здоров'я немає нічого більш важливішого, ніж розмірне співвідношення духовного і тілесного. Розуміння здоров'я в контексті гармонії людини зі світом і одночасно гармонії її душі і тіла характерне для всієї античної філософської думки. Актуальним такий підхід залишається і для сьогодення. Здоров'я в широкому філософському контексті розуміється як справжня гармонія душі, тіла й розуму, що передбачає здорове навколишнє природне й соціальне середовище. Здоров'я як цінність є комплексним поняттям, яке не можна розглядати за межами філософської концепції людини як результату природної та соціальної еволюції, котра як її породження має бути оптимально адаптованою до природних умов життя й створеної нею культури. Здоров'я перебуває у взаємозв'язку з культурою, економічною, соціально-політичною, духовною сферами життя людини і виступає фундаментальною характеристикою людського існування, в якій перетинаються фізіологічні, етичні, екзистенційні та соціокультурні смисли.

Поняття «здоров'я» нерозривно пов'язане з поняттям «здоровий спосіб життя». З філософської точки зору, «спосіб життя» – це поняття, яке відображає види життєдіяльності (спосіб існування) в єдності з історично конкретними умовами життя. Воно охоплює побут, працю, форми використання вільного часу, задоволення матеріальних та культурних потреб, участь у суспільному та політичному житті людей. Поняття «здоровий спосіб життя» не передбачає лише виконання гігієнічних норм і правил, дотримання режиму і санітарне просвітництво. Здоров'я нерозривно пов'язане з поняттям про красу. Гармонія природних і соціальних якостей особистості, єдність фізичних і психічних процесів, їх досконалість – усе це є красою. Таким чином, здоровий спосіб життя спрямований на гуманізацію й активізацію людської діяльності, удосконалення індивідуальних якостей особистості. Питання можливості (чи неможливості) вести здоровий спосіб життя вважається надзвичайно суб'єктивним, оскільки воно детерміноване, перш за все, мірою усвідомлення людиною важливості власних дій в цьому напрямку. Навіть за відсутності деяких об'єктивних умов (фінансова незалежність, комфортні умови життя, належне харчування, тощо), особи з високим рівнем свідомості стосовно здорового способу життя прагнуть діяти заради власного здоров'я. І навпаки, за достатньо об'єктивних умов нестача особистісних стимулів унеможливує прагнення бути здоровим. Тому тільки духовно здорова, морально зріла людина спроможна дбати про своє тіло, беручи на себе відповідальність за своє ставлення до нього та збереження власного фізичного здоров'я. Морально зріла людина покладає відповідальність за свої вчинки, за своє життя виключно на себе, а не на оточення, і залежно від своїх прагнень планує свої дії. І навпаки, людина, яка покладається тільки на інших або на долю, зазвичай вважає, що її життя та здоров'я мало залежать від власних зусиль. Отож, формування здорового способу життя має стати комплексною, системною та цілеспрямованою діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, сім'ї, інших соціальних інститутів, спрямованою на створення як об'єктивних умов, так і світоглядних установок, здатних стимулювати зусилля людини в напрямку збереження та зміцнення власного здоров'я.

Список бібліографічних посилань

1. Лиштва О. Самооцінка стану здоров'я населенням України : прес-реліз // Київський міжнародний інститут соціології : сайт. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=768&page=1> (дата звернення: 26.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 801.311

Наталія Ігорівна ЄЛЬНІКОВА,

*старший викладач кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖАРГОННИХ НОМІНАЦІЙ ЛЮДИНИ

У наш час українське мовознавство характеризується підвищеною увагою до мови як царини етнокультурних знань. Вивчення історії мовної картини світу засвідчує, що номінативна система мови якнайповніше передає національну своєрідність лінгвістичного розподілу світу. У гуманітарному розумінні людина сьогодні є тим центром, що визначає ціннісні орієнтації сучасних досліджень, зокрема лінгвістичних. У мовознавстві сьогодні є значна кількість робіт, присвячених вивченню різноманітних характеристик життя крізь призму людини, проте номінація людини саме в жаргонному аспекті досліджена не в повному обсязі, що й зумовлює актуальність нашої наукової розвідки.

За останні десятиліття жаргон розвивається швидкими темпами та здійснює широку експансію в літературну мову, торкаючись передусім комунікативної сфери. Жаргонна лексика поширюється серед молоді, набуваючи різнопланових функцій у комунікативному процесі. Одним із вагомих факторів впровадження жаргонізмів у сфери вербального спілкування є активний розвиток Інтернету. Це зумовило зростання значущості такої форми української мови та, відповідно, уваги мовознавців до вивчення жаргонної лексики.

Жаргонну лексику у різних аспектах вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці, серед яких О. Земська, Н. Хорошева, Л. Кудрявцева, Л. Ставицька, О. Тараненко, А. Березовенко, Т. Кондратюк та ін. У своїх роботах Н. Хорошева пояснює специфічну природу жаргону та зумовлює його цілісність як особливого прошарку національної мови. Про критерії виділення в мові жаргонних одиниць розмірковує у своїй статті Л. Кудрявцева.

Про проблеми функціонування стилістично зниженої лексики у сучасній українській мові у наукових розвідках говорить О. Тараненко, виокремлюючи позитивні та негативні аспекти застосування українсько-російського суржику та жаргонної лексики у творах постмодерної української літератури.

Професор Л. Ставицька у «Короткому словнику жаргонної лексики» розкрила власне мовні, функціонально-стилістичні аспекти жаргону, подала точний опис жаргонізмів і соціокультурні аспекти жаргонної лексики в мові сучасної художньої літератури як об'єкта лексикографічного опису.

Термін «жаргон» пов'язаний із мовленням закритої соціальної групи. Жаргонна лексика виникає в середовищі людей, які пов'язані спільними інтересами негативного характеру. Жаргонізми часто виникають у молодіжному середовищі, зокрема серед учнів, студентів, курсантів (*шпора* – шпаргалка, *здирати* – списувати, *хайп* – галас, що піднімається в засобах масової інформації або просто колах спілкування). Жаргонізми – це специфічна лексика, що вживається у розмовному мовленні людей окремих соціальних груп, пов'язаних певною спільністю інтересів – професією, однаковим захопленням, перебуванням у певному середовищі.

Близьким за значенням до терміна «жаргон» є термін «сленг», проте останній більш нейтральний, адже не має негативних конотацій, не асоціюється з кримінальними угрупованнями. Чіткої межі між цими поняттями не існує, однак можна стверджувати що багато сленгових слів з'явилися із жаргонізмів.

Дослідивши словник Л. Ставицької «Український жаргон: словник», ми змогли виділити декілька груп, кожна з яких характеризується диференційними семантичними ознаками, що стали основою для класифікації.

1) **Номінація людини за статевою ознакою** (*жаба*¹, *мавпа*, *гьорлиця*, *курка*, *курочка*, *мальвіна*, *мантелера*, *факуша*, *чаханка*, *клюшка*, *кобилка*, *кобіта*, *коза*, *зозуля*, *тітка* – дівчина; *кадр*, *кент*, *кентяра*, *кріль*, *мен*, *клієнт*, *крендель* – чоловік, хлопець).

2) **Номінація людини за віком** (*вівця*, *телиця*, *телічка*, *телятина*, *шеляма* – дівчина, молода жінка; *гоблін*, *грінго*, *перець*, *персонаж*, *звір*, *пентюх* – хлопець, молодий чоловік; *зелений* – молода недосвідчена людина; *кіндер*, *пацук* – дитина; *лошиця*, *матрона* – жінка середнього віку).

3) **Номінація людини за етнічною ознакою** (*азер*; *айзер*, *азербон* – азербайджанець, кавказець; *америкос* – американець; *здєнек* – поляк; *зюзюк*, *зюзьмак*, *сябр*, *сябрушка* – білорус; *макаронник* – італієць; *мапанець* – єврей; *нігер* – негр; *носоріг* – уродженець Кавказу; *урюк* – казах, татарин; *фазан* – китаєць; *чурбан*, *чурка* – житель Кавказу, Середньої Азії).

4) **Номінація людини за зовнішньою ознакою** (*амбал*, *чеба*, *гевал*, *громило* – фізично сильний, високого зросту чоловік; *кобила*, *кляча*, *яцірка*, *війна* (*Термоядерна війна*) – негарна дівчина; *криса*, *кабуча*, *крокодил*, *курдупель*, *лушпайка*, *цирла* – тілиста дівчина, жінка; *мастодонт* – лисий чоловік масивної статури; *морквинка* – руда дівчина).

5) **Номінація людини за внутрішньою ознакою** (*альоша* – ненадійна людина; *валянок*, *кеша*, *вася*, *васька*, *ванька*, *гриць* – людина з повільною реакцією, дурень; *динамо* – людина, яка не виконує своїх обіцянок; *імбецил*, *клавесин*, *даун*, *довбак*, *довбанат*, *довбень*, *довбло*, *доходяга*, *лохота*, *лохус*, *лошара*, *олень* – розумово обмежена людина, дурень; *остап* – невірноважена людина; *вар'ят*, *джузеппе* – психічно ненормальна, божевільна людина).

6) **Номінація людини за станом** (*алкалоїд*, *синюк*, *синюха*, *синяк*, *заєць*, *зюзік*, *синячок*, *сливняк*, *синюшниця*, *синячка*, *алкан*, *алкаш*, *алканавт*, *алконавт*, *алкашист*, *лось готовий*, *готовченко*, *грузило* – людина, що зловживає спиртними напоями; *жаба* – жадібна людина).

7) **Номінація людини за схильністю** (*акула* – особа, засуджена на тривалий строк позбавлення волі з конфіскацією майна; *андерсен* – брехлива особа; *заточка* – дівчина, яка зубрить уроки і вислужується перед викладачами; *заучка* – людина, зациклена на навчанні, обмежена й примітивна; *кінь* – людина, яка вміє розсмішити інших).

8) **Номінація людини за ситуативною ознакою** (*дистрибутор* – організатор пиятики; *дятел* – жертва злочину; *керя¹*, *тюлень* – людина, з якою разом пиячать; *кинутий* – про обдурену, ошукану людину; *клієнт* – людина, яка перебуває в розшуку; *кончелига*, *кончемір*, *кончинник* – нікчемна людина, яка викликає роздратування; *кончинник*, *лох*, *лушпек*, *наївняк*, *неодупа*, *пасажир* – жертва злочину; потенційна жертва злочину; *мухомор* – людина, що п'є тільки вино).

9) **Номінація людини за родом діяльності** (*абітурник* – абітурієнт; *автоматчик* – людина, яка отримує залік або іспит автоматом; *альбіна*, *клава* – жінка, яка торгує самогонкою; *аристократ* – кишеньковий злодій вищої кваліфікації; *викидайло*, *ганмен*, *санітар*, *драб*, *компресор* – швейцар у ресторані, барі; охоронець на дискотеці; *вчиха* – вчителька; *гарбіджме* – двірник; *гастролер* – злочинець, який здійснює пограбування в різних містах; *глюкоза¹* – вчителька біології; *грак* – приватний таксист; *диря* – директор школи; *домушник* – квартирний злодій; *камбала* – жінка легкої поведінки; *керя²* – класний керівник; *кидала* – шахрай, який при продажу або покупці обманом отримує велику суму грошей; *кобзон* – співак, який працює в естрадному жанрі; *колба* – вчителька хімії; *коп*, *лягавий*, *мент*, *ментяра*, *мусор*, *мусоря*, *мусорята*, *мусоряка* – поліцейський; *кум¹* – оперативний працівник. // Начальник оперативної частини колонії; *лабух* – музикант. *ліпило* – лікар; *мауглі* – учитель фізкультури; *сенсей* – викладач; *сидір* – двірник; *слідак* – слідчий; *тічерка* – вчителька; *украша* – вчителька української мови та літератури).

10) **Номінація людини за соціальним призначенням** (*гагара* – самотня заможна жінка; *демон* – людина, яка не пов'язана зі злочинним світом, але видає себе за таку; *зімбабве*, *кирило*, *кугут*, *рагуль*, *рогуль*, *чорт*, *шайтан*, *ліміта*, *маланка* – людина з провінції, сільський житель).

Таким чином, семантична структура номінації людини в жаргоні загалом співвідносна із будовою відповідної категорії літературної мови. Проаналізовані жаргонізми номінують людину за різними ознаками. Семантична різноплановість цих одиниць виявляється у 10 групах, кожна з яких характеризується своїми семантичними особливостями, певною семантичною структурою. Найбільш широко подані жаргонізми, що позначають людей за родом діяльності. Номінують людей у жаргоні переважно для реалізації експресивно-оцінної функції. Функціонування жаргонізмів в Інтернеті, на радіо, телебаченні, сторінках ЗМІ є передумовою для стирання пейоративного забарвлення та стимулювання проникнення цієї лексики у нормативне мовлення.

Список бібліографічних посилань

1. Ставицька Л. О. Український жаргон : словник. Київ : Критика, 2005. 494 с.
2. Тараненко О. О. Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 23–41.
3. Словник жаргонної лексики української мови. URL: <http://ukr-zhargon.wikidot.com/gh> (дата звернення: 28.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 1:3+930.1

Сергей Александрович ЖУК,

исторический факультет

Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина

СРЕДНИЙ КЛАСС КАК СОЦИАЛЬНАЯ ОСНОВА ПОСТИСТОРИЧЕСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Одной из основ, которые позволили Западной цивилизации победить в глобальном геополитическом противостоянии второй половины XX в. и удерживать за собой лидирующую роль в современном мире (что и дало ряду философов основания назвать ее постисторической) является ее социальная организация, ключевую роль в которой играет средний класс. В рамках тезисов будет рассмотрена роль среднего класса в развитии постисторической цивилизации на примере взглядов Ф. Фукуямы, который является одним

из наиболее известных современных политических философов, чьи взгляды оказывают определенное влияние на развитие социально-гуманитарного знания. В фокусе исследований автора находятся проблемы функционирования западных обществ, теория модернизации и вестернизации, история политической мысли и др. Однако наиболее известной в общественном и научном дискурсе работой является статья «Конец истории?» (1989) [1] и книга «Конец истории и последний человек» (1992) [4], где был провозглашен конец истории в гегельянском понимании. Нам важно понимать, что философская концепция Ф. Фукуямы довольно противоречива и неоднозначна. В научном дискурсе распространено мнение о т.н. «игривости» философа. Известный политолог А. Ливен отмечает, что «Он [Фукуяма] любит подбрасывать в воздух противоречивые идеи и жонглировать ими. И даже если в результате зачастую получается ужасная путаница, то сам процесс мышления этого автора увлекает и стимулирует воображение» [2, р. 46].

В рамках исследуемой проблемы во взглядах Ф. Фукуямы произошла значительная трансформация. В ранних работах стремление к демократии (в понимании Ф. Фукуямы – либеральной демократии) заложено в природе человека, а значит, процесс достижения точки «конца истории» является обязательным для всех обществ. Итак, тимотические устремления (этот концепт взят из научного наследия Платона) являются той основой, базой, благодаря которой человечество стремится к свободе и самореализации. Данное понимание природы формирования общества *posthistory* (под ним Ф. Фукуяма понимает идеализированное современное ему западное общество) носит явно идеалистический характер и в целом соотносится с историко-философской концепцией Г. Гегеля (точнее, концепции Гегеля-Кожева). Необходимо отметить, что сам Ф. Фукуяма никогда категорично не заявлял о конце истории. Например, «Признавая неизбежность постисторического мира, я испытываю самые противоречивые чувства к цивилизации, созданной в Европе после 1945 года, с ее североатлантической и азиатской ветвями. Быть может, именно эта перспектива многовековой скуки вынудит историю взять еще один, новый старт?» [1, с. 49]. Данный подход, как показал дальнейший ход истории, не смог дать ответы на ряд критических вопросов в адрес концепции, что привело к необходимости пересмотра ряда взглядов. Эвристический идеал идеалистического подхода, реализованного Ф. Фукуямой, не смог реализовать прогностическую функцию. Поэтому философ пересмотрел собственные взгляды и объект исследования, перешел на позиции материалистического подхода, не отрицая необходимость учета идей и идеологий. Оригинальным методологическим решением стало рассмотрение процесса формирования общества *posthistory* как процесса и результата модернизации. Анализируя современные работы автора («Доверие», «Будущее истории», «Америка на распутье» и др.) можно сделать следующие выводы. Во-первых, либеральная демократия как политический строй является не целью модернизации, а, выражаясь словами Ф. Фукуямы, побочным продуктом процесса модернизации и, следовательно, ее построение становится возможным только тогда, когда для этого есть соответствующие экономические, социальные, политические условия. Позволим себе заметить, что во всех остальных случаях процесс ее построения может быть описан через классическую постмодернистскую теорию симулякров Ж. Бодрийяра. Второе, экономическая модернизация, если она проходит успешно, как правило, преобразует политическую систему государства таким образом, чтобы категория политического участия являлась ключевой для ее описания. Подобная ситуация требует наличия довольно значительной части общества, которая обладает достаточным уровнем благосостояния и развитым самосознанием себя в качестве ведущего политического агента. В последних работах Ф. Фукуяма применяет ризомный подход и, следовательно, приходит к выводам об индетерминизме в развитии общества, т.е. он отдает должное и политическим, и социальным, и экономическим факторам в развитии общества. Однако подобный индетерминизм не является абсолютным, тем, который мы можем видеть, например, в «Капитализме и шизофрении» Ж. Делеза. На наш взгляд, Ф. Фукуяма выделяет два ключевых концепта, который позволяют описать процесс формирования и функционирования общества *posthistory*. Это либеральная демократия и средний класс, причем формирование первой возможно только тогда, когда сформирован средний класс. Вместе с тем, сила (=эффективность) институтов политического режима, называемого

либеральной демократией, способствует укреплению среднего класса. Философ дал, на наш взгляд, довольно емкое определение среднему классу. Под «средним классом» он имеет ввиду людей, которые по своим доходам не находятся на вершине или на дне общества, получили хотя бы среднее образование и владеют недвижимостью, товарами длительного пользования или собственным бизнесом [3, с. 136]. Данное довольно широкое определение позволяет вводить ряд цензов для определения среднего класса: имущественный, образовательный и др. Однако в определении не учитывается еще одним немаловажный ценз – ценз самосознания. Напомним, что со времен Аристотеля мыслители считали, что стабильная демократия основывается на широком среднем классе, а общества, разделенные на богатых и бедных, подвержены олигархическому доминированию и популистским революциям.

Общества *posthistory* имеют довольно высокий уровень экономического развития и, соответственно, достаточный уровень благосостояния населения. По мнению Ф. Фукуямы, может быть определена корреляция между уровнем экономического развития и стабильностью демократии. И если мы рассмотрим общество *posthistory* в статике в период его «парадигмального взрыва», то, действительно, внутренний вызов маловероятен. Более того, позиции постисторического мира в последние 30 лет так и не ослабли и по-прежнему вызовы, брошенные ему внешними агентами, получают, по крайней мере, минимально достаточный ответ. Но не будет ли внутренний вызов толчком, который даст импульс «исторической парадигме развития»? По мнению Ф. Фукуямы такой вариант допустим и вероятен. Для «перезапуска истории» в самом обществе *posthistory* необходима ликвидация его социальной базы, а именно среднего класса. Наиболее тревожным, по мнению философа, являются последствия, выражаясь категориями Э. Тоффлера, «третьей волны», в частности технологического взрыва. Другим фактором, подрывающим доходы среднего класса в развитых странах, является глобализация. Со снижением транспортных расходов и расходов на связь, а также с присоединением к глобальным трудовым ресурсам сотен миллионов работников в развивающихся странах, работа, которую прежде в развитом мире выполнял старый средний класс, теперь обходится гораздо дешевле в других местах. Нынешняя форма глобализованного капитализма разрушает базу среднего класса, на котором держится либеральная демократия. Эти тенденции, определенные Ф. Фукуямой, являются объективными результатами развития капиталистической системы. Отметим, что размытие среднего класса диктуется самим духом свободной конкуренции. Для преодоления угроз обществам *posthistory* необходимо формирование адекватной идеологии. Необходимо, чтобы она содержала, по крайней мере, два компонента, политический и экономический. В политическом отношении новая идеология должна подтвердить превосходство демократической политики над экономикой, а также вновь закрепить легитимность государства как выразителя общественных интересов. Но программы, которые она должна продвигать для защиты жизни среднего класса, не могут опираться только на существующий механизм государства всеобщего благоденствия. Эта идеология должна как-то изменить госсектор, сделав его независимым от нынешних заинтересованных лиц и используя при этом новые, базирующиеся на технологиях подходы для предоставления услуг. Она также должна решительно заявить о необходимости перераспределения благ и представить реалистичный путь к прекращению доминирования групп интересов в политике.

Таким образом, взгляды Ф. Фукуямы на формирование и развитие общества *posthistory* претерпели значительные трансформации. Они диалектичны, часто противоречивы, однако поднимают ключевые проблемы развития Западной цивилизации и ее взаимодействия с «Rest». Принципы решения вызовов, стоящих перед миром постистории, предлагаемые Ф. Фукуямой, зачастую весьма оригинальны. Средний класс является социальной базой данной модели общественно-политического и экономического развития, именно он создает условия для эффективной модернизации и функционирования либеральной демократии.

Список библиографических ссылок

1. Fukuyama F. Future of history. *Foreign affairs*. 2012. № 1. Pp. 45–56.
2. Lieven A. The Two Fukuyamas. *National Interest*. 2006. № 84. Pp. 123–130.

3. Фукуяма Ф. Конец истории? *Вопросы философии*. 1990. № 3. С. 134–148. URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/226/1/fukujama.pdf> (дата обращения: 22.10.2018).
4. Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек. М. : АСТ, 2015. 418 с.

Получено 01.11.2018

Жук С. О. Середній клас як соціальна основа постісторичної цивілізації

*Погляди Ф. Фукуяма на формуванні та розвиток суспільства *posthistory* зазнали значних трансформацій. Вони діалектична, часто суперечливі, проте піднімають ключові проблеми розвитку Західної цивілізації і її взаємодії з «Rest». Принципи вирішення викликів, що стоять перед світом постісторії, пропонувані Ф. Фукуямою, часто вельми оригінальні. Середній клас є соціальною базою даної моделі суспільно-політичного та економічного розвитку, саме він створює умови для ефективної модернізації та функціонування ліберальної демократії.*

УДК 94 (477.83/.86)«1918–1919»

Станіслав Юрійович ІВАНОВ,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЗУНР

На початковому етапі існування нової Української держави судові установи продовжували функціонувати за старим положенням. Так, 21 листопада 1918 р. було видано закон, який мав стати тимчасовим регулятором функціонування системи судочинства. Зокрема, він передбачав, що всі судді та допоміжний персонал, мали присягнути на вірність українському народові і державі. Звільнити мали лише тих суддів, які запламували свою репутацію антиукраїнською діяльністю.

Невдовзі у судовій системі ЗУНР здійснюється реформа, яка проводиться з оглядом на національну специфіку регіонів. Так, територію держави поділили на 12 судових округів та 130 повітів. В них мали обрати суддів для окружних та повітових судів, у яких: 102 особи становили українці, 25 осіб – поляки, 17 осіб – євреї. Якщо раніше судді мали навчатися 3 роки, то відповідно до Закону «Про скорочення підготовки судової служби», цей термін становив 2 роки. Оскільки працювати доводилось у важких умовах воєнного часу закон припиняв діяльність суду присяжних на неозначений термін. Але, запроваджувалися у процес судочинства і ліберальні принципи такі як: гласність, змагальність, права звинуваченого на захист та ін. Крім цього, діловодство в судах здійснювалося українською мовою.

Наступним етапом реформування системи судочинства стало запровадження спеціалізації щодо судів першої інстанції та заснування судових установ, що належали до другої та третьої інстанції. Ці зміни залишали у компетенції судів окружного й повітового рівня лише розгляд цивільних справ. Відповідно до закону Української Національної Ради, виданому 11 лютого 1919 року, для розгляду кримінальних в повітах засновували трибунали. До складу трибуналу входило від одного до трьох суддів назначених Секретарством юстиції.

15 лютого 1919 р., на законодавчому рівні було закріплено, що Вищий суд стає другою судовою інстанцією, а Найвищий державний суд – третьою. До початку їх діяльності відповідні функції мали здійснювати окремі судові Сенати другої та третьої інстанції, які розпочали свою роботу при окружному суді Станіслава з березня 1919 р.

Ще у середині листопада 1918 р. виникає військова юстиція. На території трьох областей вона була представлена Військовими окружними судами та виконувала роль першої судової інстанції. Також передбачалось заснування Колегіальних судів у складі трьох суддів, Найвищого військового трибуналу і Верховного військового суду, що отримав у військовій юстиції статус найвищої інстанції. Діяла і військова прокуратура на чолі з генеральним військовим прокурором. На території областей, де відбувалися бойові дії, було засновано військові прокуратури, а по округам працювали військові офіцери.

Наприкінці листопада 1918 р. приймається рішення, за яким всі військові команди, що діяли у ЗУНР, мали бути забезпечені спеціальними польовими судами. Під їх юрисдикцію потрапляли як військовослужбовці, так і цивільні особи, які вчинили злочини проти державної безпеки. Затвердження смертних вироків, винесених у судовому порядку, перебувало у компетенції уряду республіки. Було відновлено роботу адвокатури. На території ЗУНР також діяли «Державна прокуратура», головою якої став Генеральний прокурор, та нотаріат.

Одержано 30.10.2018

УДК 347.77/.78:025.5

Майя Вікторівна ІВАНОВА,

науковий співробітник відділу з охорони інтелектуальної власності
Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У статті 19 «Загальної декларації прав людини» (1948) зазначається, що кожна людина має право одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів; в ст. 27 передбачено право на захист моральних і матеріальних інтересів людини, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

В умовах сучасного розвитку нашої держави, переходу до інформаційного суспільства, інформація стає одним із основних продуктів суспільства, яка має бути якісною, оперативною і відповідати потребам розвитку цього суспільства. В главі 15 Цивільного кодексу України (ЦК України) закріплюється, що інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст. 200), яка належить до нематеріальних благ, до яких законодавством віднесено також результати творчої діяльності (ст. 199) і особисті немайнові блага (ст. 201).

О. О. Лисенко підкреслює, що однією з необхідних умов існування як окремої людини, так і людського суспільства в цілому є інформація та інфраструктура, що забезпечує можливість обміну інформацією між людьми. За її словами, інформація стала одним із найбільш ефективних засобів управління поведінкою людей, формування їх ставлення до навколишньої дійсності. Інформаційна дія є основним способом навчання і виховання людини, у зв'язку з чим вона використовується як основа механізмів соціального регулювання поведінки членів суспільства у всіх сферах його життєдіяльності [1, с. 17].

Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини. В Указі передбачений розділ щодо забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації та вільного розвитку особистості, в якому звертається увагу на низьку проблем, які залишаються нерегульованими: надмірне державне регулювання інформаційних відносин; державна пропаганда та обмеження на публічні висловлювання з окремих питань; неналежна практика реалізації законодавства у сфері доступу до інформації, в тому числі публічної інформації; відсутність гарантованого доступу кожного до інформаційних ресурсів, зокрема до мережі Інтернет. Очікуваними результатами передбачається забезпечення ефективного доступу до інформації, у тому числі публічної інформації; забезпечення системи гарантій доступу кожного до інформаційних ресурсів, зокрема до мережі Інтернет тощо.

Інформація пов'язана з інтелектуальною діяльністю може мати будь-які форми зовнішнього відображення, придатні для сприйняття особою безпосередньо чи за допомогою технічних засобів. Як результат інтелектуальної діяльності людини, інформація може існувати як самостійний об'єкт, так і у формі результатів творчості, які охороняються системою права інтелектуальної власності. Концепція інформації як результату інтелектуальної діяльності дозволяє екстраполювати на інформаційні відносини приватноправового характеру окремі положення законодавства про інтелектуальну власність [2, с. 17].

А. І. Марущак акцентуючи увагу на ознаках інформації, вказує, що підставами виникнення права власності на інформацію є: створення інформації своїми силами і за свій рахунок; договір на створення інформації; договір, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи [3, с. 33–36]. Аналогічні підстави існують при створенні об'єктів інтелектуальної власності.

Б. М. Гоголь, вивчаючи питання права на інформацію, зазначає, що інформація може виступати в якості об'єкта права інтелектуальної власності (нематеріальних результатів інтелектуальної діяльності людини, що існують у будь-якій формі, доступній для сприйняття людиною чи технічним пристроєм) та особистого немайнового блага (честі, гідності, ділової репутації, імені особи тощо) [4, с. 5].

Визначаючи інформацію як об'єкт прав і інтересів особи, О. О. Тихомиров інформаційні правовідносини поділяє на дві групи із істотними відмінностями у правомочностях. На його думку, до першої групи, відносяться «позитивні інформаційні свободи» з центральним правом на інформацію, що виходять із природних, об'єктивно притаманних інформації властивостей та особистих потреб в інформації – право на інформацію; право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів тощо. До другої групи відносяться «негативні інформаційні свободи» (право на таємницю особистого життя, право на таємницю про стан здоров'я, право на таємницю донорства тощо), чим забезпечується захист конфіденційності певної інформації про особу та її діяльність. Ознаки цієї групи мають і правовідносини щодо комерційної таємниці та ноу-хау, які виступають складовими права інтелектуальної власності. Функція таких правовідносин полягає передусім у захисті охоронюваного законом інтересу особи, яку конфіденційна інформація ідентифікує або, яка фактично контролює конфіденційну інформацію [5, с. 165–166].

Термін «інформація» має широке застосування в сучасному суспільстві, інформація виступає об'єктом охорони цивільного права, може виступати результатом інтелектуальної діяльності та охороняється законодавством як об'єкт інтелектуальної власності. Україна продовжує удосконалювати національне законодавство в сфері права інтелектуальної власності, виходячи з того, що продукти інтелектуальної діяльності усе більше набувають важливого значення в соціально-економічному розвитку держави.

Сучасне інформаційне суспільство передбачає створення, зберігання, поширення і передачу інформації, що стає найважливішою часткою економіки. Побудова правової держави неможлива без належного визначення статусу інформації, її правового режиму, регламентації порядку доступу до інформації, забезпечення належної охорони інформації. Підвищення добробуту людства все більше залежить від здатності отримувати потрібну інформацію та генерувати її в нові знання, які можуть виступати об'єктами права інтелектуальної власності. Результати інтелектуальної діяльності визначають стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни.

Список бібліографічних посилань

1. Лисенко О. О. Правовий захист суспільства від шкідливої інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2011. 19 с.
2. Кодинець А. Інтелектуальна власність та інформаційні відносини: теоретичні засади правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 16–20.
3. Марущак А. І. Цивільні права на інформацію. *Юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 33–36. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2009/statji_n3_12_2009/Marushjak_33.pdf (дата звернення: 22.09.2018).
4. Гоголь Б. М. Право на інформацію в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. 16 с.
5. Тихомиров О. О. «Інформація» у доктрині цивільного права України. *Держава і право*. 2015. Вип. 67. С. 156–167.

Одержано 28.09.2018

УДК 159.9

Юлія Юрїївна ІЛЬІНА,

кандидат біологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах

Національного університету цивільного захисту України

АДАПТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА ПЕРЦЕПТИВНО-ІНТЕРАКТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Динамічність усіх процесів сьогодення створює значне навантаження на механізми психологічної адаптації особистості, провокуючи певні порушення, навіть її дезадаптацію, яка може проявлятися на різних етапах життєвого циклу і в різних видах діяльності. Науковці все частіше звертають свою увагу на розробку питань соціально-психологічної адаптації суб'єкта. Актуальними вони є і для нашої країни зараз, коли відбуваються глобальні зміни, і особистості необхідно адекватно реагувати на них.

Ефективна адаптація до соціального середовища є необхідною умовою психологічного, фізичного і соціального здоров'я індивіда. На думку багатьох дослідників, адаптація – це стан, коли врівноважені потреби індивідуума, з одного боку, та вимоги середовища, з іншого (Ю. О. Александровський, Ф. Є. Василюк, А. О. Деркач, Б. Д. Карвасарський, К. Левін, А. А. Налчаджян та ін.). Якість сформованих адаптаційних механізмів особливо чітко проявляється в юнацькому періоді, який вимагає від індивідуума прийняття великої кількості самостійних рішень у соціально-особистісній та професійній сферах.

Здатність до адаптації, пристосуванню людини до існуючих в суспільстві вимог та критеріїв оцінки за рахунок присвоєння норм і цінностей даного суспільства – це адаптивність. Вона відображує результативну сторону адаптації. Адаптивність насамперед полягає в аналізі та адекватному сприйнятті навколишнього середовища, внаслідок чого виробляється вміння залишатися цілісною особистістю. Крім того адаптивність виражається в здатності перетворювати навколишню дійсність індивідуума згідно своїм етичним і моральним уявленням. Якщо людина володіє адаптивністю, то вона набагато легше переносить зміни в житті, має можливість адекватно зорієнтуватися в будь-якій (особливо неприємній) ситуації, володіє більш високою емоційною стійкістю, а також здатна змінюватися, що не лякає, а тільки надихає її.

Соціально-психологічна адаптація являє собою: процес і результат активного пристосування індивіда до видозмінного середовища за допомогою найрізноманітніших інтеріоризованих соціальних засобів (дій, вчинків, діяльності); компонент дійового ставлення індивіда до світу, провідна функція якого полягає в оволодінні ним відносно стабільними умовами і обставинами свого буття; осмислення і розв'язання типових, переважно репродуктивних завдань і проблем шляхом соціального прийняття чи ситуативно можливих способів поведінки особистості, що конкретно виявляється в наявності таких психологічних феноменів, як оцінка, розуміння і прийняття нею навколишнього середовища і самої себе, їх будови, вимог, завдань тощо. Соціально-психологічна адаптація завжди спрямовується полярними тенденціями – процесами адаптованості/неадаптованості, тобто тими психорегулятивними механізмами, які реально представлені у внутрішньому світі особистості [1].

Однією з особистісних якостей є компетентність. Коло питань, за якими зазначену якість характеризують, тлумачать як компетенцію. Життєва компетентність є поєднанням свідомо та цілеспрямовано набутих знань, достатніх для розуміння закономірностей розвитку певного суспільства й свого місця в ньому, з власним життєвим досвідом та вмінням доречного його застосування для забезпечення успішної життєдіяльності. Однією з причин значного інтересу вчених до цієї проблематики також можна назвати пошук можливостей нових освітніх результатів, упровадження компетентнісного спрямованого підходу в освіті, оскільки традиційні показники не є достатніми (наприклад, кількість років навчання у школі, ВНЗ). Тобто йдеться про те, що особистість повинна не тільки володіти певними знаннями, навичками, але й враховується, як вона їх використовує в якості інструмента для розв'язання життєвих проблем, виконання соціальних ролей [2]. Науковці

вважають, що на сьогодні відбувається, в першу чергу, формування таких ключових компетентностей, як соціально-психологічна (здатність до взаємодії), комунікативна компетентності, самокомпетентність, політична, екологічна, міжкультурна, естетична, фізична (здоров'я, спорт) компетентності, здатність використовувати знання на практиці.

Метою нашого дослідження було вивчення рівня та особливості адаптивності особистості юнацького віку з подальшим з'ясуванням її взаємозв'язку з перцептивно-інтерактивною компетентністю. Вибірку групи досліджуваних склали курсанти та студенти НУЦЗ України, які навчаються на першому та другому курсах різних факультетів. Загальна кількість 80 осіб (по 20 осіб курсанти і студентів першого та другого курсів). Для досягнення висунутої мети та вирішення задач ми підбрали декілька методик: методика діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності – модифікований варіант (Н. П. Фетискіна), методика «Самооцінка психологічної адаптивності», методика «Оцінка емоційно-діяльній адаптивності». Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що переважна більшість курсантів першого курсу вважають, що у них низька психологічна адаптивність (75 %). Аналогічні показники й у студентів першокурсників (70 %). Ці дані можуть бути обумовлені тим, що першокурсники суттєво змінили своє середовище (школа – виш), нові вимоги, нові стосунки, незнайоме оточення. Досліджувані курсанти другого курсу оцінили свою адаптивність наступним чином: 30 % – це висока, по 35 % середня та низька, а студенти – 20 % та 25 % відповідно, що у них високий та низький рівні, переважна більшість (55 %) середній. Тобто простежується підвищення в цілому адаптивності за рік навчання у вищому навчальному закладі. Цьому можуть сприяти загальна атмосфера у закладі, вміння викладачів адаптувати молодь до нових умов, ставлення викладачів до осіб, які навчаються, укріплення у цілому міжособистісних зв'язків у студентсько-курсантських групах за рахунок взаєморозуміння.

Перцептивно-інтерактивна компетентність аналізувалась за наступними шкалами: взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємовплив, соціальна автономність та соціальна активність, які обумовлюють характер стосунків у групі та комфортність кожної особи, її можливості швидшої адаптивності. Більша кількість досліджуваних і курсантів, і студентів мають високий рівень взаємопізнання (35 %), взаєморозуміння (30 %), соціальної автономності і соціальної активності (20 %). Зменшується загальна кількість респондентів, у яких низькі показники за відповідними шкалами. Так, немає жодного курсанта, у якого низький рівень взаємопізнання та взаєморозуміння, а серед студентів – взаємовпливу. Виявлені помітні зв'язки між емоційно-діяльній адаптивністю та взаємопізнанням у курсантів другого курсу ($p < 0,05$), зв'язок прямий. У групах курсантів та студентів першого та другого курсів нами також виявлений прямий зв'язок помірний та помітний відповідно ($p < 0,05$) між соціальною активністю та емоційно-діяльній адаптивністю. Існує прямий високий зв'язок між взаєморозумінням та емоційно-діяльній адаптивністю у студентів другого курсу ($p < 0,01$). Також у студентів першого курсу існує зворотній помітний зв'язок між соціальною автономністю та емоційно-діяльній адаптивністю ($p < 0,05$).

Отже, адаптивність особистості є передумовою перцептивно-інтерактивної компетентності.

Компетентність – це підхід до знання як інструменту розв'язання життєвих проблем, прийняття ефективних рішень у різних сферах життєдіяльності людини. Вона охоплює різні сфери людської діяльності: навчальну, професійну, соціально-психологічну та є однією з суттєвих передумов продуктивного та непродуктивного стилів міжособистісної взаємодії в усіх видах професійної діяльності типу «людина-людина» (медицина, педагогіка, психологія та ін.), пов'язана з адаптаційними можливостями особистості. Недостатня її розвиненість призводить до непорозуміння між членами різних груп, установки на односторонність сприйняття іншої людини, виникнення психологічного бар'єру у спілкуванні представників протилежної статі, конфліктів.

Список бібліографічних посилань

1. Єрмаков Т. І. Індивідуальне розуміння концепту «Я» як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2002. Вип. 6 (9). С. 200–207.

2. Налчаджян А. А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии. М. : ЭКСПО, 2010. 368 с.
3. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. Киев : Либідь, 1990. 192 с.

Одержано 25.10.2018

УДК 368.914

Яніна Михайлівна КВІТКА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ;*

Катерина Анатоліївна ГУССВА,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

УМОВИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ЗА ВИСЛУГУ РОКІВ

Одним із напрямів соціальної політики нашої держави щодо поліцейських є їх пенсійне забезпечення, яке повинно компенсувати ризики, специфіку діяльності та мусить відрізнитися від загальноприйнятого пенсійного забезпечення через певні умови служби, серед яких можна відмітити пільгове обчислення вислуги років для призначення пенсій.

Виключно питанням звільнення зі служби в поліції присвячені роботи Мельник К. Ю., Ревюк О. Г., Авер'янова В. Б. тощо. Разом із тим не всі аспекти пенсійного забезпечення колишніх поліцейських достатньо вивчені та отримали належне наукове обґрунтування.

Згідно зі статтею 77 Закону України «Про Національну поліцію України», однією із підстав звільняється поліцейських зі служби в поліції та припинення служби в поліції є звільнення за власним бажанням [2].

Під процедурою звільнення варто розуміти врегульовану нормативними правовими актами МВС України діяльність уповноважених посадових осіб органів поліції, спрямовану на припинення служби, пов'язане із втратою прав та обов'язків сторін правовідносин.

Процедура звільнення зі служби в поліції складається з кількох етапів:

- ухвалення рішення про звільнення;
- оформлення й узгодження документів на звільнення;
- оформлення факту припинення відносин зі служби в поліції [6, с. 280].

За статтею 102 Закону України «Про Національну поліцію пенсійне забезпечення поліцейських провадиться в порядку та на умовах, визначених Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [2].

Пенсія за вислугу років призначається незалежно від віку, за наявності потрібної вислуги років. Вислуга років залежить від періоду, в який, зокрема поліцейські, звільняються зі служби.

Пенсія за вислугу років призначається поліцейським, представникам Національної гвардії України:

- з 1 жовтня 2018 року по 30 вересня 2019 року і на день звільнення мають вислугу 24 календарних роки і більше;
- з 1 жовтня 2019 року по 30 вересня 2020 року і на день звільнення мають вислугу 24 календарних роки та 6 місяців і більше;
- з 1 жовтня 2020 року або після цієї дати і на день звільнення мають вислугу 25 календарних років і більше [3].

Поліцейським, особам Національної гвардії України, в разі досягнення ними на день звільнення зі служби 45-річного віку, за наявності у них страхового стажу 25 років і більше, з яких не менше ніж 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба або служба в органах внутрішніх справ, Національній поліції.

До стажу служби в поліції зараховуються:

- 1) служба в поліції на посадах, що заміщуються поліцейськими, з дня призначення на відповідну посаду;

2) військова служба в Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Національній гвардії України, Управлінні державної охорони, Цивільній обороні України, внутрішніх військах Міністерства внутрішніх справ України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки, Державній спеціальній службі транспорту;

3) служба в органах внутрішніх справ України на посадах начальницького і рядового складу з дня призначення на відповідну посаду;

4) час роботи у Верховній Раді України, місцевих радах, центральних і місцевих органах виконавчої влади із залишенням на військовій службі, на службі в органах внутрішніх справ України або на службі в поліції;

5) час роботи в органах прокуратури і суду осіб, які працювали на посадах суддів, прокурорів, слідчих;

6) дійсна військова служба в Радянській Армії та Військово-Морському Флоті, прикордонних, внутрішніх, залізничних військах, в органах державної безпеки та інших військових формуваннях колишнього СРСР, а також служба в органах внутрішніх справ колишнього СРСР [3].

Під час обчислення стажу служби в поліції враховуються тільки повні роки вислуги років без округлення фактичного розміру вислуги років у бік збільшення.

Порядок обчислення вислуги років та визначення грошового забезпечення особам, які мають право на пенсію за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [3], регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.1992 № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейським та членам їхніх сімей» [4].

Список бібліографічних посилань

1. Кодекс законів про працю України : закон України від 10.12.1971 № 322-08 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 26.10.2018).

2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Голос України*. 2015. № 142 (6146).

3. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : закон України від 09.04.1992 № 2262-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12> (дата звернення: 26.10.2018).

4. Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейським та членам їхніх сімей : постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.1992 № 393 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-92-%D0%BF> (дата звернення: 26.10.2018)..

5. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» станом на 1.01.2016 р. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 400 с.

6. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

7. Про затвердження Порядку підготовки та видання наказів щодо проходження служби в поліції : наказ МВС України від 23.11.2016 № 1235 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-16> (дата звернення: 26.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 364.04:314.18

Петро Сергійович КЛІМУШИН,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Віталій Олегович НАЙДА,

*курсант 3 курсу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДІЙ У ВІРТУАЛЬНІЙ СПІЛЬНОТІ

Результати застосування міжнародного досвіду свідчать, що е-комунікації стали рушійною силою соціально-економічного розвитку, забезпечили прискорений перехід до нового етапу розвитку – інформаційного суспільства.

Шляхом прийняття ряду нормативно-правових актів регулюються суспільні відносини у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства, створення інформаційних е-ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності на такі ресурси, гарантій та механізму доступу до публічної інформації, розвитку відкритого уряду та інформаційної безпеки тощо.

Особою актуальністю в умовах розвитку інформаційного суспільства отримують питання, що пов'язані з інформаційною безпекою, а саме: пропаганда протиправної діяльності, вчинення злочинів, зокрема крадіжок, вимагань, шахрайства, припинення роботи державних інформаційних ресурсів тощо.

Рішення цих питань базується на формуванні глобального партнерства в суспільстві, забезпечення співпраці держави з приватним сектором та громадськими організаціями у сфері широкого використання благ нових технологій, інформаційних продуктів та послуг. Головним завданням для держави є розроблення і запровадження механізмів перетворення інтелектуальних ресурсів нації, інтелектуального капіталу українського суспільства у виробництво матеріальних і духовних благ [2].

Все більшого значення в даний час набувають програми соціального розвитку, які будують свою діяльність на основі мережевих принципів взаємодії. На думку провідних дослідників, пов'язаних з трансформацією соціально-політичних інститутів сучасного суспільства і тенденцій глобалізації, розвиток віртуальних спільнот, що функціонують на принципах самоорганізації, є одним з ключових факторів забезпечення прогресу сучасного суспільства [1].

Мета дослідження – формування механізмів соціально-політичної взаємодії органів влади з віртуальною спільнотою для розвитку громадянського інформаційного суспільства.

У суспільно-політичній сфері віртуальну спільноту можна розглядати як деяке кіберпродовження громадянського суспільства з наступними можливостями: як домінуючий елемент громадянського суспільства; як засіб масової інформації і е-демократії; як засіб вироблення ідей, пропаганди і агітації.

У сфері віртуальної взаємодії розрізняють два типу соціально-політичної дії, які реалізуються з допомогою відповідних механізмів: целіраціонального і комунікативного. Механізм целіраціональної дії комунікації розглядається як інструмент організації соціально-політичної взаємодії, що має місце в реальному фізичному просторі. Прикладом подібного використання служать різноманітні акції, від мирних флеш-мобів до протестних мітингів, організованих за допомогою віртуальних соціальних мереж. В рамках цього підходу можна вивчати вплив віртуальних спільнот на політику, економіку, освіту і інші підсистеми суспільства, а також на повсякденне життя користувачів, де глобальна мережа як засіб комунікації видозмінює нормативні форми взаємодії. Механізм комунікативної дії комунікації замкнений у віртуальному просторі, де метою взаємодії є сама віртуальна комунікація і неформальне спілкування.

Віртуальні спільноти відрізняються від інших віртуальних форм соціальної інтеграції, тим що, використовують загальну для всіх учасників е-комунікацію, мають чіткий склад учасників і характеризуються спільністю цілей/інтересів своїх учасників.

Особливостями віртуальних спільнот є: значна пов'язаність і кластеризація однодумців; зростання інтенсивності інтелектуальної взаємодії на декілька порядків; поява нових якостей за рахунок синергетики взаємодії; специфічні організаційні властивості (відсутність централізованого управління, самостійність і висока підключаємість субодиниць, павутинова нелінійна обумовленість взаємодії, орієнтованість на горизонтальну взаємодію, що дозволяє консолідувати учасників і формувати спільноти); групова динаміка або формування кластерів різного розміру, що пояснює структурні властивості мережі і її поведінку в часі.

Дослідження віртуальних спільнот базується на макросоціологічному і мікросоціологічному рівнях. Макросоціологічний рівень дослідження віртуальних спільнот дозволяє визначити наслідки їх впливу на систему соціальних інститутів – в політиці, економіці і бізнесі, освіті, науці, мистецтві, масмедіа; на способи соціальної інтеграції; зміни в соціальній структурі суспільства; на віртуальну нерівність. Мікросоціологічні дослідження віртуальних спільнот фокусуються на змінах міжособових взаємодій. Тут розглядаються питання зміни характеристик і форм міжособової комунікації, стилю життя, раціональної поведінки, нарощування соціального капіталу і мережева підтримка [3].

Віртуальна нерівність індивідів, що беруть участь в віртуальній спільноті, може бути розподілена за критеріями доступу до інформації відповідно до статусу їх владних повноважень в ієрархіях е-комунікації. Наприклад, можливо виділити три статусні групи: власники е- комунікацій (мають право власності), творці інформаційних ресурсів (мають право на участь в створенні інформаційного ресурсу), модератори віртуальних спільнот (мають право управління спільнотою) і користувачі (мають право на участь в діяльності віртуальної спільноти).

Іншим важливим критерієм визначення віртуальної нерівності є якість користувачів, яка забезпечує підвищення їх статусні позиції в ієрархії спільноти. Якості користувачів можна узагальнити в три групи: 1) володіння компетентними знаннями і навичками в рамках певної дискусійної теми спільноти, технічна компетентність, комунікативна компетентність, креативність; 2) величина мережевих соціальних зв'язків, надання емоційної підтримки іншим користувачам, допомога новачкам в соціалізації; 3) володіння аудіовізуальною продукцією для обміну.

Найбільш важливим критерієм визначення віртуальної нерівності в сфері віртуальної спільноти, на наш погляд, є віртуальний капітал, який відображає ступень володіння віртуальною комунікацією (спільнотою).

У простому випадку, віртуальна нерівність в полі віртуальної спільноти існує як розділення користувачів на тих, що володіють і не володіють владою над віртуальною комунікацією. Отже, класова нерівність втілюється в інститут модераторів, які є домінуючим класом і володіють символічною владою.

Відповідно до викладеного, для виконання владних повноважень перспективними завданнями органів влади є формування громадських спільнот та залучення їх громадської думки і віртуального капіталу для легітимації соціально-політичних рішень шляхом реалізації ефективних механізмів взаємодії в віртуальному просторі.

Аналіз реалізації комунікативних проектів в віртуальному просторі показує, що українська влада в даний період робить тільки спробу використовувати найбільш актуальні і сучасні віртуальні спільноти, які достатньо вже сформовані та ефективно функціонують за соціально-політичним напрямом розвитку суспільства.

Віртуальні спільноти дозволять істотно розширити можливості соціального розвитку в: формуванні і впливі на політичний порядок денний; проведенні «прилюдної експертизи» політичних рішень, що забезпечує їх легітимацію; виявленні актуальних суспільних проблем шляхом використання ефективних механізмів зворотного зв'язку; здійсненні коректування соціально-політичного курсу шляхом стимулювання діалогу між суспільством і владою; репрезентації власного політичного іміджу.

Для збільшення ефективності віртуальних спільнот як механізмів соціального розвитку наведемо заходи, які будуть сприяти підвищенню рівню довіри громадян до влади:

– представники політичної влади повинні дотримуватися загальних правил, що сформувалися в віртуальному просторі (відвертість, відповідальність в розміщенні інформації, створення можливостей рівного доступу для всіх груп населення);

– необхідно відкрити доступ і зробити прилюдними зведення про рівень зацікавленості і активності (дані про відвідування), яку проявляють громадяни відносно комунікативних проектів влади;

– позитивну роль може зіграти перенесення комунікативних проектів публічного управління на віртуальні спільноти, де комунікативні процеси були б як можна більше відкритими, а можливо і регульованими користувачами спільноти.

Слід підключити до процесу аналізу громадського обговорення законопроектів в віртуальному просторі представників експертних соціологічних організацій, представників громадських неурядових організацій, а також незалежних лідерів громадської думки віртуальних спільнот.

Влада повинна не лише розробити і реалізувати необхідні технічні і організаційні заходи, сприяючі відкритості політичної системи, але змінити погляд на місце і роль віртуальних спільнот в сфері соціального розвитку.

Однією з найбільш актуальних тем подальших досліджень є дослідження впливу віртуальної спільноти на розвиток політичної ситуації в країні.

Список бібліографічних посилань

1. Декларация принципів. Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии // Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества. URL: http://www.itu.int/dms_pub/itu-s/md/03/wsis/doc/S03-WSIS-DOC-0004!!MSW-R.doc (дата звернення: 10.10.2018).

2. Клімушин П. С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві: монографія. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. 524 с.

3. Рыков Ю. Г. Виртуальное сообщество как социальное поле: неравенство и коммуникативный капитал. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2013. № 4 (69). Т. XVI. С. 61–77.

Одержано 22.10.2018

УДК 340.114

Юрій Віталійович КРИВИЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

ІДЕОЛОГІЯ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасні демократичні перетворення в Україні супроводжуються складними процесами реформування політичних, економічних і правових відносин. У зв'язку з цим, до фундаментальних проблем вітчизняної юридичної науки під кутом зору євроінтеграційних прагнень Українського народу належить розроблення науково-обґрунтованої ідеології реформ, зокрема правової, визначення критеріїв їх ефективності, пов'язаних насамперед з реалізацією прав і свобод людини та громадянина.

В енциклопедичній літературі під ідеологією розуміється сукупність взаємопов'язаних ідей, уявлень і переконань, призначених об'єднувати людей заради спільного життя і консолідованих дій. Як свідчать історичні дослідження, ніколи не існувало суспільств без наявності в них певних світорозумінь і норм поведінки, тобто ідеологій-світоглядів [1, с. 235]. У свою чергу термін «реформа» інтерпретується як процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень відповідних сторін суспільного життя, державно-правових інститутів, окремих структур тощо. Реформи модернізують і змінюють форму та зміст відповідних суспільних відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципових засад. Цим реформи відрізняються від революцій, у ході яких характер перетворень є швидкоплинним і руйнівним для певної системи. Успіх реформ залежить від їх системності й наукової обґрунтованості [2, с. 303].

Так, ХХ ст. – це вік протистояння двох ідеологій: революційної та реформаторської. За своєю суттю це протиріччя є пошуком вирішення давньої проблеми, успадкованої від епохи Просвітництва, – питання вибору революції або реформи як засобу перетворення

суспільства [3, с. 16]. У XXI ст. розв'язання назрілих суспільних проблем можливе загалом також двома основними способами – шляхом громадянського конфлікту та революції або шляхом державних (урядових) реформ.

В ідейному змісті реформаційні процеси мають відобразити гуманізм. Будь-яка реформа своєю ідеологією має бути зорієнтована на рух до досягнення справедливого державного ладу і правопорядку, що задовольняє потреби основних соціальних верств у конкретно історичному типі суспільства. Невипадково при демократичному державно-правовому режимі реформа є оптимальним інструментом соціальних змін. Діяльність реформатора є постійним полілогом з суспільством, його структурою та компонентами. У результаті цієї комунікації народжуються реформаційні ідеї, що віддзеркалюють інтереси людини, суспільства та держави. На переконання О. І. Ющика, ідея правової реформи означає процес пізнання суб'єктом, який здійснює реформу, істинної природи наявного режиму законності, виходячи з необхідності його зміни, та одночасно процес практичного перетворення державним апаратом цього режиму згідно з усвідомленою потребою [4, с. 159].

У цьому контексті в юридичній літературі наводяться різні варіації мети (цілей), завдань і принципів, тобто ідеологічного фундаменту, правової реформи, зокрема:

- метою правової реформи є забезпечення процесу формування досконалої правової системи, що здатна зумовити створення правової держави та громадянського суспільства в Україні (А. М. Колодій, В. І. Шакур);

- головна мета державно-правової реформи в Україні – це всебічний захист прав і свобод людини незалежно від ідеології, релігії, національності, статі та кордонів (Н. І. Карпачова);

- метою державно-правової реформи в Україні є побудова основ демократичної, соціальної, правової держави та створення дієвої системи державного забезпечення конституційних прав і свобод людини, а також умов для правового прогресу (Є. В. Назаренко);

- одним з головних завдань правової реформи є утвердження принципу гуманізму в усіх сферах правового регулювання суспільних відносин (В. В. Копейчиков, В. С. Шилінгов);

- правова реформа покликана забезпечити утвердження справедливої правової форми взаємовідносин (взаємних прав та обов'язків) між публічною владою і громадянами, у визнанні та гарантуванні правової рівності всіх індивідів, прав і свобод людини та громадянина (Ю. М. Грошевий);

- верховенство права, законність, рівність усіх перед законом, пріоритет закону в правовому регулюванні повноважень і порядку діяльності органів державної влади, їх посадових осіб, судовий захист прав і свобод людини, незалежність суду під час здійснення своїх функцій є конституційними принципами, що створили ідеологічне підґрунтя державно-правової реформи (С. Р. Станік).

Плідною в цьому ж руслі є позиція В. М. Селіванова про те, що правова реформа як складова процесу демократичної трансформації українського суспільства в першу чергу має сприяти загальній меті перетворення суспільства на шляху його роздержавлення, формування демократичної, соціальної, правової держави як політичної форми сучасного відкритого громадянського суспільства. Вона має бути спрямована насамперед на приведення суспільного розвитку України у відповідність до політично продекларованих і конституційно закріплених ідеалів і принципів свободи, справедливості, демократії, на створення правових передумов для подальшого розвитку суспільства в умовах політичної та економічної свободи її громадян і забезпечення соціальної справедливості.

Як і будь-які інші демократичні перетворення в країні, правова реформа має в кінцевому підсумку слугувати одному з головних публічних інтересів – людині, життя і здоров'я якої, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані нині державою найвищою соціальною цінністю. Саме добробут людини, а не безпосереднє благо держави має стати якісно новою основою суспільного поступу України шляхом демократії. Будь-яка політика, програма, закон, структура або процес управління, спрямовані на демократичну трансформацію суспільства, зокрема національної економіки, втрачають свій перспективний історичний сенс правового прогресу, якщо їм бракує соціальної спрямованості (соціалізації), людського виміру, орієнтованого на врахування і захист приватних потреб та інтересів

якомога більшої кількості людей, на забезпечення їх гармонії із загальними (публічними) потребами та інтересами суспільства, зміцнення громадянської злагоди в Україні [5, с. 4].

При цьому для суспільства важливі не самі по собі інституційні зміни. Людям потрібно у своєму повсякденному житті відчувати зміни на краще. Неможливо виправдати реформи, якщо вони не принесли те, заради чого суспільство погоджувалося на них: більшої свободи, справедливості, захищеності прав, людської гідності тощо. Не можна стверджувати, що політичні, економічні та інші реформи, які проводилися за минулі три десятиліття взагалі не принесли результатів. Однак ці здобутки поки далекі від очікувань масової свідомості на початку реформ. Такий феномен характерний будь-якій реформації. Мистецтво реформаторів полягає у продуманості самих запланованих змін, повноті й послідовності їх проведення, в нейтралізації негативних наслідків реформ, а головне – в самому образі реформ, оскільки люди, навіть неосвічені, досить чітко усвідомлюють те, чи проводяться реформи заради щирого бажання покращити життя кожного, або для якихось «макропоказників» [6, с. 28].

Прогресивний розвиток України як незалежної європейської держави можливий за умови формування та реалізації сучасної ідеології правової реформи, яка передбачає, що людина є реальною ключовою метою функціонування держави, а не залишається засобом досягнення певних цілей владних структур; нормативно-правові акти, що ухвалюються державою, існують заради людини; особистість у тріаді взаємодії «людина – суспільство – держава» стає осердям правової, економічної, політичної, ідеологічної систем, які у свою чергу мають функціонувати і взаємодіяти на засадах врахування оптимального розподілу і взаємозв'язку суспільних сфер публічних і приватних інтересів. При цьому українські «будівничі», які намагаються реформувати суспільство, мають перейти від «політики без людини» до «політики через людину», яка полягає у створенні належних умов для розвитку культури кожної людини. Саме врахування «людського фактора», тобто правової й моральної культури людей, дозволить пришвидшити темпи та підвищити ефективність правової реформи.

Список бібліографічних посилань

1. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редкол.) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ, 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с. : іл.
3. Грицкевич Т. И. Реформаторство как творчество в социуме : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Новосибирск, 2001. 182 с.
4. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні: монографія. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. 192 с.
5. Селіванов В. Правова реформа і методологія дослідження фундаментальних проблем юридичної науки. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 1998. № 4 (15). С. 3–17.
6. Сердюк В. О. Судово-правова реформа в Україні та глобалізаційні процеси. *Вісник Запорізького національного університету*. Сер.: *Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 24–29.

Одержано 30.10.2018

УДК 351.865

Свген Олексійович МАКАРОВ,

викладач кафедри піротехнічної та спеціальної підготовки
факультету цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту України

ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Аналіз подій, які в останні роки відбуваються на міжнародній арені, а також у внутрішньополітичному житті багатьох країн світової спільноти, свідчить про те, що сьогодні на перший план все більше висуваються проблеми забезпечення національної і колективної міжнародної безпеки. Чому це відбувається? Сьогодні абсолютно ясно, що,

незважаючи на очевидні успіхи в розвитку економіки і вражаючі технологічні досягнення, оточуючий нас світ стає для людини дедалі небезпечнішим. Можливо, саме занадто швидкий технологічний розвиток людства і робить світове співтовариство набагато більш нестійким організмом, ніж це було раніше в ХХ столітті. Принаймні, саме таку точку зору висловив Генеральний директор ЮНЕСКО Коїширо Мацуура в своїй Передмові до монографії «Ключі від 21 століття» [1]. Драматичною ситуацією було названо сучасний стан світової спільноти і в Посланні Папи Римського Іоанна Павла Другого з нагоди Всесвітнього дня миру [2]. В цьому Посланні наголошується «вражаюче поширення різноманітних соціальних і політичних проявів зла, насильницьких братовбивчих зіткнень», а також зростання несправедливості, бідності і соціальної нерівності. Всі ці явища, на жаль, в останні роками наростають.

Глибокий і багатоаспектний аналіз цих та інших проблем сучасності, а також їх взаємозв'язку з проблемами національної та міжнародної безпеки міститься в спеціальній Доповіді «Доклад Генерального секретаря о работе Организации Объединенных Наций» [3]. Основний висновок Доповіді полягає в тому, що сьогодні потрібен принципово новий, значно ширший підхід до проблем забезпечення національної та міжнародної безпеки і, в першу чергу, усвідомлення комплексного характеру цих проблем, їх глобальності і взаємозв'язку.

Цей підхід на концептуальному рівні починає сприйматися сьогодні і в нашій країні. Президент України Указом від 6 травня 2015 року № 287/2015 затвердив Стратегію національної безпеки України до 2020 року. Вона являє собою офіційно визнану систему стратегічних пріоритетів, цілей і заходів в області внутрішньої і зовнішньої політики, що визначають стан національної безпеки і рівень стійкого розвитку держави на довгострокову перспективу.

У тексті Стратегії зазначається, що умови глобалізації процесів світового розвитку, міжнародних політичних і економічних відносин формують нові загрози і ризики для розвитку особистості, суспільства і держави, і в цих умовах Україна переходить до нової державної політики в галузі національної безпеки. Головними відмітними рисами цієї політики є комплексний підхід до проблеми національної безпеки і її забезпечення, головним чином, шляхом реалізації нової стратегії розвитку країни, заснованої на її системній модернізації. Тому концептуальні положення в галузі забезпечення національної безпеки базуються на фундаментальному взаємозв'язку і взаємозалежності Стратегії національної безпеки України до 2020 року та Концепції довгострокового соціально-економічного розвитку України на період до 2020 року. У той же час, як показують дослідження, багато актуальних проблем соціально-економічного розвитку нашої країни обумовлені не тільки станом її промисловості, транспорту, інформаційної інфраструктури, але, головним чином, гуманітарними чинниками, в числі яких найбільш важливими є духовна культура суспільства і національна єдність країни. Саме ці чинники і є в сучасних умовах визначальними як для успішного соціально-економічного розвитку України до 2020 року. У той же час, як показують дослідження, багато актуальних проблем соціально-економічного розвитку нашої країни обумовлені не тільки станом її промисловості, транспорту, інформаційної інфраструктури, але, головним чином, гуманітарними чинниками, в числі яких найбільш важливими є духовна культура суспільства і національна єдність країни. Саме ці чинники і є в сучасних умовах визначальними як для успішного соціально-економічного розвитку України, так і для протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам національній безпеці.

Підвищення уваги до гуманітарних аспектів проблем національної та міжнародної безпеки можна сьогодні пояснити наступними двома основними причинами. Перша з них полягає в тому, що в останні роки все більше починає усвідомлювати той факт, що саме людина є головним компонентом багатства будь-якої країни. Звідси випливає, що захист саме його життєво важливих інтересів і цінностей повинен стати головним завданням системи національної безпеки. Раніше в якості такого завдання розглядався, головним чином, лише захист життєво важливих інтересів держави. При цьому необхідно зазначити, що в уже самому початку тексту Статуту ООН говориться, що ця організація створена для того, щоб «знову затвердити віру в основні права людини», а також «сприяти

соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі». Однак історія показала, що в реальній практиці ці завдання були поступово відсунуті на другий план і закриті проблемами геополітичного характеру.

Таким чином, сьогодні ми знову звертаємося до особистості людини, до проблем захисту його прав і гідності, життя, здоров'я, духовних цінностей. Саме в цьому і полягає той новий підхід до проблем національної та міжнародної безпеки, який пропонується покласти в основу подальшої діяльності ООН і стратегії забезпечення національної безпеки суверенних держав в XXI столітті.

Друга причина підвищення інтересу до гуманітарних аспектів розглянутої проблеми полягає в тому, що саме в результаті діяльності людини і виникають все ті основні загрози, яким мають протистояти системи міжнародної і національної безпеки. Інакше кажучи, всі ті біди і нещастя, які сьогодні переживає людство, в своїй переважній більшості є результатами діяльності самих людей, як наших сучасників, так і минулих поколінь.

У згаданому Посланні Папи Римського сказано, що зло ніколи не буває безликим. Воно завжди є результатом вільного вибору конкретних людей, які і повинні нести відповідальність за цей вибір перед Богом, іншими людьми і своєю совістю. Саме тому проблеми забезпечення національної та міжнародної безпеки принципово не можуть бути ефективно вирішені без рішення відповідних етичних проблем у житті громади, в тому числі – проблем справедливого розподілу природних благ нашої планети, а також тих нових благ, які сьогодні створюються науковими знаннями і технологічним прогресом. Таким чином, ключ до вирішення сучасних проблем національної та міжнародної безпеки слід шукати, перш за все, в гуманітарній сфері суспільства. Цей висновок повною мірою є справедливим і для багатьох глобальних проблем безпечного розвитку всієї цивілізації в XXI столітті.

Список бібліографічних посилань

1. Ключи от 21 столетия : сб. статей / пер. с франц. М., 2004. 317 с.
2. Послание Папы Римского Иоанна Павла Второго по случаю Всемирного дня мира. Ватикан, 01.01.2005.
3. Доклад Генерального секретаря о работе Организации Объединенных Наций // ООН : офіц. сайт. URL: <https://www.un.org/annualreport> (дата звернення: 22.10.2018).
4. Про Стратегію національної безпеки України : указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // Міністерство молоді та спорту України : офіц. сайт. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/19054> (дата звернення: 22.10.2018).

Одержано 29.10.2018

УДК 365:355.09(09)(477)

Анна Романівна МЕЛЬНИК,

*аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ ЖИТЛОМ (1917–1990 РР.)

Після Жовтневої революції 1917 р. у зв'язку зі зміною принципів управління державою і виникненням іншого, в порівнянні з уже існуючим, соціально-економічним становищем в країні виникла об'єктивна необхідність формування нормативно-правової бази, що відповідає інтересам побудови соціалістичного держави [1, с. 62].

Після завершення громадянської війни (1918–1922 рр.) Українська РСР, як і інші радянські республіки, які виникли після розпаду Російської імперії, була юридично незалежною державою. Вона мала свою власну Конституцію, органи державної влади і управління, видавала закони. Однак, державний суверенітет Української РСР був достатньо обмеженим [2, с. 86].

Важливе значення в умовах проведення на початку 20-х років ХХ століття заходів з ущільнення громадян в місцях проживання, мало прийняття постанови Ради Народних Комісарів від 17 листопада 1921 року № 629 «Про надання командному складу Червоної

Армії і Флоту, їх сім'ям, сім'ям червоноармійців та відповідальним особам адміністративних установ права на виселення з робочих Будинків-комун», згідно з яким військовослужбовцям надано право не виселятись з займаних ними приміщень. В розвиток вищезазначеної постанови Ради Народних Комісарів від 17 листопада 1921 року № 629 був виданий циркуляр Головного управління комунального господарства НКВС від 24 грудня 1921 року № 552 «Про покращення житлових умов військовослужбовців» [3, с. 164], в якому була закріплена норма, відповідно до якої житловий відділ зобов'язувався задовольняти потреби військовослужбовців в житлових приміщеннях в першу чергу.

Як бачимо, ці акти, з відповідною умовністю, можна назвати першими нормативно-правовими актами, що визначили пільговий статус військовослужбовців та членів їх сімей в житловому праві.

З метою поліпшення житлових умов командного, політичного і адміністративного складу військ і флоту шляхом розміщення в гуртожитках циркуляром НКВС від 9 червня 1924 року № 250 «Про відведення приміщень під гуртожитки для військовослужбовців» комунальним відділам на місцях було доручено здавати військовому і морському відомствам в оренду вільні житлові приміщення без стягнення орендної плати та укладання договорів страхування приміщень. У свою чергу ці відомства були зобов'язані утримувати виділені житлові приміщення в належному стані з прийняттям на себе відповідних витрат [3, с. 168].

У період з 1924 по 1937 рр. були розроблені основні положення щодо порядку надання житлової площі в армії, що виразилося в формуванні нового законодавства і, зокрема, затвердження постановою ЦВК від 9 жовтня 1924 року Кодексу законів про пільги і переваги для військовослужбовців Робітничо-селянської Червоної Армії і Робітничо-селянського червоного Флоту Союзу РСР і їхнім сім'ям, що регулює питання матеріального забезпечення військовослужбовців, в тому числі підстави та умови надання житла [4, с. 41–42]. Згодом постановою ЦВК і РНК від 23 квітня 1930 р. було затверджено новий Кодекс про пільги для військовослужбовців і військовозобов'язаних Робітничо-селянської Червоної Армії і їх сімей [5, с. 253]. У зазначених кодифікованих актах знайшли відображення основні питання житлового забезпечення військовослужбовців. При цьому, особливе значення надавалося заходам по збереженню житлового фонду військового відомства, що має важливе значення при аналізі правового регулювання чинного порядку забезпечення житлом військовослужбовців.

В період Великої Вітчизняної війни основні тенденції, пов'язані із житловим забезпеченням, в основному не змінювалися, оскільки це було обумовлено досить складним періодом часу. Постановою РНК СРСР від 5 с. 1941 року № 1931 «Про збереження житлової площі за військовослужбовцями і про порядок оплати житлової площі у воєнний час» були встановлені правові заходи збереження житлової площі за військовослужбовцями, визначено пільговий порядок оплати житлової площі їх сім'ями. Починаючи з 1943 р. стали прийматися документи, спрямовані на надання фінансової підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей в забезпеченні їх житлом і відновленні будинків [6].

У 40–60-х рр. ХХ століття в СРСР було прийнято значну кількість правових актів з питань забезпечення житлом військовослужбовців (окремі положення яких знайшли своє відображення і були враховані при розробці чинного законодавства України) і сформовано важливі шляхи реалізації права військовослужбовців і членів їх сімей на житло, основним з яких було надання житла з спеціально формованого відомчого житлового фонду (квартир і кімнат в житлових будинках; службових квартир, гуртожитків тощо) [4, с. 48–49].

У 1970–1980 рр. були остаточно сформовані принципи житлового забезпечення, а також вироблений налагоджений механізм надання житлових приміщень військовослужбовцям. Багато важливих положень мали місце і в чинному на той час законодавстві. Важливим було закріплення права на житло в статті 44 Конституції (Основного закону) Союзу РСР. Постановою Ради Міністрів Союзу РСР від 17 лютого 1981 року № 193 було затверджено Положення про пільги для військовослужбовців, військовозобов'язаних, осіб, звільнених з військової служби у відставку, та їх сімей [4, с. 64].

Досить суттєвим зрушенням в законодавчому закріпленні правового статусу військовослужбовця, його детальної регламентації був початок 1990-х років, а саме період,

розпаду Союзу РСР і створення Співдружності Незалежних Держав. Саме кардинальна зміна існуючого порядку державного устрою зумовила необхідність прийняття нового пакета законів, формування правових основ організації та діяльності різних органів, в тому числі військової організації держави [1, с. 71].

Список бібліографічних посилань

1. Акчурина З. Х. Актуальные аспекты правового регулирования обеспечения жилыми помещениями военнослужащих, проходящих военную службу по контракту. М. : Воен. ун-т, 2004. 250 с.
2. Левицька Н. М. Історія України. Україна в світі: історія і сучасність : навч. посіб. для студентів ВНЗ / ред. Л. Г. Василенко ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т харч. технологій. Київ : Кондор, 2010. 416 с.
3. Жилищное законодательство РСФСР / сост. Гурский В. Н. М. : Аврора. 1923. 710 с.
4. Сеница А. А. Организационно-правовые вопросы обеспечения военнослужащих Вооруженных Сил Российской Федерации и членов их семей квартирным довольствием : дис. ... канд. юрид. наук. 20.02.03. М. : ВАЭФиП, 1994. 225 с.
5. Собрание законов и распоряжений СССР. 1930. № 23. Ст. 253.
6. Собрание законов и распоряжений СССР. 1941. № 17. Ст. 342.

Одержано 31.10.2018

УДК 94(476)

Ирина Михайловна МОРОЗ,

магистр исторических наук,

аспирант кафедры всеобщей истории

Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина

К ВОПРОСУ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ОХРАНЫ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ПОЛЕССКОМ ВОЕВОДСТВЕ В 1920–1930-Х ГГ.

Постепенное включение Брестчины в сферу управления польской администрации в 1919–1921 гг. привело к распространению на ее территории польской системы охраны историко-культурного наследия и соответствующих правовых документов. Право в области охраны памятников регулировал декрет Регентского совета «Об опеке над памятниками искусства и культуры» 1918 г. Согласно Декрету территория республики была разделена на сеть консерваторских округов (*okręg konserwatorski*), возглавлял которые специальный Консерватор [1, поз. 36]. До середины 1919 г. польское правительство организовало девять консерваторских округов, которые изначально охватывали территории бывшего Царства Польского: Варшавский, Лодзский, Калишский, Ченстоховский, Радомский, Люблинский, Седлецкий, Ломжицкий и Плоцкий округа [2; 3, s. 46]. Первые консерваторские управления были созданы при Министерстве Культуры (существовало в 1918–1922 гг., впоследствии было включено в состав Министерства вероисповеданий и общественного образования как департамент культуры). Позднее, в 1928 г. вышло Распоряжение Президента «Об опеке над памятниками культуры и искусства», на основе которого была организована должность Генерального консерватора [4, поз. 265].

С февраля 1919 г. территория Западной Беларуси находилась под управлением переходной польской администрации, т.н. Гражданского управления Восточных земель (ГУВЗ). Территория Брестчины, в рамках структуры ГУВЗ, вошла в состав Брестского округа [5, s. 23]. В условиях проводившихся военных действий периода советско-польской войны вопросами сохранения историко-культурного наследия на территории Брестчины занимались отделы «Общества Кресовой Стражи» (ОКС). По его инициативе и при содействии Министерства культуры Польской республики на прифронтовых территориях активно действовали специальные военные референты по делам искусства и культуры. Отдел культурного наследия при ОКС составляли 12 специалистов (7 для Варшавы и 5 при армиях). Отдел культурного наследия был создан в сентябре 1919 г., его основу составляли участники эвакуированного в 1918 г. в Варшаву минского отделения Общества опеки над

памятниками старины [6, s. 79]. Первоочередной задачей прифронтовых референтов было обнаружение и эвакуация культурных ценностей с территории военных действий вглубь Польши. Всего Отделом было осуществлено 49 экспедиций на фронт и вывезено 630 ящиков с 80 000 предметами, а также сделано 5 000 клише и фотографий [7, s. 21–22].

Полесское воеводство с центром в Бресте было образовано ещё до подписания Рижского мирного договора – 4 февраля 1921 г. [8, s. 37]. А уже в сентябре 1921 г. западнобелорусские земли были распределены между несколькими польскими консерваторскими управлениями. Полесское воеводство вместе с Новогрудским, были объединены в единый консерваторский округ с центром в Бресте, который возглавил искусствовед Вацлав Гусарский [9, s. 12–14; 10, s. 14–15] (В. Гусарский в 1919–1921 гг. консерватор Седлецкого округа. После перевода Гусарского в Брест, Седлецкий округ был ликвидирован, а его территории включены в Люблинский консерваторский округ).

На фоне нестабильной экономической ситуации в Польше начала 1920-х гг.: непрочности национальной валюты – польской марки, высокой инфляции и дефицита бюджета, происходили частые реорганизации консерваторских округов. Проведение денежной реформы В. Грабского 1923 г. потребовало строгой государственной экономии, в том числе и в сфере охраны историко-культурного наследия. В этот период изменение границ консерваторских округов проводилось под девизом «территориального соотношения количества историко-культурных памятников по воеводствам» и было направлено на сокращение существующих должностей окружных консерваторов.

Многочисленные реорганизации структуры консерваторских округов непосредственно касались и Брестчины. Территория Полесского воеводства 1 февраля 1923 г. вошла в состав объединенного консерваторского округа, который включал Варшавское, Белостокское и Полесское воеводства. Центр округа размещался в Варшаве, где находились два консерватора, один из которых (В. Гусарский) занимался Полесским воеводством. Через несколько месяцев, в связи с девальвацией польской марки, финансовое положение Польши ухудшилось. В таких условиях происходит очередное уменьшение количества должностей окружных консерваторов, а вместе с тем и новый пересмотр границ округов. Первого ноября 1923 г. территория Полесского воеводства была включена в состав Люблинского округа (совместно с Волинским воеводством) с центром в Люблине [11, s. 18]. В ходе реорганизаций 1923 г. установлены границы семи консерваторских округов, которые практически неизменно существовали до начала Второй мировой войны (В 1936 г. из Краковского консерваторского округа выделен Келецкий, в 1937 г. из Люблинского – Волинский округ с центром в г. Луцке). Полесское воеводство до 1939 г. входило в Люблинский консерваторский округ, при этом люблинский консерватор был ответственен за три воеводства, что составляло $\frac{1}{4}$ территории Польской республики.

Выводы: В работе впервые рассматривается процесс организации системы охраны историко-культурного наследия на территории Полесского воеводства (1920–1930-е гг.). Показана история формирования государственных служб в сфере охраны историко-культурного наследия на территории современной Брестчины. Прослеживаются территориальные изменения консерваторских округов, в состав которых в разное время входило Полесское воеводство. Подчеркивается, что в условиях внутренней политики полонизации непольских окраин государства, территория западного Полесья была включена в польские общегосударственные мероприятия по изучению и сохранению историко-культурного наследия и входила в сферу исследовательских интересов соответствующих специалистов.

Список библиографических ссылок

1. Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. *Dziennik Ustaw Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*. 1918. № 16.
2. Rozporządzenie Ministra Sztuki i Kultury z dnia 5 kwietnia 1919 r. w przedmiocie organizacji urzędów konserwatorskich. *Monitor Polski*. 1919. № 81.
3. Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka. Kraków, 2006. 500 s.
4. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami. *Dziennik Ustaw Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*. 1928. № 29.

5. Śleszyński W. Województwo Poleskie. Krakow : Awalon, 2014. 336 s.
6. Łaskarzewska H. Nasza niepamięć. Losy zbiorów polskich w latach 1914–1920. *Roczniki biblioteczne*. 2014. №. 58. S. 49–86.
7. Gierowska-Kałuża J. Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 9 września 1920). Warszawa, 2003. 447 s.
8. Śleszyński W. Województwo Poleskie. Krakow : Awalon, 2014. 336 s.
9. Siennicki J. Zabytki sztuki i kultury w województwie lubelskim. *Głos Lubelski*. 1925. № 126. S. 12–14.
10. Wojciechowski J. Historia powstania i rozwoju organizacji opieki państwowej nad zabytkami sztuki w Polsce. *Ochrona zabytków sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. S. 14–15.
11. Wojciechowski J. Historia powstania i rozwoju organizacji opieki państwowej nad zabytkami sztuki w Polsce. *Ochrona zabytków sztuki*. 1930–1931. Z. 1–4. S. 18

Получено 01.11.2018

Мороз І. М. До питання щодо організації системи охорони історико-культурної спадщини в Поліському воєводстві у 1920–1930-х рр.

У роботі вперше в історіографії питання розглядається процес організації системи охорони історико-культурної спадщини на території Поліського воєводства (1920–1930-ті рр.). Показано історію формування державних служб у сфері охорони історико-культурної спадщини на території сучасної Брестчини. Простежуються територіальні зміни консерваторських округів, до складу яких в різний час входило Поліське воєводство. Також у роботі підкреслюється, що в умовах внутрішньої політики колонізації непольських околиць держави, поліські території були включені в загальнодержавні заходи по вивченню та збереженню історико-культурної спадщини і входили в сферу дослідницьких інтересів відповідних фахівців.

УДК 304.444

Олександр Семенович МОШЕНСЬКИЙ,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ПРОФСПІЛОК У РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У СРСР профспілки були важливим елементом політичної системи. Будучи повністю підпорядкованими державі, вони виконували важливу роль контролю за трудовими колективами, а також, через функцію нагляду в соціально-трудої сфері, слідкували за виконанням законодавства про працю в установах і на підприємствах.

Україна отримала у спадок від Радянського Союзу достатньо розгалужену, вкрай централізовану, забюрократизовану і формалізовану систему профспілок, діяльність яких до цього часу регулюється законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» 1999 року. За майже двадцять років по тому в Україні відбулися кардинальні зміни соціально-економічного ландшафту. Якщо у 90-ті роки головним роботодавцем ще була держава, то сьогодні в цій ролі виступає приватний сектор економіки. Так, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, питома вага державного сектору в економіці України за перше півріччя 2018 року становила лише 13,8 %.

Ринкові реформи, зміна форм власності призвели до появи нових явищ у сфері трудових відносин і, перш за все, посилення наступу на соціально-економічні права найманих працівників з боку роботодавців. При цьому роль профспілкових комітетів на підприємствах значно знизилась і на сьогодні вони практично не виконують найважливішу свою функцію – захисту прав трудящих. Профспілки майже усунулися від активної, неформальної участі в укладанні колективних договорів, не здійснюють моніторингу виконання вже укладених договорів. За даними деяких спеціалістів потенційні можливості колективних договорів виконуються роботодавцями сьогодні лише, приблизно, на 30 %. Це, зокрема, можна

пояснити й тим, що у психології працівників не відбулося кардинальних змін щодо їх участі в управлінні виробництвом, щодо усвідомлення ними необхідності більш активно відстоювати свої соціально-економічні права. Профспілки, зі свого боку, не проводять належної роз'яснювально-просвітницької та організаційної роботи в трудових колективах, їхнього голосу майже не чути в засобах масової інформації.

Таким чином, можна з упевненістю констатувати, що сьогоденні українські профспілки перетворилися на абсолютний анахронізм і потребують або докорінного реформування, або повної ліквідації. До речі, враховуючи, значною мірою, символічну роль сучасних профспілок в соціально-економічному житті, їх зникнення навряд чи було б помічено суспільством, а працівниками бюджетної сфери навіть сприйнято позитивно, бо до цього часу по відношенню до них використовуються різного роду неформальні методи, що примушують їх до членства в профспілкових організаціях.

Україна, яка обрала європейський вектор свого розвитку, вкрай потребує встановлення саме європейського ґатунку відносин соціального партнерства, як між найманими працівниками і роботодавцями, так і між державою і громадянами, які б враховували вимоги сьогодення. Роль профспілок в налагодженні такого роду партнерства важко переоцінити. На жаль, розвиток профспілкового руху в Україні сьогодні знаходиться в стані стагнації. Питання реформування профспілок не стоїть у порядку денному ані законодавчої влади, ані виконавчої. На політичному обрії України лівий фланг, який, власне і мав би, за визначенням, опікуватися інтересами трудящих сьогодні майже оголений, там відсутня жодна партія, яка б могла ініціювати на загальнодержавному рівні розгляд цього нагального питання. «Знизу», у самих трудових колективах, більшість працівників, під загрозою втрати роботи (враховуючи складну ситуацію на ринку праці), навряд чи наважиться виступати з подібною ініціативою. Серед, переважно, соціально пасивного населення залишаються домінуючими настрої соціального інфантилізму та соціального утриманства. Профспілкові ж боси зацікавлені в існуючому статус-кво, яке забезпечує їм комфортне і достатньо безпроблемне існування, вони разом з роботодавцями вживають всіляких заходів, щоб у колективах не виникало навіть і думки щодо створення дійсно незалежних профспілок.

Часто можна почути про те, що політичні події в Україні 2014 року запустили процеси формування громадянського суспільства. На наш погляд, така думка є дещо хибною і, на жаль, в Україні громадянське суспільство формуватися ще навіть не почало. Окремі прояви громадянської активності окремих представників громадськості, які, до речі, не знаходять належної підтримки у суспільстві, ще не свідчать про наявність громадянського суспільства. Громадянське суспільство починає формуватися не в політичній сфері, а, найперше, в економічній, там і в тій мірі, де і в якій мірі з'являється готовність працівників гуртом виборювати та відстоювати свої соціально-економічні права. Здатність до масового, організованого та усвідомленого відстоювання своїх економічних інтересів і є першим проявом громадянської зрілості суспільства. Саме тут незамінна роль профспілкових організацій. Згадуючи відомий вислів В. Леніна про те, що «профспілки – це школа комунізму», можна з упевненістю говорити про те, що профспілки є справжньою школою громадянського суспільства. Саме у масових акціях, організованих профспілками, вперше зароджується і загартовується активістська громадянська політична культура, яка, власне, й створює основу для появи громадянського суспільства.

Досвід західних демократій свідчить про те, що у демократичних, правових державах вирішальну роль відіграють не політичні партії, а громадські об'єднання (до яких належать і профспілки), що охоплюють більшість населення. Лише вони, в якості домінуючої сили громадянського суспільства, знаходячись в постійному діалозі з владою і використовуючи весь комплекс методів впливу не неї – від конструктивної опозиції до жорстких ультимативних вимог, здатні відстоювати інтереси кожного громадянина. Роль профспілок у громадянському суспільстві визначається трьома чинниками: станом самого цього суспільства, станом профспілок та станом і політикою держави. М'яко кажучи, в Україні, всі три зазначені чинники сьогодні зовсім не сприяють підвищенню цієї ролі

Профспілки покликані відігравати важливу роль щодо гуманізації відносин між трудом і капіталом, між державою і громадянами, бути, свого роду, амортизатором, що згладжує соціальні протиріччя в суспільстві. Виконуючи не лише захисну, а й представницьку

функцію, вони здатні відстоювати інтереси соціально незахищених груп населення. Профспілки, здійснюючи громадянський контроль над владою, виступають як асоціація громадянського суспільства, яка реалізує соціально орієнтовану, суспільно значущу функцію

Україна, в якій сьогодні накопичилося багато соціально-економічних протиріч, що можуть призвести до небезпечних для держави соціальних та політичних конфліктів, потребує створення якісно нових, незалежних та дієвих профспілок.

Одержано 29.10.2018

УДК 342.97

Діана Борисівна МУРАТОВА,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри адміністративного права і процесу

Національної академії внутрішніх справ;

Ніна Миколаївна ТИХОСТУП,

студент 3 курсу навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання

Національної академії внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕДУРИ НОСТРИФІКАЦІЇ ЯК РІЗНОВИДУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПОСЛУГИ

Особи, які здобули освіту за кордоном, нерідко стикаються з проблемами при продовженні освіти або вже при прийомі на роботу в нашій країні. Справа в тому, що іноземні свідоцтва і дипломи не відповідають українським стандартам. Щоб їх легалізувати, необхідно пройти процедуру нострифікації.

Нострифікація – це процес, що надає іноземним документам про освіту юридичну силу на території України. Результатом виступає свідоцтво встановленого зразка з експертним висновком. У вигляді останнього може бути повне або часткове визнання, а також відмова від такого.

Винятковим правом проводити нострифікацію наділене Міністерство освіти і науки. Регулює це наказ Міністерство освіти і науки № 632 «Порядок визнання і встановлення еквівалентності в Україні документів про освіту, виданих навчальними закладами інших держав» від 28.05.2012 р, затверджений у Мін'юсті 14.06.2012 за № 960/21272.

В багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, існує така процедура як визнання іноземних освітніх документів, або нострифікація іноземних дипломів. Це процес визнання рівня іноземної освіти в Україні і надання освітнім документам юридичної сили, оскільки формально власник іноземного диплому не має відповідної освіти і кваліфікації в країні перебування [1].

Процедура нострифікації відбувається згідно з положеннями, прийнятими на Лісабонській конвенції про визнання (Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні), яка була розроблена Радою Європи і ЮНЕСКО та прийнята національними представниками в Лісабоні 11 квітня 1997 року і ратифікована Україною 3 грудня 1999 року. Дана конвенція передбачає створення узгодженої та послідовної процедури визнання відповідних кваліфікацій в системі вищої освіти. Мета створення даного документа полягає в гарантуванні того, що кваліфікації країни-учасниці Конвенції з однієї держави можуть бути визнані в іншій.

Відповідно до Конвенції, основними є наступні принципи:

1. Власники кваліфікацій, присуджених в одній країні повинні мати належний доступ до оцінки цих кваліфікацій в іншій країні.

2. Кожна країна повинна визнавати кваліфікації, що видані іншими країнами та відповідають загальним вимогам отримання вищої освіти з метою доступу до програм, що належать до її системи вищої освіти, крім тих випадків, коли може бути доведено наявність суттєвих відмінностей між загальними вимогами і кваліфікаціями, за якими зроблено запит про визнання цієї кваліфікації.

© Муратова Д. Б.,

Тихоступ Н. М., 2018

3. Визнання кваліфікації вищої освіти, виданої в іншій країні, повинно призвести до одного чи більше з наступних наслідків:

- доступ до подальшого навчання в системі вищої освіти, включаючи складання відповідних іспитів і / або доступ до підготовки за програмою отримання докторської дисертації на умовах, аналогічних тим, які висуваються власникам кваліфікацій країни, в якій запитується визнання;
- використання академічного звання відповідно до законів і постанов країни, в якій запитується визнання;
- крім того, визнання може полегшувати доступ до ринку праці.

Процедура визнання іноземних документів про освіту має на меті забезпечення прав осіб, які здобули освіту в інших державах на продовження освіти або професійну діяльність в Україні.

Як результат процедури визнання, власник іноземних освітніх документів отримує Свідоцтво, яким підтверджується його право на продовження освіти або працевлаштування за фахом у вищому навчальному закладі України або в установах на всій території України [2].

Процедура визнання іноземних освітніх документів включає в себе:

- перевірку автентичності документів;
- підтвердження статусу освітньої установи та/або Програми;
- оцінку кваліфікації або періоду навчання;
- встановлення еквівалентності освітньому або освітньо-професійному ступеню в Україні, академічних та/або професійних прав.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 504 від 5 травня 2015 року, який регулює проведення процедури визнання в Україні, компетентними органами є всі вищі навчальні заклади і власне Міністерство.

Вищі навчальні заклади, з метою зарахування власника іноземних документів про освіту на навчання або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника, повинні створювати комісію з визнання, яка діє на підставі положення про неї. Проте вищі навчальні заклади мають право лише проводити процедуру визнання, вони не мають права нострифікувати документи.

Міністерство освіти і науки України проводить нострифікацію з метою працевлаштування або продовження навчання власника іноземних документів.

Для того, щоб провести процедуру визнання, потрібно підготувати наступний мінімальний перелік документів:

1. Заява на здійснення процедури визнання;
2. Заява-згода на перевірку персональних даних;
3. Згода на обробку персональних даних;
4. Засвідчені в установленому законодавством порядку копію та переклад на українську мову легалізованого іноземного документа про освіту, а також оригінали;
5. Засвідчені в установленому законодавством порядку копію та переклад українською мовою легалізованого додатка до іноземного документа про освіту (за необхідності – пред'явлення оригіналів);
6. Копії документів про попередню (середню, професійну або вищу) освіту за наявності такої освіти;
7. Копії документів, що засвідчують особу заявника та власника іноземного документа про освіту;
8. Документ про оплату адміністративної послуги.

Ви також можете надати інші документи, що підтверджують освіту або Вашу кваліфікацію, документи про допуск до професійної діяльності, про практичний досвід. Такі документи надаються разом із завіреними перекладами українською мовою.

Всі документи повинні бути у відповідному стані – без дефектів та помилок. Якщо представники Міністерства освіти та науки України знайдуть недоліки, то можуть відмовити Вам у проведенні процедури нострифікації.

У такому прикрому випадку Ви можете звернутися до нас по допомогу: під час консультації наші спеціалісти нададуть всю необхідну інформацію стосовно підготовки документів та основних вимог до їхнього стану.

Процедура проведення нострифікації проходить у чотири етапи:

- підготовка комплексу документів;
- подача документів до Міністерства освіти і науки України;
- перевірка документів на автентичність;
- видача рішення про визнання офіційного документа Міністерством освіти і науки України.

Термін виконання процедури визнання іноземних документів про освіту становить 10–60 робочих днів і залежить від ретельності підготовки пакету необхідних документів, а також від країни, в якій було видано документи [3].

Список бібліографічних посилань

1. Що таке нострифікація? // Апостиль і точка. Бюро легалізації. URL: <https://aitochka.com/ua/faq/chto-takoe-nostrifikatsiya> (дата звернення: 05.10.2018).

2. Місія, цілі, завдання Вищої ради юристів України // Вища рада юристів України : сайт. URL: <http://ukrlawcouncil.org/> (дата звернення: 05.10.2018).

Одержано 10.10.2018

УДК 372

Юлія В'ячеславівна НАЗАРКО,

*аспірантка кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ України*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Ситуація, що склалась в Україні з охороною здоров'я, є однією з найактуальніших і найгостріших. Не всі громадяни мають можливість отримувати безоплатну медичну допомогу, яку їм гарантує Конституція України, саме за нестачі власних коштів, оскільки потрібно оплачувати все: ліки, матеріали, госпіталізацію. Вкрай низька оплата праці медичних працівників не забезпечує їм навіть мінімального прожиткового рівня. Таке становище змінило морально-етичне ставлення медичних працівників до хворих, а, відповідно, пацієнтів до медиків. У Рішенні Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 року вказано, що необхідність офіційної інтерпретації обґрунтовується народними депутатами тим, що сьогодні громадяни України фактично не можуть отримати медичну допомогу у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, не сплативши власні кошти за ліки, харчування та «необхідні витратні матеріали». Значна частина населення не спроможна відшкодувати такі витрати, і тому багато громадян змушені відмовитись від відвідування закладів охорони здоров'я [1, с. 48].

Отже, ситуація, що склалась в охороні здоров'я, потребує пошуку виходу, який би задовольнив потреби всіх верств населення, а найголовніше дозволив кожному реалізувати своє право на охорону здоров'я.

Зараз на підставі аналізу чинної законодавчої бази доречно виділити такі групи законів у сфері охорони здоров'я, які потребують вдосконалення: закони про надання медичної допомоги; про правовий статус пацієнтів; правового статусу медичних і фармацевтичних працівників; фінансування охорони здоров'я; оздоровчо-профілактичної діяльності; забезпечення безпечних умов життєдіяльності; організації та управління охорони здоров'я; біоетики.

На шляху створення якісної нормативно-правової бази у зазначених групах законів у сфері охорони здоров'я існують такі проблеми:

- а) недостатньо виражена державна політика у сфері охорони здоров'я, у тому числі її законодавчого забезпечення;
- б) відсутність науково-обґрунтованої стратегії законотворчої діяльності у сфері охорони здоров'я;
- в) низька законотворча активність суб'єктів законодавчої ініціативи;

г) складність проходження законопроектів про охорону здоров'я у Верховній Раді України;

д) незначна кількість спеціалістів, які б мали необхідний обсяг знань як у сфері юриспруденції, так і в медицині;

е) неконсолідованість діяльності представників правової і медичної науки;

є) недостатнє врахування міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я і неефективне використання позитивного зарубіжного досвіду в регулюванні охорони здоров'я;

ж) нечіткість правової бази у сфері охорони здоров'я, законодавчі колізії і проблеми, що виникають на практиці, коли норми різних актів, що регламентують у тій чи іншій мірі охорону здоров'я, суперечать один одному;

з) надмірна розпорошеність норм щодо охорони здоров'я по всьому українському законодавству [2, с. 15].

Зараз розпочалася робота із вдосконалення законодавства у сфері здоров'я. Проект Національної стратегії побудови нової системи охорони здоров'я України на період 2015–2025 рр. готувався протягом трьох місяців спеціалізованою експертною групою, до складу якої увійшли також іноземні експерти. Документ визначає зміст, бачення, принципи, пріоритети, завдання та основні заходи для вітчизняної галузі охорони здоров'я на наступні 10 років. На меті є визначення напрямів і механізмів формування нової системи охорони здоров'я, реалізація яких сприятиме збереженню та зміцненню системи громадського здоров'я, пріоритетності профілактичного напрямку діяльності сфери охорони здоров'я, зниження показників захворюваності, інвалідності та смертності населення, підвищення якості та ефективності надання медичної допомоги, запровадженню ефективних організаційно-правових та фінансово-економічних механізмів, підвищенню соціальної справедливості й захисту прав громадян на охорону здоров'я [3, с. 1].

На засіданні Комітету Верховної Ради України 6 грудня 2014 р. з питань охорони здоров'я під головуванням О. Богомолець відбулася презентація нового проекту народним депутатам. Загалом документ охоплює шість напрямів реформування: – надання медичних послуг; – фінансування галузі; – управління; – людські ресурси; – інформатизація галузі; – використання технологій, товарів та ліків [3, с. 1].

Для того щоб реалізувати та вдосконалити всі шість напрямів реформування, слід розробити та прийняти єдину Державну програму реформування галузі охорони здоров'я, в якій передбачити:

– створення правових, економічних та управлінських механізмів реалізації конституційного права громадян України на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування;

– забезпечення надання безоплатної кваліфікованої медичної допомоги у визначеному законодавством обсязі;

– створення врегульованих платних медичних послуг, сприяння діяльності закладів охорони здоров'я всіх форм власності, створення умов для задоволення потреб населення в медичних послугах;

– запровадження системи соціально-економічного стимулювання здорового способу життя;

– прийняття зазначених нормативних актів розпочне реформування в сфері охорони здоров'я, та сприятиме зміцненню загального стану здоров'я населення.

Варто зазначити, що ураховуючи сучасний стан фінансування системи охорони здоров'я в Україні та світових тенденцій, упровадження обов'язкового медичного страхування є неминучим та необхідним на шляху до повного реформування. Перехід до обов'язкового соціального медичного страхування в Україні є єдиним засобом поліпшення ситуації з охорони здоров'я, що перевірено світовим досвідом і сприятиме підвищенню якості, доступності та своєчасності надання медичної допомоги населенню [4].

Також одним з пріоритетних напрямів удосконалення законодавства про охорону здоров'я в Україні є систематизація діючої нормативно-правової бази. А саме на меті є створення створити базовий документ – Медичного кодексу України, який зможе комплексно врегулювати усі аспекти охорони здоров'я, зокрема надання медичної

допомоги. На відміну від поточного законодавства, кодифікація впорядковує значну частину чинного законодавства.

Отже, мета будь-якої країни – це побудувати ефективну модель системи охорони здоров'я та досягти високого рівня здоров'я населення. Здоров'я це показник успішності та розвитку суспільства. Воно є невід'ємним правом людини, неодмінною складовою благополуччя, загальним благом. Саме якісна робота, аналіз законодавства про охорону здоров'я, з'ясування його позитивних і негативних аспектів, а також розроблення пропозиції щодо удосконалення чинної нормативної бази зможуть допомогти на шляху до повного реформування охорони здоров'я та забезпечити його повну реалізацію.

Список бібліографічних посилань

1. Натовська К. Б. Джерела правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я в Україні. *Законодавство України, науково-практичні коментарі*. 2003. № 2. С. 57.

2. В Україні 6 грудня розпочався Всеукраїнський тиждень права. *Новости медицины и фармации в Украине*. 2010. № 20 (346). С. 15.

3. Миськевич Т. Реформування системи охорони здоров'я в Україні // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ : сайт. 2016. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=752:reformuvannya-sistemi-okhoroni-zdorov-ya&catid=8&Itemid=3504 (дата звернення: 26.10.2018).

4. Марченко Т. В. Необхідність запровадження і перспективи розвитку обов'язкового медичного страхування в системі соціального забезпечення України. *Фінанси*. 2010. № 1 (18). С. 35.

Одержано 01.11.2018

УДК 340.115.5

Алла Олегівна НОВІКОВА,

викладач кафедри наглядно-профілактичної діяльності
Національного університету цивільного захисту України

ПРОБЛЕМА ЛІКВІДАЦІЇ ПРАВОВОЇ БЕЗГРАМОТНОСТІ – ШЛЯХ ДО РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Україна намагається досягнути ідеалу правової держави, але існує низка об'єктивних та суб'єктивних причин, які перешкоджають цьому. Головною проблемою є відсутність правової та економічної свідомості населення, що спричиняє відчуження людини від держави, утворюється дистанція між громадянином і державою. В ідеалі, цю дистанцію повинні заповнити: реалізована демократія, можливість жити на гідному рівні, гарантія благополучного майбутнього та стабільна економіка.

Проблема розмноження псевдо правових законів, проблема деформації правдивої інформації породжують справжній фундамент нестабільності в утворенні сучасної правової держави, та як наслідок, утворення корупції, безробіття, міграції населення, шахрайства що призводить до впевнених кроків назад у розвитку держави

В епіцентрі розвитку держави повинні стояти людина, її інтереси та способи забезпечення цих інтересів. Усі права та свободи повинні дзеркально відображатися як на законодавчому пергаменті, так і в соціально-побутовому житті. По суті, сучасні реформи розбудовують мертві інститути правової держави, що не зумовлюють зміцнення політичного та економічного розвитку, а лише створюють тягар для суспільства.

Україна продовжує перебувати в стані політичної байдужості та соціально-патріотичної кризи. Вирішальним моментом для активного розвитку держави, є курс, не на модернізацію вже існуючих законів, а курс, на глобальне переосмислення співвідношення людини і держави. До людей не можливо одним днем донести інформацію про гарантію в стабільному розвитку нашого майбутнього, навіть підтверджуючи це незліченною кількістю нових нормативно-правових актів. Більшість населення все одно залишається перебувати в спогадах про тоталітарне минуле та отримане в спадок беззаконня.

Вся увага наших політиків зосереджена на економічній розбудові країни, але нажалі зовсім мало ресурсів виділяється для розбудови патріотичного духу населення держави.

Вирішальним моментом для активного розвитку держави є глобальне переосмислення співвідношення людини і держави. Проведення годин правового виховання, модернізація правових інститутів та руйнування зневіри громадян в дію законів, дасть можливість для розвитку не тільки держави як політико-територіальної організації влади, а й можливість всім поколінням бути соціально активними і розуміти наслідки створення нових реформ та законів, тим самим підвищиться показник якісного життя громадян.

Людина звикла знати, що у неї існують елементарні права. Право на життя, на здоров'я, на працю, але більшість ніколи не проявляло інтерес, що ж вміщає у собі це поняття і які додаткові блага криються за цими широкими поняттями, що закріплені в основному законі України. Проблема не в тому, що людина не знає цих прав і свобод, якими може користуватися, а проблема в тому, що будучи дітьми, школярами та студентами, ніхто не намагався пояснити, що існує вільний доступ до цієї інформації, та ряд безкоштовних ресурсів якими може скористатися кожен громадянин задля захисту чи роз'яснення своїх прав. Як наслідок, сучасна людина, маючи всі блага інноваційних технологій, не здатна самостійно стати на захист своїх прав ті інтересів.

Комплексний підхід до вирішення проблем і економічного, і правового, і соціального характеру дасть змогу посилити довіру і зв'язок громадянина і держави. Держава є суспільство. Суспільство є держава. І якою бачать нашу державу інші країни, такою і вона є всередині. Знання законів, повага до законів, а найважливіше це роз'яснення своїх прав та свобод це прямий шлях до розбудови правової держави, що повинен розпочинатися у всіх соціальних сферах.

Таким чином, правове виховання громадян, модернізація законів, сприятиме зміні ментальності всього народу, та відобразить позитивне відношення до існуючих законів, розуміння як користуватися законом і як наслідок прямий шлях до не теоретичної а практичної розбудови правової держави.

Одержано 30.10.2018

УДК 342.731

Тетяна Вікторівна ПАВРОЗ,

*здобувач кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ*

ОБОВ'ЯЗКИ ЦЕРКВИ ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЇЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ В УКРАЇНІ

Важливим елементом взаємодії держави, права та церкви виступають обов'язки. В обов'язках виражаються як особисті, так і загальні інтереси. Взагалі обов'язки – це юридичне визнання необхідності певної поведінки, зумовлене потребами існування та розвитку держави та суспільства в цілому.

Надаючи церквам широке коло прав і свобод, держава в той же час покладає на них і обов'язки. Оскільки, тільки виконуючи свої обов'язки, церква набуває і свої права. Взагалі, права і обов'язки, можна сказати, нерозривно пов'язані між собою і є взаємодоповнюючими елементами конституційно-правового статусу церкви. Отже, в обмін на володіння та користування правами, а також державною гарантією їх реалізації, церква бере на себе певні зобов'язання (обов'язки) перед державою.

Дані обов'язки закріплюються в законодавстві. Зокрема, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року містить загальні положення щодо обов'язків церкви, зокрема «додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку» (частина 10 статті 5), а також, що церква як юридична особа «несе обов'язки відповідно до чинного законодавства і свого статуту (положення)» (частина 2 статті 13) [1]. Отже, немає статті, що прямо вказує на обов'язки церков, дає їх перелік. Однак вони впливають із самого тексту зазначеного закону та Конституції України. Зокрема, головним конституційним обов'язком церкви є дотримання свободи совісті і віросповідання, тобто церква зобов'язана не нав'язувати свій світогляд і віросповідання та не втручатися у

діяльність інших релігійних організацій. З цього ж випливає також обов'язок не проповідувати нетерпимість чи будь-які інші форми релігійної ворожнечі.

З не менш важливого конституційного принципу відокремлення церкви від держави випливає обов'язок церкви не втручатися у діяльність держави та не перебирати на себе її функції. Церква зобов'язана не надавати фінансову підтримку політичним партіям та не брати участь в їх діяльності.

Серед інших обов'язків зазначених в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року є обов'язок в установленому порядку зареєструвати трудовий договір. Даний обов'язок, як і інші, свідчить про різноманітність обов'язків церкви в залежності від сфери їх діяльності та галузі права, яка їх регулює. Так, зокрема існують цивільні, трудові, податкові та інші обов'язки церкви.

Звісно ми не зможемо охопити все коло обов'язків якими наділяються церкви, оскільки, як вже зазначалось раніше, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» не містить конкретної статті, яка визначає обов'язки церков. Аналіз законодавчих актів показує: обов'язки, виділені в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітні 1991 року, – це обов'язки церков тільки перед державою, органами, що здійснюють реєстрацію та контроль за діяльністю церков. Перелік і зміст інших обов'язків розкриті в інших нормативно-правових актах. В умовах відсутності в складі церков фахівців-правознавців це може привести до порушень законодавства або, стосовно до розкриття основних прав, до невинуватого звуження можливостей в різних сферах діяльності.

Ми зауважимо, що звертаючи увагу на права і обов'язки церкви ми також дійшли висновку, що у відносинах з церквою держава має домінуюче положення, так як саме в цьому полягає особливість правового регулювання даної сфери в сучасному світі, яке відбувається з урахуванням норм міжнародно-правових актів.

З урахуванням зазначеного ми дійшли висновку, що на сьогоднішній день церква наділяється широким обсягом прав та виникаючих з них обов'язків, окреслити які в рамках одного спеціального закону видається не можливим. Проте ми також відзначимо, що наділяючи церкву певним обсягом прав властивим тільки їй законодавець повинен визначити його повністю щоб не допустити можливого звуження. Це також необхідно для чіткого розуміння своїх обов'язків як церквою так і іншими суб'єктами по відношенню до церкви, щоб запобігти можливому порушенню законодавства, оскільки як ми вже знаємо обов'язки впливають з прав.

Список бібліографічних посилань

1. Про свободу совісті та релігійні організації : закон України від 23.04.1991 № 987-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.

Одержано 18.10.2018

УДК 372

Андрій Ярославович ПАЛЮХ,

*докторант кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ України*

ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ПРИНЦИПАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку Української держави та громадянського суспільства відзначаються як позитивні, так і негативні аспекти соціального добробуту і благополуччя населення, стану здоров'я різних вікових груп тощо. Як вбачається, однією з передумов таких тверджень є, у тому числі, численні проблеми на шляху здійснення реформ у сфері децентралізації влади, охорони здоров'я, освіти, фізичної культури та спорту тощо.

Постає низка питань у даному контексті, зокрема: чи існує належна законодавча база у даній сфері, який інституційний механізм забезпечення розвитку фізичної культури та спорту, наскільки дієві гарантії розвитку фізичної культури та спорту, який ступінь активності населення у розвитку фізичної культури та спорту і т.д.?

Звісно, як на рівні Конституції України, так і на рівні галузевого законодавства закріплено відповідні норми, принципи та інші засади, механізми забезпечення розвитку фізичної культури та спорту.

Відповідно до положень статті 49 Конституції України «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» [1].

Фізична культура спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людей. Детальніше засади організації державної політики в цій галузі визначається Законом України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р. Наприклад, у ст. 4 даного закону регламентовано *засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту*:

- визнання фізичної культури і спорту як пріоритетного напрямку гуманітарної політики держави;

- визнання фізичної культури як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя;

- визнання спорту як важливого чинника досягнення фізичної та духовної досконалості людини, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави;

- забезпечення гуманістичної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей, справедливості, взаємної поваги та гендерної рівності;

- гарантування рівних прав та можливостей громадян у сфері фізичної культури і спорту;

- забезпечення безпеки життя та здоров'я осіб, які займаються фізичною культурою і спортом, учасників та глядачів спортивних і фізкультурно-оздоровчих заходів;

- сприяння безперервності та послідовності занять фізичною культурою і спортом громадян різних вікових груп;

- утвердження етичних та моральних цінностей фізичної культури і спорту;

- створення умов для соціального та правового захисту громадян у сфері фізичної культури і спорту;

- забезпечення підтримки громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості;

- забезпечення різноманітності, високої якості та доступності фізкультурно-спортивних послуг для громадян;

- забезпечення умов для підтримки напрямів фізичної культури і спорту;

- забезпечення доступу осіб з інвалідністю до спортивних споруд;

- заохочення благодійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту;

- орієнтування на сучасні міжнародні стандарти у сфері фізичної культури і спорту, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у цій сфері [2].

Водночас *основними принципами охорони здоров'я в Україні є*:

- визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави;

- дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;

- гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш уразливих верств населення;

- рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг в галузі охорони здоров'я;

- відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;

- орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом в галузі охорони здоров'я;

- попереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я;

– багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;

– децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі [3; 4, с. 2].

Як бачимо, розвиток фізичної культури та спорту тісно пов'язаний з охороною здоров'я, так само безпосередньо та опосередковано пов'язані засади їх забезпечення. Можливо, з огляду на конституційну природу основоположних прав людини і громадянина, їх закріплення на рівні однієї конституційної норми в реаліях української дійсності, варто уніфікувати досліджені нами засади, що ймовірно дозволило підвищити ефективність механізмів їх реалізації. При цьому підкреслимо необхідність подальших досліджень згаданих категорій, засад державної політики у визначених сферах, особливостей реалізації та захисту прав у галузі фізичної культури і спорту, прав на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради (ВВР) України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про фізичну культуру і спорт : закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. *ВВР України*. 1994. № 14. Ст. 80.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. *ВВР України*, 1993. № 4. Ст. 19. С. 6–10.
4. Дерєга В. В. Соціальна і гуманітарна політика : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.
5. Nazarko Y. V., Kaminska N. V. Euthanasia and the human right to health care in Ukraine and European Union. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 28–40.

Одержано 01.11.2018

УДК 130.2

Вікторія Анатоліївна ПЕРЦЕВА,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА СПІВІСНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ І СУЧАСНОЇ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Одна із проблем культурного розвитку полягає в тому, що вплив масової культури на теперішнє суспільство далеко не однозначний і не вписується в просту бінарну схему «біле – чорне». Масова культура, як і будь-який соціальний феномен, потребує певного ідейного підґрунтя. Із упевненістю можна сказати, що таким історичним фундаментом для неї стала традиційна національна культура. Так, масова культура не створює еталонів національної культури, але вона трансформує матеріал цієї культури, усіяло його змінює, виводить на інший рівень і «перекладає» на іншу соціально-культурну мову. Використовуючи цей, певною мірою спрощений матеріал масова культура йде шляхом його подальшого пристосування. Так формуються яскраві життєві стереотипи людей про самих себе, про життя загалом.

У такому разі масова культура претендує на статус «національної культури» і може визначатися або як неаутентичний образ національної культури, або як колективна культура, котру підтримує велика кількість людей. Національна масова культура характеризується частковим спотворенням сюжетів і стилю, відокремленням від справжніх народних культурних традицій, «осучасненням» одягу, традицій, моральних установ, обрядів тощо. До того ж традиційна національна культура, потрапляючи у соціокультурну панораму сучасної людини, теж поступово втрачає значну частину своєї національної значущості, набуває вигляду масової культури.

Таким чином, виявляючи співвідношення національного та загального, вираженого у масовій культурі, з'ясовується, що характер присутності національної культури у буденному

житті сучасної людини пов'язаний із нестабільністю та адаптацією її елементів у сучасній культурі (етнопоезія, наприклад, як співіснування національної традиції віршування з новими тенденціями у літературі). Унаслідок, використані як першоджерела етнічні культурні зразки, якщо зразу і не втрачають своєї значущості та аксіологічності, згодом, принаймні, набувають іншого, буденного наповнення.

Отже, присутність національних культурних традицій у сучасній масовій культурі то зменшується, то збільшується, змінюючи свої обриси. У контексті глобальних процесів масову культуру сьогодення можна розглядати і як прообраз транснаціональної культури. Такий тип культури вбирає в себе і нівелює національні цінності та культурну самобутність окремого народу. Це культура-провокатор і регулятор масової свідомості. Але механізми взаємодії національного і світового набагато складніші й сьогодні вже не можна обмежуватися їх простим протиставленням. Неприпустимо також ігнорувати небезпеку розширення масштабів поширення масової і транснаціональної культури у сучасному суспільстві. Саме унаслідок такого поєднання поступово нівелюється специфіка національних культур.

Звичайно, сьогодні спостерігається спроба узгодити різноманітні прояви національної культурної самобутності з щільною насиченістю стильових вкраплень сучасної глобальної культури. Це сприймається як природний процес. Це процес адаптації і засвоєння нових культурних елементів і форм, який виступає одним із етапів саморозвитку масової культури. Усі сучасні національні культури не можуть уникнути запозичень, тому що процеси світової інтернаціоналізації створюють і нові типи міжкультурних взаємодій і нові контексти, в яких вони розвиваються. Сьогодні вже абсолютно очевидно, що культурна інтеграція та уніфікація не послаблюють, а загострюють інтерес до національної ідентичності. Ослаблення культурного самоусвідомлення народом загалом або його окремими представниками загрожує національній безпеці країни.

Динамічна взаємодія народної і масової культури, загальнодержавних і особистих тенденцій, що виявляється у сучасному світі, вимагає пошуку гармонійного співвідношення між ними. Своєрідність такої взаємодії пояснює характер запозичень досвіду сторонніх культур, а також особливості неприйняття духовних традицій іншого народу. Тому кожна нація прагне зберегти свою унікальну культурну своєрідність за допомогою культурної самоідентифікації через національні культурні традиції. Отже, для України, як і для будь-якої поліетнічної країни, проблема збереження національного культурного розмаїття і пов'язані з нею проблеми національної культурної ідентичності є важливими й актуальними.

Список бібліографічних посилань

1. Марчук Є. К. Україна: нова парадигма поступу : аналіт. дослідж. Київ, 2001. 214 с.
2. Застольська В. Українська масова культура. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 539–540. С. 182–187.
3. Суржик І. О. Етнос та українська етнічна культура в культурологічному вимірі. *Гілея: науковий вісник*. 2011. Вип. 47 (5). С. 306–312.

Одержано 29.10.2018

УДК 811.161.2'282

Дана Володимирівна ПОЛТАВСЬКА,

старший викладач кафедри українознавства

факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Марина Сергіївна ПРОСКУРІНА,

курсант факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИ ЛУГАНЩИНИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА МОВНОГО ФОНДУ НАЦІЇ

Сучасна українська літературна мова є основою спілкування в різних сферах. П. Чучка зазначає, що загальнонаціональна українська літературна мова «однаковою мірою влаштовує не тільки киянина, одесита, полтавця і львів'янина, але й ужгородця й іршавця, перечинця і міжгірця, хустянина і рахівця, тобто кожного з 50 мільйонів українців». Але проблема

© Полтавська Д. В.,

Проскуріна М. С., 2018

співіснування літературної мови та територіальних діалектів є актуальною на сучасному етапі. Однак унормована мова не може вповні передати багатства лінгвокультурних здобутків народу. Тому, аби сформувати більш повне уявлення про національний мовний фонд, необхідно звернутися до аналізу такої сфери лексики, як діалектизми.

Діалекти – така група лексики, що характеризується територіальною обмеженістю функціонування, використовується носіями певної місцевості. Діалектизми – лексеми, що репрезентують той чи той діалект. Слід сказати, що сучасна українська літературна мова сформувалася безпосередньо на основі київсько-полтавської групи діалектів.

Знавці українських говірок, фахівці-мовознавці на основі характерних мовних рис – іноді дуже тонких, малопомітних – легко встановлюють область або навіть село, звідки приїхала людина, де вона народилася. Такі місцеві відмінності є в багатьох мовах і становлять основу тих єдностей, які в науці про мову називаються діалектами або говорами.

Ми зосереджуємо свою увагу на лексичних діалектизмах південно-східного мовного регіону, зокрема на діалектах Луганщини. Специфічними особливостями мовлення представників цієї місцевості є використання росіянізмів, подекуди фонема [ф] змінюється на [хф], [х] ([кóхта], [хв'éd'a]) тощо. Щодо конкретних лексичних діалектизмів, то наводимо тут такі: 1) іменники: вóтарап – легкий переляк, калдиба́ня – велика калюжа, панéра – кошик для збирання плодів, цибáрка – відро; 2) дієслова: ї́дя – дієслово із широкою семантикою руху, наближення; 3) прикметники: гáрний – зі значенням повний, товстий.

Окремо необхідно сказати про місцевий ономастикон (онім – індивідуальне найменування окремого одиничного об'єкту). Звернімо увагу на найменування вулиць с. Трьохізбенка Новоайарського району Луганської області. У мовленні жителів села функціонують такі назви: Смолянка (за поясненням місцевих, найменування утворилося внаслідок великої пожежі, що там відбулася), Низівка (назва за характерними рельєфними особливостями), Прикінець (знаходиться в кінці села). Також вживаються назви Середінка, Боянка, Шамилівка тощо.

Як зазначає С. А. Макарчук: кожному, кому дорога доля рідної мови, повинен записати діалектні слова та словосполучення рідної говірки, говірки того населеного пункту, в якому мешкає. Адже кожна говірка – це частина історії нашого народу.

Отже, під час розвитку літературної мови діалектизми сприяли її збагаченню, на сучасному етапі вони застосовуються в усному мовленні та у художніх творах для надання певного місцевого колориту.

Список бібліографічних посилань

1. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів. *Мовознавство*. 1973. № 1. С. 3–15
2. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич : Відродження, 1994. 218 с.
3. Макарчук С. А. Етнографія України : навч. посіб. Львів : Світ, 2004. 520 с.
4. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 3–9.
5. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1973. 439 с.

Одержано 01.11.2018

УДК 159.98

Тетяна Василівна СЕЛЮКОВА,

*старший викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України;*

Лейла Владиславівна ЄВГЛЕВСЬКА,

*студентка соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України*

ДЕСТРУКТИВНІ УСТАНОВКИ І МІЖОСОБИСТІСНІ ЗАЛЕЖНОСТІ ЯК ФАКТОР ПОРУШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Міжособистісне спілкування виступає необхідною умовою буття людей без якого неможливе повноцінне формування особистості, це інформаційна і предметна взаємодія в процесі якої реалізуються, виявляються і формуються міжособистісні відносини.

© Селюкова Т. В.,

Євглевська Л. В., 2018

Міжособистісні відносини — це об'єктивно пережиті, різною мірою усвідомлені взаємозв'язки між людьми. В їх основі лежать різноманітні емоційні стани взаємодіючих людей і їхні психологічні особливості. В сучасних умовах особливо важливу роль відіграє міжособистісна взаємодія майбутніх фахівців ДСНС України як важливого показника їх професійної підготовленості. Ці відносини можна розглядати як фактор психологічного клімату групи, оскільки їх найважливішою специфічною рисою є емоційна основа. Вона виникає і складається на основі певних почуттів, що народжуються у людей по відношенню один до одного [1].

Міжособистісні взаємини курсантів здійснюються в навчальній, службовій, побутовій та дозвільній сферах. Рівень їх сформованості надає значущий вплив на розвиток комунікативної компетенції співробітників. Взаємини визначаються змістом і цілями спільної життєдіяльності, характером керівництва, особливостями середовища, організацією життя і побуту. Взаємини між курсантами мають свою специфіку, оскільки умови життєдіяльності військового колективу помітно відрізняються від інших груп. Юнаки та дівчата, які надходять на службу мають досить сформовані стереотипи своєї поведінки і досвід комунікативних відносин, останній не завжди є позитивним [6]. Установки як раз й формуються під впливом життєвого досвіду, проте не зводяться тільки до нього, так як людина має можливість вибору в інтерпретації досвіду, а також можливість переглядати та демонтувати їх. На основі цього може сформуватися певна залежність в спілкуванні. Міжособистісна залежність, часто зовні непомітна для оточуючих, має серйозні негативні наслідки для особистості. Вона негативно впливає на поведінку людини, прийняття рішень в особистому житті і у професійній діяльності. Також вона може розвиватись як по відношенню до оточуючих людей в цілому, так і по відношенню до конкретної особи.

Докладний аналіз двох форм міжособистісної залежності представлений в роботах американських психологів Беррі Уайнхолд і Дженні Уайнхолд, які описують їх в термінах співзалежності та протизалежності. Подібно дитині співзалежна людина не відчуває власної автономності та сфокусована на іншому значимому об'єкті, з яким встановлює залежні відносини. «Фіксація на іншому» — це основна риса співзалежної особистості [3]. Протизалежність (контрзалежність) за своїми зовнішніми ознаками відображає протилежний полюс таких порушень міжособистісної взаємодії. На думку Б. Уайнхолд і Дж. Уайнхолд, люди з контрзалежною поведінкою зовні проявляють себе як сильні та впевнені в собі особистості. При цьому вони відчувають внутрішню слабкість, страх і потреба в участі. Особистості такого типу будуть досить успішними у професійній сфері (швидкий кар'єрне зростання, зайнятість на роботі аж до трудоголізму). Але при цьому часто відчувають себе невдахами і у взаємовідносинах з іншими і чинять опір встановленню близьких зв'язків, не мають сформованих навичок для підтримки щирих відносин і відчувають стійкий страх зближення з іншими [4].

Деструктивні установки в міжособистісних відносинах ускладнюють взаєморозуміння і заважають побудувати конструктивний діалог [2]. Найчастіше в процесі міжособистісних відносин дівчат і юнаків-курсантів виникають труднощі. Юнаки (37 %) підозрюють дівчат в тому, що вони прийшли до військового ВНЗ не за освітою, а за хлопцями у формі; 40 % курсантів-юнаків негативно ставляться до того, що дівчата отримують військову спеціальність, 18 % юнаків вважають навчання дівчат марною тратою часу і грошей. Тому в процесі навчання необхідно виховувати у курсантів обох статей толерантне ставлення до прояву рис, властивих протилежній статі [5]. При таких установках може виявлятися наявність відкритої і завуальованої жорстокості, схильність до необгрунтованих узагальнень негативних фактів.

Метою даної роботи є вивчення деструктивних установок у міжособистісній взаємодії і міжособистісні залежності у курсантів Національного університету цивільного захисту України. Загальна вибірка досліджуваних складала 60 респондентів. Використані методики: «Визначення деструктивних установок в міжособистісних відносинах» В.В. Бойко та методика визначення міжособистісної залежності (тест профілю відносин) Р. Борнштейна.

Отримані дані свідчать про те, що курсанти, які попали у групу зі здоровою залежністю, а це 73 % випробуваних, характеризуються, як особи, які можуть встановлювати міцні, довготривалі емоційні зв'язки, їх судження як позитивні так і негативні, о людях,

обґрунтовані, вони мали досить позитивний особистий досвід у спілкуванні, висновки о людях складають чітко, схильні до прямолінійного вираження своїх емоцій, за допомогою звертаються по мірі необхідності. Другу групу (12 %) складають особи з деструктивною надзалежністю. Такі особи дуже сильно потребують емоційної близькості з іншими людьми, любові та прийняття іншими себе. Негативне ставлення до людей вони маскують, бо потребують уваги до себе. Прагнуть щоб їм допомагали та підтримували на тлі постійного відчуття себе як безпорадного і слабкого. Третю групу (15 %) складають індивіди з дисфункціональною віддаленістю. Вони характеризуються як особи, яким важко розвивати соціальні контакти. Досить високий рівень негативного особистісного досвіду. Також схильні робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в області взаємин з партнерами і в спостереженні за соціальною дійсністю. Таким людям властиві специфічні міжособистісні проблеми. Вони легко дратуються у присутності інших людей, підвищено агресивні, схильні до зайвої, не завжди виправданої критики оточуючих, нерідко чинять психологічний тиск на інших людей.

Список бібліографічних посилань

1. Алексеева А. В. Факторы, влияющие на возникновение феномена социального одиночества. *Дискуссия. Дискуссионный клуб*. 2015. Вып. 10 (62). С. 82–86.
2. Анцупов А. Я., В. В. Ковалев. Социально-психологическая оценка персонала. М. : Юнити-Дана, 2006. 303 с.
3. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Освобождение от созависимости. М. : Класс, 2009. 224 с.
4. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Противозависимость: бегство от близости. Каменец-Подольский : Аксиома, 2009. 328 с.
5. Шатохина Л. В. Особенности формирования межличностных отношений курсантов в воспитательном процессе. *Novainfo*. 26.10.2016. Вып. 53-2. URL: <https://novainfo.ru/article/8231> (дата звернення: 21.10.2018).
6. Ширiev А. А. Психология воинского коллектива в условиях современного развития военных сил. *Вектор науки Тольяттинского государственного университета*. 2010. Вып. 2 (2). С. 105–108.

Одержано 31.10.2018

УДК 159.98

Тетяна Василівна СЕЛЮКОВА,

*старший викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України;*

Каріна Сергіївна ШЕВЦОВА,

*соціально-психологічний факультет
Національного університету цивільного захисту України*

РЕФЛЕКСИВНА РЕГУЛЯЦІЯ ТА ОСОБИСТІСНА ЗРІЛОСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ВІДЧУТТЯ САМОТНОСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства, що характеризується перенасиченням різноманітною інформацією, інтенсифікацією і технологізацією діяльності, що ускладнюють формування навичок відкритого спілкування, гостро постає проблема самотності, рефлексії та особистісної зрілості. Особливої значущості це питання набуває у юнацькому віці, адже почуття переживання самотності перешкоджає вирішенню завдань даного вікового періоду, пов'язаних із розвитком рефлексії й особистісної зрілості, процесом професійного становлення, реалізацією потреби у спілкуванні й встановленням глибоких емоційно насичених міжособистісних стосунків тощо. Таке становище веде до труднощів людей в освоєнні норм міжособистісних відносин, у формуванні життєвої позиції, у розвитку особистісних якостей.

Рефлексія – процес самопізнання суб'єкта свого внутрішнього світу, стану психічних процесів. Рефлексія – не тільки знання й розуміння самого себе, але й установлення того, як інші розуміють і сприймають твою особистість, емоційні реакції й когнітивні уявлення.

Залежно від функцій, які виконуються рефлексією в різних ситуаціях, А. В. Карпов і деякі інші її дослідники, наприклад, А. С. Шаров, виділяють наступні її види: ситуативна рефлексія – виступає у вигляді «мотивувань» і «самооцінок», що забезпечують безпосередню включеність суб'єкта в ситуацію, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається. Включає в себе здатність суб'єкта співвідносити з предметною ситуацією власні дії, а також координувати і контролювати елементи діяльності відповідно до мінливих умов; ретроспективна рефлексія – служить для аналізу вже виконаної діяльності та подій, що мали місце в минулому; проспективна рефлексія – включає в себе роздуми про майбутню діяльність, уявлення про хід діяльності, планування, вибір найбільш ефективних способів її здійснення, а також прогнозування можливих її результатів [1].

Аналіз психологічної літератури засвідчує велике значення рефлексії для розвитку як окремої особистості, так і соціальної спільноти залежно від змісту завдань життєдіяльності: по-перше, рефлексія приводить до цілісного уявлення, про зміст, способи і засоби своєї діяльності; по-друге, дозволяє критично поставитися до себе і своєї діяльності в минулому, сьогоденні й майбутньому; по-третє, робить людину суб'єктом своєї активності [2].

Особистісна зрілість вважається однією з соціально позитивних і значущих характеристик людини. Особистісно зрілу людину можна назвати ресурсною, яка сама у собі знаходить сили для подолання життєвих обставин і самої себе. Особистісна зрілість людини тісно пов'язана з моральною свідомістю, яка розвивається в ході активної, творчої взаємодії індивіда з соціальним середовищем за рахунок прийняття різних ролей в соціальних інститутах [4].

Самотність – це важкий психічний стан, що супроводжується поганим настроєм і тяжкими емоційними переживаннями. Глибоко самотні люди, як правило, нещасні. У них мало соціальних контактів, їх особисті зв'язки з іншими людьми або обмежені, або розірвані. Ступінь випробовується людиною самотності не пов'язана з кількістю років, проведених людиною поза безпосередніх контактів з людьми. Існує три рівня відчуття самотності. Особи з високим рівнем самотності часто вважають, що їх ніхто не розуміє, не розділяє їхні інтереси та ідеї, їм важко заводити друзів. Самотня людина відчуває себе не такою, як усі, вважає себе малопривабливою особистістю та недолюблює щасливих та товариських людей. Особи з низьким рівнем відчуття самотності вважають себе щасливими, такі особистості є більш оптимістичними, адже їх завжди оточують друзі та близькі, які допомагають в важкі моменти життя. У самотності є і позитивна сторона – це самотність. Деякі люди не потребують постійного і рясному спілкуванні з іншими людьми, вони можуть вести повноцінний внутрішній діалог з самими собою, вони можуть міркувати, читати книги, робити які-небудь улюблені справи і їм буде цілком комфортно. Самотність для таких людей не покарання, а благодать, правда, в помірних кількостях, бо як вже було сказано вище – в контактах з людьми і в їх уваги до нас, потребуємо ми все. Але певною мірою ми всі потребуємо і на самоті, інша справа, що через це ми не повинні закриватися від зовнішнього світу, інакше ми станемо ізгоями, одинаками, замкнутими в собі людьми [3].

Метою даної роботи є вивчення особливостей рефлексії та особистісної зрілості у осіб з високим та низьким рівнями відчуття самотності. Використані методики: «Діагностика рівня відчуття самотності» Д. Рассела і М. Фергюсона, «Опитувальник особистісної зрілості» О. В. Штепи, методика визначення особливостей рефлексії А. В. Карпова. В дослідженні брали участь курсанти та студенти Національного університету цивільного захисту України та інших вищих закладів міста Харкова. Загальна вибірка досліджуваних складала 60 осіб.

За результатами дослідження ми можемо стверджувати, що в обох досліджуваних групах з різним рівнем відчуття самотності визначається високий рівень рефлексії. Ми припускаємо, що у осіб з високим рівнем відчуття самотності високий рівень рефлексії доповнюється і збагачується в процесі зворотного зв'язку, тобто в процесі спілкування, що дозволяє індивіду коректувати свою діяльність і взаємовідносини між людьми, управляти своєю поведінкою.

Відомо, що самотність може виступати детермінантою деформованого розвитку, при якому порушується процес соціалізації. Погіршується сприйняття особистістю самого себе і навколишнього світу. Але самотність може нести в собі можливість глибокого духовного розвитку особистості, пов'язаного з високим рівнем внутрішньої рефлексії. Самотність може

стати поштовхом до розвитку внутрішньої рефлексії людини, до роздумів про найважливіші сенсожиттєві проблеми, веде до пошуку самого себе і свого сенсу в житті. І тоді самотність з його деструктивним руйнівним змістом несе в собі позитивний потенціал особистісного розвитку, і, як наслідок – високий рівень рефлексії.

Також, дослідили особливості особистісної зрілості у осіб з високим та низьким рівнями самотності: у осіб з високим рівнем відчуття самотності визначається високий рівень особистісної зрілості та високі показники за шкалами життєва філософія, автономність та креативність, а у досліджуваних з низьким рівнем відчуття самотності визначається необхідний рівень особистісної зрілості та високі показники за шкалами відповідальність, децентрація, глибинність переживань.

Особистісна зрілість є критерієм особистісного зростання. Наприклад, особи з низьким рівнем особистісної зрілості зростатимуть як особистість лише за організованих ззовні сприятливих обставин і, вірогідно, зовнішньої мотивації. Особи з високим рівнем особистісної зрілості самі організують ситуації саморозвитку. Необхідний рівень особистісної зрілості – вияв особистісного потенціалу. Тобто життєстійкість людини забезпечується сформованістю особистісної зрілості як певної особистісної структури, важливої для еґо-ідентичності.

Респонденти, у яких переважає високий рівень відчуття самотності потребують більше автономності, здатні до формування світоглядних почуттів – переживань, пов'язаних з формуванням власної системи поглядів на об'єктивний світ та місце людини у ньому, а також відчуття, пов'язані з пережиттям життєвої позиції, ціннісних орієнтацій, переконань, ідеалів, принципів пізнання і діяльності. Респонденти, у яких переважає низький рівень відчуття самотності більш здатні до оцінки своїх моральних якостей та вчинків. У них яскраво виявляється здібність бачити людей «багатомірними». У структурі особистісної зрілості у таких осіб визначається: по-перше – здатність особистості виокремити себе із середовища; по-друге – усвідомити і пережити зміст ситуації, її можливих (як негативних, так і позитивних) наслідків; по-третє – здійснити вибір відносно того чи іншого вектора розв'язання ситуації.

Рівень рефлексивної регуляції в обох групах визначається достатньо високим.

Список бібліографічних посилань

1. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. М. : Ин-т психологии РАН, 2004. 65 с.
2. Кулюткин Ю. Н. Рефлексивная регуляция мыслительной деятельности // Психологические исследования интеллектуальной деятельности. М., 1979. С. 22–28.
3. Лашук В. Г. Психологічні особливості переживання самотності. Київ, 2010. 184 с.
4. Штепа О. С. Формування особистісної зрілості. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 345 с.

Одержано 31.10.2018

УДК 159.95

Надія Павлівна СЕРГІЄНКО,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту;*

Олена Володимирівна ШЕВЧЕНКО,

*курсант соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту*

ОСОБЛИВОСТІ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Міжетнічна толерантність – це терпимість, яка за своїм змістом в сучасних обставинах швидше повинна бути споконвічною основою взаєморозуміння, солідарності, а не проявом довготерпіння і страждання. У зв'язку з цим толерантність – не просто пасивна терпимість, вона передбачає активну позицію всіх зацікавлених сторін, і одночасно відмова від нав'язування своєї точки зору однієї зі сторін [2].

© Сергієнко Н. П.,
Шевченко О. В., 2018

В останні десятиліття міжетнічна толерантність і її складові стали предметом широкого кола наукових досліджень і набувають міждисциплінарного і міжкультурного характеру. Для полікультурного українського соціуму актуальна взаємна міжетнічна толерантність та комунікативна компетентність між представниками усіх національностей.

Міжетнічна толерантність – це здатність людини проявляти терпіння до малознайомого способу життя представників інших етнічних спільностей, їх поведінці, національним традиціям, звичаям, почуттям, думкам, ідеям, віруванням і т. п. Зовні міжетнічна толерантність відбивається в витримці, самовладанні, здатності індивіда тривало виносити незвичні впливи чужої культури без зниження його адаптивних можливостей [4].

Основною умовою міжетнічної толерантності є розуміння і прийняття інших культур та формування етнокультурної компетентності. Таким чином, теоретичний аналіз дослідження демонструє, що формуванню етнічної толерантності сприяє розвиток особистості, становлення етнокультурної компетентності та досвід позитивних міжетнічних контактів. Український дослідник М. Б. Євтух дає таке визначення міжетнічної толерантності: «Міжетнічна толерантність – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурних традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей» [1].

У психологічній літературі розглядається безліч факторів, що впливають на розвиток міжетнічної толерантності особистості, їх складовими є: виховання, навчання, культурні, соціальні, ментальні особливості регіону та етносу, в якому живе і розвивається людина, сформовані стереотипи та релігія. На наш погляд, найбільш важливим аспектом етнічної толерантності є установки і упередження, толерантність і інтолерантність, комунікативність, культура, традиції та релігія.

Комунікативна компетентність розвивається на основі комунікабельності, яка, закріплюючись в поведінці, є передумовою для розвитку таких якостей особистості, як спрямованість на спілкування, інтерес до людей, рефлексія та емпатія.

Комунікативна компетентність, на думку А.В. Хуторського, представляє собою оволодіння особистістю комунікативними якостями, які пов'язані з необхідністю взаємодіяти з іншими людьми, з об'єктами оточуючого світу та його інформаційними потоками, вмінням знаходити, перетворювати і передавати інформацію, виконувати різні соціальні ролі в групі та колективі. Ю. М. Ємельянов розуміє під комунікативною компетентністю рівень сформованості міжособистісного досвіду, тобто навченості взаємодії з оточуючими, який необхідний індивіду, щоб в рамках своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в даному суспільстві [3].

Більшість наукових досліджень з формування міжетнічної толерантності та комунікативності, виконаних до теперішнього часу, було зосереджено на роботі з дітьми дошкільного, молодшого шкільного віку та підлітками. Старшому віці, зокрема, студентському віці, приділялася значно менше уваги. Тільки окремі роботи стосувалися формування міжетнічної толерантності та комунікативної компетентності у майбутніх студентів, практично відсутні дослідження, які відносяться до формування відповідних соціально – психологічних властивостей у студентів в процесі навчання. Дані обставини зумовили актуальність теми дослідження: «Формування міжетнічної толерантності та комунікативної компетентності студентів в процесі учбової діяльності»

Мета дослідження – вивчити особливості міжетнічної толерантності та комунікативної компетентності студентів в процесі навчальної діяльності.

Для дослідження ми обрали групу студентів НУЦЗУ, в якій навчаються особи однієї національності (українці), та групу студентів ХНЕУ в якій навчаються особи різної національності (українці, палестинці, сирійці та кенійці).

Проведене нами дослідження проблеми формування комунікативної компетентності та міжетнічної толерантності у студентів в процесі учбової діяльності, дозволяє зробити наступні висновки:

дослідження індексу толерантності вказало на те, що спостерігаються достовірні розбіжності на високому рівні в групі з студентами різних національностей. В них більш розвинений високий рівень міжетнічної толерантності, який свідчить про те, що у них більш виражена міжетнічна риса толерантної особистості. З огляду на результати дослідження

соціальної толерантності то ми бачимо, що переважно більшість досліджуваних обох груп мають досить середні показники. Такі особи можуть проявляти як толерантність, так і інтолерантність по відношенню до оточуючих.

Провівши кореляційний аналіз, ми можемо свідчити про те, що міжнетнічна толерантність та комунікативна компетентність має взаємозв'язок в обох групах так, як толерантність являє собою якість людських та культурних відносин, являється продуктом комунікації, і одночасно, умовою продуктивності діалогу.

Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє констатувати, що існує проблема формування комунікативної компетентності та міжнетнічної толерантності в досліджуваних групах студентів, але все ж таки ми спостерігаємо занижені показники у студентів в монокультурній групі і тому в цій групі необхідне подальше коректування за допомогою соціально – психологічного тренінгу. Ми вважаємо, що саме застосування соціально-психологічного тренінгу при формуванні комунікативної компетентності та міжнетнічної толерантності дозволить підвищити їх рівень.

Список бібліографічних посилань

1. Асмолов А. Г. Толерантність: различные парадигмы анализа. М. : Прогресс, 1998. 264 с.
2. Безюлева Р. В., Бондырева С. К., Шеламова Г. М. Толерантність в просторстве образования : учеб. пособие. М. : МПСИ, 2005. 152 с.
3. Лютова С. Н. Основы психологии и коммуникативной компетентности : учеб. пособие. М. : МГИМО Университет, 2007. 268 с.
4. Сергієнко Н. П., Дудолад О. В. Формування міжнетнічної толерантності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 15. С. 235–243.

Одержано 26.10.2018

УДК 615.1

Оксана Григорівна СТРЕЛЬЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ СФЕРИ ОБІГУ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Стандартизація є важливим засобом публічного адміністрування сфери обігу лікарських засобів. Так, важливий вплив на її розвиток відіграють такі нормативно-правові акти як Закони України: «Про стандартизацію», «Про підтвердження відповідності», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі заходи щодо забезпечення якості лікарських засобів», Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про запровадження системи стандартизації Міністерства охорони здоров'я України», Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми з розробки і впровадження системи стандартизації обігу лікарських засобів та медичної продукції» тощо.

Так, Закон України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р., що визначає стандартизацію як діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [1].

Водночас, стандартизація в системі охорони здоров'я – це надання якісних послуг медичної та фармацевтичної допомоги, у т.ч. профілактичні й лікувально-діагностичні заходи, спрямовані на збереження та підвищення здоров'я населення [2; 3].

Впровадження стандартизації надання якісних послуг у сфері обігу лікарських засобів сприяє ефективному та економічному використанню трудових і матеріальних ресурсів системи; захисту інтересів пацієнтів на основі забезпечення реального рівня соціальних гарантій доступності якісної медичної та фармацевтичної допомоги населенню; структурній пропорційності служб системи охорони здоров'я; раціональному розподілу фінансових ресурсів [2].

Л. В. Вронська, А. Є. Демид під «стандартизацією лікарських засобів» розуміють діяльність щодо встановлення правил, норм і характеристик для загального і багаторазового використання щодо реально існуючих або потенційних завдань з метою створення, виробництва, контролю якості, реєстрації та торгівлі лікарських засобів, яку здійснює орган державного контролю якості лікарських засобів [4].

Об'єктами стандартизації у сфері обігу ліків є лікарські засоби і їх діяльність, пов'язана із:

- організацією контролю виробництва та якості лікарських засобів;
- процесом організації забезпечення лікарськими засобами на федеральному і регіональному рівнях;
- виготовленням лікарських засобів аптечними установами;
- процесами, що відбуваються в товаропровідній мережі;
- інформацією про лікарські засоби для споживачів;
- лікарським забезпеченням в системі лікувально-профілактичних установах;
- раціональним використанням лікарських засобів, а також діяльністю аптечних установ [5].

Треба відзначити те, що зазначений Закон України «Про стандартизацію» не має безпосереднього відношення до обігу лікарських засобів, але у ньому визначена мета стандартизації та основні принципи державної політики у сфері стандартизації, що є особливо актуальним і для обігу лікарських засобів, оскільки базуються на:

- 1) забезпеченні відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню;
- 2) керуванні різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації;
- 3) забезпеченні раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов і процедур;
- 4) забезпеченні охорони життя та здоров'я;
- 5) забезпеченні прав та інтересів споживачів;
- 6) забезпеченні безпечності праці;
- 7) збереженні навколишнього природного середовища і економія всіх видів ресурсів;
- 8) усуненні технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції [6].

Необхідно відзначити, що стандартизація відіграє важливу роль в будь-якій сфері суспільно-корисної діяльності. Так, доречним прикладом у цьому питанні можна визначити Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» № 83 від 4 березня 2015 р., до якої включені державні підприємства щодо проведення стандартизації у сфері обігу лікарських засобів, а саме: «Донецький науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації»; «Івано-Франківський науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації»; Харківський Національний науковий центр «Інститут метрології» «Науково-дослідний інститут метрології вимірювальних і управляючих систем»; «Всеукраїнський державний науково-виробничий центр стандартизації, метрології, сертифікації та захисту прав споживачів», «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості», «Державний науково-дослідний інститут хімічних продуктів» у Сумській області; ПАТ «Сумхімпром», «Державне підприємство «Державний науковий центр лікарських засобів і медичної продукції», «Донецький казенний завод хімічних виробів», ПрАТ «По виробництву інсулінів «Індар», Українське державне підприємство «Укрхімтрансміак» тощо [7].

Отже, проаналізувавши нормативно-правову базу стандартизації сфери обігу лікарських засобів ми бачимо, що саме цьому різновиду засобів у цій сфері відведено надзвичайно важливу роль, так як основним чинником здійснення стандартизації визначається безпосередньо охорона життя та здоров'я людей.

Список бібліографічних посилань

1. Про стандартизацію : закон України від 05.06.2014 : із змінами, внесеними згідно із законом України від 15.01.2015 № 124-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.

2. Стандартизація в системі охорони здоров'я // Фармацевтична енциклопедія : сайт. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7846/standartizaciya-v-sistemi-oxoroni-zdorov-ya> (дата звернення: 25.09.2018).

3. Стандартизація в здравоохранении : лекции / под ред. А. И. Вялкова, П. А. Воробьева. М., 2007. 256 с.

4. Вронська Л. В., Демид А. Є. Дослідження щодо стандартизації трави меліси лікарської. *Управління, економіка та забезпечення якості в фармації*. 2014. № 2 (34). С. 10–15.

5. Лахсен Б. Стандартизація и сертификация лекарственного сырья. Рязань, 2002. URL: http://zinref.ru/000_uchebnyki/03200medecina/100_lekcii_medicina_5/466.htm (дата звернення: 25.09.2018).

6. Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави : постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 № 83-2015-п : із змін., внес. згідно з постановою від 08.06.2016 № 398 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-p> (дата звернення: 25.09.2018).

Одержано 02.10.2018

УДК 342.51

Тетяна Миколаївна ФЕДОРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова;

Катерина Олександрівна ЛУЧИНКІНА,

слухач магістратури факультету морського права

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Електронне урядування – форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян» [1].

Система електронного управління в державі з кожним роком активно запроваджується в багатьох країнах світу. Загалом в цій роботі беруть участь 193 країни, і слід підкреслити, що результати такої діяльності можна назвати позитивними. Згідно досліджень, які проводяться переважно один раз на 2 роки Організацією Об'єднаних Націй у відповідній сфері, рівень розвитку електронного керування державною підвищується.

В Україні також ведеться робота з провадження цієї системи. За останні 4-и роки в нашій державі розроблено ряд нормативно-правових актів, які регулюють питання інформатизації та електронного урядування. Але, незважаючи на наглядну активність в даній сфері, з кожним роком в розвитку свого електронного урядування Україна показує все гірші і гірші показники. Якщо розглянути по роках дані, одержані Організацією Об'єднаних Націй, можна побачити явний регрес – кожні 2-а роки, особливо від 2010 року, Україна в рейтингу світових країн з електронним урядом займає все більш нижчі сходинки. Наприклад, у 2003 році Україна посідала 54 місце в рейтингу і мала показник 0.4617, у 2004 році її рівень серед інших країн суттєво підвищився – 45 місце з показником 0.5326. У 2005 році дослідження показали незначний спад рівня інформатизації – 48 місце з показником 0.5456. 2008 рік показав такі результати України – 41 місце з показником 0.5728. З 2010 року рівень впровадження інформаційно-комунікативних технологій в державне правління України починає знижуватися дуже швидкими темпами. Отже, в 2010 році Україна посіла 54 місце з показником 0.5181, а у 2012 році – вже 68 місце з показником 0.5653. 2014 рік показав, що в країні питанням електронного урядування компетентні органи не стурбовані, адже в цей рік Україна встановила свій анти-рекорд – 87 місце з показником 0.5032 [2]. Слід

зауважити, що цей рік був надто важким для країни, але, зважаючи на такі низькі результати, влада все ж таки розпочала діяти активніше в даній сфері. Саме в цьому році Кабінет Міністрів України видав постанову про затвердження Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України. Цей орган створений для ефективного сприяння впровадження електронного урядування. Завершуючи огляд рейтингу України серед країн з електронним урядом, необхідно сказати, що вищевказане агентство має деякі успіхи, адже в 2016 році Україна зайняла 62 місце з показником 0.6076. Тобто, можна побачити явний зріст. Звісно, порівняно з показниками інших країн, це не дуже хороший результат.

Дослідження, проведені Організацією Об'єднаних Націй у 2018 році, показали, що показник України, порівнюючи з 2016 роком, зріс до 0.6165, але Україна займає аж 82 місце. Це доводить, що інші країни світу постійно ведуть роботу з удосконалення своїх систем електронного управління державою, а Україні необхідно запозичувати їх досвіди та застосовувати у своїй діяльності.

Узагальнюючи дослідження щодо правового регулювання системи електронного урядування в Україні, можна виділити найважливіші з них для сучасної України, зокрема:

- розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» від 05.09.2012 року;
- постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг» від 03.01.2013 року.
- розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» від 11.07.2013 року;
- розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг» від 11.09.2013 року;
- розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 20.09.2017 року;
- Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 року;

Відповідно до положень правових документів, які регулюють питання електронного урядування в Україні, працюють веб-портали, які спрямовані на надання різного роду електронних послуг. Серед них можна виділити ті, які передбачають на одному сайті послуги одразу кількох сфер діяльності. Серед них можна виділити наступні: 1) Кабінет електронних сервісів; 2) Єдиний державний портал адміністративних послуг; 3) Державне підприємство «Національні інформаційні системи».

Кабінет електронних послуг містить такі розділи, які передбачають:

- отримання довідок, витягів, виписок з державних реєстрів (наприклад, з державного реєстру речових прав на нерухоме майно, єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, єдиного реєстру нотаріусів тощо);
- можливість отримувати в електронній формі послуги з реєстрації актів цивільного стану;
- отримання інформації про арбітражних суддів;
- електронні аукціони, за допомогою чого реалізується майно, на яке накладено арешт;
- «Електронний суд» (сплата судового збору онлайн, інформація щодо стадій розгляду судових справ, єдиний державний реєстр судових рішень тощо);
- відеозв'язок громадян з посадовими особами органів виконавчої влади (тестова програма) тощо [3].

Порядок ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг був затверджений постановою Кабінету Міністрів України 3 січня 2013 року. Даний веб-сайт надає електронні послуги, розбивши їх на 2 види: 1) послуги для громадян; 2) послуги для бізнесу [4].

Досліджуючи розділи даного веб-порталу, можна говорити про те, що він дає великий перелік послуг, які насправді не надаються в режимі онлайн. Деякі послуги, наприклад, щодо реєстрації шлюбу, можна отримати в електронному вигляді, заповнивши анкетні дані, вибравши необхідну дату і сплативши обов'язковий державний збір. Але більшість вказаних

послуг зовсім не працюють в даному режимі. Більш того, на сайті присутні послуги з позначкою «ОНЛАЙН», насправді ж вони не передбачають такої функції, а лише інформують про процедуру отримання послуги у відповідному виконавчому органі.

Веб-сайт «Державне підприємство «Національні інформаційні системи» нині працює у тестовому режимі. Його основним завданням є забезпечення безперервного функціонування систем, які містять Єдині та Державні реєстри України. Даний сайт гарантує захищеність даних, які розміщено в реєстрах, а також на цьому сайті фізичні та юридичні особи мають змогу отримувати всі необхідні відомості з наявних реєстрів [5].

Отже, в Україні останніми роками створюються єдині інформаційні системи, які мають на меті охопити та виконати в електронній формі весь спектр послуг, які надаються державою. При цьому, це значно економить час та кошти як органів державної влади, так і громадян, які до них звертаються. Однак слід зауважити недосконалість таких систем, адже інколи вони «зависають», інколи не переходять з одного посилання до іншого, інколи зовсім не відкриваються, вказуючи помилку системи, на деяких сайтах взагалі вказана неправдива інформація щодо наявних робочих електронних послуг.

Список бібліографічних посилань

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80> (дата звернення: 26.10.2018).

2. United Nations E-Government Survey: E-Government in Support of Sustainable Development. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Contact> (дата звернення: 26.10.2018).

3. Кабінет електронних сервісів // Міністерство юстиції України : сайт / Національні інформаційні системи. URL: <https://kap.minjust.gov.ua> (дата звернення: 26.10.2018).

4. Єдиний державний портал адміністративних послуг : офіц. сайт. URL: <https://poslугy.gov.ua> (дата звернення: 26.10.2018).

5. Державне підприємство «Національні інформаційні системи» : інформ. ресурс. URL: <https://nais.gov.ua> (дата звернення: 26.10.2018).

Одержано 01.11.2018

УДК 930.1(477)

Михайло Іванович ХАРЛАМОВ,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України;

Аліна Сергіївна ГУБАНОВА,

студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Національного університету цивільного захисту України

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ПРАВОЗАХИСНИКА АРКАДІЯ ЗИНОВІЙОВИЧА ЛЕВІНА

Аркадій Зиновійович Левін народився в сім'ї робітника лісового господарства. Мати була домогосподаркою. За часів війни 1941–1945 року родина Левіних перебувала в Красноярьському краї. Після війни Левіни переїхали до Харкова. Батько Аркадія робив на посаді начальника лісопильного цеху. Аркадій Зиновійович учився в одному класі однієї з харківських шкіл та почав товаришувати з Генріхом Алтуняном та Владиславом Недоборою.

Закінчивши школу в 1951 році, Левін намагався поступити в Геологорозвідувальний інститут у Москві. Після невдалої спроби працював у будівельному тресті. В 1959 Аркадій Зиновійович закінчив заочне відділення Харківського автодорожнього інституту, працював в Укрдипрокомунбуді. У ці роки він багато читав, особливо його цікавили філософія й політика. Після смерті Сталіна й викриття його діяльності в 1956 році, намагаючись розібратися в дійсності, Левін досліджував книги класиків марксизму, інші праці, прилучається до самвидаву. Найближчим другом, співрозмовником Левіна завжди була його сестра Тамара. Поступово до 1968–1969 років розширюється коло знайомих – від друзів-

© Харламов М. І.,
Губанова А. С., 2018

однокласників до московських (П. Якір, П. Григоренко, Ю. Кім, І. Якір та інші) і київських дисидентів. Левін активно поширює самвидав [1].

В 1969 році, довідавшись про арешт П. Григоренка, Левін разом з Алтуняном їде в Москву й підписує лист на захист П. Григоренка і кримських татар. Трохи пізніше він із сестрою в числі 10 харків'ян підтримав перший лист Ініціативної Групи захисту прав людини в СРСР – звернення в ООН від 20.05.1969 про грубі порушення прав людини в СРСР. Серед тих, хто підтримав листа в ООН, був його співробітник і друг О. Калиновський. 11.06.1969 року в організації, де на посаді головного інженера проекту працював Левін, у робочий час були проведені збори з приводу підписання ним і Калиновським правозахисних листів. КДБ надав для ознайомлення лист на захист П. Григоренка і кримських татар і представив його як лист в ООН. Насамперед, це було зроблено для того, щоб не знайомити учасників зборів з численними фактами порушень прав людини. Левін відмовився покаятися, у відповідь на докори за захист кримських татар він заявив: «Мене обурює думка про обвинувачення цілого народу». Збори засудили його і Л.І. Калиновського як «пособників імперіалістів», «наклепників» і зажадали звільнення його з роботи.

Такі ж збори в цей же день пройшли в організаціях Харкова, де працювали інші особи, які підписали ці листи. За матеріалами цих зборів у самвидаві вийшов збірник «Советский здоровый коллектив осуждает отщепенцев». Левін підписав лист Генеральному прокуророві СРСР Р.Руденку на захист заарештованого Г. Алтуняна, підписав лист Генсекові ООН Тану на захист А. Левітіна-Краснова та іншим особам, що піддавалися переслідуванням. Виступив свідком захисту на процесі Г.АЛТУНЯНА (26.11.1969). Суд виніс окрему ухвалу щодо всіх свідків захисту, які підписали лист на захист П. Григоренка та звернення в ООН, виділивши їхні справи в окреме провадження.

02.12.1969 року у Аркадія Левіна був проведений обшук. У цей час у нього гостював Л. Плющ. У той же день Аркадій був арештований за звинуваченням у наклепі на суспільний і державний лад. Основним пунктом обвинувачення було складання й поширення двох зазначених вище листів. На експертизі в психлікарні його протримали місяць, але визнали осудним. Було порушено справу проти всіх «підписарів», а потім окремо виділено матеріали на тих, хто мав бути заарештований. Усього в цій справі в Харкові було заарештовано чотирьох «підписантів» [1]. Спочатку КДБ намагався «створити» антирадянську організацію, у якій роль головного ідеолога була відведена Левіну.

24.04.1970 року Харківський обласний суд засудив Аркадія Зиновійовича Левіна за статтею 187-1 КК УРСР до 3 років позбавлення волі. Покарання він відбував у таборі загального режиму в Рівненській області, у селищі Городище. Після звільнення у грудні 1972 року повернувся до Харкова. Влаштуватися на роботу за фахом так і не зміг. Працював землекопом та грабарем. Переслідування інакомислячих тривали, особливо приголомшило Левіна поміщення в спеціальну психлікарню Л. Плюща. Все це привело Левіна до важкого рішення про еміграцію. У травні 1975 року він виїхав в Ізраїль. Відразу після приїзду він розгорнув активну кампанію за звільнення Л. Плюща з лікарні. Він звертався з листами й заявами до лідерів багатьох закордонних компартій, у тому числі французької й італійської, у міжнародні правозахисні організації, що безперечно допомогло звільнити Л. Плюща. 3 січня 1978 року відомий правозахисник Аркадій Зиновійович Левін помер від інфаркту [2].

Аркадій Левін був одним з найкращих представників дисидентського руху в Україні, він робив дуже багато для формування свідомого громадянського суспільства в Радянському Союзі. Такі люди порушували гегемонію комуністичної партії на свідомість людей, що звичайно не могло не відбиватися на їх долях. Сучасні українські політики мали б повчитися громадянській позиції А. З. Левіна, хотілося щоб наш народ сьогодні пам'ятав своїх героїв «невидимого фронту».

Список бібліографічних посилань

1. Левін Аркадій Зиновійович // Дисидентський рух в Україні : віртуальний музей. URL: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1184403166> (дата звернення: 22.10.2018).
3. Рух Опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник. Київ : Смолоскип, 2010. С. 366.

Одержано 29.09.2018

УДК 821.161.1

Ігор Віталійович ЧОРНИЙ,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНА ПРАВДА ТА ВИМИСЕЛ У СТРУКТУРІ РОМАНУ І. ПОТАНІНОЇ «ФУЕТЕ НА БУРСАЦЬКОМУ УЗВОЗІ»

Твір сучасної харківської письменниці Ірини Потаніної «Фуєте на Бурсацькому узвозі» (2018) за жанром належить до популярного зараз різновиду кримінального роману – ретродетективу. Події, описані у ньому, відбуваються у 1930 р. у Харкові, який тоді був столицею України. Сюжетним стрижнем оповіді є розкриття групою детективів-аматорів гучного вбивства, скоєного в місцевому оперному театрі. Проте перипетії напруженого кримінального сюжету не є головним для авторки. Завданням її було відтворити образ рідного міста та його мешканців майже вікової давнини.

Однією з головних художніх особливостей твору є те, що письменниця фактично реконструює історію власної родини. Головним героєм роману виступає прадід авторки – відомий журналіст, театральний критик та педагог Володимир Морський (1899–1952), який загинув за часів сталінського терору. Серед персонажів також донька-підліток Морського Лариса – бабуся письменниці за батьківською лінією, численні родичі театрознавця, який був чотири рази одружений. Деяким з них Потаніна дещо змінила імена й прізвища (як, наприклад, вітчимові Лариси Янові Кірову, котрий став у книзі Яковом), проте більшість виведено під власними іменами.

Відтак книга набуває виразно особистісного характеру, оскільки авторка ділиться з читачем відомостями напівприватної якості. Ми стаємо свідками сімейного життя героя: його жартівливих сварок з третьою дружиною Іриною, ніжних почуттів до єдиної доньки, турботи про членів сім'ї першої дружини, які опинилися у скрутному становищі. Водночас такий підхід дозволяє відтворювати історію, за пушкінським висловом, «домашнім чином», втілюючи в історії однієї родини історію цілої держави.

Потаніна показує відносно «спокійний» період взагалі бурхливої та трагічної для України історії ХХ століття. Головним об'єктом відтворення історичного колориту стає театральне життя першої української столиці, яке розгортається на тлі багатих архітектурних декорацій (головним чином центральної частини міста). Авторка докладно описує кожен будинок, пам'ятник, визначне місце. Часто ця робота має дослідницько-пошуковий характер, оскільки більшість з архітектурних пам'яток, про які йдеться у романі, не збереглися до нашого часу, будучи знищеними або під час довоєнної сталінської перебудови й «благоустрою» Харкова, або в роки війни.

Багато уваги приділяється топоніміці міста. Ретельно перераховано назви тих або інших районів, місцевостей, вулиць, площ. Повідомляється, яку назву мала вулиця/площа/узвіз у старі, дожовтневі часи, як стала зватися за радянської влади й чому. Показано відносний консерватизм городян у цій сфері. Нові назви не дуже приживаються, зустрічають певний спротив у свідомості городян, які у повсякденному побуті на відміну від офіційної сфери використовують старій й звичні найменування. Таким чином, «Фуєте на Бурсацькому узвозі» стає своєрідною енциклопедією Харкова першої третини ХХ століття.

Книга Ірини Потаніної доводить, що Харків початку 30-х років ХХ століття був по-справжньому великим культурним та політичним центром, який у чомусь силувався змагатися з союзною столицею Москвою. Ця опозиція двох столиць проходить через усю оповідь, починаючи від звичайного дитячого бажання (дівчинки Лариси) побачити Москву, переїхати туди на постійне мешкання (виразний чеховський інтертекст), через красномовний автограф на титульному аркуші вже забороненої книги Михайла Ялового («Геть від Москви!») й до маніакального потягу головного злодія знову опинитися у місті, де зосереджено владу, можливості, гроші.

Пристрасті, що вирують у театральній сфері Харкова 1930 року, певною мірою віддзеркалюють процеси, які відбувалися в тогочасному суспільстві в цілому. Авторка пише

про конкуренцію російськомовних та україномовних театрів, політику українізації, яка визначала напрями розвитку літератури та мистецтва. Також змальовано типово театральні конфлікти: заздрість до більш талановитих колег, інтриги, сварки, спроби переманити до своєї трупи якусь столичну знаменитість тощо.

За всією цією зовнішньою метушнею й мішурою читач не може не помітити тривожні явища, які нестримно нарастають й невідворотно наближаються. Злочин, який розслідує група Морського, начебто, не має жодного стосунку до Великого Терору, що за кілька років розпочнеться в країні. Втім вбивство звичайної театральної костюмерки стає немов би прологом до епохи кривавого свавілля всемогутнього НКВС. Сам наркомат ще тільки народжується, змагаючись за першість зі своїм попередником ОГПУ. Проте його представник (головний злодій) вже використовує ті методи, які невдовзі будуть широко застосовуватись: фальсифікація доказів, наклепи, тортури, вбивства. Показово, що все це відбувається напередодні процесу Спілки Визволення України (1930), який проходитиме у тому ж таки оперному театрі, де було скоєно вигадане романісткою вбивство.

Поряд з порівняно невеликою кількістю вигаданих персонажів у романі Ірини Потаніної діють багато реальних історичних постатей. Поруч з Володимиром Морським та членами його родини виведено наркома освіти УРСР Миколу Скрипника, драматурга Миколу Куліша, балетного танцівника Асафа Мессерера, актрису Ванду Яновичеву (матір режисера Леся Курбаса), чекіста Степана Саєнка, критика Григорія Гельфандбейна (у романі – Гельдфайбен) та інших. Деякі з них стають епізодичними фігурами, інші відіграють у сюжеті роману досить значну роль.

Отже, роман Ірини Потаніної «Фуєте на Бурсацькому узвозі» є помітним явищем сучасної міدل-літератури, у якому авторці вдалося поєднати гострий динамічний сюжет з цікавими краєзнавчими дослідженнями. У структурі твору органічно поєднано історичну правду та вимисел. На матеріалі історії однієї сім'ї письменниця показує історію усєї країни. Твір І. Потаніної, де одним з головних героїв поряд з людьми виступає рідне місто авторки Харків, можна поставити до одного ряду з циклом Л. Лузіної «Київські відьми», присвяченим історії та етнографії Києва.

Одержано 23.10.2018

UDC 811.111

Vira Olexandrivna SHASTALO (TURCHENKO),

Ph.D., assistant professor of the Department of Methodology and Practice of Foreign Language Teaching, V. N. Karazin Kharkiv National University

VICTORIAN SYSTEM OF VALUES

The 19th century in the world history is called «the long 19th century» and «it begins in 1776, and ends in 1914» [9, p. 15]. The Victorian era is associated with the cultural and economic development of England, which led to changes in self-esteem of the individual. Significant changes occurred in the Victorian world construal: after the victory over Napoleon, England became a superpower with the world's best fleet, a large number of colonies and a dynamic industry. The social structure of society became more complicated and the position of the middle class of England was strengthened, it all was reflected in culture: the literature reflects the importance of devotion and purity of thoughts for the middle class, the necessity of the «correct» language – an effective means for moving up the social stairs [2, c. 180].

If everyday culture is understood as a system of life value orientations, then Victorian society developed those that are most consistent with the spirit of self-preservation and human needs. The main features of Victorian everyday life were stability, recurrence, conservatism, the inevitability of the emergence of standard and stereotypes [3].

According to Himmelfarb, «Moral Reformation», begun in the late 18th century, gave results at the end of the 19th century [9, p. 7]. The beginning of moral reformation, which laid the foundations for the emergence of Victorian values, dates back to 1787, when George III issued a royal decree on the promotion of piety and virtue, as well as the prevention and punishment of vice, dishonor and immorality («Encouragement of Piety and Virtue ...») [4]. Morality, according to lexicographic

sources, is constituted by such features as «personal / social standards of conduct», «ethics», «honesty», «justice» [11, p. 917]. The virtue of modesty in the Victorian construal of the world has a double nature: in the secular segment, it is determined by the moral standards of the era, which are rooted in the religious segment of the world construal. In general modesty is defined as «self-knowledge, self-criticism, axiological self-sufficiency – and thus as the true beginning of wisdom <...>, the transformation of awareness of one's invaluableeness in the recognition of others' moral values» [1, c. 442].

Thus, external manifestations of inner purity and humility are aimed at creating a person's perception of oneself in others: in the case of purity, it is a question of how a presentation to oneself or others can tempt others, in the case of humility, it says about the need to be honest with oneself and others, «to remember one's place and one's real price' [10, p. 8]. In the Victorian era, the direction of morality to prevent both the exhaustion of some parts of the body, the demonstration of their forms, and the simple attraction of excessive attention to them, according to D. Goodman [6, p. 25–28] acquired a special, even hypertrophic significance, which was borderline with hypocrisy. Consequently, in Victorian culture, the «social body» was specifically understood, when physicality and sensuality were prohibited, up to cruel persecution. Men and women were obliged to forget that they had a body. The only parts of the body surface, allowed to open, were brushes of hands and face.

According to Dodd, the Victorian Age formed the basis of ethics, which became the code of conduct of the «true» Englishman, a true gentleman. He was a «basic type of personality», who had an imprint of the basic values of culture in the forms of its worldview, behaviour and thinking, and the «Lady» was an addition, a kind of his female counterpart in his social status, a system of values and norms of conduct» [5].

The traditional concept of femininity, developed in the second half of the 19th century, made a woman a kind of property of a man, the ornament of his house, modest «angel in the house». She herself could not change her social position; she still had to accept with gratitude everything offered by men. There is always a grateful poor relative in every Victorian novel. As C. Hewitt notes, the only alternative for a woman was the governess's role, but it excluded her from the social life: she was not equal with the members of the family where she worked, and at the same time she could not communicate on a par with servants, which led to social isolation. Loneliness and fear of such a fate were so strong that the girls preferred to leave abroad (hence, according to C. Hewitt, many English governesses abroad) [8].

One of the important components of the gentleman's morals was his attitude toward the woman. The main values in a woman for him were virtue, innocence, modesty, obedience, softness, tenderness, nobility. The beauty of a woman in this list took the last place. For him, a woman was only a solid rear, which could provide him with a rest in a calm, cozy atmosphere. Thus, the wife and wife for the gentleman were synonymous. The wife accompanied the gentleman at the outposts, took in his friends' house, supporting his reputation, giving birth to his children, etc., that was her fate to live his life and for his sake. At the same time, the concept of mesalliance in this day was brought to the absurdity, and open manifestations of sympathy between man and woman were strictly prohibited [7]. The Victorian culture of everyday life strictly regulated the rules of etiquette, which fixed the limits, including in relations between sexes, even in married couples. Thus, the spouses with outsiders recommended to contact each other officially (Mr. N., Mrs. N.), so that the morals of the others did not suffer from intimate playfulness. Indecency in behaviour is, on the one hand, inconsistency with a particular situation and social environment, and, on the other hand, a violation of the internal purity of a person by unauthorized touching, showing lucid intentions and attracting excessive attention; superfluous compliments or humorous jokes; lucid looks that lead a person to commit a sin mentally, because the eyes are closely related to the soul [6, p. 47–56].

Modesty as one of the virtues in the Victorian world construal had a dual nature: in the secular segment, it is determined by the moral norms of the era, rooted in the religious segment of the world construal. The Victorian era established the basis of ethics, which formed the gentleman's code of conduct, where the woman was secondary in her social position.

List of references

1. Гартман Н. Этика. СПб.: Владимир Даль, 2002. 708 с.
2. Турченко (Шастало) В. О. Когнітивно-комунікативні характеристики концепту СКРОМНІСТЬ в англомовному дискурсі XIV–XXI ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2014. 241 с.

3. Крюков Д. В. Социолінгвістическіе характєрістїкї писем англїйскїе арїстократїе Вікторїанскїе эпохї : автореф дїс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.19. Волгоград, 2001. 21 с.
4. Ditchfield G. George III: An Essay in Monarchy. New York : Palgrave Macmillan, 2002. 233 p.
5. Dodd F. Englishness and the national culture // Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums / ed. by David Boswell and Jessica Evans. N. Y., 1999. Pp. 87–103.
6. Goodman D. P. The Modesty Handbook. Martinsville : Gorette Publications, 2006. 74 p.
7. Handler R. Jane Austen and the Fiction Culture: An Essay on the Narration of Social Realities. Tucson : The University of Arizona Press, 1990. 175 p.
8. Hewitt K. Understanding Britain Today. L. : Perspective Publications Ltd, 1997. 307 p.
9. Himmelfarb G. The De-moralization of Society: From Victorian Virtues to Modern Values. L. : IEA Health and Welfare Unit, 1995. 314 p.
10. Hobsbaum E. The Age of Empire: 1875–1914. London : Abacus, 1989. 448 p.
11. International Dictionary of English (IDE). Cambridge : University Press, 1995. 1772 p.

Received 06.11.2018

Шастало (Турченко) В. О. Вікторїанська система цїнностей

Доповїдь присвячено вивченню вікторїанської системи цїнностей, серед яких скромність посїдає чїльне мїсце. Доброчесність скромності у вікторїанській картинї свїту має подвійну природу: у свїтському сегментї її визначають моральні норми епохи, вкорїненї в релїгїйному сегментї картинї свїту. Провїдними когнїтивними ознаками скромності у вікторїанській картинї свїту слїд вважати помїрність і поведїнковий характер, що дозволяє визначити скромність у морально-етичному аспекті як форму усвідомлення особистїстю своїх обов'язків перед собою й суспїльством, моральну якість, що характеризує людину з погляду її ставлення до себе та оточуючих і виявляється у невизнанні людиною своїх переваг, гідності і самодостатності, у дотриманні моральної чистоти у сексуальній сферї.

УДК 930(476)+357.71

Ігар Іванавїч ШАЎЧУК,

*доктар гїстарычных навук, дацэнт,
прафесар кафедры ўсеагульнай гїсторыі
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта*

НАВУКОВА-КАДРАВАЯ СІТУАЦЫЯ Ў БССР МІЖВАЕННАГА ПЕРЫЯДУ

Гїсторыя фарміравання кадравага патэнцыялу навукі ў міжваеннае дваццацігоддзе ў Беларусі прыцягвала вельмі нязначную ўвагу, амаль выключна беларускіх даследчыкаў. Таму далей акцэнтуюцца менавіта іх меркаванні, паколькі некаторыя даныя, прысутныя ў расійскай літаратуры (у іншых гїстарыяграфіях інтарэс да тэмы не выяўлены), узяты, як правїла, з апублікаваных статыстычных зборнікаў. Нейкага навуковага значэння з прычыны сваёй эпїзядычнасці і неверыфікаванасці яны не ўяўляюць. Але і ў беларускай навукі няма спецыяльных даследаванняў па дадзеным пытанні.

Пры знаёмстве з пазіцыямі беларускіх даследчыкаў, вылучаюцца тры асаблівасці іх работ. Першае, імі прыводзяцца розныя даныя на розныя гады, якія нельга супаставіць і параўнаць, а таму немагчыма ўявіць іх у дынаміцы. Другое, інфармацыя тычацца галоўным чынам 1930-х гадоў. Трэцяе, усе лїчбы ўзятыя без верыфікацыі з публікацый, як правїла статыстычных, адпаведнага дзесяцігоддзя. Такім чынам, кожны аўтар прыводзіць адрозныя даныя. Спектр шырокі. Так, М.І.Красоўскі на канец першай пяцігодкі налічваў 1338 выкладчыкаў ВУ і ў 1941 г – 1538 [1, с. 102, 109]. У манаграфіі Я.К. Новїка, як пазней у Г.У. Карзенкі, прадстаўлена іншая дынаміка навуковых кадрў: 1921 г. – 78, 1928 г. – 512 і на 1932 г. – адпаведна 1500 навуковых і навукова-педагагічных супрацоўнікаў [2, с. 112]. І.А. Кавалёў налічваў у штаце НДУ да пачатку 1933 г. – 940 навуковых работнікаў [3, с. 107]. Абапіраючыся на статыстычныя публікацыі 1930-х гадоў, Г.У. Карзенка налічваў на 1941 г. – 2227 прадстаўнікоў навуковай інтэлігенцыі [4, с. 14, 16, 19]. Апошняй лїчбы прытрымліваўся М.У. Токараў [5, с. 14]. Такім чынам, даныя, прыведзеныя аўтарамі ці не маюць спасылак, ці крыніцай паслужылі выключна афіцыйныя статыстычныя зборнікі і перыядычныя публікацыі.

Адсутнасць спецыяльнай увагі да кадравага патэнцыялу навукі ў 1920–1930-х гадах абумовіла непераканаўчасць пазіцый, прадстаўленых у абагульняльных творах, прысвечаных гісторыі Беларусі. Кадравы аспект беларускай навукі фактычна абойдзены першымі пасляваеннымі абагульняльнымі работамі 1958 і 1961 гг. (“Гісторыя БССР”, т. 2). Нічога канкрэтнага па гэтай праблеме не ўтрымліваюць і “Нарысы гісторыі Беларусі”, сцвярджаючы толькі, што пасля рэпрэсій “у выніку ўзмоцненай падрыхтоўкі навуковых кадраў у 1939–1940 гг. колькасць іх у рэспубліцы ўзрасла” [6, с. 186]. Невыразна пытанне пададзена ў іншых падобнага роду выданнях. Хаця, у трэцім томе 5-томнай “Гісторыі БССР” змешчана толькі адна абагульненая лічба – 1 031 выкладчык ВНУ на 1 мая 1936 г. [7, с. 596]. Паказальна, што аўтары раздзела спасылаюцца на статыстычны зборнік “Культурное строительство СССР” [8], дзе на ўказаных імі старонках, і не толькі, падобнай інфармацыі няма. Гэтая ж лічба, але з адэкватнай спасылкай на даваенную публікацыю прыведзена Я. К. Новікам. Ён жа карэктна перадаў і змест: у паказаную колькасць не ўвайшлі выкладчыкі ВКСГШ, КІЖ, кансерваторыі, Гомельскага настаўніцкага інстытута [2, с. 193]. Даныя на 1936 г. сустракаюцца і ў працы Г.У. Карзенкі. У ёй на гэты год колькасць навукова-педагагічных работнікаў акрэсліваецца у 969 і навуковых – у 956 асобаў [4, с. 16], разам – 1 925. Такім чынам, розніца паміж лічбамі, на якіх настойваюць вучоныя, вельмі значная. Пакуль можна падкрэсліць, што ў тагачаснай рэчаіснасці падобнай сітуацыі папросту быць не магло, улічваючы перманентны кадравы дэфіцыт, абумоўлены разнастайнымі (паводле часу) палітычнымі, эканамічнымі, прафесійнымі, сацыяльнымі абставінамі.

У пятым томе 6-томнай “Гісторыі Беларусі” Н.У. Васілеўская, спасылаючыся на манаграфію Г.У. Карзенкі [9], спыняецца на дзвюх лічбах навуковых работнікаў: 403 на 1927 г. і 940 на 1932 г. [10, с. 236, 308]. Аўтарка, аднак, не ўзяла пад увагу наступную кнігу даследчыка, дзе прыведзены некалькі іншыя даныя. У прыватнасці, на 1927 г. канстатуецца наяўнасць каля 800 навуковых і навукова-педагагічных работнікаў [4, с. 11]. Названыя вучоныя без сумневу ведаюць тагачасныя калізійныя ў навуцы і вышэйшай адукацыі. Адзначу толькі тых, што непасрэдна тычацца тэмы: 1) будаўніцтва навукі на “пустым месцы”, 2) звыштэмпны гэтага будаўніцтва, 3) як вынік перманентнага дэфіцыту высокакваліфікаваных кадраў вучоных, які ўзмацняўся палітычнымі перашкодамі нават у 1920-х гг., 4) адпаведна – масавая праца па сумяшчэнню ў ВНУ і НДУ. Але ў доследнай практыцы зазначанае ігнаруецца, асабліва ў літаратуры пасляваецкага часу. Адпаведна здзіўляе выпаданне з поля зроку даных С.М. Некрашэвіча. Паводле яго інфармацыі, падрыхтаванай у 1929 г. для камісіі У.П. Затонскага, у канцы 1928/29 н.г. навукова-даследчыя ўстановы на 80 % былі ўкамплектаваныя работнікамі ВНУ. А паколькі пададзены даныя за тры каляндарныя гады, то гэтую канстатацыю можна экстрапаляваць на іх. Там жа прадстаўлена колькасць выкладчыкаў ВНУ: 1927 г. – 403, 1928 г. – 409, 1929 г. – 420 [11, арк. 13, 14].

Выпадае з поля зроку сучаснікаў не толькі архіўны матэрыял, але і даступныя, прынамсі з пачатку 1990-х гадоў, публікацыі міжваеннага перыяду. Іх, дарэчы, найбольш уважліва і карэктна выкарысталі ў згаданых манаграфіях ў савецкі час – Я.К. Новік і ў пасляваецкі – Г.У. Карзенка. Але, у адрозненне ад пасляваенных даследчыкаў, меркаванні, выказаныя сучаснікамі і ўдзельнікамі навукова-арганізацыйных падзей, якія аналізуюцца, таксама не адназначныя. Спектр іх даволі шырокі – 78 навукоўцаў на 1921 г., 40 і 172 – на 1923 г. [12, с. 3; 13, с. 3; 14, с. 35] і г.д. Несумненна, 40 навуковых супрацоўнікаў, пра якіх казаў сакратар ЦК В.Ю. Жаброўскі, уяўляюць лічбу палітычную ў кантэксце працэсаў СВБ, БНЦ і інш. з тым, каб паказаць адчувальны рост кадравага патэнцыялу да сярэдзіны 1930-х гадоў. Паводле афіцыйнай статыстыкі, на 1 студзеня 1923 г. толькі ў БДУ працавала 82 выкладчыка [15, арк. 6]. Думаецца, найбольш дакладныя даныя ўтрымліваюцца ў работах віцэ-прэзідэнта і неадменнага сакратара БАН В.К. Шчарбакова. На гэты год ён падае іншую лічбу – 172 чалавекі. У архіўных матэрыялах сустракаецца яшчэ адна пазіцыя, якая выклікае насцярожанасць да вялікіх лічбаў навуковых кадраў. Так, паводле праекта пастановы СНК БССР прадугледжвалася наяўнасць 2 643 навукоўцаў на 1932 г., у тым ліку 1 950 выкладчыкаў ВНУ і тэхнікумаў і 693 навуковых работнікаў даследчых устаноў [16, арк. 35]. Разам з тым, афіцыйны статыстычны ўлік заўсёды адрозніваў работнікаў ВНУ і тэхнікумаў. Але пазіцыя аўтараў праекта пастановы сведчыць, што складзеныя падобным чынам даныя

маглі выкарыстоўвацца ў прамовах і выступленнях асоб, якія займалі высокія партыйна-дзяржаўныя і навукова-арганізацыйныя пасады.

Зыходзячы з прадстаўленага, на сённяшні дзень мы можам казаць толькі пра выяўленне найбольш набліжаных да рэчаіснасці, верагодных тэндэнцый у колькаснай дынаміцы навукова-кадравага патэнцыялу Беларусі міжваеннага перыяду. Кароткі агляд гісторыі асвятлення зазначанага пытання дазваляе сцвярджаць пра яго нявырашанасць у беларускай гістарыяграфіі. Данія, што характарызуюць колькасны склад вучоных БССР, прадстаўлены фрагментарна, без спроб прыцягнення архіўных матэрыялаў, амаль выключна з апублікаваных статыстычных зборнікаў з адначасовым ігнараваннем іншых публікацый ўдзельнікаў адпаведных працэсаў, што мелі месца ў 1920–1930-х гадах.

Спіс бібліяграфічных спасылак

1. Красовский Н. И. Высшая школа Советской Белоруссии. 2-е изд., перераб. и расшир. Минск : Высш. школа, 1972. 332 с.
2. Новик Е. К. Формирование кадров народного образования Белоруссии (1917–1941 гг.) / науч. ред. П. Т. Петриков. Минск : Наука и техника, 1981. 295 с.
3. Ковалев И. А. Идеологическая работа КПБ в период создания фундамента социализма. Минск : Наука и техника, 1970. 328 с.
4. Корзенко Г. В. Подготовка научных кадров в Беларуси. Взгляд сквозь годы. Минск : Хата, 1998. 168 с.
5. Токарев Н. В. Становление и развитие советской системы организации науки в БССР в 20–40-е годы // Наука Беларуси в XX столетии. Минск, 2001. С. 5–24.
6. Нарысы гісторыі Беларусі : у 2 ч. Мінск : Беларусь, 1994–1995. Ч. 2. 1995. 560 с.
7. Гісторыя БССР : у 5 т. Мінск : Навука і тэхніка, 1972–1975. Т. 3. 1973. 696 с.
8. Культурное строительство СССР : стат. сборник. М. ; Л. : Госпланиздат, 1940. 267 с.
9. Корзенко Г. В. Научная интеллигенция Беларуси в 1944–1990 гг. (подготовка, рост, структура). Минск : А-Скад, 1995. 74 с.
10. Гісторыя Беларусі : у 6 т. Мінск : Экаперспектыва, 2000–2006. Т. 5. 2006. 613 с.
11. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 4182.
12. Панкевіч П. Навука ў БССР за 15 год. *Савецкая краіна*. 1932. № 10. С. 3–12.
13. Рост культуры, науки и техники в БССР (на слёте передовых ударников минских предприятий и научных работников). *Рабочий*. 1934. 13 янв.
14. Шчарбакоў В. Праблема навуковых кадраў у БССР. *Савецкая краіна*. 1931. № 1. С. 33–41.
15. НАРБ. Ф. 30. Воп. 1. Спр. 3372.
16. НАРБ. Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 543.

Адаслана 30.10.2018

УДК 930(476)+357.71

Ігор Івановіч ШЕВЧУК,

доктор історичних наук, доцент,

професор кафедры загальної історії

Брестського державного університету імені О. С. Пушкіна

НАУКОВО-КАДРОВА СИТУАЦІЯ У БРСР МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

(Переклад з білоруської І. В. Чорного*)

Історія формування кадрового потенціалу науки в міжвоєнне дваццятіріччя в Білорусі прывертала дуже незначную увагу, майже выключна білоруськіх доследніків. Тому далі акцентуюцца саме іх думкі, оскількі деякі дані, прысутні в російській літаратуры (в іншых історыяграфіях інтарес до теми не выявлено), взятый, як правіло, з опублікаваных статыстычных збірніків. Якойсь навуковай вагі внаслідок сваёй епізодычнасці і неверыфікаванасці вони не маюць. Але і в білоруськай навуцы немае спецыяльных доследжэн з цьогю пытання.

Пры знаёмстві з пазіцыямі білоруськіх доследніків, віділяюцца тры асоблівасці іх робіт. Перше, нымі наводзяцца різні дані за різні рокі, які не можна зіставіці і парівняці, а

* Узгоджэно з аўтаром.

тому неможливо уявити їх в динаміці. Друге, інформація стосується головним чином 1930-х років. Третє, всі цифри взяті без верифікації з публікацій, як правило статистичних, відповідного десятиліття. Таким чином, кожен автор наводить дані, які відрізняються. Спектр широкий. Так, М. І. Красовський на кінець першої п'ятирічки налічував 1338 викладачів вузів і в 1941 р. – 1538 [1, с. 102, 109]. У монографії Є. К. Новіка, як пізніше в Г. В. Корзенка, представлена інша динаміка наукових кадрів: 1921 р. – 78, 1928 р. – 512 і на 1932 р. – відповідно 1500 наукових і науково-педагогічних працівників [2, с. 112]. І. А. Ковальов налічував в штаті НДЗ до початку 1933 року – 940 науковців [3, с. 107]. Спираючись на статистичні публікації 1930-х років, Г. В. Корзенко налічував на 1941 р. – 2227 представників наукової інтелігенції [4, с. 14, 16, 19]. Останньої цифри дотримувався М. В. Токарев [5, с. 14]. Таким чином, дані, наведені авторами, або не мають посилань, або джерелом послужили виключно офіційні статистичні збірники та періодичні публікації.

Відсутність особливої уваги до кадрового потенціалу науки в 1920–1930-х роках зумовило неспроможність позицій, представлених в узагальнюючих творах, присвячених історії Білорусі. Кадровий аспект білоруської науки фактично залишився поза увагою перших післявоєнних узагальнюючих праць 1958 і 1961 років («Історія БРСР», т. 2). Нічого конкретного з цієї проблеми не містять і «Нариси історії Білорусі», стверджуючи тільки, що після репресій «в результаті посиленої підготовки наукових кадрів в 1939–1940 рр. кількість їх в республіці зростає» [6, с. 186]. Неясно питання подано й у інших такого роду виданнях. Хоча, в третьому томі 5-томної «Історії БРСР» міститься тільки одна узагальнена цифра посилення – 1 031 викладач вузу на 1 травня 1936 р. [7, с. 596]. Показово, що автори розділу посилаються на статистичний збірник «Культурне будівництво СРСР» [8], де на зазначених ними сторінках, і не тільки, подібної інформації немає. Ця ж цифра, але з відповідним посиланням на довоєнну публікацію приведена Є. К. Новіком. Він же коректно передав і зміст: у вказану кількість не увійшли викладачі ВКСГШ, КІЖ, консерваторії, Гомельського учительського інституту [2, с. 193]. Дані на 1936 р. зустрічаються і в роботі Г. В. Корзенка. У ній на цей рік кількість науково-педагогічних працівників окреслюється у 969 і наукових – у 956 осіб [4, с. 16], разом – 1 925. Таким чином, різниця між цифрами, на яких наполягають вчені, дуже значна. Поки можна підкреслити, що в тогочасній дійсності подібної ситуації просто бути не могло, враховуючи перманентний кадровий дефіцит, обумовлений різноманітними (за часом) політичними, економічними, професійними, соціальними обставинами.

У п'ятому томі 6-томної «Історії Білорусі» Н. В. Василевська, посилаючись на монографію Г. В. Корзенка [9], зупиняється на двох цифрах науковців: 403 на 1927 р. і 940 на 1932 р. [10, с. 236, 308]. Автор, однак, не взяла до уваги наступну книгу дослідника, де наведені дещо інші дані. Зокрема, на 1927 р. констатується наявність близько 800 наукових і науково-педагогічних працівників [4, с. 11]. Зазначені вчені, без сумніву, знають тодішні колізії в науці та вищій освіті. Окреслю тільки ті, що безпосередньо стосуються теми: 1) будівництво науки на «порожньому місці», 2) надвисокі темпи цього будівництва, 3) як результат перманентний дефіцит висококваліфікованих кадрів вчених, який посилювався політичними перешкодами навіть в 1920-х рр., 4) відповідно – масова робота за сумісництвом в вузах і НДЗ. Але в дослідній практиці зазначене ігнорується, особливо в літературі пострадянського часу. Відтак дивує випадання з поля зору даних С. М. Некрашевича. За його інформацією, підготовленою у 1929 р. для комісії В. П. Затонського, в кінці 1928/29 н. р. науково-дослідні установи на 80 % були укомплектовані працівниками вузів. А оскільки наведено дані за три календарні роки, то цю констатацію можна екстраполювати на них. Там же представлена кількість викладачів вузів: 1927 р. – 403, 1928 р. – 409, 1929 р. – 420 [11, арк. 13, 14].

Випадає з поля зору сучасників не тільки архівний матеріал, але і доступні, принаймні з початку 1990-х років, публікації міжвоєнного періоду. Їх, до речі, найбільш уважно і коректно використовували в згаданих монографіях за радянських часів – Є. К. Новик і в пострадянській – Г. В. Корзенко. Але, на відміну від повоєнних дослідників, думки, висловлені сучасниками та учасниками науково-організаційних подій, які аналізуються, також не однозначні. Спектр їх досить широкий – 78 вчених на 1921 р. 40 і 172 – на 1923 р. [12, с. 3; 13, с. 3; 14, с. 35] і т. д. Безсумнівно, 40 наукових співробітників, про яких говорив

секретар ЦК В. Ю. Жебровський, представляють цифру політичну в контексті процесів СВБ, БНЦ та ін. з тим, щоб показати відчутне зростання кадрового потенціалу до середини 1930-х років. Згідно з офіційною статистикою, 1 січня 1923 р. лише в БДУ працювало 82 викладача [15, арк. 6]. Здається, найбільш точні дані містяться в роботах віце-президента і постійного секретаря БАН В. К. Щербакова. На цей рік він дає іншу цифру – 172 людини. В архівних матеріалах зустрічається ще одна позиція, яка викликає настороженість до великих цифр наукових кадрів. Так, згідно з проектом постанови РНК БРСР передбачалася наявність 2643 вчених на 1932 р. в тому числі 1950 викладачів вузів і технікумів і 693 науковців дослідницьких установ [16, арк. 35]. Разом з тим, офіційний статистичний облік завжди розрізняв працівників вузів і технікумів. Але позиція авторів проекту постанови свідчить, що складені таким чином дані могли використовуватися в промовах і виступах осіб, які займали високі партійно-державні та науково-організаційні посади.

Виходячи з викладеного, на сьогоднішній день ми можемо говорити лише про виявлення найбільш наближених до дійсності, можливих тенденцій в кількісній динаміці науково-кадрового потенціалу Білорусі міжвоєнного періоду. Короткий огляд історії висвітлення зазначеного питання дозволяє стверджувати про його невирішеність в білоруській історіографії. Дані, що характеризують кількісний склад вчених БРСР, представлені фрагментарно, без спроб залучення архівних матеріалів, майже виключно з опублікованих статистичних збірників з одночасним ігноруванням інших публікацій учасників відповідних процесів, що мали місце в 1920–1930-х роках.

Одержано 30.10.2018

УДК 330.3

Любов Василівна ШЕВЧЕНКО,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри адміністративного права і процесу

Національної академії внутрішніх справ;

Костянтин Анатолійович СТРЕЛЬЧЕНКО,

студент магістратури навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ У ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Основним завданням держави є забезпечення здоров'я громадян України. Правильне здійснення контролю за дотриманням ліцензійних умов провадження господарської діяльності у сфері обігу лікарських засобів є засобом забезпечення доступу громадян до якісних ліків. Саме тому контроль і нагляд держави у фармацевтичній діяльності є важливим.

В. Ю. Кобринський стверджує, що державний нагляд – це діяльність державних органів зі спостереження за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта з метою: отримання повної, об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на ньому; застосування заходів щодо виявлення, попередження і припинення правопорушень (із правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта контролю); надання допомоги підконтрольній структурі в поновленні законності і дисципліни; вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності винних осіб. У демократичному суспільстві він є однією з найважливіших функцій державного управління. Метою державного контролю є не тільки та не стільки виявлення недоліків, скільки їх своєчасне попередження та виправлення у роботі підконтрольного об'єкта, поновлення законності та дисципліни [1].

І. Я. Хитра розуміє державний нагляд як зумовлену об'єктивними і суб'єктивними чинниками складову частину управління, яка на підставі адміністративно-правових засобів застосовується у сфері господарської діяльності і полягає у спостереженні, аналізі, перевірці підконтрольних господарських установ з метою запобігання та недопущення порушень законності і публічних інтересів, а у разі їх виявлення – притягнення порушників до відповідальності [2].

© Шевченко Л. В.,

Стрельченко К. А., 2018

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р. державний нагляд – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема, щодо належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [3].

Ще однією сферою контролю і нагляду держави у фармацевтичній діяльності є ліцензування. Законодавчу основу державного управління у даній сфері складають Закон України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. [3], Закон України «Про ліцензування певних господарської діяльності» від 1 червня 2000 р. та Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р [4]. Ліцензуванню фармацевтичної діяльності присвячені також і підзаконні акти Міністерства охорони здоров'я України. Наприклад, наказами від 31 жовтня 2011 р. МОЗ України затверджені Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами [4].

Ліцензійними умовами визначається порядок видачі, переоформлення та анулювання ліцензії на виробництво, оптову та роздрібну торгівлю лікарськими засобами та загальноорганізаційні вимоги до ліцензіатів. Окрім того, ліцензійні умови визначають спеціальні вимоги до виробництва лікарських засобів, до оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, кваліфікаційні та інші вимоги до персоналу, що займається виробництвом лікарських засобів (в умовах аптеки), оптовою та роздрібною торгівлею лікарськими засобами та особливості провадження діяльності аптечних кіосків. Порядок контролю за додержанням ліцензійних умов установлює процедуру проведення планових і позапланових перевірок суб'єктів господарювання у сфері фармації, права та обов'язки посадових осіб органів контролю та ліцензіата, порядок оформлення результатів перевірки. Водночас, норми даного порядку повинні відповідати Закону про державний нагляд. Даним Законом України встановлюються вимоги до здійснення державного нагляду (контролю), види заходів зі здійснення державного нагляду, повноваження та відповідальність працівників органу державного нагляду, права та обов'язки суб'єкта господарювання під час здійснення заходу державного нагляду та порядок оформлення його результатів.

Отже, можна дійти висновку, що особливістю державного нагляду у сфері фармацевтичної діяльності є те, що: а) об'єктом контролю виступають якість лікарських засобів, порядок їх виробництва і реалізації; б) предметом контролю стають як самі лікарські засоби, так і документація, яка є необхідною для провадження фармацевтичної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Кобринський В. Ю. Адміністративно-правові аспекти визначення поняття контролю. *Юридична Україна*. 2006. № 12. С. 45–48.
2. Хитра І. Я. Адміністративно-правовий механізм забезпечення банківської діяльності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 7. С. 50–53.
3. Про лікарські засоби : закон України від 04.04.1996 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.
2. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : закон України від 05.04.2007 № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.
4. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібною торгівлі лікарськими засобами : наказ М-ва охорони здоров'я України від 31.10.2011 : втратив чинність. *Офіційний вісник України*. 2011. № 99.

Одержано 10.10.2018

Наукове видання

**Сучасні проблеми правового,
економічного та соціального розвитку держави**

Тези доповідей
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 30 листопада 2018 р.)

Відповідальні за випуск: *С. О. Ткаченко, П. О. Білоус*

Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля, С. В. Гончарук*
Редагування списків бібліографічних посилань: *М. В. Цветкова-Верніченко, П. О. Білоус*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 42,23. Обл.-вид. арк. 34,36.
Тираж 150 пр. Зам. № 2018-17.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.